İBNU'L-ESÎR el-CEZERÎ

Câmiu'l Usûl

Tercüme ve Şerh
Prof. Dr. Kemal Sandıkçı
Prof. Dr. Muhsin Koçak

5

ensar

عبد القادر جولاك الحنفي
طالب علوم الشرعية
دار العلوم الاسلامية (بلدة طيبة)

İBNU'L-ESÎR EL-CEZERÎ

جامع الأصول

من أحاديث الرسول

CÂMİU'L-USÛL

C.5

ENSAR NEŞRİYAT
Ticaret Anonim Şirketi

ISBN : 978-9944-704-38-0
Sertifika No: 0107-34-007151

Kitabın Adı
Câmiu'l-Usûl 5

Yazarı
İbnu'l-Esîr El-CEZERÎ

Yayına Hazırlayan
Hüseyin KADER

Tercüme
Prof. Dr. S. Kemal SANDIKÇI
Prof. Dr. Muhsin KOÇAK

Kapak Düzeni
Erhan Akçaoğlu

Baskı
Acar Basım ve Cilt Sanayi TİC. A. Ş.
0212 422 18 34

1. Basım
Mart 2008

İsteme Adresi
Kıztaşı Cad. No: 10 Fatih-İstanbul
Tel : (0212) 491 19 03-04
Faks : (0212) 491 19 30
ensar@ensarnesriyat.com.trwww.ensarnesriyat.com.tr

İBNU'L-ESÎR EL-CEZERÎ

جامع الأصول

من أحاديث الرسول

CÂMİU'L-USÛL

Tercüme ve Şerh:
Prof. Dr. S. Kemal SANDIKÇI Prof. Dr. Muhsin KOÇAK

C.5

İstanbul 2008

Bu ciltte yer alan *Kitabu'l-Hudûd ve Kitabu'l-Hidâne* adlı bölümlerin tercüme ve şerhi Prof. Dr. Muhsin Koçak tarafından, bu bölümlerin redaksiyonu ile diğer bölümlerin tercüme ve şerhi Prof. Dr. S. Kemal Sandıkçı tarafından yapılmıştır.

İÇİNDEKİLER

الحكم الخامس

في طواف الوداع

5*- VEDA TAVAFI

١٤٨٢- (م د ـــ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال: «كان النَّاسُ يَنصَرِفونَ في كُلِّ وَجْهٍ فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم: لا يَنفِرَنَّ أحَدٌ حتى يكون آخِرُ عَهْدِه بالبيت».

أخرجه مسلم وأبو داود.

1.482- Abdullah b. Abbas anlatıyor:

"İnsanlar, her tarafa dağılıyorlardı. Bunun üzerine Rasûlullah (as.);

"- Son olarak Kâbe'ye varmadan kimse bir yere dağılmasın!" buyurdu.[1]

İZAH

Vedâ tavafının diğer bir adı da **Sader Tavafı**dır. Bu tavaf, **Mekke** dışından gelenler için vâcibdir ve hac menâsiki bununla son bulur. Buna göre bu tavafı yapmayanın ceza olarak bir kurban kesmesi gerekir. **İmam Şafiî** ve **Ahmed b. Hanbel**'le **Hanefîler**'in görüşü böyledir.

İmam Mâlik'e göre ise vedâ tavafı sünnettir, terk edene ceza gerekmez.

Vedâ tavafının hac menâsikine bağlı bir ibâdet mi, yoksa müstakil bir ibâdet mi olduğu konusu tartışmalı bir meseledir.[2]

---

[1] **Müslim**, Hac, 67/379; **Ebû Davud**, Menâsik, 83/2002.

[2] Bkz., **Tekmiletu'l-Menhel**, II, 178; **Evcezu'l-Mesâlik**, VII, 137.

١٤٨٣- (ط ـ عبد الله بن عمر بن الخطاب رضي الله عنهما) أنَّ عمر ابنَ الخطاب قال : «لا يصْدُرَنَّ أحدٌ من الحاج حتى يطوفَ بالبيت فإنَّ آخرَ النُّسكِ : الطوافُ بالبيت ». أخرجه الموطأ.

1.483- İbn Ömer'den rivâyet edildiğine göre Hz. Ömer şöyle dedi:

"(Son olarak) Kâbe'yi tavaf etmeden, kimse hacdan dönmesin! Çünkü hac menâsikinin sonuncusu Kâbe'yi tavaftır."[3]

١٤٨٤- (ط ـ يحيى بن سعيد) «أنَّ عمر ابنَ الخطاب رضي الله عنه رَدَّ رجلاً من مَرِّ الظهران ، لم يكن ودَّعَ البيْتَ ، حتى ودَّعَ ». أخرجه الموطأ.

1.484- Yahya b. Saîd'den rivâyet edildiğine göre; "Hz. Ömer, vedâ tavafını yapmadan Mekke'den ayrılan bir adamı Merruzzahrân'dan geri çevirip vedâ tavafı yaptırdı."[4]

İZAH

Merruzzahrân; Mekke yakınında bir vâdidir; **Mekke**'ye uzaklığı 18 mil kadardır.

Hadîsin senedi munkatıdır; çünkü **Yahya b. Saîd, Hz. Ömer**'e yetişmemiştir.

١٤٨٥- (خ م ـ أم سلمة رضي الله عنهما) : أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال وهو بمكة، وأراد الخروج ، ولم تكن أُمّ سلمة طافت بالبيت ، وأرادت الخروج ، فقال لها رسول الله صلى الله عليه وسلم : « **إذا أُقيمَتْ صلاة الصُّبْح فطوفي على بعيرك والناسُ يُصلُّونَ ، فَفَعَلَتْ ذلك ، فلم تُصَلِّ حتى خَرَجَتْ** ». أخرجه البخاري ومسلم.

---

[3] **Muvatta**, Hac, 39/120.

[4] **Muvatta**, Hac, 39/121.

1.485- Ümmü Seleme'den rivâyet edildiğine göre; "Rasûlullah (as.) Mekke'den çıkmaya hazırlanıyordu. Ümmü Seleme de henüz Kâbe'ye (gidip vedâ) tavafını yapmamıştı ve o da Mekke'den ayrılmaya hazırlanıyordu. Rasûlullah (as.) kendisine dedi ki:

"- Sabah namazı kılınınca, git, namaz kılan insanlar arasında, deve sırtında Kâbe'yi tavaf et!"

Ümmü Seleme de öyle yaptı. (Mescidden) çıkmadan da (tavaf) namazı kılmadı."[5]

İZAH

Bu hadîs, **Müslim**'de de rivâyet edilmiştir.[6] Yalnız bu rivâyette; "O sırada Rasûlullah (as.), Kâbe'nin yanında namaz kılıyor ve **Tûr** sûresini okuyordu" denir. Hadîsin baş tarafı da hayli farklıdır.

Hadîs, kadınların erkeklerle tavaf edebileceğine delildir.

Hadîsin son cümlesindeki; **"...çıkmadan tavaf namazı kılmadı"** sözü ile ya **Kâbe**'den ya da **Mekke**'den çıkmak kastedilmiştir. Her iki halde de tavaf namazını **Kâbe**'nin dışında kılmanın câiz olduğu anlaşılır.

١٤٨٦- (**د ــ عائشة** رضي الله عنها) قالَتْ : « أحْرَمْتُ من التَّنْعيم بعُمرةٍ ، فدخلتُ ، فَقَضَيْتُ عُمْرتي ،و انتظرَني رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم بالأَبْطَح حتى فَرَغْتُ ، وأمَرَ النّاسَ بالرحيل ، قالت : وأتى رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم البيتَ ، فَطَافَ به ثم خرج ».

وفي رواية قالت : فخرجْتُ معه - تعني النَّبيَّ صلى الله عليه وسلم - في النَّفرِ الآخرِ ، ونَزَلَ الْمُحَصَّبَ. أخرجه أبو داود.

1.486- Hz. Âişe şöyle dedi:

"Umre yapmak üzere Ten'im'de ihrâma girdim. Kâbe'ye gelip umremi yaptım. Rasûlullah (as.) beni *Ebtâh*'da bekliyordu. Ben

---

[5] **Buharî**, Hac, 64, 71, 74; Salât, 78; Tefsir, 52/1; **Nesaî**, Hac, 139.

[6] **Müslim**, Hac, 42/258.

umremi tamamlayınca halka hareket emrini verdi; önce Kâbe'ye gidip (vedâ) tavafını yaptı, sonra (Mekke'den) çıktı."[7]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette şu ifâde yer alır:

"(Mina'dan) son dağılışta Hz. Peygamber'le birlikte idim; Rasûlullah (as.) ***Muhassab*** vâdisine indi."

Hadîsi **Ebû Davud** tahric etti.

İZAH

Muhassab ve **Ebtâh**, aynı yerin adıdır. **Mekke** ile **Mina** arasında taşlı geniş bir arazidir.

Hz. Âişe'nin yaptığı umre, 1415 nolu hadîste anlatılmış olan, vedâ haccı sırasında âdetli olduğu için önceden yapamadığı umredir.

١٤٨٧- (خ م ــ **عبد الله بن عباس** رضي الله عنهما) قال : « رُخِّصَ لِلْحَائِضِ أنْ تَنْفِرَ إذا حاضَتْ ، وكان ابْنُ عُمَرَ يقولُ في أوَّلِ أمْرِه : إنَّها لا تَنْفِرُ ، ثم سمِعتُهُ يقول : تَنْفِرُ ، إنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم رَخَّصَ لَهُنَّ».

وفي رواية قال: «أمِرَ النَّاسُ أنْ يكُونَ آخرُ عَهْدِهم بالبَيْتِ إلا أنه خُفِّفَ عن المرأة الحائض».

أخرجه البخاري ومسلم. ولمسلم أيضا : قال طَاوُوسٌ : « كُنْتُ مع ابن عباسٍ ، إذا قال له زيدُ بنُ ثابت : تُفتِي أنْ تَصْدُرَ الحائضُ قبْلَ أنْ يَكُونَ آخرُ عَهْدِها بالْبَيْتِ ؟ فقال له ابن عباس : إمَّا لا، فَسَلْ فُلانَةَ الأنصارِيَّةَ : هل أمَرَها بذلك رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم ؟ فَرَجَعَ زيدٌ إلى ابنِ عبَّاسٍ يَضْحَكُ ، وهو يقول: ما أراكَ إلا وقد صدَقْتَ ».

وللبخاري أيضا : « أنَّ أهْلَ الْمَدِينَة سألُوا ابْنَ عَبَّاسٍ عن امرأة طَافَتْ ، ثم حَاضَتْ ، قال لهم: تَنفِرُ ، قالوا : لا نَأْخُذُ بقولكَ وَنَدَعُ قولَ زَيْد ، قال : إذا قَدِمتُمْ المدينَةَ فَسَلُوا ، فقَدِمُوا المدينَةَ فَسألُوا ، فكانَ فيمن سَألُوا أُمَّ سُلَيم ، فَذَكَرَتْ حديثَ صَفيَّةَ - تعني : في الإذْنِ لها بأنْ تَنْفِرَ ».

---

[7] **Ebû Davud**, Menâsik, 85/2005-2006.

1.487- İbn Abbas şöyle dedi:

"Hayızlı kadının, (vedâ tavafı yapmadan) yola çıkmasına ruhsat verildi."

(Râvî Tavus şöyle der):

"İbn Ömer, başlangıçta; 'hayızlı kadın (vedâ tavafını yapmadan) yola çıkamaz' derdi. Ama sonra; 'Çıkabilir, çünkü Rasûlullah (as.) onlara ruhsat verdi' dediğini duydum."[8]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette İbn Abbas şöyle dedi:

"İnsanlara (hacda) son uğrayacakları yerin Kâbe olması emredildi; yalnız hayızlı kadınlara ruhsat verildi."

Bu rivâyetleri **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

Müslim'in diğer bir rivâyetinde Tavus şöyle dedi:

"İbn Abbas'la birlikte idim, Zeyd b. Sâbit dedi ki:

"- Sen, hayızlı kadının, son olarak Kâbe'yi tavaf etmeden yola çıkabileceğine dair fetva mı verdin?"

"- Sen eğer bu konuyu bilmiyorsan, Ensârdan falan kadına sor. Allah'ın Rasûlü onma böyle bir emir verdi mi?"

Bir müddet sonra Zeyd b. Sâbit gülerek İbn Abbas'ın yanına geldi ve dedi ki:

"- Senin, doğru sözden başka bir şey söylediğini hiç görmedim."

Buharî'nin başka bir rivâyeti de şöyledir:

"Medîneliler, (ziyaret) tavafını yapıp, sonra (vedâ tavafını yapmadan) âdet gören bir kadının durumunu İbn Abbas'a sordular. Onlara;

"- Memleketine dönebilir" dedi. Medîneliler;

"- Biz, Zeyd b. Sâbit'in sözünü bırakıp senin sözünü alamayız" deyince;

"- Öyleyse Medîne'ye gittiğinizde bu konuyu sorup araştırın!" dedi.

[8] **Buharî**, Hayız, 27; Hac, 144, 145; **Müslim**, Hac, 67/380.

Medîne'ye döndüklerinde meseleyi araştırdılar. Sordukları kişiler arasında Ümmü Süleym de vardı. Ümmü Süleym, onlara, Safiyye hadîsini, yani âdetli kadına memleketine dönme iznini veren hadîsi söyledi."

İZAH

Bazı fukaha, bu hadîsten vedâ tavafının vâcib olduğu sonucunu çıkarır. Zira o, müekked bir emirdir, hafifletmeden bahsedilmesi de onu teyid etmektedir. Vedâ tavafı yapmadan **Mekke'**den ayrılanlar, şayet çok uzaklaşmamışlarsa dönüp vedâ tavafını yaparlar. Uzaklaşmışlarsa, bazı fukahaya göre artık yapılacak bir şey yoktur; bazıları da ceza olarak bir kurban kesmesi gerektiğini söylerler. Uzaklaşmanın sınırı olarak da **Ebû Hanîfe** mîkat mahallini, **Şafiî** sefer mesafesini, **Sevrî** de **Harem** sınırlarını kabul eder.

Vedâ tavafı yapıldıktan sonra da **Mekke**'de kalınması, alış-veriş vb. işlerle meşgul olunması halinde **Ebû Hanîfe** ve **Mâlik** bir şey gerektirmeyeceğini söylemelerine mukabil diğer imamlar tavafın tekrar edilmesi kanâatindedirler. Çünkü hadîste **Mekke**'de son yapılan işin tavaf olması gerektiği emredilmektedir.

Vedâ tavafı âdetli kadınlara vâcib değildir. Deliller bunu göstermesine, fukahanın ekserisinin de bu kanâatte olmasına rağmen, bazı âlimler, hayızlı kadınların da bekleyip temizlendikten sonra tavaf etmeleri gerektiğini söylerler.

Hadîs, tavaf için temiz olmanın şart olduğuna da delildir.[9]

١٤٨٨- (خ م ط ت د س ـــ عائشة رضى الله عنها) « أنَّ صَفيَّة بِنْتَ حُيَيٍّ زوج النبيِّ صلى الله عليه وسلم حَاضَتْ ، فَذُكِرَ ذلِكَ لرسولِ اللّه صلى الله عليه وسلم فقال : **أحَابِسَتُنا هِيَ** ؟ قَالُوا: إنها قد أفَاضَتْ ، قال : **فلا إذا** ».

وفي رواية قالت: «حَاضَتْ صَفِيَّةُ بعد ما أفَاضَتْ ، قالت عائشةُ : فذَكرتُ حِيضَتَها لرسول اللّه صلى الله عليه وسلم فقال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم: **أحابستُنا هي؟ قلتُ:**

[9] Bkz., **Aynî**, X, 94 vdv.; **İbn Hacer**, III, 684 vdv.

يا رسولَ اللَّه، إنَّا قد كَانَتْ أَفَاضَتْ وطَافَتْ بالْبَيْت ثم حاضَتْ بعد الإفاضَة فقال رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم: **فلتنْفِرْ**»

وفي أخرى « طَمِثَتْ صَفيَّةُ بِنْتُ حُيَيٍّ في حَجَّة الْوداع بعد مَا أَفاضَتْ طاهرا ».

وفي أخرى قالت : "لمَّا أراد النبيُّ صلى الله عليه وسلم أنْ ينفر، رأى صَفيَّةَ على باب خبَائها كَئيبَةَ حَزينة ، لأنَّها حَاضَتْ، فقال: **عَقْرى أو حَلْقى** - لُغَةُ قُرَيْشٍ- **إنَّك لحابستُنا؟** ثم قال: **أكُنْتِ أَفَضت يوم النَّحْرِ؟** يَعني الطَّوَاف؟ قالت: نَعَمْ. قال: **فَأنقدي إذا**».

وفي أخرى قالت : « خرجنا مع رسول اللَّه صلى الله عليه وسلم لا نَذْكُرُ إلا الحجة ، فلَّما قدمْنا أمرَنا أنْ نَحلَّ ، فلَمَّا كانتْ لَيْلَةُ النَّفْر. حاضتْ صَفيَّةُ ، فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : **حَلْقى عَقْرى، ما أُراها إلا حَابسَتُنا** ، ثم قال : **كُنت طُفْت يَومَ النحر** ؟ قالت : نعم ، قال : **فانفري**. قُلْتُ : يارسول اللَّه ، لم أَكُنْ أحَلَلْتُ. قال : **فَاعتَمري من التَّنْعيم** ، فخرج معها أخُوهَا ، فَلقيناهُ مُدّلجا ، فقال : **موعدُنا مكانُ كذا وكذا** ».

وفي أخرى نحوه : فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « **لَعلَّها تحبسُنا ، أَلَمْ تَكُنْ طَافَتْ مَعَكُنَّ بالْبَيْت** ؟ قالوا : بَلَى : قال : **فَاخْرُجْنَ** ». هذه روايات البخاري ومسلم.

وللبخاري أيضا : قالت : « حَجَجْنا مَعَ رسولِ الله صلى الله عليه وسلم ، فَأَفضْنا يومَ النَّحرِ، فحاضَت صَفيَّةُ ، فأرَادَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم منها ما يُريدُ الرَّجُلُ من أهله ، فقُلْتُ : يا رسول اللَّه، إنها حائضٌ ، قال : **حابستُنا هي** ؟ قالوا : يا رسول اللَّه، أفاضَتْ يوم النحر ،قال : **أخرجُوا** ».

ولمسلم بنحوِ من هذه الرواية أيضا ، لكنَّها من تَرْجَمة أُخْرَى. وأخرج الموطأ الرواية الأولى والثانية والسادسة.

وله في أخرى « أنَّ رسول اللَّه -صلى الله عليه وسلم ذَكَرَ صَفيَّة بنتَ حُيَيٍّ ،فقيل له: إنها قد حاضت، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : **لعلها حابستنا** ؟ قالوا يا رسول الله، إنها قد طافتْ، فقال رسولُ اللَّه : **فلا إذا** ، قال عُرْوةُ: قالت عائشةُ : فلمَ يُقَدِّمُ النَّاسُ نسَاءهُم،إنْ كانَ ذلكَ لا ينفعُهُم ؟ ولو كان الذي يقولون لأصْبَحَ بمنى أَكْثَرُ من ستَّة آلاف امْرَأَة حائض،كُلُّهُنَّ قد أَفضْنَ ».

و أخرج الترمذي و أبو داود الرواية الأولى. وأخرج النسائي الرواية الآخرة من روايات البخاري ومسلم.

1.488- Hz. Âişe anlatıyor:

"Hz. Peygamber'in zevcesi Safiyye bint Huyey âdet görmüştü. Durumu Hz. Peygamber'e söylenince;

"- O, bizi burada hapis mi edecek?" dedi.

"- Ama o, ziyaret tavafını yapmıştı" dediklerinde;

"- Öyleyse beis yok!" buyurdu.[10]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette Hz. Âişe şöyle dedi:

"İfâza tavafını yaptıktan sonra Safiyye âdet görmüştü. Onun âdet gördüğünü Rasûlullah'a (as.) söyledim. Hz. Peygamber;

"- Bizi burada hapis mi bırakacak?" dedi. Ben;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; Safiyye ziyareti yaptı, Kâbe'yi tavaf etti; ifâza tavafından sonra âdet gördü" deyince;

"- Öyleyse yola çıksın!" buyurdu.

Başka bir rivâyette de; "Huyey'in kızı Safiyye, vedâ haccında, ziyaret tavafını temiz olarak yaptıktan sonra kirlendi" ifâdesi yer alır.

Diğer bir rivâyette ise Hz. Âişe şöyle der:

"Hz. Peygamber yola çıkmaya niyetlenince, Safiyye'yi, çadırının önünde üzgün ve kederli olarak gördü; Safiyye âdet görmüştü. Hz. Peygamber;

"- Allah canını alsın! Bizi burada hapsedeceksin!" dedi, hemen sonra;

"- Sen kurban günü ifâzayı, yani ziyaret tavafını yapmamış mıydın?" diye sordu.

"- Evet!" deyince;

"- Öyleyse yola çık!" buyurdu

---

[10] **Buhari**, Hac, 129, 145; Hayız, 27; Megâzî, 77; **Müslim**, Hac, 67/382-387; **Muvatta**, Hac, 75/225-228; **Tirmizî**, Hac, 99/943; **Ebû Davud**, Menâsik, 84/2003; **Nesaî**, Hayız, 23.

Başka bir rivâyette Hz. Âişe şunları söyler:

"Sadece hac niyetiyle, Rasûlullah'la (as.) birlikte yola çıktık. Mekke'ye gelince, ihrâmdan çıkmamızı emretti. Nefir gecesinde (hacıların Mina'dan dağıldıkları Zilhicce'nin 12. veya 13. günü) **Safiyye** âdet gördü. Hz. Peygamber;

"- **Allah canını alsın! Herhalde bizi burada hapsedecek...**" dedi. Sonra da;

"- **Sen, kurban günü ziyaret tavafını yapmış mıydın?**" diye sordu. Safiyye;

"- Evet!" deyince;

"- **Öyleyse yola çık!**" buyurdu.

Ben dedim ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, ben ise henüz ihrâmdan çıkmadım."

"- **Öyleyse git, Ten'im'den umre yap!**"

Bunun üzerine kardeşi de Hz. Âişe ile birlikte gitti. O'nunla karanlıkta karşılaştık; "Şu, şu yerde buluşalım" dedi.

Buna benzer başka bir rivâyette de Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"- **Herhalde o, bizi burada hapsedecek!.. O, sizinle birlikte Kâbe'yi tavaf etmemiş miydi?**"

"- Evet!"

"- **Öyleyse yola çıkın!**"

Bunlar, **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir.

Buharî'nin başka bir rivâyeti de şöyledir:

"Rasûlullah'la (as.) birlikte haccettik. Kurban günü ziyaret tavafını yaptık. O sırada Safiyye âdet gördü. Hz. Peygamber Safiyye'den, bir erkeğin karısından isteyeceği şeyi istedi. Ben;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; o hayız gördü" deyince;

"- **Desene, bizi burada hapsedecek!..**" buyurdu.

Halk da;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, o, kurban gününde ziyaret tavafını yapmıştı" deyince;

"- **Öyleyse yola çıkın!**" buyurdu.

Müslim'in de buna benzer bir rivâyeti vardır, ama bunu başka bir başlık altında verir.

Muvatta ise 1., 2. ve 6. rivâyetleri tahric etti. Onun diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Hz. Peygamber Huyey'in kızı Safiyye'yi andı; onun hayızlı olduğu söylenince;

"- **Herhalde bizi burada hapsedecek"** buyurdu.

"- Ey Allah'ın Rasûlü; o, Kâbe'yi tavaf etmişti" dediklerinde;

"- **Öyleyse hapsolmaktan kurtulduk"** dedi.

Hz. Âişe dedi ki:

"- Şayet kadınları ziyaret tavafına önceden göndermenin onlara bir faydası yoksa, insanlar niçin hanımlarını (Mina'dan) erkenden tavafa gönderiyorlar? Eğer mesele onların dedikleri gibi (vedâ tavafı vâcib) olsaydı, Mina'da, ziyaret tavafını yapmış 6.000'den fazla hayızlı kadın (temizlenip vedâ tavafını yapmak için) beklerdi."

İlk rivâyeti **Tirmizî** ve **Ebû Davud; Buharî** ve **Müslim**'in son rivâyetini ise **Nesaî** tahric etti.

İZAH

Hadîsin sonunda **Muvatta**'nın rivâyetinde **Hz. Âişe,** hayızlı kadınlara vedâ tavafının vâcib olmadığını, şayet vâcib olsaydı binlerce kadının **Mekke**'de vedâ tavafını yapmak için temizlenmeyi beklemesi gerekeceğini, halbuki böyle bir durumun olmadığını; üstelik erkeklerin hanımlarını alelacele ziyaret tavafına göndermelerinin de âdet görmeden ziyaret tavafını yapıp hemen yola çıkmak maksadını taşıdığını, şayet onlara vedâ tavafı vâcib olsaydı kadınları erkenden ziyaret tavafına göndermenin anlamsız olacağını söylemektedir.

Hz. Peygamber'in, kendi hanımı **Safiyye**'nin şahsındaki uygulaması da bunu teyid etmektedir.

Hadîsin; **"...Allah canını alsın!..."** diye tercüme ettiğimiz " عَقْرَى حَلْقَى" cümlesi ile diğer bölümlerin izahı için 1.415 nolu hadîse bakınız.[11]

١٤٨٩ - (ط ـ أبو سلمة بن عبد الرحمن رضي الله عنه) « أنَّ أُمَّ سُلَيْمٍ بِنْتَ ملحان اسْتَفْتَتْ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم ، وحَاضَتْ - أو وَلَدَتْ- بعدَ ما أفاضَتْ يومَ النَّحرِ ، فأذِنَ لها رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم ، فَخَرَجت». أخرجه الموطأ.

1.489- Ebû Seleme b. Abdurrahman şöyle dedi:

"Milhan'ın kızı Ümmü Süleym, kurban günü ifâza tavafını yaptıktan sonra âdet görmüş -veya doğum yapmış-, durumu Rasûlullah'a (as.) sormuş, Hz. Peygamber'in izin vermesi üzerine de yola çıkmıştı."[12]

İZAH

Ümmü Süleym, Enes b. Mâlik'in annesidir.

Bu hadîs munkatıdır; çünkü **Ebû Seleme, Ümmü Süleym**'i dinlememiştir. Ancak bu hadîsi teyid eden pek çok rivâyet vardır.[13]

١٤٩٠ - (ت د ـ الحارث بن عبد اللّه بن أوس) قال : « أتيتُ عُمَرَ رضي الله عنه ، فَسألتُهُ : عَنِ المرأة تَطوفُ بالبَيتِ يومَ النحرِ ، ثم تَحيضُ ؟ قال : يَكُونُ آخرُ عَهْدَها بالبيت ، قال الحارثُ : كذلك أفْتاني رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم ، فقال عمر: أرِبْتَ عن يدَيْك ، تَسألُني عن شيءٍ سألتُ عنه رسولَ اللّه لكَيْما أُخَالِفَ ؟ ». هذه رواية أبي داود.

---

[11] Ayrıca bkz., **Evcezu'l-Mesâlik**, VIII, 89 vdv.; **Zürkanî**, III, 236 vdv.; **Avnu'l-Ma'bûd**, V, 486; **Tekmiletu'l-Menhel**, II, 180.

[12] **Muvatta**, Hac, 75/229.

[13] Bkz., **Evcezu'l-Mesâlik**, VIII, 94; **Zürkanî**, III, 240.

وفي رواية الترمذي: قال الحارث بن عبد الله: «سَمِعْتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: من حجّ هَذا البيتَ أو اعتَمَرَ، فَلْيَكُنْ آخرُ عهده بالبيت، فقال له عمر: خَرَرْتَ مِنْ يَدَيْكَ، سمعتَ هذا من رسول الله صلى الله عليه وسلم و لم تُخْبِرْنا بِه؟»

1.490- el-Hâris b. Abdullah b. Evs[14] anlatıyor:

"Kurban günü tavaftan sonra âdet gören kadının durumunu Hz. Ömer'e sordum, dedi ki;

"- Kadının son işi Kâbe'yi tavaf olursa beis yok!"

Hâris;

"- Rasûlullah (as.) da bana böyle fetva vermişti" deyince, Hz. Ömer şöyle çıkıştı:

"- Şüphelerin batsın!.. Rasûlullah'a (as.) sorduğun bir şeyi, farklı bir fetva vermem için bana da soruyorsun öyle mi?"[15]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet **Ebû Davud'**undur. **Tirmizî**'nin rivâyeti şöyledir:

"Hâris b. Abdullah; Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu işittim, dedi:

"Kim şu Kâbe'de hac veya umre yaparsa son işi Kâbe'yi tavaf olsun!"

Hz. Ömer Hâris'e dedi ki:

"- Yüz üstü yere batasın!.. Bunu Rasûlullah'dan (as.) duydun da bize haber vermedin, öyle mi?"

İZAH

"Şüphelerin batsın!... Yere batasın!.." diye tercüme ettiğimiz cümleler, bedduâ değil, sitem ifâdesidir. Bu cümlelerdeki lafızların

---

[14] **el-Hâris b. Abdullah b. Evs es-Sekafî:** İsminin Hâris b. Evs olduğu da söylenmiştir. Sahabîdir. Hz. Peygamber'den sonra **Tâif**'te ikamet etmiştir. Kendisinden kardeşi Amr ve Velid b. Abdurrahman rivâyet etti. Hadîsi **Ebû Davud, Tirmizî** ve **Nesaî**'de tahric edildi.

[15] **Tirmizî**, Hac, 101/946; **Ebû Davud**, Menâsik, 84/2004.

zahirî manaları farklı olmakla birlikte, maksadı belirtmeye daha uygun düşmesi hasebiyle tercümeyi bu şekilde yaptık.

Bu hadîs, hayızlı kadınlara da vedâ tavafının vâcib olduğunu söyleyenlerin delilidir. Ancak bu rivâyet, daha önce geçen **Hz. Âişe** ve **İbn Abbas** hadîsleriyle nesh edilmiştir. Bu konuda daha fazla rivâyetler de vardır; ancak bunlar, muhtemelen **Hz. Ömer**'e ulaşmamış olmalı ki, hayızlı kadınlar için de vedâ tavafını öngördü.

Tirmizî, bu hadîsin garib olduğunu, senedinde zayıflık bulunduğunu da söyler.[16]

١٤٩١- (ت ــ **نافع مولى ابن عمر** رضي الله عنهما) قال : قال ابنُ عمر رضي الله عنهما : «لا تُنْفِر الحائض حتى تُودِّعُ، ثُمَّ سَمِعْتُهُ بعْدُ يقُولُ: إنَّ رسول اللّٰه صلى الله عليه وسلم أَرْخَصَ لهُنَّ».

وفي رواية قال : إنَّ ابْنَ عمرَ رضي الله عنه قال : « مَنْ حَجَّ الْبَيْتَ فَلْيَكُنْ آخِرُ عهده بالبيت، إلا الحَيَّض ، رَخَّصَ لَهُنَّ رسولُ اللّٰه صلى الله عليه وسلم ». أخرجه الترمذي.

1.491- Nâfi, İbn Ömer'in;

"Hayızlı kadın, vedâ tavafını yapmadan Mekke'den ayrılmasın!" dediğini rivâyet eder. Bilâhare de şöyle dediğini duyduğunu anlatır:

"Rasûlullah (as.), hayızlı kadınlara (vedâ tavafından önce Mekke'den ayrılmalarına) izin vermiştir."[17]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette **İbn Ömer** şöyle dedi:

"Kim hac yaparsa, son işi Kâbe(yi tavaf) olsun! Ancak hayızlılar müstesna! Çünkü Rasûlullah (as.) onlara ruhsat vermiştir."

Hadîsi **Tirmizî** tahric etti.

---

16 Bkz., **Tekmiletu'l-Menhel**, II, 183; **Avnu'l-Ma'bûd**, V, 488; **Tuhfe**, IV, 16.

17 **Tirmizî**, Hac, 99/944. Bu hadîsin ikinci rivâyeti, **Tirmizî**'de yer almaktadır. İlk rivâyet ise, **Tirmizî**'nin, matbû nüshalarında yoktur. Muhtemelen **Rezîn**'in rivâyetinden veya **Tirmizî**'nin, musannıfta bulunan farklı bir nüshasından alınmıştır.

İZAH

Görüldüğü üzere **İbn Ömer,** önceleri hayızlı kadının vedâ tavafı yapması gerektiği kanâatinde iken sonra bu görüşünden dönmüştür. Bu dönüş, şüphesiz ki Hz. Peygamber'in bu konudaki uygulamasını öğrenmesi üzerine olmuştur.

١٤٩٢- (ط ــ عمرة بنت عبد الرحمن) : « أنَّ عائشة أُمَّ المؤمنين كانت إذا حَجَّت، ومَعَها نساءٌ تَخَافُ أنْ يَحضْنَ ، قَدَّمَتْهُنَّ يومَ النَّحر فأفَضْنَ ، فإنْ حِضْنَ بعْدَ ذلك لم تنتظِرْهُنَّ تَنْفِرُ بهنَّ وهُنَّ حُيَّضٌ ، إذا كُنَّ قدْ أفَضْنَ ». أخرجه الموطأ.

1.492- Abdurrahman'ın kızı Amra'dan rivâyet edildiğine göre; "mü'minlerin annesi Hz. Âişe, hacca gitmişti. Yanında bulunan kadınlar, âdet görmekten korkuyorlardı. Hz. Âişe de onları (kurban bayramının ilk) günü, öncelikle ifâza tavafını yapmaları için (Kâbe'ye) gönderdi. Şayet daha sonra hayız görürlerse, ziyaret tavafını yaptıkları için onları bekletmez, hayızlı hayızlı yola çıkarırdı."[18]

١٤٩٣- (أنس بن مالك وعبد الله بن عمر بن الخطاب رضي الله عنهم) « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم صَلَّى بعدَ ثالثة في المُحَصَّبِ ورقَدَ رقْدَةً ، ثم ركِبَ إلى البَيْت، فطَاف به يُوَدِّعه». أخرجه...

1.493- Enes b. Mâlik ve İbn Ömer'den rivâyet edilmiştir:

"Hz. Peygamber, (bayramın) üçüncü gününden sonra Muhassab vâdisinde namaz kıldı, sonra bir müddet yatıp uyudu, sonra da devesine binip Kâbe'ye gitti ve vedâ tavafı yaptı."[19]

---

[18] **Muvatta,** Hac, 75/227.

[19] Hadîsi **Rezîn** rivâyet etmiştir. Ancak **Buharî,** Hac, 146'da, **Enes**'den şu meâlde bir hadîs rivâyet edilir: "**Hz. Peygamber öğle, ikindi, akşam ve yatsıyı kıldı, sonra Muhassab'da bir müddet uyudu, sonra devesine binip Kâbe'ye gitti ve Kâbe'yi tavaf etti.**"

١٤٩٤- (عمر بن الخطاب رضي الله عنه) « وَدَّعَ الْبَيْتَ بعد صَلاَةِ الصُّبحِ ، فَلَمَّا رأى قَد أسْفَرَ جدا ، لَمْ يَرْكَعْ حتَّى أتى ذا طُوى أَنَاخَ وركَعَ ، وفعلته أم سلمة ، وركعت في الحلّ ». أخرجه...

1.494- Hz. Ömer, sabah namazından sonra vedâ tavafını yaptı. Ortalığın iyice aydınlandığını görünce, Zû Tuvâ mevkiine gelmeden (tavaf) namazını kılmadı. Oraya gelince, devesini çökertti ve namazını kıldı. Ümmü Seleme de böyle yapmıştı; ancak o, Hill'de namaz kıldı.[20]

الحكم السادس

في طواف الرجال مع النساء

6*- ERKEKLERİN KADINLARLA BİRLİKTE TAVAFI

١٤٩٥- (خ – ابن جريج رحمه الله) قال : « أخْبَرَنِي عطاءٌ إذ مَنَعَ ابْنُ هشام النساء الطواف مع الرجال ، قال : كيف تَمْنَعهُنَّ وقد طاف نساء النبي صلى الله عليه وسلم مع الرجال؟ قال : قلتُ : أبَعْدَ الحجاب ، أو قبله ؟ قال : [إي لَعَمْري] ، لقد أدركْتُهُ بعد الحجاب. قلت : كيف يُخَالِطْنَ الرجالَ؟ قال : لم يكنَّ يُخَالِطْنَ ، كانت عائشةُ تطوف حَجْرة من الرجال لا تخالطهم ، فقالت امرأةٌ : انْطَلِقي نَسْتَلِمْ يا أمَّ المؤمنين ، قالت : انطَلِقي عنْكِ ، وأبَتْ وكُنَّ يَخْرُجْنَ مُتَنَكِّرات بالليل ، فيطُفْنَ مع الرجال، ولكنَّهُنَّ كُنَّ إذا دَخلنَ الْبيتَ قُمْنَ حتَّى يَدْخُلْنَ، وأُخْرِجَ الرِّجالُ ، كنتُ آتي عائشةَ أنا وعُبَيْدُ بنُ عمير ، وهي مُجَاوِرَةٌ في جُوف ثَبِير. قلت: وما حجابُها؟ قال: هي في قُبَّةٍ تُرْكِيَّةٍ لها غشاءٌ، وما بيننا وبينها غَيْرُ ذلك، ورأيتُ عليها درعا مُوَرَّدا». أخرجه البخاري.

[20] Hadîsi **Rezîn** rivâyet etmiştir, ancak **Muvatta**, Hac, 38/117'de de bir benzeri vardır.

1.495- İbn Cüreyc[21] rivâyet ediyor:

"İbn Hişam[22] (hac Emîri iken), kadınlara, erkeklerle birlikte tavaf yapmayı yasakladığı zaman, Atâ şöyle demişti:

"- Onları nasıl men edersin?[23] Rasûlullah'ın (as.) hanımları bile erkeklerle birlikte (ama onlara karışmadan) tavaf etmişlerdi."

İbn Cüreyc, Atâ'ya sorar:

"- Onlar, hicâb âyetinden sonra mı, yoksa önce mi tavaf etmişlerdi?"

"- Hayatıma yemin olsun ki, ben, hicâb âyetinden sonra, onların böyle yaptıklarını gördüm."

"- Peki erkeklerle karışık olarak nasıl tavaf ediyorlardı?"

"- Erkeklerle karışmazlardı. Hz. Âişe de erkeklerden gizlenmiş olarak tavaf eder, onlara karışmazdı. Hatta (Dikre adında) bir kadın, Hz. Âişe'ye;

"- Ey mü'minlerin anası; haydi Hacerû'l-Esved'i istilâm edelim" demiş, Hz. Âişe;

"- Sen git!" karşılığını vermiş, ama kendisi gitmemişti. Onlar, geceleyin tanınmayacak bir şekilde evden çıkarlar ve Kâbe'ye gelip

---

[21] **Ebû Halid, Abdülmelik b. Abdülaziz b. Cüreyc er-Rûmî el-Kuraşî el-Mekkî:** 80-150/699-767. Tâbiîlerin tanınmış âlimlerindendir. Aslen Bizanslıdır. **Mekke**'de dünyaya geldi. Döneminde **Mekke**'nin en büyük hadîs ve fıkıh imamı idi. Edebiyat ve ensâbı da iyi bilirdi. Atâ b. Ebî Rebah, Nâfi ve Amr b. Dînâr'ın hadîslerini en iyi bilen kişidir. Tefsir ve Kırâat ilminde de söz sahibi idi. **Mekke**'de hadîsi ilk defa sistematik olarak tasnife tabi tutmasıyla tanınır. Hafızası sağlam olmakla birlikte zaman zaman tedlis yapardı. Mut'aya taraftardı. Dehir orucu tutardı. **Bağdad**'da vefat etti. ***et-Tefsir, es-Sünen*** ve ***Menâsikü'l-hac*** adlı eserleri bilinmektedir. ***Sünen***'in bir cüz'ü, Zâhiriye mec. 98/17'dedir.

[22] İbn Hacer'in verdiği bilgiye göre burada sözü edilen İbn Hişâm'dan maksat, ya İbrahim b. Hişâm, ya da kardeşi Muhammed b. Hişâm'dır. Nesebi; **İbrahim b. Hişâm b. İsmail b. Hişâm b. el-Velîd b. el-Muğîre el-Mahzûmî**'dir. İbrahim ve Muhammed, Hişâm b. Abdülmelik'in dayıları idiler. Muhammed, Hişâm b. Abdülmelik'in **Mekke** valisi idi. Kardeşi İbrahim de **Medîne**'de valilik yaptı. İbrahim aynı zamanda Hac Emîri idi. İki kardeşi de Yusuf b. Ömer 125/743 yılında işkence ile öldürdü.

[23] **Buharî**'nin matbû nüshasında bu ibare, üçüncü şahıs sigasıyla; "**nasıl meneder?**" şeklindedir.

erkeklerle birlikte tavaf ederlerdi. Ama onlar, Kâbe'ye girmek istediklerinde, erkeklerin çıkarılmasına kadar beklerlerdi."

Atâ şöyle devam etti: "Ben, (Mekke kadısı) Ubeyd b. Umeyr'le birlikte, Sebir dağında kalan Hz. Âişe'nin yanına giderdim."

İbn Cüreyc dedi ki:

"- Peki, o gün Hz. Âişe'nin örtüsü ne idi?"

"- O, keçeden yapılmış küçük bir Türk çadırında idi. Çadırın bir perdesi vardı; Âişe ile bizim aramızda ondan başka perde yoktu. Ben, o gün Hz. Âişe'nin üzerinde gül renginde bir kıyafet gördüm."[24]

İZAH

Hicâb âyetiyle kastedilen; ***"Kadınlara bir şey soracağınız zaman perde arkasından sorun!"*** meâlindeki âyettir.[25] Bu âyet, hicrî 5. yılda Hz. Peygamber'in **Zeyneb bint Cahş**'la evlendiği sırada nazil olmuştu.

"Erkeklerden gizlenmiş olarak tavaf ederdi" cümlesi ile, örtülmüş, perdelenmiş bir nahiyede veya bölünmüş bir yerde tavaf ettiği ifâde edilmek istenmiştir.

Sebir; **Müzdelife** ile **Mina** arasında bir dağdır.

Hadîsin sonunda **Hz. Âişe**'nin tavaf esnasında bir Türk çadırında bulunduğu, böylece erkeklerle karışmadan tavaf yaptığı ifâde edilmektedir. Anlaşılan o ki, erkeklerle kadınlar aynı anda tavaf ediyorlar, ama birbirlerine karışmıyorlar; erkekler daha içte, kadınlar daha dışta tavaf yapıyorlardı veya araya bir perde geçiriliyordu. Hacer-i Esved'i öpmek ve dokunmak istediklerinde de erkeklerin çıkmasını bekliyorlardı.

Hadîste, tavafta ilk ayrımı yapanın da İbn Hişâm olduğu belirtiliyor. Ancak bu konuda farklı rivâyetler de vardır.[26]

---

[24] **Buharî**, Hac, 64.

[25] Ahzab, 53.

[26] Bkz., **İbn Hacer**, II, 56; **Aynî**, IX, 261; **Kastalanî**, IV, 156.

الحكم السابع

في الطواف وراء الحجر

7*- HİCR'İN DIŞINDAN TAVAF

١٤٩٦ - (خ ـ أبو السفر سعيد بن يحمد رحمه الله) قال : « سمعتُ ابنَ عباس يقول : يا أيها الناس ، اسْمَعوا مني ما أقول لكم ، أسْمِعُوني ما تقولونَ ، ولا تَذْهبوا فتقولوا : قال ابنُ عباسٍ ، قال ابنُ عباسٍ ، مَنْ طَافَ بالبيت فَلْيَطُفْ من وراء الحِجْرِ، ولا تقولوا : الْحَطِيمَ ، فإنَّ الرجل في الجاهلية كان يَحْلِفُ ، فيُلقي سَوطَهُ أو نعْلَهُ أو قَوْسَهُ ». أخرجه البخاري

1.496- Ebû's-Sefer Saîd b. Yuhmid[27] anlatıyor:

İbn Abbas'ın şöyle dediğini duydum:

"- Ey insanlar; size söyleyeceklerime kulak verin, sonra da anladıklarınızı bana söyleyin! Buradan gidince de; '*İbn Abbas şöyle dedi... İbn Abbas böyle dedi...*' demeyin! Kim Kâbe'yi tavaf ederse, Hicr'in dışından tavaf etsin! Oraya Hatîm demeyin! Çünkü câhiliye döneminde biri yemin edince (yeminine alâmet olarak) kamçısını veya ayakkabısını veya yayını oraya atardı. (Bu yüzden oraya Hatîm dendi)."[28]

İZAH

Daha önce de belirtildiği üzere **Hicr**; **Rükn-i Şamî** ile **Rükn-i Irakî** arasındaki yarım daire şeklindeki bir duvarın **Kâbe** tarafında kalan bölümüne denir. Burası **Kâbe**'den sayılır. Kureyş döneminde **Kâbe** tamir edilirken imkânsızlıktan, **Kâbe** dar tutulmuş, bu yüzden Kâbe'nin dışında kalmıştı. Etrafındaki duvara da **Hatîm** denir.

---

[27] **Ebû's-Sefer, Saîd b. Yuhmid el-Hemdânî es-Sevrî el-Kûfî:** ö. 112/730. Kûfeli tâbiîlerdendir. Abdullah b. Ömer ve İbn Abbas'tan rivâyette bulunmuştur. Kendisinden Şu'be ve Mâlik b. Miğvel rivâyet ettiler. Sikadır, fukahadandır. Hadîsi kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[28] **Buharî**, Menâkıbu'l-Ensar, 27.

Aslında **Hz. İbrahim**'in attığı temel, bu bölgeyi de içine alıyordu. Bu itibarla hacıların, tavaflarını bunun dışından yapmaları gerekir.

Buradaki duvara **Hatîm** denmesinin sebebi hakkında çeşitli rivâyetler vardır. Bunlardan birini **İbn Abbas** bu rivâyette anlatıyor:

"Câhiliye döneminde orada putlar vardı. Biri yemin etmek isterse, kamçısını, ayakkabısını, yayını veya değneğini oraya atar, bunu yeminine alâmet sayardı. Bu yüzden oraya Hatîm diyorlardı."

Bunun dışında orada zâlimlere bedduâ edilmesi ve böylece zâlimin helâk olduğu bir yer olması hasebiyle; ayrıca duâ etmek gayesiyle orada insanların büyük bir izdiham meydana getirdikleri; duvarının yarım bırakılıp **Kâbe**'den koparıldığı; ve **Kâbe**'yi kısalttığı için **Hatîm** dendiği şeklinde farklı rivâyetler vardır.[29]

الحكم الثامن

في السعي بين الصفا والمروة

8*- SAFÂ İLE MERVE'DE SA'Y

١٤٩٧- (خ م ط ت د س ــ عروة بن الزبير) قال: «قلتُ لعَائشةَ رضي الله عنها وأنا يومَئذٍ حديثُ السِّنِّ أرأيت قوْلَ الله تعالى: {**إنَّ الصَّفا والمروْةَ منْ شعَائرِ الله ، فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أو اعْتمَرَ فَلاَ جُناحَ عَلَيْه أنْ يَطَّوَّف بِهِما**} [البقرة: ١٥٨] ما أرَى على أحد شيئا أن لاَ يطَّوَّفَ بهما ؟ فقالت عائشةُ: كَلاَّ، لو كانت كما تقول كانت : فلا جناح عليه أن لا يطَّوَّف بهما، إنما إنما أُنْزِلَتْ هذه الآيةُ في الأنصار، كانوا يُهِلُّون لمَنَاةَ، وكانت مَنَاةُ حَذْوَ قُدَيْدٍ، وكانوا يتحَرَّجونَ أنْ يَطَّوَّفوا بيْنَ الصَّفا والمروة، فلما جاء الإسلام ، سألُوا رسولَ الله صلى الله عليه وسلم عن ذلك ؟ فأنْزَلَ الله عزّ وَجلّ: {**إنَّ الصَّفا والمروَةَ منْ شَعائِرِ الله، فمنْ حَجَّ البَيتَ أو اعْتَمَرَ فَلا جُنَاحَ عَلَيْهِ أنْ يَطَّوَّف بِهِما**} **[البقرة: ١٥٨]**». أخرجه الجماعة. وقد تقدَّم في كتاب تفسير القران من حرف التاء روايات أخرى لهذا الحديث أطول من هذا.

---

[29] Bkz., **Aynî**, XVI, 299; **İbn Hacer**, VII, 195; **Kastalanî**, VIII, 360.

1.497- Urve b. Zübeyr'den rivâyet edilmiştir:

"Ben, henüz genç yaşta iken Hz. Âişe'ye şöyle demiştim:

"- *Safâ ile Merve, Allah'ın* (emri olan haccın) ***alâmetlerindendir. Hac veya umre niyetiyle Kâbe'ye gelen birinin bu ikisini tavaf etmesinde bir günah yoktur***"[30] âyeti hakkında ne dersin? Ben, Safâ ile Merve'yi tavaf etmemenin kimseye bir şey gerektirmeyeceğini zannediyorum."

Şu cevabı verdi:

"- Hayır! Eğer senin dediğin gibi olsaydı, âyet-i kerime; '***...Bu ikisini tavaf etmemesinde bir günah yoktur***' şeklinde olmalıydı. Bu âyet, Ensâr hakkında nâzil olmuştur. Onlar (cahiliyede) Menât adlı put için ihrâma girip telbiye getiriyorlardı. Menât, Kudeyd hizasında dikili idi. Onlar, Safâ ile Merve'yi tavaf etmeyi günah sayıyorlardı. İslâm gelince, bu durumu Rasûlullah'a (as.) sordular. Bunun üzerine yüce Allah; "*Safâ ile Merve, Allah'ın* (farz kıldığı haccın) ***alâmetlerindendir. Hac veya umre niyetiyle Kâbe'ye gelen birinin, bu ikisin tavaf etmesinde bir günah yoktur***" âyetini inzâl buyurdu."[31]

RİVÂYETLER

Hadîs kütüb-ü sitede tahric edilmiştir. Bu hadîsin daha uzun bir versiyonu Kitabu't-Tefsîr bölümünde geçmişti.

İZAH

Sa'y; **Safâ** ve **Merve** tepeleri arasında yedi defa dolanmaktan ibarettir; sa'ye **Safâ**'dan başlanır ve **Merve**'ye dört gidiş, **Merve**'den **Safâ**'ya üç geliş olmak üzere tamamlanır.

Sa'yin hükmü konusunda üç görüş vardır:

1- Sa'y, haccın rükünlerindendir, onsuz hac tamam olmaz. **Hz. Âişe, İbn Ömer, Câbir, İmam Şafiî, İmam Mâlik,** ve **Ahmed b. Hanbel**'in bu görüşte oldukları rivâyet edilir.

---

[30] Bakara, 158.

[31] **Buharî**, Hac, 79; Umre, 10; Tefsir, 2/21; 53/3; **Müslim**, Hac, 43/259-261; **Muvatta**, Hac, 42/129; **Tirmizî**, Tefsir, 3/2965; **Ebû Davud**, Menâsik, 56/1901; **Nesaî**, Hac, 168. Hadîsin diğer varyantları ve izahı için bkz., hadîs no: 481.

2- Vâcibdir; terki halinde ceza kurbanı gerekir. **Ebû Hanîfe** ile **Kûfe** fukahası bu görüştedir. **İmam Mâlik**'ten de böyle bir görüş rivâyet edilir.

3- Sünnettir; terki cezayı gerektirmez. **İbn Abbas, İbn Sirîn, Atâ** ve **Mücâhid**'in bu görüşte olduğu, hatta **Ahmed b. Hanbel**'den de böyle bir rivâyetin olduğu nakledilir.

Her grup çeşitli delillerle kendi görüşlerini savunurlar[32].

Bilindiği üzere sa'y, **Hz. İsmail**'in annesi **Hacer**'in çaresizlikten kıvranarak oradan oraya koşuşturmasının hatırasıdır.

Menât; **Amr b. Luhay** tarafından, **Kudeyd**'in karşısına dikilen bir putun adıdır.

Kudeyd; **Mekke** ile **Medîne** arasında **Medîne**'ye yedi mil mesafede, suyu bol bir grup köyün adıdır.

İşte **Menât, Kudeyd**'in karşısında **Müşellel** denilen yerin **Kızıldeniz'**e bakan yamacına dikilmişti. **Huzeyl** kabilesi için dikilen bu puta **Ezd** ve **Gassân** kabileleri telbiye getirirler, buna mukabil **Safâ** ve **Merve**'de sa'y yapmazlardı.

İzahına çalıştığımız hadîste **Urve b. Zübeyr,** âyet-i kerîmeden, sa'yi terk etmekten dolayı bir şey gerekmeyeceği sonucuna varmak istemiş, ama Hz. Âişe bunun doğru olmadığını, âyetin Ensâr hakkında nâzil olduğunu da belirterek izaha çalışmıştır.[33]

١٤٩٨- (د س ــ جابر بن عبد اللّه رضي الله عنهما) قال : « لم يَطُفِ النبيُّ صلى الله عليه وسلم ولا أصحابُهُ بين الصَّفا والمروةِ إلا طوافا واحدا ، طوافَهُ الأول ». أخرجه أبو داود والنسائي.

1.498- Câbir b. Abdullah şöyle dedi:

"Hz. Peygamber ve ashâbı (hac veya umre için) Safâ ile Merve'yi bir defadan fazla tavaf etmediler; bu da ilk yaptıkları tavaftı."[34]

---

[32] Bkz., **Evcezu'l-Mesâlik**, VII, 155; **Aynî**, IX, 288.

[33] Bkz., **İbn Hacer**, III, 582; **Aynî**, IX, 286; **Evcezu'l-Mesâlik**, VII, 157; **Kastalânî**, IV, 186; **Zürkanî**, III, 143; **Tekmiletu'l- Menhel**, I, 244.

[34] **Ebû Davud**, Menâsik, 54/1895; **Nesaî**, Hac, 182.

İZAH

Bu hadîs, **Müslim** tarafından da rivâyet edilmiştir.[35]

Hadîsteki **"...tavaf..."** kelimesinden maksat, sa'ydir. **"İlk yaptıkları tavaf..."** dan maksat da , kudûm tavafından sonra yaptıkları sa'ydir.

İfrâd haccı veya umre yapanlar için tek sa'y kâfidir.

Kıran haccını yapanların bir veya iki sa'y yapmaları konusunda fukaha arasında farklı görüşler vardır. Hadîs, bir sa'yin yeterli olacağına delildir. **Hanefîler** dışındaki üç mezhep bu görüştedir. **Hanefîler** ise kıran haccı yapanın, iki tavaf, iki de sa'y yapması gerektiği kanâatindedirler.

Temettu haccı yapanlar ise iki sa'y yaparlar.[36]

١٤٩٩- (د ـــ **عائشة** رضي الله عنها) أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال لها : « **طَوَافُكِ بالبيت وبين الصفا والمروة : يَكْفِيكِ لِحجَّتكِ وعُمْرَتِكِ** ». أخرجه أبو داود.

وهو طرف من حديثٍ قد أخرجه البخاري ومسلم وهو مذكور في الباب الثالث من هذا الكتاب.

1.499- Hz. Âişe'den rivâyet edildiğine göre Rasûlulah (as.) ona şöyle dedi:

"Kâbe'yi ve Safâ ile Merve'yi bir defa tavaf etmen, haccın veya umren için sana yeter."[37]

RİVÂYETLER

Bunu **Ebû Davud** tahric etti.

Bu hadîs aynı zamanda, **Buharî** ve **Müslim**'in tahric ettiği uzunca bir rivâyetin bir parçasıdır. Bu rivâyet üçüncü bâbda zikredilmişti.[38]

---

[35] **Müslim**, Hac, 17/140.

[36] Bkz., **Tekmiletu'l-Menhel**, I, 233, 237; **Avnu'l-Ma'bûd**, V, 347.

[37] **Ebû Davud**, Menâsik, 54/1897.

[38] Bkz., Hadîs no; 1415.

İZAH

Şafiîler bu hadîsi hacc-ı kırana hamlederler. Buna göre Rasûlullah (as.) **Hz. Âişe'**ye; **"Hac ve umreni birleştir, kıran yap!"** demek istemişti ve bunun için de bir sa'y kâfi idi.

Hanefî fukahası ise hacc-ı ifrâda hamleder. Buna göre de âdet gören **Hz. Âişe**'ye Rasûlullah (as); **"Umreyi bırak, sadece hac yap!"** demek istemişti ve ifrâd haccı için de bir sa'y yeterliydi.[39]

Hadîsin daha mufassal rivâyeti ve izahı için 1.393 nolu hadîse ve izahına da bakılmalıdır.

الحكم التاسع
في أحاديث متفرقة تتضمن أحكاما

9*- ÇEŞİTLİ HÜKÜMLERİ İÇEREN MUHTELİF HADİSLER

١٥٠٠- (خ د س ـــ عبد اللَّه بن عباس رضي الله عنهما) « أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم رأى رجلاَ يَطُوف بالْكَعْبَة بزِمَامٍ أو غيره ، فَقَطَعَهُ ».

وفي رواية «يَقودُ إنْساناً بخزَامَة في أنْفه ، فَقَطَعَها النبيُّ صلى الله عليه وسلم، ثم أمَرَهُ أنْ يَقُودَ بيده». هذه رواية البخاري. وأخرج أبو داود والنسائي الثانية.

وللنسائي أيضا قال : « مرَّ رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم بِرَجُلٍ يقُودُ رجلا بشيءٍ ذُكِر في يده، فتناولَه النبيُّ صلى الله عليه وسلم فقطَعَهُ فقال : إنَّهُ نذر ». وفي أخرى للنسائي : « مرَّ بإنْسَانٍ رَبَطَ يَدَهُ إلى إنسانٍ بسَيْرٍ أو بخَطٍ أو بشيءٍ غير ذلك ، فقطعه ، ثم قال : **قُدْهُ بيدك**».

1.500- Abdullah b. Abbas'dan rivâyet edildiğine göre; "Hz. Peygamber, yular veya başka bir şeyle (birini bağlayıp çekerek) Kâbe'yi tavaf eden bir adam gördü ve hemen o ipi kesti."[40]

---

[39] Bkz., **Tekmiletu'l-Menhel**, I, 237; **Avnu'l-Ma'bûd**, I, 350.

[40] **Buharî**, Hac, 65, 66; Eymân, 31; **Ebû Davud**, Eymân, 23/3302; **Nesaî**, Hac, 135.

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette; "Hz. Peygamber, burnuna takılan bir halka ile çekilen bir adam gördü, hemen onu kesti, sonra da eliyle ona rehberlik yapmasını emretti."

Bunlar, **Buharî**'nin rivâyetleridir. İkinci rivâyeti **Ebû Davud** ve **Nesaî** de tahric etti. **Nesaî**'nin diğer bir rivâyeti şöyledir:

"Rasûlullah (as.), elindeki iple bir adamı çeken birini gördü. O ipi aldı, kesti. Adam; *'Bu adak idi'* dedi."

Nesaî'nin başka bir rivâyeti de şöyledir:

"...Kayış, ip veya başka bir şeyle elini başka bir insanın (eline) bağlayan birini gördü, hemen o bağı kesti, sonra da; **'Elinle ona rehberlik et!'** dedi."

İZAH

Hadîste birine rehberlik etmek gayesiyle onu iple kendine bağlayarak tavaf ettiren veya nezrettiği için böyle yapmayı yerine getirilmesi gereken bir adak gibi telakki eden, kısaca insanın şahsiyetine ve şerefine yakışmayacak bir şekilde **Kâbe**'yi tavaf etmek isteyen insanlara Hz. Peygamber'in derhal müdahele ettiğini görüyoruz. Bu türlü fiiller ne Kâbe'nin özgür havasına, ne insan şeref ve haysiyetine yakışır. Bu, ibâdet olmadığı gibi adak yemin de değildir. Bunlar ancak şeytan işidir.

١٥٠١- (ط ـ [عبد اللَّه بن عبيد اللَّه] بن أبي مليكة) : « أنَّ عمر مرَّ بامرأة مجذومة – وهي تطوف بالبيت – فقال لها : يا أمة اللَّه لا تُؤذي النَّاس ، لو جَلَسْت في بيتك لكان خيْرا لك ، فجلستْ في بيتها ، فمرَّ بها رجلٌ بعد ما مَاتَ عمرُ ، فقال لها: إنَّ الَّذي نَهاكِ قدْ مات فاخرُجي ، فقالت : واللَّه ، ما كنتُ لأُطيعَهُ حيًا ، وأعْصيَهُ ميّتا ». أخرجه الموطأ.

1.501- Abdullah b. Ubeydullah b. Ebî Müleyke'den rivâyet edilmiştir:

"Hz. Ömer, Kâbe'yi tavaf eden cüzzamlı bir kadın gördü ve ona dedi ki:

"- Ey Allah'ın kulu! İnsanlara eziyet etme! Sen evinde otursaydın, senin için daha hayırlı olurdu."

Bunun üzerine kadın evine çekildi. Hz. Ömer vefat ettikten sonra bir adam o kadına uğradı ve dedi ki:

"- Sana mani olan adam öldü, artık çıkabilirsin."

Kadın şu cevabı verdi:

"- Vallahi ben, Ömer yaşarken ona itâat eden, öldüğünde ise isyan eden biri asla olmayacağım."[41]

İZAH

Bilindiği üzere cüzzam bulaşıcı bir hastalıktır. Bu uygulamasıyla **Hz. Ömer,** insanlara zarar verebilecek hastalık vb. bir hali bulunan kişilerin hacca gelmemeleri gerektiği prensibini koymuştur. Kaldı ki Hz. Peygamber soğan, sarmısak gibi kokan ve koku ile dahi olsa insanları rahatsız eden bir şey yenildiğinde bile cemâate gelinmemesini emreder.

Bu rivâyetin senedinde kopukluk vardır; çünkü **Abdullah b. Ebî Müleyke Hz. Ömer**'e yetişmemiştir.

١٥٠٢- (خ - **عروة بن الزبير**) أنَّ عائشةَ رضي الله عنها « رأتْ أُناسا طَافُوا بالبيتِ بعد صَلاَةِ الصُّبْحِ ، ثم جَلَسُوا عند المُذَكِّرِ ، حتى بَدَا حاجبُ الشَّمسِ قامُوا يُصلُّونَ ، فقالت عائشة : قَعَدُوا حتى إذا كانت الساعةُ الّتي تُكْرَهُ فيها الصلاةُ قاموا يُصلُّونَ؟». أخرجه البخاري.

1.502- Urve b. Zübeyr'den rivâyet edildiğine göre; "Hz. Âişe, sabah namazından sonra Kâbe'yi tavaf eden, sonra zikir meclisine oturan, sonra da güneş yüzünü gösterince kalkıp namaz kılan bazı adamlar gördü ve dedi ki:

"- Bu adamlar oturdular, oturdular da, tam namaz kılınması mekruh olan şu saatte namaz kılıyorlar!.."[42]

---

[41] **Muvatta**, Hac, 81/250.

[42] **Buharî**, Hac, 73.

İZAH

Hz. Âişe, söz konusu kişilerin mekruh olan vakitte namaza durdukları için tepki göstermiştir. Üstelik onların daha önce namaz kılma imkânları da vardı.

١٥٠٣- (د س ــ عبد اللّه بن السائب): «أنَّهُ كان يَقودُ ابْنَ عباسٍ رضي اللّه عنهما فيقيمه عند الشُّقة الثالثة مِمَّا يَلي الرُّكنَ الذي يَلي الْحَجَر مما يَلي الباب فيقول له ابن عباسٍ: أَثَبت أنَّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم كان يُصَلِّي ها هنا؟ فَيَقُولُ: نعمْ، فَيَقومُ فَيُصَلِّي».

أخرجه زبو داود والنسائي.

1.503- Abdullah b. Sâib[43], İbn Abbas'ın elinden tutarak götürüyordu. Onu, Hacer-i Esved'i, kapıdan tarafa takip eden rüknün üçüncü kısmında oturttu. İbn Abbas, ona;

"- Rasûlullah'ın (as.) burada namaz kıldığı sabit midir?" diye sordu. O da;

"- Evet!" deyince İbn Abbas kalkıp namaz kıldı.[44]

İZAH

Kâbe'nin doğu cephesi üçe ayrılır. **Rükn-i Irakî** ile **Kâbe** kapısı arasında kalan yer birinci kısım; **Kâbe** kapısı ikinci kısım; **Kâbe** kapısı ile **Hacer-i Esved** arasında kalan **Mültezem** de üçüncü kısımdır.

İbn Abbas, hayatının sonlarına doğru gözlerini kaybetmiş, bu yüzden başkasının yardımıyla yürüyebiliyordu. **İbn Abbas, Kâbe**'de Hz. Peygamber'in namaz kıldığı yeri araştırıyordu. **İbn Sâib,** yerini gösterince, kalkıp iki rekât namaz kıldı.

---

[43] **Ebû Abdurrahman, Abdullah b. es-Sâib b. Ebî's-Sâib el-Mahzûmî el-Kuraşî el-Kârî:** ö. 70/690? Sahabîdir. Babası, câhiliyet döneminde Hz. Peygamber'in ticaret ortağı idi. Özellikle kırâat ilminde önemli bir yeri vardı. Kıraati Ubey b. Kâ'b'dan almış, kendisinden de Mücâhid ve İbn Kesîr kırâat etmişlerdi. **Mekke**'de oturmuş ve orada vefat etmiştir. Rivâyetleri **Buharî** hariç kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[44] **Ebû Davud**, Menâsik, 55/1900; **Nesaî**, Hac, 133.

Bu rivâyet de sened açısından zayıftır; **Muhammed b. Abdullah es-Sâib** meçhûldür.

١٥٠٤- (ط ــ **مالك بن أنس**) قال: «بَلَغَنِي أنَّ سَعْدَ بن أبي وقَّاصٍ رضي اللَّه عنه كان إذا دَخَلَ مَكَّةَ مراهقا خرج إلى عَرَفة قبل أن يطوف بالبيت وبين الصفا والمروة ثم يطوف بعد أن يرجع». قال مالك: وذلك أوسع لمن فعله مراهقا. أخرجه الموطأ.

1.504- Mâlik b. Enes şöyle dedi:

"Bana ulaşan habere göre Sa'd b. Ebî Vakkas, dar bir zamanda Mekke'ye girecek olsa, Kâbe'yi ve Safâ ile Merve'yi tavaf etmeden önce hemen Arafat'a çıkar ve Arafat'tan döndükten sonra tavaf yapardı."

Mâlik dedi ki:

"Bu, zaman itibariyle daralan insan için bir genişliktir."[45]

İZAH

Burada terk edilen **Kudûm** tavafıdır. Binâenaleyh **Mekke**'ye geldiğinde vaktin daraldığını gören biri, **Kudûm** tavafını yapmadan **Arafat**'a çıkar, **Arafat** vakfesini ve ziyaret tavafını yaparak haccını tamamlar. Çünkü kudûm tavafı sünnettir, terki halinde hacca zarar vermez. Ancak **Arafat** vakfesi farzdır.

١٥٠٥- (ت د ــ **عائشة** رضي الله عنها) قالت: سمعتُ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم يقول: «**إنما جُعِلَ الطواف بالبيت وبين الصفا والمروة ورميُ الجمار: لإقامة ذكرِ اللَّه**». هذه رواية أبي داود

وفي رواية الترمذي «**إنما جُعِلَ رَميُ الجمَار والسَّعيُ بَينَ الصفا والمروة لإقامة ذكرِ اللَّه**».

1.505- Hz. Âişe anlatıyor:

"Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini duydum:

[45] Muvatta, Hac, 40/125. Bu rivâyetin de senedi munkatıdır.

"Kâbe'nin tavafı ile Safâ ve Merve'nin sa'yi ve cemrelerin atılması, sadece Allah'ı zikretmek için meşru kılınmıştır."[46]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet **Ebû Davud**'undur.

Tirmizî'nin rivâyeti ise; **"Şeytan taşlamak ve Safâ ile Merve'yi sa'y etmek, ancak Allah'ı zikretmek içindir"** şeklindedir.

İZAH

Tavaf, sa'y ve şeytan taşlama, bizzat o mekânları tazim ve takdis manasını taşımaz; asıl gaye yine Allah'ı tazimdir, O'nu zikretmektir. Binâenaleyh bu işler yapılırken Allah zikredilmeli, tesbih edilmeli, duâ edilmelidir.

الحكم العاشر

الدعاء في الطواف والسعي

10*- TAVAF VE SA'Y ESNASINDA DUÂ

١٥٠٦- (د) عبد الله بن السائب رضي الله عنه) قال : « سمعتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول في الطواف ما بين الركنين : { ربنا آتنا في الدنيا حسنة ، وفي الآخرة حسنة وقنا عذابَ النّار} [البقرة : ١٠٢] ». أخرجه أبو داود.

1.506- Abdullah b. Sâib şöyle dedi:

"Rasûlullah'ın (as.) tavaf esnasında iki rükün arasında iken;

"Ey Rabbimiz, bize dünyada güzellikler ver! Âhirette de her türlü güzelliği lütfeyle! Bizi cehennem azabından koru!"[47] diye duâ ettiğini işittim."[48]

---

[46] **Tirmizî**, Hac, 64/902; **Ebû Davud**, Menâsik, 51/1888.

[47] Bakara, 201.

[48] **Ebû Davud**, Menâsik, 52/1892.

İZAH

Hadîste geçen duâ, Kur'ân-ı Kerîm'in son derece câmialı bir duâ âyetidir. Dünya ve âhiretin bütün güzelliklerini talep eden geniş bir manayı hâizdir.

Hadîsteki iki rükünden maksat **Rükn-i Yemanî** ile **Rünk-i Hacer-i Esved**'dir.[49]

١٥٠٧-(ط ـ نافع مولى ابن عمر بن الخطاب) أنهَ سَمعَ ابنَ عمر رضي الله عنهما يدعو على الصفا يقول : « اللهم إنَّكَ قلت : { **ادْعُوني أَسْتَجِبْ لكم** } [غافر: ٦٠] وإنك لا تُخلفُ الميعادَ ، وإني أسألُك كما هَدَيتني للإسلام : أن لا تَنزعه مني ، حتى تَتوفّاني وأنا مسلمٌ ». أخرجه الموطأ.

وزاد رزين - ولم أجده في الموطأ - « وكان يكبر ثلاثَ تكبيراتٍ ويقول : لا إله إلاّ اللّه ، وحده لا شريك له ، له الملك وله الحمد ،وهو على كل شيءٍ قدير ». يصنع ذلك سبع مراتٍ ، يصنع في المروة كذلك في كل شوط.

وأخرج رزين أيضا عن نافع : « أنّ ابن عمر كان إذا طاف بين الصفا والمروة فَرَقِيَ عليه ، حتّى يَبْدُ له البيت ، فَيُكبِّرُ ثلاثَ تكْبِرَات ، ويقول : لا إلا إلا اللّه ، وحده لا شريك له ، له الملك وله الحمد ، وهو على كل شيء قدير - يصنع ذلكَ سبْعَ مَرَّات ، وذلك : إحدى وعشرون من التكبير ، وسبعٌ من التَّهليل ، ويدعُو فيما بين ذلك ، يسألُ اللّه عزَّ وَجَلَّ ، ويَهْبطُ حتَّى إذا كانَ ببطْنِ المسيل سَعَى حتى يظْهرَ منه، ثم يمشي حتى يأتي المروة فيرقى عليها ، فيصنعُ عليها مثل ما صَنَعَ على الصَّفا ، يصنَعُ ذلك سبع مرات ، حَتَّى يفرُغَ من سَعيْه ».

1.507- İbn Ömer'in âzâdlısı Nâfi, İbn Ömer'in Safâ'da şöyle duâ ettiğini söyledi:

"Ey Allah'ım! Sen; ***'Bana duâ edin, kabul edeyim'***[50] buyurdun. ***'Sen, vaadinden dönmezsin'***[51] Senden, bana hidâyet buyurup nasip

---

[49] **Tekmiletu'l-Menhel**, I, 229.

[50] Gâfir, 60.

[51] Âl-i İmrân, 194.

ettiğin İslâm'ı, benden geri almamanı diliyorum. Müslüman olarak can vermeyi bana nasip etmeni istiyorum."[52]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Muvatta** tahric etti.

Muvatta'da bulunmayan, fakat **Rezîn**'in kaydettiği bazı lafızlar da şöyledir:

"İbn Ömer, üç defa tekbir getirir ve şöyle derdi:

"Allah'tan başka ilâh yoktur! O, tektir; eşi-ortağı yoktur! Her şeyin mülkü O'nundur! Bütün hamdler O'na mahsustur! O, her şeye kadirdir."

İbn Ömer, bunu yedi defa tekrar ederdi. Keza Merve'de de her şavtta aynı şeyi söylerdi."

Rezîn'in, Nâfi'den tahric ettiği diğer bir rivâyet de şöyledir:

"İbn Ömer, Safâ ile Merve arasında sa'y ederken, Kâbe'yi görebileceği şekilde tepeye doğru çıkar, üç defa tekbir getirir ve şöyle derdi:

"Allah'tan başka ilâh yoktur! O, tektir; eşi-ortağı yoktur! Herşeyin mülkü O'nundur! Bütün hamdler O'na mahsustur! O, herşeye kadirdir."

Bunu yedi seferde de tekrar ederdi. Böylece 21 kez tekbir getirmiş, 7 kez de tahlil etmiş olurdu. Aralarında da duâ ederdi, Yüce Allah'tan dilekte bulunurdu. Sonra aşağı iner, vâdinin tabanına vardığında, orayı geçinceye kadar hızlanır, sonra normal yürüyüşe geçerdi. Merve'ye gelince de tepeye çıkar, Safâ'da yaptıklarını aynen orada da yapardı. Bunu da yedi defa tekrar ederdi. Böylece sa'yini tamamlardı."

١٥٠٨- (ط - جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) أنّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان إذا وَقَفَ علي الصّفا يُكَبِّرُ ثلاثًا و يقول : لا إله إلا الله وحده لا شريك له ، له الملك و له الحمد و هو علي كل شيء قدير ، يصنع ذلك ثلاث مَرّاتٍ ، و يدعو، و يصنع على المروة مثل ذلك.

---

52 **Muvatta**, Hac, 41/128.

1.508- Câbir b. Abdullah'dan rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) Safâ tepesinde durunca üç defa tekbir getirir ve;

"Allah'tan başka ilâh yoktur! O, tektir; eşi-ortağı yoktur! Her şeyin mülkü O'nundur! Bütün hamdler O'na mahsustur! O, her şeye kadirdir" derdi. Bunu da üç defa tekrarlar ve duâ ederdi. Merve'de de aynısını yapardı."[53]

١٥٠٩- (د س ــ عبد الرحمن بن طارق رحمه الله) عن أُمِّه « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان إذا جاز مكانا مِنْ دَارِ يَعْلى - نَسِيَهُ عُبَيْدُ الله بن أبي يزيد - اسْتَقْبلَ البيت فدعا ». أخرجه أبو داود والنسائي.

1.509- Abdurrahman b. Tarık[54], annesinden rivâyet ediyor:

"Rasûlullah (as.) Ya'lâ yurdunda bir yeri geçince, -râvî Ubeydullah b. Ebî Yezid, bu yerin ismini unuttu- Kâbe'ye dönüp duâ etmiştir."[55]

İZAH

Burada söz konusu edilen duâ, vedâ tavafından sonra **Mekke**'den ayrılınca, son defa olarak **Kâbe**'ye dönüp yapılan niyazdır. Bu duâ da sünnettir.

Hadîsin râvîsi **Abdurrahman b. Tarık**'ın sika biri olduğunu **İbn Hibbân**'dan başka söyleyen olmamıştır. Ayrıca **Tarık**'ın annesi de meçhûldür; dolayısıyla hadîs zayıftır.

١٥١٠- (ط ــ [محمد] بن شهاب) كان يقول : « كان عبدُ الله بنُ عمر رضي الله عنهما لا يُلبِّي وهو يطوف بالبيت ». أخرجه الموطأ.

---

[53] **Muvatta**, Hac, 41/127.

[54] **Abdurrahman b. Tarık b. Alkame el-Kinânî el-Mekkî:** Mekkeli tâbiîlerdendir. İbn Hibbân onun sika olduğunu söylemiştir. Annesinden rivâyet ettiği bilinmektedir. Kendisinden sadece Ubeydullah b. Ebî Yezîd rivâyet etti. Rivâyeti **Ebû Davud** ve **Nesaî**'de tahric edilmiştir.

[55] **Ebû Davud**, Menâsik, 86/2007; **Nesaî**, Hac, 123.

1.510- Muhammed b. Şihâb şöyle diyordu:

"Abdullah b. Ömer, Kâbe'yi tavaf ederken telbiye getirmezdi."[56]

İZAH

Çünkü **İbn Ömer,** tavaf esnasında telbiye getirmeyi mekruh sayardı. Ancak bu mesele fukaha arasında ihtilaflıdır.[57]

الفصل الثالث

في دخول البيت

III- BEYTULLÂH'A GİRMEK

١٥١١- (ت د ـــ **عائشة** رضي الله عنها) قالت : « إنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم خرجَ من عندها وهو مَسْرُورٌ ، ثُمَّ رَجَعَ إليَّ وهو كئيبٌ ، فقال : **إنّي دخلتُ الكعبةَ ، ولو استقبلتُ من أمري ما استَدْبرتُ ما دخلتُها ، إني أخافُ أنْ أكُونَ قد شَقَقْتُ على أمَّتي**». هذه رواية أبي داود.

وفي رواية الترمذي قالت : « خرج النبي صلى الله عليه وسلم من عندي ، وهو قريرُ العينِ، طيِّبُ النفس ، فرجعَ وهو حزينٌ ، فقلْتُ له ، فقال : **إني دخلتُ الكعبة ، ووددْتُ أني لم أكن فعلتُ ، إني أخاف أن أكونَ أتْعَبْتُ أُمَّتي من بعدي** ».

1.511- Hz. Âişe'den rivâyet edildiğine göre; "bir gün Rasûlullah (as.) sevinçli olarak yanından ayrılmış, ama sonra üzgün olarak geri dönmüş ve şöyle buyurmuştu:

"Ben, Beytullâh'a girdim. Şayet durumumu önceden kestirebilseydim oraya girmezdim. Ben, ümmetimi zorluğa düşürmüş olmaktan korkuyorum."[58]

---

[56] **Muvatta,** Hac, 13/47.

[57] Bkz., **Evcezu'l-Mesâlik,** VI, 275.

RİVÂYETLER

Bu rivâyet **Ebû Davud**'undur.

Tirmizî'nin rivâyetinde Hz. Âişe şöyle der:

"Rasûlullah (as.) sevinçli ve gönlü hoş olarak yanımdan ayrıldı, sonra üzgün olarak döndü. Ona (sebebini) sordum, şöyle buyurdu:

"- Kâbe'ye girdim, ama girmemiş olmayı arzu ederdim. Çünkü, benden sonra ümmetimi yorgunluğa düşürmekten korkuyorum."

İZAH

Hz. Peygamber'in endişesi, müslümanların da **Kâbe**'nin içine girmeyi hac menâsikinden sayacakları düşüncesinden kaynaklanmıştır. Şüphesiz ki onların da **Kâbe**'ye girmek istemeleri çok büyük sıkıntılar yaratırdı. Hz. Peygamber, bunu düşünmeden **Kâbe**'ye girdiği için hayıflanıyor.

Bu hadîsin râvîlerinden **İsmail b. Abdülmelik**, sadûk olmakla birlikte vehmi çok olan biri olarak bilinmektedir.

١٥١٢- (خ م د ــ عبد الله بن أبي أوفى رضي الله عنه) قال: «اعتمرَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم، واعتمرنا مَعَهُ فلما دَخَلَ مَكَّةَ طَاف فَطُفْنَا معه وأتى الصفا والمروةَ وأتيناها معه وكُنَّا نسترُهُ مِنْ أهل مَكَّةَ: أنْ يرميهُ أحدٌ فقال له صاحبٌ لي: أكانَ دَخَلَ الكعبة ؟ قال: لا». هذه رواية البخاري. وأخرج مسلم السؤال عن دخول الكعبة فقط.

وفي رواية قال : « اعتمر رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم ، فطاف بالبيت ، وصَلَّى خَلْفَ المقام ركعتين ، ومعه مَنْ يَستُرُه من الناس ».

أخرج أبو داود : الرواية الثانية ، وزاد فيها « سؤال الرجل عن دخول الكعبة ».

وفي أخرى له قال : « اعتمرنا مع نبيِّ اللَّه صلى الله عليه وسلم ، فطاف بالبيت سَبعا ، وصلَّى ركعتين عند المقام ، ثم أتى الصفا والمروة فسَعَى بينهما سبعا ، ثم حلق رأسهُ ».

1.512- Abdullah b. Ebî Evfâ anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) umre yapmış, biz de O'nunla birlikte umre yapmıştık. O, Mekke'ye girince Kâbe'yi tavaf etmiş, biz de O'nunla

[58] **Tirmizî**, Hac, 45/873; **Ebû Davud**, Menâsik, 95/2029.

birlikte tavaf etmiştik. O, Safâ ve Merve'ye gitmişti, biz de O'nunla birlikte gitmiştik. Bu esnada biz, Mekkelilerin bir sûikastına karşı O'nu koruyorduk."

Hadîsin râvîsi dedi ki:

"O sırada bir arkadaşım, Abdullah b. Ebî Evfâ'ya:

"- Hz. Peygamber Kâbe'ye girdi mi?" diye sordu. Abdullah;

"- Hayır!" diye cevap verdi.[59]

RİVÂYETLER

Bu, **Buharî**'nin rivâyetidir.

Müslim ise hadîsin sadece Kâbe'ye girişten söz eden sual cümlesini tahric etti.

Diğer bir rivâyette Abdulllah şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.) umreye gitmiş, Kâbe'yi tavaf etmiş, Makam-ı İbrahim'in gerisinde iki rekât namaz kılmıştı. Bu sırada yanında, kendisini insanlardan koruyan adamlar vardı."

Bu ikinci rivâyeti **Ebû Davud** da tahric etti; ancak o, Hz. Peygamber'in Kâbe'ye girip girmediği sorusunu da ekledi.

Ebû Davud'un diğer bir rivâyeti ise şöyledir:

"Bizler, Allah'ın Peygamber'i ile birlikte umre yapmıştık. O, Kâbe'yi yedi defa tavaf etmiş, Makam-ı İbrahim'in yanında iki rekât namaz kılmış, sonra Safâ ile Merve'ye gidip aralarında yediş defa sa'y etmiş, sonra da başını traş etmişti."

İZAH

Bu hadîs, Hz. Peygamber'in umre yaparken **Kâbe**'nin içine girmediğini açıkça belirtiyor. Hz. Peygamber'in **Kâbe**'ye ne zaman ve kaç defa girdiği konusunda farklı rivâyetler vardır. Rivâyetlerin ekserisi **Vedâ Haccı**'ında girdiğini belirtirken, Fetih esnasında **Kâbe**'ye girdiğini belirten rivâyetler de vardır.

---

[59] **Buharî**, Hac, 53; Umre, 11; Megazî, 35; **Müslim**, Hac, 68/397; **Ebû Davud**, Menâsik, 56/1902-1903.

١٥١٣- (خ م س ـ أسامة بن زيد وابن عباس رضي الله عنهم) قال ابنُ جريج : « قلت لعطاء : أَسمعت ابنَ عبَّاس يقول : إنَّما أُمرتُمْ بالطَّواف ، ولم تُومَروُا بدخوله ؟ قال : لم يكُن يَنْهى عن دخوله ، ولكن سمعتُه يقول : أخبرني أُسامةُ بن زيد : أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم لَمَّا دخَلَ البَيْت دعَا في نَواحيه كلّها ، ولم يُصَلِّ فيه حتى خَرَجَ ، فلما خَرَجَ ركع في قُبُل البَيْت ركْعتين ، وقال: **هذه القِبْلةُ** ، قلت : ما نواحيها ؟ أي : زواياها ؟ قال : **بل في كُلِّ قِبْلة من البَيْت** ». هذا لفظ مسلم.

وأخرجه البخاري بنحوها عن ابن عباس عن النبي صلى الله عليه وسلم ، ولم يذكر أسامة.

وأخرج أخرى « أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم دَخَلَ الكعبةَ وفيها ست سَوَار. فقام عند كل سارية. فدعا ، ولم يصلِّ ».

وفي رواية النسائي عن ابن عباس عن أسامة -رضي الله عنهم- قال : « دخل رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم الكعبة ، فَسَبَّحَ في نواحيها ، ولم يصل ، ثم خرج. فصلَّى خَلْفَ المقام ركعتين ».

وفي أخرى له عن أُسامة أيضا قال: «دخل هو ورسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم فأمرَ بلالا، فأجاف الباب، والبيْت إذ ذاك على ستة أعمدة، فمضى حتى إذا كان بين الأُسطْوانتيْن اللَّتين تليان الباب -باب الكعبة- جلس ، فَحَمِدَ اللَّه وأثنى عليه، وسأله، واستغفره، ثم قام حتَّى أتى ما استَقْبَلَ من دُبُر الكعبة ، فوضع وَجْهَهُ وخَدَّهُ عليه ، وحَمِدَ اللَّه ، وأثنى عليه ، وسأله ، واستغفره ، ثم انصرف إلى كل ركن من أركان الكعبة فاستَقْبَلَهُ بالتَّكبير والتَّهْليل والتَّسْبيح والثَّناء على اللَّه تعالى والمسألة والاسْتغْفار، ثم خرج فصلى ركعتين مُسْتَقبلَ وجْه الكعبة ، ثم انصرف ، فقال : **هذه القِبلةُ ، هذه القِبْلة** ».

1.513- Üsâme b. Zeyd ve İbn Abbas'dan nakledilen bir rivâyette; İbn Cüreyc şöyle anlatıyor:

"Atâ'ya dedim ki:

"- Sen, İbn Abbas'ın; *'Siz Kâbe'yi tavafla emrolundunuz, oraya girmekle değil'* dediğini duydun mu?"

"- İbn Abbas, Kâbe'ye girmeyi yasaklamıyordu. Ama ben, onun şöyle dediğini duydum:

"Bana Üsâme b. Zeyd haber verdi:

"Hz. Peygamber, Kâbe'ye girince her nahiyesinde duâ etti, ama dışarı çıkıncaya kadar orada namaz kılmadı. Dışarı çıkınca Kâbe'nin önünde iki rekât namaz kıldı ve; 'İşte kıble budur!' buyurdu. Bunun üzerine ben dedim ki:

"- Nahiyeleri ne demektir? Yani köşeleri mi?"

Üsâme cevaben:

"- Hayır, Kâbe'nin her tarafı..." dedi.[60]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet **Müslim**'indir.

Hadîsin bir benzerini **Buharî,** İbn Abbas tarîkıyla Rasûlullah'dan (as.) rivâyet eder. Bu rivâyette Üsâme'yi zikretmez.

Müslim'in diğer bir rivâyetinde Hz. Peygamber'in Kâbe'ye girdiği, orada altı tane direğin bulunduğu, her direğin yanında durup duâ ettiği, ama namaz kılmadığı kaydedilir.

Nesaî'nin İbn Abbas tarîkıyla Üsâme'den rivâyeti de şöyledir:

"Rasûlullah (as.) Kâbe'ye girdi, her nahiyesinde tesbih getirdi, ama namaz kılmadı. Sonra çıktı ve Makam-ı İbrahim'in arkasında iki rekât namaz kıldı."

Nesaî'nin yine Üsâme'den diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Rasûlullah (as.) ve Üsâme birlikte Kâbe'ye girdiler. Hz. Peygamber Bilal'e emretti, o da kapıyı çekti. O zamanda Kâbe, altı direk üzerinde duruyordu. Hz. Peygamber ilerledi; Kâbe kapısından sonraki iki sütun arasına gelince oturdu, Allah'a hamd ü senâda bulundu, duâ etti, mağfiret diledi. Sonra kalktı, Kâbe'nin arka yönden karşısına gelen kısma doğru gitti, oraya alnını ve yanağını sürdü; yine Allah'a hamd ü senâda bulundu, duâ etti, mağfiret diledi. Sonra Kâbe'nin her köşesine gitti, her birinde takbir, tehlil, tesbih getirdi, Allah'a senâda bulundu, duâ etti ve mağfiret diledi. Sonra

---

[60] **Buharî**, Hac, 54; Megazî, 48; **Müslim**, Hac, 68/395-396; **Nesaî**, Hac, 131, 133.

çıktı, Kâbe'ye karşı durup iki rekât namaz kıldı, sonra döndü ve; **'İşte kıble budur!..İşte kıble budur!..'** buyurdu."

١٥١٤- (خ م ط د ت س ــ عبد اللّه بن عمر بن الخطاب رضي الله عنهما) قال : دخل رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم الْبيت هو وأُسامَةُ بن زَيد ، وبلالٌ ، وعثمان ابنُ طلحة ، فأغلَقوا عليهم، فلما فتحوا ، كنتُ أوَّلَ مَنْ وَلَجَ ، فلقيتُ بلالا ، فسَألْتُهُ : هل صَلَّى فيه رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم ؟ قال : نعم ، بَيْنَ العَمُدَيْن اليمانيَّيْن ».

زاد في رواية : قال ابن عمر : « فَذَهبَ عَنِي أنْ أَسأله : كم صَلَّى ؟ ».

وفي رواية : « فسألتُ بلالا : أين صَلَّى ؟ قال : بين العَمودين المقَدَّمَيْن ».

وفي أخرى: «فسألتُ بلالا - حين خرج - : ما صنع النبي صلى الله عليه وسلم ؟ قال: جَعَل عمودا عن يمينه، وعمودا عن يساره، وثلاثة أعمِدَة وراءه - وكان البَيْتُ يومئذ على ستة أعمدة - ثم صَلَّى». وفي أخرى : « جعل عَمُودَيْن عن يمينه ».

وفي أخرى : « فسألته ، فقلت : هل صَلَّى النبيُّ صلى الله عليه وسلم في الكعبة ؟ قال : نعم، ركعتَين بين الساريتين عن يَسارِكَ إذا دخلتَ ، ثم خَرَجَ فَصَلَّى في وَجه الكعبة ركعتين».

وفي أخرى قال : « أقبل النبيُّ صلى الله عليه وسلم عامَ الْفتح ، وهو مُردِفٌ أُسامَةَ على الْقَصواء، ومعه بلالٌ وعثمانُ ، حتى أناخَ عند البيت ، ثم قال لعثمان : إيتنا بالمفتاح ، فجاءه بالمفتاح، ففتح له الباب ، فدخل النبيُّ صلى الله عليه وسلم وأُسامةُ وبلالٌ وعثمان ، ثم أغلقوا عليهم الباب ، فمكث نهارا طويلا ، ثم خرج ، فابْتَدَرَ الناسُ الدخولَ ، فَسَبَقْتُهمْ ، فوجدتُ بلالا قائما من وَرَاء الباب ، فقلتُ له : أين صَلَّى النبيُّ صلى الله عليه وسلم ؟ فقال : صَلَّى بين ذَيْنِكَ العَمودَيْن الْمُقَدَّمَين ، وكان البيت على ستة أعمدة سَطْرَيْن - صَلَّى بين العَمودَيْن من السَّطْرِ الْمُقَدَّم ، وجعل بابَ البيت خلفَ ظَهْرَه ، واسْتَقْبَل بوَجْهه الذي يَسْتَقْبِلُكَ حين تَلِجُ البيت بَيْنَهُ وبَيْنَ الجدار. قال: ونَسيت أنْ أَسأَلَهُ : كَمْ صَلَّى؟ وعند المكان الذي صَلى فيه مَرْمرةٌ حمراءُ ».

وفي أخرى قال : « فأخبرني بلال - أو عثمان بن طلحة - « أنَّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم صَلَّى في جوف الكعبة بين العمودين اليمانيين ».

وفي أخرى لمسلم : « أقبل رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم عامَ الفتح على ناقة لأسامةَ ، حتّى أناخَ بفنَاءِ الكعبة ، ثم دعا عثمانَ بن طلحةَ ، فقال : إيتني بالمفتاح ، فذهب إلى أُمِّه ، فأبت أن تُعْطِيَهُ. فقال : واللّه لتُعْطِينيه أو ليَخْرُجَنَّ هذا السيفُ من صُلْبي ، قال : فأعطتْهُ إيّاه ، فجاء به إلى النبي صلى الله عليه وسلم [فدفعه إليه] ففتح الباب - ثم ذكر نحوه ». هذه روايات البخاري ومسلم.

وأخرج الموطأ الرواية الثالثة ، التي يذكر فيها « أنه جعل ثلاثة أعمدة وراءه ».

وأخرج الترمذي نحوا من إحدى هذه الروايات الثلاث. وله في أخرى عن بلال : « أن رسول اللّه صلى الله عليه وسلم صلَّى في جَوف الكعبة. قال ابن عباس : لم يُصَلِّ ، ولكنه كَبَّر ».

وأخرج أبو داود الرواية التي أخرجها الموطأ. وفي أخرى له بنحوها ، ولم يذكر السَّواري ، قال: «ثم صلى وبينه وبين القبلة ثلاثة أذْرُعٍ ». زاد في رواية : « ونسيت أنْ أسْألَهُ : كمْ صَلى ؟ ».

وأخرج النسائي الرواية التي ذُكر فيها «الْمَرْمَرَةُ الحمراءُ». إلى قوله « وبينه وبين الجدار». ثم زاد نحوُ من ثلاثة أذرُعٍ.

وأخرج الرواية الأولى وأخرج الرواية التي ذكر في آخرها «فصلّى ركعتين في وَجْه الكعبة»

وفي أخرى له قال : « دَخَلَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم البيت ، ومعه الْفَضْلُ ابْنُ العباس وأُسامةُ بن زيد وعثمانُ بن طلحة وبلالٌ، فأجَافُوا عليهم البابَ ، فمكث فيه ما شاء اللّه ثم خرج قال: فكان أولُ مَنْ لقيتُ بلالا فقلت: أيْنَ صَلّى النبي صلى الله عليه وسلم؟ قال: بين الأُسْطُوَانَتَيْن».

1.514- Abdullah b. Ömer anlatıyor:

"Rasûlullah (as.), Üsâme b. Zeyd, Bilâl ve Osman b. Talha[61] (Fetih yılında) Kâbe'ye girmişlerdi, kapıyı da üzerlerine kapatmışlardı.

[61] **Osman b. Talha b. Abdullah el-Kuraşî el-Hacebî:** ö. 42/662. Sahabîdir, **Hudeybiye** sulhundan sonra Halid b. Velid'le birlikte **Medîne**'ye hicret edip müslüman oldu.

Bilâhare kapıyı açtıkları zaman, içeriye ilk ben girdim; Bilâl'le karşılaştım. Ona;

"- Hz. Peygamber içeride namaz kıldı mı?" diye sordum.

"- Evet; Yemen tarafındaki şu iki direk arasında" dedi.[62]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette İbn Ömer'in; "Kaç rekât kıldığını sormayı unuttum" dediği kaydedilir.

Diğer bir rivâyette de İbn Ömer şöyle der:

"Bilâl'e sordum:

"- Rasûlullah (as.) nerede namaz kıldı?"

"- Öndeki şu iki direk arasında."

Başka bir rivâyet şöyledir:

"Dışarı çıkınca Bilâl'e sordum:

"- Rasûlullah (as.) içeride ne yaptı?"

"- Direklerden birini sağına, birini soluna, üçünü de arkasına aldı, sonra namaz kıldı. -O zamanlarda Kâbe, altı direk üzerine oturuyordu-."

Diğer bir rivâyette; "iki direği sağına aldı" denir.

Bir başka rivâyet de şöyledir:

"Bilâl'e sordum:

"- Rasûlullah (as.) Kâbe'nin içinde namaz kıldı mı?"

"- Evet, Kâbe'ye girince sol tarafta kalan şu iki sütun arasında iki rekât namaz kıldı. Sonra çıktı ve Kâbe'ye karşı iki rekât daha namaz kıldı."

Babası **Bedir**'de müşrikler safında öldürülmüştü. Osman, **Mekke** fethinde Hz. Peygamber'e Kâbe'nin anahtarını vermiş, Rasûlullah (as.) da ebedî olarak kendilerinde kalmak üzere Kâbe'nin anahtarını ona iâde etmişti. **Mekke**'de vefat etti. Kendisinden beş hadîs rivâyet edildi. Rivâyetleri **Müslim** ve **Ebû Davud**'da tahric edildi.

[62] **Buharî**, Hac, 51, 52; Salât, 30, 81, 96; Teheccüd, 25; Cihad, 127; Megazî, 77; **Müslim**, Hac, 68/388-394; **Muvatta**, Hac, 63/193; **Ebû Davud**, Menâsik, 93/2023; **Tirmizî**, Hac, 46/874; **Nesaî**, Mesâcid, 5; Kıble, 6; Hac, 126, 127, 131, 139.

Başka bir rivâyet de şu şekildedir:

"Fetih yılında Hz. Peygamber, Kasva adlı devesi üzerinde Kâbe'ye doğru yöneldi. Terkisinde de Üsâme bulunuyordu. Bilâl ve Osman da yanında idiler. Kâbe'nin yanında devesini çökertti, sonra Osman'a;

"- **Anahtarları getir!**" dedi.

O da anahtarları getirdi ve Kâbe'nin kapısını açtı. Hz. Peygamber, Üsâme, Bilâl ve Osman içeri girdiler, sonra da kapıyı kapattılar. Hz. Peygamber içeride uzunca bir müddet kaldı, sonra çıktı. Halk içeri girmeye davrandı; ben hemen atıldım ve onları geçtim. Bilâl'i kapının arkasında ayakta dururken buldum. Ona dedim ki:

"- Hz. Peygamber nerede namaz kıldı?"

"- Şu öndeki iki direğin arasında. -O sıralarda Kâbe, iki sıralı altı direk arasında duruyordu-. Rasûlullah (as.), ön sıradaki şu iki direğin arasında namaz kıldı. Kâbe'nin kapısını da arkasına aldı. Kâbe'ye girdiğin zaman tam karşına gelen duvara doğru döndü. Hz. Peygamber'le (önündeki) duvar arasında (yaklaşık üç zira kadar aralık vardı.)"

İbn Ömer dedi ki:

"Bilâl'e, Rasûlullah'ın (as.) kaç rekât namaz kıldığını sormayı unuttum. Namaz kıldığı yerde kırmızı bir mermer vardı."

Başka bir rivâyette İbn Ömer şöyle der:

"Bana Bilâl -veya Osman b. Talha- haber verdi ki; Rasûlullah (as.) Kâbe'nin içinde Yemen tarafındaki iki direk arasında namaz kıldı."

Müslim'in diğer bir rivâyeti şöyledir:

"Fetih yılında Rasûlullah (as.), Üsâme'nin dişi bir devesi üzerinde (Kâbe'ye doğru) yöneldi. Kâbe'nin avlusunda deveyi çökertti. Sonra Osman b. Talha'yı çağırdı ve;

"- Bana anahtarları getir!" dedi.

Osman, annesine gitti. Annesi anahtarları vermek istemedi. Osman şöyle çıkıştı:

"- Vallahi ya anahtarları verirsin, yahut da şu kılıç belimden sıyrılacaktır."

Bunun üzerine anahtarları verdi. O da getirip Hz. Peygamber'e teslim etti. Rasûlullah (as.) kapıyı açtı..." diyerek hadîsin devamını zikretti.

Bunlar, **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir.

Muvatta, üçüncü rivâyeti, yani **"üç direği arkasına aldı"** cümlesinin geçtiği rivâyeti tahric etti.

Tirmizî de hadîsi, bu üç rivâyetten biri gibi tahric etti.

Tirmizî'nin Bilâl'den tahric ettiği diğer bir rivâyette şu ifâde yer alır:

"Bilâl; 'Rasûlullah (as.) Kâbe'nin içinde namaz kıldı' dedi. İbn Abbas da; 'Namaz kılmadı, tekbir getirdi' dedi."

Ebû Davud da **Muvatta** gibi tahric etti.

Ebû Davud'un başka bir rivâyetinde de sütunlardan söz etmeyip; "Sonra namaz kıldı, kendisi ile kıble duvarı arasında üç zira mesafe vardı" diye kaydedilir.

Başka bir rivâyette de; "Kaç rekât namaz kıldığını sormayı unuttum" diye ekler.

Nesaî ise, "kırmızı mermer"in zikredildiği rivâyeti tahric etti. Ancak bu rivâyeti, "kendisiyle duvar arasında" cümlesine kadar olan kısmını kaydetti, son iki cümleyi almadı. Bunun yerine; "üç zira kadar mesafe vardı" diye kaydeder.

Nesaî ayrıca ilk rivâyeti ve , "...Kâbe'ye karşı namaz kıldı" diye son bulan rivâyeti de zikreder.

Diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Rasûlullah (as.) Kâbe'ye girdi; yanında da Fadl b. Abbas[63], Üsâme b. Zeyd, Osman b. Talha ve Bilâl vardı. İçeri girince kapıyı

---

[63] **Ebû Muhammed, Fadl b. Abbas b. Abdülmuttalib el-Hâşimî el-Medenî:** ö. 18/639. Hz. Peygamber'in amcası Abbas'ın oğludur. Allah'ın Rasûlü, Veda haccı sırasında onu devesinin terkisine almıştı. Hz. Peygamber vefat ettiğinde yıkanmasında görev almıştı. Kendisinden kardeşi Abdullah ve Ebû Hureyre rivâyet etti. Hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edildi. **Ürdün**'de 21 yaşında iken vefat etti.

kapattılar. Hz. Peygamber, Allah'ın dilediği kadar bir süre içeride kaldı, sonra çıktı. İlk olarak Bilâl'le karşılaştım, ona;

"- Hz. Peygamber nerede namaz kıldı?" diye sordum.

"- Şu iki sütun arasında" dedi.

İZAH

Bu hadîs, bundan önce geçen **Üsâme** hadîsine aykırıdır. Çünkü orada Hz. Peygamber'in, **Kâbe**'de namaz kılmadığı söyleniyor, bu hadîste ise kıldığı belirtiliyor. Bu konuda uzun tartışmalar yapılmıştır. Neticede âlimlerin cumhuru, **Bilâl**'in rivâyetini tercih etmiştir. Çünkü **Bilâl,** Hz. Peygamber'in çok yakınında idi, **Üsâme** ise **Kâbe**'nin bu köşesinde duâ ile meşguldu, kapı da kapalı olduğu için içerisi loştu ve Hz. Peygamber'in namaz kıldığını fark edemedi. Hz. Peygamber de namazı çok kısa tutmuştu. Zaten bir usûl kaidesi olarak; bir hükmü ispat eden nass, nefyedene tercih edilir. Hâsılı Hz. Peygamber **Kâbe**'nin içinde namaz kılmıştır, kılınması da câizdir.

Bu olay, **Mekke** fethinde cereyan etmiştir. bu husus, **Müslim**'in rivâyetinde açıkça belirtilmektedir. Ancak 1.511 nolu **Hz. Âişe** hadîsi de, Hz. Peygamber'in vedâ haccı sırasında **Kâbe'**ye girdiğine delâlet etmektedir. **Hz. Âişe** ise **Mekke** fethinde yoktu. Hz. Peygamber'in hem **Mekke** fethinde, hem de vedâ haccı sırasında **Kâbe**'ye girmiş olması da kuvvetle muhtemeldir.

Osman b. Talha; **Kâbe**'nin mütevellisi idi. **Kâbe** anahtarları onda idi, **Kâbe**'yi açıp kapamak ve hizmetinde bulunmak onun görevi idi. Kendisi **Hudeybiye** sulhundan sonra **Halid b. Velid**'le birlikte müslüman olup hicret eder, **Mekke** fethine de katılır. Hz. Peygamber, fetih günü anahtarları tekrar vermiş ve ebediyen onlarda kalması gerektiğini söylemişti. Hakkında; ***"Allah size, emanetleri ehline vermenizi emrediyor"***[64] âyeti nâzil olmuştu.[65]

---

[64] Nisa, 85.

[65] Bu hadîs üzerinde yapılan tartışmalar hakkında daha geniş bilgi için bkz., **İbn Hacer**, III, 541 vdv.; VII, 709; **Kastalanî**, II, 66; IX, 431; **Aynî**, IX, 242 vdv.; **Tuhfe**, III, 612; **Zürkanî**, III, 197; **Evcezu'l-Mesâlik**, VII, 332 vdv.; **Avnu'l-Mabûd**, VI, 4; **Temiletu'l-Menhel**, II, 213 vdv.

١٥١٥- (خ ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) «أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم لما قَدِمَ أبى أنْ يدْخلَ البيتَ وفيه الآلهةُ ، فأمرَ بها فَأُخْرِجَت ، فأخْرَجُوا صُورَةَ إبراهيمَ وإسماعيل ، وفي أيديهما الأزْلامَ، فقال رسول اللّه صلى الله عليه وسلم: **قاتَلهم اللَّه، أمَا واللَّه، لقد علموا: أنهما لم يَسْتَقْسِمَا بها قطّ** ، فدخل البيت ، فكبَّر في نواحيه ، ولم يُصلِّ فيه». أخرجه البخاري.

1.515- Abdullah b. Abbas'dan rivâyet edilmiştir:

"Rasûlulah (as.) Kâbe'ye geldiğinde, içeride putlar olduğu için girmek istemedi. Emirleri üzerine putlar dışarı çıkarıldı. Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in ellerinde fal okları bulunan heykellerini de çıkardılar. Sonra buyurdu ki.

"- Allah kahretsin onları! Vallahi onlar, bu iki Peygamber'in asla şu fal oklarıyla kısmetlerini aramadıklarını biliyorlardı."

Sonra Kâbe'ye girdi, her nahiyesinde tekbir getirdi, ama namaz kılmadı."[66]

İZAH

Bu olay **Mekke** fethinde cereyan etmiştir. Hz. Peygamber, öncelikle **Kâbe**'deki putların temizlenmesini istemiş ve bunun için de **Hz. Ömer**'i görevlendirmiştir. Bu putlar arasında **Hz. İbrahim**'le **Hz. İsmail**'in heykelleri de vardı. **Hz. Ömer,** ashâb-ı kirâmdan bazı kişilerle birlikte Kâbe'nin tamamını temizlediler.

١٥١٦- (د ـ الأسلمية رضي اللّه عنها) قالت لعثمان : « ما قال لك رسولُ الله صلى الله عليه وسلم حين دعَاكَ ؟ قال: قال لي : **إني نسيتُ أنْ آمُرَكَ : أنْ تُخمِّرَ الْقَرْنَيْن ، فإنه ليس ينبغي أن يكون في البيت شيءٌ يَشْغَلُ الْمُصَلِّي** ». أخرجه أبو داود.

1.516- el-Eslemiye'den rivâyet edilmiştir:

"Osman (b. Talha'ya) dedim ki:

---

[66] **Buharî**, Hac, 54; Enbiya, 8; Megazî, 48. Bu hadîsi **Ebû Davud** da rivâyet eder, ancak müellif nedense ona işaret etmedi. Bkz., **Ebû Davud**, Menâsik, 93/2027.

"- Rasûlullah (as.) seni çağırdığında ne dedi?"

"- Bana; **'ben sana iki boynuzu örtmeni söylemeyi unutmuşum, çünkü Kâbe'de namaz kılanı meşgul edecek bir şeyin bulunmaması gerekir'** dedi."[67]

İZAH

Bu hadîs meçhul bir senedle rivâyet edilmiştir. **el-Eslemiye** diye kaydedilen **Eslem**'li kadının kim olduğu bilinmemektedir.

Bu olay da **Mekke** fethi sırasında cereyan etti. Söz konusu **"iki boynuz"**, Kâbe'nin içinde bulunan ve **Hz. İsmail**'in yerine kesilen koçun boynuzları idi. Namaz kılan kişinin meşgul edilmemesi için Hz. Peygamber onun örtülmesini istedi. Önceden unutmuş olması, Peygamberlik görevini ihlâl etmez, çünkü o, tebliğ görevine dahil değildi.

١٥١٧- (د ـــ **عمر بن الخطاب** رضي الله عنه) قال له عبدُ الرحمن بنُ صفوان: «كَيْفَ صَنَعَ رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم حين دخل الكعبة؟» قال «صَلَّى فيه ركعتين».

أخرجه أبو داود.

1.517- Hz. Ömer'den rivâyet edilmiştir:

"Abdurrahman b. Safvan, Hz. Ömer'e;

"- Rasûlullah (as.) Kâbe'ye girince ne yaptı?" diye sormuş, Hz. Ömer de;

"- İçeride iki rekât namaz kıldı" demiştir.[68]

١٥١٨- (ط ت د س ـــ **عائشة** رضي الله عنها) قالت : « كنتُ أُحبُّ أنْ أدْخل البيت فأُصلِّيَ فيه ، فأخذ رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم بيَدي فأدْخلني في الحِجْرِ ، فقال لي :

---

[67] **Ebû Davud**, Menâsik, 95/2020.

[68] **Ebû Davud**, Menâsik, 93/2026. Sened açısından bu rivâyet de zayıftır, ancak 1514 numara ile geçen hadîs mana itibariyle bu rivâyeti te'yîd etmektedir.

صلِّي فيه إنْ أرَدْتِ دُخُولَ الْبَيت، فإنما هو قطعةٌ من البيت، وإنَّ قومكِ اقتصَرُوا حين بَنَوْا الكَعْبةَ، فأخرجوه عن البيت».

أخرجه الترمذي وأبو داود والنسائي. وفي أخرى للنسائي قالت : « قُلتُ : يا رسولَ اللّه ، ألا أَدْخلُ البيتَ ؟ قال : أَدْخلي الْحجْرَ ، فإنه من الْبَيْت ».

وأخرج الموطأ عنها هذا المعنى أو قريبا منه قالت: «مَا أُبالي أَصَلَّيتُ في الحِجْرِ أم في البيت».

1.518- Hz. Âişe anlatıyor:

"Ben, Kâbe'ye girip içeride namaz kılmayı çok arzu ediyordum. Rasûlullah (as.) elimden tuttu, beni Hicr'e soktu ve dedi ki:

"- Şayet Kâbe'ye girmek istiyorsan, burada namaz kıl. Çünkü burası, Kâbe'nin bir parçası idi. Senin kavmin Kâbe'yi yeniden inşa ederlerken, inşaatı kısa tuttular ve burayı Kâbe'nin dışında bıraktılar."[69]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Tirmizî, Nesaî** ve **Ebû Davud** tahric etti.

Nesaî'nin diğer bir rivâyeti şöyledir:

"Hz. Âişe dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; Kâbe'ye giremez miyim?"

"- Hicr'e gir, çünkü orası Kâbe'den bir parçadır."

Muvatta da, Hz. Âişe'den, bu manaya mutabık rivâyette bulunur. Hz. Âişe'nin şu sözünü de kaydeder:

"Artık Hicr'de mi, yoksa Kâbe'nin içinde mi namaz kıldığıma aldırmam."[70]

١٥١٩ – (خ ـ نافع مولى عبد اللّه بن عمر بن الخطاب رضي اللّه عنهم) قال : « كانَ ابنُ عمر إذا دَخَلَ الكعبة مَشَى قِبَلَ وَجْهه ، حين يدخُلُ ، ويجعلُ البابَ قِبلَ ظَهْره ،

---

[69] **Muvatta**, Hac, 33/105; **Tirmizî**, Hac, 48/876; **Ebû Davud**, Menâsik, 94/2028; **Nesaî**, Hac, 129.

[70] **Hicr** hakkında 1496 nolu hadîste bilgi verilmişti.

ويمشي حتى يكون بينه وبين الجدار الذي قِبَل وجهه قريب من ثلاث أذْرُع ، فيُصلّي ، يتوخّى المكان الذي أخبره بلالٌ : أنّ رسول اللّه صلى الله عليه وسلم صلّى فيه ، قال : وليس على أحد بأسٌ : أنْ يُصلِّيَ في أي نواحي البيت شاء ». أخرجه البخاري ، ولم يذكره الحميدي.

1.519- İbn Ömer'in âzadlısı Nâfi anlatıyor:

"İbn Ömer Kâbe'ye girdiği zaman dosdoğru ilerler, kapıya arkasına verir ve karşı duvarla arasında üç ziraya yakın bir mesafe kalıncaya kadar yürürdü. Orada namaz kılardı. Bunu, Bilâl'in; 'Rasûlullah (as.) burada namaz kıldı' dediği yeri bulmak için yapardı. Bununla birlikte İbn Ömer şöyle derdi:

"- İnsanın, Kâbe'nin içinde dilediği herhangi bir yerde namaz kılmasında beis yoktur."[71]

---

[71] **Buharî**, Hac, 51, 52; Salât, 30, 81, 96; Teheccüd, 25; Cihad, 127; Megazî, 77.

الباب الخامس
في الوقوف ، والإفاضة
و فيه ثلاثة فصول:
الفصل الأول
في الوقوف بعرفة و أحكامه

E- VAKFELER VE VAKFELERDEN DÖNÜŞ

I- ARAFAT VAKFESİ VE HÜKÜMLERİ

١٥٢٠- (خ م ت د س ــ عائشة رضي اللّه عنها) قالت : « كانَتْ قُرَيْشٌ وَمَنْ دَانَ دينَها ، يَقفُونَ بالمزْدَلفَة ، وكانوا يُسَمَّونَ الْحُمْسَ ، وكان سائرُ العرب يقفون بعرفة،فلما جاء الإسلام أمر اللّه نَبيَّهُ صلى الله عليه وسلم أنْ يَأتيَ عرَفَات ، فَيَقفَ بها ، ثم يُفيضَ منها فذلك قوله عزَّ وجلَّ : **{ ثم أَفيضُوا منْ حيْثُ أفَاضَ النَّاسُ }** [البقرة : ١٩٩] ».

وفي رواية : قال عروة بن الزبير رضي الله عنهما : « كانت العربُ تطوف بالبيتُ عُراة إلا الحمس ، والحمس : قرش ، ما ولدت ، كانوا يطوفون عراة ، إلا أنْ تُعطيهُمُ الْحُمْسُ ثيابا ، فَيُعْطي الرِّجالُ الرجال ، والنِّساءُ النسَاءَ ، وكانت الحُمْسُ لا يَخرُجُونَ من المزْدَلفَة ، وكان الناس كلهم يَبلُغُون عرَفَات – قال هشامٌ: فحدَّثني أبي عن عائشة قالت : الْحُمسُ : هم الذين أنْزَلَ اللّه فيهم **{ ثم افيضوا منْ حيْثُ أَفاضَ الناس }** قالت : كان الناس يُفيضُونَ من عرَفَات ، وكان الْحُمسُ يُفيضُون من الْمزْدَلفَة ، يقولون: لا نُفيضُ إلا من الحرم ، فلما نزلت **{ أفيضُوا منْ حَيْثُ أفاض الناس }** رَجَعُوا إلى عرفات ». أخرجه الجماعة إلا الموطأ. وانفرد بالرواية الثانية البخاري ومسلم.

وذكر رزين رواية : «قالت كانت قُرَيشٌ ومَنْ دان بدينها – وهم الْحُمُسُ – يَقفُون بالمُزدَلفَة ، ويقولون: نحنُ قَطينُ اللّه – أي: جيرانُ بيت اللّه – فلا نخرجُ من حَرَمه ، وكان يَدْفَعُ بالعرب أبو سَيَّارة على حمار عُرْيٍ من عَرَفة ».

1.520- Hz. Âişe anlatıyor:

"Kureyş ve onların dinine uyanlar, Müzdelife'de vakfe yaparlar ve kendilerine *'Hums'* derlerdi. Diğer Araplar ise Arafat'ta vakfe yaparlardı. İslâm gelince Allah, Peygamber'ine, Arafat'a gitmesini, orada vakfe yapmasını, sonra da oradan dönüp dağılmalarını emretti. ***'...Siz de diğer insanların döndüğü yerden dönün!'***[1] âyeti, bunu ifâde eder."[2]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette Urve b. Zübeyr şöyle der:

"Kendilerine *Hums* adı verilen kişiler müstesna, Araplar Kâbe'yi çıplak olarak tavaf ederlerdi. *Hums* da; Kureyş ve kollarıdır. İşte Araplar, Kâbe'yi çıplak tavaf ederler, ancak bu *Hums* denilen kişiler, onlara bir elbise verirlerse giyinirlerdi. Erkek erkeğe, kadın da kadına elbise verebilirdi. *Hums* adı verilen kabileler, Müzdelife'den öteye gitmezlerdi. Halbuki diğer bütün insanlar Arafat'a çıkarlardı."

(Oğlu) Hişam dedi ki:

"Bana babam, Hz. Âişe'nin şöyle dediğini tahdis etti.:

"Hums; Yüce Mevla'nın haklarında; ***'Siz de diğer insanların döndüğü yerden dönün!'*** âyetini indirdiği kimselerdir. Bütün halk, Arafat'tan dönüp dağılırken, *Hums* Müzdelife'den dönüyor ve; *'Biz, ancak Harem dahilinden döneriz'* diyorlardı. ***'Siz diğer insanların döndüğü yerden dönün!'*** âyeti nâzil olunca, Arafat'a kadar gidip oradan döndüler."

Bu hadîsi, bütün Kütüb-ü Sitte müellifleri rivâyet ettiler.

Yalnız ikinci rivâyeti **Buharî** ve **Müslim,** münferiden tahric ettiler.

Rezîn, hadîsin başka bir varyantında Hz. Âişe'nin şöyle dediğini kaydeder:

"Kureyş ve onların dinine uyanlar -ki onlara hums denirdi- Müzdelife'de vakfe yapar ve; *'Biz Allah'ın komşularıyız; -yani*

---

[1] Bakara, 199.

[2] **Buharî**, Hac, 91; Tefsir, 2/35; **Müslim**, Hac, 21/151; **Tirmizî**, Hac, 53/884; **Ebû Davud**, Menâsik, 58/1910; **Nesaî**, Hac, 202.

Beytullâh'ın civarında oturan insanlarız- O'nun hareminden dışarı çıkmayız' derlerdi. Ebû Seyyâre, Arapları, çıplak merkeple Arafat'tan indirirdi."

İZAH

1- Arafat: Urana vâdisine kadar uzanan geniş bir dağdır. Haccın rükünlerinden biri de, burada vakfe yapmaktır. Buraya neden **Arafat** dendiği konusunda muhtelif rivâyetler vardır:

a- Bir rivâyete göre; **Cibril** aleyhisselâm, **Hz. İbrahim**'e hac menâsikini orada tarif edip öğretti. Sonra da O'na; "عَرَفْتَ ; **"anladın mı?"** diye sormuş, O da; **"Evet"** demiş, böylece ismi **Arafat** kalmış.

b- Hz. Âdem ile **Hz. Havva** cennetten indikten sonra orada buluşup tanıştıkları için, tanışma yeri anlamında **Arafat** adı verilmiştir.

c- İnsanlar orada günahlarını itiraf ettikleri için **Arafat** dendiği de söylenmiştir.

Bu konuda başka rivâyetler de vardır.[3]

Arafa günü zeval vaktinden kurban bayramının ilk günü fecrin doğuşuna kadar olan sürede herhangi bir zaman diliminde **Arafat**'ta vakfe yapmak farzdır, haccın rükünlerinden biridir.

2- Müzdelife: Arafat'la **Mina** arasında kalan bir yerdir. Buraya neden **Müzdelife** dendiği konusunda da çok farklı rivâyetler vardır.[4]

3- Hums: Hamaset mastarından gelen bir isimdir. Kuvvet, cesaret, kahramanlık anlamına geldiği gibi, dinine sımsıkı bağlanma anlamına da gelir. Cahiliye döneminde **Kureyş, Kinâne** ve **Kays** kabileleri, kendilerini **Hums** ehlinden sayarlar, diğer insanlardan farklı görürlerdi. Bunun neticesi olarak da **Arafat**'a gitmez, **Müzdelife**'de vakfe yaparlar ve; **"Biz, Allah'ın ehliyiz, Harem'in**

---

[3] Bkz., **Mucemu'l-Buldan**, IV, 117; **Aynî**, X, 4.

[4] Bkz., **Mucemu'l-Buldan**, IV, 142.

dışına çıkamayız" derlerdi. Hatta ihrâmlı iken et yemezler, evlere kapılarından girmezlerdi.[5]

Buna mukabil diğer kabileler vakfe için **Arafat**'a giderlerdi.

İslâm gelince bu cahiliye adetini kaldırdı, bütün insanları eşit hale getirdi ve herkesin vakfesini **Arafat**'ta yapmasını hükme bağladı.

4- Ebû Seyyâre: Nakliyeci anlamına gelir; **Umeyre b. Halid el-Advânî**'nin lakabıdır. Bu zatın siyah bir merkebi vardı, onunla 40 yıl boyunca hacıları **Müzdelife**'den **Mina**'ya taşıdı. Gidiş gelişinde **Mina**'ya bakan **Sebir** dağına hitaben; "أَشْرِقْ ثَبِيرُ كَيْمَا نُغِيرُ"; **"Ey Sebir dağı; artık ağar ki, biz de hemen kurban kesmeye gidelim"**[6] diye söylenirdi.[7]

İzahına çalıştığımız hadîs-i şerîf, her şeyden önce câhiliye döneminin meydana getirdiği insanlar arasındaki eşitsizlik anlayışını kaldırmış, hayatta, ibâdette ve her konuda kâmil anlamda eşit oldukları anlayışını getirmiş, daha da önemlisi bunu pratikte de gerçekleştirmiştir.

Bir diğer husus da, hacıların vakfelerini **Arafat**'ta yapmalarının şart olduğudur. İnsanlar, 9 Zilhicce zeval vaktinden 10 Zilhicce fecr-i sadıka kadar olan sürede, abdestli veya abdestsiz, kısa bir süre dahi olsa orada vakfe yaparlar. Güneş batmadan da **Arafat**'tan ayrılmamak gerekir. Güneş batmadan ayrılanlar ceza kurbanı keserler. Güneş battıktan sonra **Arafat**'a gelenlere ise ceza gerekmez.

Arafat'ta öğle ile ikindi namazlarını öğle vaktinde bir ezan ve iki kametle ard arda kılmak da sünnettir. Buna **cem-i takdim** denir. Yalnız **Ebû Hanîfe**, cem-i takdim yapılabilmesi için namazın, **Nemire Mescidi**'nde cemâatle kılınması gerekir, der.

Müzdelife vakfesi de vacibdir. Arefe gününü bayrama bağlıyan gece orada geçirilir ve **Müzdelife** ile **Mina**'yı ayıran **Muhassir Vâdisi**

---

[5] **en-Nihaye fi Ğaribi'l-Hadîs**, I, 440; **Aynî**, X, 3; **İbn Hacer**, III, 602.

[6] Bu ifâdeler için bkz., hadîs no: 1538.

[7] **Kamus Tercümesi**, II, 419.

dışında herhangi bir yerde vakfe yapılır; **Kuzah Dağı** civarında **Meş'ar-i Haram**'da yapılması sünnettir.

Müzdelife vakfesinin zamanı, **Hanefîler**'e göre bayramın ilk günü fecr-i sadıktan güneşin doğmasına kadar olan süredir. **Şafiî** ve **Hanbelîler,** süreyi gece yarısından itibaren başlatırlar, fecr-i sadığa kadar devam ettirirler. **Malîkiler**'e göre de güneşin batmasından fecr-i sadığa kadardır.

Arafat'ın aksine **Müzdelife**'de **cem-i tehir** kılınır; yani akşamla yatsı namazları, yatsı vaktinde birlikte kılınır. Birlikte kılınan iki vakit namazın farzları arasında sünnet kılınmaz.[8]

١٥٢١- (خ م س ــ **جبير بن مطعم** رضي الله عنه) قال : «أضْلَلْتُ بَعِير لِي، فذهبتُ أطْلُبهُ يَوْمَ عَرَفة ، فرأيتُ النبيَّ صلى الله عليه وسلم وَاقفا مع النَّاس بِعرفة ، فقلتُ : هذا واللَّه مِن الْحُمسِ ، فما شأْنه ها هنا ؟ وكانت قريشٌ تُعَدُّ من الْحُمْس ». أخرجه البخاري ومسلم والنسائي.

1.521- Cübeyr b. Mut'im anlatıyor:

"Arafa günü devemi kaybetmiş, aramaya çıkmıştım. Bu sırada Hz. Peygamber'i, insanlarla birlikte Arafat'ta vakfe yaparken gördüm. Kendi kendime;

"- Vallahi burada vakfe yapan (bu zat) hums'dandır, burada ne işi var?" diye söylendim."

(Râvî İbn Uyeyne şu açıklamayı yaptı:)

"Kureyş kabilesi, hums ehlinden addediliyordu."[9]

١٥٢٢- (ت د س ــ **عمرو بن عبد اللَّه بن صفوان** رضي الله عنه) عن يزيد بن شيبان قال: «أتانا ابْنُ مِربَعِ الأنصاريُّ ونحن وُقوفٌ بالموقف مكانا يُباعِدُهُ عَمْرو [عن الإمام

---

[8] Bkz., **İbn Hacer**, III, 602 vdv.; **Aynî**, X, 4 vdv.; **Kastalanî**, IV, 212; **Tuhfe**, III, 624; **Avnu'l-Mabud**, V, 389; **Tekmiletu'l-Menhel**, II, 40.

[9] **Buharî**, Hac, 91; **Müslim**, Hac, 21/153; **Nesaî**, Hac, 202.

[- فقال: إني رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم إليكم يقول: كُونُوا على مَشاعِرِكُم فإنكم على إرْثٍ من إرْث إبراهيم»

أخرجه الترمذي وأبو داود والنسائي إلا أن عند النسائي «على إرْث مِنْ إرْثِ أبيكم إبراهيم».

1.522- Amr b. Abdullah b. Safvan[10], Yezîd b. Şeybân'ın[11] şöyle dediğini rivâyet eder:

"Biz vakfe mahallinde bir yerde iken –ki orayı Amr, imamın (yani Hz. Peygamber'in) durduğu vakfe yerinden uzak sayıyor- yanımıza İbn Mirba' el-Ensarî[12] geldi ve;

"- Ben, Rasûlullah'ın (as.) size gönderdiği elçisiyim; O size şöyle diyor" dedi:

"İbadet yerlerinizin (meş'arinizin) **üzerinde kalın! Çünkü sizler, Hz. İbrahim'in mirası üzerinde bulunuyorsunuz."**[13]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Tirmizî, Ebû Davud** ve **Nesaî** tahric etti.

Yalnız **Nesaî**'nin rivâyetinde; **"...atanız İbrahim'in mirası..."** denir.

---

[10] **Amr b. Abdullah b. Safvân b. Ümeyye b. Halef el-Cumehî el-Kuraşî el-Mekkî:** Mekkeli râvîlerdendir. Hayatı hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmektedir. Yezîd b. Şeybân ve Abdullah b. es-Sâib el-Mahzûmî'den rivâyet eder. Kendisinden Amr b. Dînâr ve el-Hakem b. Cümey' rivâyette bulunur. Rivâyeti azdır, hadîsi *Sünen*'lerde tahric edilmiştir.

[11] **Yezid b. Şeybân el-Ezdî**: Sahabîdir. Amr b. Abdullah b. Safvân'ın dayısıdır. İbn Mirba'dan rivâyeti vardır. Kendisinden Amr b. Abdullah b. Safvân rivâyet etti. Hadîsi *Sünen*'lerde tahric edilmiştir.

[12] **Zeyd b. Mirba' b. Kayzî el-Evsî el-Ensârî:** Sahabîdir. İbn Mirbâ' diye meşhurdur. İsminin Yezîd ve Abdullah olduğu da rivâyet edilmiştir. **Uhud**, **Hendek** ve sonraki savaşlara katıldı. Kendisinden Yezîd b. Şeybân rivâyet etti. Hadîsi *Sünen*'lerde tahric edildi. Babası münafıktı, ama amcaları sahabî idiler.

[13] **Tirmizî**, Hac, 53/883; **Ebû Davud**, Menâsik, 63/1919; **Nesaî**, Hac, 202.

İZAH

"**İmamın bulunduğu yer**"den maksat, Hz. Peygamber'in vakfe yaptığı yerdir; ki orası da **Cebel-i Rahme**'nin eteğidir. Bazı kişiler **Cebel-i Rahme**'den uzak bir yerde vakfe yapıyordu. O sırada; **"Hz. Peygamber'in vakfe yerinden çok uzaktayız"** diyerek vakfelerinin kabul edilmeyeceği endişesine kapıldıklarından haberdar olan Hz. Peygamber, onlara elçi olarak **İbn Mirba**'ı göndermiş ve bulundukları yerde kalmalarını, endişe etmemelerini, vakfelerinin kabul edileceğini söylemişti.

Hadîs, **Arafat**'ın her tarafında vakfenin câiz olduğuna delildir. Yalnız **Urane** vâdisinde vakfe yapılmaz.[14]

١٥٢٣- (د س ــ **نبيط ويكنى: أبا سلمة** رضي الله عنه) قال: «رأيتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يومَ عرفة واقفا على جَمَلٍ أحمرَ يَخْطُبُ». أخرجه أبو داود والنسائي.

وزاد النسائي: «قبل الصلاة».

1.523- Nubeyt[15] şöyle dedi:

"Ben, Arafa günü Rasûlullah'ı (as.) kırmızı bir deve üzerinde halka hitap ederken gördüm."[16]

١٥٢٤- (د ــ **العداء بن خالد بن هوذة** رضي الله عنه) قال: «رأيتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم، يخطبُ النّاسَ يومَ عَرَفَةَ على بعيرٍ. قائما في الرِّكَابَيْن». أخرجه أبو داود.

1.524- Addâ' b. Hâlid b. Hevze şöyle dedi:

"Rasûlullah'ın (as.), Arafa günü bir devenin sırtında, üzengilerin üstünde doğrularak halka hitap ettiğini gördüm."[17]

---

[14] Bkz., **Tuhfe**, III, 623; **Tekmiletu'l-Menhel**, II, 56

[15] **Ebû Seleme, Nübeyt b. Şerît b. Enes b. Mâlik b. Hilâl el-Eşcaî el-Kûfî:** Sahabîdir, Hz. Peygamber'i veda haccında görmüş, hutbesini dinlemişti. O sırada babasının terkisinde bulunuyordu. Hz. Peygamber'den sonra **Kûfe**'de ikamet etti. Kendisinden oğlu Seleme, Nuaym b. Ebî Hind ve Ebû Mâlik el-Eşcaî rivâyet etti. Hadîsi **Ebû Davud, Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir.

[16] **Ebû Davud**, Menâsik, 62/1916; **Nesaî**, Hac, 199.

١٥٢٥- (د ـــ **زيد بن أسلم** رحمه الله) عن رجل من بني ضَمْرَةَ عن أبيه - أو عمّه - قال: «رأيتُ رسول اللّٰه صلى الله عليه وسلم وهو على المنبر بعرفة». أخرجه أبو داود.

1.525- Zeyd b. Eslem, Benû Damra kabilesinden bir adamın, babasından veya amcasından şöyle rivâyet ettiğini söyler:

"Rasûlullah'ı (as.), Arafat'ta bir minber üzerinde gördüm."[18]

İZAH

Buradaki **"minber"** lafzı, bilinen anlamıyla minber manasına gelmez. Daha önceki hadîslerde de görüldüğü üzere **"yerden yüksek bir mekân"** diye düşünülmelidir. Hz. Peygamber burada müslümanlara, hac esnasında yapmaları gereken şeyleri anlatmıştır.

Zeyd'in, **Benû Damra** kabilesinden bir adamın, babasından veya amcasından diye rivâyet ettiği bu hadîs zayıftır, çünkü söz konusu adamın kendisinin, babasının veya amcasının kim olduğu belli değildir.

١٥٢٦- (د ـــ **عبد اللّٰه بن عمر بن الخطاب** رضي الله عنهما) قال: «غَدَا رسولُ اللّٰه صلى الله عليه وسلم مِنْ مِنًى - حين صلَّى الصُّبْحَ صَبِيحَةَ يوم عرفة حتى أتى عرفة فنزل بنمرة - وهي منزل الامر، الذي يَنْزِلُ فيه بعرفة حتى إذا كان عند صلاة الظهر رَاحَ رسولُ اللّٰه صلى الله عليه وسلم مُهَجّرًا فَجَمَعَ بين الظُّهْرِ والْعَصْرِ ثم خَطَبَ النَّاسَ ثم راح فوقف على الموقف من عَرَفَةَ». أخرجه أبو داود.

1.526- Abdullah b. Ömer anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) Arafa günü sabahı, sabah namazını kılınca Mina'dan yola çıktı; Arafat'a geldi, Nemire mevkiinde konakladı. Öğle namazı vakti gelince, öğle sıcağında Nemire'de yürüdü. Sonra öğle ile ikindiyi cemetti. Sonra gidip Arafat'taki vakfe yerinde vakfe yaptı."[19]

---

17 **Ebû Davud**, Menâsik, 62/1917.

18 **Ebû Davud**, Menâsik, 62/1915.

19 **Ebû Davud**, Menâsik, 60/1913.

İZAH

Hz. Peygamber **Nemire**'deki ikametgâhından öğle sıcağında kalkarak vâdi tabanına indi, öğle ile ikindiyi cem-i takdimle kıldı, sonra da halka hitap etti. Hz. Peygamber'in esas hutbeyi namazdan önce okuduğu, namazdan sonra da halka nasihatte bulunduğu rivâyet edilir.[20]

١٥٢٧- (ط ـ نافع مولى عبد الله بن عمر بن الخطاب رضي اللّه عنهم) «أنّ ابْنَ عمرَ كانَ يُصلّي الظُّهْرَ والعصرَ والمغربَ والعشاءَ والصُّبحَ بمنى ثم يَغْدُو إذا طَلَعت الشمسُ إلى عرفةَ». أخرجه الموطأ.

1.527- Nâfi'den rivâyet edildiğine göre; "efendisi İbn Ömer, ikindi, akşam, yatsı ve sabah namazlarını Mina'da kılar, sonra güneş doğunca Arafat'a hareket ederdi."[21]

١٥٢٨- (ت د ـ عبد اللّه بن عباس رضي اللّه عنهما) قال: «صَلّى بنا رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم بِمنًى الظهرَ والعصرَ والمغربَ والعشاءَ والفَجرَ ثُمَّ غَدَا إلى عرفات». هذه رواية الترمذي.

وفي رواية أبي داود قال: «صَلّى رَسُولُ اللّه صلى الله عليه وسلم الظُّهْرَ يَوْمَ التَّروِيَة، والفجرَ يومَ عرفة بمنًى».

1.528- Abdullah b. Abbas şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.) bize öğle, ikindi, akşam, yatsı ve sabah namazlarını Mina'da kıldırdı, sonra Arafat'a gitti."[22]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet **Tirmizî**'nindir.

Ebû Davud'un rivâyeti ise şöyledir:

---

[20] Bkz., **Tekmiletu'l-Menhel**, II, 47.

[21] **Muvatta**, Hac, 64/195

[22] **Tirmizî**, Hac, 50/879-880; **Ebû Davud**, Menâsik, 58/1911.

"Hz. Peygamber terviye günü öğle namazı ile, Arafa günü sabah namazını Mina'da kıldı."

İZAH

Terviye günü; Arafadan bir önceki gün, yani Zilhicce'nin 8. günüdür. Bu güne neden o ismin verildiği konusunda da muhtelif rivâyetler vardır.[23]

Mina; Harem sınırları içinde bir yerdir, **Kâbe'**ye yaklaşık 6 km mesafededir. Terviye gün ve gecesini burada geçirmek sünnettir. Ancak terki halinde ceza gerekmez.[24]

Bu hadîsin râvîlerinden **İsmail b. Müslim el-Mekkî** zayıftır, ancak bunu te'yîd eden rivâyetler bulunmaktadır.

١٥٢٩- (ت د س ـــ عروة بن مضرس الطائي رضي اللّه عنه) قال : « أتيتُ رَسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم بالمُزْدَلِفَة، حينَ أقَامَ الصلاةَ - وعند أبي داود : بالْمَوقف ، يعني : بجَمع - فقلت: يا رسول الله ، إني جئْتُ من جَبَلي طَيِّءٍ ، أكْلَلْتُ رَاحِلَتِي - وعند أبي داودَ : مَطِيَّتِي - وأتعبْتُ نَفْسي، واللَّه، يا رسول الله، ما تركتُ من حَبْلٍ - وفي رواية من جَبَلٍ - إلا وقَفْتُ عليه ، فَهَل لي من حَجَّ ؟ فقال رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم : « **مَنْ شَهِدَ صَلاتَنَا هذه ، ووَقَفَ معنا ، حتى يدفع ، وقد وقَفَ بِعَرَفَةَ قَبْلَ ذلك ليلا أو نهارا ، فقد تَمّ حَجُّهُ وقَضى تَفَثَهُ**». هذه رواية الترمذي وأبي داود.

وفي روايه النسائي قال: «رأيت رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم واقفا بالمزدلفة. فقال: **مَنْ صلّى معنا صلاتنا هذه ها هنا ثم أقام معنا، وقد وقف قبل ذلك بعرفة ليلا أو نهارا فقد تم حَجُّهُ**».

وفي أخرى قال : قال رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم : « **مَنْ أدْركَ جَمْعًا مع الإمام والنَّاس، حتى يُفيض منها ، فقد أدْرَكَ الحجَّ ، ومَنْ لم يُدرِك مع النّاسِ والإمامِ ، فلم يُدْركه** ». وله في أخرى مثْلُ رواية أبي داود.

---

[23] Bkz., **Zürkanî**, III, 2069.

[24] Bkz., **Evcezu'l-Mesâlik**, VII, 354; **Tekmiletu'l-Menhel**, II, 44.

1.529- Urve b. Mudarris[25] anlatıyor:

"Ben, Rasûlulah'a (as.), Müzdelife'de namazını kıldığı sırada ulaşmıştım. -Ebû Davud'da; 'Vakfe yerinde, yani Müzdelife'de' denir-. Dedim ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; ben Tayy dağlarından geliyorum, bineğimi de, kendimi de hayli yordum. Vallahi ey Allah'ın Rasûlü; yol boyunca üzerinde vakfe yapmadık bir kum tepesi -bir rivâyette dağ- bırakmadım. Benim haccım olur mu?"

Hz. Peygamber şu cevabı verdi:

"- Bizim şu (sabah) **namazımıza yetişen, bizimle birlikte** (burada) **vakfe yapan, daha önce de gece veya gündüz Arafat'ta vakfe yapmış olan herkes haccını tam olarak yerine getirmiş olur ve temizliğini yapar** (ihrâmdan çıkar).**"**[26]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet **Tirmizî** ve **Ebû Davud**'undur.

Nesaî'nin rivâyeti de şöyledir:

"Rasûlullah'ı Müzdelife'de vakfe yaparken gördüm. Buyurdu ki:

"Her kim burada şu (sabah) **namazımıza yetişir, sonra burada bizimle birlikte kalır ve bundan önce de gece veya gündüz Arafat'ta vakfe yapmış olursa, onun haccı tamamdır."**

Diğer bir rivâyette Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Her kim, insanlar Müzdelife'den dağılmadan imama ve insanlara yetişirse, haccına yetişmiş olur. Orada imama ve insanlara yetişemeyen de, haccına yetişememiştir."

İZAH

Tayy dağları; Medîne civarındaki iki dağdır.

---

[25] **Urve b. Mudarris b. Evs b. el-Hâris et-Tâî el-Kûfî:** Sahabîdir. Hz. Peygamber'le birlikte veda haccına katıldı. Hz. Ebû Bekir döneminde irtidat hareketlerine karşı yapılan savaşta Halid b. Velid'in ordusunda bulundu. Tay kabilesinin önde gelenlerindendi. Babası da kabilenin reisi idi ve riyâsette Adiyy b. Hâtim'le yarışırdı. Sonra **Kûfe**'ye yerleşti. Bilinen tek hadîsi *Sünen*'lerde tahric edilmiştir.

[26] Timizî, Hac, 57/891; **Ebû Davud**, Menâsik, 69/1950; **Nesaî**, Hac, 211

Hz. Peygamber'in işaret ettiği namaz, **Müzdelife**'de kılınan sabah namazıdır. Bu da bayramın ilk günü sabahıdır.

Hadîs, **Arafat** vakfesini yapmak kaydıyla **Müzdelife**'de sabah namazına yetişen ve ondan sonraki görevleri de yerine getiren kişinin haccının tamam olduğunu belirtmektedir.[27]

١٥٣٠- (ت د س ـــ **عبد الرحمن بن يعمر الديلي** رضي الله عنه) : « أنَّ ناسا مِنْ أهلِ نَجْدٍ أتَوا رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم وهو بعرفة ، فسألُوهُ ؟ فَأمرَ مُناديا يُنادي : **الحجُّ عرفةُ، منْ جاءَ لَيْلَةَ جَمعٍ قبلَ طُلوعِ الفجرِ فقد أدْرَكَ الحجَّ ، أيَّامُ مِنّى: ثَلاثَةٌ فمن تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلاَ إثْمَ عليه ومَنْ تأخرَ فلا إثْمَ عليه**». زاد في رواية « وأردَفَ رجلا ، فنادى». هذه رواية الترمذي والنسائي.

وفي رواية أبي داود قال: «أتيتُ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم وهو بعرفة، فجاء ناسٌ - أو نَفَرٌ - من أهل نجد ، فأمَرُوا رجلا فنادى رسولَ الله : كيف الحجُّ ؟ فأمرَ رجلا فنادى: [**الحجُّ**] **الحجَّ يومُ عرفة ، ومنْ جاء قبل صلاة الصُّبْحِ منْ ليلة جَمعٍ تمَّ حَجَّهُ** ».

وفي أخرى قال : قال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم : « **الحجُّ عرفاتٌ ، الحج عرفاتٌ ، أيَّامُ مِنَى ثَلاَثٌ ، فمن تَعَجَّلَ في يومين فلا إثْمَ عليه ، ومن تأخرَ فلا إثْم عَلَيْه ، ومَن أدركَ عرفَةَ قَبْلَ أن يطْلُعَ الفجرُ فقد أدركَ الحجَّ** ».

وفي رواية النسائي قال: «شَهِدْتُ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم وأتاهُ نَاسٌ فسألوه عن الحجِّ؟ فقال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم: **الحجُّ عرفةُ ، فمن أدْرَكَ عَرَفَةَ قبلَ طُلوعِ الفجرِ من ليلةِ جَمعٍ، فقد تَمَّ حَجُّهُ** ».

1.530- Abdurrahman b. Ya'mer[28] anlatıyor:

---

[27] Bkz., **Temiletu'l-Menhel**, II, 97; **Avnu'l-Mabûd**, V, 427; **Tuhfe**, III, 635.

[28] **Ebû'l-Esved, Abdurrahman b. Ya'mer ed-Dîlî:** Sahabîdir. Bir müddet **Mekke**'de oturmuş, sonra **Kûfe**'ye göçmüş ve orada ikamet etmiştir. Kendisinden sadece Bukeyr b. Atâ rivâyette bulunmuştur. Bilinen iki hadîsi *Sünen*'lerde tahric edilmiştir. **Kûfe**'de vefat etti.

"Rasûlullah (as.) Arafat'ta iken, Necid'den bir grup insan gelip kendisine sorular sordular. Hz. Peygamber de, münâdiye şu ilanı yapmasını emretti:

"- Hac, Arafat'(ta vakfe yapmak)**tır. Kim, Müzdelife gecesi, sabah olmadan oraya gelirse, hacca yetişmiş olur. Mina günleri de üç gündür; kim acele eder de iki günde** (cemreleri atıp Mekke'ye dönerse) **ona günah yoktur. Keza** (üçüncü güne) **tehir edene de günah yoktur."**[29]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette; "Rasûlullah (as.), münâdinin arkasından bir başka adam gönderdi, o da bunları yüksek sesle ilan etti" ziyadesi vardır.

Bu, **Tirmizî** ve **Nesaî**'nin rivâyetidir.

Ebû Davud'un rivâyetinde ise Abdurrahman b. Ya'mer şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.) Arafat'ta iken O'na ulaştım. Necid halkından bazı kişiler -veya bir grup insan dedi- geldi. (İçlerinden) birine, Rasûlullah'a (as.) soru sormasını söylediler. Adam dedi ki:

"- Hac nedir?"

Hz. Peygamber de, birine, şu ilanı yapmasını emretti:

"- Hac, Arafa günü (vakfe yapmak)**tır. Müzdelife gecesi, sabah namazından önce gelen kişinin de haccı tamamdır."**

Diğer bir rivâyette ise Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"- Hac Arafat'tır... Hac Arafat'tır... Mina günleri de üç gündür. Kim acele eder de iki günde (dönerse) **ona günah yoktur.** (Üçüncü güne) **tehir edene de günah yoktur. Sabah olmadan Arafat'a yetişen, hacca yetişmiş sayılır."**

Nesaî'nin rivâyeti de şöyledir:

"Rasûlullah'a (as.) bazı insanların gelip hac hakkında soru sorduklarını gördüm; şu cevabı verdi:

"- Hac Arafat'tır. Müzdelife gecesi sabah olmadan Arafat (vakfesine) **yetişenin haccı tamamdır."**

---

[29] **Tirmizî**, Hac, 57/889; **Ebû Davud**, Menâsik, 69/1949; **Nesaî**, Hac, 211

İZAH

"**Mina günleri**"nden maksat, bayramın 2, 3 ve 4. günleridir. Bayramın ilk günü sadece Akabe cemresine 7 taş atılır. Diğer üç günün her birinde cemrelerin üçüne de yedişer taş atılır. Böylece atılan taşların sayısı 70 olur.

CEMRELER

1- Küçük Cemre: Buna **Cemre-i Ulâ**, halk arasında da **"küçük şeytan"** denir.

2- Orta Cemre : Buna da **Cemre-i Vustâ**, halk dilinde de **"orta şeytan"** denir.

3- Akabe Cemresi : Buna da halk arasında **"büyük şeytan"** denir.

Şeytan taşlamak haccın vâciblerindendir.

Taşlar, **"Bismillahi Allahü Ekber!"** denerek atılır; önce küçük, sonra orta, sonra da büyük şeytan taşlanır. Küçük ve orta şeytan taşlanınca bir müddet durup duâ edilir, büyük şeytan taşlanınca durulmaz, duâ da edilmez.

Bayramın 3. günü taşları attıktan sonra **Mina**'dan ayrılanlara, 4. günün taşlarını atmak vâcib değildir. Dördüncü günü beklemeden **Mina**'dan ayrılmaya **"İlk Nefir"**, dördüncü gün taşları attıktan sonra ayrılmaya da **"İkinci Nefir"** denir.[30]

١٥٣١- (ط ــ نافع مولى عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) أن ابنَ عمر كان يقولُ : «مَنْ لم يقفْ بعرفةَ من ليلة المزْدلفَة مِن قَبلِ أنْ يَطْلُعَ الفجرُ ، فقد فاته الحجُّ ، ومَنْ وقفَ بعرفةَ من ليلة المزْدلفَة مِن قَبلِ أنْ يَطْلُعَ الفجرُ ، فقد أدركَ الحجَّ». أخرجه الموطأ

1.531- Nâfi'den rivâyet edildiğine göre, efendisi İbn Ömer şöyle diyordu:

---

[30] Bkz., **Tuhfe**, III, 633; **Avnu'l-Mabûd**, V, 425; **Tekmiletu'l-Menhel**, II, 95.

"**Müzdelife** gecesi fecirden önceye kadar **Arafat**'ta vakfe yapmayan, haccını kaybetmiş olur. **Müzdelife** gecesi fecirden önce **Arafat**'ta vakfe yapan da hacca yetişmiş sayılır."[31]

١٥٣٢- (د ـ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) قال لَمّا وقف رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم بعرفة قال : « وَقَفْتُ ها هنا، وعرفَةُ كُلُّها مَوقفٌ، ووقفتُ ها هنا بجمعٍ، وجمعٌ كُلُّها موقفٌ، ونَحرْتُ ها هنا، ومنى كلها مَنْحَرٌ ، فانحَروا في رِحَالِكُمْ».

وفي رواية أنّ رسول اللّه صلى الله عليه وسلم قال : « كُل عَرَفَةَ مَوْقفٌ ، وكلُّ منى مَنحَرٌ ، وكلُّ الْمَزْدلفَة مَوقفٌ ، وكلُّ فجَاج مَكةَ طريقُ ومَنْحَرٌ ». أخرجه أبو داود.

1.532- Câbir b. Abdullah'dan rivâyet edildiğine göre; "Hz. Peygamber Arafat'ta vakfe yaptığında şöyle dedi:

"Ben burada vakfe yaptım; ama Arafat'ın her tarafı vakfe yeridir. Müzdelife'de de şurada vakfe yaptım; ama Müzdelife'nin de her tarafı vakfe yeridir. Ben, kurbanımı şurada kestim; ama Mina'nın her tarafı kurban kesim yeridir, binâenaleyh kurbanlarınızı konakladığınız yerde kesebilirsiniz!"[32]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Bütün Arafat vakfe yeri, bütün Mina kurban kesim yeridir. Keza bütün Müzdelife de vakfe yeridir. Mekke'nin bütün cadde ve sokakları da (Mekke'ye giriş-çıkış) **yoludur ve kurban kesim yeridir."**

Hadîsi **Ebû Davud** tahric etti.

---

[31] **Muvatta**, Hac, 55/170.

[32] **Ebû Davud**, Menâsik, 65/1936-37. Musannıf işaret etmemekle birlikte bu hadîs **Müslim**'de de vardır; Hac, 20/149.

١٥٣٣ - (د ـ علي بن أبي طالب رضي الله عنه) قال: « لَمَّا أصْبَحَ ـ يعني رسول الله صلى الله عليه وسلم - وَقَفَ على قُزَحَ. فقال : هذا قُزَحُ ، وهو الموقفُ. وجَمْعٌ كُله مَوقفٌ ، ونحرتُ ها هنا ، ومنى كُلها منْحرٌ. فانْحروا في رِحَالِكُمْ ». أخرجه أبو داود.

1.533- Hz. Ali şöyle anlatıyor:

"Hz. Peygamber (Müzdelife'de) sabahladı, **Kuzah** denen mevkide vakfe yaptı ve şöyle dedi:

"- Burası Kuzah'tır ve vakfe yeridir. Müzdelife'nin her tarafı vakfe yeridir. Ben şurada kurbanımı kestim; ama Mina'nın her tarafı kurban kesim yeridir, binâenaleyh kurbanlarınızı konakladığınız yerlerde kesiniz!"[33]

١٥٣٤ - (ط ـ عبد الله بن الزبير بن العوام رضي الله عنهما) قال : « عرفة كلها مَوقفٌ، إلاَّ عُرَنَة ، والمُزْدَلفَة كلها موقفٌ إلاَّ مُحَسِّرا». أخرجه الموطأ.

1.534- Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm şöyle dedi:

"*Urane* vâdisi hariç, bütün Arafat vakfe yeridir. *Muhassir* vâdisi hariç, bütün Müzdelife vakfe yeridir."[34]

١٥٣٥ - (ط ـ مالك بن أنس رضي الله عنه) بَلَغَهُ: أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «عَرفَةُ كلُّها مَوقفٌ وارتفعُوا عن بَطْنِ عُرَنَةَ، والْمزدَلفةُ كلُّها موقفٌ، وارتفعُوا عن بَطنِ مَحسِّرٍ». أخرجه الموطأ

1.535- Mâlik b. Enes'e ulaşan bir hadîste Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Arafat'ın her tarafı vakfe yeridir, yalnız *Urane* vâdisinden ayağınızı çekin! Müzdelife'nin de her tarafı vakfe yeridir, ancak *Muhassir* vâdisinden uzak durun!"[35]

---

33 **Ebû Davud**, Menâsik, 65/1935. Musannıf işaret etmemekle birlikte hadîs, Tirmizî'de uzun bir hadîsin içinde rivâyet edilir; Hac, 54/885.

34 Muvatta, Hac, 53/167.

İZAH

Çünkü **Urane** vâdisi, **Arafat** sınırları içinde olmadığı gibi, **Muhassir** vâdisi de **Müzdelife**'ye dahil değildir.

Ancak bu rivâyetin senedi munkatıdır, **Mâlik** onu belâğât tarîkıyla rivâyet etmektedir. Bununla birlikte bundan önceki hadîs, bu rivâyeti te'yîd etmektedir.

İmâm Mâlik'in belâğat tarîkıyla rivâyet ettiği bu hadîs, sened açısından munkatı bir rivâyettir. Ancak **Abdürrezzak** onu mevsûl olarak rivâyet ettiği gibi, bir önceki rivâyet de bunu te'yîd etmektedir.

١٥٣٦- (ط ــ **علقمة بن أبي علقمة**) عن أمِّه « أنَّ عائشَةَ رضي الله عنها كانت تَنْزِلُ من عرفَةَ بنَمِرَةَ ، ثُمَّ تَحَوَّلَتْ إلى الأراك ، قالت : وكانت عائشة تُهِلُّ ما كانت في مَنْزِلها ، ومَنْ كان معها، فإذا ركِبَتْ فتوجَّهت إلى الْمَوقِف تَرَكَت الإهْلالَ ، وكانت عائشةُ تَعتَمِرُ بعد الحجِّ من مَكَّةَ في ذي الحجَّة ، ثم تَرَكَتْ ذلك ، فكانت تَخْرُجُ قبلَ هلالَ الْمُحَرَّم ، حتى تأتي. الجُحْفَةَ ، فتقيم بها ، حتى ترى الهلالَ ، فإذا رأت الهلال أهلَّت بعُمْرَةٍ ». أخرجه الموطأ.

1.536- Alkame b. Ebî Alkame, annesinden rivâyet ediyor:

"Hz. Âişe Arafat'ta, Nemire mevkiinde konaklar, sonra (Nemire yakınındaki) Erâk mevkiine giderdi."

Alkame'nin annesi şöyle devam etti:

"Hz. Âişe ve onunla birlikte olanlar, evlerinde iken telbiye getirirlerdi. Devesine binince vakfe yerine doğru yönelir ve telbiyeyi terk ederdi. Keză o, Zilhicce ayında hacdan sonra Mekke'den umre yapardı, ama sonra bunu terk etti. Muharrem ayının hilâli çıkmadan yola koyulur, Cuhfe'ye gelir, hilâl çıkıncaya kadar orada kalır, hilâli görünce de umre için ihrâma girer (Mekke'ye dönüp umresini yapar) dı."[36]

---

[35] **Muvatta**, Hac, 53/166.

[36] **Muvatta**, Hac, 13/48.

İZAH

Erâk; Arafat'ta bir yerdir, ancak tam mevkii hakkında farklı rivâyetler vardır.[37]

Hz. Âişe önceleri, hacdan sonra Zilhicce ayı içinde **Mekke**'den umre yapmasına rağmen, sonra bunu terk etti. Hacla umreyi birbirinden ayırmak için Muharrem ayı içinde ve **Mekke**'den de çıkarak **Cuhfe**'de ihrâma girip umresini yapmaya başladı. Maksadı da hacla umreyi birbirinden ayırmaktı. **Hz. Ömer** de böyle yapardı ve böyle yapmakla haccın da umrenin de daha mükemmel olacağını söylerdi.

Umre'nin **Mekke**'den ve Zilhicce ayında yapılması konusunda ruhsat olmakla birlikte muhtemelen onlar, daha fazla sevap kazanmak düşüncesiyle böyle yapıyorlardı. Bunda hem daha çok yorulmak, hem de daha çok para harcamak söz konusudur. Allah yolunda yorulmak ve harcamak da sevap kazandırır.

الفصل الثاني

في الإفاضة من عرفة ، ومزدلفة

II- ARAFAT'TAN VE MÜZDELİFE'DEN DÖNÜŞ

١٥٣٧- (خ ط د س ـ **سالم بن عبد الله بن عمر بن الخطاب** رضي الله عنهم) قال : «كَتَبَ عبدُ الملك إلى الحجاج : أنْ لا تُخَالِفَ ابن عمر في الحج ، فجاء ابنُ عمر - وأنا معه يوم عرفة - حين زالت الشمسُ ، فصاح عند سُرَادِق الحجاج فخرج وعليه مِلْحَفَةٌ مُعَصْفَرَةٌ ، فقال : مَالَكَ يا أبا عبد الرحمن ؟ قال : الرَّواح إن كنتَ تُريدُ السُّنَّة ، قال: هذه الساعةَ؟ قال نعم قال: فَأَنْظِرْنِي حتى أُفيضَ على رأسي ماء ثم أخْرُجَ، فَنَزَلَ حتي خَرَجَ الحُجَّاجُ فسارَ بيني وبَيْنَ أبي فقلتُ: إنْ كنتَ تُريد السنَّة فاقصُرِ الْخُطْبَةَ وعَجِّل الوقوفَ فجعل ينظُرُ إلى عبد الله فما رأى عبدُ الله ذلك قال: صدَقَ».

---

37. Bkz., **Evcezu'l-Mesâlik**, VI, 277.

وفي رواية « أنّ الحجّاج - عامَ نَزَلَ بابْنِ الزُّبيْر - سأل عبدَ الله :كيف تصنَعُ في الموقف يوم عرفة؟ قال سالم إن كنت تريد السُّنّة ، فهَجِّرْ بالصلاة يوم عرفة ، فقال عبدُ الله : صدق إنهم كانوا يجمعون بين الظُّهرِ والعَصْرِ في السُّنَّة ، فقلتُ لسالم: أفَعَلَ ذلك رسولُ الله صلى الله عليه وسلم؟ فقال سالم: وهل تتَّبعُون في ذلك إلاّ سُنّته؟». أخرجه البخاري. وأخرج الموطأ والنسائي الرواية الأولى.

وأخرج أبو داود قال : « لمَّا قَتَلَ الحَجَّاجُ ابنَ الزُّبير ، أرْسَلَ إلى ابن عمر أيَّةَ ساعةَ كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يَروحُ في هذا اليوم ؟ قال : إذا كان ذاك رُحْنا ، قال : فلما أراد ابنُ عمر أن يَروحَ قال: قالوا: لم تزغ الشمسُ قال: أزاغتْ؟ قالوا: لم تزغ أوْ زاغتْ، فلمَّا قالوا: قد زاغتْ ارتحل».

1.537- İbn Ömer'in oğlu Sâlim anlatıyor:

"(Halife) Abdülmelik, (Irak valisi olan) Haccac'a; "Hac menâsiki konusunda İbn Ömer'e muhalefet etmemesini' yazdı. (Babam) İbn Ömer, Arafa günü güneş zevâl vaktine ulaştığı sırada (Arafat'a geldi), ben de onun yanında bulunuyordum. (Babam), hac Emîri olan Haccac'ın çadırı önünde seslendi. Haccac, üstünde sarı boyalı bir mintan olduğu halde dışarı çıktı, dedi ki:

"- Ne oldu ya Ebâ Abdurrahman?"

"- Eğer sünnete uymak istiyorsan haydi (vakfeye!)"

"- Bu saatte mi?"

"- Evet."

"- Biraz bekle, bir duş alayım, hemen geliyorum."

İbn Ömer, Haccac gelene kadar bekledi. Nihayet Haccac geldi, babamla benim aramda yürüyordu. Ben, kendisine;

"- Eğer sünnete uymak istiyorsan hutbeyi kısa kes, vakfeyi çabuk yap!" dedim. Haccac, (babam) Abdullah'a baktı, Abdullah (Onun tereddüdünü) görünce;

"- Doğru söylüyor" dedi.[38]

---

[38] **Buharî**, Hac, 87, 89, 90; **Muvatta**, Hac, 63/194; **Ebû Davud**, Menâsik, 61/1914; **Nesaî**, Hac, 196, 200.

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette şöyle denir: "Haccac, Abdullah b. Zübeyr'in üzerine saldırdığı sene (hicrî 73) Abdullah b. Ömer'e sordu:

"- Arafa günü vakfeyi nasıl yapıyorsun?"

Hemen Sâlim söze girip dedi ki:

"- Eğer sünnete uymak istiyorsan, Arafa günü namaza öğle sıcağında git!"

Abdullah da;

"- Doğru söylüyor. Çünkü müslümanlar, sünnete uyarak öğle ile ikindiyi cem ediyorlardı" dedi.

(Râvî İbn Şihâb şöyle dedi): "Sâlim'e;

"- Gerçekten Rasûlullah (as.) böyle mi yaptı?" dedim. Sâlim;

"- Sizler bu konuda sadece O'nun sünnetine uymaktasınız" dedi.

Bunlar **Buharî'**nin rivâyetleridir.

İlk rivâyeti **Muvatta** ve **Nesaî** de tahric etti.

Ebû Davud'un rivâyeti şöyledir:

"Haccac, İbn Zübeyr'i öldürünce, İbn Ömer'e adam göndererek;

"- Bu (Arafa) gününde, Rasûlullah (as.) hangi saatte (vakfe yerine) hareket ederdi?" diye sordu. İbn Ömer;

"- Vakti gelince beraber gideriz" dedi.

İbn Ömer (mevkıfe) gitmek isteyince yanında bulunanlar;

"- Henüz güneş batıya kaymadı" dediler. (Bir süre sonra) İbn Ömer;

"- Güneş batıya kaydı mı?" diye sordu.

"- Kaydı, veya kaymadı" diye cevap verdiler.

Ne zaman ki; "kaydı" dediler, o zaman hareket etti."

İZAH

Bilindiği üzere **Haccac, Abdullah b. Zübeyr'**i hicrî 73'te şehid etti. Aynı yıl **Haccac** hac yapmak isteyince, halife **Abdülmelik,** kendisine bir mektup yazarak **Abdullah b. Ömer'**in hac menâsiki konusundaki talimatlarına aynen uymasını istedi. Zira **İbn Ömer** ilmi, dindarlığı ve Hz. Peygamber'e uymak konusundaki hassasiyeti ile meşhurdu.

İbn Zübeyr'in öldürülmesine, **İbn Ömer**'in tepki göstereceği, hilâfet iddiasıyla ortaya çıkabileceği ve pek çok kişiden de bîat alabileceği endişesiyle onun muhalefetini bertaraf etmek, pasifize etmek politikası ile **İbn Ömer**'e bu iltifatın gösterilmiş olması da akla gelir.

Hadîs, güneş batıya meyledince vakfe yapılabileceğine delildir.[39]

١٥٣٨- (خ ت د س — عمرو بن ميمون رحمه الله) قال : « قال عمر : كانَ أهلُ الجاهلية لا يُفيضُون من جمعٍ حتى تَطلُعَ الشمْسُ ، وكانوا يقولون : أشْرِقْ ثبيرْ، فخالَفَهُمُ النبيُّ صلى الله عليه وسلم، فأفاض قَبَلَ طُلُوعِ الشمسِ».

وفي رواية قال : « شَهِدْتُ عمَرَ صلّى بِجَمْعٍ الصُّبْحَ ، ثم وقَفَتَ ، فقال : إنَّ المشركين كانوا لا يُفيضُون حتى تَطلُعَ الشَّمْسُ... الحديث». هذه رواية البخاري.

وأخرجه الترمذي وأبو داود والنسائي ، إلا أنّ الترمذي وأبا داود قالا فيه : « إنَّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم خالَفَهُمْ ، فأفاضَ عمر قبل أن تطلعَ الشَّمسُ ».

1.538- Amr b. Meymun'dan[40] rivâyet edildiğine göre Hz. Ömer şöyle dedi:

"Cahiliye insanı, güneş doğmadan Müzdelife'den dağılmazdı. (Hatta bir an önce dağılmak için); *'Ey Sebîr dağı, artık ağar!...'* derlerdi. Hz. Peygamber, onların yaptıklarına muhalefet etti ve güneş doğmadan önce oradan ayrıldı."[41]

---

[39] Hadîs üzerinde yapılan tartışmalar için bkz., **Evcezu'l-Mesâlik**, VII, 346 vdv.; **Tekmiletu'l-Menhel**, II, 49; **Aynî**, IX, 301; **İbn Hacer**, III, 598.

[40] **Ebû Abdullah, Amr b. Meymûn el-Evdî:** ö. 75/694. Muhadramundandır, câhiliye ve İslâm dönemini yaşamış, ama Hz. Peygamber'i görememiştir. Hz. Peygamber döneminde Muâz b. Cebel'in delâletiyle İslâm'a girdiği rivâyet edilir. Bilahare **Kûfe**'ye göçmüş ve orada Abdullah b. Mes'ûd ile birlikte kalmıştır. Hz. Ömer, Hz. Âişe, Muâz ve İbn Mes'ûd'dan rivâyetleri vardır. Kendisinden Saîd b. Cübeyr ve Şa'bî rivâyet eder. Kûfeli sika tâbiîlerden kabul edilir. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[41] **Buharî**, Hac, 100; Menakıbu'l-Ensar, 26; **Tirmizî**, Hac, 60/896; **Ebû Davud**, Menâsik, 65/1938; **Nesaî**, Hac, 213.

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette Amr şöyle dedi:

"Hz. Ömer'i gördüm; Müzdelife'de sabah namazını kıldı, sonra vakfe yaptı ve dedi ki;

"Müşrikler güneş doğmadan Müzdelife'den ayrılmazlardı..."

Bunlar, **Buharî'**nin rivâyetleridir.

Hadîsi, **Tirmizî, Nesaî** ve **Ebû Davud** da tahric etti. **Tirmizî** ve **Ebû Davud'**un rivâyetinde şu ifâde yer alır:

"Rasûlullah (as.) onlara muhalefet etti. Hz. Ömer de güneş doğmadan Müzdelife'den ayrıldı."

İZAH

Sebîr; **Müzdelife'**de bir dağ adıdır. **Mekke'**nin büyük dağlarından biridir. **Mina'**ya giderken sol tarafta kalır. Müşrikler, ancak güneş doğduktan sonra **Müzdelife'**den dağılırlardı. Bir an önce dağılmak için de güneşin doğmasını sabırsızlıkla beklerler, hatta; **"Ey Sebîr dağı, artık ağar ki, gidip kurbanlarımız keselim"** diye söylenirlerdi.

Hz. Peygamber, gayri müslimlerin âdetlerine ekseriya muhalefet ederdi. Bunun pek çok örneği vardır. İşte burada da müşriklere muhalefet ediyor ve **Müzdelife'**den, güneş doğmadan, ama fecr-i sadıktan sonra ayrılıyordu; **Kasva** adlı devesine biner, **Meş'ar-i Haram'**a gelir, kıbleye döner, Allah'a duâ eder, tekbir-tehlil getirir, ufukta sarılık iyice kendini gösterinceye kadar vakfe yapar, sonra da güneş doğmadan orayı terk ederdi.

Özürsüz **Müzdelife** vakfesini terk edenin ceza olarak bir kurban kesmesi gerekir.[42]

١٥٣٩- (خ م د س ــ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال : « دَفَعَ مع النبيَّ صلى الله عليه وسلم يَوْمَ عَرَفَةَ ، فَسَمِعَ النبيُّ وراءهُ زَجْرا شديدا ، وَضربا للإبلِ وَرَاءهُ ، فأشارَ بِسَوْطِهِ إليهم ، وقال: **أيها الناسُ عليكم بالسكينة ، فإنّ البرَّ لَيسَ بالإيضاع** ». هذه رواية البخاري.

---

[42] Bkz., **Aynî**, X, 22; **İbn Hacer**, III, 621; **Tuhfe**, III, 640.

وفي رواية مسلم والنسائي : عنه عن أخيه الْفَضْل - وكان رديفَ رسول الله صلى الله عليه وسلم أنّه قال في عَشيَّة عرفة، وغداة جَمْعٍ للناس ، حين دَفَعُوا : « **عليكم بالسَّكينة** - وهو كافٌ ناقتَهُ - حتى دَخل مُحَسِّرا - وهو من منى - قال : **عليكم بحصى الخذف** ، **الذي يُرمي به الجمرةُ** ، وقال: لم يَزَلْ رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم يُلبي حتى رَمى الْجَمْرَةَ ».

زاد في رواية بعد قوله : « حَصَى الْخَذْفِ » قال " « والنبيُّ صلى الله عليه وسلم يُشيرُ بيده، كما يَخْذفُ الإنسانُ ».

وفي أخرى لمسلم عن ابن عباس : « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم أفَاضَ من عَرَفة ، وأُسَامةُ رِدْفُهُ ، قال أُسامَةُ : فما زالَ يَسيرُ على هينَته ، حتَّى أتى جَمْعا ».

وفي رواية أبي داود قال : « أفاضَ رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم من عَرَفَةَ ، وعليه السَّكينة، ورديفهُ أسامةُ ، فقال : **يا أيُّها الناسُ ، عليكم بالسكينة ، فإنَّ البرَّ لَيْسَ بإيجاف الْخَيْلِ والإبلِ** ، فما رأيْتُها رافعةً يَدَيْها غادية ، حتى أتى جَمْعا ».

زاد في رواية: « ثم أردف الْفَضْلَ بْنَ عبّاسٍ ، فقال : **أيها الناس، إنَّ البرَّ**... وذكر الحديث - وقال عِوض جَمْع: مِنى».

وفي رواية النسائي : عنه عن أخيه الفضل قال : « أفاض رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم من عرفات ، وردَيفُهُ أُسَامةُ بْنُ زيْد ، فجالتْ به الناقةُ ، وهو رافعٌ يديْه ، لا تُجَاوزان رأسَهُ ، فما زالَ يسيرُ على هِينَته حتَّى انْتَهى إلى جَمْعٍ ».

1.539- İbn Abbas'dan rivâyet edildiğine göre; "O, Arafa günü Rasûlulah'la :(as.) birlikte Arafat'tan ayrılmıştı. (Yolda giderken) Hz. Peygamber, arka taraftan bağırıp çağırma ve develeri dövme sesleri duydu. Bunun üzerine kamçısı ile onlara işaret ederek buyurdu ki:

"- Ey insanlar, sakin olun!.. Zira acele etmekle sevap kazanılmaz."[43]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet **Buharî**'nindir.

---

[43] **Buharî**, Hac, 94; **Müslim**, Hac, 45/268; 47/282; **Ebû Davud**, Menâsik, 64/1920; **Nesaî**, Hac, 204.

Müslim'in ve **Nesaî**'nin rivâyetinde ise; İbn Abbas, Rasûlullah'ın (as.) terkisinde bulunan kardeşi Fadl b. Abbas'dan şöyle nakleder:

"Rasûlullah (as.) arafa günü akşamının ve Müzdelife gecesinin sabahında hareket ettiklerinde halka şöyle dedi:

"- Yavaş olun!.. Vakar ve sekînetle yol alın!.."

Hz. Peygamber, hızlı gitmemesi için devesinin yularını çekiyordu. Nihayet Mina arazisinden sayılan Muhassir vâdisine ulaşınca;

"- Şeytana atılacak olan küçük taşları toplayınız!" buyurdu.

Hz. Peygamber (Akabe) cemresine taşları atıncaya kadar telbiye getirmeye devam etti."

Aynı hadîsin bir başka tarîkinde; "Rasûlullah (as.), bir insanın taşı nasıl atacağını eliyle gösteriyordu" ziyadesi vardır.

Müslim'in yine İbn Abbas'dan tahric ettiği bir başka rivâyet de şöyledir:

"Hz. Peygamber terkisinde Üsâme bulunduğu halde Arafat'tan hareket etmişti. Üsâme şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.) Müzdelife'ye gelinceye kadar vakûr ve sakin bir edâ ile yola devam etti."

Ebû Davud'un rivâyetinde; "Rasûlullah (as.), yavaş ve sakin bir tarzda Arafat'tan ayrıldı. Üsâme de terkisinde idi. Buyurdu ki:

"- Ey ahali, sâkin olun!.. Çünkü atları ve develeri koşturmak hayır değildir."

İbn Abbas; "Ben, Müzdelife'ye varıncaya kadar, hayvanların koşarak gittiklerini görmedim" der.

Diğer bir rivâyette şöyle bir ilave vardır: "Sonra Fadl b. Abbas'ı terkisine aldı ve ; '**ey insanlar; şüphesiz iyilik**...' diye başlayarak aynı hadîsi rivâyet etti. Bu rivâyette ***cem'*** kelimesi yerine ***mina*** kelimesini kullandı.

Nesaî'nin rivâyetinde İbn Abbas, kardeşi Fadl'dan şöyle nakleder:

"Rasûlullah (as.) Arafat'tan ayrılmıştı, terkisinde de Üsâme b. Zeyd vardı. Deve O'nu (ağır ağır) götürüyordu. O da ellerini

kaldırıyor, ama başına kadar bile yükseltmiyordu. Müzdelife'ye varıncaya kadar sakin bir şekilde ağır ağır yoluna devam etti."

İZAH

Bu son rivâyeti, **Nesaî**'nin matbu nüshasında bulamadık.

Gerek bu hadîsten, gerek 1.544 nolu hadîsten anlaşılacağı üzere **Arafat**'tan **Müzdelife**'ye gelinceye kadar Hz. Peygamber'in terkisinde **Üsâme** bulunuyordu, **Müzdelife**'den **Mina**'ya gelinceye kadar da **Fadl b. Abbas** vardı.

Hz. Peygamber'in hayvanlara yumuşak davranılması emrinin önemi, zannımızca bugün daha iyi anlaşılmaktadır.

İyilikte yarış, dinin emridir; ancak bu yarışta her yol mübah değildir. Daima meşrûiyetin korunması gerekmektedir. Dinin meşrû görmediği fiillerle hayra ulaşılmaz.

١٥٤٠- (خ م ط د س ـــ أسامة بن زيد رضي الله عنهما) قال عروةُ: «سئلَ أُسَامةُ بنُ زيدٍ - وأنا جالسٌ معه -: كيف كان رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم يسيرُ في حجَّةِ الوداع حين دفع؟ فقال: كان يسيرُ العنق فإذا وجدَ فُرْجَة نصَّ - قال هشامْ: والنَّصُّ فوق العنق». وفي رواية: « فجْوة» بدل «فرجَةَ». وفي رواية نحوه وفيه: «وكان رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم أرْدَفَهَ من عرَفات قال: كيف كان رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم يَسيرُ حين أفاض من عرَفاتٍ... وذكره». أخرجه الجماعة إلا الترمذي.

1.540- Üsâme b. Zeyd'den rivâyet edilmiştir.:

Urve; "Benim de yanında bulunduğum bir sırada Üsâme b. Zeyd'e;

"- Rasûlullah (as.) vedâ haccında Arafat'tan dönerken nasıl yol alıyordu?" diye soruldu, dedi. Üsâme;

"- Oldukça seri bir yürüyüşle. Ama yol bulunca daha da hızlanırdı" dedi.[44]

---

[44] **Buharî**, Megazî, 77; Cihad, 136; Hac, 92; **Müslim**, Hac, 47/282; **Muvatta**, Hac, 57/176; **Ebû Davud**, Menâsik, 64/1923; **Nesaî**, Hac, 205.

RİVÂYETLER

Bir rivâyette *"fecve"* kelimesi yerine *"furce"* lafzı kullanılır.

Buna benzer başka bir rivâyette; "Rasûlullah'ın (as.), Üsâme'yi Arafat'ta terkisine aldığı, ona, Arafat'tan ayrılınca Hz. Peygamber'in nasıl yürüdüğünün sorulduğu" kaydedilir.

Hadîsi **Tirmizî** hariç, diğer kaynaklar tahric etti.

İZAH

Bu rivâyet, bir önceki hadîsle zıt görünüyorsa da, aslında zıt değildir. Hz. Peygamber yolun durumuna göre hayvanını yürütürdü; bazen rahvan yürütür, bazen tırısa kaldırırdı. Biraz hızlıca gitmeyi daha çok **Arafat**'la **Müzdelife** arasında yapardı; çünkü vakit dardı, mesafe uzuncaydı, akşamla yatsı namazlarının da **Müzdelife**'de kılınması gerekiyordu.

١٥٤١ - (د ــ يعقوب بن عاصم بن عروة رحمه الله) أنه سمع الشَّرِيدَ [ابن سُوَيد الثقفي] يقولُ: «أَفَضْتُ مع رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فما مَسَّتْ قدماهُ الأرضَ، حتى أتى جمعا». أخرجه أبو داود.

1.541- Yakub b. Asım b. Urve b. Mes'ûd'un[45]; Şerîd b. Süveyd es-Sekafî'den şunu duyduğu rivâyet edilir:

"Rasûlullah'la (as.) birlikte Arafat'tan yola çıktım, Müzdelife'ye gelinceye kadar Hz. Peygamber'in ayakları yere değmedi."[46]

١٥٤٢ - (ط ــ نافع مولى عبد الله بن عمر رضي الله عنهم) « أنَّ ابنَ عمر كان يُحرِّكُ راحلتَهُ في بَطْنِ مُحَسِّرٍ قدرَ رَمْيَةٍ بحجَرٍ ». أخرجه الموطأ.

---

[45] **Yakub b. Âsım b. Urve b. Mes'ûd es-Sekafî et-Tâifî:** Tâifli tâbiîlerdendir, Abdullah b. Ömer ve eş-Şerîd b. Süveyd'den rivâyeti vardır. Kendisinden İbrahim b. Meysere ve Ya'lâ b. Atâ rivâyet etti. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikreder. Rivâyetleri **Müslim, Ebû Davud** ve **Nesaî**'de tahric edildi.

[46] Musannıf hadîsin kaynağını **Ebû Davud** olarak göstermiş, ama orada bulunamamıştır; **Ahmed b. Hanbel**'in **Müsned**'inde mevcuttur, bkz., IV, 489.

1.542- Nâfi şöyle dedi:

"İbn Ömer, Muhassir vâdisinde bir taş atımı kadar mesafe boyunca hayvanını süratlendirdi."[47]

١٥٤٣- (ت د س ــ **جابر بن عبد الله** رضي الله عنهما) « أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم أوْضَعَ في وادي مُحَسِّر ».

زاد فيه بِشْرُ بنُ السَّرِيّ ، « وأفاضَ من جَمْعٍ وعليه السَّكِينَةُ ، وأمرَهُمْ بالسَّكِينَة ».

وزاد فيه أبو نُعيم: «وأمَرَهُمْ أنْ يَرْمُوا بِمثل حصى الْخذْفِ وقال: **لَعَلِّي لا أراكم بعد عامي هذا**»

هذه رواية الترمذي. وفي رواية أبي داود والنسائي : « أَفَاضَ رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم وعليه السَّكِينَةُ ، وأمَرَهُمْ أن يَرْمُوا بِمثْلِ حَصَى الْخَذْفِ ، وأوْضَعَ في وادي مُحَسِّر ».

وفي أخرى للنسائي : « أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم لَمَّا أفَاضَ مِنْ عَرَفَةَ جَعَلَ يقولُ: السَّكِينَةَ **عبادَ اللَّه** ، ويقولُ بيده هكذا ، وأشارَ أيُّوبُ بباطن كَفِّه إلى السَّماء ».

1.543- Câbir b. Abdullah'dan rivâyet edildiğine göre; "Hz. Peygamber Muhassir vâdisine gelince hızlanırdı."[48]

RİVÂYETLER

Bişr b. es-Seriyy'in[49] rivâyetinde; "Rasûlullah (as.) Müzdelife'den ağır ağır yola çıktı, ashâbına da sakin olmalarını emretti" cümlesi ziyâde edilir.

---

[47] **Muvatta**, Hac, 57/177.

[48] **Tirmizî**, Hac, 55/886; **Ebû Davud**, Menâsik, 65/1944; **Nesaî**, Hac, 204. Musannıfın işaret etmemesine rağmen hadîs **Müslim** tarafından da rivâyet edilmiştir, bkz., Hac, 52/313.

[49] **Ebû Amr, Bişr b. es-Seriyy el-Efveh el-Basrî**: ö. 195/811. Aslen Basralıdır, ama **Mekke**'de ikamet etmiştir. Çok iyi konuştuğu ve güzel vaaz ettiği için **el-Efveh** lakabı verilmişti. Güvenilirliği konusunda farklı görüşler vardır. Hemşehrisi el-Humeydî onu zayıf görür ve ondan hadîs almanın helal olmadığını söylşer. İbnu'l-Cevzî de muhtemelen ona dayanarak kendisini *Duafâ*'sına almıştır. İbn Adiyy ise; "**rivâyetlerinde bazı münker unsurların yer aldığını, özellikle Sevrî'den rivâyetlerinde garâib bulunduğunu, ama rivâyetlerinin yazılacağını**

Ebû Nuaym'ın[50] rivâyetinde; ashâbına bilye gibi küçük taşları atmalarını emrettiği ve; **"Bu seneden sonra belki sizi bir daha göremem"** dediği kaydedilir.

Bunlar **Tirmizî'**nin rivâyetleridir.

Ebû Davud ve **Nesaî'**nin rivâyeti şöyledir:

"Rasûlullah (as.) sakin bir şekilde Müzdelife'den yola çıktı, halka da bilye gibi küçük taşları atmalarını ve Muhassir vâdisini de hızlıca geçmelerini emretti."

Nesaî'nin diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Rasûlullah (as.), Arafat'tan dönerken, eliyle işaret ederek;

"- Ey insanlar, yavaş olun!" diyordu.

Hadîsin râvîsi Eyyub, avucunu göğe doğru çevirerek bu işareti gösterdi.

İZAH

Muhassir vâdisini Hz. Peygamber'in hızlıca geçmesinin sebebi, orasının, **Kâbe**'yi yıkmaya gelen **Ebrehe** ordusunun hezimete uğratıldığı yer olmasıdır. Bu vâdi, bir taş atımlık genişliktedir.

Ayrıca cahiliyet döneminde halk, **Muhassir** vâdisinde vakfe yapar, atalarının mefâhirini anarlardı. Hz. Peygamber, onlara muhalefet için de orayı hızlı geçmiş olabilir.[51]

---

ve kendisinin hasenu'l-hadîs olduğunu" söyler. Buna mukabil İbn Sa'd, Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Medînî, İclî, Amr b. Ali el-Fellâs, İbn Hibbân ve Dârekutnî onun sika olduğu görüşündedirler. Ebû Hâtim de "**salihtir**" der. Hammâd b. Seleme, Süfyan es-Sevrî ve Muâviye b. es-Salih'ten rivâyeti vardır. Kendisinden Ahmed b. Hanbel ve Ali b. el-Medînî gibi büyük muhaddisler rivâyet ettiler. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

50 **Ebû Nuaym, el-Fadl b. Dükeyn (Amr) b. Hammâd et-Teymî el-Mulâî el-Kûfî el-Ahvel:** 130-219/748-834. Aslen Kûfelidir. Muhaddis, hafız, müfessir ve fakîhtir. Nesep ve ricâl âlimidir. Süfyan es-Sevrî'nin en güvenilir talebelerindendir. Süfyan, Şu'be ve A'meş'ten rivâyet etmiş, kendisinden de Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve Müslim rivâyet etmiştir. Huccettir. Gâliyeden olmamakla beraber Şiîdir, İmâmiye'dendir. *Kitâbu't-tefsîr, Kitâbu't-târîh, Kitabu's-salât, Kitâbu'l-mesâil fi'l-fıkh* ve *Kitâbu'l-menâsik* adlı eserleri bilinmektedir. **Kûfe**'de vefat etti

51 Bkz., **Tuhfe**, III, 628; **Tekmiletu'l-Menhel**, II, 87.

١٥٤٤– (خ م ط د س ــ **أسامة بن زيد** رضي الله عنهما) قال : « دفَعَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم من عرَفة ، حتَّى إذا كان بالشِّعْب نزَل فبالَ ، ثم توَّضأ ، ولم يُسْبغ الوضوءَ فقلتُ : الصلاة يا رسول اللّه فقال: **الصلاةُ أمامَك** فرَكبَ، فلما جاء الْمُزْدَلفةَ. نزلَ فتَوضَّأ فأسْبَغَ الوضوء ، ثم أُقيمت الصلاةُ فصَلَّى المغربَ، ثُمَّ أناخَ كلُّ إنسانٍ بَعيرَهُ في مَنْزله ثم أُقيمَت الْعشَاءُ فصلَّى ولم يُصَلِّ بيْنَهُما».

وفي رواية قال : « ردِفتُ رسول اللّه صلى الله عليه وسلم من عَرَفات ، فَلَمَّا بَلَغَ الشِّعْبَ الأيسَر، الذي دُونَ الْمُزْدَلفة ، أناخَ فبَالَ ثمّ جاءَ ، فَصَبَبْتُ عليه الوضوءَ ، فتوضأ وضوءا خفيفا، فقلتُ: الصلاةَ يا رسول اللّه ، فقال : **الصلاةُ أمامَك** ، فركبَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم حتَّى يأتيَ المُزدَلفة ، فصلى ، ثم رَدِفَ الْفَضْلُ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم غَدَاةَ جمعٍ .»

وفي أخرى نحوه ، وفيه : « فركبَ ، حتى إذا جئنَا المُزْدلفة ، فأقامَ المغربَ ، ثم أناخَ النَّاس في منازلهم ، ولم يحلُّوا ، حتى أقام العشاء الآخرَةَ ، فَصَلَّى ، ثم حَلُّوا ، قلتُ : فكَيفَ فعلتُم حين أصبحتُم ؟ قال : رَدِفَهُ الفضْلُ بنُ عباس ، وانطلَقْتُ أنا في سُبَّاق قُريشٍ على رجْلي .»

وفي أخرى: «أنَّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم لما أتى النَّقْبَ الذي يَنْزِلُهُ الأُمراءُ ، نَزَلَ فبال، ولم يَقُلْ: أهْراق – ثم دعا بوَضُوءٍ فتوضأ وُضُوءا خفيفا ، فقلت: يا رسول اللّه، الصلاةَ، قال: **الصلاةُ أمامَكَ**».

وفي : أخرى نحو هذه وفيها: «أناخَ راحلتَه ثم ذهبَ إلى الغائط. فلَمَّا رَجَعَ صَبَبْتُ عليه من الإدَاوَة فتَوضأ ثم ركبَ ثم أتَى الْمزْدَلفَةَ ، فَجَمَعَ بَيْن المغرب والعشاء ». هذه روايات البخاري ومسلم.

وفي رواية الموطأ وأبي داود والنسائي قال: «دَفَعَ رسول اللّه صلى الله عليه وسلم منْ عرَفة – وذكر مثل الرواية الأولى».

وفي أخرى لأبي داود والنسائي عن كُرَيْب قال : « سألْتُ أسامةَ بنَ زيد ، قلتُ: أخْبرْني : كَيْفَ فَعَلْتُمْ – أو صَنَعْتُمْ – عَشيَّةَ رَدفْتَ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم ؟ قال :

جئنا الشَّعْبَ الذي يُنيخُ فيه الناسُ لِلْمُعَرَّس ، فأناخ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم ناقتَهُ – وذكر الحديث » مثل الرواية الثالثة للبخاري ومسلم. وله في أخرى مختصرا قال: كُنتُ رديفَ النبيَّ صلى الله عليه وسلم فلما وقعت الشمس رفع رسول الله صلى الله عليه وسلم.

وفي أخرى للنسائي قال : « أفاض رسول الله صلى الله عليه وسلم وأنا رديفه ، فجعَلَ يَكْبَحُ رَاحلتَهُ ، حتى إنَّ ذفْرَاهَا لَتكادُ تُصيبُ قَادِمَةَ الرَّحل ، وهو يقول : **يا أيها الناس،عليكم السَّكينة والوقارَ ، فَإنَّ البرَّليسَ في ريضاع الإبلِ** ».

وفي أخرى له مختصرا « أنَّ النبي صلى الله عليه وسلم حيثُ أفاضَ من عرفة مَالَ إلى الشَّعْب ، فقلتُ له : صَلِّ المغرب، فقال : **الْمُصَلّى أَمامَك** ».

وفي أخرى له : « أنَّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم نزلَ الشِّعْبَ ، الذي يَنْزِلُهُ الأُمَرَاءُ ، فبال ، ثم توضأ وضُوءا خفيفا فقلتُ : يا رسول اللّه صلى الله عليه وسلم ، الصلاة ، فقال : **الصلاةُ أمامَك** ، فلمَّا أتَينا الْمُزْدَلفَة ، لم يَحلِ آخرُ النَّاس حتَّى صلّى».

1.544- Üsâme b. Zeyd anlatıyor:

"Rasûlulah (as.), Arafat'tan yola çıkmıştı; dağ geçidine varınca devesinden inip küçük abdestini yaptı. Sonra abdest aldı; ama bol su ile değil de hafif bir abdest aldı. Ben;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, namaz mı kılacaksın?" dedim.

"- Namaza daha var" dedi ve tekrar devesine bindi.

Müzdelife'ye varınca, inip tekrar abdest aldı; ama bu sefer bol su ile güzelce abdest aldı. Sonra namaza durulunca hemen akşam namazını kıldı. Sonra herkes devesini olduğu yerde çökertti. Sonra yatsı vakti geldi, hemen yatsıyı kıldı; bu iki namaz arasında başka namaz kılmadı."[52]

RİVÂYETLER

Bir başka rivâyet şöyledir:

"Rasûlullah (as.) Arafat'tan yola çıktı, ben de O'nun terkisinde idim. Müzdelife'nin yakınında bulunan soldaki dağ yoluna varınca

---

52 **Buharî**, Vudû', 6, 35; Hac, 93, 95; **Müslim**, Hac, 45/266; 47/276-81; **Muvatta**, Hac, 65/197; **Ebû Davud**, Menâsik, 64/1921-1925; **Nesaî**, Mevâkît, 50; Hac, 206.

devesini çökertti, küçük abdestini yaptı. Sonra geldi, ben O'na su döktüm, O da hafif bir abdest aldı. Sonra;

"- Namaz mı kılacaksın ey Allah'ın Rasûlü?" dedim.

"- **Namaza daha var"** buyurdu.

Müteâkiben devesine bindi, Müzdelife'ye vardı, namazı orada kıldı. Sonra Müzdelife sabahı, Rasûlullah'ın (as.) terkisine Fadl bindi."

Başka bir rivâyet de şöyledir:

"Hz. Peygamber, devesine bindi. Müzdelife'ye geldiğimizde akşam namazını kıldı. Sonra insanlar, kondukları yerde develerini çökerttiler. Henüz yüklerini çözmemişlerdi ki yatsı vakti geldi; önce namazı kıldılar, sonra yüklerini çözdüler."

Râvî Küreyb[53] şöyle dedi;

"Ben (Üsâme'ye) dedim ki:

"- Sabahleyin ne yaptınız?"

"- Peygamber'in terkisine Fadl b. Abbas bindi, ben ise Kureyş'in önde giden grubu ile yaya olarak yola çıktım."

Diğer bir rivâyet de şöyledir:

"Hz. Peygamber, (bugün) Emîrlerin (Emevî komutanlarının) konakladığı boğaza geldiğinde devesinden indi ve küçük abdestini yaptı. -Râvî, Üsâme su döktü demedi-. Sonra abdest için su istedi ve hafif bir abdest aldı;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, namaz mı kılacaksın?" dedim.

"- **Namaz ileride..."** buyurdu.

Diğer bir rivâyet de; "Rasûlullah (as.) hayvanını çökertti, sonra helâya gitti. Dönünce bir kaptan O'na su döktüm, abdest aldı, sonra devesine bindi, **Müzdelife**'ye geldi. Akşamla yatsıyı cemetti" şeklindedir.

Bunlar **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir.

---

[53] **Ebû Rişdîn, Küreyb b. Ebî Müslim el-Hâşimî el-Medenî:** ö. 98/717. Medîneli tâbiîlerdendir, Abdullah b. Abbas'ın âzâdlısıdır. Özellikle **İbn Abbas**'tan rivâyetleri çoktur. Ayrıca Hz. Âişe, ve Ümmü Seleme'den de rivâyetleri vardır. Kendisinden Amr b. Dînâr, Zührî ve Salim b. Ebî'l-Ca'd rivâyet etti. Sikadır; hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. **Medîne**'de vefat etmiştir.

Muvatta, **Ebû Davud** ve **Nesaî**, hadîsi ilk rivâyetteki gibi tahric ettiler.

Ebû Davud ve **Nesaî**'nin Küreyb'den tahric ettikleri diğer bir rivâyette Küreyb şöyle dedi:

"Üsâme b. Zeyd'e sordum:

"- Rasûlullah'ın (as.) terkisine bindiğin gece nasıl hareket ettiniz veya ne yaptınız?"

"- İnsanların, geceleyin istirahat için develerini çöktürdükleri boğaza geldiğimizde, Rasûlullah (as.) devesini çöktürdü..." diyerek hadîsi **Buharî** ve **Müslim**'in üçüncü rivâyetine uygun olarak tahric eder.

Ebû Davud'un diğer bir rivâyetinde; "Ben, Hz. Peygamber'in terkisinde idim; güneş batınca (Arafat'tan) hareket etti" denir.

Nesaî'nin diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Ben terkisinde olduğum halde Hz. Peygamber (Arafat'tan) hareket etti. O, hayvanının gemini çekiyordu, o kadar ki, hayvanın kulakları neredeyse semerin ön ucundaki ağaca değiyordu:

"- Ey insanlar; vakar ve sekînetle yürüyün! Çünkü develeri koşturmakla sevap kazanılmaz" diyordu.

Nesaî'nin muhtasar bir rivâyetinde de; Hz. Peygamber Arafat'tan yola çıktı, geçit yerine gelince, O'na;

"- Haydi namazını kıl!" dedim.

"- Namaz ileride kılınacak" buyurdu.

Yine **Nesaî**'nin başka bir rivâyeti de şöyledir:

"Hz. Peygamber, (bugün) Emîrlerin konakladığı boğazda devesinden indi, küçük abdestini yaptı, sonra hafif bir abdest aldı. Dedim ki:

"- Haydi namaza!.."

"- Namaz ileride..." buyurdu.

Müzdelife'ye gelince de, insanların tamamı yüklerini indirmeden namazını kıldı."

١٥٤٥- (د ـ علي بن أبي طالب رضي الله عنه) قال : « ثم أردف أسامة فجعل يُعنِقُ على نَاقته، والنَّاسُ يضربون الإبل يمينا وشمَالا، لا يَلْتفتُ إليهم، ويقول: السَّكِينة، أيها الناس، ودَفعَ حين غابت الشَّمْسُ». هكذا ذكره أبو داود عقيب حديث كُرَيْب عن أسامة الذي ذكرناه آنفا ، ولم يذكر أوَّلَ الحديث، وإنما أوَّلُ لفظ أبي داود : « عن علي » كما ذكرناه.

1.545- Hz. Ali şöyle dedi:

"...Sonra Hz. Peygamber, Üsâme'yi terkisine aldı ve devesini normal hızda yürütmeye başladı. Halk ise develeri koşturuyorlardı. Rasûlullah (as.), onlara bakmadan şöyle diyordu:

"- Ey insanlar, sakin olun!.."

Hz. Peygamber, güneş batınca hareket etti."[54]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Ebû Davud,** az önce geçen Küreyb'in Üsâme'den rivâyet ettiği hadîsin devamında bu şekilde kaydetti. Hadîsin baş tarafını vermedi, sadece Hz. Ali'den rivâyet edildiğini söyledi.

١٥٤٦- (خ ـ عبد الرحمن بن يزيد رحمه الله) قال : خرجت مع عبد الله بن مسعود إلى مكة، ثم قدمنا جمعا ، فصلى الصلاتين ، كل صلاة بأذان و إقامة ، والعشاء بينهما ، ثم صلى الفجر (حين تطلع الفدر) و قائل يقول: طلع (الفجر) و قائل يقول: لا، ثم قال: إن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «**إن هاتين الصلاتين حولتا عن وقتهما في هذا المكان (المغرب والعشاء) فلا يقدم الناس جمعا حتى يعتموا، وصلاة الفجر هذه الساعة.**» ثم وقف حتى أسفر، ثم قال: لو أن أمير المؤمنين أفاض الآن أصاب السنة. فما أدري: أ قوله كان أسرع، أم دفع عثمان؟ فلم يزل يلبي حتى رمى جمرة العقبة (يوم النحر). أخرجه البخاري

1.546- Abdurrahman b. Yezîd[55] anlatıyor:

---

[54] **Ebû Davud**, Menâsik, 64/1922.

[55] **Ebû Bekir, Abdurrahman b. Yezîd b. Kays en-Nehaî el-Kûfî:** ö. 83/702. Kûfeli tâbiîlerdendir. Hz. Osman, Hz. Âişe ve Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir.

"Abdullah b. Mes'ûd'la birlikte (Arafat'tan) Mekke'ye doğru yola çıktım, Müzdelife'ye geldim. İbn Mes'ûd, her birini ezan ve kametle olmak üzere iki namaz (akşam-yatsı) kıldı. Bu iki namaz arasında da akşam yemeği yedi. Sonra şafak söker sökmez sabah namazını (erkenden) kıldı; o kadar ki, bazıları; 'Şafak söktü', bazıları da; 'Hayır, henüz sökmedi' diyordu. Namazdan sonra İbn Mes'ûd, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu söyledi:

"- Muhakkak ki şu iki namazın, yani akşam ve yatsı namazlarının vakitleri, bu mekâna mahsus olarak değiştirilmiştir. Yatsının son vakti olmadan insanlar Müzdelife'ye gelmesinler!.. Sabah namazını da işte bu vakitte kılsınlar!.."

Sonra İbn Mes'ûd, ortalık aydınlanıncaya kadar vakfe yaptı, sonra da dedi ki:

"- Eğer mü'minlerin Emîri (Hz. Osman), bu saatte Müzdelife'den ayrılırsa, sünnete uymuş olur."

(Hadîsin râvîsi Abdurrahman şöyle) dedi:

"İbn Mes'ûd'un bu sözü mü, yoksa Hz. Osman'ın Müzdelife'den hareketi mi daha önce idi bilemiyorum. İbn Mes'ûd, kurban bayramının ilk günü Akabe cemresini taşlayıncaya kadar telbiye getirmeye devam etti."[56]

١٥٤٧ – (ت) ــ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما « أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم أفاضَ قبلَ طُلُوعِ الشَّمس». أخرجه الترمذي ، وقال : « يعني : من جَمْعٍ ».

1.547- Abdullah b. Abbas'dan rivâyet edildiğine göre; "Hz. Peygamber güneş doğmadan önce hareket etti."

Hadîsi tahric eden **Tirmizî;** "yani Müzdelife'den" diye ekledi.[57]

Kendisinden İbrahim b. Yezîd en-Nehaî ve Ebû İshak es-Sebîî rivâyet etti. Muhaddis ve fakîh bir âileye mensuptur. Sikadır; rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[56] **Buharî**, Hac, 97, 99.

[57] **Tirmizî**, Hac, 60/895.

١٥٤٨- (خ م ت د س ــ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال : « أنا مِمَّنْ قَدَّمَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم ليلة المزدلفة في ضَعَفة أهْله ». أخرجه الجماعة إلا الموطأ.

وفي أخرى للترمذي وأبي داود والنسائي مثله ، وزاد : « وقال لهم : لا تَرْمُوا الْجَمْرَةَ ، حتى تَطْلُعَ الشَّمْسُ ».

وفي أخرى لأبي داود والنسائي قال : « قَدَّمَنا رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم لَيْلَةَ جَمْعٍ أُغَيْلِمَةَ بَني عبد المُطَّلب ، على حُمُرَاتٍ ، فجعل يَلْطَحُ أفْخاذَنا ، ويَقُولُ : أُبَيْنِي ، لا تَرموا الجمرةَ ، حتى تطْلُعَ الشَّمسُ ».

وفي أخرى للنسائي عنه عن الْفَضْلِ : « أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم أمَرَ ضَعَفَةَ بني هاشم : أنْ يَنْفِرُوا من جَمْعٍ بليل ».

وفي أخرى له عن عبد اللَّه بن عباس قال : « أرسَلَني رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم مع ضَعَفَةِ أهْله ، فَصَلَّيْنا الصُّبحَ بمنًى ، ورمينا الجَمْرَةَ ».

1.548- İbn Abbas şöyle dedi:

"Ben, Hz. Peygamber'in, Müzdelife gecesinde, âilesinin zayıf olan efradı ile birlikte önden gönderdiği kişilerdendim."[58]

RİVÂYETLER

Hadîs, **Muvatta** dışındaki Kütüb-i Sitte'de tahric edilmiştir.

Tirmizî, Ebû Davud ve **Nesaî'**nin benzer bir rivâyetinde şu fazlalık yer almaktadır:

"Halka;

"- Güneş doğmadan cemreleri atmayın!" dedi.

Ebû Davud ve **Nesaî'**nin başka bir rivâyeti de şöyledir:

"Müzdelife gecesinde Rasûlulah (as.), biz Abdülmuttalib'in çocuklarını merkeplerle önden yola koydu. Bu esnada uyluklarımıza vuruyor ve şöyle diyordu:

"- Yavrularım, güneş doğmadan cemreleri atmayın!"

---

58 **Buharî**, Hac, 98; **Müslim**, Hac, 49/300; **Ebû Davud**, Menâsik, 66/1939-1940; **Tirmizî**, Hac, 59/892-893; **Nesaî**, Hac, 208, 222.

Nesaî'nin Fadl'dan rivâyetinde ise; "Hz. Peygamber, Hâşimoğullarının zayıflarına, Müzdelife'den geceleyin yola çıkmalarını emretti" denir.

Yine **Nesaî**'nin İbn Abbas'dan rivâyeti de şöyledir:

"Rasûlullah (as.) beni, âile efradının zayıfları ile birlikte yola çıkardı. Biz, sabah namazını Mina'da kıldık, sonra da cemreleri attık."

İZAH

Kadınları, çocukları ve yaşlıları **Müzdelife**'den sabahleyin erkence **Mina**'ya göndermek câizdir. Zira onlar hem yavaş yol alırlar, hem de izdiham sıkıntısına dayanamazlar.

Cemreleri atmanın başlangıç vakti, güneşin doğmasıdır. Bazı fukaha, fecrin doğmasını yeterli görür.

١٥٤٩ – (خ م س ــ عائشة رضي اللّه عنها) قالت : « استأذَنَتْ سَودَةُ النبيَّ صلى الله عليه وسلم ليلةَ جَمْعٍ ، وكانت ثَقِيلَة ثَبطَةً فأذن لها ».

وفي رواية قالت : « كانت سودةُ امرأةً ضخمة ثَبطَة، فاستأذنتْ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم: أن تُفِيضَ مِنْ جَمْعٍ بلْيلٍ، فَأذنَ لها، فقالت عائشة: فَلَيْتَي كُنْتُ استأذنتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم كما اسْتَأْذَنَتْهُ سودةُ وكانت عائشةُ لا تُفيضُ إلا مع الإمام».

وفي أخرى قالت: «وددْتُ أنّي كُنتُ استأذنتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كما اسْتأْذَنَتْهُ سودةُ، فأُصَلِّيَ الصُّبحَ بمِنًى فأَرميَ الجَمْرَةَ قَبلَ أن يأتِيَ الناس. قالَ القاسم: فقلتُ لعائشة: فكانت سودةُ استأْذنتْهُ ؟ قالت: نعم، إنها كانت امرأةً ثَقيلَةً ثَبِطَةً فستأذنت رسول الله صلى الله عليه وسلم فأذنَ لها».

وفي أخرى قالت: «نزلنا المزدلفَةَ فاستأذَنت النبيَّ صلى الله عليه وسلم سودَةُ: قبل حَطْمَة الناس وكانت امرأة بَطيئة فأذن لها فدفعتْ قَبْلَ حطْمة النّاس وأَقَمنَا حتى أصبَحْنا نحن ثم دَفعنا بدَفعه فَلأَنْ أَكُونَ استَأْذَنتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كما استأذَنت سَودَةُ أَحَبُّ إليَّ من مَفروحٍ به».

وفي أخرى نحوه وفيه يقول القاسم: «التَّبْطَةُ : الثَّقِيلَةُ ». وفيه : « وحُبِسنَا، حتى أصْبَحْنا ».

وفيه : « كما استأذنتْهُ سَودة ، فأكونَ أدفعُ بإذنه ».

هذه روايات البخاري، ومسلم. وأخرج النسائي الرواية الثالثة. وله في أخرى مختصرا قالت: «إنَّمَا أذنَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم لسودةَ في الإفاضة قبلَ الصُّبحِ ، لأنها كانت امرأة ثَبطة».

1.549- Hz. Âişe anlatıyor:

"Müzdelife gecesinde Sevde, (Mina'ya erkenden yola çıkmak için) Hz. Peygamber'den izin istedi. Sevde, kiloluydu ve yavaş yürüyordu. Hz. Peygamber de izin verdi."[59]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette Hz. Âişe şöyle dedi:

"Sevde, şişman ve ağır yürüyen bir kadındı. Müzdelife'den geceleyin ayrılmak için Rasûlullah'dan (as.) izin istedi, Hz. Peygamber de izin verdi."

Bilâhare Hz. Âişe; "Keşke Sevde gibi ben de Rasûlullah'dan (as.) izin isteseydim" diye hayıflandı. Âişe ancak imamla birlikte oradan ayrıldı."

Diğer bir rivâyette de şöyle dedi:

"Sevde nasıl izin istedi ise, ben de Rasûlullah'dan (as.) izin isteyip, sabah namazını Mina'da kılmayı ve insanlar gelmeden cemreleri atmayı isterdim."

Hadîsin râvîsi Kasım şöyle der:

"Hz. Âişe'ye dedim ki:

"- Sevde Rasûlulah'dan (as.) izin istedi mi?"

"- Evet. O, kiloluydu ve yavaş yürüyen bir kadındı. Rasûlullah'dan (as.) izin istedi, O da izin verdi."

Başka bir rivâyette de Hz. Âişe şöyle der:

"Müzdelife'ye gittik; Sevde, insanlardan önce yola çıkmak için Hz. Peygamber'den izin istedi. O, yavaş yürüyen bir kadındı. Rasûlullah (as.) ona izin verdi, o da insanlardan önce yola çıktı. Biz

---

[59] **Buharî**, Hac, 98; **Müslim**, Hac, 49/293; **Nesaî**, Hac, 209.

ise sabaha kadar Müzdelife'de kaldık, sabah olunca da Hz. Peygamber'le birlikte hareket ettik. Sevde gibi ben de Rasûlulah'dan (as.) izin istemiş olsaydım, bu, benim için sevinilecek şeylerin en iyisi olacaktı."

Hadîsin benzer bir rivâyetinde Kasım şöyle dedi:

"*Sebita, sekıle* demektir."[60]

Bir rivâyette; "Sabaha kadar Müzdelife'de hapsolduk" ifâdesi yer alırken, bir başkasında da; "Sevde gibi ben de keşke Rasûlullah'ın (as.) izniyle yola çıksaydım" denir.

Bunlar **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir.

Üçüncü rivâyeti, **Nesaî** de tahric etti.

Nesaî'nin muhtasaran kaydettiği diğer bir rivâyet de şöyledir:

"Sabah olmadan Müzdelife'den ayrılmak konusunda Rasûlullah (as.), sadece Sevde'ye izin verdi. Çünkü o, ağır bir kadındı."

İZAH

Hadîs-i şerif, hasta, yaşlı ve âciz kişilerin **Müzdelife**'den geceleyin ayrılıp **Mina**'ya erkenden gitmelerinin ve sabah namazlarını orada kılmalarının câiz olduğuna delildir. Ancak bu mesele, fukaha arasında ihtilaflıdır:

1- **Ebû Hanîfe** ve **Kûfe** fukahası ile **Şafiî**'nin bir kavline göre, **Müzdelife**'de gecelemek vâcibtir; terki halinde ceza olarak kurban kesmek gerekir.

2- **İmam Malîk**'e ve **Şafiî**'nin diğer bir kavline göre de sünnettir, terki halinde ceza gerekmez, sadece faziletinden mahrum olunur.

3- **İbn Huzeyme, Şa'bî, Nehaî** ve **İbn Binti'ş-Şafiî**'ye göre ise haccın rükünlerindendir, terki halinde hac sahih olmaz.

---

60 Hadîsin **Müslim**'deki rivâyetinde **"*sebite* = yavaş yürüyen bir kadındı"** ifâdesinden sonra râvî **Kasım**; **"yani *sebita, sekıle* demektir"** dedi diye izah edilir. Hadîsin, **Muhammed b. Kesîr**'in rivâyet ettiği **Buharî**'deki zaptına göre ise, her iki kelime de hadîsin aslındanmış gibidir. Buna **müdrec** adı verilir. **Buharî**'deki bu zaptın sebebi şudur: Râvî, asıl kelimeyi **(sebita)**, onu izah eden kelime **(sekıle)** ile birlikte söylemiş, öbür râvî de her iki kelimeyi hadîsin aslından sanmıştır.

Müzdelife'de gecelemenin vâcib olduğu kabul edilse bile, âcizler bundan müstesnadır, mazereti sebebiyle bunu terk edene bir şey gerekmez.[61]

١٥٥٠- (د س ـ عائشة رضي الله عنها) قالت : « أرسلَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم بأمِّ سَلَمَة لَيْلَةَ النَّحْرِ ، فرَمَتِ الجمرةَ قبل الفجر ، ثم مَضَتْ فأفَاضَتْ ، فكانَ ذلك اليومُ اليومَ الذي يكون رسولُ الله صلى الله عليه وسلم تعني: عندها ». أخرجه أبو داود.

وفي رواية النسائي : « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم أمر إحدى نسائه أن تَنفرَ مِنْ جَمْعٍ ، فتَأتيَ جمرةَ العقبة فترميها، وتصبحَ في منزلها ».

هكذا أخرجه النسائي ، ولم يُسَمِّ المرأةَ ، فيحتمل حينئذ أنْ تكونَ « أمَّ سَلَمَةَ » فيكون من هذا الحديث ، وأن تكون « سَودَةَ» فيكون من الحديث الذي قبله.

1.550- Hz. Âişe anlatıyor:

"Kurban gecesi Rasûlullah (as.) Ümmü Seleme'yi (Müzdelife'den Mina'ya) gönderdi; o da fecir vaktinden önce taşları attı, sonra da gidip ifaza tavafını yaptı. O gün Rasûlullah'ın (as.), Ümmü Seleme'nin yanında kalacağı gündü."[62]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet :**Ebû Davud**'undur.

Nesaî'nin rivâyeti şöyledir:

"Rasûlullah (as.), hanımlarından birine Müzdelife'den ayrılmasını, Akabe cemresine gidip taşları atmasını, sonra da kendi çadırında sabahlamasını emretti."

Nesaî, hadîsi bu şekilde, hanımlardan hangisi olduğunu belirtmeden tahric etti. Bunun, Ümmü Seleme olması muhtemeldir. O takdirde bu rivâyet, kaydettiğimiz hadîsin bir varyantı sayılır. Şayet söz konusu hanım Sevde ise, bir önceki hadîsin varyantıdır.

---

[61] Bkz., **Aynî**, X, 16; III, 616; **Evcezu'l-Mesâlik**, VII, 285 vdv.

[62] **Ebû Davud**, Menâsik, 66/1942; **Nesaî**, Hac, 223.

İZAH

Bu hadîs, ilk gün fecirden önce de şeytan taşlamanın câiz olduğuna delildir. **Şafiî** ve **Hanbelîler**'in görüşü de böyledir. 1.548 nolu **İbn Abbas** hadîsindeki; **"Yavrularım, güneş doğmadan cemreleri atmayın!"** cümlesini de, güneş doğduktan sonra atmanın müstehab olduğuna hamlederler.

Hanefîler ve **İmam Malîk**, ilk gün fecirden önce taşlama yapmanın câiz olmadığını söyler ve **İbn Abbas** hadîsini de delil gösterirler. Sadece çobanları bundan müstesna tutarlar, buna da aşağıda gelecek olan; **"Rasûlullah** (as.), **çobanlara geceleyin taşlama yapmalarına ruhsat verdi"** şeklindeki **İbn Ömer** hadîsini delil gösterirler. **Ümmü Seleme**'nin taşlamasını da, ona mahsus bir fiil sayarlar.[63]

١٥٥١– (م س ــ **أم حبيبة بنت أبي سفيان** رضي الله عنهما) «أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم بعثَ بها من جَمعٍ بليلٍ إلى مِنَى».

وفي روايةٍ قالت أمُّ حبيبة : « كُنّا نفعله على عهد رسول اللّه صلى الله عليه وسلم . نُغَلِّسُ من جَمعٍ إلى منَى ». وفي أخرى « نُغَلِّسُ من مُزْدلِفَةَ ». أخرجه مسلم والنسائي.

1.551- Ebû Süfyan'ın kızı Ümmü Habîbe'den[64] rivâyet edildiğine göre; "Hz. Peygamber, onu Müzdelife'den Mina'ya geceleyin yolladı."[65]

---

[63] Bkz., **Tekmiletu'l-Menhel**, II, 84; **Avnu'l-Mabûd**, V, 416; **Evcezu'l-Mesâlik**, VII, 289.

[64] **Ümmü Habîbe**, **Remle bint Ebî Süfyan b. Harb el-Kureşiyye:** öl. 44/664. Ebû Süfyan'ın kızıdır. Annesi, Hz. Osman'ın halası Safiyye bint Ebî'l-Âs'tır. Nesebi itibariyle Hz. Peygamber'in zevceleri arasında kendisine en yakın olanıdır. **Mekke**'de müslüman olmuştu. Önce Ubeydullah b. Cahş ile evlendi. Kocasıyla birlikte **Habeşistan**'a hicret etti. Kızı Habîbe orada dünyaya geldi. Ubeydullah orada Hıristiyan oldu ve Ümmü Habîbe'yi de Hıristiyan olması için zorladı. Ümmü Habîbe buna karşı koydu. Sonra da Ubeydullah öldü. Ümmü Habîbe **Habeşistan**'da iken Hz. Peygamber'le söz kesti, 400 dinarlık (bir rivâyete göre 4000) mehrini ve çeyizini de Habeş Kıralı Necaşî ödedi ve onu Şurahbîl b. Hasene ile yola çıkardı.. Hz. Peygamber'in kendisine tâlip olduğu haberini getiren elçiye Ümmü Habîbe, üzerindeki bütün zinetlerini hediye etmişti. Hz. Peygamber'le

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette Ümmü Habîbe şöyle der:

"Biz, Rasûlullah (as.) döneminde, Müzdelife'den Mina'ya sabahın alaca karanlığında giderdik."

Hadîsi **Müslim** ve **Nesaî** rivâyet etti.

١٥٥٢- (خ م ط ـ سالم بن عبد الله بن عمر رضي الله عنهم) « أنّ عبد الله ابن عمر : كان يُقدِّمُ ضَعَفَةَ أهْله ، فيقفون عند المَشْعَر الحرام بالمزدلفة بالليل ، فيذكرون الله ما بَدَالهم ، ثم يدْفعُون قَبْل أنْ يقفَ الإمام ، وقبل أن يدفع ، فمنهم من يقدَم منًى لصلاة الفجر ، ومنهم مَنْ يَقْدَمُ بعد ذلك، فإذا قَدِموا رمَوْا الجمرة ، وكان ابنُ عمر يقول : أرخصَ في أولئك رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم». أخرجه البخاري ومسلم.

وأخرج الموطأ عنه وعن أخيه عُبَيْد الله : « أنّ أباهما كان يُقَدِّمُ ضَعَفَةَ أهله وصِبْيانه من المزدلفة، حتى يُصَلُّوا الصُّبْحَ بمنًى ، ويرموا قبل أن يأتي النَّاس ».

1.552- Sâlim b. Abdullah b. Ömer'den rivâyet edilmiştir:

"İbn Ömer, âilesinin zayıf olanlarını önceden yola çıkarırdı. Onlar da Müzdelife'de Meş'ar-i Haram'ın yanında geceleyin vakfe yaparlar ve bildikleri duâlarla Allah'ı zikrederlerdi. Sonra da henüz İmam vakfeye durmadan ve Müzdelife'den ayrılmadan yola çıkarlardı. Bir kısmı Mina'ya sabah namazı vaktinde gelir, bir kısmı da daha önce oraya ulaşırdı. Mina'ya geldiklerinde de cemreleri atarlardı. İbn Ömer;

---

hicretin altıncı yılında evlendi, o sırada 30 yaşlarında bulunuyordu. Kızının Hz. Peygamber'le evlendiğini duyan Ebû Süfyan, bu evlilikten kızı adına son derece mutlu olmuştu. Ümmü Habîbe, son derece dindar, müttakî ve güçlü imana sahip bir kadındı. Hicretin 8. yılında babası Ebû Süfyan **Medîne**'ye gelip kızına uğramış ve Hz. Peygamber'in oturduğu yastığa oturmak istemişti. Ümmü Habîbe hemen müdahale ederek; **"Bu, Allah Rasûlü'nün oturduğu yastıktır; sen îse müşrik ve necis bîr adamsın, binâenaleyh oraya oturamazsın!"** diyerek yastığı altından çekmişti. Son derece cömert bir kadın olan Ümmü Habîbe'den 65 hadîs rivâyet edilmiştir; bunlardan 2 tanesi muttefekun aleyh, 2 tanesi de sadece **Müslim**'dedir. **Medîne**'de 44/664 yılında vefât etti.

[65] **Müslim**, Hac, 49/298; **Nesaî**, Hac, 208.

"- Böyleleri hakkında Rasûlullah (as.) ruhsat vermiştir" derdi.[66]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Buharî** ve**Müslim** tahric etti.

Aynı hadîsi **Muvatta**'nın Sâlim'den ve kardeşi Ubeydullah'dan rivâyet ettiğine göre; babaları İbn Ömer, âilesinin zayıflarını ve çocukları Müzdelife'den, önceden yola çıkarırdı. Onlar da, sabah namazlarını Mina'da kılarlar ve henüz halk gelmeden taşlamayı yaparlardı.

١٥٥٣- (خ م ط د س **ـ عطاء بن أبي رباح** رحمه الله) قال : « إنَّ مَولاةَ أسْماء بنت أبي بكرٍ أخْبرتْه قالت : جئنا مع أسماء بنت أبي بكر -رضي الله عنهما- منًى بغَلَس ، قالتْ : فقلتُ لها : لقد جئْنا منًى بغَلَس ، فقالت : قد كُنَّا نصنعُ ذلك مع مَنْ هو خَيْرٌ منْك ». أخرجه الموطأ والنسائي.

وأخرج أبو داود : قال عطاء : أخبَرَني عن أسماء : « أنها رمَت الجمرةَ ، قُلْتُ : إنَّا رمَيْنا الجمرة بلَيل ، قالت : إنَّا كنَّا نَصْنَعُ هذا على عهد رسول اللَّه صلى الله عليه وسلم».

وقد أخرج البخاري ومسلم والموطأ والنسائي هذا المعنى بزيادة عن عبد اللَّه مولى أسماء ، « أنها نزَلت ليلةَ جَمْعٍ عند المُزْدلفة ، فقامتْ تُصلِّي ، فَصلَّتْ ساعةً ، ثم قالت : يا بُنيَّ ، هل غَابَ القمرُ؟ قُلْتُ : لا ، ثم صَلَّتْ ساعَة ، ثم قالت : هل غابَ القمر ؟ فقلت : نعم ، قالت : فارتحلوا ، فَارْتَحَلنا ، فمضينا ، حتى رَمَت الجمرة، ثم رَجَعَتْ ، فصلَّت الصبحَ في منزلها ، فقلت لها: يا هَنْتاهُ ، مَا أُرَانا إلا قد غَلَّسْنَا ، قالت : يا بُنَّي ، إنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قد أذنَ للظُّعْن ».

وفي رواية « قد أذنَ لظُعْنه ». وهي التي أخرجها الموطأ.

1.553- Atâ b. Ebî Rebâh'dan rivâyet edildiğine göre; "Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ'nın âzâdlı câriyesi, ona şöyle anlatmış;

"Biz, Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ ile birlikte sabahın alaca karanlığında Mina'ya geldik. Esmâ'ya;

---

[66] **Buharî**, Hac, 98; **Müslim**, Hac, 49/304; **Muvatta**, Hac, 56/171.

"- Sabahın alaca karanlığında Mina'ya geldik, (bu doğru mu?)" diye sorunca dedi ki:

"- Biz, senden daha hayırlı olan bir insanla da böyle yapıyorduk."[67]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Muvatta** ve **Nesaî** tahric etti.

Ebû Davud'un rivâyetinde ise Atâ şöyle dedi:

"Bana, Esmâ'dan nakleden bir râvî, onun taşları (fecirden önce) attığını haber verdi ve dedi ki:

"Ben, (Esmâ'ya);

"- Taşları geceleyin attık" dedim.

"- Biz, Rasûlullah (as.) zamanında böyle yapardık" dedi.

Aynı hadîsi **Buharî, Müslim, Muvatta** ve **Nesaî** de rivâyet ederler. Bu rivâyetlerde mana aynı olmakla birlikte; "Esmâ'nın âzâdlısı Abdullah (b. Keysân el-Medenî) haber verdi" cümlesi fazladır. Buna göre Esmâ, akşamla yatsının cemedildiği gece Müzdelife'de konakladı ve namaz kıldı. Bir müddet namaz kıldıktan sonra dedi ki:

"- Yavrucuğum, ay battı mı?"

"- Hayır!" dedim.

Sonra tekrar bir müddet namaz kıldı ve takrar sordu:

"- Ay battı mı?"

"- Evet!" deyince;

"- Öyleyse yola çıkın!" dedi.

Biz de (Mina'ya doğru) yola çıktık. (Mina'ya) gittik, Esmâ taşları attı. Sonra (Mina'daki) çadırına döndü ve orada sabah namazını kıldı. Ona dedim ki:

"- Anacığım; zannediyorum acele ettik, karanlıkta (taşları attık)."

Bana şöyle cevap verdi:

"- Yavrucuğum; Rasûlullah (as.), bu konuda kadınlara izin verdi."

---

[67] **Buharî**, Hac, 98; **Müslim**, Hac, 49/297; **Muvatta**, Hac, 56/172; **Ebû Davud**, Menâsik, 66/1943; **Nesaî**, Hac, 214.

Bu rivâyeti **Muvatta** da tahric etti.

İZAH

Bu hadîs de, fecirden önce **Akabe** cemresini taşlamanın cevâzına delildir. Ancak daha önce de söylendiği gib **Hanefîler** buna karşı çıkar; ancak fecirden sonra taşlamanın câiz olacağını, ama asıl taşlama zamanının da güneş doğduktan sonra başladığını, şayet fecirden önce taşlanırsa iâdesi gerektiğini söylerler.

Özellikle **Şafiîler** ve diğer bazı fukaha, fecirden önce de taşlama yapılabileceğini ifâde eder ve bundan önce 1552 numara ile geçen **İbn Ömer** hadîsinin de buna delil olduğunu ileri sürerler.

Hâsılı bu konuda iki ayrı görüş vardır ve her birine delil teşkil edecek rivâyetler de bulunmaktadır.[68]

١٥٥٤ – (ط ــ مالك بن أنس رضي الله عنه) بلغه : « أن طلحة ابْنَ عُبيد الله كان يُقدِّمُ نساءهُ وَصِبْيانَهُ من المُزدَلِفَةِ إلى منًى ». أخرجه الموطأ.

1.554- Mâlik b. Enes'e ulaşan bir habere göre; "Talha b. Ubeydullah, hanımlarını ve çocuklarını Müzdelife'den Mina'ya önceden gönderiyordu."[69]

١٥٥٥ – (ط ــ فاطمة بنت المنذر رضي الله عنها) كانت ترى أسْماء بنت أبي بكر بالمزدلفة ، تأمُرُ الذي يصلّي لها ولأصحابها الصبْحَ : « يُصَلّي لهم الصُّبحَ حين يطلعُ الفجرُ ، ثم تَرْكَبُ ، فتسيرُ إلى منًى، ولا تقفُ ». أخرجه الموطأ.

1.555- Münzir'in kızı Fatıma; "Müzdelife'de Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ'nın kendisine ve yanındakilere sabah namazını kıldıracak olan zata, namazı şafak sökerken kıldırmasını emrettiğini, sonra da devesine binip Mina'ya gittiğini ve (Müzdelife'de) vakfe yapmadığını görmüştü."[70]

---

[68] Bkz., **Aynî**, III, 617.

[69] **Muvatta**, Hac, 56/173. Bu rivâyetin de senedi munkatıdır.

[70] **Muavtta**, Hac, 56/175.

الفصل الثالث

في التلبية بعرفة والمزدلفة

III- ARAFAT'TA VE MÜZDELİFE'DE TELBİYE

١٥٥٦- (خ م ت د س ـ **عبد الله بن عباس** رضي الله عنهما) « أنَّ أُسَامَةَ كانَ ردفَ النبيِّ صلى الله عليه وسلم من عَرَفَةَ إلى المُزْدلفة ، ثم أردفَ الْفَضْلَ من المُزدلفة إلى منًى ، فَكِلاهُما قال : لم يَزَلِ النبيُّ صلى الله عليه وسلم يُلبِّي حتَّى رمى جَمْرَةَ العقبَة ». هذه رواية البخاري ومسلم.

وللبخاري أيضا : أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم « أرْدَفَ الفضلَ ، فأخبَرَ الفضلُ : أنَّه لم يَزل يُلبِّي حتَّى رمى الجمرةَ ».

وفي رواية الترمذي والنسائي قال : قال الفضلُ : «أردفني رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم مِنْ جَمْعٍ إلى منّى ، فلم يَزَلْ يُلبِّي ، حتى رمى الجمرة ».

وفي رواية أبي داود: «أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم لَبَّى حتى رمى جَمْرَةَ الْعَقَبَة».

وللنسائي مِثْلُها. وفي أخرى للنسائي قال : كنتُ رَديفَ رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فلم يَزل يُلبِّي حتَّى رمى جمرة العقبة ، فرمى بِسَبع حَصيات ، يُكَبِّرُ مع كُلِّ حَصاة.

وفي أخرى له : مِثْلُه ، ولم يذكر « سَبْعَ حصَيات ». وزاد « فَلَمَّا رمى قَطَعَ التَّلبية ».

1.556- Abdullah b. Abbas'dan rivâyet edildiğine göre; "Üsâme, Arafat'tan Müzdelife'ye kadar Rasûlullah'ın (as.) terkisinde gelmiş, sonra Hz. Peygamber Müzdelife'den Mina'ya kadar Fadl'ı terkisine almıştı. Her ikisi de şöyle dediler:

"Hz. Peygamber, Akabe cemresine taş atıncaya kadar sürekli telbiye getirdi"[71]

---

[71] **Buharî**, Hac, 101; Cihad, 126; **Müslim**, Hac, 45/267; **Tirmizî**, Hac, 78/918; **Ebû Davud**, Menâsik, 28/1815; **Nesaî**, Hac, 216, 229.

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buharî** ve **Müslim**'indir.

Buharî'nin diğer bir rivâyetine göre; Hz. Peygamber Fadl'ı terkisine almış ve Fadl, Rasûlullah'ın (as.) şeytan taşlayıncaya kadar telbiye getirmeye devam ettiğini haber vermiş.

Tirmizî ve **Nesaî'**nin rivâyetinde Fadl şöyle der:

"Rasûlullah (as.), beni Müzdelife'den Mina'ya kadar terkisinde götürdü, taş atıncaya kadar da telbiye getirmeye devam etti."

Ebû Davud'un rivâyetinde ise; "Hz. Peygamber Akabe cemresini atıncaya kadar telbiye getirdi" denir.

Tirmizî'nin rivâyeti de bunun gibidir.

Nesaî'nin diğer bir rivâyetinde ise Fadl şöyle der:

"Ben, Rasûlullah'ın (as.) terkisinde idim. O, Akabe'ye taş atıncaya kadar telbiye getirmeye devam etti. Yedi tane taş attı, her taşı atarken de tekbir getirdi."

Nesaî'nin buna benzer başka bir rivâyeti daha vardır. Bu rivâyette; "yedi taş" ifâdesi bulunmamakta, ama; "taşları atınca telbiyeyi kesti" cümlesi yer almaktadır.

İZAH

Bilindiği üzere **telbiye,** ihrâmla birlikte başlar. İzahına çalıştığımız hadîs, daha çok telbiyeye ne zaman son verileceği ile ilgilidir. Bu konuda genelde iki farklı görüş vardır:

1- Hadîsimizde de ifâde edildiği üzere telbiye, **Akabe** cemresine kadar devam eder, taşlama başlayınca kesilir. **İbn Abbas, İbn Mes'ûd, Tavûs, Nehaî, Ebû Hanîfe, Şafiî ve Ahmed b. Hanbel** bu görüştedir.

2- Telbiye, Arafa günü zeval vaktinde vakfe yerine gidince kesilir. **Hz. Ali, Hz. Âişe, İmam Mâlik** ve **Medîne** fukahasının görüşü de böyledir.

Her iki görüşü teyid eden rivâyetler vardır. İhtilaf, bu rivâyetlerin tercihinden kaynaklanmaktadır.

Akabe cemresi **Büyük Şeytan** adıyla tanınan cemredir. Kurban bayramının ilk günü sadece bu cemreye yedi taş atılır, o gün başka taşlama yapılmaz. Ondan sonra da ihrâmdan çıkılır.

Bu hüküm hac farîzasını edâ edenler içindir.

Umre yapanlara gelince; onların telbiyeyi kesme zamanı ile ilgili de farklı görüşler vardır:

Bazıları Harem sınırına girince telbiyeyi keser derken, bazıları da **Mekke** evlerini görünceye kadar kesmez diye söyler. **Ebû Hanîfe, Hacer-i Esved**'i istilâm etmeden kesmemesi kanâatindedir.

Şafiî, tavafa başlayınca; **Mâlik** de mîkatta ihrâma girmişse Harem sınırlarına vardığında kesmesi gerektiğini söyler.[72]

١٥٥٧- (م د س ـــ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) قال : « غَدَونا مع رسولِ اللَّه صلى الله عليه وسلم من مِنَى إلى عَرَفات ، منَّا الْمُلَبِّي ، ومنَّا الْمُكَبِّرُ ».

وفي رواية « فَمِنَّا الْمُكَبِّرُ ، ومنَّا الْمُهَلِّلُ ، فأَمها نحن فَنُكَبِّرُ ، قال : قلت : والله، لَعَجَبا منكم: كيف لم تَقُولُوا له : ماذاَ رأيتَ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم يَصْنَعُ ؟ ». هذه رواية مسلم.

وفي رواية أبي داود والنسائي إلى قوله : « ومنَّا الْمُكَبِّرُ ».

1.557- Abdullah b. Ömer şöyle dedi:

"Rasûlulah'la (as.) birlikte sabahleyin Mina'dan Arafat'a gittik. Kimimiz telbiye, kimimiz tekbir getiriyorduk."[73]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette; "Bazımız tekbir, bazımız telbiye getiriyordu; biz tekbir getiriyorduk" der.

(Râvî Abdullah b. Ebî Seleme, İbn Ömer'in oğlu Ubeydullah'a) dedi ki:

---

[72] Bkz., **Aynî,** X, 21; **Evcezu'l-Mesâlik,** VI, 270. Umre telbiyesi için de bkz., **Evcezu'l-Mesâlik,** VI, 305.

[73] **Müslim,** Hac, 46/272; **Ebû Davud,** Menâsik, 28/1816; **Nesaî,** Hac, 191.

"- Vallahi sizler şaşılacak adamlarsınız.!.. Nasıl olur da Rasûlullah'ın (as.) o gün ne yaptığını babanıza sormazsınız?!"

Bu rivâyetler **Müslim**'indir.

Ebû Davud ve **Nesaî** de, aynı hadîsin sadece ilk fıkrasını rivâyet ederler.

İZAH

Bilindiği üzere Zilhicce'nin 8. günü **Mekke**'den **Mina**'ya gidip geceyi orada geçirmek, sonra ertesi sabah, yani Arafa günü güneş doğduktan sonra **Arafat**'a hareket etmek Rasûlullah'ın (as.) sünnetidir.

İşte hadîsimiz de Arafa günü gerek tekbir, gerek telbiye getirmeye devam etmenin meşrûiyetine delildir.[74]

١٥٥٨- (س ــ **سعيد بن جبير**) قال : « كنتُ مع ابن عَبَّاسٍ رضي الله عنهما بعرفاتٍ ، فقال: مالي لا أسْمَعُ الناسَ يُلَبُّونَ ؟ قُلْتُ : يَخافُونَ مِنْ مُعَاوِيَةَ ، فخرج ابنُ عباسٍ مِنْ فُسْطَاطِهِ ، فقال: لَبيكَ **اللّهم لَبَّيْكَ** ، فإنَّهُمْ قد تَرَكُوا السُّنَّةَ عن بُغْضِ عَلّي». أخرجه النسائي.

1.558- Said b. Cübeyr anlatıyor:

Arafat'ta İbn Abbas'la birlikte idim. Bir ara dedi ki:

"- Neden insanların telbiye getirdiklerini duymuyorum?"

"- (Halife) Muâviye'den korkuyorlar" dedim.

Bunun üzerine çadırından çıktı ve;

"- Lebbeyk, Allahumme Lebbeyk!.. Onlar, Hz. Ali'ye kızdıkları için sünneti terk ettiler" dedi.[75]

İZAH

"Hz. Ali'ye kızmaları" tepki anlamında değerlendirilmelidir. **Hz. Ali,** bu konudaki sünneti kaideleştirmiş, uyulması gereken bir hüküm haline getirmişti. Sonra hilâfet el değiştirince, **Hz. Ali**

---

[74] Bkz., **Tekmiletu'l-Menhel**, I, 118.

[75] **Nesaî**, Hac, 197.

tarafından kaideye bağlanan hükmü terk edip kendileri bir yenilik getirmek istediler. Olay, siyasal bir tepkinin sonucu olmalıdır.

١٥٥٩- (خ م ط س ــ **محمد بن أبي بكر الثقفي** رحمه الله) قال : « سألتُ أنسَ بنَ مالكٍ ، ونحن غاديان من منًى إلى عرفات عن التلبيَة : كيف كنتم تَصنَعُون مع النبي صلى الله عليه وسلم؟ قال: كان يُلبِّي المُلبيّ ،فَلا يُنكرُ عليه. ويُكبِّرُ المُكبِّرُ فلا يُنْكرُ عليه ».

وفي رواية قال : « قلتُ لأنسٍ – غَدَاةَ عَرَفَةَ – : ما تقولُ في التلبية هذا اليومَ:؟ قال : سرْتُ هذا المَسيرَ مع رسولِ اللَّه صلى الله عليه وسلم وأصحابه ، فمنَّا المُكبِّرُ ، ومنَّا المُهللُ ، لا يَعيبُ أحَدُنا على صَاحِبِه ». أخرجه البخاري ومسلم والنسائي. وأخرج الموطأ الرواية الأولى وحدها.

1.559- Muhammed b. Ebî Bekir es-Sekafî'den[76] rivâyet edilmiştir:

"Mina'dan Arafat'a giderken, Enes b. Mâlik'e telbiye hakkında sordum:

"- Hz. Peygamber'le beraberken nasıl telbiye getiriyordunuz?"

"- İsteyen telbiye getirir, kendisine müdahale edilmez; dileyen de tekbir getirir, ona da müdahale edilmezdi."[77]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet şöyledir: Arafa sabahı Enes'e dedim ki:

"- Bugünkü telbiye hakkında ne diyorsun?"

"- Ben, bu yolu Rasûlullah (as.) ve ashâbı ile birlikte yürüdüm; kimimiz tekbir, kimimiz telbiye getiriyorduk. Hiçbirimiz de arkadaşını kınamazdı."

Hadîsi **Buharî, Müslim** ve **Nesaî** tahric ettiler.

Muvatta ise sadece ilk rivâyeti tahric etti.

---

[76] **Muhammed b. Ebî Bekir b. Avf b. Riyâh es-Sekafî el-Hicâzî:** Medîneli tabiîlerdendir. Enes b. Mâlik'ten rivâyeti vardır. Kendisinden Şu'be b. Haccâc ve Mâlik b. Enes rivâyet eder. Sikadır; hadîsi **Buharî, Müslim, Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir.

[77] **Buharî**, Hac, 86; İdeyn, 12; **Müslim**, Hac, 46/274; **Muvatta**, Hac, 13/43; **Nesaî**, Hac, 192.

١٥٦٠- (م س ـ عبد الرحمن بن يزيد رحمه الله) قال: قال عبد الله بن مسعود ونحن بجمع: «سمعتُ الذي أُنْزِلَتْ عليه سورةُ البقرة يقول في هذا المقام: لَبَّيْكَ اللّهمّ لبيك». أخرجه مسلم والنسائي.

1.560- Abdurrahman b. Yezid şöyle dedi:

"Biz Müzdelife'de iken Abdullah b. Mes'ûd şöyle demişti:

"Ben, kendisine Bakara sûresi indirilen zâtın, bu makamda; ***'Lebbeyk, Allahumme Lebbeyk...'*** dediğini işittim."[78]

İZAH

"Kendisine Bakara sûresi indirilen zât", Hz. Peygamber'dir. Hacca ait hükümler bu sûrede bulunduğu için özellikle **Bakara** sûresi zikredilmiştir.

Hadîs, **Arafat**'ta vakfe esnasında telbiyeye son verilir diyenlerin aleyhine delildir.

١٥٦١- (ط ـ جعفر بن محمد رحمهما الله) عن أبيه قال: « كَانَ عليٌّ يُلَبِّي في الحج، حتَّى إذا زَاغَت الشَّمْسُ من يوم عرفة قَطَعَ التَّلْبِيَةَ ». أخرجه الموطأ.

1.561- Cafer b. Muhammed, babasının şöyle dediğini rivâyet eder:

"Hz. Ali, hac esnasında telbiye getirirdi. Arafa günü güneş zevali geçince de telbiyeyi keserdi."[79]

İZAH

Hz. Ali, hadîsin râvîsi **Cafer b. Muhammed**'in büyük dedesidir. Ancak hadîs munkatıdır; çünkü **Cafer**'in babası **Muhammed, Hz. Ali**'ye yetişmemiştir. **Muhammed, Hz. Ali**'nin torununun oğludur ve **Ebû Cafer el-Bâkır** diye marûftur. Oğlu **Cafer** de, **Cafer-i Sadık** diye meşhurdur.

---

[78] **Müslim**, Hac, 45/269; **Nesaî**, Hac, 212.

[79] **Muvatta**, Hac, 13/44.

Muvatta'da bu hadîsin devamında **İmam Mâlik**'in şu sözü yer alır:

"İşte bu, şehrimizdeki ilim adamlarının benimsediği hükümdür."

Telbiyenin Akabe cemresine kadar devam edeceğine dair olan cumhurun görüşü, 1.556 numaralı hadîste geçmişti.

١٥٦٢- (ط ـ القاسم بن محمد رحمه الله) قال: « كانت عائشة تترُكُ التَّلبية، إذا رَاحَتْ إلى الموقف». أخرجه الموطأ.

1.562- Kasım b. Muhammed şöyle dedi:

"Hz. Âişe, vakfe yerine gidince telbiyeyi keserdi."[80]

١٥٦٣- (ط ـ نافع مولى ابن عمر رضي الله عنهما) قال : « كان ابن عمر يقطعُ التلبية في الحجِّ، إذا انتهى إلى الحرم، حتى يطوفَ بالبيت ، ثُمَّ يسعى ، ثم يُلَبِّيَ حين يَغْدو من مِنًى إلى عرفة، فإذا غدَا ترَكَ التَّلبية ، وكان يقطعُ التَّلبيَةَ في العمرة، حين يدخل الْحَرَمَ ». أخرجه الموطأ.

1.563- İbn Ömer'in âzâdlısı Nâfi şöyle dedi:

"İbn Ömer hac esnasında; Harem sınırına girince Kâbe'yi tavaf edip Safâ ile Merve arasında sa'y edinceye kadar telbiyeyi keserdi. Tavaf ve sa'y'dan sonra da, Mina'dan Arafat'a gelinceye kadar telbiye getirirdi. Arafat'a varınca da telbiyeyi keserdi. Umre yaparken ise, Harem dahiline girince telbiyeyi keserdi."[81]

İZAH

Muvatta'da geçen bu rivâyetlerin tamamı, Medînelilerin görüşüne uygun düşen rivâyetlerdir. Buna göre telbiye Arafat'ta kesilir.

---

[80] **Muvatta**, Hac, 13/45

[81] **Muvatta**, Hac, 13/46.

١٥٦٤ – (س ـ أسامة بن زيد مولى رسول الله صلى الله عليه وسلم ورضي الله عنه) قال: « كُنْتُ رِدْفَ رسولِ الله صلى الله عليه وسلم بعرفات ، فرفعَ يَدَيْه يدعو فمالَتْ به ناقته ، فسقط خطامُها، فتَنَاول الخطامَ بإحدى يَدَيْه ، وهو رافعٌ يَدَهُ الأخرى ». أخرجه النسائي.

1.564- Rasûlulah'ın (as.) âzâdlısı Zeyd'in oğlu Üsâme şöyle dedi:

"Arafat'ta Rasûlullah'ın (as.) terkisinde bulunuyordum. Hz. Peygamber ellerini kaldırıp duâ etti. Devesi O'nu sallayınca yuları düştü, bir eliyle yuları yakaladı, diğer elini yine yukarıda tutuyordu."[82]

---

[82] **Nesaî**, Hac, 202.

الباب السادس

في الرمي

و فيه أربعة فصول:

الفصل الأول

في كيفية الرمي و عدد الحصى

F- ŞEYTAN TAŞLAMAK

I- TAŞLAMANIN ŞEKLİ VE TAŞLARIN SAYISI

١٥٦٥ - (خ س ـ سالم بن عبد الله رحمه الله) « أنَّ ابنَ عمر كان يرمي الجمْرَةَ الدنيا بسبع حَصَيات ، يُكَبِّرُ مع كُلِّ حَصاة ، ثم يتقدَّمُ فيُسْهِلُ ، فيقومُ مُستَقْبِل القبلَةَ طَويلا ، ويدعو ، ويرفع يديه ، ثم يرمي الوسطى ، ثم يأخذ ذات الشَمال ، فيُسْهِل، فيقوم مستقبل القبلة ، ثم يدعو ، ويرفع يديه، ويقومُ طويلا ، ثم يَرْمي الجمرَةَ ذاتَ الْعَقَبَة من بَطْنِ الوادي ، ولا يقفُ عندها ، ثم ينصَرِفُ ، ويقولُ : هكذا رأيتُ النبيَّ صلى الله عليه وسلم يفعَلُهُ ».

وفي رواية الزهري : « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان إذا رمى الجمْرَةَ التي تلي الْمَنْحَرَ ومسجد منًى ، رماها بسبْع حَصيات ، يُكَبِّرُ كُلَّما رَمى بحصاة ، ثم تقدَّمَ أمامها ، فوقف مستقبلَ القبلة رافعا يديه يدعو ، ويطيل الوقوف ، ثم يأتي الجمرة الثانية ، فيرميها بسبع حَصيات ، يكَبِّر كُلَّما رَمى بحصاة ، ثم ينحَرِفُ ذات الشّمال ، فيَقفُ مُستقبلَ البيْتِ ، رافعا يديه يَدعو ، ثم يأتي الجمرةَ التي عند العَقَبَةَ ، فيرميها بسبع حَصَيات ولا يقفُ عندها، قال الزهري : سمعتُ سالما يحدِّثُ بهذا عن أبيه عن النبيِّ صلى الله عليه وسلم وكان ابن عمر يفعله». أخرجه البخاري، ووافقه على الثانية النسائي.

1.565- Sâlim b. Abdullah'dan rivâyet edildiğine göre; İbn Ömer, önce Cemretu'd-Dünyâ'ya yedi taş atar, her taş atışında da tekbir getirirdi. Sonra ilerler, düzlüğe iner, orada uzun müddet kıbleye karşı durur, ellerini kaldırıp duâ eder, sonra Cemretu'l-Vustâ'yı taşlardı.

Sonra kuzeye dönüp yine düzlüğe iner, uzun süre kıbleye karşı durur, sonra ellerini kaldırıp duâ eder ve yine uzun bir süre ayakta dururdu. Sonra vâdinin içinden Akabe Cemresi'ne taş atar, ama orada durmazdı. Sonra döner ve;

"- Ben, Rasûlullah'ın (as.) böyle yaptığını gördüm" derdi.[1]

RİVÂYETLER

Zührî'den gelen rivâyet şöyledir:

"Rasûlullah (as.), Mina Mescidi ve kurban kesim yeri arasındaki cemreye yedi taş atar, her taşı atarken de tekbir getirir, sonra ileri doğru gider, kıbleye döner, ellerini kaldırarak duâ eder, bu halde uzunca bir müddet dururdu. Sonra ikinci cemreye gelir, ona da yedi taş atar, her taşla birlikte tekbir getirirdi. Sonra da kuzeye doğru gider, Kâbe yönünde ayakta durur, ellerini kaldırarak duâ ederdi. Sonra Akabe cemresine gider, oraya da yedi taş atar, ama orada durmazdı."

Zührî şöyle dedi:

"Ben, bunu Sâlim'den duydum. O, babasından, babası da Hz. Peygamber'den rivâyet etti. İbn Ömer de böyle yapıyordu."

Bu rivâyetleri **Buharî** tahric etti. **Nesaî** de ikinci rivâyeti tahric etti.

İZAH

Cemretu'd-Dünyâ; yakın cemre demektedir. **Mina** tarafında **Mescid-i Hayf**'a yakın olan cemredir. **"Cemre-i Ulâ"** yani ilk cemre diye de bilinir. Bizde daha çok **"Küçük Şeytan"** diye tanınır. Buraya kurban bayramının ilk günü taş atılmaz, ikinci ve sonraki günlerde taşlamaya, ilk olarak buradan başlanır.

Cemretu'l-Vustâ; orta cemre demektir. Bizde **"Orta Şeytan"** diye bilinir.

Cemretu'l-Akabe; **"Büyük Şeytan"** diye bilinen cemredir. Burası, **Mina**'nın **Mekke** tarafındaki sınırıdır. Hz. Peygamber,

---

[1] **Buharî**, Hac, 140, 141; **Nesaî**, Hac, 230.

hicretten önce Medîneli Ensârla burada bîat yapmıştı. Tarihte **Akabe Bîatı** diye meşhur olan bîat, burada yapılmıştı.

Cemre; çakıl taşlarının toplandığı yer anlamına gelen bir isimdir. İnsanların orada toplandığı için cemre dendiği de rivâyet edilmiştir. **Hz. İbrahim**'e, **İblis** musallat olduğunda, onu taşladığı için bu ismin verildiği de söylenmiştir.

İzahına çalıştığımız hadîste, bayramın ikinci günü yapılan taşlamanın şekli anlatılmaktadır. İlk gün sadece **Akabe** cemresine 7 taş atılır, diğer üç günde ise küçük cemreden başlayarak her birine yedişer taş atılır. Böylece toplam taşların adedi 70 olur.

Her taşı atarken *"Bismillâh, Allahu Ekber"* demek ve birinci cemre ile ikinci cemreyi taşladıktan sonra her birinden biraz uzaklaşmak ve sonra durup duâ etmek sünnettir. **Akabe** cemresi taşlanınca ise durulmaz ve duâ edilmez.[2]

١٥٦٦- (د ــ عائشة رضي الله عنها) قالت : «أفاضَ رسول الله صلى الله عليه وسلم مِنْ آخرَ يومِه يومَ النَّحْرِ ، حين صَلّى الظهر ، ثم رجع الى مِنًى ، فمكثَ بها ليالي آيَّام التشريق، يرمي الجمرةَ إذا زالت الشَّمسُ، كُلَّ جَمْرَةٍ بسبعِ حَصَياتٍ ، يُكَبِّرُ معَ كُلِّ حَصاةٍ ، ويَقفُ عند الأولى والثانية، فَيُطيلُ القيامَ ويتضَرَّعُ ، ويرمي الثالثة ، ولا يقفُ عندها ». أخرجه أبو داود.

1.566- Hz. Âişe anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) kurban (bayramının ilk) gününün sonuna doğru, öğle namazını kıldıktan sonra ifâza tavafını yaptı, sonra tekrar Mina'ya döndü, teşrik gecelerinde orada kaldı. Güneş zevâli geçince cemreleri atıyor; her cemreye yedi taş atıyor ve her taşı attığında da tekbir getiriyordu. Birinci ve ikinci cemrenin yanında uzunca bir süre ayakta duruyor, duâ ve niyazda bulunuyor, üçüncü cemreye taş attığında ise durmuyordu."[3]

---

[2] Bkz., **İbn Hacer**, III, 677 vdv.; **Aynî**, X, 85 vdv.; **Kastalanî**, IV, 304 vdv.; **Evcezu'l-Mesâlik**, VIII, 29 vdv.

[3] **Ebû Davud**, Menâsik, 78/1973.

İZAH

İfâza tavafı; ziyaret tavafı diye bilinen ve haccın rûkünlerinden biri olan tavaftır.

Teşrik günleri; Zilhicce'nin 11, 12 ve 13. günleridir; yani kurban bayramının son üç günüdür.

Nahir günü; bayramın ilk, Zilhicce'nin 10. günüdür.

Terviye günü; Zilhicce'nin 8. günü, yani Arafadan bir önceki gündür.

İfâza tavafını yaptıktan sonra teşrik gecelerini **Mina'**da geçirmek sünnettir; cumhur, bunun vâcib olduğunu söyler.[4]

١٥٦٧ – (خ م ت د س ـ عبد الرحمن بن يزيد رحمه الله) قال : « رمى عبدُ الله بنُ مسعودٍ رضي الله عنه جَمْرَةَ العقبة ، مِنْ بطْنِ الوادي ، بسبع حَصياتٍ، يكَبِّرُ مع كل حَصاةٍ ».

وفي رواية: «فجعل البيتَ عن يساره ومِنًى عن يمينه، قال: فقيل له: إنَّ أناسا يرمُونها من فوقها فقال: هذا – والذي لا إله غَيْرُهُ – مَقامُ الذي أُنْزِلتْ عليه سورةُ البقَرة». هذه رواية البخاري ومسلم.

وفي رواية الترمذي والنسائي قال : « لمَّا أتى عبدُ الله جمرةَ العقبة استَبطَنَ الوادي. واستقبلَ الكعبةَ ، وجعل يرمي الجمرة على حاجبه الأيمنِ ، ثم رَمى بسَبع حصيات . يكَبِّرُ مع كل حصاة ، ثم قال : والله الذي لا إله غيرُهُ ، مِنْ ها هنا رَمى الذي أُنْزِلتْ عليه سورةُ البقرة ».

وفي أخرى للنسائي قال: «قيل لعبد الله: إنَّ ناسا يَرْمُونَ الجمرةَ مِن فوق العقبة ؟ قال: فرمى عبد الله من بطْنِ الوادي ثم قال: من ها هنا والذي لا إله غيره رمى الذي أُنزلت عليه سورة البقرة».

وفي أخرى له قال : « رمى عبدُ الله الجمرةَ بسبع حَصيات ، جَعَلَ البَيتَ عن يساره ، وعرفةَ عن يمينه ، ثم قال : ها هنا مقامُ الذي أُنزلت عليه سورة البقرة » ،.

---

4 Bkz., **Tekmiletu'l-Menhel**, II, 127; **Avnu'l-Mabûd**, V, 448.

وفي رواية أبي داود : « قال: لما انتهى عبد الله إلى الجمرة الكبرى جعل البيت عن يساره، وعرفة عن يمينه، ورمى الجمرة بسبع حصيات، وقال : هكذا رمى الذي أُنْزِلَتْ عليه سورة البقرة ».

1.567- Abdurrahman b. Yezîd'den rivâyet ediliyor:

"Abdullah b. Mes'ûd, vâdinin içinden Akabe cemresine yedi taş attı, her taşı attığında da tekbir getirdi."[5]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet şöyledir:

"O sırada İbn Mes'ûd, Kâbe'yi sağına, Mina'yı da soluna almıştı. Ona;

"- Halk taşları yukarıdan atıyor" denilince, şu cevabı verdi:

"- Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin ederim ki, burası, Bakara sûresinin nâzil olduğu yerdir."

Bu rivâyetler, **Buharî** ve **Müslim**'indir.

Tirmizî ve **Nesaî**'nin rivâyeti şöyledir:

"Abdullah, Akabe cemresine gelince, vâdinin ortasında durdu, Kâbe'ye doğru döndü ve sağ kaşı seviyesinden taşları atmaya başladı; yedi tane taş attı ve her taşla birlikte tekbir getirdi, sonra da dedi ki:

"- Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin ederim ki, kendisine Bakara sûresi nâzil olan zât, buradan taşladı."

Nesaî'nin diğer bir rivâyeti de şöyledir; "Abdullah'a dendi ki:

"- İnsanlar, cemreleri Akabe'nin üstünden atıyorlar."

Abdullah, vâdinin ortasından atmaya devam etti ve şöyle dedi:

"- Kendisinde başka ilâh olmayan Allah'a yemin ederim ki, kendisine Bakara sûresi nâzil olan zât da, işte buradan attı."

Nesaî'nin başka bir rivâyeti ise şöyledir:

---

[5] **Buharî**, Hac, 135, 136, 137, 138; **Müslim**, Hac, 50/305; **Tirmizî**, Hac, 64/901; **Ebû Davud**, Menâsik, 78/1974; **Nesaî**, Hac, 226.

"Abdullah, cemrelere yedişer taş attı, bu sırada Kâbe'yi soluna, Arafat'ı sağma almıştı. Sonra şöyle söyledi:

"-Burası, kendisine Bakara sûresi nâzil olan zâtın durduğu yerdir."

Ebû Davud'un rivâyeti de şöyledir:

"Abdullah büyük cemreye varınca, Kâbe'yi soluna, Arafat'ı sağma aldı, cemrelere yedişer taş attı ve;

"-Kendisine Bakara sûresi nâzil olan zât da, işte böyle yaptı" dedi.

١٥٦٨- (د س ـ **أبو مجلز**) قال: «سألتُ ابنَ عبَّاس رضي الله عنهما عن شيءٍ من أمرِ الجمارِ؟ فقال: ما أدري رماها رسول الله صلى الله عليه وسلم بستٍ أو سبعٍ». أخرجه أبو داود والنسائي.

1.568- Ebû Milcez'den[6] rivâyet edilmiştir:

"İbn Abbas'a, taşlarla ilgili sordum. Banab şöyle dedi:

"- Rasûlullah (as.) altı taş mı, yoksa yedi taş mı attı bilemiyorum."[7]

١٥٦٩- (س ـ **سعد بن أبي وقاص** رضي الله عنه) قال : « رَجعْنا في الحجّة مع النبيّ صلى الله عليه وسلم وبعضُنا يقول : رميْتُ بسبْعٍ ، وبعضُنا يقول : رميْتُ بستٍ فلم يَعِبْ بَعْضُهم على بعضٍ». أخرجه النسائي.

1.569- Sa'd b. Ebî Vakkas şöyle dedi:

"Rasûlullah'la (as.) birlikte vedâ haccından dönmüştük. Bazılarımız; *'Ben yedi taş attım'*, bazılarımız da; *'Ben altı tane taş attım'*

---

[6] **Ebû Miclez, Lâhık b. Humeyd es-Sedûsî el-Basrî**: ö. 106/724. Bastralı tâbiîlerdendir. İbn Mes'ûd ve İbn Abbas'tan rivâyeti vardır. Kendisinden Enes b. Sîr'în ve Asım el-Ahvel rivâyet etti. Rivâyetleri kütüb-ü sittede yer almaktadır. Mürsel rivâyetleri de vardır.

[7] **Ebû Davud**, Menâsik, 78/1977; **Nesaî**, Hac, 227.

diye konuşuyordu. Bundan dolayı da kimse, bir başkasını ayıplamamıştı."[8]

İZAH

Cemrelere atılacak taşların sayısı hakkında bazı farklı rivâyetler varsa da, bu konudaki rivâyetlerin en sahihi yedi taş atmakla ilgili olanlardır. Bir önceki hadîste geçen ve Hz. Peygamber'in kaç taş attığını **İbn Abbas**'ın bilmemesi, yediden az attığına delil teşkil etmez. Sahâbelerin birbirlerini ayıplamaması da delil sayılmaz.

١٥٧٠- (ط ـ مالك بن أنس) بلغَهُ : « أنَّ عُمَرَ بن الخطاب رضي الله عنه كان يقفُ عند الجمرتين وقوفا طويلا ، حتى يَمَلَّ القَائِمُ ». أخرجه الموطأ.

1.570- Mâlik b. Enes'e ulaşan bir hadîse göre; "Hz. Ömer (ilk) iki cemrenin yanında, bir insanın ayakta durmaktan bıkacağı kadar uzunca bir süre dururdu."[9]

١٥٧١- (ط ـ نافع مولى عبد اللّه بن عمر رضي الله عنهم) « أنَّ ابنَ عمر كان يَقفُ عند الجمرتين الأُولَيَيْن وقوفا طويلا يُكبِّرُ اللّه وَيُسبِّحُهُ وَيحْمَدُهُ ويدعو اللّه، ولا يقفُ عند جمرة العقبة ».

وفي رواية: «أنَّ ابنَ عمر كان يُكَبِّرُ عند رمي الجمرة كلَّما رمى بحصاة ». أخرجه الموطأ.

1.571- Nâfi'den rivâyet edildiğine göre; "İbn Ömer, ilk iki cemrenin yanında uzunca bir süre durur, Allah'ı tekbir, tesbih ve tahmîd eder, duâda bulunurdu. Akabe cemresinde ise durmazdı."[10]

---

[8] **Nesaî**, Hac, 227.

[9] **Muvatta**, Hac, 71/211. **İmâm Mâlik**'in belâğât yoluyla rivâyet ettiği bu hadîsin senedi munkatıdır.

[10] **Muvatta**, Hac, 71/212-213.

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette; "İbn Ömer, cemreleri taşlama esnasında, her taş atışında tekbir getirirdi" denir.

Hadîsi **Muvatta** tahric etti.

١٥٧٢ - (س ــ **عبد الله بن عباس** رضي الله عنهما) قال : قال لي رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم غَدَاةَ العقبَةِ ، وهو على راحلته : « **هات ، الْقُط لي** ، فَلَقَطْتُ حَصيات من حصى الْخَذْف ، فلمَّا وَضَعْتُهنَّ في يده ، قال : **بأمثالِ هؤلاءِ ، وإياكم والغُلُوَّ في الدِّين ، فإنما هُلكَ من كان قبلكم بالْغُلوِّ في الدِّين** ». أخرجه النسائي.

1.572- Abdullah b. Abbas anlatıyor:

"Hz. Peygamber, Akabe cemresi sabahı, devesinin üzerinde iken; **'Bana taş topla!'** buyurdu. Ben de, elle atılacak gibi küçük taşlar topladım. Taşları Rasûlullah'ın (as.) eline koyunca şöyle buyurdu:

"- İşte böyle taşlar toplayın! Dinde aşırılıktan sakının! Zira sizden öncekileri, ancak dindeki aşırılıkları helâk etmiştir."[11]

İZAH

"Akabe cemresi sabahı"ndan masat, **Akabe**'ye taş atılacağı günün sabahıdır; yani bayramın ilk günüdür.

Hadîsin özellikle son bölümünde; **"Dinde aşırılıktan sakının! Zira sizden öncekileri, ancak dindeki aşırılıkları helâk etmiştir"** cümlesini iyi düşünmek gerekir. Aşırılık, İslâm'ın hiçbir konuda kabul etmediği bir vasıftır. Hatta dinî hayatta bile!.. Hz. Peygamber'in mutedil hayatı, bütün inananlar için en ideâl örnektir. Kimse Allah'ın Rasûlü'nden daha iyi müslüman olmaya heveslenmemelidir.

---

[11] **Nesaî**, Hac, 217.

الفصل الثاني

في وقت الرمي

II- ŞEYTAN TAŞLAMA ZAMANI

١٥٧٣- (م ت د س ـ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) قال : « رأيتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يرمي يومَ النَّحرِ ضُحى ، وأمّا بعد ذلك ، فبَعْدَ زوال الشَّمس ».

أخرجه مسلم والترمذي وأبو داود والنسائي. وأخرجه البخاري تعليقا.

1.573- Câbir b. Abdullah'dan rivâyet edilmiştir:

"Ben, Rasûlullah'ı (as.), kurban bayramının ilk günü kuşluk vaktinde taşlama yaparken gördüm. Ondan sonraki günlerde ise zevâlden sonra taşladı."[12]

İZAH

Şeytan taşlama, kurban bayramının ilk dört gününde yapılır. İlk gün sadece **Akabe** cemresi taşlanır. **Akabe** cemresine atılacak taşların zamanı; ilk gün fecr-i sadıktan sonra, ikinci gün fecr-i sadıkın zuhuruna kadar sürer. **Akabe** cemresine ilk taşın atılmasıyla telbiyeye de son verilir.

İkinci ve üçüncü günlerin taşlama vakti; zevâlden, ertesi günün şafak vaktine kadar sürer. Bu iki günde zevâlden önce taşlamayı câiz görenler de vardır.

Dördüncü günün taşlama vakti ise; fecr-i sadıktan güneş batıncaya kadar sürer.

İlk üç günün taşlarını attıktan sonra, dördüncü günü beklemeden **Mina**'dan ayrılmak câizdir; buna **"İlk Nefir"** denir. Dördüncü günün taşlarını da attıktan sonra ayrılmaya ise; **"İkinci Nefir"** denir.

---

[12] **Müslim**, Hac, 53/314; **Tirmizî**, Hac, 59/894; **Ebû Davud**, Menâsik, 78/1971; **Nesaî**, Hac, 221. **Buharî**, Hac,134'de ta'lîkan rivâyet edilir.

Hastalık, yaşlılık gibi sebeplerle taşları bizzat atamayacak olanların, uygun birine vekâlet vererek attırmaları câiz olduğu gibi, geceleyin taşlamak da câizdir.

١٥٧٤- (خ ط د ــ وبرة بن عبد الرحمن السلمي) قال : « سألتُ. ابنَ عمر رضي الله عنهما: متى أرمي الجمار ؟ قال : إذا رمى إمَامُكَ فارْمهْ فأعدتُ عليه المسألة ؟ فقال : كنّا نتحيّنُ ، فإذا زالت الشّمسُ رمَيْنا ». أخرجه البخاري وأبو داود.

وفي رواية الموطأ عن نافع أنّ ابنَ عمر كان يقول : « لا تُرْمى الجمارُ في الأيام الثلاثة حتى تزول الشمسُ ».

1.574- Vebre b. Abdurrahman es-Sülemî[13] anlatıyor:
İbn Ömer'e sordum:
"- Cemreleri ne zaman atayım?"
"- Senin imamın ne zaman atarsa sen de o zaman at!"
Tekrar sorunca dedi ki:
"- Biz, güneşin zevâlini bekler, sonra atardık."[14]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buharî** ve **Ebû Davud**'undur.

Aynı hadîsi **Muvatta** da Nâfi'den rivâyet eder. Bu rivâyette İbn Ömer şöyle der:

"Kurban bayramının üç gününde, güneş zevâli geçmeden cemreler atılmaz."

١٥٧٥- (ت ــ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) أنّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم «كان يَرمي الجمار إذا زالت الشّمسُ ». أخرجه الترمذي.

---

13 **Camiu'l-Usûl**'de "**es-Sülemî**" nisbesiyle zaptedilen **Vebre**'nin nisbesi, "**el-Müslî**"dir. Bkz., **Tehzibu't-Tenzib**, XI, 111.

14 **Buharî**, Hac, 134; **Muvatta**, Hac, 71/217; **Ebû Davud**, Menâsik, 78/1972.

1.575- Abdullah b. Abbas'dan rivâyet edildiğine göre; "Rasûlullah (as.), güneş zevâle erince cemreleri atardı."[15]

١٥٧٦- (ط ــ نافع مولى ابن عمر رضي الله عنهما) «أنَّ ابنةَ أخٍ لصفيَّةَ بنتِ أبي عُبَيْد -امرأة عبد الله بن عمر- نُفِسَت بالمُزْدَلِفة، فتَخَلَّفَتْ هي وصفيَّةُ، حتى أتَتَا منًى بعد أنْ غَرَبَتْ الشَّمسُ من يَوْم النَّحْر فأمرهما ابنُ عمر أنْ تَرْميا حين قَدمتا منًى ولم يَرَ عليهما شيئا».

أخرجه الموطأ.

1.576- İbn Ömer'in âzâdlısı Nâfi'den rivâyet edildiğine göre; "İbn Ömer'in zevcesi Safiyye bint Ebî Ubeyd'in[16] kardeşinin kızı, Müzdelife'de doğum yapmıştı. Bu yüzden onunla birlikte Safiyye de arkada kalmıştı. Neticede her ikisi Mina'ya, kurban (bayramının ilk) günü ancak güneş battıktan sonra gelebildiler. İbn Ömer onlara, Mina'ya geldiklerinde şeytanı taşlamalarını emretmiş, başka bir şeye gerek görmemişti."[17]

١٥٧٧- (ط ت د س ــ أبو البداح عاصم بن عدي رحمه الله) عن أبيه : أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم : « رخَّصَ لِرِعَاءِ الإبل في البَيْتُوتَة عن مِنًى ، يَرمونَ يومَ النَّحرِ ، ثم يَرْمُونَ الغَدَ ، ومن بعد الغد لِيَوْمَيْنِ ، ثم يَرمونَ يومَ النَّفرِ ».

قال مالك: تفسير ذلك - فيما نُرى والله أعلم- : « أنهم يَرمونَ يومَ النَّحر ، فإذا مَضَى اليومُ الذي يَلي يومَ النَّحْرِ رَمَوْا من الغَد وذلك يومُ النَّفرِ الأول ويَرْمُونَ لليوم الذي مَضَى ثم يَرْمُونَ ليومهم، ذلك لأنَّهُ لا يقضي أحَدٌ شيئا حتى يجب عليه فإذا وجبَ عليه ومَضَى،كان

[15] **Tirmizî,** Hac, 62/898.

[16] **Safiyye bint Ebî Ubeyd b. Mes'ûd es-Sekafiyye el-Medeniyye:** Medîneli hanım tâbiîlerdendir. Hz. Peygamber dönemine yetişti, ama O'nu dinleme bahtiyarlığına eremedi. Abdullah b. Ömer'in zevcesidir. Muhtar b. Ebî Ubeyd el-Kezzâb'ın kızkardeşidir. Hz. Âişe, Hafsa ve Ümmü Seleme'den rivâyetleri vardır. Kendisinden Sâlim b. Abdullah ve Nâfi rivâyet ederler. Sikadır; rivâyetleri **Müslim, Ebû Davud,** Nesaî ve **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir.

[17] **Muvatta,** Hac, 72/220.

القضاء بعد ذلك، فإن بدا لهم في النَّفر فقد فرغوا،وإن أقاموا إلى الغد رَمَوْا مع الناس يوم النفر الآخر، ونفروا». أخرجه الموطأ.

وفي رواية الترمذي قال : « أرخص لرعاء الإبل في البَيْتوتة عن منًى ، يَرمون يوم النَّحر ، ثم يجمعون رَمْيَ يومين بعد يوم النحر ، فيرمونه في أحدهما ».

قال : قال مالك : ظَنَنْتُ : أنه قال : في الأول منهما ، ثم يرمون يوم النَّفر.

وفي أخرى له ولأبي داود والنسائي: «أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم رَخَّصَ للرِّعاء: أنْ يرموا يوما، ويَدَعوا يوما».

وفي أخرى للنسائي : « أنَ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم رخَّصَ للرِّعاء في البيْتوتة ، يرمون يوم النحر ، واليَوْمين اللذَيْن بعده ، يَجمعونَهما في أحدهما »

إسناد هذا الحديث في الموطأ : عن أبي البَدَّاح عاصم بن عدي عن أبيه. وفي نسخة أخرى : عن أبي البدَّاح بن عاصم بن عدي عن أبيه.

وفي الترمذي : عن أبي البدَّاح بن عدي عن أبيه ، وقال : وقد روى مالك بن أنس عن أبي البدَّاح بن عاصم بن عَديٍّ عن أبيه. قال الترمذي : ورواية مالك أصح.

وأخرجه أبو داود : عن أبي البداح بن عاصم عن أبيه. وأخرج أيضا هو والترمذي ، عن أبي البدَّاح بن عدي عن أبيه : الرواية الثانية.

وأخرج النسائي مرةً : عن أبي البداح بن عدي عن أبيه ، ومرةً : عن أبي البداح ابن عاصم بن عدي عن أبيه.

1.577- Ebû'l-Beddâh b. Asım b. Adiy[18], babasından[19] rivâyet ediyor:

---

[18] **Ebû'l-Beddâh b. Âsım b. Adiyy el-Ensârî:** ö. 117/735. İsminin Adiyy, künyesinin Ebû Amr olduğu, Ebû'l-Beddâh'ın ise lakabı olduğu rivâyet edilir. Medîneli tâbiîlerdendir. Babasından rivâyeti vardır. Kendisinden oğlu Âsım ve Ebû Bekir b. Hazm rivâyet etti. Sikadır; hadîsi *Sünen*'lerde tahric edilmiştir.

[19] **Ebû Abdullah, Âsım b. Adiy el-Aclânî el-Ensârî**: ö. 45/665. Ebû'l-Beddâh'ın babasıdır. Sahabîdir, **Uhud** ehlindendir. **Bedir** savaşma katılamadı ise de, Hz. Peygamber tarafından başka bir işle görevlendirildiği için kendisine de ganimetten pay verilmişti. Hz. Peygamber onu ayrıca Mescid-i Dırar'ı yıkmakla

"Rasûlullah (as.), deve çobanlarına, Mina'da gecelemeyi terk etmelerine, nahir günü (erkenden) Akabe cemresini yapmalarına, sonra ertesi gün veya daha sonraki günde, iki günlük taş atmalarına, sonra da nefir günü taşlama yapmalarına ruhsat verdi."[20]

RİVÂYETLER

Mâlik dedi ki:

"Doğrusunu Allah, bilir, ama bize göre hadîsin izahı şudur:

Çobanlar, kurban (bayramının ilk) günü, **Akabe** cemresini atarlar (sonra sürülerinin başına giderler.) Kurban bayramının ilk gününü takip eden günün ertesinde (yani bayramın üçüncü gününde) sabahleyin taşlama yaparlar. Bu; (ilk üç günün taşlarını attıktan sonra, dördüncü günü beklemeden **Mina**'dan ayrılmak isteyenler için) **'İlk Nefir'** günüdür. Böylece onlar, o gün, hem geçen gün için, hem de içinde bulundukları gün için taşlama yapıyorlardı. Çünkü hiç kimse, bir ibâdeti, kendisine vâcib olmadan edâ edemez. Ama vâcib olur ve fakat zamanı geçmiş olursa, sonradan kaza eder. Böylece onlar, (üçüncü günde) oradan ayrılmak isterlerse, şeytan taşlama işini tamamlamış olurlar. Ama eğer ertesi güne (dördüncü güne) kalırlarsa, herkesle birlikte **'son nefir günü'** taşlamayı yapar ve dağılırlar."

Tirmizî'nin rivâyeti şöyledir:

"Rasûlullah (as.), deve çobanlarının, nahir günü Akabe cemresini attıktan sonra Mina'da gecelemeyi terk etmelerine, sonra da ondan sonraki iki günün taşlamasını bir günde yapmalarına ruhsat verdi."

Tirmizî, Mâlik'in şöyle dediğini de kaydeder:

"Zannediyorum (hadîsin râvîsi Abdullah b. Ebî Bekir); 'O iki günün (bayramın ikinci ve üçüncü gününün) ilkinde (bayramın ikinci gününde) taşlar, sonra da (ikinci) nefir günü (bayramın dördüncü günü) taşlar' diye söyledi."

---

da görevlendirmişti. Hz. Muâviye'nin halifeliği döneminde 115 yaşında vefat etti. Hadîsi *Sünen*'lerde tahric edilmiştir.

[20] **Muvatta**, Hac, 72/218-219; **Tirmizî**, Hac, 108/954-955; **Ebû Davud**, Menâsik, 78/1975; **Nesaî**, Hac, 225.

Tirmizî, Ebû Davud ve **Nesaî**'nin müşterek bir rivâyeti de şöyledir:

"Rasûlullah (as.), çobanlara, bir gün taşlama yapıp bir gün taşlamayı bırakmalarına ruhsat verdi."

Nesaî'nin diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Rasûlullah (as.), çobanların, nahir günü taşlamayı yaptıktan sonra, geceyi orada geçirmeyi terk etmelerine ve ondan sonraki iki günün birinde, iki günlük taşlamayı yapmalarına ruhsat verdi."

Bu hadîsin **Muvatta**'daki isnadı; "Ebû'l-Beddâh Asım b. Adiy, babasından naklen..." şeklindedir.

Başka bir nüshada ise; "Ebû'l-Beddâh b. Asım b. Adiy, babasından naklen..." denir.

Tirmizî'de de; "Ebû'l-Beddâh b. Adiy, babasından naklen..." şeklindedir. Orada; "Mâlik b. Enes, Ebû'l-Beddâh b. Asım b. Adiy'den, o da babasından naklen rivâyet eder" diye kaydedilir.

Tirmizî; "Mâlik'in rivâyeti, en sahih rivâyettir" der.

Ebû Davud; "Ebû'l-Beddâh b. Asım, o da babasından..." diye kaydeder.

Yine **Ebû Davud** ve **Tirmizî**, başka bir yerde; "Ebû'l-Beddâh b. Adiy, o da babasından..." diye zaptederler.

Nesaî bir yerde; "Ebû'l-Beddâh b. Adiy, o da babasından..." derken, başka bir yerde; "Ebû'l-Beddâh b. Asım b. Adiy, o da babasından naklen..." der.

İZAH

Hadîsin râvîsi **Asım b. Adiy, Aclân** kabilesinin reisi ve **Bedir** ehlindendir.

Hadîste çobanlara tanınan bazı kolaylıklardan söz edilmektedir. Bu kolaylıklardan ilki, **Mina**'da gecelemekten muaf tutulmalarıdır. Müctehidlerin ekserisine göre **Mina**'da gecelemek vâcibdir; terki halinde kurban kesmek gerekir. Ancak **Hanefî** fukahası, gecelemenin sünnet olduğunu söylerler.

Çobanlara tanınan ikinci bir kolaylık da, bayramını 2. ve 3. günü atılması gereken taşların bir günde atılmasıdır. Ya ikinci günde veya üçüncü günde iki günlük taş birden atılır.

"Sonra da nefir günü taşlama yapılır" cümlesi iki şekilde izah edilmiştir:

1- Bu cümle, **"iki günlük taşlama yaparlar"** cümlesinin tefsiridir. Yani ilk gün **Akabe** cemresine taş atıldıktan sonra, bayramın ikinci günü taşlama yapılmaz, üçüncü günde iki günlük taşlama yapılır; işte o gün, zaten **ilk nefir** günüdür. İsteyenlerin, bu **ilk nefir** gününde **Mina'**dan ayrılmalarında sakınca yoktur.

2- Diğer bir izaha göre de; bu cümle, başlangıç cümlesidir. Yani iki günün taşlarını bir günde atarlar. Eğer **Mina'**dan erken ayrılmak istemezlerse, teşrik günlerinin üçüncüsünde, yani bayramın dördüncü gününe ait taşlamayı yaparlar, ki o güne de **"İkinci nefir günü"** denir.[21]

١٥٧٨- (**ط ــ نافع مولى ابن عمر**) أنَّ ابنَ عمر رضي الله عنهما كان يقول : « مَنْ غربتْ له الشمسُ من أوسط أيام التشريق وهو بمنًى فلا يَنفِرنَّ حتى يرمي الجمارَ من الغَدِ».

أخرجه الموطأ.

1.578- Nâfi'den rivâyet edildiğine göre İbn Ömer şöyle derdi:

"Teşrik günlerinin ortasındaki günde (bayramın üçüncü günü) güneş batmadan Mina'dan ayrılmayan biri, ertesi günün cemrelerini de atmadan gitmesin!"[22]

İZAH

Teşrik günleri; bayramın 2, 3 ve 4. günleridir. Bayramın ilk gününe de **Nahir günü** denir.

Bayramın üçüncü günü taşlamayı yapıp güneş batmadan **Mina'**dan ayrılmak câizdir. **Bakara** sûresinde şöyle buyurulur:

---

[21] Bkz., **Tuhfe**, IV, 27; **Evcezu'l-Mesâlik**, VIII, 59 vdv.; **Zürkanî**, III, 226; **Tekmiletu'l-Menhel**, II, 131; **Avnu'l-Mabûd**, V, 451.

[22] **Muvatta**, Hac, 71/214.

فَمَن تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فلا إِثْمَ عليه و مَنْ تَأَخَّرَ فلا إِثْمَ عليه

"İki günde Mina'dan dönmek için acele edene günah yoktur. Ayrılmayı geciktirene de günah yoktur."[23]

İşte buna binâen, **ilk nefir** günü **Mina**'dan ayrılmak câizdir. Ama acele etmek istemeyen, ertesi güne de kalıp son taşlamayı yapar. İşte bunun sınırı, bayramın üçüncü gününün güneş batımıdır. O zamana kadar giden, gider. Güneş battıktan sonra da hala orada kalan ertesi günü bekler.[24]

الفصل الثالث

في الرمي ماشيا أو راكبا

III- ATLI VE YAYA OLARAK ŞEYTAN TAŞLAMA

١٥٧٩- (ت د ـ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) « أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم كان إذا رمى الجمارَ مَشى إليها ذاهبا وراجعا ». أخرجه الترمذي.

وفي رواية أبي داود : « أنَّ ابنَ عمر كان يأتي الجمارَ في الأيام الثلاثة بعد يوم النحر ماشيا : ذاهبا وراجعا ، ويُخبِرُ : أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم كان يفعل ذلك ».

1.579- Abdullah b. Ömer'den rivâyet edilmiştir:
"Rasûlullah (as.), şeytan taşlamaya yaya gidip gelirdi."[25]

RİVÂYETLER
Bu rivâyet **Tirmizî**'nindir.

---

[23] Bakara, 203.

[24] Bkz., **Evcezu'l-Mesâlik**, VIII, 46.

[25] **Tirmizî**, Hac, 63/900; **Ebû Davud**, Menâsik, 78/1969.

Ebû Davud'un rivâyeti göre; "İbn Ömer, kurban (bayramının ilk) gününden sonraki üç günde cemreleri atmaya yaya gidip gelirdi ve Rasûlullah'ın (as.) böyle yaptığını söylerdi."

İZAH

Bu ve bundan sonra gelecek olan hadîsler, yaya veya binitli olarak şeytan taşlamanın câiz olduğuna delâlet etmekte, her iki şeklin de Hz. Peygamber tarafından yapıldığını belirtmektedir. Fukaha, bunlardan hangisinin efdâl olduğu konusunda tartışmışlar ve farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

١٥٨٠- (ط ــ القاسم بن محمد رحمه اللّٰه) « أنَّ الناس كانوا إذا رَموْا الجمارَ مَشَوْا ذاهبينَ وراجعين ، وأوَّل مَنْ ركِبَ: معاويةُ بن أبي سفيان». أخرجه الموطأ.

1.580- el-Kasım b. Muhammed'den rivâyet edilmiştir:

"İnsanlar, şeytan taşlamaya yaya gidip gelirlerdi. Binitli olarak ilk defa bu işi yapan, Ebû Süfyan'ın oğlu Muâviye'dir."[26]

١٥٨١- (د ت ــ عبد اللّٰه بن عمر رضي اللّٰه عنهما) « أنَّ رسول اللّٰه صلى الله عليه وسلم رَمى يومَ النحرَ رَاكِبا ، وسائرُ النَّاس مَاشيا ». أخرجه...

1.581- İbn Ömer şöyle dedi: "Kurban günü şeytan taşlamaya Hz. Peygamber binitli, diğer halk yaya olarak gitti."[27]

١٥٨٢- (ت ــ عبد اللّٰه بن عباس رضى اللّٰه عنهما) مثله وزاد: «وكان يرمي الثلاثةَ الأيام بعد يوم النَّحرِ بعد الزوالِ». وفي أخرى: «أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم رمى الجمرةَ يومَ النحرِ راكبا». أخرج الترمذي : الرواية الثانية ، وأخرج الأولى رزين.

1.582- İbn Abbas'dan, az önceki hadîsin benzeri rivâyet edilmiştir. Yalnız bu rivâyette şu fazlalık görülür:

---

26 **Muvatta**, Hac, 71/215.

27 Hadîsi **Rezîn** tahric etti.

"O, kurban (bayramının ilk) gününden sonraki üç günde, cemreleri, zevâlden sonra atardı."[28]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette; "Hz. Peygamber, kurban (bayramının ilk) günü binitli olarak cemreleri attı" denir.

Bu rivâyetlerin ilkini **Rezîn**, ikincisini **Tirmizî** tahric etti.

١٥٨٣- (م د س ــ **جابر بن عبد اللّه** رضي اللّه عنهما) قال : «رأيتُ رسول اللّه صلى الله عليه وسلم يَرمي على راحلته يومَ النَّحر وهو يقول: **خُذُوا عَنِّي مَناسِكَكُمْ لا أدري لَعَلِّي لا أَحُجُّ بعد حَجَّتِي هذه**». أخرجه مسلم وأبو داود.

وفي رواية النسائي : «**فَإنِّي لا أدري ؟ لَعَلِّي لا أعيشُ بعدَ عَامي هذا**».

1.583- Câbir b. Abdullah şöyle dedi:

"Kurban (bayramının ilk) günü Rasûlullah'ı (as.), devesinin üzerinde taşlama yaparken gördüm. O, şöyle diyordu:

"- Hac ibâdetinizi benden öğrenin! Bilemiyorum, belki bundan sonra bir daha hac yapamam."[29]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Müslim** ve **Ebû Davud**'undur.

Nesaî'nin rivâyetine göre de;

"Bilemiyorum, bu seneden sonra belki hayatta olmam" dedi.

١٥٨٤- (ت س ــ **قدامة بن عبد اللّه** رضي الله عنه) قال : «رأيتُ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم يَرمي الجمارَ على ناقته ، ليس ضَرْبٌ ولا طَرْدٌ ، ولا إليكَ إليكَ ». أخرجه الترمذي والنسائي. وزاد النسائي : « على ناقة له صَهْبَاء ».

[28] **Tirmizî**, Hac, 63/899. Bu hadîsin râvîlerinden **Haccâc b. Ertât**, doğru sözlü olmakla birlikte tedlis yapmakla tanınan biridiri. Ancak hem daha önce geçen 1580 nolu **Kasım b. Muhammed** hadîsi ile aşağıda gelecek olan 1584 nolu **Kudâme b. Abdullah** hadîsi, bu rivâyeti te'yîd etmektedir.

[29] **Müslim**, Hac, 51/310; **Ebû Davud**, Menâsik, 78/1970; **Nesaî**, Hac, 220.

1.584- Kudâme b. Abdullah[30] şöyle dedi:

"Ben, Rasûlullah'ı (as.), devesinin üzerinden cemreleri atarken gördüm; vurmak, itip kakmak ve **'Çekil, çekil!'** demek yoktu."[31]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Tirmizî** ve **Nesaî** rivâyet etti.

Nesaî'nin rivâyetinde; "...sahbâ bir deve üzerinde idi" denir.

İZAH

"Sahbâ deve"; rengi, kırmızı-beyaz karışımı deve demektir; alt tarafı beyaz, üst tarafı kırmızı tüylerle örtülmüş devedir.

١٥٨٥- (د س ـــ أم الحصين رضي اللّٰه عنها) قالت : « حَجَجْنا مع رسولِ اللّٰه صلى اللّٰه عليه وسلم حَجةَ الْودَاع ، فرأيتُ زسامةُ وبلالا ، أحدهما : آخذٌ بخطامِ ناقة رسول اللّٰه صلى الله عليه وسلم والآخر : رافعٌ ثَوبَهُ يَستُرُه من الحرِّ ، حتى رَمى جمرةَ العقبة ». أخرجه أبو داود والنسائي. وزاد النسائي : « ثم خَطَبَ ، فحمدَ اللّٰه ، وأثنى عليه ، وذكر قولا كثيرا ».

1.585- Ümmü'l-Hasîn[32] anlatıyor:

"Rasûlullah'la (as.) birlikte vedâ haccına katıldık. Üsâme ile Bilâl'i gördüm; biri Hz. Peygamber'in devesinin yularını tutmuştu, diğeri ise elbisesini kaldırıp O'nu sıcaktan koruyordu. Hz. Peygamber bu halde iken Akabe cemresini yaptı."[33]

---

[30] **Ebû Abdullah, Kudâme b. Abdullah b. Ammâr el-Âmirî el-Kilâbî:** ö. 80/699 ds. Mekkeli sahabîlerdendir. **Medîne**'ye hicret etmeyip **Mekke**'de kalmış, Hz. Peygamber'den sonra da **Necid** taraflarında **Rükye** denilen bir yerde ikamet etmişti. Kendisinden Eymen b. Nâbul rivâyet etti. Hadîsi **Tirmizî, Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edildi.

[31] **Tirmizî**, Hac, 69/903; **Nesaî**, Hac, 220.

[32] **Ümmü'l-Hasîn (Husayn) bint İshak el-Ahmesiyye:** Hanım sahabîlerdendir. Veda haccına katılmış, veda hutbesini rivâyet etmiştir. Kendisinden torunu Yahya b. el-Husayn rivâyet etti. Hadîsi **Buharî** hariç kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[33] **Ebû Davud**, Menâsik, 35/1834; **Nesaî**, Hac, 220.

RİVÂYETLER

Hadîsi **Ebû Davud** ve **Nesaî** tahric etti.

Nesaî'nin rivâyetinde şöyle bir fazlalık vardır:

"...Sonra halka hitap etti, Allah'a hamd ü senâda bulundu ve pek çok şey söyledi."

١٥٨٦ - (د ــ **سلمان بن عمرو بن الأحوص**) عن أمه - هي أُمُّ جُنْدُب رضي الله عنهما - قالت: « رأيتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يَرمي الجمرة مِنْ بَطْنِ الوادي وهو راكبٌ ، يُكَبِّرُ مع كُلِّ حصاة ، ورجلٌ من خلفه يَسْتُرهُ ، فسألتُ عن الرجل؟ فقالوا : الفَضْلُ بْنُ عباس وازدحَمَ النَّاسُ ، فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : **يا أيها الناسُ ، لا يَقْتُلْ بَعضُكم بَعضا ، وإذا رَمَيْتُمُ الجمرة فارْمُوا بمثل حَصى الخَذف**».

وفي رواية مختصرا قالت : « رأيتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم عند جمرة العقبة راكبا، رأيتُ بين أصابعه حجَرا فرمى ورمى النَّاسُ». زاد في أخرى : « ولم يقم عندها ».

أخرجه أبو داود.

1.586- Süleyman b. Amr b. el-Ahvas, annesi Ümmü Cündüb'den[34] rivâyet ediyor:

"Ben Rasûlullah'ı (as.), devesine binmiş olduğu halde vâdinin içinden cemreleri atarken gördüm. Her taşı attığında tekbir getiriyordu. Arkasında bulunan bir adam da O'nu sıcaktan koruyordu. Adamın kim olduğunu sordum:

"- el-Fadl b. Abbas" dediler.

Sonra halk çoğalınca Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"- Ey insanlar; birbirinizi öldürmeyiniz!.. Fiske gibi küçük taşlarla cemreleri atınız!.."[35]

---

[34] **Ümmü'l-Cündüb el-Ezdiyye:** Hanım sahabîlerdendir. Süleyman b. Amr el-Ahvas'ın annesidir. Kendisinden oğlu rivâyet etmiştir. Hadîsi **Ebû Davud** ve **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir.

[35] **Ebû Davud**, Menâsik, 78/1966-1968. Bu hadîsin râvîlerinden **Yezîd b. Ebî Ziyâd** zayıf biridir.

RİVÂYETLER

Muhtasar başka bir rivâyette de Ümmü Cündüb şöyle dedi:

"Ben Rasûlullah'ı (as.), Akabe cemresinin yanında binitli olarak gördüm. Parmakları arasında da taş vardı; taşı attı, insanlar da (O'nu takiben) taşları attılar."

Başka bir rivâyette de; "Hz. Peygamber orada durmadı" ilavesi vardır. Hadîsi **Ebû Davud** tahric etti.

الفصل الرابع

في أحاديث متفرقة

IV- MÜTEFERRİK HADÎSLER

١٥٨٧ – (م ــ جابر بن عبد اللّه رضي اللّه عنهما) قال : قال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم: «الاسْتِجْمَارُ تَوٌ ، ورَمْيُ الجمار تَوٌ ، والسَّعْيُ بين الصّفا والمروة توٌ ، والطواف تَوٌ ،وإذا استَجْمَرَ أحَدُكم ، فَلَيستَجْمِرْ بتَوٍّ ». أخرجه مسلم.

1.587- Câbir b. Abdullah'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlulah (as.) şöyle buyurdu:

"Tahâret (için kullanılan) **taşlar, tek olur. Cemre taşları da tek olur. Safâ ile Merve arasında yapılan sa'y tektir; tavaf da tektir. Biriniz tahâret için taş kullanacak olursa, taşları tekli kullansın!.."**[36]

İZAH

Tek Allah inancını getiren İslâm dini, bütün işlerde **"teklik"** ilkesini benimsemiştir. Hadîs-i şerîfte, bu teklik ilkesinin çarpıcı bir örneği görülmektedir. Tevhîd ilkesi, insanın bütün davranışlarına hâkim olmalı, onu yönlendirmelidir, hatta hücrelerine bile işlemelidir. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

---

[36] **Müslim**, Hac, 54/315.

"إنَّ الله وِتْرٌ يُحِبُّ الْوِتْرَ" ; **"Şüphesiz ki Allah tektir,** (her işte) **teki sever."**[37]

١٥٨٨- (م ت س ـ جابر رضي الله عنه) قال : «رأيتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم: رمى الجمرةَ بمثلِ حَصَى الخَذْفِ». أخرجه مسلم والترمذي والنسائي.

1.588- Câbir şöyle dedi:

"Ben, Rasûlullah'ı (as.) gördüm; fiske gibi küçük taşlar atıyordu."[38]

١٥٨٩- (عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) «كان يقول حين يَرمي الجمارَ: اللهمَّ حَجٌّ مبرورٌ وذَنبٌ مَغْفورٌ». أخرجه...

1.589- Abdullah b. Ömer, cemreleri atarken şöyle derdi:

"Hacc-ı mebrûr, zenb-i mağfur! *(Ya Rabbi; haccımı kabul eyle, günahımı affeyle!)."*[39]

١٥٩٠- (عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال : « لولا مَا يرفعُ الذي يُتَقَبَّلُ من الجمار كانت أعظَمَ من ثَبِير». أخرجه...

1.590- Abdullah b. Abbas şöyle dedi:

"Bu (şeytana atılan) taşlardan kabul edilenleri kaldırılmasaydı, Sebîr dağından büyük bir dağ meydana gelirdi."[40]

---

37 **Buharî**, Daavât, 69; **Müslim**, Zikir, 2/5; **Ebû Davud**, Salât, 336/1416; **Tirmizî**, Vitir, 2/453; **Nesaî**, Kıyâmu'l-Leyl, 27; **İbn Mâce**, İkamet, 116.

38 **Müslim**, Hac, 52/313; **Timizî**, Hac, 61/897; **Nesaî**, Hac, 226. Müellifin işaret etmemesine rağmen bu hadîs, **Ebû Davud**'da da vardır; Menâsik, 65/1944.

39 Hadîsi **Rezîn** rivâyet etmiştir. Aynı manada rivâyetler için bkz., **Beyhakî**, ***Sünen***, V, 84, hadîs no; 9070; V, 129, hadîs no; 9332; **İbn Ebî Şeybe**, ***Musannaf***, III, 260, 261, hadîs no; 14017, 14020; VI, 83, hadîs no; 29650; **Ahmed b. Hanbel**, ***Müsned***. I, 427, hadîs no; 4061; **Neylu'l-Evtâr**, V, 143; **Ebû Yalâ**, ***Müsned***, IX, 115, hadîs no; 5185.

40 Hadîsi **Rezîn** rivâyet etmiştir. Benzer bir rivâyeti için bkz., **Terğîb**, II, 134, hadîs no; 1809.

İZAH

Sebîr dağı, **Mekke**'deki büyük dağlardan biridir.

Bu hadîsin bir benzerini **el-Münzirî**, ***et-Terğîb ve't-Terhîb*** adlı eserinde **Ebû Saîd el-Hudrî**'den rivâyet eder. Bu hadîsi **Taberanî**'nin **Mu'cemu'l-Evsat**'ta rivâyet ettiğini, **Hâkim**'in de aynı hadîsi rivâyet ettikten sonra isnadının sahih olduğunu söylediğini kaydeder. Ancak **el-Münzirî**, hadîsin râvîlerinden **Yezid b. Sinan et-Temimî**'nin sikalığının ihtilaflı olduğunu da belirtir. **Ebû Saîd**'in rivâyeti de şöyledir: "Dedik ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; her sene atılan bu taşlar bize öyle geliyor ki, azalıyor."

Rasûlullah (as.) şu cevabı verdi:

"- Onlardan, kabul edilenler kaldırılır. Eğer kaldırılmasaydı, onu bir dağ gibi görürdünüz."[41]

---

[41] **Münzirî**, II, 207.

الباب السابع
في الحَلْق والتَّقْصير

G- SAÇLARI KESMEK VEYA KISALTMAK
(HALK VE TAKSÎR)

١٥٩١- (خ م ت د ـ **أنس بن مالك** رضي الله عنه) أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم «أتى مِنَى ، فأتى الجَمْرَةَ فرَماهَا ، ثم أتى مَنْزِلَه بمنًى ، ونَحَرَ ، ثم قال للحلاَّقِ : **خُذْ** ، وأشارَ إلى جانبِه الأيمنِ ، ثم الأيسرِ ، ثم جعل يُعطيه الناسَ ».

وفي رواية : « أنَّهُ قال للحلاق : **ها** ، وأشار بيده إلى الجانب الأيمن ، فقسم شعرهُ بين مَنْ يليه، ثم أشارَ إلى الحلاقِ إلى الجانبِ الأيسرِ ، فَحَلَقَهُ ، فأعطاهُ أُمَّ سُلَيمٍ».

وفي أخرى : أنه قال : « فَبدأ بالشِّقِّ الأيمن ، فوزَّعَهُ : الشَّعرَةَ والشَّعْرَتَيْنِ بين النَّاس ، ثم قال : **بالأيسر** ، فَصنَعَ مثلَ ذلك ، ثم قال : **ها هنا أبو طلحة** ؟ فدفعه إلى أبي طلحة ».

وفي أخرى له : « أنَّهُ رمى جمرة العقبة ، ثم انصرف إلى البُدْن فَنحرَها والحجَّامُ جالسٌ ، وقال بيده- عن رأسه - فحلَقَ شِقَّهُ الأيمنَ فقسمه بين مَنْ يليه ، ثم قال : **احْلِقْ الشِّقَّ الآخرَ** ، فقال : **أينَ أبو طلحةَ؟** فأعطاه إياه ».

وفي أخرى : « أنَّه لَمَّا رمى الجمرةَ ، ونَحَرَ نُسُكَهُ وحَلَق ، ناوَلَ الحلاَّقَ شِقَّهُ الأيمن فحلقه. ثم دعا أبا طلحة الأنصاريَّ فأعطاه إياهُ ، ثم نَاوَلَهُ الشِّقَّ الأيسرَ ، فقال: **احْلِقْ** ، فحلقه ، فأعطاه أبا طلحة فقال : **اقْسِمْهُ بين الناس** ».

وفي أخرى : « أنه لَمَّا حلق رأسَهُ كان أبو طلحةَ أوَّلَ مَنْ أخذَ منْ شَعْرِه ».

هذه روايات البخاري ومسلم. وأخرج الترمذي منها : الرواية الخامسة.

وأخرج أبو داود منها الرواية الثالثة، وأولُ روايته: أنَّ رسول اللَّه صلى الله عليه وسلم «رمى جَمْرةَ العقبة يومَ النَّحرِ ثم رجع إلى مَنْزِله بمنًى فَدَعَا بذبحٍ ، فَذَبَحَهُ ثم دعا بالحلاَّق.. وذكر نحوها ».

1.591- Enes b. Mâlik'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) Mina'ya geldi, cemreleri aldı ve şeytanı taşladı. Sonra Mina'daki ikametgâhına döndü, kurban kesti. Sonra berbere, önce başının sağ tarafını sonra sol tarafını işaret ederek;

"- **Burayı al!"** dedi. Sonra da bu saçları insanlara vermeye başladı."[1]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette; berbere, eliyle başının sağ tarafını işaret etmiş ve;

"- **İşte burayı al!"** buyurmuş ve kesilen saçlarını yanındakilere dağıtmış. Sonra başının sol tarafını işaret etmiş, berber orayı da kesmiş, Hz. Peygamber bu saçları da Ümmü Süleym'e vermiş.

Başka bir rivâyet de; "Traşa sağ taraftan başladı ve saçları birer ikişer insanlara dağıttı. Sonra sol tarafa işaret etti, bu saçları da ötekiler gibi yaptı. Ama sonra;

"- **Ebû Talha burada mı?"** diye sordu ve onları Ebû Talha'ya verdi" şeklindedir.

Başka bir rivâyete göre de; Rasûlullah (as.) Akabe cemresini attı, sonra develerin yanına gidip onları kesti. Bu sırada haccam oturuyordu. Hz. Peygamber eliyle başını işaret etti; o da gelip başının sağ tarafını traş etti. Rasûlullah (as.) bu saçları yanındakilere taksim etti. Sonra;

"- **Diğer tarafı da traş et!"** buyurdu. Sonra;

"- **Ebû Talha nerede?"** buyurdu ve bunları da ona verdi.

Bir başka rivâyet de; "Rasûlullah (as.), cemreleri atınca, peşinden kurbanını kesti ve traş oldu. Berbere önce başının sağ tarafını uzattı, o da traş etti. Sonra Ebû Talha el-Ensârî'yi çağırdı ve bu saçları ona verdi. Sonra başının sol tarafını uzattı ve;

"- **Kes!"** dedi. Berber, o tarafı da traş etti. Hz. Peygamber, onları da Ebû Talha'ya verdi ve;

"- **Bunları halka dağıt!"** buyurdu, şeklindedir.

---

[1] **Buharî**, Vudû', 33; **Müslim**, Hac, 56/323; **Tirmizî**, Hac, 73/912; **Ebû Davud**, Menâsik, 79/1981.

Diğer bir rivâyete göre; "Rasûlullah (as.) traş olunca O'nun saçlarını ilk alan Ebû Talha oldu."

Bunlar, **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir.

Bu rivâyetlerden beşincisini **Tirmizî,** üçüncüsünü **Ebû Davud** da tahric etti.

Ebû Davud hadîsinin baş tarafı şöyledir:

"Rasûlullah (as.), Akabe cemresini kurban (bayramının ilk) günü attı. Sonra Mina'daki ikametgâhına döndü. Sonra kurbanlığın getirilmesini istedi ve onu kesti. Sonra da berberi çağırdı..."

İZAH

Hz. Peygamber'in göstermiş olduğu hac menâsikinde, Akabe cemresi atıldıktan sonra önce kurban kesilir, sonra da saçlar traş edilir. Ondan sonra da ihrâmdan çıkılır.

Bu sıralama, fukahanın ekserisine göre sünnettir ve sıralamaya uyulmaması halinde ceza gerekli değildir. Bazı âlimlere göre de vâcibdir; binaenâleyh sıraya uyulmazsa ceza olarak kurban kesmek gerekir.

١٥٩٢– (خ م ت د ــ عبد اللّه بن عمر رضي اللّه عنهما) أن رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم «حَلَقَ فِي حجَّةِ الْوَدَاعِ وأُناسا من أصحابه وقَصَّرَ بَعْضُهُمْ». هذه رواية البخاري ومسلم والترمذي. وفي رواية للبخاري ومسلم أيضا ، وأبي داود إى قوله : « حجَّة الوداع ». لَم يَزِءْ.

1.592- Abdullah b. Ömer'den rivâyet edilmiştir:

"Vedâ haccında Rasûlullah (as.) ve ashâbından bazıları traş oldu, bazıları da saçlarını kısalttı."[2]

[2] **Buharî**, Hac, 127; Megazî, 64; **Müslim**, Hac, 55/316; Muvatta, Hac, 60/184; **Tirmizî**, Hac, 74/913; **Ebû Davud**, Menâsik, 79/1980.

١٥٩٣- (خ م د س ـ معاوية بن أبي سفيان رضي الله عنهما) قال: «قَصَّرْتُ عن رسولِ اللّه صلى الله عليه وسلم بِمشْقَصٍ» هذه رواية البخاري ومسلم. وزاد أبو داود فيه «على المروة».

وفي أخرى له وللنسائي : قال : « رأيتُهُ يُقَصَّرُ على المروة بِمشْقَص ».

وفي أخرى له : « أنه قال لابن عباس : أما علمتَ : أنّي قَصَّرْتُ عن رسول اللّه -صلى الله عليه وسلم- بِمشْقَصِ أعْرَابي على المروة لحجَّته ؟ ».

[وفي أخرى لمسلم عن طاوس قال : قال ابن عباس : قال لي معاوية : « أعَلِمْتَ : أنّي قَدْ قَصَّرْتُ من رأسِ النَّبي صلى الله عليه وسلم عند المروة بِمشْقَصٍ؟ فقلت له: لا أعلم هذا إلا حُجَّةً عليك». أخرجه مسلم في « صحيحه»].

وفي أخرى للنسائي: «أنَّهُ قَصَّرَ عن النبي صلى الله عليه وسلم بمشقّص في عُمرة على المروة»

وفي أخرى له قال : « أخذتُ من أطراف شَعْرِ رسول اللّه صلى الله عليه وسلم بِمشْقَصٍ كانَ مَعي ، بعدما طَافَ بالبيت ، وبالصَّفا والمروة ، في أيام الْعَشر ».

قال قيسٌ : والناسُ يُنكرون هذا على مَعاوية.

وفي رواية طاوس قال : قال معاويةُ لابن عبَّاسٍ : « أعَلِمْتَ : أنّي قَصَّرْتُ من رأس النبيَّ صلى الله عليه وسلم عند المروة ؟ فقال : لا ،يقول ابنُ عباسٍ هذه على معاوية : أنْ يَنْهى النَّاسَ عن الْمُتْعَة ، وقد تَمتَّعَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ».

1.593- Muâviye b. Ebî Süfyan şöyle dedi:
"Ben, Rasûlullah'ın (as.) saçlarını makasla kısalttım."[3]

RİVÂYETLER
Bu hadîsi **Buharî** ve **Müslim** rivâyet etti.
Ebû Davud; "...Merve'de iken..." lafzını ekledi.

Nesaî'nin ve **Ebû Davud**'un diğer bir rivâyeti şöyledir:

---

[3] **Buharî**, Hac, 127; **Müslim**, Hac, 33/209; **Ebû Davud**, Menâsik, 24/1802; **Nesaî**, Hac, 50, 183, 184.

"Ben, Rasûlullah'ı (as.) Merve'de saçlarını kısaltırken gördüm."

Diğer bir rivâyette; Muâviye, İbn Abbas'a;

"- Sen, benim, bir bedevî makasıyla Merve'de, Hz. Peygamber'in hac (ihrâmından çıkması için) saçlarını kısalttığımı biliyor musun?" diye sorar.

Müslim'in Tavus'dan tahric ettiği bir rivâyette de Muâviye, İbn Abbas'a şöyle der:

"- Biliyor musun; ben, Merve'de Rasûlullah'ın (as.) saçlarını makasla kısalttım."

İbn Abbas ona;

"- Ben bunun, yalnız senin aleyhine bir delil olduğunu biliyorum" diye cevap verir.

Nesaî'nin diğer bir rivâyetine göre; "Muâviye, umre (ihrâmından çıkması için) Merve'de Hz. Peygamber'in saçlarını kısalttı."

Yine **Nesaî**'nin başka bir rivâyeti de şöyledir:

"Ben, Zilhicce'nin 10. günü Kâbe'yi tavaf ettikten ve Safâ ile Merve arasında sa'y yaptıktan sonra Hz. Peygamber'in saçlarının uçlarını yanındaki makasla aldım."

Kays[4]; "İnsanlar, Muâviye'nin bu sözünü yadırgıyorlardı" dedi.

Tavus'un rivâyetine göre Muâviye, İbn Abbas'a şöyle dedi:

"- Haberin var mı? Ben, Merve'de Rasûlullah'ın (as.) saçlarını kısalttım."

İbn Abbas;

"- Hayır!" dedi.

İbn Abbas, Hz. Peygamber temettu yaptığı halde, Muâviye'nin halkı temettudan men etmek istediğini düşünerek bu cevabı vermiştir.

---

[4] **Ebû Abdülmelik, Kays b. Sa'd b. Süleym el-Habeşî el-Mekkî**: ö. 119/737. Mekkeli râvîlerdendir. Nâfi b. Alkame'nin âzâdlısıdır. Atâ, Mücahid ve Amr b. Dînâr'dan rivâyetleri vardır. Kendisinden Hammâd b. Seleme ve Cerîr b. Hâzim rivâyet etti. Sikadır, ama rivâyeti azdır. Hadîsi **Müslim, Ebû Davud, Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir.

İZAH

Rasûlullah'ın (as.) saçlarını **Hz. Muâviye**'nin ne zaman kestiği konusundaki rivâyetlerde farklı ifâdeler göze çarpmaktadır. Şârihlerin ekserisine göre, o, Hz. Peygamber'i **Ci'râne** umresinde traş etmiştir. Bu ifâde, tarihî vâkıalar ve sahih rivâyetler göz önüne alındığında en uygun telif şeklidir.

Sahâbelerden bazısı temettu haccını efdâl saymazdı. Hatta **Hz. Ömer**'in onu yasakladığı bile rivâyet edilir. Temettuyu yasaklayanlardan biri de **Muâviye**'dir.

İbn Abbas'ın, **Muâviye**'ye; **"onun, senin aleyhine bir delil olduğunu biliyorum"** sözünden maksat şudur: **İbn Abbas**'a göre Hz. Peygamber, vedâ haccında temettu yapmıştı. **Muâviye** de bunu kabul etmiyordu. Hz. Peygamber'in traş olayı, vedâ haccında umreden sonra vukû bulmuşsa, bu, O'nun temettu yaptığına delildir, dolayısıyla **Muâviye**'nin aleyhinedir.

Son rivâyetteki; **"...Muâviye, halkı temettudan men etmek gayesiyle böyle dedi"** cümlesi ise, **İbn Abbas**'ın az önceki görüşüne aykırıdır. Çünkü orada traşın, veda haccında umreden sonra gerçekleştiği, binâenaleyh yapılan haccın temettu olduğu imâ edilirken, burada hacdan sonra traş yapıldığı kabul edilmekte, ama **Muâviye**'nin bunu maksatlı söylediğine atfedilmektedir.

Rasûlullah'ın (as.) vedâ haccı sırasında hacc-ı kıran yaptığı sahih rivâyetlerle sabittir.[5] Ancak bununla birlikte hac, uzun bir zaman dilimi içerisinde ve çeşitli mekânlarda edâ edildiği, herkesin her zaman ve her yerde O'nun yanında bulunmasının imkânsız olduğu cihetiyle bu konuda farklı rivâyetler de mevcuttur.[6]

١٥٩٤- (ط ــ **عمر بن الخطاب** رضي الله عنه) قال : « مَنْ عقَص رأْسَهُ ، أو ضَفَرَ ، أولبّدَ ، فقد وجَبَ عليه الحلاقْ». وفي أخرى قال: «منْ ضَفَرَ فليَحْلِقْ، ولا تُشبِّهوا بالتَّلبيدِ ». أخرجه الموطأ.

---

[5] Bunun için 1389 nolu ve müteakip hadîslere ve izahlarına bakınız.

[6] Bu rivâyetler ve izahları için 1396 nolu hadîse ve devamına bakınız.

1.594- Hz. Ömer şöyle dedi:

"Saçlarını (başında) bağlayana, örene, yağlayıp tarayana saçları traş etmek vâcibdir."[7]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette; "Kim saçlarını örerse, traş olsun. Örmeyi, yağlayıp taramaya benzetmeyin" denir. Hadîsi **Muvatta** tahric etti.

İZAH

Saçları örmek, toplayıp başının üstünde bağlamak veya yağlayıp taramak, saçların dağılmaması ve toza-toprağa bulanmaması gayesine matuftur. Hadîste saçlarını bu şekilde düzenleyenlerin traş olmaları gerektiği, saçları kısaltmanın yetmeyeceği ifâde edilmektedir. Mâlikîlerle bir kısım ulemâ bu görüştedir.

Hanefîler'le diğer bazı âlimlere göre ise, insan muhayyerdir; isterse saçlarını keser, isterse kısaltır. Saçları dipten kesmek, ancak öyle yapmayı adayana veya saçları çok kısa olduğu için tekrar kısaltılması mümkün olmayanlara vâcibdir. Yukarıdaki hadîs ve benzeri rivâyetler de istihbâba hamledilir.

"Örmeyi, yağlayıp taramaya benzetmeyin!" cümlesi, bu ikisinin farklı olduğunu ifâde eder. **Hz. Ömer**'e göre yağlayıp taramak, daha kolay ve hafif olup, sadece kısaltmak yeterlidir.[8]

١٥٩٥- (ط ـ نافع مولى ابن عمر) «أنّ ابن عمر رضي الله عنهما كان إذا حَلَق في حجّ أو عمرة أخَذَ من لحيته وشاربه». أخرجه الموطأ.

1.595- Nâfi'den rivâyet edildiğine göre; "İbn Ömer, hac veya umre esnasında traş olunca, sakalını ve bıyığını da alırdı."[9]

---

[7] **Muvatta**, Hac, 62/191.

[8] Bkz., **Zürkanî**, II, 197; **Evcezu'l-Mesâlik**, VII, 330.

[9] **Muvatta**, Hac, 61/187.

İZAH

Buradaki traştan maksat, saçların kısaltılması ve sakal ile bıyığın düzeltilmesidir. İhrâmdan çıkmak için traş olmak gerekli ise de, sakal ve bıyığın alınması şart değildir. Bununla birlikte sakal ve bıyığın düzeltilmesi müstahabdır.[10]

١٥٩٦- (ط ـ نافع) « أنَّ ابن عمر كانَ إذا أفطَرَ من رمضان ، وهو يُريدُ الحجَّ ، لم يَأْخُذ من رأسه ولا من لحيته شيئا، حتى يَحجَّ ». قال مالك : وليس ذلك على الناس. أخرجه الموطأ.

1.596- Yine Nâfi'den rivâyet edildiğine göre; "İbn Ömer, hacca gitmeye karar verdiği yılda, Ramazan bitiminden haccını yapıncaya kadar saçını sakalını kesmezdi.

Mâlik dedi ki:

"İnsanların da böyle yapması gerekli değildir."[11]

١٥٩٧- (د ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: « لَيْسَ على النساء الحلقُ ، وإنما على النساء التقصيرُ ». أخرجه أبو د.

1.597- Abdullah b. Abbas'dan rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kadınların (hacda) **traş olmaları gerekmez; onlara gereken sadece saçları kısaltmaktır.**"[12]

İZAH

Kadınlar ihrâmdan çıkarken, saçlarının uçlarından bir miktar keserler. Onların traş olmaları mekruhtur, hatta fukahanın ekserisi haram olduğu kanâatindedir.[13]

---

[10] Bkz., **Evcezu'l-Mesâlik**, VIII, 325.

[11] **Muvatta**, Hac, 61/186.

[12] **Ebû Davud**, Menâsik, 79/1985.

[13] Bkz., **Tekmiletu'l-Menhel**, II, 147.

١٥٩٨ – (ت) ـ علي بن أبي طالب رضي الله عنه) قال : «نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم أنْ تَحْلِقَ الْمَرْأَةُ رَأْسَهَا». أخرجه الترمذي.

وزاد رزينٌ في كتابه في الحجِّ والعمرة فقال : « إنما عليها التقصيرُ ».

1.598- Hz. Ali şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.), kadınların başlarını traş etmelerini yasakladı."[14]

RİVÂYETLER

Bunu **Tirmizî** tahric etti.

Rezîn de buna kitabında, hac ve umre konusunda; "Onlara ancak saçları kısaltmak vardır" cümlesini ekledi:

١٥٩٩ – (عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) قال : « لمَّا حَالَ كُفَّارُ قُرَيْشٍ دون رسول الله صلى الله عليه وسلم والبيت، نَحَرَ بالحديبية ، وحَلَقَ رأسَهُ ». أخرجه...

1.599- Abdullah b. Ömer şöyle dedi:

"Kureyş kâfirleri, Rasûlullah (as.) ile Kâbe arasına girip (umre yapmasına) engel olunca, Hz. Peygamber kurbanını Hudeybiye'de kesti ve saçını traş etti."[15]

١٦٠٠ (محمد بن المنكدر رحمه الله) أنّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : « لاتُوضَعُ النواصي تَذَلُّلا ، إلاَّ للّه تعالى، في حجٍّ أو عمرة ». أخرجه...

1.600- Muhammed b. el-Münkedir'den[16] rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

---

[14] **Tirmizî**, Hac, 75/914.

[15] Hadîsi **Rezîn** rivâyet etmiştir.

[16] **Ebû Abdullah, Muhammed b. el-Münkedir b. Abdullah el-Kuraşî et-Teymî el-Medenî:** ö. 130/748. Medîneli tâbiûn muhaddislerindendir. Enes b. Mâlik ve Cabir b. Abdullah'tan rivâyetleri vardır. Kendisinden Süfyan Sevrî ve Haccâc b. Ertât gibi büyük muhaddisler rivâyet etti. Rivâyetleri huccet kabul edilen meşhur ulemadandır. Muhaddis, hafız ve kurrâdır. Sika olduğunda ittifak vardır. İbn

"Hac veya umrede perçemler, ancak Allah'a tezellül için kesilir."[17]

١٦٠١ـ (خ م ط ت د ـ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : « **اللهم ارْحم المُحلِّقين** ، قالوا : والمقصِّرين يا رسول الله ؟ قال : **اللهم ارحم المحلقين**، قالوا: والمقصرين يا رسول الله ؟ قال : **والمقصرين**».

قال البخاري : وقال اللَّيثُ عن نافع : « **رَحمَ اللَّهُ المحلِّقين** ، مرة ، أو مَرَّتَيْن.

وقال عُبيْدُ اللَّه : حَدَّثني نافع قال في الرابعة : **والمقصِّرين** ».

وفي رواية قال : « حَلَقَ رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم ، وحَلَقَ طائفةٌ من أصحابه ، وقصَّر بَعْضُهمْ ، فقال رسول اللَّه : **رَحم الله المُحلِّقين** ، مرة أو مرَّتين ، ثم قال : **والمُقصِّرين**».

أخرج الأولى البخاري ومسلم والموطأ وأبو داود ، والثانية مسلم والترمذي.

1.601- İbn Ömer'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.);

"Ey Allah'ım; traş olanlara merhamet eyle!" diye duâ etti. Dediler ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; ya saçlarını kısaltanlara?"

Hz. Peygamber tekrar;

"Allah'ım; traş olanlara merhamet eyle!" dedi. Halk yine;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; ya saçlarını kısaltanlara?" diye ısrar edince;

"Kısaltanlara da!.." buyurdu.[18]

Uyeyne onun için **"sıdk madenidir"** der. Âbid ve zâhid biridir. Hz. Peygamber'in hadîsi okunduğunda kendini tutamaz, ağlardı. **Medîne**'de vefat etti.

[17] Bu munkatı rivâyeti de **Rezîn** tahric etmiştir. Râvî **Muhammed b. el-Münkedir**, Hz. Peygamber'e yetişmemiştir. Ancak aynı hadîs *Mu'cemu'l-Evsat*'ta (IX, 180, h, 9475) Muhammed b. el-Münkedir, babasından, o Câbir'den, o da Hz. Peygamber'den şeklinde tahric edilmiştir. Ayrıca bkz., **Müsnedu İbni'l-Ca'd**, I, 253, h, 1677 ve **Mecmau'z-Zevâid**, III, 261.

[18] **Buharî**, Hac, 127; **Müslim**, Hac, 55/316-317; **Muvatta**, Hac, 60/184; **Tirmizî**, Hac, 74/913; **Ebû Davud**, Menâsik, 79/1979.

RİVÂYETLER

Buharî dedi ki: Leys[19], Nâfi'den şöyle nakletti:

"Rasûlullah (as.), bir veya iki defa; *'Allah traş olanlara rahmet eylesin'* dedi."

Ubeydullah (el-Ömerî) şöyle dedi:

"Bana Nâfi'nin tahdis ettiğine göre, Rasûlullah (as.) dördüncü seferde; *'kısaltanlara da!..'* buyurdu."

Buharî'nin muallak bir rivâyeti de şöyledir:

"Hz. Peygamber traş oldu. Ashâbından bir grup da traş oldu, bir başka grup ise saçlarını kısalttı. Rasûlullah (as.) bir veya iki defa;

"Allah traş olanlara merhamet eylesin!" buyurdu, sonra;

"Kısaltanlara da!.." dedi.

Bu rivâyetlerden ilkini **Buharî, Müslim, Muvatta** ve **Ebû Davud** tahric etti; ikincisini de **Müslim** ve**Tirmizî** tahric etti.

İZAH

İhrâmdan çıkmak için saçları kısaltmak veya traş etmek, **Şafiîler**'e göre haccın rüknüdür, diğer fukahaya göre ise vâcibdir. Binâenaleyh kısaltma veya traş olmayı terkin cezası, **Şafiîler**'e göre

---

[19] **Ebû'l-Hâris, el-Leys b. Sa'd b. Abdurrahman el-Fehmî el-Mısrî**: 94-175/713-791. Aslen **Isfahan**'lıdır. **Mısır**'da **Karkaşende**'de dünyaya geldi. **Mısır**'da ikâmet etti ve **Mısır** diyarının en büyük âlimi pâyesine erdi. Büyük bir muhaddis, hafız, kârî ve fakîhtir. Bir müddet **Mısır**'da kadılık da yapmıştır. Kur'ân, Arapça, nahiv ve şiirdeki ilmî seviyesi de övgüye değer bulunmuştur. İlmî müktesebâtını **Mısır** ve **Hicâz** ulemâsından elde etmiş, ilmî çalışmalarını **Mısır**'da sürdürmüştür; her gün dört ayrı meclis akteder, bunlardan birinde yalnız hadîs okuturdu. Her sahada İmâm Mâlik'le mukayese edilirdi. Hatta eş-Şâfiî onu Mâlik'ten de üstün sayar, ancak talebeleri onun ilmini devam ettiremedikleri için Mâlik gibi şöhrete ulaşamadığını söylerdi. Saîd b. Ebî Eyyûb'un (öl. 161/778) şöyle dediği rivâyet edilir: **"Mâlik'le Leys bir araya gelseler, Mâlik'in dili tutulurdu."** İbn Vehb de; **"Eğer Leys ve Mâlik olmasaydı doğru yolu bulamazdık"** der. Ahmed b. Hanbel ise; **"Mısır muhaddisleri arasında ondan sağlam birinin bulunmadığını"** söyler. Çeşitli eserler kaleme almıştı. **Mısır**'da büyük bir otoriteye sahipti; hatta **Mısır** nâibi ve kadısı onun emri altında idi. Son derece cömertti, yıllık geliri 80.000 dinar gibi muazzam bir serveti bulmasına rağmen, asla zekât farz olacak kadar elinde para kalmamıştır. Bir âbid hayatı yaşardı. Doğduğu yer olan **Mısır**'da vefat etti.

hiçbir şeyle ödenmez, hac fâsid olur; diğer fukahaya göre ise kurban kesmek gerekir.

Bazı âlimlere göre de, bu terk, hiçbir cezayı gerektirmez; çünkü traş olmak, hac menâsikinden değildir.

Hz. Peygamber'in öncelikle saçlarını traş edenlere duâ etmesinin sebebine gelince; Rasûlullah (as.), bu duâyı ya **Hudeybiye**'de, ya **Vedâ** haccında, ya da her ikisinde yapmıştır. **Hudeybiye**'de yaptığını düşünecek olursak; bilindiği üzere müslümanlar yapılan anlaşma gereği o yıl **Kâbe**'yi ziyaret edememişlerdi, Hz. Peygamber de onlardan traş olup ihrâmdan çıkmalarını istemişti. Ama bu durum müslümanlara çok ağır gelmişti ve ashâbdan bazısı ağır davranmış, saçlarını sadece kısaltmakla yetinmiş, bazıları da Hz. Peygamber'in emrine derhal uyarak saçlarını traş etmişlerdi. İşte Hz. Peygamber, emrine tereddütsüz uyarak traş olanlara öncelikle duâ buyurdu.

Duânın **Vedâ** haccında yapıldığı düşünülecek olursa; daha önce de geçtiği üzere Hz. Peygamber yanında kurbanlığı olduğu halde **Mekke**'ye gelmiş, bu yüzden tavaftan sonra ihrâmdan çıkmamıştı. Ashâbına da, yanında kurbanlık bulunmayanların ihrâmdan çıkmaları emrini vermişti. Bu emir, bir kısım sahâbenin hoşnutsuzluğuna sebep oldu. Bu yüzden bazıları, belki de memnuniyetsizliğin ifâdesi olarak saçlarını sadece kısaltmış, bazıları da hemen emre uyarak traş olmuştu. İşte Hz. Peygamber, derhal emre uyanlara duâda öncelik tanıdı, ağır davrananları geri bıraktı, ama sonunda hepsine de duâda bulundu.[20]

١٦٠٢ـ (خ م ـ **أبو هريرة** رضي الله عنه) أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال : «**اللهم اغفرْ للمحلّقين** ، قالوا: يارسول اللَّه ، والْمُقَصِّرين ؟ قال : **اللهم اغفر للمحلّقين** ، قالوا : يا رسول الله، ولِلْمُقصِّرين؟ قال: [**اللهم اغفِر للمحلقين**، قالوا: يا رسول اللَّه ولِلْمُقَصَّرين؟ قال]: **ولِلْمُقَصِّرينَ**». أخرجه البخاري ومسلم.

---

[20] Bkz., **İbn Hacer**, III, 658; **Evcezu'l-Mesâlik**, VII, 317.

1.602- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiği göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Allah'ım; traş olanlara mağfiret eyle!"

Dediler ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; ya saçlarını kısaltanlara?.."

Hz. Peygamber yine:

"Allah'ım; traş olanlara mağfiret eyle!" buyurdu.

Halk tekrar;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; ya saçlarını kısaltanlara?.." deyince, yine;

"Ey Allah'ım; traş olanlara mağfiret eyle!" buyurdu.

Halk tekrar;

"- Ya kısaltanlar, ey Allah'ın Rasûlü?.." diye ısrar edince;

"Kısaltanlara da!.." buyurdu.[21]

١٦٠٣ـــ (م ــ أم **الحصين** رضي اللّه عنها) « أنّها سَمِعَت النبيّ صلى الله عليه وسلم في حَجَّةِ الْوَدَاعِ ، دَعَا لْمُحَلِّقِينَ ثلاثا ، ولِلْمُقَصِّرِينَ مرّة واحدة ». أخرجه مسلم.

1.603- Ümmü'l-Hasîn'den rivâyet edildiğine göre; o, vedâ haccında Rasûlullah'ın (as.) traş olanlara üç defa, saçlarını kısaltanlara da bir defa duâ ettiğini işitti.[22]

---

[21] **Buharî**, Hac, 127; **Müslim**, Hac, 55/320.

[22] **Müslim**, Hac, 55/321.

الباب الثامن
في التحلل و أحكامه
و فيه فصلان:
الفصل الأول
في تقديم بعض أسبابه على بعض

H- İHRAMDAN ÇIKIŞ VE HÜKÜMLERİ

I- İHRAMDAN ÇIKIŞ SEBEPLERİNİN BİRBİRİNE TAKDİM VEYA TEHİRİ

١٦٠٤ــ (خ م ط ت د ــ عبد اللّٰه بن عمرو بن العاص رضي اللّٰه عنهما) « أنَّ رسولَ اللّٰه صلى الله عليه وسلم وقف في حجة الوداع بمَنَى للناس يسألونه ، فجاء رجلٌ فقال: لم أشعُر، فحلَقْتُ قبل أنْ أذْبح ؟ فقال: **أذْبح ولا حَرجَ**، فجاء آخر فقال: لم أشعر، فنحدت قبل أن أرمي؟ قال: **أرم، ولا خرج** فما سُئِلَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم يومئذ عن شيء قُدِّمَ ولا أُخِّرَ، إلا قال: افعَلْ، ولا حَرَج ».

وفي رواية: « أنَّهُ شَهِدَ النبيَّ صلى الله عليه وسلم يَخطُبُ يوم النَّحْرِ ، فقام إليه رجلٌ ، فقال : كُنتُ أحسبُ أنَّ كذا قبل كذا ، ثم قام آخر ، فقال: كنت أحسبُ أنَّ كذا قبل كذا ، حَلَقْتُ قبل أنْ أنْحَرَ، نحرتْ قبل أنْ أرميَ ، وأشباه ذلك. فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم ، **أفْعَلْ** ، **ولا حَرَجَ** ، لَهُنَّ كُلِّهُنَّ ، فَمَا سُئِلَ يومئذ عن شيءٍ إلا قال : **افْعَلْ** ، **ولا حَرَجَ**».

وفي أخري قال : « وَقَفَ رسولُ اللّٰه صلى الله عليه وسلم على ناقته - ثم ذكر نحوه ».

وفي أخرى قال : « فيما سَمِعْتُهُ سُئِلَ يومئذ عن أمْرٍ مِمَّا يَنْسى المرءُ ، أو يَجْهَلُ: من تَقديم بَعْضِ الأمُورِ على بَعْضٍ وأشْباهها إلا قال رسولُ اللّٰه صلى الله عليه وسلم: **افْعَلُوا ذلك ولا حَرَجَ**».

وفي أخرى قال : « سمِعْتُ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم – وأتاه رُجلٌ يومَ النّحرِ وهو واقف عند الجمرة – فقال : يا رسول اللَّه ، حلقتُ قبل أنْ أرميَ ؟ قال : ارمِ ، **ولا حَرَجَ** ، وأتاه آخر ، فقال : إنِي ذَبحتُ قبلَ أن أرْميَ ؟ قال : **ارمِ ولا حرج** ، وأتاه آخر ، فقال : إنِي أفضْتُ إلى البيتِ ، قبل أنْ أرميَ ؟ قال : **ارْمِ ولا حَرَجَ** ». هذه روايات البخاري ومسلم. وأخرج الموطأ وأبو داود : الرواية الأولى ، إلاَّ أنَّ الموطأ لم يَذْكُرْ « حجَّةَ الْوداعِ».

وفي رواية الترمذي مختصرا : « أنَّ رجلا سَألَ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم ، فقال : حَلَقْتُ قبل أنْ أذْبَح؟ قال: **اذْبَحْ؟ ولا حَرَجَ** وسَألَهُ آخر فقال: نحرتُ ولم أرم؟ قال: **أرمِ ، ولا حَرَجَ**».

1.604- Abdullah b. Amr el-Âs'dan rivâyet edildiğine göre; "Rasûlullah (as.) vedâ haccında, insanların kendisine soru sormaları için Mina'da durdu, biri gelip dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; ben düşünemedim, kurban kesmeden önce traş oldum."

"- **Kurbanını kes, zararı yok!**"

Bir başkası geldi:

"- Ben bilemedim, şeytan taşlamadan kurban kestim."

"- **Şimdi taşla, zararı yok!**"

O gün, Hz. Peygamber'e, takdim veya tehir edilen (ihrâmdan çıkışla ilgili) ibâdetlerden hangisi soruldu ise hepsine;

"- **Şimdi yap, zararı yok!**" buyurdu.[1]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyete göre Abdullah, kurban (bayramının ilk) günü Hz. Peygamber'i görmüş, bir adam O'nun huzuruna çıkıp;

"- Ben, şunun bundan önce yapılacağını sanıyordum" demiş. Sonra başkaları gelip;

"- Ben, bunun şundan önce yapılacağını zannediyordum."

"- Ben, kurban kesmeden traş oldum."

---

[1] **Buharî**, Hac, 131; İlim, 23, 46; Eyman, 15; **Müslim**, Hac, 57/327; **Muvatta**, Hac, 81/242; **Tirmizî**, Hac, 76/916; **Ebû Davud**, Menâsik, 88/2014.

"- Ben, şeytan taşlamayı yapmadan traş oldum" gibi sözler söylemişlerdi. Hz. Peygamber, onların hepsine de;

"- **Şimdi yap, zararı yok!**" buyurdu. O gün kendisine sorulan her soruya;

"- **Şimdi yap, zararı yok!**" cevabını verdi.

Diğer bir rivâyette; "Rasûlullah (as.), devesinin üzerinde durdu" cümlesi ilave edilerek aynı hadîs zikredilir.

Başka bir rivâyet de şöyledir:

"Duyduğuma göre o gün Hz. Peygamber'e, insanın unutarak veya bilmeden bazı şeylerin birbirine takdimi ve benzeri şeylerden sorulmuş, Hz. Peygamber hepsine;

"- **Şimdi yapın, zararı yok!**" cevabını vermiş.

Bir diğer rivâyette Abdullah şöyle der:

"Ben Rasûlullah'ı (as.) dinledim; (Akabe) cemresinin yanında dururken kendisine kurban (bayramının ilk) günü bir adam gelmiş ve;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; şeytan taşlamadan traş oldum" deyince;

"- **Taşları şimdi at, zararı yok!**" buyurdu. Bir başkası gelip;

"- Ben, şeytanı taşlamadan kurban kestim" demiş, ona da;

"- **Şimdi taşla, zararı yok!**" buyurdu.

Başka biri de;

"- Ben taşlama yapmadan Kâbe'yi ziyaret ettim" demiş, ona da;

"- **Şimdi taşla, zararı yok!**" buyurdu.

Bunlar, **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir.

İlk rivâyeti **Muvatta** ve **Ebû Davud** da tahric etti. Ancak **Muvatta**'da; "Vedâ haccı sırasında" ibaresi yoktur.

Tirmizî'nin rivâyeti daha muhtasar olup şöyledir:

"Bir adam Rasûlullah'a (as.) sordu:

"- Ben, kurban kesmeden traş oldum."

"- **Şimdi kes, zararı yok!**" buyurdu. Başka biri;

"- Ben, şeytan taşlamadan traş oldum" dedi.

"- **Şimdi taşla, zararı yok!**" buyurdu.

İZAH

İhrâm; haram kılma demektir. Mîkat mahallinde hac veya umreye niyet edilmesiyle başlar. Normal zamanlarda insana helâl olan bazı şeyler, ihrâmlı iken haram kılındığı için bu ismi almıştır.

Tahallül ise; helâl kılma demektir. İhrâmdan çıkmayı ve ihrâmlıya yasak olan şeylerden kurtulmayı ifâde eder.

Umre için ihrâma giren, **Safâ** ile **Merve**'de sa'y edince traş olup ihrâmdan çıkar.

Hac için ihrâma giren ise, bayramın ilk günü **Akabe** cemresini atıp kurban kestikten sonra traş olur ve ihrâmdan çıkar. Cinsî temas dışında bütün yasaklar kalkar. Ziyaret tavafını yapnca bu yasak da kalkar.

Bayramın ilk günü **Mina**'da yapılması gereken dört şey vardır:

1- Akabe cemresini atmak,

2- Kurban kesmek,

3- Traş olmak,

4- Ziyaret tavafı yapmak.

Bütün mezheplere göre bu sıraya uyulması gerekir. Ancak uyulmadığı takdirde, ne yapılması gerektiği konusunda farklı ictihadlar vardır.

1- Fukahanın büyük çoğunluğuna göre; tertibe riâyet sünnettir, takdim-tehir yapılması cezayı gerektirmez. İzahına çalıştığımız hadîs de buna delâlet eder.

2- Bazı âlimlere göre, tertibe riâyet vâcibdir; terki halinde kurban kesmek gerekir.

3- **Mâlikîler**'e göre de, traş olmakla ziyaret tavafının, Akabe cemresinden sonraya bırakılması vâcibdir; **Akabe**'den önce yapılırsa kurban kesmek gerekir.

Ahmed b. Hanbel'in de, kasten ve bilerek tertibe riâyet etmeyenin kurban kesmesi gerektiğini söylediği rivâyet edilir.[2]

---

[2] Bkz., **İbn Hacer**, III, 667; **Tekmiletu'l-Menhel**, II, 142; **Aynî**, X, 73; **Zürkanî**, III, 254; **Evcezu'l-Mesâlik**, VIII, 145; **Avnu'l-Mabûd**, V, 494; **Tuhfe**, III, 662.

١٦٠٥ـ (خ م د س ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) «أنَّ النبي صلى الله عليه وسلم قيلَ لَهُ في الذبحِ والحَلْقِ والرَّمي والتَّقْديم والتأْخير؟ فقال: لا حَرَجَ».

هذه رواية البخاري ومسلم. وفي رواية للبخاري أيضا قال : « كان النبيُّ صلى الله عليه وسلم يُسألُ يومَ النَّحرِ بمنًى ؟ فيقول: لا حَرَجَ ، فَسأله رجلٌ، فقال : حَلَقْتُ قَبَلَ أنْ أذبَح ؟ فقال : اذْبح ، ولا حرج ، قال : رَميتُ بعدما أمْسَيْتُ؟ فقال : لا حَرَجَ ».

وفي أخرى له « انَّهُ سُئلَ عَمَّن حَلَق قبلَ أنْ يَذْبَحَ ، ونحوه ؟ فقال : لا حَرَجَ ، لا حَرَجَ».

وفي أخرى له قال : « قال رجلٌ للنبي صلى الله عليه وسلم : زُرتُ قَبلَ أن أرمي ؟ قال : لا حَرَجَ ، قال : حلَقتُ قبلَ أن أذبحَ ؟ قال: لا حرَجَ ، قال : ذَبحْتُ قبلَ أن أرمي ؟ قال : لا حرَجَ ».

وفي أخرى : « أنَّهُ سُئلَ في حَجَّته عن الذَّبحِ قَبْلَ الرَّمي ؟ وعن الحلق قَبْلَ الذَّبح ؟ فأوْمأ بيده: لا حَرَجَ ». وأخرج أبو داود والنسائي : الرواية الثانية.

1.605- Abdullah b. Abbas'dan rivâyet edildiğine göre; "Hz. Peygamber'e kurban, traş olma, şeytan taşlama vb. bazı hususların takdim ve tehiri hakkında soruldu. Hz. Peygamber;

"- Zararı yok!" buyurdu.[3]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buharî** ve **Müslim**'indir.

Buharî'nin diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Hz. Peygamber'e, kurban günü Mina'da sorular soruldu da;

"- Zararı yok!" buyurdu. Biri;

"- Ben, akşamdan sonra taşlama yaptım" dedi.

"- Zararı yok!" buyurdu.

---

[3] **Buharî**, Hac, 125, 130; İlim, 24; Eyman, 15; **Müslim**, Hac, 57/334; **Ebû Davud**, Menâsik, 79/1983; **Nesaî**, Hac, 224.

Buharî'nin diğer bir rivâyetine göre ise; Hz. Peygamber'e, kurban kesmeden önce traş olan vb. kişilerin durumu soruldu:

"- Zararı yok! Zararı yok!" buyurdu.

Yine **Buharî**'nin başka bir rivâyetinde, bir adam Hz. Peygamber'e şöyle dedi:

"- Ben, taşlama yapmadan Kâbe'yi ziyaret ettim."

"- Zararı yok!" buyurdu. Bir başkası;

"- Ben, kurban kesmeden traş oldum" dedi.

"- Zararı yok!" buyurdu. Bir diğeri;

"- Ben, taşlama yapmadan kurban kestim" dedi.

"- Zararı yok!" buyurdu.

Diğer bir rivâyette; Hz. Peygamber'e , vedâ haccı sırasında, şeytan taşlamadan kurban kesmek, kurban kesmeden traş olmak konusu sorulmuş, eliyle;

"- Zararı yok!" diye işaret buyurmuş.

Ebû Davud ve**Nesaî**, bu rivâyetlerin ikincisini tahric ettiler.

١٦٠٦ـ (خ ـ جابر بن عبد اللَّه رضي اللَّه عنهما) قال : « سُئِلَ رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم : عَمَّنْ حَلَقَ قبل أَنْ يَذْبَح ، ونحوه ؟ فقال : **لا حَرَجَ لا حَرَجَ** ».

أخرجه البخاري تعليقا ، بعد حديث ابن عباس المذكور.

1.606- Câbir b. Abdullah'dan rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah'a (as.), kurban kesmeden traş olan vb. kimseler hakkında soruldu:

"- Zararı yok! Zararı yok!" buyurdu.[4]

١٦٠٧ـ (د ـ أسامة بن شريك رضي الله عنه) قال : « خرجت مع رسول اللّه صلى الله عليه وسلم حَاجًّا ، فكان النَّاسُ يأتونَهُ ، فَمِنْ قائِلٍ : يا رسول اللّه ، سَعَيْتُ قَبْلَ أنْ

---

[4] **Buharî**, Hac, 125, ta'lîkan. Aynı hadîs, aynı yerde **İbn Abbas** tarafında da aynı lafızlarla ve mevsûl olarak rivâyet edilir.

أطوف ، وأخرت شيئا ؟ أو قدمت شيئا فكان يقول : لا حرج ، إلا على رجل اقترض عرض رجل مسلم وهو ظالم ، فذلك الذي حرج وهلك». أخرجه أبو داود.

1.607- Üsâme b. Şerîk[5] anlatıyor:

"Hz.Peygamber'le birlikte hacca gittim. Halk, Rasûlullah'a (as.) gelip soruyordu. Biri dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; tavaf yapmadan sa'y ettim. Bazı menâsiki önce veya bazılarını vaktinden sonra yaptım."

Hz.Peygamber şu cevabı verdi.

"- Zararı yok! Ancak haksız olduğu halde bir müslümana dil uzatmak böyle değildir... Bunu yapan günaha girmiş ve helâk olmuştur."[6]

İZAH

"Tavaftan önce sa'y ettim" cümlesinde; râvî **Cerîr b. Abdülhamîd**, hocası **Süleyman b. Firuz eş-Şeybanî**'den rivâyette teferrüd etmiştir; bu itibarla garibdir.

"Dil uzatmak"tan gaye; gıybet etmek, birinin şerefi ve namusu hakkında ileri-geri konuşmaktır.[7]

١٦٠٨ــ (ط ــ نافع مولى ابن عمر) «أن ابن عمر رضي الله عنهما لقي رجلا من أهله يقال له : المجبر ، قد زفاض، ولم يحلق ولم يقصر ، جهل ذلك ، فأمره عبد الله بن عمر أن يرجع فيحلق ، أو يقصر ، ثم يرجع إلى البيت ، فيفيض». أخرجه الموطأ.

1.608- Nâfi'den rivâyet edildiğine göre; "efendisi İbn Ömer, âilesinden el-Mücebber[8] adlı kişi ile karşılaştı. Adam bilmeyerek traş

---

[5] **Üsâme b. Şerîk ez-Zebyânî es-Sa'lebî el-Ğatafânî el-Kûfî:** Sahabîdir. Hayatı hakkında çok az şey bilinmektedir. Hz. Peygamber'den sonra **Kûfe**'de ikamet etmiştir. Kendisinden sadece Ziyâd b. Ilâka rivâyet etti. Rivâyeti *Sünen*'lerde tahric edildi.

[6] **Ebû Davud**, Menâsik, 88/2015.

[7] Bkz., **Avnu'l-Mabûd**, V, 495; **Tekmiletu'l-Menhel**, II, 196.

olmadan ve saçlarını kısaltmadan ziyaret tavafını yapmıştı. Abdullah b. Ömer, ona, gidip traş olmasını veya saçlarını kısaltmasını, sonra da Kâbe'ye varıp ziyaret tavafını yapmasını emretti.[9]

İZAH

Mücebber, İbn Ömer'in kardeşi **Abdurrahman**'ın oğlu **Abdurrahman'**ın lakabıdır. Babasının ve kendisinin ismi de **Abdurrahman**'dı. **Mücebber**'e, ana karnında babası öldüğü için, babasının adı olan **Abdurrahman** ismi verilmişti.

İbn Ömer'in, **Mücebber**'den tekrar tavaf yapmasını istemesi, sünnete uymasını temin gayesini taşımaktadır. Taşlama, kurban kesme, traş olma ve tavafta tertip, ulemânın ekserisine göre sünnettir, şart değildir.[10]

---

[8] **Abdurrahman b. Abdurrahman b. Ömer b. el-Hattâb el-Asğar el-Mücebber el-Medenî:** Hz. Ömer'in torunu ve İbn Ömer'in yeğenidir. Abdurrahman el-Asğar ve el-Mücebber diye maruftur. Babası Abdurrahman'a Hz. Ömer, şarap içtiği için had vurmuştu.

[9] **Muvatta**, Hac, 61/189.

[10] Bkz., **Evcezu'l-Mesâlik**, VII, 328.

الفصل الثاني
في وقت التَّحضلّل و جضوضازه

II- İHRAMDAN ÇIKMA VAKTİ

١٦٠٩ـ (ط ـ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) أنَّ عُمَرَ قال: «مَنْ رَمَى الجمرَةَ، ثم حلَقَ أو قصَّرَ، ونَحَرَ هَدْيا إن كانَ معه فقد حَلَّ له ما حَرُمَ عليه ، إلا النِّساء والطِّيب حتَّى يطوفَ بالبَيْتِ».

وفي رواية: «أنَّ عُمَرَ : خَطَبَ النَّاسَ في عَرَفَةَ ، فَعَلَّمَهُمْ أمْرَ الحجِّ ، فقال لهم فيما قال : إذا جئْتُمْ مِنًى غدًا ، فمن رَمى الجمرة فقد حَلَّ له ما حَرُمَ على الحاجِّ إلاَّ النِّساء والطِّيبَ، لا يَمسّ أحدٌ نساءا ولا طيبا حتّى يَطُوفَ بالبيت». أخرجه الموطأ.

1.609- İbn Ömer'den rivâyet edildiğine göre Hz. Ömer şöyle dedi:

"Kim cemreleri atar, sonra traş olur veya saçlarını kısaltır ve -şayet varsa- hedy kurbanını keserse, (ihrâm sebebiyle) haram kılınan şeyler ona helâl olur. Yalnız Kâbe'yi tavaf etmedikçe, hanımına dokunmaz! Ayrıca koku sürünmesi de helâl değildir."[11]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette **Hz.** Ömer, Arafat'ta halka hitap etmiş, hac menâsikini anlatmıştı. Halka şunu söylemişti:

"Yarın Mina'ya gittiğinizde, cemreleri atan herkese, kadın ve koku müstesnâ, hacılara haram olan şeyler helâl olur. Kâbe'yi tavaf etmedikçe, kimse karısına ve kokusuna yaklaşmasın!"

Hadîsi **Muvatta** tahric etti.

İZAH

İhrâmdan, çıkma işi, iki kademede gerçekleşir.

[11] **Muvatta,** Hac, 73/221.

İlki, şeytan taşlama, traş ve kurbandan sonradır, ki ona **"İlk Tahallül"** denir.

İkincisi ise, ziyaret tavafını yaptıktan sonradır, ona da **"İkinci Tahallül"** denir.

İlk tahallülden sonra yasaklığı hâla devam eden şeylerin neler olduğu konusunda dört rivâyet vardır:

1- Bütün yasaklar kalkar, sadece kadınlara yaklaşma yasağı devam eder. Bu yasak da ikinci tahallül ile birlikte kalkar. Ulemânın büyük çoğunluğu bu görüştedir.

2- Sadece kadınlara yaklaşmak ve koku sürünmek yasak olarak devam eder. İzahına çalıştığımız hadîs, buna delâlet etmektedir.

3- **İmam Mâlik**, kadın ve koku yasağına avlanmayı da ekler ve yasakları üçe çıkarır.

4- **Atâ** ve bir grup âlim de, sadece kadına yaklaşma ve avlanmanın yasak kaldığını söyler.[12]

١٦١٠ـ (س ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال : « إذا رَمَى الجمرَةَ فقد حَلَّ لَهُ كُلُّ شيءٍ إلا النّساءَ ، قيل: والطِّيبُ ؟ قال : أمَّا أنا فقد رأيتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يتضَمَّخُ بالمسك ، أوَ طيبٌ هو ؟ ». أخرجه النسائي.

1.610- Abdullah b. Abbas şöyle dedi:

"Bir insan, cemreleri attığı zaman, kadın hariç her şey helâl olur."

Dendi ki:

"- Ya koku?"

"- Ben, Rasûlullah'ı (as.) bol bol misk sürünürken gördüm; o koku değil mi?.."[13]

١٦١١ـ (د ـ أم سلمة رضي الله عنها) قالت : كانت لَيْلَتِيَ التي يَصيرُ إليَّ فيها رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم مَسَاءَ يوم النَّحرِ ، فصارَ إليَّ ، فدَخَلَ عَلَيَّ وهبُ بنُ زَمعَةَ ،

---

[12] Bkz., **Zürkanî**, III, 229; **Evcezu'l-Mesâlik**, VIII, 70.

[13] **Nesaî**, Hac, 231.

وَدَخَلَ معه آخرُ من آل أبي أُمَيَّة مُتَقَمِّصَيْن ، فقال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم لوَهْب : « هل أفَضْتَ [أبا عبد اللّه؟]» ، قال : لا ، [واللّه] يا رسول اللّه ، قال: «انزِع عنك القميص» قال : فَنَزَعه من رأسه ، ونَزَعَ صاحبُه قميصَهُ من رأسه ، ثم قال : و لِمَ يا رسول اللّه ؟ قال : « إنَّ هذا يومٌ قد أُرخِصَ لكم إذا أنْتُمْ رَمَيْتُمُ الجَمْرَةَ : أنْ تَحِلُّوا - يعني : منْ كُلِّ شيءٍ ، إلا النِّسَاءَ - فإذا أمْسَيْتُمْ قَبلَ أنْ تطوفوا بهذا البيت صِرتُمْ حُرُماً كَهَيْئتكم قبل أنْ تَرْمُوا ، حتى تَطُوفُوا به». أخرجه أبو داود.

1.611- Ümmü Seleme'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah'ın (as.) benim nöbetime geleceği gün, kurban gününün akşamına tesadüf etmişti. Akşamleyin geldi; az sonra Vehb b. Zem'a[14]; yanında Ebû Umeyye âilesinden biri olduğu halde içeri girdi. İkisi de gömlekli idiler. Hz. Peygamber Vehb'e dedi ki:

"- Ey Ebû Abddullah, ziyaret tavafını yaptın mı?"

"- Vallahi hayır, ey Allah'ın Rasûlü."

"- Öyleyse gömleğini çıkar!"

Vehb, gömleğini başından çekip çıkardı, arkadaşı da çıkardı. Sonra dedi ki:

"- Niçin ey Allah'ın Rasûlü?"

Hz. Peygamber şu cevabı verdi:

"- Bugün, cemreleri attığınız zaman, size ihrâmdan çıkmanıza izin verilen gündür. -Hz. Peygamber, kadınlar dışında her şeyin helâl kılındığını kastediyordu.- **Eğer şu Kâbe'yi tavaf etmeden akşama kavuşursanız, şeytan taşlamadan önceki durumunuzla ihrâmlı olarak bekler, Kâbe'yi tavaf edinceye kadar öyle kalırsınız."**[15]

---

[14] **Ebû Abdullah, Vehb b. Zem'a b. el-Esved b. el-Muttalib el-Kuraşî el-Esedî:** Sahabîdir, Hz. Peygamber'in zevcesi Sevde'nin kardeşidir. **Mekke** fethinde İslâm'ı kabul etmişti.

[15] **Ebû Davud**, Menâsik, 83/1999.

İZAH

İhrâmlı iken unutarak veya bilmiyerek dikişli bir elbise giyen, farkına varır varmaz hemen onu çıkarmalıdır.

Bayramın ilk günü, ilk tahallülle birlikte, kadınlara yaklaşmak hariç bütün ihrâm yasakları kalkar. Bunu hükme bağlayan hadîsimiz, diğer bir hususu da dile getirmektedir: Eğer ilk gün, güneş batımına kadar ziyaret tavafı yapılırsa, bütün yasaklar kalkar; yapılmadığı takdirde, ihrâm yasakları tekrar avdet eder

Ancak hadîsin bu hükmü, bu konudaki pek çok sahih rivâyete aykırı düşmektedir. Çünkü bu rivâyetlerde, ilk tahallülden sonra, ziyaret tavafından önce kadınlara yaklaşmanın dışında bütün yasakların kalkacağı belirtilmektedir. Nitekim bütün mezhepler de bunu esas almış, güneş batımı ile ihrâm yasaklarının geri geleceği rivâyetini benimsememiştir. Hatta **Beyhakî**, fukahadan, bu hükmü benimseyen birini bilmediğini söylüyor. Bu rivâyeti, ziyaret tavafını bayram günlerinde yapmak câiz olmakla birlikte, özellikle ilk gün yapmanın faziletini teyid manasına hamletmişlerdir.[16]

١٦١٢ــ (خ م س ــ عمرو بن دينار رحمه اللّٰه) قال : « سَألنا ابنَ عُمَرَ : أيَقَعُ الرَّجُلُ على امْرأتِه في العُمرةِ قبلَ أنْ يطوفَ بين الصفا والمروة ؟ فقال : قَدِمَ رسولُ اللّٰه صلى اللّٰه عليه وسلم ، فَطافَ بالبيتِ سبعا ، ثم صَلَّى خَلْفَ المقام رَكْعَتَيْنِ ، وطافَ بين الصَّفا والمروةِ وقال : **{ لقد كان لكم في رسولِ اللّٰه أُسوَةٌ حسنَةٌ }** [الأحزاب : ٢١].

زاد في رواية: وسألتُ جابرَ بْن عبد اللّٰه ؟ فقال : لا يقرُبُ امرأته ، حتى يَطُوفَ بين الصَّفا والمروة. أخرجه البخاري ومسلم. وأخرج النسائي الأولى ، ولم يذكر الزيادة.

1.612- Amr b. Dinar anlatıyor:

İbn Ömer'e sorduk:

"-Umre yapan bir adam, Kâbe'yi tavaf ettiği halde Safâ ile Merve arasında sa'y etmeden karısıyla yatabilir mi?"

Cevaben:

---

[16] Bkz., **Tekmiletu'l-Menhel**, II, 175; **Avnu'l-Mabûd**, V, 482.

"- Rasûlullah (as.) geldi, Kâbe'yi yedi defa tavaf etti, sonra Makam-ı İbrahim'in arkasında iki rekât namaz kıldı, sonra Safâ ile Merve arasında sa'y etti. ***'Muhakkak ki, Allah'ın Rasûlü'nde sizin için pek güzel bir örnek vardır'***[17] dedi."[18]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet şöyledir:

Câbir b. Abdullah'a (aynı soruyu) sordum, şu cevabı verdi:

"- Safâ ile Merve arasında sa'y etmeden, bir erkek karısına yaklaşamaz."

Hadîsi, **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

İlk rivâyeti **Nesaî** de tahric etti.

İZAH

Hadîs-i şerif, umre yapan birinin, ancak tavaf ve sa'yi yaptıktan sonra ihrâmdan çıkabileceğini hükme bağlamaktadır. Fukahanın ictihadı da bu istikamettedir.

Yalnız **İbn Abbas** ve **İshak b. Rahûye**, **Kâbe**'yi tavaf edince ihrâmdan çıkabileceğini söylerler.[19]

١٦١٣ـــ (خ م ـــ **عبد اللّٰه بن عباس** رضي اللّٰه عنهما) كان يقول : « لا يطُوفُ بالبيت حاجٌ ولا غيْرُ حاجٍ إلاَّ حلَّ ، قيل لعَطاءٍ : مِنْ أيْنَ يقولُ ذلك ؟ قال : من قول اللّٰه عزَّ وَجلّ : { **ثُمَّ مَحِلُّها إلى البَيْتِ الْعَتيقِ** } [الحج : ٣٣] ، قيل : فإن ذلك بعد الْمعرَّفِ ؟ فقال : كان ابنُ عبَّاسٍ يقول : هو بعد الْمُعَرَّفِ وقَبْلَهُ ، وكان يأخُذُ ذلك من أمر رسول اللّٰه صلى الله عليه وسلم حين أمَرَهُمْ أنْ يَحِلُّوا في حَجَّة الوداع ».

وفي رواية « قال : قال له رجلٌ مِنع بني الْهُجَيم : ما هذه الفُتيَا التي تَشَغَّفَتْ – أو تشَعَّبَتْ – بالناس : إنَّ مَنْ طافَ بالبيتِ فقد حلَّ ؟ فقال : سُنَّةُ نبيِّكم صلى الله عليه وسلم، وإنْ رَغمْتُم ».

[17] Ahzab, 21.

[18] **Buharî**, Hac, 69, 72, 80; Umre, 11; Salât, 30; **Müslim**, Hac, 28/189; **Nesaî**, Hac, 142.

[19] Bkz., **Aynî**, X, 127; **İbn Hacer**, III, 721.

وفي أخرى : قال : « قيل لابن عباس : إنَّ هذا الأمرَ قد تفشَّغَ النَّاسَ.. وذكر الحديث ».

أخرجه البخاري ومسلم.

1.613- Abdullah b. Abbas şöyle diyordu:

"İnsan, ister hac maksadıyla olsun, ister başka bir maksatla olsun, Kâbe'yi tavaf etti mi ihrâmdan çıkar."

Atâ'ya soruldu:

"- Acaba İbn Abbas, bunu neye dayanarak söylüyordu?"

"- Yüce Allah'ın; ***'O kurbanlıkların varacakları yer, Beyt-i Atîk'te*** *(Kâbe'de)* ***son bulur'***[20] âyetine dayanarak."

"- Ama bu, Arafat'ta vakfe yaptıktan sonra olur!..."

"- İbn Abbas; 'Arafat'tan önce veya sonra olabileceğini' söylüyordu. O, bu hükmü, Hz. Peygamber'in, Vedâ haccında ashâba, ihrâmdan çıkmalarını söylediği sıradaki emrinden çıkarıyordu."[21]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette; Hüceym kabilesinden bir adam İbn Abbas'a;

"- İnsanların kalplerine işleyen -veya insanları gruplara ayıran- şu; *'Kâbe'yi tavaf eden ihrâmdan çıkar'* fetvası nedir?" diye sorar. İbn Abbas;

"- Sizler hoşlanmasanız da, o, Peygamberinizin sünnetidir" der.

Başka bir rivâyette de İbn Abbas'a şöyle denmiş:

"- Bu fetvâ, halk arasında yayıldı..."

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

İZAH

Az önce de söylediğimiz gibi **Kâbe**'yi tavaftan sonra ihrâmdan çıkmak, **İbn Abbas**'ın mezhebidir. Ancak ulemânın hemen tamamı buna muhaliftir. Fukahanın ittifakına göre; umre yapan, tavaf ve sa'yi yaptığında ihrâmdan çıkar. Hac yapan da **Akabe** cemresini taşlayıp kurban, traş ve ziyaret tavafından sonra ihrâmdan çıkar.

---

[20] Hac, 33.

[21] **Buharî**, Megazî, 77; **Müslim**, Hac, 32/206-208.

Hadîste de belirtildiği üzere **İbn Abbas**'ın sözü, tartışmalara sebep olmuştur. **İbn Abbas**'ın; **"tavaf yaptı mı ihrâmdan çıkar"** sözü ile gayesi, ziyaret tavafı değil, kudûm tavafıdır. Çünkü ziyaret tavafını yaptıktan sonra ihrâmdan çıkmanın cevazında şüphe yoktur.

İbn Abbas'ın âyetle istidlâli de uygun görülmez. Çünkü âyette, tavafla ihrâmdan çıkmaya delâlet eden bir husus yoktur. Âyetten maksadın, ihrâmdan çıkmak olduğu kabul edilecek olursa, kurbanlıkların sadece Harem'e varmasıyla ihrâmdan çıkmak gerektiğine hükmetmek icab ederdi. Halbuki âyetten gaye, kurbanlıkların sadece Harem dahilinde kesilebileceğini belirtmektir.

Vedâ haccı sırasında Hz. Peygamber'in, yanında kurbanlık getirmeyenlerin ihrâmdan çıkmalarını, haclarını feshedip umreye çevirmelerini emretmesi, **İbn Abbas**'ın bu fikre varmasında etkili olduğu düşünülebilir. Ancak bu da, sadece o yıla mahsus bir uygulama idi.

İbn Abbas'ın maksadının temettu haccı olduğu, binaenâleyh umre tavafını yaptıktan sonra ihrâmdan çıkmayı kasdettiği de düşünülebilir.[22]

١٦١٤ــ (ط ــ عائشة رضي الله عنها) « كانت تقول: المحرِم لايُحِلُّهُ شيءٌ ، إلا البيتُ». أخرجه الموطأ.

1.614- Hz. Âişe şöyle diyordu:

"İhrâmlıyı, sadece Kâbe'yi tavaf ihrâmdan çıkarır."[23]

İZAH

Hz. Âişe'nin bu sözü, hastalık gibi bazı mazeretlerle **Kâbe**'ye ulaşamayan kişiler hakkındadır. Nitekim **Muvatta**'da bu rivâyetin bâb başlığı; **"Düşman dışında bir sebeple Kâbe'ye ulaşması engellenen kişiler"** şeklindedir.

---

[22] Bkz., **Aynî**, IX, 259; **İbn Hacer**, III, 559.

[23] **Muvatta**, Hac, 32/101.

Bu insan, tedavi olduktan sonra **Kâbe**'ye gelir, tavaf ve sa'yini yapar, sonra ihrâmdan çıkar. Ayrıca fidye de verir.[24]

Ancak bu rivâyetin de sendedinde kopukluk vardır, çünkü hadîsin râvîsi **Yahya b. Saîd, Hz. Âişe**'ye yetişmemiştir.

١٦١٥ـ (خ م ط د س ـ **حفصة أم المؤمنين** رضي اللّه عنها) قالت: «إنَّ النَّبيَّ صلى الله عليه وسلم أمَرَ أزْواجَهُ أنْ يَحلِلْنَ عامَ حَجَّة الوَداعِ، قالت حَفْصَةُ: فقلتُ: فما يَمْنَعُكَ أنْ تَحِلَّ؟ قال: **إنِّي لَبَّدْتُ رأسي وقَلَّدْتُ هَدْيي فلا أحِلُّ حتى أنْحَرَ هَدْيِي**».

وفي رواية : أنَّ حَفْصَةَ قالت : « قلتُ للنبيِّ صلى الله عليه وسلم. ما شأنُ النَّاس حلُّوا ولَمْ تَحِلَّ من عُمْرتكَ ؟ قال : **إني قَلَّدْتُ هَدْيي ، ولَبَّدتُ رأْسي ، فلا أحِلُّ حتى أَحِلَّ من الحجِّ** ».

وفي رواية : « **فلا أُحِلُّ حتى أَنْحَرَ** ».

هذه روايات البخاري ومسلم. وأخرج منها الموطأ وأبو داود الرواية الآخرة. وأخرج النسائي منها الرواية الثانية.

1.615- Mü'minlerin annesi Hz. Hafsa şöyle dedi:

"Hz. Peygamber, Vedâ haccında hanımlarına ihrâmdan çıkmalarını emretmişti. Ben, kendisine dedim ki:

"- Senin ihrâmdan çıkmana mani nedir?"

Buyurdu ki:

"- Ben saçlarımı yağladım, kurbanlığımı hazırlayıp nişan taktım. Kurbanımı kesmeden ihrâmdan çıkamam."[25]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyete göre Hafsa, Hz. Peygamber'e şöyle dedi:

"- Sen, umre ihrâmından çıkmadığın halde halka ne oluyor ki ihrâmdan çıkıyorlar?"

---

[24] Bkz., **Zürkanî**, III, 113; **Evcezu'l-Mesâlik**, VII, 74.

[25] **Buharî**, Hac, 37, 107, 126; Megazî, 77; Libas, 69; **Müslim**, Hac, 25/176-179; **Muvatta**, Hac, 58/180; **Ebû Davud**, Menâsik, 24/1806; **Nesaî**, Hac, 40.

"- Ben, kurbanlığımı hazırlayıp nişanladım, saçlarımı da yağladım. Hac ihrâmından çıkmadan ihrâmdan çıkamam."

Bir rivâyette de; **"Kurban kesmeden ihrâmdan çıkamam"** buyurulur.

Bunlar, **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir.

Muvatta ve **Ebû Davud** son rivâyeti, **Nesaî** de ikinci rivâyeti tahric ederler.

İZAH

"Saçlarımı yağladım" diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı ***telbîd***'dir. ***Telbîd***; saçların dağılmaması için özel bir madde ile onları birbirine yapıştırmaktır.

Bilindiği üzere hac esnasında, iki ihrâm hâli olabilir. Biri, temettu haccı yapanların umre ihramları, diğeri de farz olan haccın edâsı esnasında giyilen hac ihrâmı, ki bundan ancak **Mina**'da taşlama, kurban ve traştan sonra çıkılır. Hz. Peygamber'in **"Hac ihrâmı"**ndan kastı da, işte bu ikincisidir.[26]

١٦١٦ـــ (م ـــ **عبد اللّٰه بن عباس** رضي اللّٰه عنهما) قال : « أهلَّ النبيُّ صلى الله عليه وسلم بعمرةٍ ، وأهَلَّ أَصحابُهُ بحجٍ ، فلم يَحلَّ النبيُّ ومَنْ سَاقَ الهديَ من أصحابه ، وحَلَّ بَقيَّتهم ، وكان طلحةُ بنُ عُبَيْدِ اللّٰه فيمن سَاقَ الهَديَ ، فلم يَحِلَّ ».

وفي رواية: «فكان مِمَّنْ لم يكن معه هديُ طلحةُ بنُ عبيد اللّٰه ورجل آخرُ فأحلاَّ».

أخرجه مسلم.

1.616- Abdullah b. Abbas şöyle dedi:

"Hz. Peygamber umreye, ashâbı ise hacca niyetlenmişti. Rasûlullah (as.) ve ashâbından kurban getirmiş olanlar ihrâmdan çıkmadılar, diğerleri çıktılar. Talha b. Ubeydullah, kurbanlık getirenlerdendi, ihrâmdan çıkmamıştı."[27]

---

[26] Hadîsin daha geniş rivâyeti için bkz., 1413 nolu ve devamı hadîsler ve izahlar

[27] **Müslim**, Hac, 30/196.

RİVÂYETLER

Bir rivâyette; "Talha b. Ubeydullah ve bir başka adam, yanında hedy kurbanı bulunmayanlar arasında idiler, bu itibarla ihrâmdan çıkmışlardı" denir.

Hadîsi, **Müslim** rivâyet etti.

İZAH

Bu hadîs, müşkildir; çünkü Rasûlullah'ın (as.) umreye niyetlendiği belirtilmektedir. Halbuki 1413 nolu hadîste ve diğer rivâyetlerde hacca niyetlendiği ifâde edilmekte idi.

Buradaki hac ve umre kelimelerinde râvîlerin bir karıştırması ihtimal dahilindedir. Hadîs şârihleri de, bu rivâyet hakkında bir şey diyemediler.

١٦١٧ـ (د ـ الربيع بن سبرة بن معبد الجهني عن أبيه رضي الله عنه) قال: «خرجنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم: حتى إذا كُنَّا بعُسفَانَ قال له سُراقةُ ابن مالك المُدْلجيُّ: يا رسول اللّه، اقضِ لنا قضاءِ قومٍ كأنّما ولدوا اليومَ. فقال: **إنّ اللّه عزَّ وجلّ قد أدخلَ عليكم في حجكم هذا عُمْرَةَ، فإذا قدمتُمْ، فمن تطوّفَ بالبيت وبين الصفا والمروة فقد حلّ، إلا مَنْ كان معه هَدْيٌ**». أخرجه أبو داود.

1.617- er-Rabî' b. Sabre b. Ma'bed el-Cühenî[28], babasından[29] rivâyet eder:

"Hz. Peygamber'le birlikte hac yolculuğuna çıktık. Usfân'a varınca, Sürâka b. Mâlik el-Müdlicî dedi ki:

---

[28] **er-Rabî' b. Sebre b. Ma'bed el-Cühenî el-Medenî:** Medîneli tâbiîlerdendir. Babası sahabîdir. Babasından ve Ömer b. Abdülaziz'den rivâyet eder, kendisinden oğlu Abdülaziz ve Zührî rivâyet etti. Kendisi tanınmış âlimlerdendir, sikadır; hadîsi **Müslim**'de tahric edilmiştir.

[29] **Ebû Süreyya (Seriye?), Sebre b. Ma'bed b. Avsece el-Cühenî el-Medenî:** Sahabîdir. er-Rabî' b. Sebre'nin babasıdır. **Medîne**'de ikamet etmiş, kendisinden oğlu Rabî' rivâyet etmiştir. **Buharî**'de muallak bir rivâyeti bulunmaktadır. Muâviye'nin hilâfeti döneminde vefat etti.

"- Ey Allah'ın Rasûlü; bize, sanki bugün doğmuş insanlarmışız gibi hac menâsikini anlat!"

Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"- Azîz ve Celîl olan Allah, bu haccınıza umreyi de dahil etti. Mekke'ye vardığınızda, kim Kâbe'yi tavaf edip Safâ ile Merve arasında sa'y ederse ihrâmdan çıkar. Yalnız yanında kurbanlık getirenler müstesnâ!"[30]

İZAH

Sürâka'nın **"yeni doğmuş çocuklar gibi"** sözünden maksat, en küçük detayına kadar hac menâsikini anlatmasını istemektir.

Bunun üzerine Hz. Peygamber, önce umreyi hatırlatarak cahiliye döneminin **"Hac aylarında umre yapılmaz"** inancını kaldırdı.

"Haccınıza umreyi de dahil etti" sözünden bazıları umrenin de hac gibi farz olduğu, kıran haccı yapana bir tavafla bir sa'yin yeterli olacağı neticesini çıkarmışlardır.

Bazılarına göre de maksat, hac yapılınca umrenin düşmesidir. Binâenaleyh hac ve umre yapılacaksa, her ikisi için ayrı ihrâm, tavaf ve sa'y gerekir.[31]

Hadîsimiz, kurbanlık getirenin haccı feshedip ihrâmdan çıkmamasını da belirtmektedir.

Usfân; **Mekke** ile **Medîne** arasında **Mekke**'ye yaklaşık 120 km. mesafede bir yerdir.[32]

١٦١٨ــ (خ م ــ محمد بن عبد الرحمن بن أبي بكر رضي الله عنهما) «أنَّ رَجُلا مِنْ أَهَلِ العراقِ قال له : سَلْ لي عُرْوَةَ بْنَ الزُّبير عن رجلٍ يُهِلُّ بالحجِّ فإذا طافَ بالبيت : أَيَحِلُّ ، أمِ لا؟ فإن قال لك : لا يَحِل ، فقل له : إنَّ رجلا يقولُ ذلك ، قال : فسألته ؟ فقال : لا يَحِلُ مِنْ أهَلَّ بالحجِّ إلا بالحجَّ ، فَقلتُ : إنَّ رجلا كان يقول ذلك ، قال : بئسما قال: فَصَدَّاني الرَّجُلُ. فسألَني؟ فحدَّثته، قال: فقل له: إنَّ رجلا كان يُخْبِرُ: أنَّ رسولَ اللَّه صلى

---

[30] **Ebû Davud**, Menâsik, 24/1801.

[31] Ayrıca 1414 nolu hadîse ve izahına da bakınız.

[32] Bkz., **Tekmiletu'l Menhel**, I, 85; **Avnu'l-Mabûd**, V, 234.

الله عليه وسلم قد فعلَ ذلك، وما شَأْنُ أسماء والزبير فَعَلا ذلك؟ فذكرتُ له ذلك، فقال: مَنْ هذا؟ فقلتُ: لا أدري، فقال: فما بالُهُ لا يأتيني بنفسه يسألني، أظُنُّهُ: عراقيا؟ قلتُ: لا أدري: قال: فإنه قد كَذَبَ، قد حَجَّ رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم فأخبرَتْني عائشةُ: أنَّ أولَ شيء بَدَأَ به حين قدمَ مكة: أنَّه تَوَضَّأَ، ثم طافَ بالبيت. ثم حجَّ أبو بَكْر، فكانَ أولَ شيء، بدأ به: الطوافُ، ثم لم تكن عمرةٌ، ثم معاويةُ وعبد اللَّه بْنُ عمر، ثم حَجَجْتُ مع ابن الزُّبَير بن العَوَام، فكان أولَ شيء بدأ به: الطواف بالبيت، ثم لم تكن عمرة، ثم رأيتُ المهاجرين والأنصار يفعلون ذلك، ثم لم تكن عمرة، ثم آخرُ مَنْ رأيتُ فعل ذلك: ابنُ عمر، ثم لم يَنْقُضْها بعمرة، وهذا بنُ عمر عندهم، أفَلاَ يسألونه / ولاَ أحدٌ ممن مَضى، ما كانوا يبدؤون بشيء حين يضعون أقْدَامَهُم أول من الطواف بالبيت، ثم لا يحلُّون، قد رأيت أمي وخالتي حين تَقْدَمان لا تبدآن بشيء أولَ من الطواف بالبيت، يطوفان به، ثم لا تَحلاَّن، وقد أخبَرَتني أُمي: أنها أقبلَت هي وأُختُها، والزُّبير، وفلان، وفلان، بعمرة قَطٌّ، فلَمَّ مَسَحوا الركْنَ حَلُّوا وقد كَذَب فيما ذَكَر من ذلك». أخرجه البخاري ومسلم. وفي رواية: نحوهُ مُختَصرا، وفيه ذكْرُ عمر وعثمان، مثل أبي بكر ولم يذكر في أولها: حديث العراقي.

1.618- Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Bekir'den[33] rivâyet edildiğine göre; Iraklı biri ona şöyle dedi:

"- Benim için Urve b. Zübeyr'e sorar mısın; hac için ihrâma giren bir adam Kâbe'yi tavaf edince ihrâmdan çıkabilir mi, çıkamaz mı?

---

[33] Buzatın ismi **Câmiu'l-Usûl**'de Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Bekir diye, ama kaydedilmiş, **Müslim**'deki aslında sadece diye zaptedilmiştir. Bu hadîs Buharî'de Kitabu'l-Hac'da iki yerde geçmekte, ilkinde yine yalnız Muhammed b. Abdurrahman zikredilmekte, İbn Hacer de şerhte bundan maksadın Urve'nin yetimi diye bilinen Ebû'l-Esved en-Nevfelî el-Medenî olduğunu söylemektedir. İkinci rivâyetin metninde de Muhammed b. Abdurrahman b. b. Nevfel diye kaydedilmiştir. Buna bakarak **Câmiu'l-Usûl**'deki zaptın hatalı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak eserin yazması elimizde olmadığı için bu hatanın eserin aslında mı, yoksa matbaadan mı kaynaklandığı bizce bilinmemektedir. Muhammed b. Abdurrahman b. b. Nevfel'in kısa biyografisi ise 583 numaralı hadîsle birlikte verilmişti.

Eğer; *'İhrâmdan çıkamaz'* derse, ona; *'Adamın biri bunun câiz olduğunu söylüyor'* de!"

Urve'ye sordum, dedi ki:

"- Hac için ihrâma giren, ancak haccı edâ ederek ihrâmdan çıkabilir."

"- Ama adamın biri bunun câiz olduğunu söylüyor" deyince;

"- Ne kötü söylüyor!.." karşılığını verdi.

Sonra Iraklı beni görünce neticeyi sordu, ben de anlattım. Dedi ki:

"- Ona; *'Adamın bir Rasûlullah'ın (as.) öyle yaptığını haber veriyor. Esmâ ve Zübeyr'in de öyle yapmalarına ne buyurulur?'* diye sor!"

Urve'ye tekrar sordum, bana;

"- Kim bu adam?" dedi.

"- Bilmiyorum."

"- Neden kendisi gelip sormuyor? Yoksa o Irak'lı mıdır?"

"- Bilmiyorum."

"- Muhakkak ki o, yalan söylüyor. Bana Hz. Âişe haber verdi ki; Rasûlullah (as.) hacca gittiğinde, Mekke'ye vardığı zaman ilk yaptığı iş, abdest alması, sonra da Kâbe'yi tavaf etmesi idi. Sonra Hz. Ebû Bekir de hac yaptı; onun da ilk yaptığı iş, Kâbe'yi tavaf etmekti. Sonra bu hac tavafını umreye çevirmedi. Sonra Muâviye ve Abdullah b. Ömer, aynı şekilde haccettiler. Sonra ben, (babam) Zübeyr b. Avvâm'la[34] birlikte hacca gittim. O da ilk olarak Kâbe'yi tavaf etti. Bu tavafı o, umreye çevirmedi. Sonra Muhacirlerle Ensârın da böyle yaptıklarını gördüm. Ve bu tavafı onlar da umre tavafına çevirmediler. En son böyle yaparken gördüğüm kişi, İbn Ömer'di; o da haccını umreye çevirmedi. İşte İbn Ömer onların yanındadır, niye ona sormuyorlar?... Gelip geçici insanlardan her biri Mekke'ye ayak bastığında, ilk olarak Kâbe'yi tavafla işe başlardı. Tavaftan sonra da ihrâmdan çıkmazlardı. Annemle teyzem de Mekke'ye geldikleri

---

[34] **Câmiu'l-Usûl**'de bu ibâre; **"Ben, İbn Zübeyr b. Avvâm'la birlikte haccettim"** şeklindedir. Muhtemelen burada bir yazım hatası vardır. **"Ebî"** yerine **"İbn"** yazılmıştır. Nitekim **Müslim**'de o şekildedir. Biz de tercümeyi buna göre yaptık. Zaten **Urve**, **Zübeyr**'in oğludur. Mamafih, kardeşi **Abdullah b. Zübeyr**'i kasdetmiş olması da muhtemeldir. O takdirde **"İbn"** kelimesi doğrudur.

vakit, ilk olarak Kâbe'yi tavaf ederlerdi; sonra da ihrâmdan çıkmazlardı. Bana annemin söylediğine göre kendisi; kızkardeşi Hz. Âişe, Zübeyr, falancı ve filancı sadece umreye niyet ederek Mekke'ye gelmişler, rüknü istilâm edip ihrâmdan çıkmışlar. Binâenaleyh o adamın sana söyledikleri yalandır."[35]

RİVÂYETLER

Hadîsi, **Buharî** ve**Müslim** tahric etti.

Aynı hadîsin muhtasar bir rivâyetinde Hz. Ömer ve Hz. Osman da zikredilir. Başındaki "Iraklı" sözü zikredilmez.

İZAH

"Rüknü istilâm edip ihrâmdan çıkmak" ifâdesi, izaha muhtaçtır. Rükn, **Hacer-i Esved**'dir. Rüknü istilâm da, tavafın başlangıcında yapılır. Tavaf başlandığı anda ihrâmdan çıkılması ise, asla söz konusu olamaz. Maksat, tavaf ve sa'yin yapılması, sonra da traş olup ihrâmdan çıkılmasıdır. Muhtemelen bunlar, bilinen hususlar olduğu için zikrine gerek görülmemiştir.

"Adamın biri"nden maksat, **İbn Abbas**'tır. Nitekim, **İbn Abbas**'ın bu görüşte olduğu 1613 numaralı hadîste anlatılmıştı.

Haccın feshedilip umreye tebdili ile ilgili olarak da 1413 numaralı hadîse bakınız.

١٦١٩ـــ (م س ـــ أسماء بنت أبي بكر الصديق رضي اللّٰه عنهما) قالت: خرجنا مع رسولِ اللّٰه صلى الله عليه وسلم مُحْرِمِينَ ، فلما قَدِمنا مكة ، قال رسولُ اللّٰه: « **مَنْ كانَ معه هديٌ فَليقِمْ على إحْرَامِهِ و من لم يكُن معه هديٌ فَلْيَحْلِلْ** ، فلم يكن معي هَديٌ فَحَلَلْتُ ، وكان مع الزبير هَديٌ ، فلم يحِلَّ ، قالت: فَلَبِسْتُ ثيابي ، ثم خرجت ، فجَلَسْتُ إلى جَنْبِ الزُّبيرِ ، فقال لي: قومي عَنِّي. فقلتُ: أتخشى أنْ أثِبَ عليك؟ ». وفي رواية : قالت : « قَدِمنا مع رسولِ اللّٰه صلى الله عليه وسلم ، مُهِلِّين بالحج – وذكر الحديث – قال :

---

[35] **Buharî**, Hac, 63, 78; **Müslim**, Hac, 29/190.

فقال : استَرْخي عنّي ، استرخي عني ». أخرجه مسلم والنسائي ، إلا أن عند النسائي « استأخري عني ».

1.619- Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ anlatıyor:

"Rasûlullah'la (as.) birlikte ihrâmlı olarak yola çıktık. Mekke'ye geldiğimizde Allah'ın Rasûlü şöyle buyurdu:

"- Yanında kurbanlık bulunan ihrâmlı kalsın, bulunmayan da ihrâmdan çıksın!"

Bende kurbanlık yoktu, ihrâmdan çıktım. Zübeyr'de kurbanlık vardı, ihrâmdan çıkmadı. Ben elbisemi giydim, sonra dışarı çıktım, Zübeyr'in yanına oturdum. Bana dedi ki:

"- Kalk yanımdan!"

"- Üzerine atılmamdan mı korkuyorsun?" dedim.[36]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette Esmâ; "Rasûlullah'la (as.) birlikte hacca niyetlenerek Mekke'ye vardık" diye başlar. Aynı rivâyette Zübeyr'in sözü;

"- Benden uzak dur! Benden uzak dur!" şeklindedir.

Hadîsi, **Müslim** ve **Nesaî** tahric etti. Yalnız **Nesaî**'nin rivâyetinde bu ibâre; "Geri kal!" şeklindedir.

İZAH

Hz. Ebû Bekir'in kızı **Esmâ, Zübeyr**'in hanımıdır. **Esmâ** ihrâmdan çıkmış ve güzel elbiseler giyinerek kocasının yanına gitmişti. Kocası ise ihrâmlı idi. **Zübeyr,** şehevî bir arzu ile karısına dokunabileceği endişesiyle, onun, yanından kalkmasını istedi. **Esmâ'**nın; **"Üzerine atılmamdan mı korkuyorsun?"** şeklindeki sözü de bunu doğrulamaktadır.

١٦٢٠ــ (ط ــ **مالك بن أنس** رحمه الله) عن ربيعة بن أبي عبد الرحمن قال : جاء رجلٌ إلى القاسم بن محمد فقال : « إنّي أفضْتُ ، وأفَضْتُ معي بأهلي ، ثم عدلتُ إلى شعْب

[36] **Müslim**, Hac, 29/191; **Nesaî**, Hac, 186.

، فذهبتُ لأدْنُوَ منها ، فقالت : إني لم أُقَصِّرْ من شعري بَعدُ ، فأخذتُ من شعرها بأسناني ، ثم وقَعْتُ بها ، فضحك القاسمُ ، فقال : مُرْها فلْتأْخُذ بالْجلَمَيْن من شعرها ». قال مالك: وأنا أستحبُّ أن يُهراق في مثل هذا دمٌ ، لقول ابن عباس: «مَنْ نَسيَ من نُسُكه شيئا فلْيُهْرِق دما». أخرجه الموطأ.

1.620- Mâlik b. Enes, Rabîa b. Ebî Abdurrahman'dan rivâyet ediyor:

"Bir adam, Kasım b. Muhammed'e gelip şöyle dedi:

"- Ben ifâza tavafını yaptım, karım da benimle birlikte ifâza tavafı yaptı. Sonra dağ yoluna döndüm, karıma yaklaşmak istedim. Karım;

"- Ben, henüz saçlarımı kısaltmadım, sonra..." dedi.

Bunun üzerine karımın bir kısım saçlarını dişlerimle kopardım, sonra da onunla yattım. Kasım gülümsedi ve;

"- Karına emret de saçından iki makas alsın!" dedi. Mâlik şöyle der:

"Bu gibi hallerde ben, kan akıtılmasını müstehab görürüm. Çünkü İbn Abbas; 'Kim hac menâsikinden bir şey unutursa kan akıtsın!' dedi."[37]

İZAH

Daha önce de geçtiği üzere, kadınlara yaklaşmak dışındaki ihrâm yasakları, **Mina**'daki ilk tahallülle sona erer. Ziyaret tavafı yapılınca, kadınlara yaklaşma yasağı da biter.

Ancak bu rivâyette saçların, tavafta kısaltılmaması sebebiyle tertibe riâyetsizlik durumu ile karşılaşıyoruz. **İmam Mâlik**, tertibe riâyetsizliğin cezası olarak kurban kesilmesini müstahab görmektedir. Tertibe uygun olan şekil ise, önce saçları kısaltmak, sonra **Kâbe**'yi tavaf etmektir.

Kasım'ın gülümsemesi, sözü geçen kişinin cinsî arzularının taşkınlığından dolayıdır.

---

[37] **Muvatta**, Hac, 61/188.

Kasım, kesici bir alet olmasa da herhangi bir vasıta ile saçları kısaltmayı câiz görmektedir. **"Saçından iki makas alsın!"** sözü, ya kesici bir alet bulundursun, ya da her taraftan alarak saçını düzeltsin manasına hamledilmiştir.[38]

١٦٢١ــ (ط ــ نافع مولى ابن عمر) أنَّ ابن عمر رضي اللّٰه عنهما كان يقول : «المرأة المُحْرِمة : إذا أَحَلَّتْ لم تمتشط حتَّى تأخُذ من قُرُون رَأسِها ، وإن كان لها هَدي لم تأخُذْ من شَعْرِها شيئا حتى تَنْحَرَ هَدْيَهَا ». اخرجه الموطأ.

1.621- Nâfi'den rivâyet edildiğine göre, efendisi İbn Ömer şöyle dedi:

"İhrâmlı kadın ihrâmdan çıkınca, saç örgülerinin ucundan kesmeden saçlarını taramasın! Eğer kurbanlığı varsa, onu kesmeden saçından kıl almasın!"[39]

İZAH

"Saç örgülerinin uçlarından kesmek"den maksat, saçların bütününden birer miktar alınması, sadece bir bölüm saçı kesmekle yetinilmemesidir. **İmam Mâlik** bunu vâcib görür.

"Saçları taramamak"dan gaye de; ihrâmlı birinin, vücudundan kıl koparmasının yasak olmasıdır. Tarama halinde de, mutlaka bazı saç telleri kopar.

Kurban kesmeden traş olmamak konusu ise, bizzat Kur'ân'ın emridir. Bakara sûresinde;

ولا تحلقوا رُؤوسَكُمْ حتى يَبْلُغَ الْهَدْىُ مَحِلَّه"

"Kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı traş etmeyin!"[40] buyurulmaktadır.

Tertibe riâyet konusunda 1604 nolu hadîse ve izahına da bakınız.

---

[38] Bkz., **Zürkanî**, III, 195; **Evcezu'l-Mesâlik**, VII, 326.

[39] **Muvatta**, Hac, 52/163.

[40] Bakara, 196.

١٦٢٢ ـ (د ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «إذا أهَلَّ الرَّجُلُ بالحجِّ، ثمَّ قدمَ مكَّةَ، وطاف بالبيت وبين الصفا والمروة . فقد حَلَّ ، وهي عمرةٌ». أخرجه...

1.622- İbn Abbas'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Bir adam hac niyetiyle ihrâma girip Mekke'ye gelir, Kâbe'yi ve Safâ ile Merve'yi tavaf eder de ihrâmdan çıkarsa, o umre olur."[41]

41 Musannıfın kaynağına işaret etmediği bu hadîs, **Ebû Davud**, Menâsik, 23/1791'dedir.

الباب التاسع

في الهدي والأضاحي

و فيه اثنا عشر فصلا:

الفصل الأول

في إيجابها و استنانها

İ- KURBANLAR VE HEDY KURBANI

I- VÂCİB VEYA SÜNNET OLUŞU

١٦٢٣ــ (ت د س ــ مخنف بن سليم رضي الله عنه) قال: «كُنَّا وقوفا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم بعرفةَ فسمعته يقول: يا أيها الناسُ إنَّ على [أهلِ] كُلِّ بيتٍ في كل عام أضحية وعتيرة هل تَدْرُونَ ما العتيرةُ؟ هي التي تُسَمُّونَها الرَّجبيَّة». أخرجه الترمذي وأبو داود والنسائي.

1.623- Mihnef b. Süleym[1] anlatıyor:

"Rasûlullah'la (as.) birlikte **Arafat**'ta vakfede idik. Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"Ey insanlar! Her yıl, her âile bir kurban ve bir *atîre* kesmelidir. *Atîre* nedir, biliyor musunuz? O, sizin *recebiye* dediğiniz şeydir."[2]

İZAH

---

[1] **Mihnef b. Süleym b. el-Hâris el-Ezdî el-Ğâmidî:** ö. 64/684. Sahabîdir. Hz. Peygamber'den sonra **Kûfe**'de ikamet etti. Hz. Ali'nin **İsfahan** valiliğini yaptı. **Sıffîn**'de de Hz. Ali'nin sancaktarı idi. Bilinen tek hadîsi *Sünen*'lerde tahric edilmiştir, kendisinden Ebû Remle rivâyet etti.

[2] **Tirmizî**, Edâhî, 18/1518; **Ebû Davud**, Edâhî, 1/2788; **Nesaî**, Fera' ve'l-Atîre, 1.

İZAH

Bu hadîste kurbanlık çeşitlerinden bahsedilmekte ve bunun dinî önemine işaret edilmektedir. Bu münasebetle kurban, çeşitleri ve hükümleri konusunda kısa da olsa malumat vermek uygun olacaktır:

KURBAN

Kurban kelimesinin Arapça karşılığı **"Udhiye"**dir. Çoğulu da **"Edâhî"**dir. Genel olarak kurbanlar için kullanılan lafız budur. Tahsisen kurban bayramında kesilen hayvanlar için kullanılır.

Bunun dışında yine kurban anlamında kullanılan **"Hedy"** lafzı vardır. Bundan maksat, hacda kesilen kurbandır. **Kâbe**'ye ve **Harem**'e hediye edilen kurban anlamındadır.

Memleketinde mukîm olan kişilerin kestikleri kurban, udhiyedir. Seferî olanların ise udhiye kesmeleri gerekmez. Binâenaleyh hacda kesilen kurban udhiye değildir, çünkü dışardan gelen hacılar, mukîm sayılmazlar. Hacda kesilen kurban, **Hedy**'dir.

HEDY'İN ÇEŞİTLERİ

Kâbe'ye ve **Harem**'e hadiye olarak kesilen hedy kurbanı, iki çeşittir:

1- Nâfile Olan Hedy: İfrâd haccı yapanların, hac menâsiki ile ilgili olarak kurban kesmeleri vâcib değildir. Binâenaleyh ifrâd haccı veya umre yapanların kurban kesmeleri gerekmez. Ancak arzu ettikleri taktirde kesebilirler. İşte onların kestikleri kurban **"Nâfile Hedy"** hükmündedir.

2- Vâcib Olan Hedy: Temettu veya Kıran haccı yapanların, kurban kesmeleri vâcibdir. Bu da üçe ayrılır:

a) Şükür Hedyi: Temettu veya Kıran haccında, umre ile haccı bir arada aynı mevsimde yapabilmenin şükrü olarak kesilmesi vâcib olan kurbandır. Bu hüküm, **Hanefîler**'e göredir

Şafiîler, en faziletli hac olarak **İfrâd**'ı kabul ettikleri için, **Temettu** ve **Kıran** yapanların kestiği kurbanın şükür değil ceza kurbanı olduğunu söylerler; çünkü bu kurban, hac esnasındaki kusur ve eksiklikleri telafi gayesini taşır.

b) Ceza Hedyi: Haccın vâciblerinden birinin terki veya ihrâm yasaklarının ihlâli halinde kesilmesi gereken ceza kurbanıdır. İhsâr kurbanı da bu kısma girer.

c) Nezir Hedyi: Harem bölgesinde kesilmek üzere adandığı için, kesilmesi vâcib olan kurbandır.

Hedy kurbanları, **Harem** bölgesi dahilinde kesilir. **Harem** sınırları dışında kesildiği taktirde, vâcib olan hedylerin, **Harem** dahilinde tekrar kesilmesi gerekir.

Ceza kurbanları ile ihsâr kurbanının etlerinden, bunların sahipleri ile bakmakla yükümlü oldukları kimseler ve zenginler yiyemezler.

Temettu ve **Kıran** yapanlardan hayvan bulamaması veya alamaması sebebiyle kurban kesemeyenler, on gün oruç tutarlar; bu on günün üçü hac esnasında, yedisi hacdan sonra tutulmalıdır. İlk üç gün de, kurban bayramının ilk gününden önce, yani Arafa günü akşamına kadar tutulmuş olmalıdır.

Üç gün oruçtan sonra, henüz traş olmadan kurban kesme imkânını elde edenin, yine kurban kesmesi gerekir.

KURBAN KESMENİN HÜKMÜ

Kurban, Allah'a yaklaşmak ve O'nun rızasını kazanmak gayesiyle kesilen hayvandır.

Hz. Âdem'in çocukları ile başlayan kurban kesmenin hükmü konusunda müctehidler, farklı görüşler beyan ederler. Buna göre;

a- Vâcibdir: Hanefîler bu görüştedir. Delili de şu hadîstir.

"مَنْ كانَ لَه سَعَةٌ فَلَمْ يُضَحِّ فلا يَقْرَبَنَّ مُصَلاَّنَا"

"İmkânı olduğu halde kurban kesmeyen, bizim namazgâhımıza yaklaşmasın!"[3]

Kevser sûresindeki; *"Rabbin için namaz kıl ve kurban kes"*[4] âyet-i kerîmesi de delillerden biridir.

İzahına çalıştığımız hadîs de, bu konudaki delillerden biridir.

---

[3] **İbn Mâce**, Edâhî, 2/3123; **Ahmed b. Hanbel**, *Müsned*, II, 321.

[4] Kevser, 2.

Buharî ve **Müslim**'de de şu hadîs yer alır:

"مَنْ ذَبَحَ قَبْلَ الصَّلاةِ فَلْيُعِدْ"

"Kurbanını namazdan önce kesen, namazdan sonra tekrar kessin!"[5]

Hadîslerdeki bu kesin ifadelere dayanarak, kurbanın farz olduğunu iddia eden de vardır.

b- Sünnettir: Şafiî ve **Ahmed b. Hanbel** bu kanâattedir. **İmam Mâlik**'in meşhur kavli de budur. Bu görüşü savunanlar, vâcib olduğunu kabul edenlerin ileri sürdükleri delilleri zayıflıkla ve delâletinin kesin olmamasıyla cevaplandırırlar.

Ayrıca şu hadîsi de, sünnet olduğuna delil gösterirler:

"إذارَأيتُمْ هلال ذى الحِجَّة وأرادَ أحَدُكُمْ أنْ يُضَحّيَ فَلْيُمْسِكْ عَنْ شَعْرِه و أظْفارِه"

"Zilhicce hilâlini gördüğünüz zaman, sizden biri kurban kesmek isterse, kurban kesinceye kadar kıllarını ve tırnaklarını kesmesin!"[6]

Buradaki **"isterse"** lafzı, onun vâcib olmadığına delil kabul edilir.

1624 numaralı hadîs de sünnet olduğuna delil sayılır.

Ayrıca kurbanın müstehab olduğunu; binâenaleyh kesenin sevap alacağını, ama kesmeyenin günâhkâr olmayacağını söyleyen de olmuştur.[7]

KURBAN KESMESİ GEREKENLER

Kurbanda esas olan, kan akıtmaktır. Hayvanın canlı olarak tasadduk edilmesi, kurban yerine geçmez. Tasadduk ancak, kesildikten sonra etin dağıtılmasıyla olur.

Hanefî mezhebine göre kurban kesmesi gereken kişide dört şart aranır:

1- Müslüman olmak,

---

[5] **Buharî**, Îdeyn, 5; Edâhî, 1; **Müslim**, Edâhî, 1/1-4.

[6] **Müslim**, Edâhî, 7/41.

[7] Bkz., **Tuhfe**, V, 94; **Tekmiletu'l-Menhel**, III, 3.

2- Hür olmak,

3- Mukîm olmak,

4- Zengin olmak.

Bu şartları taşıyan herkesin kurban kesmesi vâcibdir.

Ancak izahına çalıştığımız hadîste; **"Her âileye bir kurban"** denilmektedir. Buna göre bir evin bütün fertleri için tek kurban yeterlidir. Bu konuda iki farklı görüş vardır:

1- Hadîste de ifade edildiği üzere her âile için bir kurban kâfidir. **İmam Mâlik, Şafiî, Ahmed b. Hanbel, Evzaî** gibi pek çok müctehid bu kanâattedir.

İzahına çalıştığımız hadîs, bu hükme delâlet ettiği gibi, **Ebû Eyyub el-Ensarî**'nin; "Rasûlullah (as.) döneminde bir kişi, hem kendisi ve hem de âile efrâdı için bir hayvan kurban eder; onun etinden hem yer, hem yedirirdi. Sonra halk övünmeye başlayınca, durum gördüğün hale döndü"[8] şeklindeki rivâyeti de buna delildir.

Hz. Peygamber'in, bütün âile efrâdı, hatta ümmeti için bir kurban kestiği şeklinde rivâyetler de vardır.[9]

2- İkinci görüşe göre de; yukarıda belirtilen şartlara sahip olan herkes, şahsen kurban kesmelidir. **Hanefîler**'in görüşü budur. **Hanefîler,** udhiyeyi, hedy kurbanına kıyas ederek bu görüşe varırlar. Ayrıca kurbanda esas olanın kan akıtmak olduğunu, kan akıtmanın da tecezzî kabul etmeyeceğini; büyük baş hayvanlarda ortaklığın câiz olduğu hükmünün ise, kıyasa aykırı olarak nassla sabit olduğunu ileri sürerler. Bu konudaki hadîslerin de ya Hz. Peygamber'e has, ya da mensûh olabileceğini belirtirler.

Cumhur ise; "Mevrid-i nassda ictihada mesağ yoktur" kaidesiyle buna karşı çıkar.

ATÎRE

Arapların Receb ayında kestikleri için **Recebiye** adını verdikleri bir kurban çeşididir. Araplar, dileklerinin yerine gelmesi veya

---

[8] **İbn Mâce**, Edâhî, 10/3147; **Tirmizî**, Edâhî, 10/1505.

[9] Bkz., **İbn Mâce**, Edâhî, 1/3121; 5/3135; **Tuhfe**, V, 91; **Tekmiletu'l-Menhel**, III, 32; **Ebû Davud**, Dahâyâ, 7/2810.

hayvanlarının belli sayıya ulaşması halinde, her on hayvandan birini Receb ayında kurban edeceklerine dair adak yaparlardı. Bu usûl, İslâmın ilk yıllarında da devam etti, ancak sonra nesh edildi.

Cahiliye Araplarının **atîre** olarak kestikleri hayvanı, putları adına boğazlar ve kanını da putların başına sürerlerdi.[10] **Tirmizî**'ye göre, haram ayların başlangıcı olan Receb ayına tazim gayesiyle atîre kurban ederlerdi.[11]

Fukahanın bir kısmı atîrenin mensûh olmadığını, hatta müstehab olduğunu söylemelerine mukabil, **Hanefîler**'le **Mâlikîler,** onun **"Fera' ve Atîre yoktur"**[12] hadîsiyle nesh edildiğini söylerler.[13]

١٦٢٤ـــ (ت ـــ **عبد اللّٰه بن عمر** رضي اللّٰه عنهما) أن رجلا سَألَ ابنَ عمر عن الأُضْحِيةِ : أوَاجبةُهي؟ فقال: « ضَحى رسولُ اللّٰه صلى الله عليه وسلم والمسلمون فَأعَدَها عليه ، فقال: أ تَعقِل؟ ضَحَّى رسولُ اللّٰه صلى الله عليه وسلم والمسلمون ». أخرجه الترمذي.

1.624- İbn Ömer'den rivâyet edilmiştir: Bir adam, İbn Ömer'e;

"- Kurban vâcib midir?" diye sordu. İbn Ömer dedi ki:

"- Allah'ın Rasûlü ve müslümanlar kurban kestiler."

Adam, aynı soruyu tekrar sorunca, şöyle dedi:

"- Rasûlullah (as.) ve müslümanlar kurban kestiler diyorum, anlamıyor musun?"[14]

١٦٢٥ـــ (ت ـــ **عبد اللّٰه بن عمر** رضي اللّٰه عنهما) قال : « أقام رسولُ اللّٰه صلى الله عليه وسلم بالمدينَةِ عَشْرَ سِنينَ يُضَحّي ». أخرجه الترمذي.

---

[10] en-Nihâye fi Ğaribi'l-Hadîs, III, 178.

[11] **Tirmizî**, Edâhî, 15/1512.

[12] Bkz., hadîs no; 5625.

[13] Bu konu için bkz., **Tuhfe**, V, 100; **Tekmiletu'l-Menhel**, III, 70.

[14] **Tirmizî**, Edâhî, 11/1506. Hadîsin râvîlerinden **Haccâc b. Ertât** zayıftır.

1.625- İbn Ömer şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.) Medîne'de on yıl kaldı, kurban kesiyordu."[15]

İZAH

Bu hadîse göre Hz. Peygamber, **Medîne**'de, on yıl boyunca her yıl kurban kesti. Buna göre kurban, vâcib hükmündedir.[16]

Bu hadîsin senedinde de **Haccâc b. Ertât** bulunmaktadır ve kendisi sadûk olmakla birlikte çok hata eden ve tedlis yapan biri olarak bilinmektedir.

١٦٢٦ـ (د س ـ عبد اللّه بن عمرو بن العاص رضي اللّه عنهما) أن رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم قال : « **أُمِرتُ بيومِ الأَضْحى عيدا جَعَلُه اللّه لهذه الأمة** ، قال له رجلٌ : يا رسولَ اللّه ، أرأيتَ إنْ لم أجِد إلا مَنيحَة أُنثَى ، أفَأُضَحِّي بها ؟ قال : **لا** ، **ولكن خُذْ من شَعرِكَ وأظْفارِكَ ، وتَقُصُّ شَارِبَكَ ، وتَحْلِقُ عانَتَك ، فذلك تمامُ أُضْحيَتِكَ عند اللّه**».

أخرجه أبو داود والنسائي.

1.626- Abdullah b. Amr b. el-Âs, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet ediyor:

"Kurban gününü bayram yapmakla emrolundum; Allah o günü bu ümmete bayram yaptı."

Biri dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; sütünden faydalanmak için emâneten bana verilen bir hayvandan başka bir şey bulamazsam, ne buyurursunuz? Onu da kurban edeyim mi?"

"- Hayır! Ama kendi saçını ve tırnaklarını keser, bıyığını kısaltır, eteğini traş edersin; böylece Allah katında senin kurbanın tam olur."[17]

---

[15] **Tirmizî**, Edâhî, 11/1507.

[16] **Tuhfe**, V, 96.

[17] **Ebû Davud**, Edâhî, 1/2789; **Nesaî**, Dahâyâ, 3.

İZAH

Menîha; sütünden yararlanması gayesiyle emâneten verilen hayvandır. Hayvan, belli bir süre sonra sahibine iâde edilir. Ancak, burada kesmekten bahsedildiğine göre, hayvanın kendisine bağışlanması muhtemeldir.

Bu hadîs de, kurbanın vâcib olduğuna delâlet etmektedir.

Hadîste zikri geçen şahsın, fakir olması hasebiyle kurban kesmesinin gerekli olmadığı belirtilmesi yanında, onun ihlâsı ve samimi niyetini bilen Rasûlullah (as.), bu ihlâsının kâfi geleceğini, üstünü-başını düzeltip temizlenerek müslümanların bayramına katılmasını özellikle belirtmiştir.

Hadîs, söz konusu günlerde bayram yapmanın da meşrûiyetine delildir.

١٦٢٧ــ (ط ــ نافع مولى ابن عمر) «أنَّ ابنَ عمرَ رضي اللَّه عنهما لم يكن يُضَحّي عما في بَطْنِ المرأة». أخرجه الموطأ.

1.627- Nâfi'nin rivâyetine göre; "İbn Ömer, ana karnındaki çocuk adına kurban kesmezdi."[18]

İZAH

Hadîs, ana karnındaki çocuk adına kurban kesmenin gerekmediğine delildir. Kurban, hayatta olan insanlarla ilgili bir hükümdür; henüz dünyaya gelmemiş olanlara bu hüküm tatbik edilmez.

Ancak küçük çocuklar adına, ebeveyn kurban keser.

---

[18] **Muvatta**, Dahâyâ, 6/13.

الفصل الثاني

في الكمية والمقدار

و فيه فرعان:

الفرع الأول

في المتعين منها

II- KURBANA ORTAK OLANLARIN SAYISI

1- MUAYYEN ORTAKLI KURBANLAR

١٦٢٨ـ (م ط ت د س ـ جابر بن عبد الله رضي اللّه عنهما) قال : « كنَّا نَتَمَتَّعُ معَ رسولِ اللّه صلى الله عليه وسلم بالعمرةِ ، فَنَذْبَحُ البَقَرةَ عن سَبْعة ، نَشْتَرِكَ فيها ».

وفي رواية : قال : « نَحَرنا مع رسولِ اللّه صلى الله عليه وسلم عام الْحُدَيْبِيَة : البدَنة عن سبعة، والبقرة عن سبعة ».

وفي أخرى : قال : « خرجنا مع رسولِ اللّه صلى الله عليه وسلم مُهلّين بالحجِّ ، فَأمَرَنا رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم: **أن نشترك في الإبل والبقر ، كُلُّ سبعةٍ منا في بَدَنةٍ** ».

وفي أخرى قال : « اشْتَرَكنا مع رسولِ اللّه صلى الله عليه وسلم في الحج والعمرة ، كُلُّ سبعةٍ في بدنَة ، فقال رجلٌ لجابر : أَيُشْتَرَكُ في البدنَة ما يُشْتَرَكُ في الْجَزُور ؟ قال : ما هي إلا من الْبُدْن ، وَحضرَ جابرٌ الْحُدَيْبِيَة. فقال : نَحَرْنا يومئذ سَبعينَ بَدنَةَ ، اشْتَرَكْنا : كُلُّ سبعةٍ في بَدَنة ».

هذه روايات مسلم. وأخرج الموطأ والترمذي وأبو داود: الرواية الثانية. وأخرج أبو داود أيضا والنسائي: الأولى، والرابعة. وفي أخرى لأبي داود قال : قال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : « **البَقَرَةُ عن سبعة ، والجزورُ عن سَبْعة** ».

1.628- Câbir b. Abdullah şöyle dedi:

"Biz, Rasûlullah'la (as.) birlikte umrede temettu yaptık ve yedi kişi adına ortak bir sığır kestik."[19]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet şöyledir:

"Hudeybiye yılında, Rasûlullah'la (as.) birlikte, yedi kişi için bir dişi deve, yine yedi kişi için bir sığır kurban ettik."

Başka bir rivâyet de şöyledir:

"Rasûlullah'la (as.) birlikte hac için yola çıktık. Hz. Peygamber bize, deve ve sığırda ortak olmamızı, her yedi kişinin bir deveye ortak olmasını emretti."

Başka bir rivâyet:

"Allah'ın Rasûlü ile yaptığımız hac ve umrede bir deveye yedi kişi ortak olduk."

Biri Câbir'e dedi ki:

"- *Cezûr*'da ortaklık olduğu gibi, *bedene*'de de ortaklık câiz midir?"

"- *Cezûr* da bedeneden sayılır."

Câbir, Hudeybiye seferine katılmıştı. Dedi ki:

"Biz, o gün yetmiş bedene kestik. Her bir bedeneye de yedi kişi ortak oldu."

Bu rivâyetler, **Müslim**'indir.

Muvatta, Tirmizî ve **Ebû Davud**, ikinci rivâyeti; ayrıca **Ebû Davud** ve **Nesaî** birinci ve dördüncü rivâyetleri tahric ettiler.

Ebû Davud'un diğer bir rivâyetinde Hz. Peygamber; "Sığır yedi kişiye, ***cezûr*** da yedi kişiye kurban olur" buyurdu.

İZAH

Temettu; daha önce de geçtiği gibi, hac ve umreyi aynı mevsimde, ama ayrı ayrı niyet ve ihrâmla yapmaktır.

---

[19] **Müslim**, Hac, 62/350-355; **Muvatta**, Dahâyâ, 5/9; **Tirmizî**, Hac, 66/904; **Ebû Davud**, Edâhî, 7/2807; **Nesaî**, Dahâyâ, 16.

Hacda kesilen kurbanlarla ilgili bazı lafızlar, o hayvanın cinsi, yaşı, dişi veya erkek mi dişi mi olduğu ile ilgilidir. Bu lafızları topluca gösterecek olursak:

Cezûr; kurbana elverişli dişi veya erkek deve demektir. **Kâbe'**ye önceden gönderilmeyip bilâhare satın alınır.

Bedene de; sığır ve deve gibi büyük baş hayvanlara denir. İhrâma girerken **Kâbe'**ye gönderilir ve zarûret olmadıkça da binilmezler.[20]

Baîr; dişi veya erkek deve demektir.

Anâk; henüz yaşını doldurmamış, keçi-koyun yavrusuna denir.

Cezea; kurban edilebilmesi için gerekli olan yaşa gelmiş deve, sığır ve koyun demektir. Gerekli olan yaş da, deve cinsinde beş, sığır cinsinde iki, koyunlarda ise bir yaşın bitirildiği zamandır. Ancak koyun, keçi gibi hayvanlar yedi-sekiz aylık oldukları halde bir yaşında imiş gibi gösteriyorsa, o da kurbana elverişli sayılır.

İzahına çalıştığımız hadîste, sığır, deve gibi büyük baş hayvanları yedi kişinin ortaklaşa kurban edebilecekleri hükme bağlanmaktadır. **Ebû Hanîfe,** ortaklığın câiz olabilmesi için ortaklardan her birinin ibâdet niyeti taşıması gerektiğini söyler. Cumhur ise böyle bir şarta gerek görmez; bazısı ibâdet, bazısı et niyeti ile de olsa ortak olabilirler. **İmam Mâlik** ise ortaklığı hiç câiz görmez.[21]

١٦٢٩ــ (ت س ــ **عبد الله** بن عباس رضي الله عنهما) قال : «كُنَّا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في سَفَرٍ ، فَحَضَرَ الأَضْحَى ، فاشْتَرَكْنا في البَقَرَةِ : سبعة ، وفي البعير : عشرة». أخرجه الترمذي والنسائي.

1.629- İbn Abbas şöyle dedi:

---

20 en-Nihâye fi Ğaribi'l-Hadîs, I, 108.

21 Bkz., **Zürkanî**, III, 388; **Evcezu'l-Mesâlik**, IX, 254; **Tuhfe**, III, 647; **Tekmiletu'l-Menhel**, III, 28.

"Biz, Rasûlullah'la (as.) birlikte seferde idik. O sırada kurban bayramı idi. Bir sığıra yedi kişi, bir deveye de on kişi ortak olduk."[22]

İZAH

Bir deveye on kişinin ortak olabileceği hükmü, **İshak b. Râhûye**'nin de tercihidir. Ancak **İbn Abbas'**ın bu sözü, yalnız bir senedle nakledilmiştir. Bununla birlikte **İbn Ömer** ve **Saîd b. Müseyyeb'**den de aynı meâlde rivâyetler gelmiştir.

Bu konuda İslâm hukukçularının ittifak ettikleri hüküm, az önce geçen **Câbir** hadîsindeki her nevi büyük baş hayvana en çok yedi kişinin ortak olabileceğidir. Ayrıca 1223 nolu hadîse ve izahına da bakılmalıdır.

١٦٣٠ـ (ت ـ حجية بن عدي رحمه الله) قال : قال علي رضي الله عنه : « البَقَرةْ : عن سبعةٍ ، قلت : فإنْ ولَدَتْ ؟ قال : اذبح ولدها معها. قُلْتُ : فالعَرجاءُ ؟ قال : إذا بَلَغَت المَنْسِكَ ، قُلْتُ: فمَكسورةُ الْقَرن ؟ قال: لا بأسَ. أُمِرْنَا – أو أَمَرَنَا رسولُ الله صلى الله عليه وسلم –: أنْ نَستَشْرِفَ العَيْنَينِ والأُذُنَيْنِ». أخرجه الترمذي.

1.630- Huceyye b. Adiy[23], Hz. Ali'nin şöyle dediğini rivâyet eder:

"Sığır yedi kişi için kurban olur."

Dedim ki:

"- Şayet karnında yavrusu olursa ne yapılır?"

"- Yavrusunu da onunla birlikte kes!..."

"- Ya, topal olursa?"

"- Kesim yerine gidebiliyorsa, zararı yok."

"- Boynuzu kırık olursa?"

---

[22] **Tirmizî**, Hac, 66/905; **Nesaî**, Dahâyâ, 16.

[23] **Huceyye b. Adiyy b. Sinan el-Esedî el-Kindî el-Kûfî:** Kûfeli tâbiîlerdendir. Hz. Ali ve Cabir'den rivâyeti vardır. Kendisinden el-Hakem b. Uteybe ve Ebû İshak es-Sebîî rivâyet etti. Rivâyetleri ***Sünen***'lerde yer almaktadır. Sika olup olmadığı konusunda farklı görüşler vardır. **el-İclî**, sika olduğunu söyler, İbn Hibbân da onu ***Sikat***'ında zikreder. Zehebî; **"inşallâh sadûktur"** derken, Ebû Hâtim; **"meçhûldür, hadîsi delil alınmaz"** der.

"- Beis yok! Biz, hayvanın kulaklarına ve gözlerine dikkat etmekle emrolunduk -veya Rasûlullah (as.) bize böyle emretti-."[24]

İZAH

Hadîsin râvîsi **Huceyye**, tabiîndendir, sika olmakla birlikte çok hata eden ve hadîsi delil olarak kullanılması uygun bulunmayan biridir. Ayrıca diğer râvî **Şerîk b. Abdullah** da çok hata eden biri olarak bilinmektedir.

Tirmizî'de, bu rivâyetten hemen sonra **Cüreyc b. Küleyb** tarîkıyle yine **Hz. Ali**'den gelen bir hadîse göre; "Rasûlullah (as.) boynuzu kırık, kulağı kesik hayvanların kurban edilmesini yasakladı."

Bu iki farklı rivâyet, mezhep imamlarının da farklı tercihlerine yol açmıştır. Cumhur, hayvanın şaşı, topal olmasında, doğuştan boynuzlu veya boynuzsuz bulunmasında veya boynuzunun azı kırık, kulaklarının delinmiş, yarılmış, kesilmiş olmasında beis görmez. Ancak bir veya iki gözü kör, kulaklarının yarıdan fazlası kesilmiş, boynuzları kökünden kırılmış hayvanlar, kurbana elverişli değildir.

١٦٣١ــ (ط ــ نافع مولى ابن عمر) أنَّ ابنَ عمر رضي اللَّه عنهما كان يقولُ في الضَّحايا والبُدْنِ « الثَّنيُّ ، فما فوقَهُ». أخرجه الموطأ.

1.631- Nâfi'den rivâyet edildiğine göre; "İbn Ömer, udhiye ve hedy kurbanları için ön dişlerini bırakmış çağda ve daha ileri yaşta hayvanları (kurban etmelerini) söylerdi."[25]

İZAH

Daha önce geçtiği üzere udhiye, kurban bayramında Allah rızası için kesilen hayvandır. Hedy ise Allah rızası için hacda kesilen, **Kâbe**'ye ve **Harem**'e hediye edilen hayvandır.

---

[24] **Tirmizî**, Edâhî, 6/1498.

[25] **Muvatta**, Hac, 46/147.

"Ön dişlerini bırakmış" diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı **"Seniyy"**dir. Hayvanlarda bu olay, muhtelif zamanlarda olur. Sığır cinsi üçüncü yıla girdiğinde, koyun-keçi cinsi ikinci yıla girdiğinde, deve cinsi de altıncı yıla girdiğinde ön dişlerini bırakırlar. İşte o zaman, hayvanın kurban olmaya elverişli olduğu zamandır.[26]

١٦٣٢ـ (ط ت ـ **أيوب الأنصاري** رضي الله عنه) قال : « ما كُنَّا نضحي بالمدينة إلاّ بالشّاة الواحدة ، يَذْبحُها الرَّجُلُ عنه وعن أهل بيته ، ثم تَبَاهى النَّاسُ بعدُ ، فصارتْ مُبَاهَاةً ». أخرجه الموطأ والترمذي.

1.632- Ebû Eyyub el-Ensarî şöyle dedi:

"Biz Medîne'de, bütün âile efrâdı adına sadece tek bir koyun kurban ederdik. Sonraları halk övünmeye başladı ve (fazla) kurban kesmek övünme vasıtası oldu."[27]

İZAH

Bu hadîs, **Mâlikî** mezhebinin delilidir. Ancak onlar da evlâ olanın, her ferdin ayrı ayrı kesmesi olduğunu kabul ederler. **Hanefî** fukahasına göre, bir koyun, ancak bir kişi için kurban olur. Belki sevabına başkasını ortak etmek mümkündür. Bazıları da, bu hadîsin mensuh olduğunu söyler.

Bundan sonra gelecek olan; "Rasûlullah (as.) kendisi ve âilesi için bir kurban kesti" hadîsi, hatta, "bütün ümmeti için bir kurban kesti" gibi rivâyetler de bu hükmü te'yid eder mahiyette görünmüş, **Evzaî, Ahmed b. Hanbel, Leys** gibi imamlar da buna kail olmuşlardır.[28]

١٦٣٣ـ (ط ـ **محمد بن شهاب الزهري** رحمه الله) قال : « ما نَحَرَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم عنه وعن أهل بيته ، إلاَّ بدنة واحدة أو بَقَرَة واحدة ». قال مالك : لا أدري : أيَّتهما قال ابن شهاب ؟ أخرجه الموطأ.

---

[26] Bkz., Evcezu'l-Mesâlik, VII, 205;Tecrid Tercemesi, III, 168.

[27] **Muvatta**, Dahâyâ, 5/10; **Tirmizî**, Edâhî, 10/1505.

[28] Bkz., **Evcezu'l-Mesâlik**, IX, 257; **Zürkanî**, III, 389; **Tuhfe**, V, 90.

1.633- İbn Şihab ez-Zührî şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.), kendisi ve âilesi için sadece tek bir deve veya tek bir sığır kurban etti."[29]

RİVÂYETLER

Muvatta'nın tahric ettiği bu hadîste, Mâlik'in şu sözü de kaydedilir: "İbn Şihab'ın, sığır veya deveden hangisini söylediğini hatırlamıyorum."

١٦٣٤ـ (عبد الله بن عمر بن الخطاب رضي الله عنهما) كان يقول : « لا تُذبَحُ البقرةُ إلا عن إنسان واحد ، ولا تُذبَحُ الشَّاةُ ، ولا البدَنةُ ، إلا عن إنسان واحد». وفي أخرى قال: « لا يَشتَرِكُ في النُّسُك الجماعةُ، إنما يكون ذلك في أهل البيت الواحد فقط».

أخرجه...

1.634- İbn Ömer şöyle söylerdi:

"Bir sığır, sadece bir insan için kurban edilir. Koyun ve deve de sadece bir kişi için kurban edilir."[30]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette İbn Ömer şöyle der:

"İbadette ortaklık olmaz; yalnız bir ev halkı için ortaklık olabilir."

İZAH

Bu, **İbn Ömer**'in ictihâdıdır. O, sadece bir hâne halkının kurbana ortak olabilecekleri, diğerlerinin ortak olmalarının câiz olmadığı kanâatindedir. Bu, onun takvâ anlayışının sonucudur. **İmam Mâlik** de aynı görüştedir.

---

29 **Muvatta**, Dahâyâ, 5/11.

30 Hadîsi **Rezîn** rivâyet etmiştir. Hadîsin ilk rivâyeti **Tarihu'l-Evsat**'ta (II, 126, h, 2031) tahric edilmiştir.

الفرع الثاني

فيما ليس بمتعين

2- GAYR-I MUAYYEN ORTAKLI KURBANLAR

١٦٣٥ـ (خ م ت د س ـ أنس بن مالك رضي الله عنه) «أنَّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم نَحَرَ سَبْعَ بَدَنات بِيَده قياما، وضَحَّى في المدينة بكَبْشَيْن أقْرَنَيْن أمْلَحَين ». وفي رواية: «ضَحَّى بكَبْشَين أقْرَنَيْن أمْلَحَيْن، يَذْبَحُ ، ويُكَبِّرُ، ويُسَمِّي، ويَضَعُ رِجْلَهُ على صَفْحتهما». هذه رواية أبي داود.

وفي رواية البخاري ومسلم قال : « ضَحَّى النبيُّ صلى الله عليه وسلم بكَبْشَين أملحَين ، فرَأَيْتُهُ واضعا قَدَمَهُ على صفا حِهِما ، يُسَمِّي ويُكَبِّرُ ، فذَبَحهُما بيَده ». زاد في رواية : « أقْرَنَين ».

وفي أخرى للبخاري : « أنَّهُ كان يضَحِّي بكَبْشَين أقْرَنَيْن ، ويضَعُ رِجْلَهُ على صَفْحتهما ، ويَذْبَحُهُما بيَده ». وفي أخرى لمسلم بنَحوه ، ويقول : « بسم اللّه ، واللّه أكبر ».

وفي أخرى له قال: «كان النبيُّ صلى الله عليه وسلم يُضَحِّي بكَبْشَين وأنا أُضَحي بكَبْشَيْن».

وأخرج الترمذي نحو رواية البخاري ومسلم مع الزيادة. وأخرج النسائي رواية مسلم الآخرةَ.

وللنسائي أيضا قال : « خَطَبنا رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم ، ثم انْكَفأ إلى كَبْشَين أمْلَحيْن ، فذَبحَهُما ».

1.635- Enes b. Mâlik'den rivâyet edildiğine göre;

"Rasûlullah (as.), kendi eliyle, yedi deveyi, ayakta oldukları halde kurban etti. Medîne'de ise boynuzlu ve alaca iki koç kurban etti."[31]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette; "...boynuzlu ve alaca iki koç kurban etti; bir taraftan koçu kesiyor, bir taraftan da tekbir getiriyor ve besmele çekiyordu. Ayağını da onların boynuna koymuştu" denir.

Bu rivâyet, **Ebû Davud'**undur.

Buharî ve **Müslim'**in rivâyeti şöyledir:

"Hz. Peygamber, alaca iki koç kurban etti; bu esnada ayağını onların boynuna koyduğunu gördüm, besmele çektiğini ve tekbir getirdiğini işittim. Onları kendi eliyle kesti."

Başka bir rivâyette; "boynuzlu" lafzını da ekledi.

Buharî'nin diğer bir rivâyetine göre; "Hz. Peygamber boynuzlu iki koç kurban ediyor, ayağını onların boynuna koyuyor ve onları kendi elleriyle kesiyordu."

Müslim'in buna benzer bir rivâyetinde de; Hz. Peygamber'in **"Bismillah!"** ve **"Allahu Ekber!"** dediği kaydedilir.

Yine **Müslim**'in bir rivâyetinde Enes şöyle der:

"Hz Peygamber, iki koç kurban ediyordu, ben de iki koç kurban ettim."

Tirmizî de **Buharî** ve **Müslim'**in müşterek ve ziyadeli rivâyetini tahric etti. **Nesaî** ise, **Müslim**'in son rivâyetini tahric etti.

Nesaî'nin diğer bir rivâyetinde Enes şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.) bize hitap etti, sonra alaca iki koça doğru gitti ve onları kesti."

---

[31] **Buharî**, Hac, 24, 25, 27, 117, 119; Cihad, 104, 126; **Müslim**, Edâhî, 3/17; **Tirmizî**, Edâhî, 2/1494; **Ebû Davud**, Edâhî, 4/2793-2794; **Nesaî**, Dahâyâ, 14, 28-31.

١٦٣٦ــ (ت د س ــ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) قال : « كان رسولُ الله -صلى الله عليه وسلم- يُضَحِّي بِكَبْشٍ أقْرَنَ فَحِيلٍ ، يَنْظُرُ في سوادٍ ، ويأكُلُ في سوادٍ ، ويَمشي في سَوادٍ». أخرجه الترمذي وأبو داود والنسائي.

1.636- Ebû Saîd el-Hudrî şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.), gözlerinin etrafı kara, kara ağızlı ve kara ayaklı, boynuzlu, damızlık bir koçu kurban etti."[32]

١٦٣٧ــ (ت س ــ أبو بكرة رضي الله عنه) « أنَّ النبي صلى الله عليه وسلم خطَبَ ، ثم نزَلَ، فدَعا بكَبْشَيْنِ ، فذَبَحَهُما». هذه رواية الترمذي. وفي رواية النسائي: «ثم انصرَفَ يومَ النَّحْرِ إلى كَبْشَيْنِ أمْلَحيْنِ، فذَبحهمَا وإلى جُزَيعةٍ من الغَنَمِ فقسَمها فينا».

1.637- Ebû Bekire'den rivâyet edildiğine göre;

Hz. Peygamber hutbe okudu, sonra minberden indi, iki koç getirtti ve onları kesti.[33]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Tirmizî'**nindir. **Nesaî'**nin rivâyetinde şöyle denir:

"...Sonra kurban günü alaca iki koça yöneldi ve onları kesti. Onları parçalara ayırdı ve bize taksim etti."

١٦٣٨ــ (ط ــ عبد الله بن دينار رحمه اللّه) قال : « كان يَرَى عبدَ اللّه بنَ عمر يُهدي في الحجِّ بَدنَتَين ، بَدنَتَين ، وفي العُمرة بدَنة ، بدَنة ، قال : ورأيتُه في العُمرة ينحرُ بدَنة وهي قائمة في دار خالد بن أُسيد ، وكان فيها منْزِلُهُ ، قال : ولقد رَأيتُهُ طَعَنَ في لَبَّة بَدنَته ، حتى خَرجَت الْحَرْبَةُ من تحت كَتِفها ». أخرجه الموطأ.

1.638- Abdullah b. Dînâr anlatıyor:

---

[32] **Tirmizî**, Edâhî, 4/1496; **Ebû Davud**, Edâhî, 4/2796; **Nesaî**, Dahâyâ, 14.

[33] **Tirmizî**, Edâhî, 21/1520; **Nesaî**, Dahâyâ, 14.

"Abdullah b. Ömer hacda ikişer bedene, umrede birer bedene kurban ederdi. Ben onu gördüm; Halid b. Esîd'in evinde, bedeneyi, ayakta iken kesiyordu. Kendi evi de orada idi. Bedenenin çenesinin altından bıçağını vurduğunu, hatta ucunun, hayvanın omuz altından çıktığını gördüm."[34]

١٦٣٩ــ (ت ــ أبو أمامة الباهلي رضي الله عنه) قال : قال رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم: «خيْرُ الأُضْحيَةِ : الْكَبْشُ ، وخَيْرُ الْكَفَنِ : الْحُلَّةُ ». أخرجه الترمذي.

1.639- Ebû Umâme el-Bâhilî'nin rivâyetinde Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"Kurbanlığın en hayırlısı, koçtur. Kefenin en hayırlısı da hulledir."[35]

١٦٤٠ــ (م ــ جابر بن عبد اللَّه رضي اللَّه عنهما) قال: «نَحَرَ رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم عَنْ نسائه في حَجَّته بَقَرَةً». وفي رواية قال : « نَحَرَ رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم عن عائشة بقرة يَومَ النَّحر ». أخرجه مسلم.

1.640- Câbir Abdullah şöyle dedi:

"Allah'ın Rasûlü (as.), hacda hanımları için bir sığır kesti."[36]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette; "Rasûlullah (as.), kurban günü, Hz. Âişe için bir sığır kesti" denir.

Hadîsi **Müslim** tahric etti.

١٦٤١ــ (د ــ أبو هريرة رضي الله عنه) « أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم ذَبحَ عَمَّنِ اعْتَمَرَ من نسائه بقرة بَيْنَهنَّ». أخرجه أبو داود.

---

[34] **Muvatta**, Hac, 45/140.

[35] **Tirmizî**, Edâhî, 18/1517. Bu rivâyet sened açısından zayıftır, çünkü râvîsi **Ebû Âiz el-Humsî** zayıf biridir.

[36] **Müslim**, Hac, 62/356-357.

1.641- Ebû Hureyre şöyle dedi:

"Muhakkak ki Rasûlullah (as.), hanımlarından umre yapanlar için (ortak) bir sığır kesti."[37]

İZAH

Hacda umre yapmak, bilindiği üzere temettu yapmak anlamına gelir. Rasûlullah'ın (as.) hanımları da vedâ haccında hac ve umreyi edâ etmişlerdi. Temettu haccını edâ edenlerin de, şükür kurbanı kesmeleri vâcibdir. Bunun için Hz. Peygamber, hanımları adına ortak bir kurban kesti.

١٦٤٢ـ (د ـ عائشة رضي اللَّه عنها) « أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم نَحَرَ عن آل مُحَمَّدٍ في حَجَّةِ الوداعِ بَقَرَة واحدَة ». أخرجه أبو داود.

1.642- Hz. Âişe şöyle dedi:

"Hz. Peygamber, Vedâ haccında bütün âilesi için bir sığır kesti."[38]

١٦٤٣ـ (ت د ـ حنش بن المعتمر) قال : « رأيتُ علَيا رضي الله عنه ضَحَّى بكَبْشَيْنِ ، وقال: أحدهما عني ، والآخر: عن رسولِ اللَّه صلى الله عليه وسلم ، فقلت له : فقال : أمرَني به ـ يعني : النبيَّ صلى الله عليه وسلم أو قال : أوصاني به - فلا أدَعُهُ أبدا ».

هذه رواية الترمذي

وفي رواية أبي داود : قال : « رأيتُ عليا ضَحَّى بكبْشَيْنِ ، فقلْتُ له : ما هذا ؟ فقال : إنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم أوصَاني : أنْ أُضَحِّيَ عنه ، فأنا أُضَحِّي عنه ».

1.643- Haneş b. el-Mu'temir[39] anlatıyor:

---

[37] **Ebû Davud**, Menâsik, 14/1751. Hadîsin râvîlerinden **Velîd b. Müslim** ve **Yahya b. Ebî Kesîr et-Tâî**, sika olmalarına rağmen tedlis yapmaklarıyla tanınan kişilerdir.

[38] **Ebû Davud**, Menâsik, 14/1750.

[39] **Ebû'l-Mu'temir, Haneş b. el-Mu'temir el-Kinânî el-Kûfî:** Kûfeli tâbiîlerdendir. Hz. Ali ve Ebû Zerr'den rivâyetleri vardır. Sika olup olmadığı konusunda farklı

"Ben, Hz Ali'nin iki koç kurban ettiğini gördüm: 'Biri benim için, diğeri de Allah'ın Rasûlü için' diye niyet etmişti. Kendisine bunu sorunca;

"- Hz. Peygamber bana böyle emretti -veya dedi veya vasiyet etti-, ben asla bunu terk etmem" dedi.[40]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet **Tirmizî'**nindir. **Ebû Davud'**un rivâyeti şöyledir:

"Hz. Ali'nin iki koç kurban ettiğini gördüm. Ona;

"- Bu nedir?" dedim. Dedi ki:

"- Muhakkak ki Rasûlullah (as.) bana, O'nun adına da kurban kesmemi vasiyet etmişti. Ben de (birini) O'nun adına kestim."

İZAH

Bu rivâyet zayıftır. Çünkü hadîsin sened zincirinde bulunan **Haneş, Ebû'l-Hasnâ** ve **Şerî'**in üçü de zayıftır.

Hz. Ali, Rasûlullah'ın (as.) vasiyetine uyarak hayatta olduğu müddetçe O'nun adına kurban keseceğini belirtiyor. Bu, ölü adına kurban kesmenin câiz olduğunu ifade eder. Ancak **Abdullah b. Mübarek** bunu câiz görmez, şayet kesecek olursa, yemeyip etinin tamamını tasadduk etmesi gerektiğini söyler. İhtiyata uygun olanı da budur.[41]

١٦٤٤ــ (ط ــ عروة بن الزبير رضي الله عنهما) « كان يقول لِبَنيه ، يا بَنِّي ، لا يُهدِيَنَّ أحدُكم مِنَ البُدْنِ شيْئا يَستَحْيِي أن يُهْدِيَهُ لكريمه، فإنَّ الله أكْرَمُ الكرَمَاءِ وأحقُّ من اختيرَ له». أخرجه الموطأ.

1.644- Urve b. ez-Zübeyr, çocuklarına şöyle derdi:

---

görüşler vardır. Buharî; **"onun rivâyetleri hakkında laf ediyorlar"** derken, Nesaî onun kavî olmadığını, İbn Hibbân da onun rivâyetlerinin delil olarak alınamayacağını, çünkü vehminin çok olduğunu söyler. Ukaylî, Sâcî ve İbnu'l-Cârûd'a göre de zayıftır. Ebû Davud ve İclî'ye göre ise sikadır.

[40] **Tirmizî**, Edâhî, 1/1495; **Ebû Davud**, Edâhî, 2/2790.

[41] Bkz., **Tuhfe**, V, 78; **Tekmiletu'l-Menhel**, III, 6.

"- Yavrularım; sakın sizden biriniz, saygıdeğer bir büyüğü için, hediye olarak utanacağı bir hayvanı kurban etmesin! Şüphesiz ki Yüce Allah, saygıya lâyık büyüklerin en büyüğüdür ve O, kurbanlıkların en seçkinine lâyıktır."[42]

İZAH

Burada kurbanın, Allah'a saygı ile sunulan bir hediye olduğu, binâenaleyh O'na hediye edilecek olan hayvanların da semiz, güçlü ve kusursuz olmaları gerektiği belirtilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulur:

"وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعائِرَ اللّٰهِ فإنّها مِنْ تقْوى الْقُلُوبِ"

"Allah'ın şeâirine saygı göstermek, kalplerdeki takvâdandır."[43]

Buradaki ***"şeâir"***den maksat, kurban edilmek üzere işaretlenmiş hayvandır. Bunlara saygı da; kıymetlisini, pahalısını, semizini, güçlüsünü ve güzelini seçmekle olur.[44]

---

[42] **Muvatta**, Hac, 46/147.

[43] Hac, 32.

[44] Bkz., **Evcezu'l-Mesâlk**, VII, 207; **Zürkanî**, III, 162.

الفصل الثالث

فيما يجوز من الضحايا

III- KURBAN OLABİLECEK HAYVANLAR

١٦٤٥ــ (م د س ــ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « لا تَذبَحُوا إلا مسنَّة إلا أنْ يعْسُر عليكم فتذبحوا جَذَعة من الضأن ». أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي

1.645- Câbir b. Abdullah'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Yaşını bulmuş hayvandan başkasını kurban etmeyin. Eğer böylesini bulmakta zorlanırsanız, bari bir koyun yavrusunu kesin!"[45]

İZAH

"Yaşını bulmuş" diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı **"Müsinne"**dir; hayvanın kurban edilebilmesi için gerekli olan yaşa ulaşmış olması demektir.

Cezea; her ne kadar hayvanın kurbanlık yaşa gelmesi anlamında ise de, burada **"koyun yavrusu"** diye tahsis edilmesi, onun, henüz yaşını bulmamış, ancak bir yaşında gibi gösteren 7-8 aylık toklu manasında kullanılmıştır.

1.628 nolu hadîsin izahında da geçtiği üzere hayvanların kurban olabilecek yaşları;

-develerde beş,

-sığır cinsinde iki,

-koyun cinsinde de bir yaşını bitirdikleri zamandır. Gösterişli olması şartıyla 7-8 aylık olan kuzu da kurban olur. Diğer hayvanlar ise mutlaka gerekli olan yaşa gelmiş olmaları gerekir.

---

[45] **Müslim**, Edâhî, 2/13; **Ebû Davud**, Edâhî, 5/2797; **Nesaî**, Dahâyâ, 13.

١٦٤٦ـ (خ م ت س ـ عقبة بن عامر رضي الله عنه) «أن النبيَّ صلى الله عليه وسلم أعْطاهُ غَنَما يَقسِمُها على صحابته، فبقي عَتُودٌ، أو جَدْيٌ، فذكره للنبيِّ صلى الله عليه وسلم فقال : ضَحِّ به أنت».

وفي رواية قال: قَسم رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم بَيْن أصحابه ضحَايا، فصَارَتْ لِعُقْبَةَ جَذَعةٌ فقلت: يا رسول الله، أصَابَني جَذَعٌ، فقال: «ضَحِّ به». أخرجه البخاري ومسلم والترمذي والنسائي.

1.646- Ukbe b. Âmir'den rivâyet edilmiştir:

"Hz. Peygamber, ashâbına dağıtması için, bir miktar davar vermişti. Dağıtıldıktan sonra geriye bir oğlak kaldı. Ukbe, onu Hz. Peygamber'e söyleyince;

"- Onu da sen kes!" buyurdu.[46]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet;

"Rasûlullah (as.), ashâbına kurbanlıklar dağıttı. Ukbe'ye de bir kuzu verdi. Ukbe, olayı şöyle anlatıyor:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, bana bir kuzu düştü" dedim.

"- Sen de onu kurban et!" buyurdu.

Hadîsi, **Buharî, Müslim, Tirmizî** ve **Nesaî** tahric etti.

١٦٤٧ـ (د ـ زيد بن خالد [الجهني] رضي الله عنه) قال : « قَسمَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم في أصحابه ضحايا ، فأعطاني عَتُودا جذعا ، قال : فرجعتُ به إليه ، فقلت له : إنه جَذَعٌ. فقال : ضَحِّ به ، فضَحَّيْتُ به ». أخرجه أبو داود.

1.647- Zeyd b. Halid el-Cühenî anlatıyor:

"Rasûlullah (as.), ashâbına kurbanlıklar dağıttı, bana da bir yavru oğlak verdi. Onu kendisine götürdüm ve;

"- O, bir yavrudur" dedim.

---

46 **Buharî**, Edâhî, 2, 7; Vekâlet, 1; Şerike, 12; **Müslim**, Edâhî, 2/15; **Tirmizî**, Edâhî, 7/1500; **Nesaî**, Dahâyâ, 3.

"- **Sen de onu kurban et!**" buyurdu.

Ben de onu kestim."[47]

١٦٤٨ــ (د ــ **أبو كباش** رحمه الله) قال : جلبت غنما جذعانا إلى المدينة ، عرب الأضحى، فكسدت علي ، فلقيت أبا هريرة فسألته. فقال: سمعت رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم يقول : «**نعم** ــ أو نعمت ــ **الأضحيةُ الجذعُ من الضأن** ، فانتهبها الناسُ.» أخرجه الترمذي وقال: وقد روي موقوفا على أبي عريرة..

1.648- Ebû Kibâş[48] anlatıyor:

"Kurbana yakın Medîne'ye genç oğlaklar götürdüm, ama elimde kaldı. Ebû Hureyre'ye rastladım, ona sordum, dedi ki:

"- Ben, Rasûlullah'ın (as.); **'Oğlak, ne iyi kurbanlıktır'** buyurduğunu işittim:

Bunun üzerine halk onları kapıştı."[49]

١٦٤٩ــ (د س ــ **عاصم بن كليب عن أبيه** رضي الله عنه) قال: «كُنَّا معَ رجلٍ من أصحاب رسول اللّه صلى الله عليه وسلم، يقال له: مُجَاشِعُ من بني سُلَيم فعزت الغنمُ، فأمر مناديا فنادى: إنَّ رسول اللّه صلى الله عليه وسلم كان يقول: إنَّ الجذَعَ من الضأْن يُوفي مما يُوَفي منه الثَّنِيُّ». وفي رواية : « **الْجَذَعُ يُفي مما يوفي منه الثني** ». هذه رواية أبي داود.

وفي رواية النسائي : قال : « كُنَّا في سَفَر ، فحضر الأضحى ، فَجَعلَ الرجلُ يَشْتَري منا المُسنَّةَ بالجَذَعتين والثلاثة. فقال لنا رجلٌ من بني مُزَيْنَةَ : كُنَّا مع رسول اللّه صلى الله عليه

---

[47] **Ebû Davud**, Edâhî, 5/2798.

[48] **Ebû Kibâş el-Ayşî (el-Absî) es-Sülemî:** Tâbiîlerdendir, Ebû Hureyre'den rivâyette bulunmuştur. Ma'rûf biri değildir; Ebû Hâtim "**meçhûl**" olduğunu söyler. Kurbanlıklarla ilgili bir rivâyeti **Tirmizî**'de tahric edilmiştir. Kendisinden Kidâm b. Abdullah es-Sülemî rivâyet eder. Künyesinin Ebû Ayyâş olduğu, Ebû Kibâş'ın ise lakabı olduğu rivâyet edilir.

[49] **Tirmizî**, Edâhî, 7/1499. Bu rivâyet de sened açısından zayıftır; çünkü **Kidâm b. Abdurrahman ve Ebû Kibâş** meçhûldürler..

وسلم في سفر ، فحضر هذا اليومُ ، فجعل الرجلُ يطلب المسنَّةَ بالجذعتين والثلاثة ، فقال رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم: **إنَّ الْجَذَع يُوفي مِمَّا يُوفي منه الثَّنيُّ**».

1.649- Âsım b. Küleyb, babasından rivâyet ediyor:

"Rasûlullah'ın (as.) ashâbından ve Süleym kabilesinden Mücâşi' adında biri ile beraberdik. O sırada koyun, az bulunuyordu. Bir münâdiye emrederek şu ilanı yaptı:

"Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Muhakkak ki bir toklu, iki yaşına basmış koyunun yerini tutar."[50]

RİVÂYETLER

Diğer rivâyette, sadece; **"Bir toklu, iki yaşındaki koyun yerine geçer"** denir.

Bu rivâyet, **Ebû Davud'**undur.

Nesaî'nin rivâyeti şöyledir:

"Seferde idik, kurban bayramı da gelmişti. İçimizden biri, iki-üç oğlağa, yıllanmış bir kurbanlık satın almaya başladı. Müzeyne kabilesinden biri bize dedi ki:

"Biz, Rasûlullah'la (as.) birlikte bir seferde idik. Bayram günü de gelmişti. Biri, iki-üç oğlağa yıllanmış bir kurbanlık arıyordu. Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"Şüphesiz ki bir toklu, iki yaşına basmış bir koyunun yerini tutar."

---

[50] **Ebû Davud**, Edâhî, 5/2799; **Nesaî**, Dahâyâ, 13.

الفصل الرابع

فيما لا يجوز من الضحايا

IV- KURBAN OLAMIYACAK HAYVANLAR

١٦٥٠ــ (ط ت د س ــ عبيد بن فيروز رحمه الله) قال: «سألنا البراء عمَّا لا يجوزُ في الأضاحي؟ فقال: قام فينا رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم وأصابعي أقْصَرُ من أصابعه، وأناملي أقصرُ منْ أناملهِ فقال: **أربعٌ** - وأشار بأربع أصابعه- **لا تجوزُ في الأضاحي: العَوْراءُ بَيِّنٌ عوَرُها، والمريضةُ بَيِّنٌ مرضُها، والْعَرْجاءُ بَيِّنٌ ظَلَعُها، والكسيرُ التي لا تُنْقي** قال: قلت: فإني أكرهُ أن يكونَ في السِّنِّ نَقْصٌ ؟ قال : **ما كرهتَ فدَعْهُ ، ولا تُحرِّمهُ على أحد** ». هذه رواية أبي داود والنسائي.

وفي رواية الترمذي أَنَّ البرَاءَ قال: قال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : « **لا يُضحَّى بالْعَرْجاءِ بَيِّنٌ ظَلَعُها ولا العَوراءِ بَيِّنٌ عَوَرُها ولا بالمريضَةِ بَيِّنٌ مرضُها ولا بالعَجْفاءِ التي لا تُنْقي**».

وفي رواية الموطأ نحو رواية أبي داود والنسائي ، إلى قوله «**لا تُنْقي**». وجَعَلَ بَدَلَ « الكسير» : «**الْعَجْفَاء**».

1.650- Ubeyd b. Fîrûz'dan[51] rivâyet edilmiştir:

"Berâ b. Azib'e, kurbanlıklarda bulunması câiz olmayan özellikleri sorduk. Dedi ki:

"Bir gün Rasûlullah (as.) ayağa kalkıp şöyle buyurdu:

(Berâ, önce şu açıklamayı yaptı: Benim parmaklarım, O'nun parmaklarından, benim parmak uçlarım da O'nun parmak

---

[51] **Ebû'd-Dahhâk, Ubeyd b. Firûz eş-Şeybânî el-Kûfî:** Kûfeli tâbiîlerdendir. Bilahare **el-Cezîre**'ye göçmüştür. Berâ b. Âzib'den rivâyeti vardır. Kendisinden Süleyman b. Abdurrahman ed-Dımaşkî rivâyet eder. Sikadır. *Sünen*'lerde udhiye hakkında bir hadîsi bulunmaktadır.

uçlarından kısa olduğu halde O'nun gibi el-kol hareketleri yapacağım. Sonra Hz. Peygamber'in şu sözünü nakletti):

"Bir hayvanın, kurbanlık için câiz olmayan kusuru dörttür -bu sırada Hz. Peygamber, dört parmağı ile de işaret buyurdu-:

1- Bir gözünün kör olduğu açıkça belli olan,

2- Hasat olduğu açıkça belli olan,

3- Topallığı açıkça belli olan,

4- İlikleri kurumuş, cılız hayvan."

Ben (Berâ'ya) dedim ki:

"- Ben, hayvanın dişlerinde bir eksiklik bulunmasından da hoşlanmıyorum."

"- Sen, hoşlanmadığın hayvanı kurban etme! Ama onu başkasına da yasaklama!"[52]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Ebû Davud** ve **Nesaî**'nindir.

Tirmizî'nin rivâyetine göre, Berâ, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu söyledi:

"Topallığı, körlüğü, hasta olduğu iyice belli olan ve ilikleri kurumuş cılız hayvan kurban olmaz."

Muvatta'nın rivâyeti de, **Ebû Davud** ve **Nesaî**'nin rivâyeti gibidir.

İZAH

Hadîste geçen dört kusur, o hayvanın kurban edilebilmesine engeldir. Ancak bu kusurlar, hayvanda çok hafif derecede olursa, kurban edilmeleri câizdir; meselâ, gözünde küçük bir noktanın bulunması, hafif aksaması gibi.

---

[52] **Muvatta**, Dahâyâ, 1/1; **Tirmizî**, Edâhî, 5/1497; **Ebû Davud**, Edâhî, 6/2802; **Nesaî**, Dahâyâ, 5.

١٦٥١ ــ (د ت س ــ علي بن أبي طالب رضي الله عنه) قال : « أمَرَنا رسولُ الله صلى الله عليه وسلم أنْ نَستَشْرِفَ العينَ والأُذُنَ ، وأن لا نُضَحِّيَ بمُقابَلَة :ولا مُدابَرَة ، ولا شَرْقاء».

زاد في رواية : « والمقابَلةُ : ما قُطِعَ طَرَفُ أذنها ، والمدابَرةُ : ما قُطِع من جانب الأذن ، والشَّرْقَاءُ : المشْقُوقَةُ. والْخَرقَاءُ : المَثْقُوبَةُ ». هذه رواية الترمذي.

وفي رواية أبي داود والنسائي قال : « أمَرَنا رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم أنْ نَستَشْرِفَ العينَ والأذنَ ، ولا نُضحِّيَ بعَوْرَاءَ ، ولا مُقابلَة ولا مُدَابرة ، ولا خَرْقَاءَ ، ولا شَرْقَاءَ ».

قال أبو داود : قال زهير - [وهو ابن معاوية] - فقلت لأبي إسحاق - [وهو السَّبِيْعي] - أذكَرَ «عَضبَاءَ ؟ » قال : لا. قلت : فما المقابلةُ ؟ قال : يُقطَعُ طرفُ الأذن : قلتُ : فما المُدابَرَةُ ؟ قال : يقطع من مُؤخّرِ الأُذُن ، قلتُ : فما الشرقاء ؟ قال: تُشقُّ الأُذُن. قلت : فما الخرقاء ؟ قال : تُخْرَقُ أذُنها للسِّمة. وأخرج النسائي مثل رواية الترمذي الأولى بغير زيادة. وفي أخرى لهم: «أنَّ رسول اللَّه صلى الله عليه وسلم نَهَى أن يُضَحَّى بعضْباء الأُذُن والقَرْن».

قيل لابن المُسَيَّب : ما الأعْضَبُ ؟ قال : المكسورُ النِّصفُ فما فوقه.

1.651- Hz. Ali şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.) bize, kurbanlıkların gözlerine ve kulaklarına dikkat etmemizi; ***mukabeleli, müdabereli*** ve ***şerkalı*** hayvanı kurban etmememizi emretti."[53]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette şu ziyâdelik vardır:

"***Mukabele;*** kulağının ön tarafı kesik,

Müdarebe; kulağının arka tarafı kesik,

Şerka, kulağı uzunlamasına yarık,

Harka da; kulağı enine yarık hayvandır."

---

[53] **Ebû Davud**, Edâhî, 5/2804-2806; **Tirmizî**, Edâhî, 6/1498; **Nesaî**, Dahâyâ, 10, 11, 12.

Bunlar, **Tirmizî**'nin rivâyetleridir.

Ebû Davud ve **Nesaî**'nin rivâyeti şöyledir:

"Rasûlullah (as.) bize, kurbanlıkların gözlerine ve kulaklarına dikkat etmemizi, tek gözlü, ***mukabeleli, müdabereli, harkalı*** veya ***şerkalı*** hayvanı kurban etmemememizi emretti."

Ebû Davud, Züheyr b. Muâviye'nin[54] şöyle dediğini ilave eder:

"Ben, (bu hadîsin râvîsi, hocam) Ebû İshak es-Sebiî'ye[55]; kurban edilmesi câiz olmayan hayvanlar arasında;

"- Boynuzu kırık olanı da zikretti mi?" diye sordum.

"- Hayır!" dedi.

"- *Mukabele* nedir?" dedim.

"- Kulağının ön tarafı kesik olan hayvandır."

"- Peki *müdabere* nedir?"

"- Kulağının arka tarafı kesik hayvandır."

"- *Şerka* nedir?"

"- Kulağı uzunlamasına yarık hayvandır."

"- Ya *harka* nedir?"

"- Kulağı enine yarık hayvandır."

---

[54] **Ebû Hayseme, Züheyr b. Muâviye b. Hadîc el-Cu'fî el-Kûfî:** ö. 174/790. Aslen Kûfelidir, ama **el-Cezîre**'de ikamet etti. Hadîc b. Muâviye'nin kardeşidir. Sika hadîs hafızlarındandır, rivâyetleri delil kabul edilir. Süfyan es-Sevrî'nin ölümünden sonra bütün **Irak**'ta en güvenilen kişiydi. Şu'be b. el-Haccâc'dan daha güvenilir kabul edilirdi. Yalnız Ebû İshak es-Sebîî'den yaptığı rivâyetleri ihtiyatla karşılanmıştır, çünkü Ebû İshak'tan hâfızası bozulduktan sonra hadîs almıştı. Âsım el-Ahvel, Cabir el-Cu'fî ve Esved b. Kaystan rivâyetleri vardır. Kendisinden İbn Mehdî, Yahya'l-Kattân ve Ebû Davud et-Tayâlisî gibi büyük muhaddisler rivâyet etti. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[55] **Ebû İshak, Amr b. Abdullah el-Hemdânî es-Sebîî el-Kûfî:** ö. 127/745. Kûfeli tâbiûn ulemasındandır. Hz. Ali'yi, Abdullah b. Abbas'ı görmüştür. Asrının **Kûfe** âlimi kabul edilirdi. Muhaddis, hâfız ve siyercidir. Kırâat âlimidir. Ricâl ilmindeki vüs'ati ve rivâyetteki zenginliği ile Zührî'ye benzetilirdi. Hz. Ali ve Abdullah b. Mes'ûd'un hadîslerini en iyi bilenlerdendir. Döneminde hadîs ilminin **Kûfe**'deki ana rükünlerinden biriydi. Yaşlandığında hafıza gücü azalmıştı. Zaman zaman tedlis yapardı, Şiilikle de müttehemdi. Bu yüzden bazıları onu **Kûfe** hadîsini ifsâd edenlerden sayar. Ebû Hâtim, onun sika olduğunu söyler. Âbid ve zâhid biriydi. ***Megâzî*** telif etmişti.

Nesaî'nin rivâyeti, **Tirmizî**'nin ziyâdesiz ilk rivâyeti gibidir.

Tirmizî, Ebû Davud ve **Nesaî**'nin müşterek bir rivâyetlerinde de; "Hz. Peygamber kulağı kesik, boynuzu kırık hayvanı kurban etmeyi yasakladı" denir.

İbnu'l-Müseyyeb'e;

"- A'dab nedir?" diye soruldu.

"- (Kulak veya boynuzun) yarıdan fazlası kesik olan hayvandır" dedi.

İZAH

Az önce geçen hadîsteki kusurlara ilaveten burada da özellikle hayvanın kulağı ile ilgili bazı kusurlar zikredilmektedir. Bu kusurların, hayvanın kurban edilmesine engel teşkil edip etmediği tartışmalıdır.

Kulağının tamamı veya yarıdan çoğu kesik olan hayvanın kurban olamayacağında ittifak vardır. Kulağının az bir kısmı kesik olan veya kulağı çeşitli şekillerde yarık olan hayvan da **Zâhirîler**'e göre kurban olamaz. Delilleri, izahına çalıştığımız hadîstir. Ancak âlimlerin büyük çoğunluğu, bu hadîsteki yasağı harama değil, kerâhete hamlederler. Her türlü kusurdan sâlim bir hayvanı bulmanın zor, hatta imkânsız olduğunu söylerler. Allah da kullarına zorluk ve güçlük yüklemez.

Boynuzunun tümü veya yarıdan çoğu kırık olan hayvan da, âlimlerin ekserisine göre kurban olmaz. Bazıları ise böyle hayvanı kurban etmekte bir sakınca olmadığı kanâatindedirler.[56]

١٦٥٢ــ (د ــ يزيد ذو مصر رحمه اللّٰه) قال : « أَتيتُ عُتْبَةَ بن عبدِ السُّلَمي فقلت: يا أبا الوليد ، إني خرجتُ ألتمسُ الضحايا ، فلم أجد شيئا يعْجبُني غيرَ ثَرْماء، فكرهتُها ، فما تقول ؟ قال: أفلا جئتَني بها ؟ قلتُ: سبحان اللّٰه ! تجوز عنكَ، ولا تجوز عني؟ قال: نعم، إنك تَشُكُّ ،ولا أشُك، إنما نَهى رسولُ اللّٰه عن الْمُصَفَّرة، والمُسْتَأْصلَة والبَخْقَاء والمُشَيَّعَة والكَسراء.فالمصفْرة:التي تسْتَأْصَلُ أُذُنُها حتى يَبْدو صَماخها ،والمستأصلة:التي

---

[56] Bkz., **Tekmiletu'l-Menhel**, III, 26; **Tuhfe**, V, 82.

اسْتُوصِلَ قَرْنُها من أصله ، والبخْقَاءُ: التي تُبْخَقُ عينُها،والمشيَّعة:التي لا تَتْبَعُ الغَنَمَ عَجْفًا وَضعفا ، والكسراءُ : الكسيرةَ ». أخرجه أبو داود.

1.652- Yezid Zû Mısr[57] şöyle dedi:

"Utbe b. Abd es-Sülemî'ye[58] gittim, dedim ki:

"- Ey Ebû'l-Velid; ben kurbanlık bulmak için çıkmıştım, ama hoşuma giden bir hayvan bulamadım. Yalnız ön dişleri dökülmüş bir tane vardı, onu da almak istemedim. Ne dersiniz?"

"- Onu bana getiremez misin?"

"- Subhânellâh!.. O benim için câiz olmuyorsa, sana nasıl câiz olur?!..."

"- Olur! Çünkü sen şüphe ediyorsun, ben etmiyorum. Rasûlullah (as.), ancak *Musaffara, Müste'sıla, Bahka, Müşeyyia* ve *Kesrâ* denilen hayvanları yasakladı.

Musaffara; kulağının deliği görünecek derecede kulakları dibinden kesilen hayvandır.

Müste'sıla; boynuzları kökünden koparılan,

Bahka; gözü çıkmış,

Müşeyyia; zayıflıktan ve dermansızlıktan sürünün gerisinde kalan,

Kesrâ da; ayağı kırık olan hayvandır."[59]

---

[57] **Yezîd Zû Mısr el-Humsî:** Humuslu râvîlerdendir. Suriye bölgesinin ileri gelenlerinden kabul edilirdi. Utbe b. Abd es-Sülemî'den rivâyeti vardır. Kendisinden Ebû Humeyd er-Ruaynî rivâyet etti. Sika râvîlerdendir. Bilinen tek hadîsi **Ebû Davud**'da tahric edilmiştir.

[58] **Ebû'l-Velid, Utbe b. Abd es-Sülemî:** ö. 87/706. Hz. Peygamber'in ismini değiştirdiği sahabîlerdendir. Başlangıçta ismi Utle iken Hz. Peygamber Utbe diye değiştirmişti. **Hayber** fethine katılmıştır. Hz. Peygamber'den sonra **Humus**'a yerleşmiş ve orada vefat etmiştir. **Humus**'ta en son vefat eden sahabîdir. Kendisinden Halid b. Ma'dân ve Yezîd Zû Mısr rivâyet eder. Hadîsi **Ebû Davud** ve **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir.

[59] **Ebû Davud**, Edâhî, 5/2803. Bu hadîsin râvîlerinden **Ebû Hamîd er-Ruaynî** meçhûldür, **Yezîd Zû Mısr** da sadece **İbn Hibbân**'a göre sikadır.

١٦٥٣ـ (ط ـ نافع مولى ابن عمر) قال : « كان ابنُ عمر رضي الله عنهما يَنْفي منها ما لم تُسْنِنْ يعني: ما ليس بثنيٍّ وينفي منها ما نَقَصَ من خَلْقها ». أخرجه الموطأ.

1.653- Nâfi'den rivâyet edildiğine göre; "**İbn Ömer,** yıllanmayan, yani iki yaşına basmayan koyunu kurban etmeyi uygun görmezdi. Uzuvlarından biri eksik olan hayvanı da uygun görmezdi."[60]

الفصل الخامس

في الإشعار والتقليد

V- KURBANLIKLARI İŞARETLEMEK
(İŞ'ÂR VE TAKLÎD)

١٦٥٤ـ (م ت د س ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال : « صلَّى النبيُّ صلى الله عليه وسلم الظُّهرَ بذي الحُلَيفة، ثم دعا بناقته، فأشْعَرَها في صَفحَة سَنامها الأيمن وسَلَتَ الدمَ عنها وقَلَّدَها نَعْلَين ثم ركب راحلته فلما استوتْ به على البَيداء أهَلَّ بالحج».
هذه رواية مسلم وأبي داود.

وفي رواية الترمذي : « أن النبي صلى الله عليه وسلم قَلَّدَ نعلين ، وأشعَرَ الهديَ في الشِّقِّ الأيمن بذي الحليفة ، وأماط عنه الدم ».

وفي رواية لأبي داود بمعناه وقال : « ثم سَلَتَ الدمَ بيده ». وفي أخرى : « بإصبعه ».

وفي رواية النسائي : « أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم أشعَرَ بُدْنَه من الجانب الأيمنِ وسلتَ الدمَ عنها وأشعرَها ».

---

[60] **Muvatta**, Edâhî, 1/22.

وفي أخرى له : « أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم لَمَّا كان بذي الْحُلَيْفَة أَمَرَ بِبُدْنِه فأشْعَرَ في سَنامها من الشِّقِّ الأيمن، ثم سَلَتَ عنها الدم ، وقَلَّدَهَا نَعْلَين فلما استَوَتْ به راحلته على البَيداء أهَلَّ».

زاد في أخرى:« فلما استوتْ به على البَيْدَاء،لَبَّى وأَحرم عند الظهرِ وأهلَّ بالحجَّ»

1.654- İbn Abbas şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.), Hudeybiye'de öğleyi kıldı, sonra devesini istedi ve hörgücünün sağ tarafına nişan olarak bir çizik attı ve orayı kanattı. Sonra iki tane na'lin taktı, sonra da bindi. Beydâ tepesine varınca hacca niyetlendi."[61]

RİVÂYETLER.

Bu rivâyet, **Müslim** ve **Ebû Davud'**undur.

Tirmizî'nin rivâyetinde ifâde; "Hz. Peygamber, Zülhuleyfe'de hedy kurbanına iki na'lin taktı ve sağ tarafına bir çizik atarak orayı kanattı" şeklindedir. Diğer bir rivâyette; "...parmağı ile çizik attı" denir.

Nesaî'nin rivâyeti de; "Rasûlullah (as.), devesinin sağ tarafına bir çizik attı, orayı kanattı ve böylece hayvanı işaretlemiş oldu" şeklindedir.

Nesaî'nin diğer bir rivâyetine göre; "Hz. Peygamber Zülhuleyfe'ye gelince, devesini istedi, hörgücünün sağ tarafına bir çizik attı, orayı kanattı, sonra da hayvana iki na'lin taktı. Devesine binip Beydâ'ya gelince hacca niyetlendi."

Diğer bir rivâyette; "...Beydâ'ya gelince telbiye getirdi, öğle vakti ihrâma girdi ve hacca niyetlendi" denir.

İZAH

Hayvanların kurban edilmek üzere seçilip ayrıldığına delâlet etmek üzere meşrû görülen iki husus vardır:

---

[61] **Müslim,** Hac, 32/205; **Tirmizî,** Hac, 67/906; **Ebû Davud,** Menâsik, 15/1752; **Nesaî,** Hac, 63, 64.

1- ***İş'âr:*** İşaretlemek demektir. Bundan maksat da, devenin hörgücünü sağ taraftan sivri bir aletle çizerek kanatmaktır. Bu, o devenin Allah rızası için kesilmek üzere hedy kurbanı olarak seçilip ayrıldığına işarettir.[62]

Bu iş, âlimlerin çoğunluğuna göre meşrûdur, delilleri de izahına çalıştığımız hadîstir. Yalnız **Ebû Hanîfe,** hayvana eziyet vereceğini söyleyerek bunu hoş görmez, mekruh sayar.

2- ***Taklîd:*** Kurban edilecek hayvana bir nişan takmaktır. İzahına çalıştığımız hadîste, Hz. Peygamber'in, hayvana na'lin taktığı belirtilmektedir. **Mekke** sıcak olduğu için na'lin, aynı zamanda hacıların giyebileceği ve böylece ayaklarını yanmaktan koruyabilecekleri bir nesnedir. Bu nişan da, hayvanın hedy kurbanı olarak seçildiğini gösterir. Bunun takılmasını **Mâlikî** ve **Hanefîler** uygun bulmaz, ancak **Şâfiî** ve **Hanbelîler** sünnet olduğunu söylerler.

Hadîsteki olay, vedâ haccı sırasında cereyan etmiştir.[63]

١٦٥٥ــ (د س ــ المسور بن مخرمة ومروان بن الحكم رضي الله عنهما) قالا : «خَرَجَ رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم زَمَنَ الْحُدَيبيةِ في بِضعُ عَشْرَةَ مائةٍ من أصحابه ،حتى إذا كانوا بذي الحليفة قَلَّدَ رسولُ اللَّه الهديَ ، وأشْعَرَهُ ، وأحرم بالعمرةِ ». هذه رواية النسائي.

وأسقط منها أبو داود قوله : « بِضعَ عَشرَةَ مائةٍ من أصحابه » ، وقوله : « بالعُمرَةَ »

1.655- Misver b. Mahreme ve Mervan b. el-Hakem şöyle dediler:

"Hudeybiye seferinde Rasûlulah (as.) bin kadar ashâbıyla yola çıktı. Zülhuleyfe'ye geldiklerinde Hz. Peygamber hedy kurbanına nişan taktı ve hayvana bir çizik atarak işaretledi. Sonra da umre için ihrâma girdi."[64]

---

62 en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadîs, II, 479.

63 Bkz., **Tekmiletu'l-Menhel**, I, 8; **Avnu'l-Ma'bûd**, V, 174; **Tuhfe**, III, 648.

64 **Ebû Davud**, Menâsik, 15/1754; **Nesaî**, Hac, 62.

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Nesaî'**nindir.

Ebû Davud bu hadîsi; "Bin kadar ashâbı" cümlesi ile "umre" lafzını kaldırarak rivâyet etti.

١٦٥٦ــ (خ م ت د س ــ عائشة رضي اللّه عنها) قالت : « أهْدَى رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم مَرَّةً إلى البيت غَنَما فقلَّدَها ». هذه رواية مسلم والنسائى.

وفي رواية البخاري ومسلم أيضا وأبي داود مثله ، وأسقط « فَقلَّدَها ».

وفي أخرى للبخاري ومسلم قالت : « فَتَلْتُ لهدي رسول اللّه صلى الله عليه وسلم – تَعني : الْقَلاَئِدَ– قبل أنْ يُحرِم ».

وفي رواية الترمذي والنسائى ، قالت: «كُنْتُ أفتِل قَلاَئِدَ هَدي رسول اللّه صلى الله عليه وسلم، كُلَها غنما، ثم لا يُحْرِم». وفي أخرى للنسائي إلى قوله « غنما ». ولم يذكر الإحرام.

1.656- Hz. Âişe'den rivâyet edilmiştir:

"Bir defasında Rasûlullah (as.), hedy kurbanı olarak Kâbe'ye bir koyun göndermiş ve ona nişan takmıştı."[65]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Müslim** ve **Nesaî'**nindir.

Müslim'in diğer bir rivâyeti ile **Buharî** ve **Ebû Davud'**un rivâyetinde; "nişan taktı" cümlesi yoktur.

Buharî ve **Müslim**'in başka bir rivâyetinde Hz. Âişe; "Ben, Rasûlullah (as.) henüz ihrâma girmeden, O'nun hedy kurbanlığı için gerdanlık örmüştüm" der.

Tirmizî ve **Nesaî'**nin rivâyetinde ise; "Rasûlullah'ın (as.), hedy kurbanlıklarının gerdanlıklarını ben ördüm. O'nun bütün kurbanlığı koyun idi. Sonra Hz. Peygamber ihrâma girmedi" denir.

---

[65] **Buharî**, Hac, 110; Edâhî, 15; **Müslim**, Hac, 64/367; **Tirmizî**, Hac, 79/909; **Ebû Davud**, Menâsik, 15/1755; **Nesaî**, Hac, 69.

Nesaî'nin diğer bir rivâyetinde "ihrâm" lafzı zikredilmez.

İZAH

"Hz. Peygamber ihrâma girmedi" cümlesi; hedyin, ihrâm için sevk edilen kurban olmadığını, bu yüzden hayvanı gönderdikten sonra da ihrâmsız kaldığını ifade eder.

١٦٥٧ـ (س ـ وعنها رضي اللّٰه عنها) قالت : « إنَّ رسولَ اللّٰه صلى الله عليه وسلم أَشْعَرَ بُدْنَهُ » أخرجه النسائي

1.657- Hz. Âişe;
"Rasûlullah (as.), devesini (kanatarak) işaretledi" dedi.[66]

١٦٥٨ـ (ط ـ نافع مولى ابن عمر) : « أَنَّ ابنَ عمر رضي الله عنهما كان إذا أَهْدَى هَدْيًا من المدينة قَلَّدَهُ وأشعَرَه بذي الْحليفة ، يُقَلِّدُهُ قَبْلَ أنْ يُشعِرهُ ، وذلك في مكان واحد ، وهو مُوَجِّهٌ للقبلة، يُقَلِّدُهُ بنعلين ، ويُشعِرهُ من الشِّقِّ الأيسر ، ثم يُساقُ معه ، حتى يُوقَفُ به مع الناس بعرفة ، ثم يَدْفَعُ به معهم إذا دفعوا ، فإذا قدم منًى غداةَ النَّحر نَحرَهُ قبل أنْ يَحْلِق أو يقصِّرَ ، وكان هو ينحر هَدْيَهُ بيده ، يَصفُّهُنَّ قياما ، ويُوَجِّهُهُنَّ إلى القبلة ، ثم يأكلُ ويُطعِمُ ».

وفي رواية «أنَّ ابنَ عمر كان إذا طَعَنَ في سَنام هدْيِه وهو يُشْعِرُهُ قال: بسم اللّٰه، واللّٰه أكبر»

وفي أخرى: «أنَّ ابنَ عمر كان يقولُ: الهديُ ما قُلِّدَ وأُشْعِرَ وَوُقِفَ به بعرفة». أخرجه الموطأ

1.658- Nâfi'den rivâyet edilmiştir:
"İbn Ömer, Medîne'den hedy kurbanı sevk ettiğinde, Zülhuleyfe'de ona nişan takar ve hayvanı işaretlerdi. Nişan takmayı, işaretlemeden önce yapardı. İkisini de aynı yerde ve kıbleye dönerek yapardı; iki na'lin takar ve sol tarafını işaretlerdi. Sonra hayvan

---

66 **Nesaî,** Hac, 62.

kafileyle birlikte sevk edilir; nihayet Arafat'ta halkla birlikte vakfe yapılırdı. Sonra İbn Ömer, halk dağılırken, yanındakilerle birlikte onu da götürürdü. Kurban günü sabahı Mina'ya varınca, saçlarını traş etmeden veya kısaltmadan onu keserdi. O, hedyini kendi eliyle keserdi; hayvanları ayağa kaldırıp sıraya dizer ve kıbleye doğru çevirirdi. Kestikten sonra da hem kendi yer, hem başkalarına yedirirdi."[67]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette; "İbn Ömer, kurbanının hörgücünü kanatarak onu işaretler ve; *'Bismillâhi Allahu Ekber!'* derdi."

Diğer bir rivâyette ise İbn Ömer şöyle derdi:

"Hedy; nişan takılan, işaretlenen ve Arafat'ta kendisi ile birlikte vakfe yapılan hayvandır."

Hadîsi **Muvatta** tahric etti.

١٦٥٩ـــ (ت ـــ وكيعٌ رحمه اللّه) قال : « إشْعَارُ الْبُدْنِ وتقليدُها سُنَّةٌ ، فقال له رجل من أهل الرأي : روي عن إبراهيم النخعي ، أنه قال : هو مُثْلَةٌ ، فَغَضِبَ وكيعٌ، وقال : أقول لك : أشْعَرَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم بُدْنَهُ ، وهو سُنَّة ، وتقول : قال إبراهيم ؟ ما أحَقَكَ أنْ تُحْبَسَ حتى تَنْزِعَ ، ثم لا تخرج عن مثل هذا القول ».

أخرجه الترمذي ، إلا أنَّ أولَ لفظه : « إنَّ وكيعا قال لرجل مِمَّنْ يَنْظُرُ في الرأي :أشْعَرَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم ، ويقولُ أبو حنيفة : هو مُثْلَة ، فقال الرَّجُلُ : إنه قد رُوِي عن إبراهيم...». وذكر الحديث.

1.659- Vekî'[68] şöyle dedi:

---

[67] **Muvatta**, Hac, 46/145.

[68] **Ebû Süfyan, Vekî' b. el-Cerrâh er-Ruâsî el-Kûfî:** ö. 197/812. Güvenilir muhaddislerdendir. Aslen Nisaburludur, **Kûfe**'de dünyaya gelmiştir. Süfyan es-Sevrî'nin en gözde talebesi ve halifesidir. Muhaddis, müfessir, fakîh ve edîb idi. Devrinde **Irak**'ın en şöhretli âlimlerindendi. Çok kuvvetli bir hâfızaya sahipti Âlimler onun bilgisi ve hâfıza gücü karşısında hayranlıklarını gizleyemezlerdi. Hadîs rivâyet ederken kıbleye döner, hiçbir yere yaslanmadan ve kıpırdamadan

"Kurbanlık hayvanları işaretlemek ve nişan takmak sünnettir."

Rey ehlinden biri ona dedi ki:

"- İbrahim en-Nehaî'nin; *'O, müsledir; hayvana eziyet vermektir'* dediği rivâyet edilir."

Vekî' kızdı ve şu cevabı verdi:

"- Ben sana, Rasûlullah (as.) devesine işaret koydu, binâenaleyh işaretlemek sünnettir diyorum, sen kalkmış İbrahim şöyle dedi diyorsun... Sen, hapse atılmayı, sonra da bu sözden vazgeçinceye kadar hapiste bırakılmayı nasıl da hakkettin?!"[69]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Tirmizî** tahric etti. Ancak hadîsin baş tarafı şöyledir:

"Vekî', reycilerin sözlerine dikkat çeken birine;

"- Rasûlullah (as.) kurbanlığı işaretledi. Ebû Hanîfe[70] ise; *'O, müsledir dedi'* diye söyleyince, adam;

---

durdu. Şiîliğe meyyâl olduğu, bazen lahin yaptığı rivâyet edilir. Aynı zamanda fakîhtir, **Hanefî** fukahasındandır. Ebû Hanîfe'nin talebesidir. Kendisine teklif edilen **Kûfe** kadılığını reddetmişti. Âbid ve zâhide bir şahsiyetti. **Mekke**'de vefat etti. ***et-Tefsir, es-Sünen, ez-Zühd*** ve ***Kitabu'l-Ma'rife ve't-Tarih*** adlı eserler telif etmişti.

[69] **Tirmizî**, Hac, 67/906.

[70] **Ebû Hanîfe, en-Numan b. Sâbit b. Zûtâ el-Kûfî:** 80-150/699-767. İmam-ı A'zâm, yani en büyük imam diye şöhret yapmıştır. Türk asıllı olduğu zannedilmektedir. Dedesi Zûtâ Horasan veya Mâveraunnehir Türklerindendir. Kûfe'de ikamet etti ve hayatının büyük bölümünü orada geçirdi. Manifaturacılık yapardı. Çocukluğunda Enes b. Malik, Abdullah b. Ebî Evfâ, Sehl b. Sa'd ve Ebû't-Tufeyl gibi henüz yaşayan sahabîler var idiyse de, bunlardan herhangi birini gördüğü sabit değildir. Hukuk alanındaki ilmiyle ünlüdür. Fıkhı Hammâd b. Ebî Süleyman'dan tahsil etmişti. Atâ b. Ebî Rebâh, Ebû İshak es-Sebîî ve Hişâm b. Urve gibi muhaddisleri dinlemiş, kendisinden de Abdullah b. mübarek Vekî' b. el-Cerrâh ve Yezîd b. Harun rivâyet etmişlerdir. Bugün dünyada en çok mensubu bulunan **Hanefî** fıkhının ve mezhebinin kurucusudur. Keskin zekâsı ve mantık gücü ile meşhurdur. Son derece cömert, âbid ve zâhid bir şahsiyetti. İbn Hübeyre onu **Kûfe** kadısı yapmak istemiş, bunun için kendisinde baskı uygulamış, hatta on gün boyunca her gün onar kamçı vurmuş, ama o yine de kadılık teklifini kabul etmemişti. Sonra Mansur halife olunca onu **Bağdat**'a davet etmiş, yine kadılık teklifinde bulunmuş, hatta mutlaka onu kadılık makamına getireceğine yemin etmiş, fakat Ebû Hanîfe de asla bu görevi kabul etmeyeceğine yemin

"- Bu söz, İbrahim'den rivâyet edildi" dedi.

İZAH

Daha önce de geçtiği üzere **Ebû Hanîfe,** kurbanlık hayvanları işaretlemenin mekruh olduğunu, çünkü bunun hayvana eziyet verdiğini söylerdi. Burada ise kendisi de **Hanefî** olan **Vekî'**, **Ebû Hanîfe**'nin ictihâdına aykırı bir fetvâ vererek fikir özgürlüğünün çok güzel bir örneğini vermektedir.

"Müsle"; bir canlının bazı uzuvlarını kesmek, yaralamak, kırmak suretiyle ona eziyet etmektir ve İslâm onu yasaklamıştır.

Hadîste, **İbrahim en-Nehaî** de hayvanın bir tarafını kanatarak işaretlemenin müsle yapmak gibi olduğunu, çünkü bunun hayvana eziyet vereceğini söylemektedir.

---

etmişti. Her şeye rağmen kadılık teklifini kabul etmeyince **Bağdat**'ta hapsedildi ve son nefesini de hapiste iken verdi. **Hayzuran** mezarlığına defnedildi.

الفصل السادس

في وقت الذبح ومكانه

VI- KURBAN KESME ZAMANI VE YERİ

١٦٦٠ــ (خ م س ــ أنس بن مالك رضي الله عنه) قال : قال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم يَوْمَ النّحرِ : « مَنْ كان ذَبحَ قبلَ الصَّلاة فلْيُعد. فقامَ رجلٌ فقال : يارسولَ الله ، هذا يومٌ يُشتَهى فيه اللحمُ ، وذكَرَ هَنَةً من جيرانه - يعني فقرا وحاجةً - وأنه ذبح قبل الصلاة ، كأنّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم صَدَّقَهُ. قال : وعندي جَذَعةٌ هي أحبُّ إليّ من شاتَيْ لَحْمٍ ، أفأذبَحُها ؟ فرَخّص له. قال : فلا أدري أبلغَتْ رُخْصتُهُ مَنْ سواه ، أم لا ؟ قال : وانْكفأ رسول اللّه صلى الله عليه وسلم إلى كَبْشَيْن أمْلَحَيْن ، فذَبَحَهُما ، فقام الناس إلى غُنَيْمَة فتوزّعوها ، أو قال : فتجزّعوها ». أخرجه البخاري ومسلم والنسائي. وقد تقدّم شيء من هذا الحديث في الفرع الثاني من الفصل الثاني.

1.660- Enes b. Mâlik'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber, kurban bayramı günü şöyle dedi:

"Kurbanını namazdan önce kesen, bir kurban daha kessin!"

Bir adam kalkıp:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, bugün, et arzu edilen bir gündür" dedi ve komşularının hallerini, yani fakir ve muhtaç olduklarını, bu yüzden namazdan önce kurban kestiğini söyledi.

Hz. Peygamber, sanki onu tasdik etmiş gibiydi. Adam tekrar kalkıp dedi ki:

"- Bende bir *cezea* var; onu ben, iki koyunun etinden daha çok severim. Onu kessem olur mu?"

Hz. Peygamber (onu kesmesi için) kendisine izin verdi.

Enes dedi ki:

"Rasûlullah'ın (as.) ruhsatı, sadece o adama mı mahsustu, yoksa başkalarına da şâmil miydi bilmiyorum. Sonra Hz. Peygamber iki

alaca koça doğru yürüdü ve onları kesti. Halk hemen hayvanın başına gidip onu paylaştılar veya parçaladılar."[71]

İZAH

Bu hadîsin son bölümü, daha önce 1635 numaralı ve müteâkip hadîslerde de geçmişti.

Cezea; henüz yaşını doldurmamış koyun yavrusudur. Bunlar altı ayı geçmiş olmak ve bir yaşında imiş gibi gösterişli olmaları kaydıyla kurban edilebilirler.

Namazdan önce kurban kesenin, namazdan sonra tekrar kesmesi emri, kurbanın vücûbuna delâlettir.

Kurbanını namazdan önce kesen zat, ya bilmediği için, ya kurbanı ilk kesen kişi olmak istediği için, ya da âilesine ve komşularına bir an önce et yedirmek istediği için kesmiş olmalıdır.

١٦٦١ـ (خ م ت د س ـ **البراء بن عازب** رضي الله عنه) قال: «ذَبح أبو بُرْدَةَ بنُ نَيَارٍ قبل الصلاة فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : **أبْدِلها** ، فقال: يا رسول الله ليس عندي إلا جَذَعةُ ؟ - قال شُعْبَةُ: وأظُنُّهُ قال: هي خيرُ من مُسِنَّة - فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **اجعَلها مكانَها، ولن تُجزىء عن أحدٍ بعدك**». ومنهم من لم يذكر الشك في قوله : « هي خيرٌ من مُسِنَّة ».

وفي رواية : أنَّ النبي صلى الله عليه وسلم قال : « **إنَّ أولَ ما نَبْدأُ به في يومنا هذا : نُصلِّي، ثم نرجعُ فننْحرُ ، فمن فَعَلَ ذلك فقد أصاب سُنَّتنا ، ومنْ ذَبَحَ قَبْلُ ، فإنما هو لَحمٌ قدَّمهُ لأهله، ليس من النُّسُك في شيء** وكان أبو بُرْدَةَ بنُ نيارٍ قد ذبح ، فقال : عندي جَذَعةٌ خيرٌ من مُسِنَّة، فقال : **اذبَحْها ، ولن تُجزىء عن أحد بَعدَكَ** ».

وفي أخرى قال : « ضَحَّى خَالٌ لي - يقال له : أبو بُرْدَةَ - قبل الصلاة ، فقال له رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **شَاتُكَ شاةُ لحم** ، فقال : يا رسولَ الله ، إن عندي داجنا جذَعةً من المعز؟ قال: **اذبحها ولا تَصْلُحُ لغيرك** ، ثم قال : **مَنْ ذَبحَ قبل الصلاة فإنما ذبح لنفسه ، ومن ذبح بعد الصلاة فقد تمَّ نُسُكه ، وأصاب سُنَّةَ المسلمين** ».

---

[71] **Buharî**, Edâhî, 1, 4, 12; İdeyn, 5, 23.

وفي رواية : « عَنَاقَ لَبن ». وفي أخرى : « عناق جذعة ».

وفي أخرى : أنه صلى الله عليه وسلم قال : « **من صلى صلاتنا ، ونسك نُسُكنا : فلا يذبح حتى يُصلّيَ** ، فقال خالي : قد نَسكْتُ عن ابْنٍ لي ؟ فقال : **ذلك شيء عجّلْتَهُ لأهلك** ، قال إن عندي شاة خير من شاتَيْن ؟ قال : **ضحِّ بها ، فإنها خيرُ نسيكتَيْك**». هذه روايات البخاري ومسلم.

وفي رواية الترمذي قال : خَطَبَنا رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم في يوم نَحْرٍ ، فقال : « **لا يَذْبَحَنَّ أحدُكم حتى يصلّي** ، فقام خالي ، فقال : يا رسول اللّه ، هذا يومُ اللَّحمُ فيه مكروهٌ ، وإني عَجَّلتُ نسيكتي لأُطْعِمَ أهلي وأهلَ داري - أو جيراني - قال : **فأعدْ ذبحك بآخرَ** ، فقال : يا رسول الله، عندي عَناقُ لَبَنٍ ، هي خير من شاتَيْ لحم ، أفأذبحها ؟ قال : **نعم ، وهي خيرُ نَسيكتَيْك ولا تُجْزِىء جَذَعَةٌ بعدك** ». وأخرج أبو داود الرواية الأولى. وأخرج النسائي الرواية الثانية.

وفي أخرى لأبي داود والنسائي قال « خَطَبَنَا رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم يوم النحر بعد الصلاة ، فقال : **من صلى صلاتَنا ، ونسك نُسُكنا فقد أصاب النسُكَ ، ومن نَسَك قبل الصلاة فتلك شاةُ لحم** ، فقام أبو بردةَ بْنُ نيار ، فقال : يا رسول اللّه ، لقد نسَكْتُ قبل أن أخرُجَ إلى الصلاة ، وعرفتُ أنّ اليوم يومُ أكلٍ وشرب ، فتعجَّلْتُ فأكلتُ ، وأطعمتُ أهلي وجيراني ، فقال رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم : **تلك شاة لحم** ، فقال : إن عندي عَناقا جَذَعَة وهي خيرٌ من شاتَيْ لحمٍ ، فهل تُجزىء عني ؟ قال : **نعم ولن تُجْزىء عن أحدٍ بعدك** ».

1.661- Berâ b. Âzib anlatıyor:

Ebû Bürde b. Niyâr[72], namazdan önce kurban kesmişti. Hz. Peygamber ona;

---

[72] **Ebû Bürde, Hânî' b. Niyâr el-Ensârî el-Evsî el-Belevî:** ö. 42/662. Sahabîdir, ikinci **Akabe** bîatına, **Bedîr, Uhud** ve daha sonra yapılan bütün savaşlara katılmıştır. **Mekke** fethinde Benû Hârise kabilesinin sancaktarlığını yapmıştı. Usta bir okçu idi. Meşhur sahabî Berâ b. Âzib'in dayısıdır. Daha çok künyesiyle meşhurdur, isminin Hâris ve Mâlik olduğu da söylenmiştir. Hz. Ali taraftarı idi, bütün

"- Tekrar kes!" dedi.

"- Ey Allah'ın Rasûlü, bende bir cezeadan başka bir şey yok."

Şube; "Zannediyorum adam; 'bu cezea, yaşını doldurmamış hayvandan daha hayırlıdır' dedi" diye ekledi. Hz. Peygamber, ona şu cevabı verdi:

"- Eskisinin yerine bunu kes! Ancak cezea, senden sonra hiç kimseye kurban olarak yetmez."[73]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette, Şube'nin; "Zannediyorum adam... dedi" şeklindeki tereddüt ifadesi görülmez.

Diğer bir rivâyette Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"Bugün bizim ilk yapacağımız şey, namaz kılmaktır. Sonra gider, kurbanımızı keseriz. Böyle yapan, bizim sünnetimize uymuş olur. Kim namazdan önce kurban keserse, bu ancak, âilesine takdim etmiş olduğu et hükmündedir, kurban ibâdeti değildir."

Bunun üzerine, kurbanını namazdan önce kesmiş olan Ebû Bürde b. Niyâr dedi ki:

"- Bende bir cezea var, ama o, yıllanmış hayvandan daha hayırlıdır."

"- Sen onu kes! Ama cezea, senden sonra hiç kimseye kurban olarak yetmez."

Başka bir rivâyette; "Ebû Bürde adındaki dayım, namazdan önce kurban kesmişti. Rasûlullah (as.) ona dedi ki:

"- Senin kestiğin koyun, kurban değil, ettir."

"- Ey Allah'ın Rasûlü, bende besili bir keçi yavrusu var."

"- Öyleyse sen onu kes! Ama senden başkasına o, kurban olarak câiz olmaz."

Hz. Peygamber sonra (halka) şöyle dedi:

---

savaşlarında Hz. Ali'nin yanında yer almıştı. Hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edildi.

[73] **Buharî**, İdeyn, 3, 5, 8, 10, 17, 23; Edâhî, 1, 8, 11, 12; **Müslim**, Edâhî, 1/4; **Tirmizî**, Edâhî, 12/1508; **Ebû Davud**, Edâhî, 5/2800; **Nesaî**, Dahâyâ, 17.

"Namazdan önce hayvan kesen, ancak kendi nefsi için kesmiş olur. Namazdan sonra kurban kesen ise kurban ibâdetini tam yapmış ve müslümanların sünnetine uymuş olur."

Bir rivâyette ifade; "Bende dişi bir süt oğlağı var..." şeklindedir.

Başka bir rivâyette Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Kim bizim namazımızı kılıp kurbanımızı kesecekse, namazdan önce kurban kesmesin!"

Dayım ;

"- Ben, oğlum adına kurban kesmiştim" dedi. Hz. Peygamber:

"- Ama böylelikle sen, âilen için acele ettin" buyurdu.

"- Bende bir koyun daha var, ki o, iki koyundan iyidir."

"- Öyleyse onu kurban et; şüphesiz o, senin kestiğin iki kurbanın en hayırlısıdır."

Bunlar, **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir.

Tirmizî'nin rivâyeti şöyledir:

"Rasûlullah (as.), kurban bayramı günü bize hutbe okudu ve;

"- Namaz kılmadan kimse kurban kesmesin!" buyurdu.

Dayım kalkıp dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; bugün etin (bolluğu sebebiyle) sevilmediği bir gündür. Ben, âileme ve ev halkıma -veya komşularıma dedi- et yedirmek için önceden kurbanımı kestim."

"- Yeniden kurban kes!"

"- Ey Allah'ın Rasûlü; bende dişi bir süt oğlağı var, ki o, iki koyunun etinden daha iyidir. Onu kesebilir miyim?"

"- Olur! O, senin iki kurbanlığının en hayırlısıdır. Ama senden sonra o, kimseye kurban olarak yetmez."

İlk rivâyeti **Ebû Davud**, ikincisini **Nesaî** de tahric ettiler.

Ebû Davud ve **Nesaî**'nin diğer bir rivâyetleri de şöyledir:

"Rasûlullah (as.), kurban bayramı günü namazdan sonra bize hitap etti, şöyle dedi:

"Kim şu namazımızı kılar ve sonra kurbanımızı keserse, kurban sünnetine tam uymuş olur. Kim namazdan önce kurban keserse, o sadece bir et olur."

Ebû Bürde b. Niyâr kalkıp dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; ben, namaza gitmeden kurban kesmiştim. Bugünün yeme-içme günü olduğunu düşünmüştüm; acele ederek hem kendim yedim, hem de âileme ve komşularıma yedirdim."

"- O, kurban değil, sadece bir ettir!"

"- Ama bende dişi bir cezea var; ki o, iki koyunun etinden daha iyidir. Kurban olarak bana yeter mi?"

"- Sana yeter, ama senden sonra hiç kimseye yetmez."

١٦٦٢ــ (ط ــ بشير بن يسار) «أنَّ أبا بُرْدَةَ بنَ نِيَارٍ رضي الله عنه ذَبَحَ ضَحيتَهُ قَبْلَ أن يَذْبَحَ رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم يوم الأضحى فزعم أنَّ رسولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم أمَرَهُ أن يَعُودَ بضَحيَّة أخرى، قال أبو بردةَ: لا أجد إلاَّ جَذَعا قال: وإن لم تَجِدْ إلاّ جَذعا فاذْبَحْ». أخرجه الموطأ.

1.662- Beşîr b. Yesâr'dan rivâyet edilmiştir:

Ebû Bürde b. Niyâr, kurban bayramı günü, Rasûlullah (as.) henüz kurban kesmeden önce hayvanını kesmişti. O, Hz. Peygamber'in, kendisine tekrar kurban kesmesini emrettiğini söyledi. Ebû Bürde, Rasûlullah'a (as.);

"-Sadece bir *cezea* bulabilirim" deyince;

"-Eğer başka bir şey bulamıyorsan, onu kes!" buyurdu.[74]

İZAH

Bu bâbdaki hadîslerde kurban kesme zamanının, bayram namazından sonra başladığı belirtilmektedir. Ancak kesilebilecek son gün ihtilaflıdır. Bu konuda hayli farklı görüşler olmakla birlikte, hâkim görüş iki tanedir:

1- Bayramın ilk dört günü içinde kesilmiş olmalıdır. **Şâfiîler**'le **Evzâî** bu görüştedir.

2- Bayramın ilk üç günü içinde kesilmelidir. Diğer üç mezhep de bu görüşü benimser.

---

[74] **Muvatta**, Dahâyâ, 3/4.

İmâm Mâlik'in belâğât yoluyla rivâyet ettiği bu hadîsin zayıftır, çünkü senedi munkatıdır.

١٦٦٣ــ (خ م س ــ جندب بن عبد الله البجلي رضي الله عنه) قال : « شهدتُ الأضحى يوم النَّحْرِ مع رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فلم يَعْدُ أنْ صَلَّى ، وفَرَغَ من صلاته وسلَّم ، فإذا هو يرى لحمَ أضَاحِيَّ قد ذُبِحَتْ قبل أن يَفْرُغَ من صلاته، فقال : من كان ذبحَ قبل أن يصلي – أو نُصَلِّي – فَلْيَذْبَحْ مكانَها أُخْرَى ».

وفي أخرى قال : « صلَّى النبيُّ صلى الله عليه وسلم يوم النحر ، ثم خطب ، ثم ذبح ، وقال: مَنْ ذَبَحَ قبل أن يُصلِّيَ فَلْيَذْبَحْ أخرى مكانها ، ومن لم يَذْبَحْ فليذبح باسم الله ».

أخرجه البخاري ومسلم والنسائي.

1.663- Cûndüb b. Abdullah el-Becelî anlatıyor:

"Ben, kurban bayramı günü Rasûlullah'la (as.) birlikte idim. Namazını kılıp selam vermeden, başka hiçbir işe bakmadı. Selam verip namazını tamamlayınca, henüz namazını bitirmeden önce kesilen kurban etlerini gördü. Buyurdu ki:

"- Namazdan önce kurban kesen, tekrar başka bir hayvanı kurban etsin!"[75]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette Cündüb şöyle dedi:

"Hz. Peygamber, kurban bayramı günü önce namaz kıldırdı, sonra hutbe okudu, sonra kurban kesti ve dedi ki:

"Kurbanını namazdan önce kesen, tekrar kurban kessin! Henüz kesmeyen de, *'Bismillah!'* diyerek hayvanını boğazlasın!"

Hadîsi, **Buharî, Müslim** ve **Nesaî** tahric ettiler.

١٦٦٤ــ (م ــ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) قال : « صلى بنا رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يومَ النَّحرِ بالمدينة ، فتقدَّم رجالٌ ، فَنَحَرُوا ، فَظَنوا أنَّ النبيَّ صلى الله

---

[75] **Buharî**, Edâhî, 12; İdeyn, 23; Zebâih, 17; Eyman, 15; Tevhid, 13; **Müslim**, Edâhî, 1/1; **Nesaî**, Dahâyâ, 17.

عليه وسلم قد نَحَرَ، فأمرَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم مَن كان نَحَرَ قبلَه أنْ يُعيدَ بنحرٍ آخرَ، ولا يَنْحَرُوا حتى ينحرَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم ». أخرجه مسلم.

1.664- Câbir b. Abdullah şöyle dedi:

"Kurban bayramı günü, Rasûlullah (as.) Medîne'de bize namaz kıldırdı. Kurbanlarını önceden kesen bazı kişiler geldi. Onlar, Hz. Peygamber'in de kurbanını kestiğini zannediyorlardı. Hz. Peygamber, kendisinden önce kurban kesenlerin tekrar bir kurban daha kesmelerini ve hiç kimsenin, Peygamber kurban kesmedikçe kurban kesmemesini emretti."[76]

١٦٦٥ــ (ط ــ عويمر بن الأشقر رضي الله عنه) «ذَبحَ ضحيتَهُ قَبلَ أنْ يغْدُوَ يومَ الأضحى، وأنه ذكر ذلك لرسول اللّه صلى الله عليه وسلم ، فأمرَهُ أن يَعُودَ بضَحيَّةٍ أخرى ». أخرجه الموطأ.

1.665- Uveymir b. el-Eşkar[77], kurban bayramı günü namaza gitmeden kurbanını kesmişti. Bu durumu Rasûlullah'a (as.) hatırlatınca, ona tekrar bir kurban daha kesmesini emretti."[78]

١٦٦٦ــ (خ د س ــ نافع [مولى ابن عمر]) قال : « كان ابنُ عمر رضي الله عنهما يَنْحَرُ في المنحر. قال عُبَيْدُ اللّه ، منحرِ النبيِّ صلى الله عليه وسلم ».

وفي رواية : « أنَّ ابن عمر كان يَبعثُ بهديه من جَمْعٍ من آخر الليل ، حتى يدخل به مَنحَرَ النبيِّ صلى الله عليه وسلم مع حجَّاج ، فيهم الحُرُّ والمملوكُ ». هذه رواية البخاري.

وفي رواية أبي داود والنسائي : « أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم : كان يذبح أضحيته بالمصلى ، وكان ابن عمر يفعله»

---

[76] **Müslim**, Edâhî, 2/14.

[77] **Uveymir b. el-Eşkar b. Avf el-Ensârî el-Mâzinî el-Medenî:** Sahabîdir. **Bedir** ehlindendir. Hz. Peygamber'den rivâyet ettiği bir hadîsi **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir. Kendisinden Abbâd b. Temîm rivâyet eder.

[78] **Muvatta**, Dahâyâ, 3/5.

وفي أخرى للنسائي : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم « نَحَرَ يومَ الأُضحى بالمدينة». قال: «وقد كان إذا لم يَنْحَرْ ذَبَحَ بالمصلّى ».

1.666- Nâfi;
"İbn Ömer, mezbahada kurban keserdi" dedi.[79]

RİVÂYETLER
Ubeydullah; "Hz. Peygamber'in kestiği yerde" diye ekler.

Bir rivâyette "İbn Ömer; kurbanını Müzdelife'den sabaha karşı alır, hür ve köle bütün hacılarla birlikte kurbanını (Mina'ya) gönderir ve Hz. Peygamber'in kestiği yere sokardı" denir.
Bunlar, **Buharî**'nin rivâyetleridir.

Ebû Davud ve **Nesaî**'nin rivâyetlerine göre; Hz. Peygamber kurbanını namazgâhta keserdi, İbn Ömer de öyle yapardı.

Nesaî'nin diğer bir rivâyetine göre; "Rasûlullah (as.) kurban bayramı günü Medîne'de kurban kesti. (Başka yerde) kesmediğinde, namazgâhta keserdi."

١٦٦٧ــ (ط ــ مالك بن أنس رحمه الله) بَلَغَهُ : أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال بمنى: «هذا المنحرُ ، وكُلُّ منى مَنحرٌ ، وقال في العُمرَة : هذا المنحرُ - يعني : المروة - وكلُّ فجاجِ مكّة وطرُقها منحرٌ ». أخرجه الموطأ.

1.667- Mâlik b. Enes'e ulaşan bir habere göre, Rasûlullah (as.) Mina'da şöyle buyurdu:
"Burası, hatta bütün Mina, kesim yeridir."
Umre sırasında da şöyle dedi:
"Burası, yani Merve, kesim yeridir; hatta Mekke'nin bütün yolları ve geçitleri kesim yeridir."[80]

---

[79] **Buharî**, Hac, 116; Edâhî, 6; **Ebû Davud**, Edâhî, 9/2811; **Nesaî**, Dahâyâ, 3.
[80] **Muvatta**, Hac, 58/178.

١٦٦٨ـ (ط ـ نافع [مولى ابن عمر]) أنّ ابنَ عمر رضي الله عنهما قال : « مَنْ نَذَرَ بَدَنَةً فإنه يُقَلِّدُها بنعلين ، ويُشْعِرُها ثم يَنحرُها عند البيت أو بمنى يوم النحر ، ليس لها مَحِلٌّ دون ذلك، ومن نَذَرَ جَزُورا من الإبل والبقر فلْيَنحرها حيثُ شاء». أخرجه الموطأ.

1.668- Nâfi'den rivâyet edildiğine göre İbn Ömer şöyle dedi:

"Bir bedene kesmeyi adayan, ona iki na'lin taksın ve onu, hörgücünü kanatarak işaretlesin, sonra kurban günü onu, Kâbe'nin yanında veya Mina'da kurban etsin! Bedene kesmek için başka bir yer yoktur. Ama cezûr olan bir deve veya sığır kesmeyi adayan, istediği yerde kessin!"[81]

İZAH

Cezûr; kurban olmaya elverişli hayvandır. Önceden **Kâbe'**ye gönderilmez, bilâhare satın alınır. **Kâbe'**de kesilmeye niyet edilmediği için istenilen yerde kesilebilir.

١٦٦٩ـ (ط ـ نافع) أنّ ابنَ عمر رضي الله عنهما قال : « الأضحى يَوْمَانِ بعد يوم الأضحى». قال مالك : وبَلَغَني عن علي بن أبي طالب مثله. أخرجه الموطأ.

1.669- Nâfi'den rivâyet edildiğine göre İbn Ömer şöyle dedi:

"Kurban kesme günleri, kurban (bayramının ilk) gününden sonra iki gündür."[82]

RİVÂYETLER

Mâlik ; "Hz. Ali'nin de aynı şeyi söylediği bana ulaştı" dedi.

Hadîsi **Muvatta** tahric etti.

---

[81] **Muvatta**, Hac, 59/182. Hadîsin senedinde kopukluk vardır.

[82] **Muvatta**, Dahâyâ, 6/12.

الفصل السابع

في كيفية الذبح

VII- KURBAN KESME USÛLÜ

١٦٧٠ـ (م د ـ عائشة رضي الله عنها) « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم أمرَ بكبشٍ أقرن، يَطأُ في سواد ، ويبْرُكُ في سَواد ، وينظُرُ في سَواد ، فأُتِيَ به لِيُضَحِّيَ به ، فقال لها: يا عائشةُ، هَلُمِّي المُدْيَةَ، ثم قال : اشْحذيها بِحَجر ، فَفَعلَتْ ، ثم أخذها وأخَذَ الكَبْشَ فأضْجَعهُ ،ثُمَّ ذَبَحه، ثم قال: بِسْمِ الله ، اللَّهمَّ تقبَّلْ منْ مُحمَّد وآلِ مُحَمَّد ، ومِنْ أمَّة محمد ، ثُمَّ ضَحَّى ». أخرجه مسلم وأبو داود، إلا أنَّ أبا داود قال : « اشْحَثيها » بالثاء

1.670- Hz. Âişe'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.), ayakları, karnı ve gözleri siyah, boynuzlu bir koç getirilmesini emretti. Kurbanlık olarak kendisine böyle bir koç getirildi. Hz. Âişe'ye;

"- Ya Âişe, bıçağı getir!" diye seslendi. Sonra da;

"- Bıçağı taşla bileyle!" diye tembih etti.

Ben de söyleneni yaptım. Hz. Peygamber bıçağı aldı, sonra koçu tutup yatırdı, kesmeye hazır hale getirdi. Bu esnada;

"Bismillâh... Ey Allah'ım; Muhammed'den, Muhammed âilesinden ve Muhammed ümmetinden bunu kabul buyur!" dedi, sonra da kurbanı kesti.[83]

١٦٧١ـ (ت د ـ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) قال : ذَبَحَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم يومَ الذبْح كَبْشين أقرنَيْن أمْلَحَين مَوجُوءَين ، فلمَّا وَجَّهَهما قال : « إنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ الذي فَطَرَ السَّمَاوات والأرضَ ، عَلى ملَّة إبْراهيمَ حَنيفا ، ومَا أنا منَ المشْركين ، إنَّ صَلاتِيَ ونسُكي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لله رَبِّ العالَمينَ ، لا شريكَ له ، وبذلك أُمِرْتُ ، وأنا

[83] **Müslim**, Edâhî, 3/19; **Ebû Davud**, Edâhî, 4/2792.

مِنَ الْمُسْلِمِينَ ، اللَّهُمَّ مِنْكَ ولَكَ ، اللَّهُمَّ عَنْ مُحَمَّدٍ ، وأُمَّتِهِ ، بسم اللَّه واللَّه أكبر . ثم ذَبَحَ ».

وفي رواية قال : « شَهِدْتُ مَعَ النبيِّ صلى الله عليه وسلم الأضحى بالْمُصَلَّى ، فلما قضى خُطْبَتَهُ نَزَلَ عَنْ مِنْبَرِه ، فأتى بكبش فذبحه بيده وقال: بسم اللَّه واللَّه أكبر ، هذا عني وعَمَّنْ لَمْ يُضَحِّ من أُمَّتي ». أخرجه أبو داود. وأخرج الرواية الثانية الترمذي .

1.671- Câbir b. Abdullah anlatıyor:

"Hz. Peygamber kurban günü, boynuzlu, alaca ve buruk iki koç kesti. Onları kıbleye doğru yöneltince şu duâyı yaptı:

"İbrahim'in dininde bir muvahhid olarak yüzümü, yerleri ve gökleri yaratan Allah'a çevirdim. Ben, müşriklerden değilim. Şüphesiz benim namazım, kurbanım, hayatım ve ölümüm, hiçbir ortağı olmayan ve âlemlerin Rabbi olan Allah'a aittir. Ben, bununla emrolundum. Ben, Müslümanlardanım! Ey Allah'ım; *(bu kurban emri bize)* ***sendendir ve senin rızan için*** *(kurban ediyoruz).* ***Ey Allah'ım; bunu Muhammed'den ve Muhammed ümmetinden kabul buyur. Bismillâhi, Allahu Ekber!.."***

Sonra da hayvanı kesti.[84]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet şöyledir:

"Bayram günü Hz. Peygamber'le birlikte namazgâhta idim. Hz. Peygamber, hutbesini bitirince minberden indi. Bir koç getirildi, onu kendi eliyle kesti. Bu esnada şöyle dedi:

"Bismillâhi, Allahu Ekber!.. Ya Rabbi; bunu benden ve ümmetimden kurban kesemeyenler adına kabul buyur."

Hadîsi, **Ebû Davud** tahric etti. İkinci rivâyeti **Tirmizî** tahric etti.

İZAH

Ebû Davud'da **İbn İshâk**'tan muanan olarak rivâyet edilen bu hadîsin râvîlerinden **Ebû Ayyâş el-Meâfirî** meçhûl biridir.

[84] **Ebû Davud**, Edâhî, 4/2795; **Tirmizî**, Edâhî, 21/1520.

Tirmizî'de de râvîlerden **el-Muttalib b. Abdullah el-Mahzûmî** tedlîs yapmakla ve mürsel rivâyet etmekle tanınan biridir. Bu itibarla hadîs zayıftır. Nitekim **Tirmizî** de hadîsin garîb olduğunu söylemekte, ancak ashâbın buna uygun şekilde davrandıklarını ilave etmektedir.

١٦٧٢ــ (د ــ غرفة بن الحارث الكندي رضي الله عنه) قال : « شَهِدْتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم في حَجَّةِ الوَدَاعِ ، وأُتِيَ بالبُدن فقال : **ادْعُوا لي أبا حسَن** ، فدُعِيَ لَهُ [علي رضي الله عنه]، فقال : **خُذْ بأسفَلِ الحَرْبَة** ، فَفَعَلَ ، وأخذ رسول الله صلى الله عليه وسلم بأعلاها ، ثم طَعَنا بها البُدْنَ وَهيَ مَعْقُولَةُ اليَدِ اليسرى ، قائمةٌ على ما بَقِيَ مِنْ قوائمها، وذلك يومَ النَّحرِ بمنًى ، فلمَّا فرغ ركبَ بَغْلَتَهُ وأردفَ عليا ». أخرجه أبو داود.

إلا قوله : « وهي مَعْقُولة - إلى قوله - بمنًى ». فإني لم أجدهُ فيما قرأتهُ من كتابه ، وذكره رزين.

1.672- Ğurafe b. el-Hâris el-Kindî[85] şöyle dedi:

"Rasûlullah'la (as.) birlikte vedâ haccına katıldım. Kendisine kurbanlıklar getirildi;

"- Bana Ebû Hasan'ı (Hz. Ali'yi) **çağırın!"** buyurdu. Hz. Ali çağırıldı, ona;

"- Şu harbenin altından tut!" dedi.

O da söyleneni yaptı, Hz. Peygamber de üstünden tuttu. Sonra ikisi birden kurbanlık deveye çaldılar. O sırada deve, sol ön ayağından bağlıydı, diğer ayakları üstünde duruyordu. Bu olay Mina'da ve kurban gününde oldu. Rasûlullah (as.), kesim işi bitince devesine bindi, Hz. Ali'yi de terkisine aldı."[86]

---

[85] **Ebû'l-Hâris, Ğurafe b. el-Hâris el-Kindî el-Yemanî**: Sahabîdir, Hz. Peygamber'le birlikte veda haccında bulunmuştu. Aslen Yemenlidir. Rasûlullah'tan (as.) sonra **Mısır** fethine katıldı ve oraya yerleşti. Bir müddet Hz. Ömer'in kâtipliğini yaptı. Kendisinden Kâ'b b. Alkame ve Abdullah b. el-Hâris el-Ezdî rivâyet etti. Hadîsi **Ebû Davud**'da tahric edilmiştir.

[86] **Ebû Davud**, Menâsik, 19/1766.

RİVÂYETLER

Hadîsi, **Ebû Davud** tahric etti, yalnız **Ebû Davud'**da; "Sol ön ayağı bağlıydı" cümlesinden "Kurban gününde ve Mina'da idi" cümlesine kadar olan kısmı yoktur. Ben bu ziyâdeyi **Rezîn'**in eserinden aldım.

İZAH

Hz. Peygamber'e getirildiği söylenen kurbanlıklar, Vedâ haccında Rasûlullah'ın (as.) **Kâbe'**ye gönderdiği yüz adet devedir. Bu develeri Rasûlullah (as.), **Hz. Ali'**nin yardımıyla kesmişti.

١٦٧٣ـــ (خ م د ـــ زياد بن جبير) قال : « رَأيتُ ابنَ عُمَرَ رضي الله عنهما أتى عَلى رَجُلٍ قد أناخ بَدَنَتَهُ يَنْحرُها ، فقال : ابعثْها قِياما [مُقَيَّدَةً] ، فهذه سُنَّةُ مُحمدٍ صلى الله عليه وسلم ». أخرجه البخاري ومسلم وأبو داود.

1.673- Ziyâd b. Cübeyr[87] şöyle dedi:

"İbn :Ömer'i gördüm; devesini çökertip boğazlayan bir adamın yanına gelmiş, ona;

"- Hayvanını ayakta ve bağlanmış olarak tut! Bu, Hz. Peygamber'in sünnetidir" dedi.[88]

İZAH

Sünnete uygun boğazlamada usûl; devede, ayakta ve ön sol ayağı bağlamak; sığır ve koyun cinsinde ise sola yatırarak üç ayağını bağlamak ve sağ arka ayağını serbest bırakmaktır. Bu konuda dört mezhep imamı da ittifak ederler.

---

[87] **Ziyâd b. Cübeyr b. Hayye es-Sekafî el-Basrî:** ö. 104/722. Basralı büyük tâbiîlerdendir. Sa'd b. Ebî Vakkas ve Abdullah b. Ömer'den rivâyet etmiştir. Kendisinden Yunus b. Ubeyd ve Mübârek b. Fedâle rivâyet etti. Muhaddislerin büyük çoğunluğuna göre sikadır, yalnız Dârekutnî onun hakkında ***"leyse bi şey'in"***, yani o güvenilecek biri değildir demiştir. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[88] **Buharî**, Hac, 118; **Müslim**, Hac, 63/358; **Ebû Davud**, Menâsik, 20/1768.

١٦٧٤ـ (د ـ جابر رضي الله عنهما) « أنّ رسول اللّه صلى الله عليه وسلم وأصحابهُ كانُوا يَنحَرُونَ البَدنة مَعقولة اليُسْرى قائمة على ما بَقِي من قوائمها ». أخرجه أبو داود.

1.674- Câbir'den rivâyet edildiğine göre; "Rasûlullah (as.) ve ashâbı, kurbanlık develeri sol ayakları bağlı olup diğer ayakları üstünde iken keserlerdi."[89]

١٦٧٥ـ (د ـ عبد اللّه بن قرط رضي الله عنه) أنّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال : «إن أعظَمَ الأيام عند اللّه عزّ وجلّ يومُ النّحر ، ثم يومُ القرّ -- قال ثور : وهو اليوم الثاني - قال : وقُرِّبَ لرسول اللّه صلى الله عليه وسلم بَدَنَاتٌ خمسٌ ، أو ستٌ ، فطفقْنَ يَزْدَلِفْنَ إليه ، بأيّتهنَّ يبْدَأُ ؟ قال : فلمَّا وجَبتْ جُنُوبُها - قال : فتكلَّم بكلمة خفيفة لم أفهمْها ، فقلتُ : ما قال ؟ قال : من شَاءَ اقتطعَ». أخرجه أبو داود.

1.675- Abdullah b. Kurat'tan[90] rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"Allah katında günlerin en büyüğü kurban günüdür; sonra onu takip eden gündür."

(Râvîlerden) Sevr (b. Zeyd); "Yani kurban bayramının ikinci günü" dedi.

Abdullah şöyle devam etti:

"Rasûlullah'a (as.) beş veya altı tane kurbanlık deve getirilmişti. Kesime kendilerinden başlamasını (istiyorlarmış gibi) develer, O'na doğru yaklaşmaya başladılar."

Abdullah sonra dedi ki:

"Hayvan yere yıkılınca, Rasûlullah (as.) alçak sesle bir şeyler söyledi, ama ben anlayamadım."

---

[89] **Ebû Davud**, Menâsik, 20/1767.

[90] **Abdullah b. Kurat el-Ezdî es-Sümâlî:** ö. 56/676. Sahabîdir. Asıl ismi Şeytan'dı, Hz. Peygamber Abdullah diye değiştirdi. Hz. Peygamber'den sonra **Suriye**'ye göçtü **Humus**'a yerleşti. **Humus**'ta Emîrlik yaptı. Bizansla yapılan bir savaşta şehîd edildi. Bilinen tek hadîsi **Ebû Davud** ve **Nesaî**'de tahric edilmiştir.

"- Ne dedi?" diye sordum.

"- **İsteyen bu etten bir parça alsın!**" dedi, diye söylendi.[91]

İZAH

"Günlerin en büyüğü"nden maksat, Allah katında en faziletli, en mübarek ve derecesi en yüksek olan gündür. Gerçi Cuma ve Arafa günlerinin fazileti ile ilgili hadîsler de vardır. Bunlar da çeşitli vesileler ve mukayeselerle söylenmiştir. Cuma gününe rastlayan bayram gününün en faziletli gün olduğunda büyük ölçüde ittifak vardır; o güne **hacc-ı ekber günü** denir.

Develerin bile Hz. Peygamber tarafından kurban edilmek için O'na yaklaşmaya yarışmaları, dikkate değer mucizevî bir olaydır.

١٦٧٦ــ (ط د ــ علي رضي الله عنه) قال : « لَمَّا نَحَرَ رسول اللّه صلى الله عليه وسلم بُدْنَهُ، فَنَحَرَ ثلاثين بيَده ، وأَمَرَني فنَحَرْتُ سَائِرَهَا ».

وفي رواية : « أنَّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم نَحَرَ بَعْضَ هَدْيِه ونَحرَ غيرُهُ بَعضَهُ ».

أخرج الأولى أبو داود والثانية الموطأ.

1.676- Hz. Ali anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) deve kestiği sırada, kendi eliyle otuz deve kesti, sonra bana emretti, kalanını da ben kestim."[92]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette ifade; "Hz. Peygamber kurbanlarının bir kısmını kesti, bir kısmını da başkası kesti" şeklindedir.

İlk rivâyeti **Ebû Davud,** ikincisini **Muvatta** tahric etti.

---

[91] **Ebû Davud**, Menâsik, 19/1765.

[92] **Muvatta**, Hac, 59/181; **Ebû Davud**, Menâsik, 19/1764.

İZAH

Bu hadîste Hz. Peygamber'in, kendi eliyle otuz deve kestiği ifade edilirken, 1.796 nolu hadîste 63 deve kestiği belirtilmektedir. Bu iki farklı rivâyetin arası; Hz. Peygamber kendi eliyle otuz, **Hz. Ali**'nin de yardımıyla 33 tane deve kesti, kalan 37'sini de **Hz. Ali** tek başına kesti şeklinde telif edildiği gibi, izahına çalıştığımız hadîsin senedinde bulunan **Muhammed b. İshak**'ın müdellis olduğu, binâenaleyh bu hadîsin tek başına delil olamayacağı da söylenmiştir. Bu durumda daha sağlam olan **"kendi eliyle 63 tane deve kesti"** rivâyeti esas alınmalıdır.

Bu rivâyet sened açısından munkatıdır, çünkü râvîlerden **Muhammed el-Bâkır, Hz. Ali**'ye yetişmemiştir.

١٦٧٧ــ (أبو موسى الأشعري رضي الله عنه) « أمَرَ بنَاته أن يضحَّين بأيديهنَّ ، ووَضع القَدَم عَلى صَفْحَةِ الذَّبيحةِ ، والتكبير والتَّسمية عِنْدَ الذَّبح ». أخرجه...

1.677- Ebû Musa'l-Eş'arî, kızlarına, kurbanlarını kendi elleriyle kesmelerini emretti. Kendisi ayağını kurbanının boynuna bastı, keserken besmele çekti ve tekbir getirdi.[93]

الفصل الثامن

في الأكل منها والإدخار

VIII- KURBAN ETİNİ YEMEK VE SAKLAMAK

١٦٧٨ــ (خ م ط س ــ عطاء [بن أبي رباح]) قال : قال جابر رضي الله عنهما : «كُنَّا لا نأْكُلُ مِنْ لُحُومِ بُدْننا فَوقَ ثَلاثٍ ، فأَرخَصَ لنا رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم ،

---

[93] Hadîsi **Rezîn** tahric etti. Rivâyetin ilk cümlesi **Buharî**'de (Edâhî, 9) ta'lîkan ve **Beyhakî**'nin *Sünenu'l-kübrâ*'sında (IX, 283, h, 18944) tahric edilmiştir.

فقال : كُلُوا وَتَزَوَّدوا. قال ابن جُرَيج : قلت لعطاء : قال جابر : حتى جئنا المدينة ؟ قال : نعم ». كذا عند مسلم. وعند البخاري « قال : لا .

وفي رواية قال : كُنا نَتَزَوَّدُ لُحُومَ الهدي على عَهد رسول اللّه صلى الله عليه وسلم إلى المدينة ». وفي رواية : « لُحُومَ الأضاحي ».

وفي أخرى قال : « كُنَّا لا نُمسِكُ لُحُومَ الأضاحي فوقَ ثلاث ، فأمَرَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم أن نَتزوَّدَ منها ، ونأكُلَ منها - يعني : فَوقَ ثَلاث ».

وفي أخري لمسلم : « أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم نَهَى عن أكل لُحُوم الضحايا بَعدَ ثلاث، ثُمَّ قال بَعْدُ : كُلُوا وتَزَوَّدوا وادَّخِرُوا ».

وأخرج الموطأ والنسائي هذه الرواية الآخرة ، وزادا فيها : « وتَصَدَّقُوا ».

وفي رواية ذكرها رزين زيادة قال : « فَشَكَوْا إلى رسول اللّه صلى الله عليه وسلم : أنَّ لَهُم عيالا وحَشَما وخدما. فقال : كُلُوا وأَطْعِموا وادَّخِروا واحْبِسُوا ».

1.678- Atâ b. Ebî Rebah'dan rivâyet edildiğine göre Câbir şöyle dedi:

"Bizler, kurbanlarımızın etinden üç günden fazla yemezdik. Ama Rasûlullah (as.) bize izin verdi ve;

"Hem yeyin, hem de azık olarak saklayın!" buyurdu.[94]

RİVÂYETLER

İbn Cüreyc dedi ki: Atâ'ya;

"- Câbir, Medîne'ye gelinceye kadar, diye mi söyledi?" diye sordum.

"- Evet!" dedi.

Bu, **Müslîm**'deki rivâyettir.

Buharî'deki rivâyet ise; "Hayır!" şeklindedir.

Diğer bir rivâyet de şöyledir:

---

94 **Buharî**, Hac, 124; Cihad, 123; Et'ime, 27; Edâhî, 16; **Müslim**, Edâhî, 5/29, 33; **Muvatta**, Dahâyâ, 4/6; **Nesaî**, Dahâyâ, 36.

"Biz, Rasûlullah (as.) döneminde hedy kurbanlarının etlerini Medîne'ye kadar azık edinirdik."

Bir rivâyette de; "kurban etlerini" denir.

Diğer bir rivâyet:

"Biz, kurban etlerini üç günden fazla bekletmezdik. Hz. Peygamber bu etlerden azık yapmamızı ve ondan yememizi -yani üç günden sonra da- emretti."

Müslim'in diğer bir rivâyetine göre; Hz. Peygamber, kurban etlerini önce üç günden sonra yemeyi yasakladı, sonra da; **"Yeyin, azık yapın ve saklayın!"** buyurdu.

Muvatta ve **Nesaî** de bu son rivâyeti tahric ettiler, yalnız; **"...tasadduk da edin!"** lafzını eklediler.

Rezîn'in kaydettiği rivâyette ise şöyle bir fazlalık vardır:

"Halk, Rasûlullah'a; (as.) çoluk-çocukları, akrabaları ve hizmetçileri olduğunu söylemiş, bunun üzerine Hz. Peygamber de;

"- Öyleyse yeyin, yedirin, bekletin ve saklayın!" buyurmuş.

İZAH

"Câbir, kurban etlerini Medîne'ye gelinceye kadar azık edinirdik, dedi mi?" sorusuna verilen cevap; **Müslim**'in rivâyetinde **"Evet!"**, **Buharî**'nin rivâyetinde ise **"Hayır!"** şeklindedir. Bu durum şöyle izah edilir:

Hadîsi **Câbir**'den rivâyet eden **Atâ,** önce bu soruya **"Evet!"** dediğini unutmuş, **"Hayır!"** dediğini zannetmiş, **Buharî**'ye de bu rivâyet geçmiş. Sonra **Atâ**, **Câbir**'in **"Evet!"** dediğini hatırlamış ve **Müslim**'e de bu rivâyet geçmiş.

Hz. Peygamber, özellikle yoksulluk yıllarında, kurban etlerinin üç günden fazla bekletilmesini yasaklamış, böylece fakirlere daha çok et dağıtılmasını temin etmiş ve bu şekilde de sosyal ve ekonomik bir sıkıntıyı kısmen de olsa hafifletmişti. Ancak bilâhare imkânlar çoğalınca, bu hükmü bizzat kendisi nesh etmiştir. Artık isteyen kurban etini istediği kadar saklayabilirdi. Şartların yine yoksulluğa dönüştüğü dönemlerde, ilk hükmü uygulamak, en azından ahlakî ve gerekli bir vecibe sayılmalıdır.

İslâm hukukçuları kurban etinin üçe taksim edilerek bir hissenin eşe-dosta ikrâmını, bir hissenin fakirlere tasadduk edilmesini, kalan bir hissenin de âilede yenilmesini güzel görürler.[95]

١٦٧٩ـ (خ م ت س ــ سالم [بن عبد الله] رحمه الله) أنَّ ابْنَ عُمَرَ رضي الله عنهما قال: قال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم « **كُلُوا مِنَ الأضاحي ثلاثا** ، فكَانَ عبدُ الله يأكل بالزَّيت حِينَ يَنْفِرُ مِنْ مِنًى ، مِنْ أجل لُحُوم الهَدْي ».

وفي رواية : أنّه صلى الله عليه وسلم « نَهى أنْ تُؤكَلَ لُحُومَ الأضَاحي فَوقَ ثلاث ، قال سالم: فكان ابن عمر لا يَزكُلُ لُحومَ الأضاحِي فوقَ ثلاث ». هذه رواية البخاري ومسلم.

ولمسلم من رواية نافع : أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قَال : « **لا يَأْكُلْ أحَدٌ مِنْ أضحيَته فَوق ثَلاثَة أيَّام** ».

قال الحميدي : وزاد أبو مسعود الدمشقي : « أن ابنَ عُمرَ كان إذا كَانَ بمنى فأمْسى مِنْ اليوم الثالث مِنْ أيَّام مِنى سَأَلَ الّذي يَصنَعُ طَعَامَهُ: من أينَ لحمُهُ الذي قَدَّمَهُ؟ فإنْ أخبرَهُ أنَّه مِنْ هَدْيه، لَمْ يأكُلْهُ ». قال أبو مسعود : والحديث في الأضاحي.

قال الحميدي : ولم أجد هذه الزيادة هنالك ، ولعلها كانت في الحديث ، ، فحذفها مسلم حين قصد اسند. وأخرج الترمذي رواية مسلم الأخرة بغير زيادة أبي مسعود. وأخرج النسائي من الرواية الثانية المسند فقط.

1.679- Sâlim b. Abdullah'ın İbn Ömer'den rivâyet ettiğine göre, Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kurban etlerini üç gün boyunca yeyin!"

İbn Ömer, Mina'dan ayrıldığında, hedy kurbanının etini düşünerek zeytin yemekle (yetinirdi).[96]

---

[95] Bkz., **Aynî**, X, 57; **Zürkanî**, III, 384; **Tuhfe**, V, 98; **Evcezu'l-Mesâlik**, IX, 244.

[96] **Buharî**, Edâhî, 16; **Müslim**, Edâhî, 5/26; **Tirmizî**, Edâhî, 13/1509; **Nesaî**, Dahâyâ, 35.

RİVÂYETLER

Bir rivâyete göre Hz. Peygamber, kurban etlerinin üç günden sonra yenmesini yasaklamıştı.

Sâlim dedi ki:

"İbn Ömer, üç günden sonra kurban etlerini yemezdi."

Bunlar, **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir.

Müslim'de, **Nâfi**'nin İbn Ömer'den naklettiği başka bir hadîste, Rasûlullah (as.); **"Kimse üç günden sonra kurban etini yemesin!"** buyurmuştur.

el-Humeydî şöyle der: "Ebû Mes'ûd ed-Dımaşkî şu ziyâdeyi kaydetti:

"İbn Ömer, Mina'da olup Mina günlerinden üçüncü günün akşamına ulaştığında, yemeğini hazırlayan kişiye, getirdiği bu eti nereden aldığını sorardı. Eğer kendisine, hedy kurbanının eti olduğu söylenirse yemezdi."

Ebû Mes'ûd; "Bu hadîs, kurban etleri hakkındadır" diye de ilave etti.

el-Humeydî şöyle der:

"Ben bu ziyâdeyi orada bulamadım. Belki de o, hadîsin içinde idi de, **Müslim**, müsned olan rivâyeti esas almak kastıyla onu hazfetti."

Tirmizî de, **Müslim**'in son rivâyetini, Ebû Mes'ûd'un ilâvesi olmaksızın tahric etti.

Nesaî ise, yalnızca ikinci rivâyeti tahric etti.

١٦٨٠ـ (خ م ط ت د س ـ عابس بن ربيعة رضي الله عنه) قال : قلت لعائشة : «أنهى النبيُّ صلى الله عليه وسلم أن تؤكَلَ لُحُومُ الأضاحي فوق ثلاث :؟ قالت : ما فَعَلَهُ إلا في عامٍ جاعَ الناسُ فيه ، فأراد أن يُطعِمَ الغنيُّ الفقيرَ ، وإنْ كُنَّا لَنَرْفَعُ الكُرَاعَ فنأكله بَعدَ خمسَ عشرةَ ليلة ، قلت : وما اضْطَرَّكم إليه ؟ فضَحِكتْ وقالت : ماشَبِعَ آل محمد من خُبزٍ مَأْدُومٍ ثلاثةَ أيام ، حتى لَحِقَ بالله تعالى». هذا لفظ البخاري ، وهو عند مسلم مختصر.

وفي رواية الترمذي: قال عابس: قلتُ لأم المؤمنين عائشة: «أكانَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم يَنْهى عن لُحُومِ الأَضاحي؟ قالت: لا ولكن قَلَّمَا كان يُضحي من النَّاس، فأَحبَّ أَنْ يُطْعِمَ من لم يُضحِّ، فلقد كُنَّا نرفع الكُرَاعَ فنأكُلهُ بعد عشرة أيّام.»

وأخرج النسائي الأولى. وله في أخرى قال : « سألتُ عائشة عن لُحُومِ الأَضاحي ؟ فقالتْ: كُنَّا نَخْبأُ الكراعَ لرسول اللّه صلى الله عليه وسلم شهرا ، ثم يأكله ».

وفي رواية البخاري عن عُمْرة بنت عبد الرحمن : « أنَ عائشَةَ قالت : الضَحيَّة كُنا تُمَلِّحُ منه، فَنَقْدَمُ به النبيَّ صلى الله عليه وسلم المدينةَ ، فقال : **لا تأكلوا إلا ثلاثة أيام** ، وليست بعزيمة ، ولكن أراد أن أُطْعِمَ منه ، واللّه أعلم ».

وفي رواية لمسلم عن عبد اللّه بن واقد قال : « نهى رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم عن أكل لحوم الضحايا بعد ثلاث. قال عبد اللّه بن أبي بكر بن محمد بن عمرو بن حزْم : فذكرت ذلك لعَمْرةَ فقالت: صدق. سمعت عائشة تقول : دَفَّ أهل أبياتٍ من أهل البادية حَضْرَةَ الأضْحى زمَنَ رسول اللّه صلى الله عليه وسلم فقال رسول اللّه : **ادَّخروا ثلاثا** ».

وفي رواية : « **لثلاث ، ثم تصدّقوا بما بَقي** ، فلما كان بعد ذلك قالوا : يا رسولَ اللّه إنَّ الناسَ يَتَّخذُون الأسْقيَةَ من ضحَاياهُم ، ويَجْملونَ منها الْوَدَكَ. فقال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم : **وما ذاكَ؟** قالوا : نَهيت أنْ تُؤكلَ لُحُومُ الضَّحايا بعْدَ ثَلاث ، فقال : **إنما نَهيْتكم من آجل الدَّافة التي دّفتْ، فكلُوا وتصدّقوا وادَّخرُوا** ».

وأخرج الموطأ هذه الرواية الآخرة التي لمسلم. وفي رواية أبي داود والنسائي مختصرا ، قالت عمرة : « سمعتُ عائشة تقول : دفَّ نَاسٌ من أهل البادية.. الحديث ».

ورأيت الحميديَّ قد ذكر هذا الحديث في موضعين من كتابه ، فجعل حديث عابس في موضع، وحديثَ عمرةَ وعبد اللّه بن واقد في موضع ، والمعني فيهما واحد، وكلاهما جميعا أوردهما في الأحاديث المتفقة بين البخاري ومسلم. وما أظنه فعل ذلك إلا لأجل المعنى الزائد الذي في حديث عابسٍ. وهو قوله : « **ما شَبعَ آلُ محمد من خبْزٍ مأْدُوم ثلاثة أيام حتي لحق باللّه تعالى** » فإنه أضافه إلى روايات عن عمرةَ تَتَضَمَّنُ هذا المعنى وحده. وإضافته إلى هذا

المعنى الآخر في الأضاحي أولى ، لأن المقصود من الحديث هو ذكر الأضاحي ، لا ذكر تلك الزيادة ، ولأجل ذلك قد جعلناه نحن حديثا واحدا ، ونبهنا على ما فعله الحميديّ رحمه الله.

1.680- Âbis b. Rabîa anlatıyor:

Hz. Âişe'ye sordum:

"- Hz. Peygamber, kurban etlerinin üç günden sonra yenmesini yasakladı mı?"

Şu cevabı verdi:

"- Rasûlullah (as.) bunu, yalnız insanların açlık çektiği kıtlık yılında yaptı. Bununla O, zenginin fakire yedirmesini istemişti. Biz ise, hayvanın bir budunu kaldırıyor, onu onbeş gün sonra yiyorduk."

"- Sizi buna zorlayan ne idi?"

Hz. Âişe güldü ve dedi ki:

"- Hz. Peygamber Allah'a kavuşuncaya kadar, Muhammed âilesi üç gün ardarda ekmek ve katıkla karnını doyurmamıştır."[97]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buharî**'nin lafzıdır. Hadîs, **Müslim**'de daha muhtasardır.

Tirmizî'nin rivâyetinde Âbis şöyle der:

"Mü'milerin annesi Hz. Âişe'ye sordum:

"- Rasûlullah (as.) kurban etlerini yasaklamış mıydı?"

"- Hayır, ama insanların pek azı kurban kesince, kesmeyenlere de et yedirmek isterdi. Biz de bir budu kaldırıp, onu on gün sonra yerdik."

Nesaî, ilk rivâyeti aynen tahric etti. **Nesaî**'nin diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Hz. Âişe'ye kurban etlerini sordum, dedi ki:

"- Biz, Rasûlullah (as.) için bir budu bir ay saklardık; sonra Hz. Peygamber onu yerdi."

---

[97] **Buharî**, Et'ime, 27; Edâhî, 16; **Müslim**, Edâhî, 5/28; **Muvatta**, Edâhî, 4/7; **Tirmizî**, Edâhî, 14/1511; **Ebû Davud**, Edâhî, 10/2812; **Nesaî**, Dahâyâ, 37

Buharî'nin Amre bint Abdurrahman'dan rivâyet ettiğine göre Hz. Âişe şöyle dedi:

"Biz, kurban etlerini tuzlar; sonra da bu etleri Medîne'de Hz. Peygamber'e takdim ederdik. Hz. Peygamber;

"- Bu etleri üç günden sonra yemeyin!" buyurdu.

Bu yasak, tahrim için değildi; O, bu etten halka da yedirmemizi istiyordu. En iyisini Allah bilir."

Müslim'in, Abdullah b. Vâkıd'dan[98] rivâyeti de şöyledir:

"Ben, bunu Amra bint Abdurrahman'a sordum, şu cevabı verdi:

"- Doğru söylemiş... Ben, Hz. Âişe'nin şöyle söylediğini işittim:

"Rasûlullah (as.) döneminde, kurban bayramı arefesinde, çöl halkından birkaç âile geldi; Hz. Peygamber onlara;

"- Etleri sadece üç gün saklayın!" buyurdu.

Diğer bir rivâyet; **"Üç gün saklayın, sonra kalan kısmını tasadduk edin!"** şeklindedir. Bir müddet sonra ashâb dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; halk, kurbanların (derilerinden) su tulumu yapıyorlar, onların yağlarını da eritiyorlar..." deyince, Hz. Peygamber;

"- Ne var bunda?" diye sordu.

"- Ama siz, üç günden sonra kurban etlerinin yenmesini yasaklamıştınız..."

"- Ben onu, bâdiyeden gelen şu zayıf insanlar sebebiyle yasaklamıştım. Şimdi ister yeyin, ister tasadduk edin, ister saklayın!..."

Muvatta da, **Müslim**'in bu son rivâyetini tahric etti.

Ebû Davud ve **Nesaî**, hadîsi muhtasar olarak rivâyet ederler.

el-Humeydî ise, bu hadîsi iki yerde zikretti. Âbis'in hadîsini bir yerde, Amra ve Abdullah b. Vâkıd'ın hadîsini başka bir yerde kaydetti. Ancak ikisinin de manası birdir. Bu yüzden her ikisini de

---

[98] **Abdullah b. Vâkıd b. Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb el-Medenî:** ö. 119/737. Medîneli tâbiîlerdendir. Abdullah b. Ömer'in torunudur. Dedesinden ve Hz. Âişe'den rivâyeti vardır. Kendisinden Zührî ve Fudayl b. Gazvân rivâyet etti. Sikadır; hadîsi **Müslim, Ebû Davud** ve **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir.

Buharî ve **Müslim**'in ittifaken rivâyet ettikleri hadîsler arasında kaydetti. Zannediyorum bunu, Âbis'in rivâyetindeki; *"Hz. Peygamber Allah'a kavuşuncaya kadar Muhammed'in âilesi, üç gün ardarda ekmek ve katıkla karnını doyurmamıştır"* cümlesindeki ziyâdeden dolayı böyle yaptı. Bu rivâyeti de Amra'nın aynı manayı ifade eden rivâyetine kattı. Humeydî'nin, bu rivâyeti, Amra'nın rivâyetine katması, kurbanlar hakkında daha uygundur. Çünkü hadîsten maksat, kurban etleridir, yoksa o ziyâde lafzı kaydetmek değildir. Bu sebepten biz de, bu ikisini tek bir hadîs olarak kaydettik ve Humeydî'nin yaptığı şeye de işaret ettik.

١٦٨١ــ (خ م ــ سلمة بن الأكوع رضي الله عنه) قال : قال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : « مَنْ ضَحَّى منكم فلا يُصْبِحَنَّ بعدَ ثالثة وفي بيته منه شيءٌ ، فلما كان العامُ المقبلُ قالوا : يا رسول الله، نَفْعَلُ كما فَعَلْنَا العامَ الماضي ؟ قال : كُلُوا وأطْعِمُوا وادَّخِروا ، فإن ذلك العامَ كان الناس جهدٌ فأردتُ أن تُعينوا فيهم ». أخرجه البخاري ومسلم.

1.681- Seleme b. el-Ekva'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"İçinizden kim kurban keserse, üç gün sonra ondan evinde bir şey bırakmasın!"

Ertesi yıl bayram mevsiminde halk dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; bu yıl da geçen yıl yaptığımız gibi mi yapalım?"

"- Bu yıl ister yeyin, ister yedirin, ister saklayın!... Geçen yıl, halk sıkıntıda idi; onlara yardımcı olmanızı istemiştim."[99]

İZAH

İbn Hacer'in belirttiğine göre üç günden fazla kurban etini saklama yasağı hicrî 9. yılda vârid oldu, ertesi yıl da bu yasak kalktı. **"Ben, size kurban etlerini, hayvanı kestikten üç gün sonra yemenizi yasaklamıştım, şimdi istediğiniz şekilde yiyebilirsiniz,**

[99] **Buharî**, Edâhî, 16; **Müslim**, Edâhî, 5/34.

helâl kılıyorum" hadîsinin, Vedâ haccında sâdır olduğunu bu kanâatine delil gösterir.[100]

١٦٨٢ـ (خ ط س ـ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) « كان غائبا فقدم ، فقدّم إليه لحمٌ ، وقيل: هذا لحم ضحايانا. فقال : أخّروه لا أذوقه. قال : ثم قمتُ فخرجتُ ، حتى آتي أخي قتادةَ بن النعمان – وكان أخاهُ لأمه – وكان بدْريًا فذكرتُ ذلك له، فقال : إنه قد حدَثَ بعدَكَ أمرٌ ».

وفي رواية: «وقدَ حدَثَ بعْدَكَ أمْر نَقْضا لما كانُوا يَنهونَ عَنهُ مِنْ أكلِ لُحُومِ الأضَاحي بَعدَ ثَلاثَةَ أيَام». هذه رواية البخاري.

وفي رواية الموطأ: «فخرج أبو سعيد فَسألَ عن ذلكَ فأخْبرَ أن رسول اللّه صلى الله عليه وسلم قال: **نهيتُكم عن لُحُومِ الأضاحي بعدَ ثلاث فكُلُوا وتصدّقوا وادّخروا ونهيتُكم عنِ الانتبَاذ فانتبذوا وكلُّ مسكرٍ حرامٌ ونهيتكم عن زيارة القبور فزوروها ولا تقولوا هجْرا يعني لا تقولوا سُوءا»**.

وفي رواية النسائي نحو رواية البخاري. وفي أخرى له « أنَّ أبا سعيد قال : إن رسول اللّه صلى الله عليه وسلم نهى عَنْ لحوم الأضاحي فوق ثلاثة أيام : فقَدمَ قتادة بن النعمان وكان أخا أبي سعيد لأمّه: وكان بدريا ، فقدَّموا إليه من لحم الأضَاحي ، فقال : أليس قد نَهى رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم عنه ؟ قال أبو سعيد : إنه قد حدث فيه أمرٌ ، إن رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم نَهَى أن نأكُلَهُ فَوْقَ ثلاثَة أيامٍ ، ثم رخَّص لنا أن نأكله ونَدَّخرَ ».

هذا الحديث قد أخرجه البخاري عن أبي سعيد عن قتادة بن النعمان ، فهو من مسند قتادة. وأخرجه الموطأ عن أبي سعيد عن من أخبره ولم يسمه. وأخرجه النسائي عن أبي سعيد عن قتادة في روايته الواحدة. وأخرجه في الأخرى عن أبي سعيد. وجعل الرخصة في الأكل من مسند أبي سعيد ، بخلاف الأول.

1.682- Ebû Saîd el-Hudrî bir ara (Medîne) dışına çıkmıştı. Gelince, kendisine et takdim edildi ve;

---

[100] Bkz., **İbn Hacer**, X, 28.

"- Bu, kurbanlarımızın etidir" dendi. Ebû Saîd;

"- Kaldırın bunu!.. Onu ağzıma almayacağım" diyerek olayı şöyle hikâye etti:

"Sonra kalktım, çıktım; kardeşim Katâde b. Numan'ın -onun anne bir kardeşi idi- yanına gittim. O, Bedir ehlindendi. Olayı ona anlattım, bana dedi ki:

"- Senden sonra değişiklik oldu."[101]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette Katâde şöyle demiş:

"- Senden sonra kurban etlerinden üç gün sonra yemeyi yasaklayan hükmü nakzeden emir sâdır oldu." Bu rivâyet, **Buharî'**nindir.

Muvatta'nın rivâyeti şöyledir:

"Ebû Saîd oradan çıktı, bu durumu soruşturdu. Ona, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğu haber verildi:

"- Ben, kurban etlerini üç günden sonra yemenizi yasaklamıştım. Şimdi ise ister yeyin, ister tasadduk edin, ister saklayın!... Ben (bazı kaplarda) **şıra yapmanızı yasaklamıştım; şimdi ise** (her çeşit kapta) **şıra yapabilirsiniz, ancak sarhoşluk veren her şey haramdır. Sizi kabir ziyaretinden de men etmiştim; şimdi ise ziyaret edebilirsiniz. Yalnız kötü söz söylemeyiniz."**

Nesaî'nin rivâyeti de **Buharî'**nin rivâyeti gibidir.

Nesaî'nin diğer bir rivâyetinde ise Ebû Saîd şöyle dedi:

"Muhakkak Rasûlullah (as.), kurban etlerini üç günden sonra yemeyi yasaklamıştı."

Derken Katâde b. Numan geldi. Katâde, Ebû Saîd'in anne tarafından kardeşi idi ve Bedir ehlindendi. Ona kurban etlerinden takdim edildi. Katâde;

"- Rasûlullah (as.)bunu yasaklamamış mıydı?" diye sorunca, Ebû Saîd şu cevabı verdi:

---

[101] **Buharî**, Edâhî, 16; Megazî, 11; **Muvatta**, Dahâyâ, 4/8; **Nesaî**, Dahâyâ, 36.

- Bu konuda yeni bir gelişme oldu; Hz. Peygamber önce üç gün sonra onu yememizi yasakladı, ama sonra onu yememize ve saklamamıza izin verdi."

Bu hadîsi, **Buharî**, Katâde b. Numan'dan Ebû Saîd tarîkıyla rivâyet eder. Hadîs, Katâde'nin müsned rivâyetlerindendir.

Muvatta ise hadîsi Ebû Saîd'den, ona hükmü haber veren, ancak ismi zikredilmeyen birinden naklen rivâyet eder.

Nesaî de bir tarîkte Ebû Saîd kanalıyla Ebû Katâde'den, diğer tarîkte de doğrudan Ebû Saîd'den rivâyet eder. Burada, yemek konusunda verilen ruhsatı, ihtilafsız olarak Ebû Saîd'in müsned rivâyeti şeklinde verir.

١٦٨٣— (م س — **أبو سعيد الخدري** رضى الله عنه) قال: قال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم: «**لا تأكُلُوا لحُومَ الأضاحي فوقَ ثلاث** فشكَوْا إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم: أنَّ لهم عيالا وحَشَمًا وخَدَمًا فقال: **كُلُوا وأطْعِمُوا وادَّخِرُوا** أو قال: واحبِسُوا شَكَّ الراوي» هذه رواية مسلم.

وفي رواية النسائي قال: « نهى رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم عن إمساك الأضحية فوق ثلاثة أيّام ، ثم قال : **كُلُوا وأطْعِمُوا** ».

1.683- Ebû Saîd el-Hudrî, Rasûlullah'dan (as.) şöyle rivâyet eder:

"Kurban etlerini üç günden sonra yemeyin!"

Halk; çoluk-çocukları, akrabaları ve hizmetçileri bulunduğunu söyleyerek Hz. Peygamber'e şikâyetlerini arz ettiler. Bunun üzerine Rasûlullah (as.) buyurdu ki:

"- Öyleyse yeyin, yedirin ve saklayın -veya gizleyin-."

Buradaki tereddüt ifadesi râvîye aittir.[102]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Müslim**'indir. **Nesaî**'nin rivâyeti şöyledir:

"Rasûlullah (as.), kurban etlerini üç günden fazla tutmayı önce yasakladı, sonra ister yeyin, ister yedirin buyurdu."

---

[102] **Müslim**, Edâhî, 5/33; **Nesaî**, Dahâyâ, 37.

١٦٨٤ــ (م ت د س ــ بريدة رضي الله عنه) قال : قال رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم : «كنتُ نهيْتُكم عن لحُوم الأضاحي فوق ثلاثٍ ليتَّسعَ ذُوو الطَّولِ على مَنْ لا طَوْلَ له فكلوا ما بَدَا لكم، وأطعمُوا وادَّخرُوا ». هذا لفظ الترمذي.

وقد أخرج هذا المعنى مسلم والنسائي وأبو داود في جملة حديث يتضمن زيارة القبور والانتباذ، وهو مذكورٌ في كتاب الموت من حرف الميم ، فيكون هذا المعنى متفقا فيما بينهم.

وأخرج النسائى أيضا هذا المعنى مع ذكر الانتباذ وحده.

1.684- Bureyde'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Ben, zenginlerden fakirlere et ulaşsın diye, kurban etlerini üç günden sonra yemenizi yasaklamıştım. Şimdi ise dilediğiniz kadar yeyin, yedirin ve saklayın!"[103]

RİVÂYETLER

Bu, **Tirmizî**'nin rivâyetidir.

Aynı manada **Müslim, Ebû Davud** ve **Nesaî**'nin de rivâyetleri vardır. Kabir ziyareti ve şıra konusunu da ihtiva eden bu hadîsler, Kitâbu'l-Mevt'te gelecektir.[104]

Nesaî ayrıca, yine bu manada bir hadîsi, **şıra** konusuna da temas ederek nakleder.

١٦٨٥ــ (س ــ علي بن أبي طالب رضي الله عنه) قال : « إن رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قد نهاكم أنْ تأكُلوا لحُوم نُسُكِكم فوقَ ثلاثِ لَيالٍ ». أخرجه النسائي.

1.685- Hz. Ali şöyle der:

"Muhakkak ki Rasûlullah (as.), kurbanlarınızın etlerini üç günden sonra yemenizi yasakladı."[105]

---

103 **Müslim**, Edâhî, 7/39; **Tirmizî**, Edâhî, 14/1510; **Ebû Davud**, Eşribe, 7/3698; Cenâiz, 81/3235; **Nesaî**, Dahâyâ, 36.

104 Bkz., hadîs no: 8666.

105 **Nesaî**, Dahâyâ, 35.

١٦٨٦ــ (د ــ نبيشة الهزلي رضي الله عنه) قال : قال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم : « إنَّا كُنا نَهيناكم عن لُحُومها : أن تأكلوها فوقَ ثلاث لكي تَسعَكم ، جاءَ اللّه بالسَّعة ، فكلوا وادَّخِرُوا وأتَّجرُوا ، ألا وإنَّ هذه الأيام أيامُ أكْلٍ وشُربٍ وذكر اللّه».

أخرجه أبو داود.

1.686- Nübeyse el-Hüzelî[106], Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"Biz, hepinize et ulaşsın diye kurban etlerini üç günden sonra yemenizi yasaklamıştık. Şimdi ise Allah bolluk verdi, binâenaleyh yeyin, biriktirin ve Allah'tan ecir bekleyin. Bilin ki bu günler, yeme-içme ve Allah'ı anma günleridir."[107]

١٦٨٧ــ (م د ــ ثوبانُ رضي الله عنه) « أنَّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم ضَحى بأضحية، ثم قال لي : أصْلِحْ لنا لَحْمَها. قال : فما زلتُ أُطْعِمُهُ منها حتى قدمنا المدينة ». أخرجه مسلم وأبو داود.

1.687- Sevbân'dan rivâyet edildiğine göre (Vedâ haccında) Rasûlullah (as.) bir kurban kesti, sonra bana;

"Bizim için etleri tanzim et!" dedi.

Medîne'ye gelinceye kadar, bu etten kendisine yedirmeye devam ettim.[108]

---

106 **Nübeyşe b. Amr b. Avf el-Hüzelî el-Basrî:** Sahabîdir. **Basra**'da ikamet etmiştir. Seleme b. el-Muhabbak'ın amcazâdesidir. Kendisinden Ebû'l-Melîh el-Hüzelî rivâyet eder. Teşrik günleri hakkında bir rivâyeti vardır. İsminin Nübeyşe b. Abdullah b. Amr olduğu da rivâyet edilmiştir.

107 **Ebû Davud**, Edâhî, 10/2813.

108 **Müslim**, Edâhî, 5/35-36; **Ebû Davud**, Edâhî, 11/2814.

الفصل التاسع

فيما يَعْطَبُ من الهدي

IX- YOLDA HASTALANAN HEDY KURBANI

١٦٨٨ــ (م د ــ موسى بن سلمة المحبق الهزلي رحمه الله) قال : « انطَلَقتُ أنا وسنانُ بن سَلَمَةَ مُعتَمِرَيْنِ ، قال : وانطلق سنانُ معه ببدنة ،يسوقُها ، فأزْحَفَتْ عليه بالطريق ، فعَيِيَ بشأنها ، إن هي أُبدعَتْ كيف يأتي بها ؟ فقال : لئن قَدمتُ البَلدَ لأستَخفِيَنَّ عن ذلك ، قال : فأضْحَيتُ فلما نزلْنا البَطحَاءَ قال : انْطَلقْ إلى ابن عبَّاسٍ نَتحدَّثْ إليه ، قال : فذكر له شأن بَدَنَته ، فقال: على الخَبيرِ سَقَطْتَ، بَعَثَ رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم ستَّ عَشْرةَ بَدَنَةَ مع رجلٍ ، وأمَّرَهُ فيها. قال: فَمضَى، ثم رَجَعَ، فقالَ : يا رسول اللَّه كيف أصنَعُ بما أُبدعَ عليَّ منها ؟ قال : **انْحرها ثم اصبُغْ نَعْلَها في دَمها، ثم اجْعَلهُ على صَحتها** ، **ولا تأكُلْ منها أنت ولا أحدٌ من أهلِ رُفقتك** ».

وفي رواية : « أنَّ ابنَ عباسٍ قال : إنَّ ذُؤيبا أبا قَبِيْصةَ حَدَّثَهُ : أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم كان يبعث معه بالبُدن ، ثم يقول : **إن عَطِبَ منها شيءٌ ، فخشيتَ عليها موتا فانحرْها** ، **ثم اغْمسْ نعلَها في دَمها ثم ،اضربْ به صَفْحَتها** ، **ولا تطْعَمْها أنت ولا أحدٌ من أهْل رُفْقتك** ».

أخرجه مسلم فجعل الأولى من مسند ابن عباس، والثانية من مسْنَد ذُؤيب ، كذا ذكره الحميديُّ في كتابه. وفي رواية أبي داود: « أنَّ ابنَ عبَّاس قال : بعث رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم فُلانا الأسلَميَّ ، وبعثَ معه بثمانيَ عشْرةَ بَدَنَةً ، فقال: أرأيتَ إن أزْحَفَ عليَّ منها شيءٌ ؟ قال : **تَنحَرُها، ثم تصْبُغُ نَعلَها في دَمها ، ثم اضْرِبْها على صَفحَتها. ولا تأكُلْ منها أنَتَ ولا أَحدٌ من أصحابك – أو قال: من أهل رُفْقَيك**». وفي رواية : « **ثم اجْعَلهُ على صفحتها** ، مكان : **اضْرِبْها** ».

1.688- Musa b. Seleme el-Muhabbak el-Hüzelî[109] şöyle dedi:

"Ben ve (kardeşim) Sinan b. Seleme[110], umre için yola çıktık. Sinan, kurbanlık bir deve götürüyordu. Deve yolda yorgun düştü ve yürüyemez hale geldi. O zaman Sinan, yürüyemeyen deveyi ne yapması gerektiğini bilemedi. Kendi kendine; 'Eğer şehre varırsam, bu konuyu mutlaka soruşturacağım' dedi. Batha'ya vardığımızda;

"- İbn Abbas'a gidelim, meseleyi ona anlatalım" dedi ve İbn Abbas'a gidip bu deve konusunu sordu. İbn Abbas, şu cevabı verdi:

"- Meseleyi iyi bilen birine düştün. Rasûlullah (as.) bir adama onaltı deve verip yola koymuş, onu develerin sorumlusu yapmıştı. Adam yola çıktı, ama biraz sonra geri geldi ve dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, bu develerden biri yürüyemez hale gelirse ne yapmalıyım?"

"- Onu boğazla, sonra (kurbanlık nişânesi olarak takılan) **na'linlerini, devenin kanına bulaştır. Sonra onu, devenin hörgücünün yan tarafına sür. Ne sen, ne de yol arkadaşların, onun etinden yemesin!"**[111]

---

[109] **Musa b. Seleme b. el-Muhabbak el-Hüzelî el-Basrî:** Basralı tâbiîlerdendir. Babası sahabîdir. Abdullah b. Abbas'tan rivâyeti vardır. Kendisinden Katâde rivâyet eder. Sikadır, ama hadîsi azdır. **Basra**'da ikamet etmiştir. Hadîsi **Müslim**, **Ebû Davud** ve **Nesaî**'de tahric edilmiştir.

[110] **Ebû Abdurrahman, Sinan b. Seleme b. el-Muhabbak el-Hüzelî el-Basrî:** ö. 90/709 ds. **Huneyn** savaşı sırasında dünyaya geldi. Hz. Peygamber'e götürüldü, Rasûlullah (as.) ona tahnîk yaptı ve duâ etti. İsmini de Hz. Peygamber koydu. Cesur ve kahraman biriydi. Meşhur komutanlardandır, **Hindistan** fethinde ordu komutanı idi. **Basra** valiliği de yapmıştır. Hz. Ömer'den ve İbn Abbas'tan rivâyetleri vardır. Kendisinden Habîb b. Abdullah el-Ezdî ve Seleme b. cünâde el-Hüzelî rivâyet ettiler. Sikadır, ancak hadîsi azdır. Rivâyeti **Müslim, Ebû Davud** ve **Nesaî**'de tahric edilmiştir.

[111] **Müslim**, Hac, 66/377-378; **Ebû Davud**, Menâsik, 19/1763.

RİVÂYETLER

Bir rivâyette; İbn Abbas, Züeyb Ebû Kabîsa'nın[112] kendisine şöyle tahdis ettiğini söyledi: Rasûlullah (as.), Züeyb'le kurbanlık develer yollamış ve ona şöyle demiş:

"- Develerden biri yürümekten âciz kalır ve öleceğinden endişe edersen, onu kes! Sonra na'linini, devenin kanına bulaştır. Sonra onu, hörgücünün yan tarafına sür. O devenin etini ne sen, ne de yol arkadaşlarından biri yemesin!"

Bu rivâyetler, **Müslim**'indir; ilkini İbn Abbas'dan, ikincisini Züeyb'den tahric eder.

Ebû Davud'un rivâyetinde ise İbn Abbas şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.), Eslem kabilesinden falancıyı, onsekiz deve ile yola çıkarmıştı. Adam:

"-Develerden biri yürümekten âciz kalırsa ne yapmalıyım?" diye sordu. Hz. Peygamber şu cevabı verdi:

"- Onu boğazlarsın! Sonra na'linini kanına batırır, sonra da onu hörgücünün yanına vurursun. Artık o deveden ne sen, ne de arkadaşlarından biri yemesin!"

Bir rivâyette; **"yanına vur"** yerine; **"yanına sür"** denir.

İZAH

Kurbanlık devlerin 16 veya 18 olduğu konusundaki farklı rivâyet, iki ayrı olaya işaret edebileceği gibi, aynı olayın farklı rivâyeti olması da ihtimal dahilindedir.

Hedy kurbanı olmak üzere sevk edilen hayvanlardan biri yolda hastalanıp kesilecek olsa,durumun ne olacağı konusunda mezheplerin farklı görüşleri vardır:

1- Hanefîler : Eğer hedy, kıran ve temettu haccı, veya ceza kurbanı gibi vâcib bir kurban olarak sevk edilmiş de yolda

---

[112] **Ebû Kabîse, Züeyb b. Habîb b. Halhale b. Amr el-Huzâî el-Ezdî el-Kâ'bî:** Sahabîdir. Hz. Peygamber'in hedy kurbanlarını sevk ederdi. **Mekke** yakınındaki **Kudeyd** mevkiinde otururdu. Ondan oğlu Kabîsa, İbn Abbas ve Enes b. Mâlik rivâyet etti. Bilinen bir hadîsi **Müslim** ve **Ebû Davud**'da tahric edilmiştir. Muâviye döneminde vefat ettiği rivâyet edilir.

hastalanmışsa, sahibi o hayvanda istediği gibi tasarrufta bulunabilir, ancak yerine başka bir hayvanı kurban etmesi gerekir.

Şayet hedy, nâfile olup yolda kalmışsa, kesilir, nişanları kanına batırılıp sırtına vurulur ve eti yenmez, fakirlere terk edilir.

2- Mâlikîler : Konuyu iki şekilde değerlendirirler:

a) Hedyi, sadece fakirler niyetiyle yola çıkarırsa, ister Harem'de, ister yolda kesilsin ne sahibi, ne sürücüsü, ne de zenginler onun etinden yiyemez.

b) Hedyi, fakirlere tahsis gibi bir niyet olmadan yola çıkarır ve yolda telef olursa, nişanları kanına batırılarak sırtına vurulur; sahibi ve sürücüsü hariç bütün insanlar ondan yiyebilir. Sahibi yerse, yediğinin fiyatını ödemek zorundadır. Böyle bir hayvan, şayet Harem'de kesilirse, herkes yiyebilir.

3- Şâfiîler : Hedy, adak ve ceza kurbanı gibi vâcib olarak yola çıkarılır, yolda kaybolur veya hastalanıp kesilecek olursa, yerine başka bir kurban almak gerekir. Şayet belirli bir hayvanı tayin ederek adak yapar da yolda kaybolur veya çalınırsa, başka bir kurbanlık alması gerekir. Ne sahibi, ne sürücüsü ve ne de kafiledekiler, fakir bile olsalar etinden yiyemezler. Hedy, şayet nâfile olarak çıkarılmışsa istediği gibi tasarruf edebilir.

4- Hanbelîler : Hedy, bir söz, niyet veya nişanla vâcib kılınmışsa, yolda hastalandığı takdirde kesilir ve fakirlere terk edilir; fakir bile olsalar sahibi, sürücüsü ve yol arkadaşları ondan yiyemezler.

Şayet hedyi, nâfile olarak sevk etmişse, hayvanı kesmedikçe bundan dönme hakkı vardır.

Hadîste ifade edildiği üzere, hedyin üzerindeki na'lin vb. nişanların, hayvanın kanına batırılıp sırtına sürülerek orada terk edilmesi, bu hayvanın, hedy kurbanı olduğunu arkadan gelen kafiledekiler anlasınlar ve ona göre davransınlar gayesini taşır.[113]

---

[113] Bkz., **Tekmiletu'l-Menhel**, I, 21; **Tuhfe**, III, 655; **Zürkanî**, III, 163; **Evcezu'l-Mesâlik**, VII, 208.

١٦٨٩ــ (ط ت د ناجية الخزاعي رضي الله عنه) قال : « قلت : يا رسول الله ، كيف أصنعُ بما عَطِبَ من البُدْن ؟ قال : انْحرْها ، ثم اغْمسْ نعلَها في دمها ، ثم خَلِّ بين الناس وبينها فيَأكُلُونَها ». هذه رواية الترمذي.

وأخرجه أبو داود وقال: ناجية الأسلمي، وهذا لفظه: «أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم بَعَثَ معه بهدْيٍ وقال: إنْ عَطِبَ منها شيء فانحرْهُ ثم اصْبُغْ نَعلَهُ في دَمه ثم خَلِّ بينه وبين الناس»

وأخرجه أبو داود ، عن عروة « أنَّ صاحب هَدْيِ رسول اللَّه صلى الله عليه وسلم قال : يا رسولَ الله ، كيف أصنعُ بما عَطِبَ من الهدي ؟ قال له رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : كُلُّ بَدَنة عطبتْ من الهدي فانحرها ، ثم ألْقِ قلائدَها في دمها ، ثم خلِّ بينها وبين الناس يأكلوها ».

كذا أخرجه الموطأ، ولم يُسَمِّ الرجل ، وهو هذا ناجية ، لأن عروة يروي عنه.

1.689- Nâciye el-Huzâî[114] anlatıyor:

Dedim ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; kurbanlık develerden biri yolda ölecek duruma gelirse, ne yapayım?"

"- Onu kes, sonra na'linini kanına batır, sonra oradan çekil, insanlar onun etinden yesinler!"[115]

RİVÂYETLER

Bu, **Tirmizî'**nin rivâyetidir.

Ebû Davud'un rivâyeti şöyledir:

"Rasûlullah (as.), Nâciye ile Mekke'ye kurbanlıklar yolladı ve dedi ki:

---

[114] **Nâciye b. Kâ'b el-Huzâî el-Eslemî:** ö. 60/680? Sahabîdir. İsminin Nâciye b. Cündüb olduğu da rivâyet edilmiştir. Asıl ismi Zekvân idi, Kureyşten kurtulduğu için Hz. Peygamber ona kurtulmuş anlamına gelen **Nâciye** adını verdi. **Hudeybiye** ve **Rıdvân** bîatına katılmıştır. **Muâviye'**nin halifeliği döneminde **Medîne'**de vefat etti. Hadîsi *Sünen'*lerde tahric edilmiştir.

[115] **Tirmizî**, Hac, 72/910; **Ebû Davud**, Menâsik, 19/1762; **Muvatta**, Hac, 47/148.

"- Bunlardan biri, eğer yolda yürüyemez olursa hemen kes; sonra na'linini kanı ile boya, sonra da oradan çekil."

Bu hadîsi **Ebû Davud** Urve'den de rivâyet eder. Buna göre Rasûlullah'ın (as.) kurbanlıklarının sahibi şöyle dedi:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; kurbanlıklardan biri yolda helâk olursa, ne yapayım?"

Hz. Peygamber şu cevabı verdi:

"- Âciz düşen deveyi kes; sonra onun nişanlarını kanına batır, sonra da oradan çekil, halk onu yesin!"

Muvatta da hadîsi bu şekilde rivâyet etti, ama adamın ismini vermedi. Söz konusu adam, Nâciye'dir, çünkü Urve ondan rivâyet etmektedir.

١٦٩٠ــ (ط ــ سعيد بن المسيب رحمه اللّه) قال : « مَنْ ساقَ بدنَة تَطوعا فَعَطِبَتْ ، فنَحرها ثم خَلَّى بينها وبين الناس يَأكُلُونَها ، فليس عليه شيءٌ. وإن أكل منها أو أمَرَ من يأكلُ منها غَرِمَهَا». قال مالك : وحدَّثني ثَوْرُ بنُ زيد عن ابن عباس مِثلَ ذلك. أخرجه الموطأ.

1.690- Saîd b. el-Müseyyeb şöyle dedi:

"Kim nâfile olarak bir deve sevk eder de deve helâk olur ve sahibi de onu keser, sonra da halkın yemesi için oradan çekilirse, sahibine bir şey gerekmez. Şayet kendisi yer veya başka birine yemesini emrederse, ödemesi gerekir."

Mâlik dedi ki:

"Sevr b. Zeyd[116] bana, İbn Abbas'tan naklen bu hadîsin benzerini rivâyet etti."[117]

---

[116] **Sevr b. Zeyd ed-Deylî el-Medenî:** ö. 135/752. Medîneli tâbiîlerdendir. İbn Abbas'tan mürsel rivâyeti vardır. Hasan el-Basrî, İkrime ve Ebû'z-Zinâd'dan rivâyette bulunur. Kendisinden Mâlik ve İbn İshak rivâyet etti. Genelde sika kabul edilir. Kaderîlik ve Nâsıbîliğe meyyâl olduğu söylenmiştir, ancak **Zehebî** bunu reddeder. Hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[117] **Muvatta**, Hac, 47/149.

١٦٩١ـــ (ط ـــ عبد اللّه بن عمر بن الخطاب رضي اللّه عنهما) قال : « مَنْ أَهدَى بَدَنَةً ، ثُمَّ ضَلَّت أو ماتَتْ ، فإنها إن كانت نَذْرا أَبْدَلَها، وإن كانت تَطَوعا، فإن شَاءَ أبدَلَها ، وإن شاء تركها». أخرجه الموطأ.

1.691- İbn Ömer şöyle dedi:

"Kim bir hedy kurbanı alır, sonra da hayvan kaybolur veya ölürse; eğer o adak idi ise, yerine başka bir hayvan alır. Şayet nâfile idi ise, isterse yeni bir kurbanlık alır, isterse almaz."[118]

الفصل العاشر

في ركوب الهدي

X- HEDY KURBANINA BİNMEK

١٦٩٢ـــ (خ م ط د س ـــ **أبو هريرة** رضي الله عنه) أن رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم رأى رجلا يَسوقُ بَدَنَةَ ، فقال : « **ارْكبها** ، فقال : إنها بَدَنَةٌ ، فقال : **اركبها** ، فقال إنَّها بدنة ، فقال: **اركبها، ويْلك** ، في الثانية ، أو في الثالثة ». هذه رواية البخاري ومسلم.

وللبخاري : « أَنَّ نبيّ اللّه صلى الله عليه وسلم رأى رجلا يَسُوقُ بدنة، قال: **اركبها** ، قال: إنها بَدنةٌ قال: **اركبها** قال: فلقد رأيْتُه رَاكبَها يُسارِ النبيَّ صلى الله عليه وسلم والنعلُ في عُنُقها».

ولمسلم نحوه وقال فيه بدنة يا رسول اللّه ، قال: « **ويلك اركبها** ، **ويلك اركبها**».

وأخرج الموطأ وأبو داود والنسائي الرواية الأولى.

1.692- Ebû Hureyre'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlulah (as.), kurbanlık sevk eden bir adam gördü, ona;

---

[118] **Muvatta**, Hac, 47/150.

"- **Deveye bin!"** dedi.

"- Ama o, kurbanlık devedir."

"- **Bin ona!"**

"- İyi ama, o kurbanlıktır."

Hz. Peygamber;

"- **Bin!"** diye tekrarladı ve ikinci veya üçüncü seferde;

"- **Yazık sana!"** dedi.[119]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buharî** ve **Müslim'**indir.

Buharî'nin diğer bir rivâyeti şöyledir:

"Allah'ın elçisi, kurbanlık deve sevk eden bir adam gördü ve;

"- **Deveye bin!"** dedi. Adam:

"- Ama o, kurbanlık devedir."

"- **Bin ona!"**

"- İyi ama, o kurbanlıktır."

"- **Bin!"**

Ebû Hureyre dedi ki:

"Ben, onun deveye bindiğini ve Rasûlullah'ın (as.) yanında yürüdüğünü gördüm. Kurban nişânesi olan na'lin de, devenin boynunda idi."

Müslim de bu hadîsin bir benzerini rivâyet etti. Yalnız bu rivâyette; **"Nişan takılmış deve..."** denir.

Müslim'in diğer bir rivâyetinde Rasûlullah (as.) adama;

"- **Yazık sana; deveye bin!"** dedi. Adam:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; o, kurbanlıktır" deyince, Hz. Peygamber yine;

"- **Yazık sana; bin ona! Yazık sana, bin ona!"** buyurdu.

Muvatta, Ebû Davud, ve **Nesaî** de ilk rivâyeti tahric ettiler.

---

119 **Buharî**, Hac, 103, 112; Vesâyâ, 12; Edeb, 95; **Müslim**, Hac, 65/371; **Muvatta**, Hac, 45/139; **Ebû Davud**, Menâsik, 18/1760; **Nesaî**, Hac, 74.

İZAH

Hadîsten de anlaşılacağı üzere kurbanlık deveye binmek câizdir. Ancak bazı farklı rivâyetler, bu konuda fukahanın da farklı ictihadda bulunmasına yol açmıştır. Hedye binmenin mutlak olarak yasak ve vâcib olduğu görüşlerini bir tarafa bırakacak olursak, bu konudaki ahkâmı iki noktada toplamak mümkündür:

a) Hedye binmek mutlak surette câizdir.

b) Zarûret ve ihtiyaç varsa câizdir.[120]

Hedy kurbanına eşyanın yüklenmesini ve binilmesini cumhur câiz görür.

١٦٩٣ــ (خ م ت س ــ **أنس بن مالك** رضي الله عنه) « أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم رأى رجلا يسوقُ بَدَنَةَ، قال: **اركبها** قال: إنها بدنةٌ قال: **اركبها** قال: إنها بَدنةٌ ، قال: **اركبها**، ثلاثا».

وفي رواية نحوه ، وقال في الثالثة : « **اركبها ويلك** ». هذه رواية البخاري.

وفي رواية مسلم نحوه وفي آخره: « فقال في الثالثة أو الرابعة: **اركبها ويلك** ، أو **ويحك**».

وفي أخرى له قال: « مُرَّ على النبيِّ صلى الله عليه وسلم ببدنة - أو هَديَّة - فقال : **اركبها**، قال: إنها بدنةٌ - أو هَديَّة ، فقال : **اركبها** ، قال : إنها بدنةٌ أو هَديَّةٌ قال : **وإنْ** ».

وأخرج الترمذي والنسائي مثل رواية مسلم الأولى.

1.693- Enes b. Mâlik'den rivâyet edildiğine göre; Hz. Peygamber, kurbanlık deve sevk eden bir adam gördü ve dedi ki:

"- Deveye bin!"

"- Ama o, kurbanlık devedir."

"- Bin ona!"

"- İyi ama, o kurbanlıktır."

"- Bin!"[121]

---

[120] Bu konudaki geniş bilgi için bkz., **İbn Hacer**, III, 627; **Evcezu'l-Mesâlik**, VII, 184; **Aynî**, X, 28.

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette; Rasûlullah (as.), üçüncü seferde; **"Yazıklar olsun, bin!"** dedi.

Bu rivâyet, **Buharî'**nindir.

Aynı hadîsi **Müslim** de rivâyet etti. Orada; "Üçüncü veya dördüncü seferde; **'Yazıklar olsun, bin!'** dedi" denir.

Müslim'in diğer bir rivâyeti şöyledir:

"Hz. Peygamber bir deveye veya hedy kurbanına rastladı. Sahibine;

"- Deveye bin!" dedi. Adam;

"- Ama o, kurbanlıktır, veya hedydir" dedi.

"- Bin ona!"

"- İyi ama, o kurbanlıktır veya hedydir."

"- Öyle de olsa (bin!)"

Tirmizî ve **Nesaî** de, **Müslim'**in ilk rivâyeti gibi tahric ettiler.

١٦٩٤ــ (م د س ــ جابر رضي الله عنه) « سُئِلَ عن ركوب الهدي ؟ فقال: سمعتُ النبيَّ صلى الله عليه وسلم يقول : **اركبها بالمعروف** ، **إذا أُلجئتَ إليها حتى تجد ظهرا** ».

وفي رواية مثله ، ولم يقل : « **إذا أُلجئتَ إليها** ». أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

1.694- Câbir'e, hedy kurbanına binme konusu soruldu; dedi ki:

"Ben, Hz. Peygamber'in şöyle söylediğini duydum:

"- Mecbur kalırsan, başka bir binek buluncaya kadar, maruf ölçüde ona bin!"[122]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette; **"Mecbur kalırsan"** ibâresi yoktur.

Hadîsi **Müslim, Ebû Davud** ve **Nesaî** tahric ettiler.

---

[121] **Buharî**, Hac, 103; Vesâyâ, 12; Edeb, 95; **Müslim**, Hac, 65/373; **Tirmizî**, Hac, 72/911; **Nesaî**, Hac, 75.

[122] **Müslim**, Hac, 65/375; **Ebû Davud**, Menâsik, 18/1761; **Nesaî**, Hac, 76.

الفصل الحادي عشر

في المقيم إذا أهدى إلى البيت أو ضحى هل يحرم أم لا؟

XI- KÂBEYE KURBAN HEDİYE EDEN VEYA KURBAN KESEN MUKÎM İHRÂMA GİRER Mİ?

١٦٩٥ـــ (خ م ط ت د س ـــ **عائشة** رضي اللّه عنها) قالت: «أنا فَتَلْتُ تلكَ القلائدَ مِنْ عِهْنٍ كان عندَنا وأصبحَ فينا حلالا يأتي ما يأتي الحلالُ من أهله - أو يأتي ما يأتي الرجلُ من أهله»

وفي رواية أخرى : قالت : « فَتَلْتُ قَلاَيدَ بُدنِ رسولِ اللّه صلى الله عليه وسلم ، ثم أشْعَرَها وقلّدَها، ثم بَعَثَ بها إلى البيت ، فما حَرُمَ عليه شيءٌ كان له حلاًّ ».

وفي أخرى قالت : « كان رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم يُهْدِي من المدينة ، فأَفْتِلُ قَلاَئدَ هَدْيِه، فلاَ يجتَنِبُ شيئا مما يجْتَنِبُ المحرِمُ.

وفي أخرى: «كنتُ أُفتِلُ القلائدَ للنبيِّ صلى الله عليه وسلم فَيُقَلِّدُ الغَنَمَ ويُقيمُ في أهْلِه حَلالا»

وفي أخرى قالت : « كُنَّا نُقَلِّدُ الشَّاةَ ، فَنُرْسِلُ بها ، ورسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم حلالٌ، لم يَحْرُمْ منه شيءٌ ».

وفي أخرى : أنَّ مَسْرُوقَ بْنَ الأجدَعِ أتى عائشَةَ ، فقال لها : « يا أُمَّ المؤمنين ، إنَّ رَجُلا يَبعثُ الهدي إلى الكعبة ، ويَجْلِسُ في المِصرِ ، فيُوصِي أنْ تُقلَّدَ بَدَنَتُهُ ، فلا يزال من ذلك اليوم مُحرِما حتى يَحِلَّ النَّاس ؟ قال : فسمعتُ تَصْفِيقَها من وراء الحجاب، وقالت : لقد كُنتُ أفْتِلُ قَلاَئدَ هَدي رسول اللّه صلى الله عليه وسلم ، فيبعثُ هدَيهُ إلى الكعبة ، فما يَحْرُمُ عليه شيءٌ ممَّا حَلَّ للرَّجُلِ من أهله حتى يرجعَ النّاسُ ».

وفي أخرى : أنَّ زِيَادَ بنَ أبي سُفْيان كَتَبَ إلى عائشَةَ « أنَّ عبدَ اللّه ابنَ عباس قال : مَنْ أهدَى هَدْيا ، حَرُمَ عليه ما يَحْرُمُ على الحاجِّ حتى يَنحرَ هَدْيَهُ ، وقد بعثْتُ بهدي ، فاكْتبي إليَّ بأمْرِك. قالت: ليس كما قال ابن عبَّاس: أنا فَتَلتُ قلائدَ هَدي رسولِ اللّه صلى

الله عليه وسلم بيَدَيَّ ، ثم قلّدها، ثم بعث بها مع أبي ، فلم يَحْرُم على رسول الله صلى الله عليه وسلم شيء أحَلَّهُ الله له ، حتى نَحَرَ الهدي». هذه روايات البخاري ومسلم.

وفي أخرى لمسلم: قالت: كنتُ أفْتِلُ قَلائدَ هَدْيِ رسول الله صلى الله عليه وسلم بيدَيَ هاتين، ثم لا يَعْتزِلُ شيْئا ولا يَتْرُكُهُ».

وفي أخرى له : « ثم لا يُمْسِكُ عن شيء لا يُمسكُ عنه الحلال ».

وأخرج الموطأ الرواية التي فيها ذكر زياد بن أبي سفيان. وأخرجها النسائي ، ولم يذكر زيادا وابنَ عباس ، واقتصر على المسند منها. وأخرج الموطأ أيضا عن يحيى بن سعيد قال : « سألتُ عَمْرَةَ بنت عبد الرحمن عن الذي يَبْعثُ هَديه ويقيمُ : هل يَحْرُمُ عليه شيءٌ ؟ فأخبرتني أنها سمعت عائشةَ تقول : لا يُحْرِمْ إلا مَنْ أهَلَّ ولَبَّى ».

وأخرج الترمذي والنسائي عنها قالت : « فتلْتُ قلائدَ هَدْيِ رسول صلى الله عليه وسلم. ثم لم يُحْرِمْ ولم يتْرُكْ شيئا من الثياب ».

وأخرج أبو داود والنسائي الرواية الأولى والثانية والثالثة. وأخرج النسائي الرواية الخامسة.

وله في أخرى : « كنت أفْتِلُ قَلائدَ هدْيِ رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فَيَبْعَثُ بها ، ثم يَأتي ما يأتي الحلالُ قبل أن يبْلُغَ الهديُ مَكّةَ ».

1.695- Hz. Âişe şöyle dedi:

"Ben, kurbanlıklara takılan şu nişanı, bizdeki yünlerden örmüştüm. O sırada Rasûlullah (as.), aramızda ihrâmsız olarak sabahlamıştı; yani ihrâmsız bir insanın, âilesine helâl olan davranışlar gibi davranıyordu -veya bir adamın, kendi âilesi ile yaptığı şeyleri yapıyordu-."[123]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette Hz. Âişe şöyle dedi:

---

[123] **Buharî**, Hac, 110; Edâhî, 15; **Müslim**, Hac, 64/359-370; **Muvatta**, Hac, 15/51; **Ebû Davud**, Menâsik, 17/1757-59; **Nesaî**, Hac, 65, 66, 67, 68, 69, 72.

"Rasûlullah'ın (as.) kurbanlık develerinin nişanlarını ben örmüştüm. Sonra Hz. Peygamber onları işaretledi ve develere gerdanlık olarak taktı, sonra da onları Kâbe'ye gönderdi. Bu durumda iken, helâl olan hiçbir şey O'na haram olmamıştı. (Yani ihrâmsızdı)."

Diğer bir rivâyet ise şöyledir:

"Rasûlullah (as), Medîne'den Kâbe'ye hedy kurbanı göndermiş, ben de kurbanlıklara takılacak olan nişanlıkları örmüştüm. Bu sırada Hz. Peygamber, ihrâmlının sakındığı şeylerden sakınmazdı."

Bir başka rivâyet de şöyledir:

"Ben, Hz. Peygamber için kurbanlıklara takılacak olan nişanlıkları örmüştüm; Rasûlullah (as.) da onları kurbanlıklara takmış ve kendisi de âilesi ile ihrâmsız kalmıştı."

Başka bir rivâyette de şöyle dedi:

"Biz, koyuna nişan takar ve onları (Kâbe'ye) gönderirdik. Rasûlullah (as.) ise aramızda ihrâmsız kalırdı ve O'na hiçbir şey haram olmazdı."

Diğer bir rivâyet de şöyledir:

Mesrûk b. el-Ecda', Hz. Âişe'ye gelip dedi ki:

"- Ey mü'minlerin annesi; bir adam Kâbe'ye hedy kurbanı gönderiyor, kendisi şehirde kalıyor ve kurbanlığa da nişan takılmasını tavsiye ediyor. Bu insan, o günden itibaren, hacılar ihrâmdan çıkıncaya kadar ihrâmda mı kalacak?"

Mesrûk şunu ekler: "Ben, perdenin arkasından Hz. Âişe'nin el çırptığını ve şöyle dediğini işttim:

"- Ben, Rasûlullah'ın (as.) hedy kurbanlarının nişanını örerdim, Hz. Peygamber de kurbanlığı Kâbe'ye gönderirdi. Bu halde iken, ihrâmsız bir insana, âilesi ile münasebetleri konusunda helâl olan şeylerden hiçbiri Rasûlullah'a (as.) haram değildi."

Başka bir rivâyete göre de; Ziyâd b. Ebî Süfyan[124], Hz. Âişe'ye, İbn Abbas'ın; "Kurban kesilinceye kadar hacılara haram olan şey, hedy kurbanı sevk edene de haram olur" dediğini yazdı. Sonra dedi ki:

"- Ben de hedy kurbanımı gönderdim, şimdi emrini bana yaz!"

Hz. Âişe, şu cevabı verdi:

"- Mesele, İbn Abbas'ın dediği gibi değildir. Ben, Rasûlullah'ın (as.) hedy kurbanının nişanlarını kendi ellerimle örmüştüm. Sonra Rasûlullah (as.), onları hayvana taktı, sonra da hayvanı babamla gönderdi; bu sırada, hedy kurbanı kesilinceye kadar Allah'ın haram kıldığı hiçbir şey Rasûlullah'a (as.) haram değildi."

Bunlar, **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir.

Müslim'in diğer bir rivâyetinde **Hz. Âişe** şöyle dedi:

"Ben, Rasûlullah'ın (as.) hedy kurbanının nişanlarını örmüştüm. Bu durumda bile Hz. Peygamber, (ihrâmlının yapmaması gereken) şeylerin hiçbirinden uzaklaşmadı ve terk etmedi."

Yine **Müslim**'in başka bir rivâyeti; "İhrâmsız birinin, yapmaktan çekinmediği şeyleri yapmaktan O da çekinmezdi" şeklindedir.

Muvatta ise, bunlardan Ziyâd b. Ebî Süfyan'ın zikredildiği rivâyeti tahric etti.

Nesaî de bu rivâyeti tahric etti, ancak ne İbn Abbas'ı ve ne de Ziyâd'ı zikretmeyip Âişe'den rivâyette bulundu.

Muvatta ayrıca Yahya b. Saîd'den de rivâyet eder:

"İhrâma girip telbiye getirenden başkasına, herhangi bir şey yasak değildir."

Tirmizî ve **Nesaî**, Hz. Âişe'nin şu sözünü kaydederler:

---

[124] **Ebû'l-Muğîre, Ziyâd b. Ebî Süfyan:** ö. 53/673. Babası bilinmediği için babasının oğlu Ziyâd anlamına gelen **Ziyâd b. Ebîhi** adıyla şöhret bulmuştur. **Ebû Süfyan**'ın gayri meşrû çocuğudur. Hz. Ebû Bekîr zamanında müslüman oldu. Arab'ın dâhîlerinden sayılırdı. Çok güzel konuşurdu, hatip, fasîh biriydi. Hz. Ömer'in **Basra**, Hz. Ali'nin **Fâris** valiliğini yaptı. Ölünceye kadar **Basra** ve **Kûfe**'de valilik görevlerinde bulundu. Ebû'l-Musa'l-Eş'arî **Basra** valisi iken onun kâtipliğini yapmıştı. Siyasî bir kimliğe sahipti.

"Rasûlullah'ın (as.) hedy kurbanının nişanlarını hazırladım. sonra Rasûlullah (as.), ne ihrâma girdi ve ne de giydiği elbiseden bir şey çıkardı."

Ebû Davud ve **Nesaî**, 1., 2. ve 3. rivâyeti de tahric ettiler. **Nesaî** ayrıca 5. rivâyeti de tahric etti. **Nesaî**'nin diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Ben, Rasûlullah'ın (as.) hedy kurbanının nişanlarını örerdim; Hz. Peygamber de hayvanı gönderir, sonra kurban henüz Mekke'ye ulaşmadan önce ihrâmsız birinin yaptığı her şeyi yapardı."

İZAH

Kendisi memleketinde kaldığı halde **Kâbe**'ye kurbanlık gönderen bir kimsenin, ihrâmlının uyduğu yasaklara uyması gerekli değildir. Çeşitli kaynaklarda zikredilen bu hadîs, bu konuda delildir.

Buna mukabil hac etmek niyetinde olan birinin, **Kâbe**'ye göndereceği kurbanlığa gerdanlığı takınca ihrâma girmesi ve ihrâm yasaklarına uyması gerektiğini söyleyen fukaha yanında, ihrâma girmiş sayılmayacağını söyleyenler de vardır.[125]

١٦٩٦ـــ (م د ت س ـــ أم سلمة رضي اللّٰه عنها) أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال : «إذا رأيتم هلالَ ذي الحجة ، وأرادَ أحَدُكم أنْ يَضَحِّيَ : فَلْيُمْسكْ عن شَعْرِه وأظْفاره».

وفي أخرى : قالت : قال رسولُ اللّٰه صلى الله عليه وسلم : « مَنْ كانَ له ذُبحٌ يَذْبَحُهُ ، فإذا أهلَّ هِلالُ ذي الحجة فلا يأخذنَّ من شَعْرِه ولا مِنْ أظفاره شيئا حتى يُضَحي ».

أخرجه مسلم والترمذي وأبو داود والنسائي. ولمسلم عن عُمْرو بن مُسلم بن عمَّار اللَّيثي قال: «كنَّا في الحمَّام قُبيلَ الأضحى ، فاطَّلَى فيه أُناسٌ ، فقال بعض أهل الحمَّام : إنْ سعيد بن المُسَيَّبِ يَكْرَهُ هذا وينهى عنه، فلقيتُ سعيد بن المسيبِ ، فذكرتُ ذلك له ، فقال :

---

[125] Bu konudaki tartışmalar için bkz., **Evcezu'l-Mesâlik**, VI, 286; **Zürkanî**, III, 61; **İbn Hacer**, III, 110; **Avnu'l- Ma'bûd**, V, 179.

يا ابن أخي ، هذا حديث قد نُسِيَ وتُرِكَ ، حدَّثتني أمُّ سلمة زوجُ النبيِّ صلى الله عليه وسلم قالت : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم... وذكر الحديث بمعناه».

1.696- Ümmü Seleme'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"Zilhicce hilâlini gördüğünüzde, içinizden biri kurban kesmek isterse, hayvanı kesinceye kadar kılına ve tırnaklarına dokunmasın."[126]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Kimin kesecek bir kurbanlığı olursa, Zilhicce hilâlini gördüğü andan hayvanını kesinceye kadar kılından ve tırnağından bir şey almasın!"

Hadîsi, **Müslim, Tirmizî, Ebû Davud** ve **Nesaî** tahric ettiler.

Müslim ayrıca, Amr b. Müslim b. Ammar el-Leysî'nin[127] şöyle dediğini kaydeder:

"Kurban bayramından az önce hamamda idik; orada bazı insanlar hamam otu süründü. Hamamdakilerden biri dedi ki:

"- Ey kardeşimin oğlu; bu, unutulan ve terk edilen bir hadîstir. Bana, Hz. Peygamber'in zevcesi Ümmü Seleme tahdis etti; Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu..." diyerek hadîsi sevk etti.

İZAH

Bu hadîse göre söz konusu andan itibaren kurban kesinceye kadar geçen sürede, insanın saçını veya vücûdundaki diğer kıllarını, tırnaklarını kesmesi yasaktır. Bunları yapabilmesi için kurbanın

---

126 **Müslim**, Edâhî, 7/39-42; **Ebû Davud**, Edâhî, 3/2791; **Tirmizî**, Edâhî, 16/1513; **Nesaî**, Dahâyâ, 1.

127 **Amr b. Müslim b. Ammâr (Umâre?) b. Ükeyme el-Leysî el-Cunduî el-Medenî:** Medîneli râvîlerdendir. İbn Müseyyeb'den rivâyetleri vardır. Kendisinden Mâlik ve Saîd b. Ebî Hilâl rivâyet etti. İbn Hibbân kendisini *Sikat*'ına almış, Yahya b. Main de onun sika olduğunu söylemiştir. Hadîsi **Müslim**'de tahric edilmiştir.

kesilmiş olması gerekir. Sebebi de, kurban sahibinin kendini ihrâmlı kimselere benzetme arzusudur.

Kurban kesmeden bu türlü temizlikleri yapmanın hükmü konusunda iki farklı görüş vardır:

1- **Hanefîler**'le **Şâfiîler**'in meşhur olan kavline göre kurban kesmeden saç ve tırnak kesmek, tenzihen mekruhtur. **İmam Mâlik** de aynı görüştedir. Delilleri de 1695 numara ile geçen **Hz. Âişe** hadîsidir.

2- **Zâhirîler, Ahmed b. Hanbel** ve **Saîd b. Müseyyeb**'e göre ise haramdır. Delilleri de izahına çalıştığımız hadîstir.[128]

١٦٩٧ـ (س ـ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) « أنّهم كانوا إذا كانوا حاضرينَ مع رسول الله صلى الله عليه وسلم بالمدينة بَعَثَ الهدي، فمن شاءَ أحرَمَ ومَنْ شاءَ تَرَكَ». أخرجه النسائي.

1.697- Câbir şöyle dedi:

"Hedy kurbanı gönderip kendileri Rasûlullah'la (as.) birlikte Medîne'de kalan sahâbelerden dileyen ihrâma girer, dileyen girmezdi."[129]

١٦٩٨ـ (ط ـ ربيعة بن عبد الله بن الهدير [التميمي المدني] رحمه الله) « رأى رَجُلاً مُتَجَرِّداً بالعراق ، فسأل الناسَ عنه ؟ فقالوا : أمَرَ بهديه أن يُقلَّد ، فلذلك تجرَّد ، قال ربيعة : فلقيتُ عبدَ الله بن الزبير ، فذكرتُ له ذلك ، فقال : بِدْعَةٌ ، ورَبِّ الكعبة ». أخرجه الموطأ.

1.698- Rabîa b. Abdullah b. el-Hüdeyr et-Temîmî el-Medenî, Irak'ta mutad elbisesinden soyunmuş bir adam gördü. Halka bunun sebebini sordu, dediler ki:

"- O, kurbanına nişan takılmasını emretmişti, bunun için mutad elbisesini çıkardı."

---

128 Bkz., **Tekmiletu'l-Menhel**, III, 8; **Tuhfe**, V, 118.

129 **Nesaî**, Hac, 71.

Rabîa der ki:

"Abdullah b. Zübeyr'le karşılaştım, bunu ona anlattım, dedi ki:

"- Kâbe'nin Rabbi'ne yemin ederim ki, bu iş bid'attır."[130]

İZAH

Mutad elbisesinden soyunduğundan bahsedilen kişi, **İbn Abbas**'tır. **İbn Abbas,** günlük elbiselerini çıkarıp ihrâma bürünmüştü.

Irak'tan maksat da, **Basra**'dır. **İbn Abbas**, **Hz. Ali** döneminde **Basra** valisi idi.

İbn Abbas, Kâbe'ye kurbanlık göndermiş, sonra da kendisi ihrâma bürünmüştü. **Abdullah b. Zübeyr** de, **İbn Abbas**'ın bürünmesini bid'at sayıyor; çünkü o, bu konuda teyzesi **Hz. Âişe**'nin rivâyetine güvenmektedir. **İbn Abbas** ise, muhtemelen kıyas yaparak ihrâma bürünmüştü. Ancak sünnetin olduğu yerde kıyasa başvurulmaz.[131]

الفصل الثاني عشر

في أحاديث متفرقة

XII- MÜTEFERRİK HADÎSLER

١٦٩٩ــ (ط ــ عبد اللّٰه بن عمر بن الخطاب رضي اللّٰه عنهما) قال: «إذا نُتِجَت البَدَنةُ فَلْيُحمل ولَدُها حتّى يُنْحَرَ مَعَها فإن لم يُوجَدْ له مَحْمَلٌ حُمِلَ على أُمِّهِ حتى يُنْحَرَ معها». أخرجه الموطأ.

1.699- İbn Ömer şöyle dedi:

---

[130] **Muvatta**, Hac, 15/53

[131] Bkz., **Zürkanî**, III, 63; **Evcezu'l-Mesâlik**, VI, 290.

"Kurbanlık deve yolda doğurursa, yavrusu da götürülür, annesiyle birlikte kesilir. Yavruyu taşıyacak bir şey bulunmazsa, annesine yüklenir ve onunla birlikte kesilir."[132]

İZAH

Yavrunun kesilmesinin sebebi, insanın, hayvanı kurban olarak niyet ettiğinde, karnındaki yavrunun da bu niyetin kapsamına dahil bulunmasıdır.

Taşınması konusunda ise, öncelikle başka vasıtalar aranır, bulunamazsa annesine yüklenir.

١٧٠٠ـــ (د ـــ وعنه رضي الله عنه) « أنَّ عمر أهدى نَجيبا فأعطي بها ثلاثمائة دينارٍ، فَسألَ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم فقال: إني أهدَيتُ نَجيبا فَأُعْطِيتُ بها ثلاثمائة دينارٍ ، أفأبيعها فأشتري بها بُدنا ؟ فقال له رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم : **لا ، انْحرْها إيَّاهَا** ». أخرجه أبو داود.

1.700- İbn Ömer'den rivâyet edildiğine göre; "Hz. Ömer, necîb (denen iyi bir cins) deveyi hedy kurbanı olarak yola çıkarmış, sonra kendisine deveye karşılık üçyüz dinar teklif edilmişti. Hz. Ömer, Rasûlullah'a (as.) sordu:

"- Ben, necîb devesini hedy kurbanı niyetiyle sevk etmiştim. Ama ona karşılık bana üçyüz dinar teklif edildi. Onu satıp, yerine başka bir deve alabilir miyim?"

Hz. Peygamber şöyle dedi:

"- Hayır! Onu kurban et!"[133]

İZAH

Hadîsin sonunda **Ebû Davud** şu kaydı düşer:

"Rasûlullah'ın (as.) bu hükmü vermesinin sebebi, **Hz. Ömer**'in hayvanı işaretlemiş olması idi."

---

[132] **Muvatta,** Hac, 45/143.

[133] **Ebû Davud,** Menâsik, 16/1756.

Buna göre hedy olarak işaretlenen bir kurbanlığın yerine başka bir kurbanlık göndermek câiz olmaz. Bu konuda mezheplerin görüşleri özetle şöyledir:

1-Hanefîler: Hedy, şayet nâfile ise, değiştirilmesi câiz olmaz. Çünkü insan, o hayvanı hedy olarak tayin etmiştir. Şayet hedy, vâcib bir iş için ise, değiştirilebilir.

2-Mâlikîler: Hayvan işaretlenmiş veya nezredilmişse değiştirilmesi câiz olmaz, değilse olur.

3-Şâfiîler: Adak olarak belirlenmiş bir hayvan değiştirilemez; bunun dışındaki her çeşit kurbanlığın değiştirilmesi câizdir.

4-Hanbelîler: Hedy olarak işaretlenen veya niyet edilen bir hayvanı, daha iyisi ile değiştirmek câizdir. Üzerine vâcib kılmadan bir hayvanı değiştirmek veya vazgeçmek de câizdir.[134]

١٧٠١ـ (د ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم أهْدَى عام الحُدَيبيَة هَدايا كان فيها جمل لأبي جهل كان في رأسه بُرَةُ فضةٍ ». وقال ابنُ مِنْهَال: « من ذَهب». زاد النُّفيلي : « يغيظُ بذلك المشركين ». أخرجه أبو داود.

1.701- İbn Abbas'dan rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as), Hudeybiye seferinde Kâbe'de kesilmek üzere hedy kurbanlıkları sevk etmişti. Bunlar arasında, başında gümüşten - râvî İbn Minhâl[135], altından dedi- bir halka bulunan Ebû Cehil'in bir devesi de vardı."

Râvî en-Nüfeylî; "Bununla müşrikleri kızdırıyordu" diye ilave eder.[136]

---

[134] Bkz., Tekmiletu'l-Menhel, I, 13.

[135] **Ebû Muhammed, Haccâc b. Minhâl el-Enmâtî el-Basrî**: ö. 217/832. Basralı muhaddislerdendir. Şu'be, İbn Uyeyne ve Hammâd b. Zeyd'den rivâyetleri vardır. Kendisinden Buharî, İshak el-Kevsec ve el-Keccî rivâyet etti. Sika, âbid, fâzıl biriydi. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[136] **Ebû Davud**, Menâsik, 13/1749.

İZAH

Hudeybiye; Mekke'ye 15 km. mesafede, hicretin 6. yılında aktedilen **Rıdvan bîatı**'nın ve meşhur **Hudeybiye** sulhunun yapıldığı bir yerdir.

Hz. Peygamber, hadîste sözü edilen **Ebû Cehil**'in devesini **Bedir**'de ganimet almıştı.

١٧٠٢ــ (ط ــ عبد الله بن أبي بكر بن محمد بن عمرو بن حزم رحمه الله) «أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم أهدى جَمَلاً كان لأبي جهل بن هشامٍ في حجٍّ أو عُمرةٍ».

أخرجه الموطأ.

1.702- Abdullah b. Ebî Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm'dan rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.), hac veya umrede, Ebû Cehil b. Hişam'a ait bulunan kurbanlık bir deve sevk etti."[137]

١٧٠٣ــ (ط ــ نافع [مولى ابن عمر]) أنّ ابن عمر رضي الله عنهما « كان يُجلِّلُ بُدْنَهُ القباطيَّ والأَنماط والْحُلَلَ ، ثم يبعثُ بها إلى الكعبة ، فيَكْسُوها إيّاها ».

وفي رواية: « أنَّ مالكا سَأَلَ عبد الله بنَ دينارٍ : ما كان عبدُ الله بنُ عمر يَصنَعُ بجلال بُدْنه حين كُسِيَت الكعبةُ هذه الكُسْوة ؟ قال : كان يَتصدَّق بها ».

وفي رواية: « أنَّ ابنَ عمر كان لا يَشُقُّ جلالَ بُدْنه ، ولا يُجلِّلُها حتى يَغْدُوَ من مِنًى إلى عرفةَ». أخرجه الموطأ.

1.703- Nâfi'den rivâyet edildiğine göre; "İbn Ömer, kurbanlık devesine Mısır kumaşları ve elbiseler örter, sonra bu örtüleri Kâbe'ye yollar ve orada da Kâbe'yi onlarla örterdi."[138]

---

[137] **Muvatta**, Hac, 45/138. Bu rivâyet mürsel olmakla birlikte az önce geçen **Ebû Davud**'un **İbn Abbas**'tan naklettiği aynı manadaki rivâyet, mevsûldür.

[138] **Muvatta**, Hac, 46/146.

RİVÂYETLER

Bir rivâyette; Mâlik, Abdullah b. Dînar'a sorar:

"- Sonraları Kâbe örtüldüğünde Abdullah b. Ömer, devesinin örtülerini ne yapardı?"

Abdullah b. Dînar şu cevabı verdi:

"- Tasadduk ederdi."

Başka bir rivâyete göre; İbn Ömer, devesinin örtülerini kesip parçalamaz ve Mina'dan Arafat'a gidinceye kadar da deveyi örtmezdi.

Hadîsi **Muvatta** tahric etti.

İZAH

"Mısır kumaşı" diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı **"Kubatî"**dir. Kubatî, **Mısır**'da dokunan bir kumaş çeşididir.

"Yaygılar" diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı da **"Enmât"**tır. **Enmât, Nemt**'in çoğuludur ve yünden mamul renkli bir kumaş çeşididir.

"Elbiseler" diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı da **"Hülle"**dir. Hülle de, aynı cinsten mamul iki parçalı bir kostümdür.

Hâsılı **İbn Ömer,** kurbanlık devesine, onu süslemek ve güzelleştirmek gayesiyle çeşitli kumaşlar örterdi. **Mekke**'ye ulaşınca da, bu kumaşlar **Kâbe**'ye örtü yapılırdı. Bilâhare **Kâbe** örtüleri halifeler tarafından gönderilmeye başlanınca, **İbn Ömer** o kumaşları tasadduk ederdi.

Fukaha, kurbanlık hayvanlara saygı ve onları süslemek maksadıyla çeşitli takıların takılmasını meşrû görür. Kurbanların sırtına konan örtülerin **Kâbe**'ye vb. hayır kurumlarına verilmesi müstehab ve hayır olduğu gibi, kurban derisini aynı gayeye matuf olarak değerlendirmek de, en az onun kadar önemli bir hayırdır.[139]

---

[139] Konu için bkz., **Evcezu'l-Mesâlik**, VII, 201; **Zürkanî**, III, 160.

١٧٠٤ـ (خ م د ـ **علي بن أبي طالب** رضي الله عنه) قال : « بَعَثَني النبيُّ صلى الله عليه وسلم، فقُمْتُ على البُدْن ، فقسمتُ لُحومَها ، ثمَّ أمرَني فقَسَمْتُ جلالَها وجلودَها ».

وفي رواية : « قال : أمرَني النبيُّ صلى الله عليه وسلم : أن أقُومَ على البُدْن ، ولا أعطيَ عليها شيئا في جزارتها ».

وفي رواية: «قال: أمرني النبيُّ صلى الله عليه وسلم أنْ أقُومَ على بدْنه وأتَصَدَّقَ بلحمها وجُلُودها وأجلّتها ولا أُعْطيَ الجزَّارَ منها وقال: نحنُ نُعْطيه من عندنا». أخرجه البخاري ومسلم وأبو داود.

1.704- Hz. Ali şöyle dedi:

"Hz. Peygamber beni (develerinin yanına) gönderdi. Ben de gidip develerle ilgilendim, etlerini taksim ettim. Sonra bana, derilerini ve örtülerini de (fakirlere) taksim etmemi emretti."[140]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette Hz. Ali şöyle dedi:

"Hz. Peygamber bana, kurbanlık develerine bakmamı ve onları kesmesine karşılık kasaba bir şey vermememi emretti."

Başka bir rivâyette de şöyle dedi:

"Hz. Peygamber bana, devesinin başına gitmemi, etini, derisini ve üzerindeki örtüsünü taksim etmemi, kasaba ondan bir şey vermememi emretti. Biz kasaba, kendimizden bir şeyler verirdik."

Bu rivâyetleri, **Buharî, Müslim** ve **Ebû Davud** tahric ettiler.

İZAH

Hadîs, kurbanın derisini ve örtüsünü, hatta etinden bir kısmını da fakirlere tasadduk etmeyi âmirdir.

Kasaba, kasaplık ücreti verilir, ancak ücret yerine et verilmez.

---

140 **Buharî**, Hac, 113, 120, 121, 122; Vekâlet, 1; **Müslim**, Hac, 61/348; **Ebû Davud**, Menâsik, 20/1769.

Kurbanın derisini satmak câiz değildir. Satılacak olsa bile, elde edilen gelirin, kurbanın sarf edildiği yere tasadduk edilmesi gerekir.

١٧٠٥ـ (ط ـ نافع [مولى ابن عمر]) « أنَّ عبدَ اللَّه بنَ عمرَ رضي اللَّه عنهما ضَحَّى مَرَّةً بالمدينة ، قال نافع : فأمرَني أنْ اشْتَرِيَ له كَبْشاً فَحِيلاً أَقْرَنَ ، ثُمَّ أَذْبَحهُ يَوْمَ الأضحى في مُصَلَّى الناس ، قال نافع : ففعلتُ ، ثم حُمِل إلى عبد اللَّه بن عمر ، فحلق رأسهُ حين ذُبِحَ الكَبْشُ ، وكان مَرِيضا لم يشْهد العيدَ مع النَّاس. قال نافع : فكان عبدُ اللَّه بن عمر يقول : ليس حلاقُ الرأس بواجب على مَن ضَحَّى ، فقَدْ فعله ابنُ عمر ». أخرجه الموطأ.

1.705- Nâfi'den rivâyet edildiğine göre; "İbn Ömer bir seferinde Medîne'de kurban kesti. Nâfi şöyle dedi:

"İbn Ömer bana, kendisi için boynuzlu bir koç satın almamı, sonra da kurban bayramı günü namazgâhta onu kesmemi emretti. Söyleneni yaptım. Sonra kesilen koç İbn Ömer'e götürüldü. Koç kurban edilince İbn Ömer başını traş ettirdi. İbn Ömer rahatsızdı, bu yüzden insanlarla birlikte bayram (namazına) katılamamıştı."

Nâfi, İbn Ömer'in şöyle dediğini de belirtir:

"Kurban kesene, (hac yapmıyorsa) saçlarını traç etmek vâcib değildir."

Ama İbn Ömer traş olmuştu."[141]

١٧٠٦ـ (ت ـ عبد اللَّه بن عمر رضي اللَّه عنهما) « أَنَّ النبيَّ صلى اللَّه عليه وسلم اشترى هَدْيَه من قُدَيْد».

قال الترمذي: وقد رُوِي: «أَنَّ ابن عمر اشترى هَدْيَه من قُدَيد ». وهو أصح ، واللَّه أعلم.

1.706- İbn Ömer'den rivâyet edildiğine göre; "Hz. Peygamber hedy kurbanını Kudeyd'den satın almıştı."[142]

---

[141] **Muvatta**, Dahâyâ, 2/3.

RİVÂYETLER

Tirmizî şöyle dedi:

"İbn Ömer'in, hedyini Kudeyd'den satın aldığı rivâyet edildi. Bu (mevkuf rivâyet, yukarıdaki merfû rivâyetten) daha sahihtir."

---

[142] **Tirmizî**, Hac, 68/907. Bu hadîsin râvîlerinden **Yahya b. el-Yemân el-İclî**, sadûk olmakla birlikte çok hata eden ve hayatının sonlarına doğru da hafızası bozulan biridir. Bu yüzden **Tirmizî** de bu hadîse garîb demiştir.

الباب العاشر

في الإحصار والفدية

وفيه أربعة فصول:

الفصل الأول

فيمن أحصر المرضى والأذى

K- İHSÂR VE FİDYE

I- HASTALIK VE EZİYET SEBEBİYLE MUHSAR KALAN

١٧٠٧ـ (خ م ط ت د س ــ **كعب بن عجرة** رضي الله عنه) قال : « أتى عليَّ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم ، وأنا أُوقِدُ تحتَ قِدْرٍ لي ، والقَمْلُ يَتَنَاثَرُ على وَجْهي ، فقال : **أيُؤذِيكَ هَوَامُّ رأسِكَ؟** قال : قلتُ : نعم ، قال : **فَاحْلِقْ ، وصُم ثلاثَةَ أيامٍ ، أو اطْعِمْ ستَّةَ مساكين ، أو انْسُكْ نَسِيكَةً**- لا أدري بأيِّ ذلك بَدأ ».

وفي رواية قال : « فيَّ نزلت هذه الآية :{ **فَمَنْ كانَ منكُمْ مَرِيضا أوْ بِهِ أذَى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أو صَدَقَةٍ أو نُسُكٍ** } [البقرة : ١٩٦] قال فأتيْتُهُ ، فقال : **ادْنُهْ** ، فدَنَوْتُ ، فقال : **ادنُهْ**، فدنوت فقال : **أيُؤذِيكَ هوامكَ** ؟ - قال ابنُ عَوْنٍ: وأُظنُّهُ قال : نعمْ - قال : فأمَرَني بفدْيةٍ من صيامٍ، أو صدقةٍ ، أو نُسُكٍ : ما تَيسَّرَ ».

وفي أخرى : « أنَّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم وقَفَ عليه ورأسُهُ يتهافَتُ قَملاً ، فقال: **أيُؤذِيكَ هوآمُكَ؟** قلتُ : نَعَمْ، قال : فاحْلِقْ رأسَكَ ، قال : ففيَّ نزلت هذه الآية : {**فمن كان منكم مريضا**} وذكر الآية ، فقال لي رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم : **صُمْ ثلاثَةَ أيامٍ ، أو تصَدَّقْ بفَرَقٍ بين ستة، أو انْسُكْ ما تَيسَّرَ** ».

وفي أخرى : « أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم مَرَّ به وهو بالحُديبيةَ قبْلَ أنْ يَدخلَ مَكَةَ وهو مُحرمُ، وهو يُوقِدُ تحْتَ قِدْرٍ، والقَمْلُ يتهافتُ على وجْهه، ولم يَتبَّينْ لهم أنهم يَحلُّون بها، وهم على طَمَعٍ أنْ يَدْخُلوا مَكَّةَ، فأنزلَ اللّه الفدية... وذكر نحوه».

وفي أخرى : « والفرقُ : ثلاثَةُ آصُع ، وفيه : **أو انسُكْ نسيكَة** ».

وفي أخرى : « أو اذبح شاة ». وفي أخرى : « فدعا بالحلاّق فحلقَهُ ». ثم ذكر الفداء.

وفي أخرى : بنحوه ، وفيها : « أنَّ النبي صلى الله عليه وسلم قال له : **ما كنتُ أُرى الوجع بَلغَ بك ما أرى – أو ما كنت أُرى الجُهدَ بلغ بك ما أرى – أتجدُ شاة ؟** قلتُ : لا ، قال : **فَصُم ثلاثَةَ أيام ، أو أطْعم ستة مساكين ، لكُلِّ مسكين نصف صاع**. قال كعب فنزلت في خاصة ، وهي لكم عامَّةً». هذه روايات البخاري ومسلم.

وفي رواية الموطأ : « أنَّهُ كان مع رسول اللّه صلى الله عليه وسلم مُحْرِما ، فآذاهُ القَمْلُ ، فأمَرَهُ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم أنْ يَحْلِقَ رأسَهُ ، وقال له : **صُم ثلاثة أيامٍ ، أو أطْعِمْ ستَّةَ مساكِينَ، مُدَّيْن مُدَّيْن لِكُلِّ إنسانٍ ، أو انْسُكْ بشاةٍ ، أيَّ ذلك فعَلْتَ أجْزأ عنك** ».

وفي أخرى له قال: « جاءني رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم وأنا أنْفُخُ تحتَ قِدْرٍ لأصحابي، وقد امتَلأ رأسي ولحيتي قَمْلا ، فأخَذَ بجَبْهَتي ، ثم قال : **احلقْ هذا الشعْر ، ثم صُمْ ثلاثَةَ أيّامٍ ، أو أطعم ستةَ مساكينَ** ، وقد كان عَلِمَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم : أنه ليس عندي ما أنْسُكُ به ».

وفي رواية أخرى له مثل روايته الأولى ، ولم يذكر : « **مُدَّيْنِ مُدَّيْن لِكُلِّ إنسانٍ**».

وفي رواية أبي داود : « أنَّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم مَرَّ به زَمَنَ الْحدَيبيةَ ، فقال : **قد آذاكَ هَوامُّ رأسكَ ؟** قال : نعم ، قال : فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : **احْلقْ ، ثم اذبحْ شاةَ نُسُكا ، أو صُمْ ثلاثَة أيامٍ ، أو أطْعِمْ ثلاثَةَ آصُعٍ من تمرٍ على ستة مساكينَ** ».

وفي أخرى : قال : « **إن شِئْتَ فانسُكْ نَسيكَة ، وإن شئت فصم ثلاثة أيام ، وإن شئت فأطْعِم ثلاثة آصُع من تمرٍ لستة مساكِين**».

وفي أخرى له قال: « **أمعَكَ دَمٌ ؟** قال: لا... فذكر نحوه ، وقال : **بَيْنَ كُلِّ مكينين صاعٌ** ».

وفي أخرى: «أنه كان قد أصاب في رأسه أذى، فحلق، فأمره. رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **أنْ يُهْدِيَ هَدْيا بَقَرة**».

وفي أخرى له قال : « أصابني هَوَامٌّ في رأسي ، وأنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم عام الحديبية ، حتى تَخَوَّفْتُ على بَصَري. قال : فأنزل الله عزَّ وجل في { **فمن كان منكُمْ مَرِيضا أو به أذَى مِنْ رَأْسِه فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أو صَدَقَة أو نُسُك...** } الآية، فَدعاني رسولُ الله صلى الله عليه وسلم، فقال لي : **احلقْ رَأسَكَ ، وصُمْ ثلاثة أيام ، أو أطعم ستةَ مساكينَ فَرَقا مِنْ زبيب ، أو انْسُكْ شَاة**، فَحلقتُ رأسي ثم نَسكتُ ». قال في رواية : « أيَّ ذلك فعلْتَ أجْزأ عَنكَ ».

وأخرج الترمذي الرواية الرابعة من روايات البخاري ومسلم التي تُذْكَرُ فيها الحُدَيْبِيةُ.

وأخرج النسائي الرواية الأولى من روايات الموطأ. وله في أخرى قال: «أحْرمتُ فكثرَ قَمْلُ رأسي ، فَبَلَغَ ذلك النبيَّ صلى الله عليه وسلم فأتاني وأنا أطْبُخُ قدْرا لأصحابي فَمَسَّ رَأسي بإصْبَعِه، فقال: **انْطَلِقْ فاحلقهُ ، وتصدَّقْ على ستَّة مساكينَ**».

1.707- Kâ'b b. Ucre anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) yanıma geldi; o esnada ben, tencerenin altını yakıyordum, yüzümde de bitler geziniyordu. Buyurdu ki:

"- Başında gezinen bu hayvanlar, sana sıkıntı vermiyor mu?"

"- Veriyor" dedim. O zaman dedi ki:

"- Öyleyse saçlarını traş et ve (ihrâm yasağını ihlâlden dolayı) **ya üç gün oruç tut, ya altı fakiri doyur veya bir kurban kes!"**

Yalnız ben, Rasûlullah'ın (as.) söze bunlardan hangisi ile başladığını hatırlamıyorum."[1]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette Kâ'b şöyle dedi:

---

[1] **Buharî**, Muhsar, 5-8; Megazî, 35; Tefsir, 2/32; Merdâ, 16; Tıp, 16; Keffâretu'l-Eymân, 1; **Müslim**, Hac, 10/80-86; **Muvatta**, Hac, 78/237; **Tirmizî**, Hac, 107/953; **Ebû Davud**, Menâsik, 43/1856-1861; **Nesaî**, Hac, 96.

"Sizden kim hasta olur veya başında (ki haşerelerden) sıkıntısı olursa, ona oruçtan veya sadakadan veya kurbandan bir fidye gerekir"[2] âyeti, benim hakkımda nâzil oldu. Ben Rasûlullah'ın (as.) yanına gitmiştim:

"- **Yaklaş!"** buyurdu, yaklaştım. Tekrar:

"- **Yaklaş!"** dedi, biraz daha yaklaştım. buyurdu ki:

"- (Başındaki) **haşereler sana eziyet vermiyor mu?"**

Râvî İbn Avn; "Zannediyorum Kâ'b, evet, dedi" diye söyledi.

Kâ'b, şöyle devam eder:

"Hz. Peygamber bana oruç, sadaka veya kurbandan hangisi daha kolay gelirse, ondan fidye vermemi emretti."

Başka bir rivâyet şöyledir:

"Hz. Peygamber onun (Kâ'b'ın) başında durdu. O sırada onun başında bitler geziniyordu."

"- **Bu haşereler sana eziyet vermiyor mu?"** diye sordu.

"- Evet, veriyor" diye cevap verdi.

"- **Öyleyse traş ol!"** buyurdu.

(Kâ'b) dedi ki:

İşte; ***"Sizden kim hasta olur veya başından sıkıntısı olursa..."*** âyeti, benim hakkımda nâzil oldu ve Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"- **Ya üç gün oruç tut veya bir farak erzakı altı kişiye taksim et veyahut da mümkün olan bir hayvanı kurban kes!"**

Diğer bir rivâyete göre; "Hz. Peygamber ona (yani Kâ'b'a) rastladı; o sırada Kâ'b ihrâmlı idi, henüz Mekke'ye girmemişti, Hudeybiye'de bulunuyordu. Rasûlullah (as.) gelince Kâ'b, tencerenin altını yakıyordu ve yüzünde de bitler geziniyordu. O esnada da müslümanların hacca gidip gidemeyecekleri henüz belli olmamıştı. Ama müslümanlar, Mekke'ye girmeyi arzu ediyorlardı. İşte fidye âyetini yüce Allah, o zaman indirdi."

Başka bir rivâyette; "Farak, üç sa'dır" diye ilave edilir. Aynı yerde; **"Veya bir kurban kes!"** ifadesi de yer alır.

---

[2] Bakara, 196.

Diğer bir rivâyette de; **"Veya bir koyun kes!"** denir.

Başka bir rivâyette ise; "Berberi çağırdı ve saçını traş ettirdi" denir ve sonra da fidyeler zikredilir.

Benzer bir rivâyette de şu ifadeler yer alır:

Hz. Peygamber, Kâ'b'a şöyle dedi:

"- Çektiğin sıkıntının bu dereceye ulaştığını bilmiyordum. Bir koyun bulabilir misin?"

"- Hayır!"

"- Öyleyse üç gün oruç tut veya altı fakiri doyur. Her fakire de yarım sa' harca!"

Kâ'b dedi ki:

"Bu âyet, özel olarak benim hakkımda nâzil oldu, ama o genel olarak sizin hakkınızdadır da."

Bunlar, **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir.

Muvatta'nın rivâyetine göre Kâ'b, ihrâmlı olduğu halde Rasûlullah'la (as.) beraberdi. Bitler, ona eziyet veriyordu. Hz. Peygamber, ona traş olmasını emretti ve dedi ki:

"- Ya üç gün oruç tut veya altı fakiri doyur. Her fakir için de ikişer müd harca. Yahut da bir koyun kes! Bunlardan hangisini yaparsan yap, sana yeter."

Muvatta'nın diğer bir rivâyetinde Kâ'b şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.) bana geldi. Ben, arkadaşlarım için tencerenin altını üflüyordum. Saçım ve sakalım bit kaynıyordu. Alnımı tuttu ve dedi ki:

"- Bu saçları kes, sonra üç gün oruç tut veya altı fakiri doyur."

Hz. Peygamber, bende, kurban edeceğim bir hayvan bulunmadığını anlamıştı.

Muvatta'nın başka bir rivâyeti de, kendisinin ilk rivâyetine benzemektedir, ancak; **"her fakir için iki müd harca"** ibaresi yoktur.

Ebû Davud'un rivâyeti şöyledir:

"Rasûlullah (as.), Hudeybiye seferinde Kâ'b'a rastaldı ve dedi ki:

"- Başındaki haşereler, sana eziyet vermiyor mu?"

"- Evet!"

"- Öyleyse traş ol, sonra da bir koyun kes veya üç gün oruç tut veya altı fakire üç sa' hurma yedir!"

Diğer bir rivâyette ise şöyle dediği kaydedilir:

"- İstersen bir kurban kes, istersen üç gün oruç tut, istersen altı fakire üç sa' hurma yedir!"

Ebû Davud'un diğer bir rivâyetinde; "Rasûlullah (as.) ona;

"- Yanında bir kurbanlık var mı?" diye sormuş, o da;

"- Yok" diye cevap vermiş. Müteâkiben aynı hadîsi zikrettikten sonra;

"- Her iki fakire bir sa' yedir'" cümlesi ziyade edilir.

Diğer bir rivâyete göre; Kâ'b'ın başına haşerat musallat olmuştu. Bundan dolayı traş oldu. Hz. Peygamber de, ona, bir sığır kesmesini emretti.

Ebû Davud'un diğer bir rivâyeti de şu şekildedir:

"Hudeybiye seferinde Rasûlullah'la (as.) beraberken başıma haşereler musallat olmuştu. Öyle ki, gözlerimi kaybedeceğimden korkmuştum. Yüce Allah; ***'İçinizden hasta olan veya başından rahatsız olan...'*** âyetini benim hakkımda inzâl buyurdu. Hz. Peygamber beni çağırdı ve dedi ki:

"- Saçını traş et ve üç gün oruç tut veya altı fakire bir farak kuru üzüm yedir veya bir koyun kes!"

Ben de traş oldum, sonra da bir koyun kestim.

Bir rivâyette de; "Rasûlullah (as.), **'bunlardan hangisini yaparsan sana yeter'** buyurdu."

Tirmizî de, **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyet ettikleri ve Hudeybiye'nin zikredildiği yukarıdaki dördüncü rivâyeti tahric etti.

Nesaî ise, **Muvatta**'nın ilk rivâyetini tahric etti.

Nesaî'nin başka bir rivâyetinde ise **Kâ'b** şöyle dedi:

"İhrâma girdim, başımda da bitler kaynaşıyordu. Bu durum, Hz. Peygamber'e haber verildi. Bunun üzerine Rasûlullah (as.) yanıma

geldi, o sırada ben arkadaşlarım için tencereyi kaynatıyordum. Parmağı ile saçlarıma dokundu ve;

"- Git, onları kestir ve altı fakire tasaddukta bulun!" dedi.

İZAH

İhsâr: Lügatte men etmek, hapsetmek demektir. İnsanın, maksadına ulaşmasına engel olmaktır.

Istılahta ise; hac veya umre niyetiyle ihrâma giren birinin tavaf ve vakfe yapmasına engel olmak demektir.

İhsar sebeplerinin neler olduğu konusunda fukaha arasında farklı görüşler serdedilmiştir:

Ebû Hanîfe ve **Kûfe** fukahasına göre ihsar sebepleri; hastalık, düşman engeli, paranın kaybedilmesi vb. gibi hacının **Kâbe**'ye ulaşmasına mani olan her nevi engeldir.

İmam Mâlik, Şâfiî ve **Ahmed b. Hanbel**'e göre ise, sadece düşman engelidir.[3]

Fidye: Daha önce de ifade edildiği üzere hac veya umrede yapılması gereken menâsikten birini terk etmeye, zamanında yapmamaya veya ihrâm yasaklarına uymamaya **cinâyet** denir. İşte fidye, hacda işlenen cinayetler için öngörülen cezadır. Bu ceza da üç ana grupta toplanır:

1- Kurban,

2- Sadaka,

3- Oruç.

Bu hususları hükme bağlayan âyet-i kerime de **Bakara** sûresinde geçmektedir:

"Allah için haccı ve umreyi tamamlayın. Şayet engellenirseniz, size kolay gelen kurbanı gönderin; kurban, yerine ulaşıncaya kadar da başlarınızı traş etmeyin. İçinizden hasta olan veya başından bir rahatsızlığı bulunan bir kimse, oruçtan, sadakadan veya kurbandan biriyle fidye versin."[4]

---

[3] Bu konudaki tartışmalar için bkz., **Aynî**, X, 140; **İbn Hacer**, IV, 5.

[4] Bakara, 196.

Buna göre, ihrâma girdikten sonra, her ne suretle olursa olsun Kâbe'ye gitmesi engellenen birinin, ihrâmdan çıkabilmesi için bir kurban göndermesi gerekir. Söz konusu kurban, mahalline varmadan, insan başını traş edemez. Kurban mahalli de, **Hanefîler**'e göre **Harem** bölgesidir. **Şâfiîler**'e göre ise, insanın engellenmiş olduğu yerdir.

Hastalık, haşerelerin ârız olması gibi bir durumla karşılaşan ihrâmlı kişi de, ihrâmlıya yasak olan şeyleri yapabilir; traş olabilir, koku sürünebilir, dikişli elbise giyebilir. Ama buna karşılık fidye verir. Bu fidye de;

Ya üç gün oruçtur,

Ya altı fakiri doyurmaktır,

Ya da bir kurban kesmektir.

İhrâm yasağına zarûretten dolayı uymayan kişi, bu cezalardan dilediği birini seçer.

Bir **sa'**, örfî dirhemle 3.333 kg.dır. Buna göre altı fakire bir gün veya bir fakire altı gün 10 kg. kadar hurma yedirmek gerekir.

Bir **farak** da, üç sa'lık bir ağırlık ölçüsüdür.

Bir **müd** de, 1/4 sa'dır.

Hadîste sözü edilen olay, **Hudeybiye** seferinde cereyan etmiştir. **Ebû Davud**'un rivâyetlerinden birinde her ne kadar bir sığırın kurban edilmesinden söz ediliyorsa da, bu ifade hatalıdır. Çünkü diğer rivâyetlerin hepsi, koyun kurban edildiğini söylemektedir.[5]

١٧٠٨ــ (ط ــ أبو أسماء مولى عبد اللّٰه بن جعفر رحمه اللّٰه) « أنّه كان مع عبد اللّٰه بن جعفر ، فخرج معه من المدينة ، فمرُّوا على حُسين بن عليٍّ وهو مَريضٌ بالسُّقْيا، فأقامَ عليه عبدُ اللّٰه بنُ جعفرٍ ، حتى إذا خاف الفوتَ خَرَجَ ، وبَعثَ إلى علي ابن أبي طالب وأسماءَ بنتِ عُميسٍ – وهما بالمدينة – فَقَدِمَا عليه ، ثُمَّ إنَّ حُسَيْنا أشَارَ إلى رأسِه، فَأَمَرَ عليٌّ برَأسِه فَحُلِقَ ، ثم نَسكَ عنه بالسُّقْيا، فَنَحرَ عنه بعيرا». قال يحى بن سعيد: وكان حُسَيْنٌ خرجَ مع عثمان بن عفان في سفره ذلك إلى مكة. أخرجه الموطأ.

---

[5] Hadîs için bkz., **Evcezu'l-Mesâlik**, VIII, 117; **Zürkanî**, III, 246; **İbn Hacer**, IV, 16; **Aynî**, X, 150; **Tuhfe**, IV, 25; **Avnu'l-Ma'bûd**, V, 309; **Tekmiletu'l-Menhel**, I, 188

1.708- Abdullah b. Cafer'in[6] âzâdlısı Ebû Esmâ'dan[7] rivâyet edildiğine göre; "Ebû Esmâ, Abdullah b. Cafer'le beraberdi. Birlikte Medîne'den yola çıktılar. Sükyâ'da hastalanan Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin'e uğradılar. Abdullah b. Cafer, onunla ilgilenmek için orada kaldı. Ama sonra haccı kaçırmaktan korkunca çıktı ve Medîne'de olan Hz. Ali ile (zevcesi) Esmâ bint Umeys'e haber gönderdi. Onlar da geldiler. Hz. Hüseyin, onlara başını işaret etti. Hz. Ali de başının traş edilmesini emretti. Hz. Hüseyin traş edildi, sonra bundan dolayı Sükyâ'da bir deve kesti."

Yahya b. Saîd şöyle dedi:

"Hz. Hüseyin, Mekke yolculuğuna Hz. Osman'la birlikte çıkmıştı."[8]

İZAH

Hadîste ismi geçen **Abdullah, Cafer b. Ebî Talib**'in oğludur. Annesi de **Esmâ bint Umeys**'dir. **Cafer,** karısıyla birlikte **Habeşistan**'a hicret etmişti, **Abdullah** da orada doğdu. Sonra **Medîne**'ye geldiler. **Cafer**'in ölümünden sonra **Esmâ,** önce **Hz. Ebû Bekîr**'le, sonra da **Hz. Ali** ile evlendi. Hadîsteki olay sırasında **Hz. Ali** ile evli bulunuyordu.

---

[6] **Ebû Cafer, Abdullah b. Cafer b. Ebî Tâlib el-Hâşimî el-Kuraşî:** ö. 80/699. Sahabîdir. Hz. Ali'nin yeğeni ve Cafer-i Tayyar'ın oğludur. **Habeşistan**'da dünyaya geldi. Annesi Esmâ bint Umeys'tir; kocası Cafer'in **Mûte**'de şehîd edilmesinden sonra Esmâ önce Hz. Ebû Bekir'le, onun ölümünden sonra da Hz. Ali ile evlenmişti. Cafer'in ölümünden sonra Abdullah'a Hz. Peygamber bakmıştı. Abdullah son derece cömert biriydi, onun için cömertliğin kutbu denirdi. Hz. Peygamber'den ve annesinden rivâyetleri vardır. Kendisinden Kasım b. Muhammed b. Ebî Bekir ve Abdullah b. Şeddâd b. el-Hâd rivâyet etti. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. **Medîne**'de öldü, Hâşim oğullarından en son vefat eden sahabîdir.

[7] **Ebû Esmâ mevlâ Abdullah b. Cafer b. Ebî Tâlib el-Medenî**: Medîneli tâbiîlerdendir. Cafer b. Ebî Tâlib'in oğlu Abdullah'ın âzâdlısıdır. İsmi bilinmemektedir. Hz. Osman ve Hz. Ali'den rivâyeti vardır. Kendisinden Yakub b. Halid ve Muhammed b. Ebî Yahya rivâyet eder. Sika râvîlerdendir.

[8] **Muvatta,** Hac, 52/165. Bu hadîsin râvîlerinden **Ebû Esmâ** ve **Yakub b. Halid** için, **İbn Hibbân**'dan başka kimse sika dememiştir. Bununla birlikte bundan önceki rivâyet mana itibariyle bu hadîsi te'yîd etmektedir.

Sükyâ; Mekke yolu üzerinde bir grup köyün adıdır, **Cuhfe**'ye 20 mil kadar uzaklıktadır.

Bu rivâyette de görüldüğü üzere ihrâmlı olduğu halde rahatsızlığı sebebiyle başını traş etmek zorunda kalan **Hz. Hüseyin** için, babası **Hz. Ali** fidye vermiş, fidyedeki tercihini de deve kurban etmek şeklinde kullanmıştı.

١٧٠٩ــ (ت د س ــ **الحجاج بن عمرو الأنصاري** رضي الله عنه) قال : سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: « **مَنْ كُسِرَ أو عَرِجَ فقدْ حَلَّ ، وعليه الحجُّ من قابل** ».

قال عِكْرِمَةُ : فسمعتهُ يقول ذلك ، فسألت ابنَ عباس وأبا هريرة عما قال ، فصَدَّقاه.

أخرجه الترمذي وأبو داود والنسائي. وزاد أبو داود في رواية أخرى : « **أو مَرِضَ** »..

1.709- el-Haccac b. Amr el-Ensarî[9] anlatıyor:

Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu işittim:

"Kimin (bir yeri) **kırılır veya sakatlanırsa, ihrâmdan çıksın ve ertesi yıl hac yapsın!"**[10]

RİVÂYETLER

İkrime der ki: "Onun bu rivâyetini işittiğimde bunu İbn Abbas'a ve Ebû Hureyre'ye sordum, onlar da Haccac'ı tasdik ettiler."

Bu hadîsi **Tirmizî, Ebû Davud** ve **Nesaî** tahric ettiler.

Ebû Davud'un diğer bir rivâyetinde; **"Veya hasta olursa"** denir.

İZAH

---

9 **el-Haccâc b. Amr el-Ensârî el-Hazrecî el-Mâzinî el-Medenî:** Bazıları onu tâbiîlerden sayar ise de, yukarıdaki rivâyette açık olarak görüldüğü üzere sahabîdir. Kendisinden Damra b. Saîd ve Abdullah b. Râfi'i rivâyet etti. **Sıffîn**'de Hz. Ali ile beraberdi. ***Sünen***'lerde bir hadîsi vardır.

10 **Tirmizî**, Hac, 96/940; **Ebû Davud**, Menâsik, 44/1862; **Nesaî**, Hac, 102. Hadîsin râvîlerinden **Yahya b. Ebî Kesîr**, müdelles ve mürsel rivâyetlerde bulunurdu.

Bir engel sebebiyle ihrâmdan çıkmak zorunda kalan biri, eğer hac mevsimi çıkmadan haccını tamamlamaya imkân bulamamışsa, ertesi yıl kaza eder. Bu, **Hanefîler**'in görüşüdür. Delilleri de 1.712 nolu hadîstir. **Hanefîler,** bu meseleyi daha tafsilatlı ele alırlar.

Diğer üç imama göre ise, engellenen kimsenin yarım kalan haccının tamamlamasının gerekmesi için, o haccın, daha önce üzerine farz olmuş bir hac olması gerekir.[11]

١٧١٠ـ (ط ـ سليمان بن يسار رحمه اللّه) « أنَّ مَعْبَدَ بْنَ حُزَابة المخْزُوميَّ صُرِعَ ببعضِ طريق مكة وهو مُحرِم فسأل على ذلك الماء الذي كان عليه، فوجَدَ عبدَ اللّه بن عمر، وعبدَ اللّه ابن الزبير ومَرْوان بن الحكم فذكر لهم ذلك الذي عرضَ له فكلُّهم أَمَرَهُ أن يَتداوى بما لا بُدّ منه ويَفتَدي، فإذا صَحَّ اعتمَرَ فَحلَّ من إحرامه ثم عليه حجٌّ قابلٌ ، ويُهْدي ما استَيْسَرَ من الهدْي». أخرجه الموطأ.

1.710- Süleyman b. Yesâr'dan rivâyet edildiğine göre; "Ma'bed b. Huzâbe el-Mahzûmî[12] ihrâmlı iken Mekke yolunda bayıldı, suyun başında âlimlerden kimlerin olduğunu araştırdı. Sonra orada Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyr ve Mervan b. Hakem'i gördü, onlara başına geleni anlattı. Hepsi de ona, mutlaka tedavi olmasını ve fidye vermesini, iyileşince de (şayet hac mevsimi geçmişse) umre yapıp ihrâmdan çıkmasını, sonra gelecek yıl tekrar haccetmesini ve kolayına gelen bir hayvanı da kurban etmesini söylediler."[13]

---

[11] Bkz., **Tekmiletu'l-Menhel**, I, 189; **Avnu'l-Ma'bûd**, V, 313; **Tuhfe**, IV, 9.

[12] **Câmiu'l-Usûl**'de râvînin ismi her ne kadar Ma'bed b. Huzâbe diye kaydedilmişse de, **Muvatta**'da ve şerhlerinde Saîd b. Huzâbe şeklinde zikredilmektedir. Ma'bed b. Huzâbe diye isim, ricâle dair kaynaklarda da bulunmamaktadır. Saîd b. Huzâbe'nin kısa biyografisi de şöyledir: **Saîd b. Huzâbe el-Mahzûmî el-Kuraşî:** Tâbiîlerdendir, Abdullah b. Ömer ve İbn Zübeyr'den rivâyetleri vardır. Kendisinden Süleyman b. Yesâr rivâyet etti. Muvatta'da bir rivâyeti bulunan bu zatın hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır.

[13] **Muvatta**, Hac, 32/103

İZAH

Gelecek yıl tekrar haccetmesi gerektiği fetvasını vermelerinin sebebi, **İbn Huzâbe**'nin hac niyetiyle ihrâma girmiş olmasıdır.

Fidye vermesi de, tedavi esnasında ihrâm yasaklarından birini ihlâl etmesi şartına bağlıdır.[14]

١٧١١ـــ (ط ـــ أيوب بن أبي تميمة السختياني رحمه اللَّه) عن رجلٍ من أهلِ البَصْرَةِ - كان قديما - أنه قال : « خرجتُ إلى مكةَ ، حتى إذا كنتُ ببعض الطريقِ كُسِرَتْ فَخِذي ، فأرسلتُ إلى مكة وبها عبدُ اللَّه بنُ عباسٍ وعبدُ اللَّه بن عُمر ، والنَّاسُ، فلم يُرَخِّصْ لي أحدٌ أنْ أحِلَّ ، وأقمتُ على ذلك الماء سبعة أشْهُرٍ حتى أحْلَلْتُ بعمرة ». أخرجه الموطأ.

1.711- Eyyub b. Ebî Temîme es-Sahtiyânî, Basralı bir adamın eskiden şöyle dediğini rivâyet eder:

"Mekke'ye (gitmek için) yola çıktım. Yolda ayağım kırıldı. Mekke'ye adam gönderdim; orada Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer ve diğer insanlar vardı. Hiçbiri bana ihrâmdan çıkmama ruhsat vermedi. Yedi ay boyunca o su başında kaldım, nihayet umre yaparak ihrâmdan çıktım."[15]

İZAH

"Basralı bir adam"dan maksat, **Eyyub b. es-Sahtiyânî**'nin hocası **Ebû Kılâbe el-Cermî**'dir. Bazıları bunun, **Yezid b. Abdullah eş-Şihhîr** olduğunu söyler.

Ebû Kılâbe, umre niyetiyle **Mekke**'ye gidiyordu, binitinden düşüp ayağını kırdı. Yedi ay kaldığını söylediği su da, ayağının kırıldığı yerdir. Sonunda sağlığına kavuştuktan sonra umre yaparak ihrâmdan çıkmıştır. Bunun sebebi de, umre için belli bir zamanın olmayışıdır. Dolayısıyla ne zaman iyileşirse umreyi yapabildiğine göre, o zamana kadar bekler.[16]

---

[14] Bkz., **Zürkanî**, III, 115; **Evcezu'l-Mesâlik**, VII, 76

[15] **Muvatta**, Hac, 32/102.

[16] Bkz., **Evcezu'l-Mesâlik**, VII, 75

١٧١٢ـ (خ ط س ـ عبد الله بن عمر بن الخطاب رضي الله عنهما) كان يقول : «أليس حسبكم سنّة رسول الله صلى الله عليه وسلم ؟ إنْ حُبِسَ أحدُكم عن الحجّ طاف بالبيت والصفا والمروة، ثم حَلَّ من كُلِّ شيء ، حتى يَحجَّ عاما قابلا ، فيُهدي ،أو يصوم إن لم يجدْ هَدْيا ؟ »

هذه رواية البخاري والنسائي. وفي رواية الموطأ قال: «مَن حُبِسَ بمرضٍ فإنه لا يَحِلُّ حتى يطوفَ بالبيت وبين الصفا والمروة».

وفي أخرى له : قال: « المُحْصَرُ بِمَرضٍ لا يَحِلُّ حتى يطوفَ بالبيت وبين الصفا والمروة، فإن اضطُرَّ إلى لُبْسِ شيء من الثياب التي لا بدَّ له منها ، أو الدواء ، صَنَعَ ذلك، وافتدَى».

1.712- İbn Ömer şöyle diyordu:

"Size Rasûlullah'ın (as.) sünneti yetmez mi? Sizden biri haccını (tamamlamaktan) men edilirse, Kâbe'yi tavaf ile Safâ ve Merve'yi sa'y eder. Sonra tamamen ihrâmdan çıkar, gelecek yıl tekrar hacceder. (Ceza olarak) bir kurban keser veya kurban bulamazsa oruç tutar."[17]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buharî** ve **Nesaî**'nindir. **Muvatta**'nın rivâyeti şöyledir:

"Kim bir hastalık sebebiyle hac menâsikini tamamlamaktan geri kalırsa, Kâbe'yi tavaf ile Safâ ve Merve'yi sa'y etmeden ihrâmdan çıkamaz."

Muvatta'nın diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Hastalık sebebiyle haccını tamamlayamayan, Kâbe'yi tavaf etmeden ve Safâ ile Merve arasında sa'y etmeden ihrâmdan çıkamaz. Eğer mutlaka bir elbise giymek veya tedavi olmak zorunda kalırsa, bunu yapar, ama fidye verir."

---

[17] **Buharî**, Muhsar, 2; **Muvatta**, Hac, 32/100; **Nesaî**, Hac, 61.

١٧١٣ــ (عمرو بن سعيد النخعي رحمه الله) « أنَّه أهلَّ بعُمرَة ، فلما بلَغ ذَات الشُّقُوق لُدِغَ، فخرج أصحابُهُ إلى الطريق ، عَسَى أنْ يَلقَوا مَن يسألُونَهُ ، فإذا هم بابن مسعود ، فقال لهم : ليبعثْ بهَدْيٍ أو بثَمَنه ، واجعلُوا بينكم وبينه أمارا يوما ، فإذا ذُبح الهديُ فليَحِلَّ ، وعليه قضاءُ عُمرَته». أخرجه...

1.713- Amr b. Saîd en-Nehaî'den[18] rivâyet edildiğine göre; "kendisi, umre niyetiyle ihrâma girdi. Zatu'ş-Şukûk mevkiine geldiğinde kendisini yılan soktu. Arkadaşları, belki bu meseleyi soracakları birini bulurlar ümidiyle dışarı çıkarlar, İbn Mes'ûd'u görürler. İbn Mes'ûd onlara dedi ki:

"- Bir kurban veya onun değerini göndersin! Onunla aranızda (kurbanın kesileceği) belli bir gün tayin edin! Kurbanlık kesilince ihrâmdan çıksın, ama umresini kaza etmesi gerekir."[19]

الفصل الثاني
فيمن أحصره العدو

II- DÜŞMAN TARAFINDAN ENGELLENEN HACI ADAYI

١٧١٤ــ (د ــ عمرو بن ميمون رحمه الله) قال : سمعتُ أبا حاضرٍ الحميريَّ يُحَدِّثُ : أن ميمونَ بن مهرَان قال : خرجتُ معتمرا عامَ حَاصَرَ أَهْلُ الشَّام ابْنَ الزبير بمكة ، وبعثَ معي رجالٌ من قومي بهَدْيٍ ، فلَمَّا انتهيتُ إلى أهل الشام مَنَعُونا أن نَدخُلَ الحرمَ ، فنحرْتُ الهديَ بمكاني ، ثم أحْلَلْتُ، ثم رجعْتُ ، فلمَّا كان منَ العام المقبل خرجتُ لأقضيَ

---

[18] Ricâle dair kaynaklarda Amr b. Saîd en-Nehaî adında birini bulamadık.

[19] Musannıfın kaynağına işaret etmediği bu hadîsi, **Taberî** *Tefsîr*'inde tahric etmiştir; II, 222.

عُمْرَتي ، فأتيتُ ابنَ عبّاسٍ فسألتُهُ ؟ فقال: أَبْدِلِ الْهديَ ، فإن رسول اللّه صلى الله عليه وسلم أمَرَ أصحابَهُ أن يُبْدِلُوا الهدْيَ الذي نَحَرُوا عَامَ الحُدَيبيةِ في عُمرةِ القضاءِ. أخرجه أبو داود.

1.714- Amr b. Meymûn anlatıyor:

"Ebû Hâdir el-Himyerî'den[20], Meymûn b. Mihrân'ın[21] şöyle tahdis ettiğini işittim:

"Şamlıların Mekke'de İbn Zübeyr'i muhasara ettikleri yıl, umre niyetiyle yola çıktım. Kabilemden bazıları da, benimle Kâbe'ye kurbanlıklar yollamışlardı. Şamlıların yanına varınca, onlar benim Harem'e girmeme engel oldular. Bunun üzerine bulunduğum yerde kurban kestim, sonra ihrâmdan çıktım. Sonra da geri döndüm. Ertesi yıl, umremi kaza etmek için tekrar yola çıktım. İbn Abbas'a varıp sordum. Bana;

"- Tekrar kurban kes! Çünkü Rasûlullah (as.), ashâbına, Hudeybiye seferinde kestikleri kurbanların yerine Umretu'l-Kaza'da tekrar kesmelerini emretti" dedi.[22]

İZAH

Hadîste geçen muhasara olayı hicrî 73 yılında vukû buldu. **Abdülmelik b. Mervan, Haccac b. Yusuf** komutasındaki bir orduyu **Abdullah b. Zübeyr**'in üzerine sevk etmişti; **Abdullah**'ın **Mekke**'ye sığınması üzerine, **Haccac Mekke**'yi kuşatmış, bu esnada umre için gelenleri **Mekke**'ye sokmamıştı. İşte o yıl **Mekke**'ye giremeyip umresini yapamayanlardan biri de **Meymûn b. Mihrân**'dır.

---

[20] **Ebû Hâdir, Osman b. Hâdir el-Himyerî el-Ezdî:** Yemenli tâbiîlerdendir. Abdullah b. Abbas ve İbn Ömer'den rivâyeti vardır. Kendisinden Amr b. Meymûn b. Mihrân ve İbn İshak rivâyet ettiler. Genelde sika kabul edilmekle birlikte İbn Hazm onun meçhûl biri olduğunu söyler. Hadîsi **Ebû Davud** ve **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir.

[21] **Ebû Eyyûb, Meymûn b. Mihrân el-Cezerî er-Rakkî:** ö. 118/736. Rakkalı tâbiîlerdendir. Abdullah b. Ömer, İbn Abbas ve Ebû'd-Derdâ'dan rivâyetleri vardır. Kendiswinden oğlu Amr, Humeyd et-Tavîl ve Habîb b. eş-Şehîd rivâyet ettiler. el-Cezîrelidir, **Rakka**'da ikamet etmiş, **Kûfe**'de yetişmiş, **el-Cezîre**'de vefat etmiştir. Sikadır, **el-Cezîre**'nin yetiştirdiği en büyük âlimdir.

[22] **Ebû Davud**, Menâsik, 44/1864.

Bu hadîs, herhangi bir sebeple hacca gitmesi engellenen, bu yüzden kurbanını kesip ihrâmdan çıkan kişinin, gelecek yıl hac veya umre yaptığında tekrar kurban kesmesi gerektiğini söyleyenlerin delilidir. Bu, **Mâlikîler**'le **Şâfiîler**'in görüşüdür. Aynı görüş **Ahmed b. Hanbel**'den de rivâyet edilmiştir.

Hanefîler ise, engellenen kişinin kestiği kurban, şayet **Harem** sınırları dahilinde kesilmişse, başka bir şeyin gerekmediğini, **Harem** dışında kesilmişse tekrar kesmek gerektiğini söylerler. İzahına çalıştığımız hadîste **İbn Abbas**'a atfedilen fetvayı da, **Harem** sınırları dışında kestiği için ertesi yıl tekrar kesmesini istedi diye izah ederler. **Hudeybiye'**deki olayı da şöyle izah ederler:

Hudeybiye, Mekke'ye bitişiktir; bir bölümü **Harem** sınırları içinde, bir bölümü de dışındadır. O yıl Hz. Peygamber'in çadırı, Harem'in dışında idi, ama namazgâhı Harem sınırları içindeydi. Ashâbından bir kısmı **Harem** içinde, bir kısmı dışındaydı. Binâenaleyh tekrar kurban kesme emri, **Harem** dışında kalanları ilgilendiriyordu.

Az önce de söylediğimiz gibi muhasara olayı hicrî 73'te cereyan etti. **Abdullah b. Abbas** ise hicrî 68'de vefat etti. Bu durumda hadîsteki fetvanın **İbn Abbas**'a izafe edilmesi hatalıdır. Bu fetvanın sahibi belki hicrî 73 veya 74'te vefat ettiği rivâyet edilen **İbn Ömer** olabilir.[23]

١٧١٥ـ (خ ـ **عبد الله بن عباس** رضي اللّه عنهما) قال : « إنما البدَلُ على مَنْ نَقَضَ حَجَّهُ بالتَّلَذُّذ ، فأمّا مَن حَبَسهُ عُذْرٌ ، أو غيرُ ذَلك ، فإنهُ لا يحِلُّ ولا يَرْجِعُ ، وإن كان مَعَهُ هَدْيٌ - وهو مُحْصَرٌ - نَحرَهُ إن كان لا يَستطيعُ أن يَبعَثَ به ،وإن استطاع أن يبعث به لَمْ يَحِلَّ حَتى يَبلُغَ الهديُ مَحلَّهُ ». أخرجه البخاري.

1.715- İbn Abbas şöyle dedi:

"Bedel (yani kaza), ancak haccını cima zevki ile bozan kişiye düşer. Mazeret veya bir başka sebeple engellenen insan, ihrâmdan

[23] Bkz., Tekmiletu'l-Menhel, I, 194; Avnu'l-Ma'bûd, V, 315.

çıkar[24], ama kaza da etmez. Engellenmiş olduğu halde, şayet yanında bir kurbanlık bulunursa ve onu Mekke'ye gönderemezse, orada keser. Eğer gönderebilirse, kurban, mahalline ulaşmadıkça ihrâmdan çıkmaz."[25]

İZAH

"Mazeret veya başka bir sebeple" ifadesi; hastalık, paranın bitmesi vb. hangi sebeple olursa olsun **Mekke**'ye gitme imkânı bulamayan kişinin muhsar sayılacağını söyleyen **Hanefîler**'in delilidir.

"Kaza da etmez" ifadesi, nâfile olan hac ve umre için söz konusudur. Şayet başlanan ibâdet farz olup edâ edilememişse, mutlaka kazası gerekir; çünkü o ibâdet, insanın uhdesinde sabittir.

Cinsî temasla fâsid olup kazası gereken nâfile hac ile ihsâr sebebiyle yapılamayan ve kazası da gerekmeyen nâfile haccın farkı, şahsî kusurdur; engellenmede insanın şahsî bir kusuru yoktur, ama cinsî temas, insanın kendi arzu ve iradesi ile olur, binâenaleyh kendi kusurunun cezasını çeker.

Hanefîler'e göre ise; yapılan hac ister farz, ister nâfile olsun engellenen kişi ihrâmdan çıktığı takdirde kaza etmesi gerekir.

Engellenen kişinin kurbanını nerede keseceği konusu ihtilaflıdır. Cumhura göre; nerede engellenmişse, kurbanını orada keser; insan ister **Harem** dahilinde olsun, ister olmasın fark etmez.

Ebû Hanîfe ise, ancak **Harem** sınırları dahilinde kesilebileceğini söyler. ***"Hedy, mahalline ulaşmadıkça başlarını traş etmeyin"***[26] âyetinin de buna işaret ettiğini; zaten hedy kelimesinin de Harem'e hediye edilen şey anlamına geldiğini belirtir.

Bu konudaki ihtilafın sebebi de, Hz. Peygamber'in **Hudeybiye**'de, kurbanını **Harem** dahilinde kesip kesmediği

---

[24] **Câmiu'l-Usûl**'ün matbu nüshasında bu ibare; "**İhrâmdan çıkmaz.**" şeklindedir. Ancak **Buharî**'de; "**İhrâmdan çıkar.**" diye kaydedilir. Biz de tercümeyi, **Buharî**'ye göre yaptık.

[25] **Buharî**, Muhsar, 4 ta'lîkan.

[26] Bakara, 196.

tartışmasıdır. **Atâ** ve **İbn İshak, Harem** dahilinde kestiğini söylerken, bazı megazî müellifleri de **Harem** dışında kestiğini ifade ederler.[27]

١٧١٦ــ (خ ــ ابن عباس رضي الله عنه) قال : « أُحْصِرَ رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم، فَحَلَقَ رَأْسَهُ، وَنَحَرَ هَدْيَهُ، وجَامَعَ نِساءهُ ، حتى اعتَمَرَ عاما قابلا ». أخرجه البخاري.

1.716- İbn Abbas şöyle ddi:

"Hz. Peygamber (Hudeybiye'de, Mekke'ye girmekten) engellenmişti. Bunun üzerine orada traş oldu, kurban kesti ve hanımı ile yattı. Ertesi yıl, tekrar umre yaptı."[28]

İZAH

Hadîsin zâhirine göre, hac veya umrede engellenen birinin, bu ibâdeti kaza etmesi gerekir. Cumhur ise kazası gerekmediği kanâatindedir.

Bilindiği üzere hicrî 6. yılda Rasûlullah (as.) ve ashâbı umre niyetiyle yola çıkmışlar, ama **Hudeybiye**'de Kureyşliler tarafından engellendikleri için kurbanlarını kesip ihrâmdan çıkarak **Medîne**'ye dönmüşlerdi.

Hz. Peygamber ve ashâbı, ertesi yıl tekrar umre yaptılar. İşte hicretin 7. yılında yapılan bu umre, tarihte **"Kaza Umresi"** diye meşhurdur. Bu umrenin müstakil bir umre mi olduğu, yoksa önceki yıl yapılamayan umrenin kazası mı olduğu ihtilaflıdır.

Ebû Hanîfe'ye göre kaza umresidir. Binâenaleyh ona göre, engellenen kişi, ibâdetini kaza etmelidir.

Cumhura göre ise, o kaza umresi değil, kaziyye umresidir. Daha önce yapılan anlaşmanın gereği olan umredir. Hicrî 6. yılda engellenen 1.400 kişinin tamamı ertesi yıl yapılan umreye katılmadı.

---

[27] Bkz., **İbn Hacer**, IV, 15; **Aynî**, X, 148; **Kastalanî**, IV, 384.

[28] **Buharî**, Muhsar, 1.

Eğer kazası gerekseydi, katılmaları gerekirdi. Hz. Peygamber de yanındakilere, kaza umresine katılmalarını emretmedi.[29]

١٧١٧ـ (خ ـ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) قال : « خَرَجْنا مَعَ رسول الله صلى الله عليه وسلم مُعتَمِرِينَ ، فحالَ كُفّارُ قُرَيشٍ دُونَ البَيْتِ ، فَنَحَرَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم [بُدْنَهُ] وحَلَقَ رأسَهُ». أخرجه البخاري.

1.717- İbn Ömer şöyle dedi:

"Rasûlullah'la (as.) birlikte umre için yola çıktık. Kureyş kâfirleri, Kâbe'ye varmamıza engel oldular. Hz. Peygamber de devesini kesti ve traş oldu."[30]

١٧١٨ـ (س ـ ناجية بن جندب رضي الله عنه) قال : « أتيتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم حينَ صُدَّ الهَدْيُ ، فقُلْتُ : يا رسولَ الله ، ابْعَثْ مَعي بالهدي ، فَلْنَنْحَرْهُ بالحَرَمِ ، قال : كَيفَ تَصْنَعُ به ؟ قلت : آخُذُ به في مواضِعَ وأوْدِيةٍ لا يقدِرونَ عَلَيْه ، فانطَلَقْتُ به حتى نَحَرْتُهُ في الحرم ، وكان قَدْ بَعَثَ به لِيُنْحَرَ في الْحَرَمِ وصَدُّوهُ عن ذلكَ » أخرجه...

1.718- Nâciye b. Cündüb[31] anlatıyor:

"(Hudeybiye'de) kurbanlıkların (Mekke'ye götürülmesi) engellenince, Rasûlullah'a (as.) gittim, dedim ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, kurbanlığı benimle gönder, onu Harem'de keselim."

"- Bunu nasıl yapacaksın?" diye sordu.

"- Kureyşlilerin bulamayacağı yollardan, vâdilerden giderim."

---

[29] Bkz., **İbn Hacer**, IV, 10; **Tekmiletu'l-Menhel**, I, 195.

[30] **Buharî**, Hac, 77, 105, 114; Muhsar, 1, 3, 4; Megazî, 35.

[31] **Nâciye b. Cündüb b. Umeyr el-Eslemî el-Huzâî**: Medîneli sahabîlerdendir. Başlangıçta ismi Zekvân idi, Kureyş'ten kaçıp kurtulduğu için Hz. Peygamber ismini kurtulan anlamına gelen Nâciye diye değiştirdi. Kendisinden Urve b. Zübeyr ve Meczee b. Zâhir el-Eslemî rivâyet etti. Muâviye döneminde **Medîne**'de vefat etti.

Hz. Peygamber kabul etti, ben de onları götürüp Harem'de kestim. O, kurbanlığı Harem'de kesilmek üzere benimle göndermişti. Çünkü Kureyşliler, O'na engel olmuşlardı."[32]

١٧١٩ــ (خ ط ــ مالك بن أنس رحمه الله) قال : « إذا أُحْصِرَ بِعَدُوٍّ يَحْلِقُ فِي أيِّ مَوْضِعٍ كان، ولا قَضَاءَ عَلَيْه ، لأنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم وأصحابَهُ نَحَرُوا بالحُدَيْبِيَة ، وحَلَقوا وحَلُّوا من كُلِّ شيءٍ قَبلَ الطَّوافِ بالبَيْت ، وقَبلَ أنْ يَصِلَ مَا أُرسِلَ منَ الْهَدَايا إلى البَيْت ، ثُمَّ لَمْ يَصِحَّ أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم أمَرَ أحَدا أنْ يَقْضِيَ شَيْئا ولا يَعُودَ لَهُ ». أخرجه الموطأ. وأخرجه البخاري في ترجمة باب.

1.719- Mâlik b. Enes şöyle dedi:

"Düşman tarafından hacca gitmekten engellenen kişi, herhangi bir yerde traş olup ihrâmdan çıkar. Kaza etmesi de gerekmez. Çünkü Rasûlullah (as) ve ashâbı, Hudeybiye'de kurban kestiler, traş oldular. Kâbe'yi tavaf etmedikleri ve Kâbe'ye gönderilen kurbanlar mahalline ulaşmadığı halde tamamen ihrâmdan çıktılar. Sonra da Rasûlullah'ın (as.) herhangi bir şeyi kaza etmesini emrettiği ve onun da tekrar yaptığı söz konusu değildir."[33]

---

[32] Müellif, eserinde hadîsin kaynağına işaret etmedi. Ancak hadîs **İbn Hacer**'de (IV, 15) geçmekte ve **Nesaî**'nin onu rivâyet ettiği kaydedilmektedir. Fakat hadîsi **Nesaî**'de de bulamadık. Ayrıca bu rivâyet **İsâbe**'de (VI, 400) de geçmektedir.

[33] **Buharî**, Muhsar, 4, bâb başlığında ta'lîkan; **Muvatta**, Hac, 31/98, belâğat tarîkıyla.

الفصل الثالث

فيمن غلط في العدد ، أو ضلّ عن الطريق

III- GÜNLERİ ŞAŞIRAN VEYA YOLDA HAYVANINI KAYBEDEN

١٧٢٠ــ (ط ــ سليمان بن يسار) « أنّ أبا أيوبَ الأنصاريَّ رضي الله عنه خرج حاجا ، حتّى إذا كان بالنّازية من طريق مكة أضلّ رَواحلَهُ ،وإنّه قدمَ على عمرَ بن الخطاب يوم النحر ، فذكر ذلك له ، فقال عمر : اصنَعْ ما يَصنَعُ المعتمرُ ، ثم قد حَلَلْتَ ، فإذا أدركَكَ الحجُّ قابلا فاحجُجْ ، وأهدِ ما استَيْسر من الهدْي». أخرجه الموطأ.

1.720- Süleyman b. Yesâr'dan rivâyet edildiğine göre; "Ebû Eyyub el-Ensarî hac yolculuğuna çıktı. Mekke yolu üzerindeki Nâziye'ye gelince develerini kaybetti. Nahir günü (kurban bayramı günü) Hz. Ömer'e gidip durumu anlattı. Hz. Ömer şöyle dedi:

"- Sen umre yapanın yaptığını yap; sonra ihrâmdan çıkarsın. Gelecek yıla erişirsen tekrar hac yap ve kolayına gelen bir de kurban kes!"[34]

İZAH

Ebû Eyyub el-Ensarî, binitini kaybettiği için ancak kurban bayramının ilk günü **Mekke**'ye ulaşabilmiş, dolayısıyla vakfeleri kaçırmıştı. Bu yüzden **Hz. Ömer,** ona umre yapanların menâsikini yapmasını, sonra ihrâmdan çıkmasını, gelecek yıl da haccını kaza edip bir de kurban kesmesini söylüyor.

١٧٢١ــ (ط ــ سليمان بن يسار) قال : « إنّ هَبَّارَ بْنَ الأسود جاء يومَ النحر وعُمَرُ ابْنُ الخطّاب رضي الله عنه يَنْحرُ هَدْيهُ ، فقال : يا أمير المؤمنين ، أخطأنا العدَّة ، كنّا نُرى أن هذا اليومَ يومُ عرفة ، فقال عمر : اذهب إلى مكة ، وطُفْ أنت ومَنْ معك، وانحَرُوا

[34] **Muvatta,** Hac, 49/153.

هَديا إن كان معكم ، ثم احْلِقُوا أو قَصِّرُوا وارْجِعوا ، فإذا كان عاما قَابِلا فحجُّوا وأهدوا ، فمن لم يجد فصيامُ ثلاثةِ أيامٍ في الحج وسبعةٍ إذا رجعَ ». أخرجه الموطأ.

1.721- Süleyman b. Yesâr anlatıyor:

"Hebbâr b. el-Esved[35], kurban bayramı günü kurbanını kesmekte olan Hz. Ömer'in yanına geldi ve dedi ki:

"- Ey mü'minlerin Emîri, günleri şaşırdık. Biz bu günün, Arafa günü olduğunu zannediyorduk."

Hz. Ömer şöyle dedi:

"- Mekke'ye git, sen ve yanındakiler Kâbe'yi tavaf edin! Yanınızda kurbanlık varsa kesin! Sonra traş olun veya saçlarınızı kısaltın ve geri dönün! Gelecek yıl tekrar haccedin, ayrıca kurban kesin! Kurban bulamayan da hacda üç gün, dönüşte de yedi gün oruç tutsun!"[36]

İZAH

Muhtemelen **Hebbâr, Hz. Ömer**'i, **Arafat** dönüşü **Mina'**da görmüştür. **Arafat** vakfesini kaçıran da gelecek yıl haccını kaza etmesi gerekir. Burada **Hz. Ömer**'in tavsiyesi, **Hebbâr**'ın ihrâmdan çıkabilmesi ile ilgilidir. Buna göre de ancak umre yaptıktan sonra ihrâmdan çıkabilirler.

---

[35] **Hebbâr b. el-Esved b. el-Muttalib el-Kuraşî el-Esedî:** Sahabîdir, **Mekke** fethinden sonra müslüman olmuştur. Hz. Peygamber'in hâmile olan kızı Zeyneb'i, hicret sırasında devesinden atan, düşük yapmasına ve sonra da ölümüne sebep olan kişidir. Müslümanlara karşı pek çok kötülük işlemişti. Bu yüzden Hz. Peygamber onun görüldüğü yerde öldürülmesini emretmişti. Ama Mekke fethinde Hz. Peygamber'e gelip kendisinden af dilemiş ve Rasûlullah (as.) da onu affetmişti. İslâm'a girdikten sonra çok temiz bir hayat yaşadı.

[36] **Muvatta,** Hac, 49/154.

الفصل الرابع
في أحاديث متفرقة

IV- MÜTEFERRİK HADÎSLER

١٧٢٢ـــ (ط ـــ علي بن أبي طالب وعبد الله بن عباس رضي الله عنهم) قالا : « ما اسْتَيْسَرَ من الهَدْي : هو شاةٌ». أخرجه الموطأ عن علي مسندا. وعن ابن عباس مرسلا.

وفي رواية ذكرها رزين عن عبد الله بن عباس رضي الله عنهما في قوله تعالى : { فإنْ أُحْصِرتُمْ فما اسْتَيْسَرَ من الْهدي } [البقرة : ١٩٦] قال : يعني : « ما اسْتَيْسَرَ من الأزواج الثمانية: الإناث ، أو الذكور ، من الإبل والبقر ، والضأن ، والمعز».

1.722- Hz. Ali ve İbn Abbas şöyle dediler:
"Kolayına gelen bir kurban"[37] âyetinden maksat koyundur.[38]

RİVÂYETLER

Bu hadîs, **Muvatta**'da Hz. Ali'den müsned, İbn Abbas'dan mürsel olarak tahric edilmiştir.[39]

Rezîn, ***"Herhangi bir sebeple hac veya umreden alıkonursanız, kolayınıza gelen bir hayvanı kurban edin!"*** âyeti hakkında İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivâyet eder:

"Yani deve, sığır, koyun ve keçinin erkeği veya dişisi olmak üzere âyette zikredilen[40] sekiz hayvandan hangisi kolayınıza gelirse..."

---

[37] Bakara, 196.

[38] **Muvatta**, Hac, 51/158.

[39] Hz. Ali'den müsned olarak nakledilen rivâyetin senedi kopuktur, çünkü Muhammed b. Ali b. el-Hüseyin, büyük dedesi Hz. Ali'ye yetişmemiştir. Ancak bundan sonraki hadîs, onu te'yîd etmektedir. İbn Abbas'tan nakledilen rivâyette de, Mâlik ile İbn Abbas arasında kopukluk vardır, Mâlik onu belâğât yoluyla rivâyet etmektedir. Ancak sonraki rivâyet, bunuı te'yîd etmektedir.

[40] En'âm, 143.

١٧٢٣ـ (ط ـ ابن عمر رضي الله عنهما) « سُئِلَ عما اسْتَيْسَرَ من الْهَدْيِ ؟ فقال : بدَنَةٌ أو بقرةٌ، أو سَبعُ شِياه ، قال: وأنْ أهْدِيَ شاة أحبُّ إليَّ مِنْ أن أصوم وأُشْرِكَ في جَزورٍ ». أخرجه الموطأ إلى قوله : « بقرةٌ » والباقي ذكره رزين.

1.723- İbn Ömer'e; *"Kurbanlardan kolayınıza geleni kesin"*[41] âyetinden maksadın ne olduğu soruldu. Dedi ki:

"- Deve veya sığırdır. Veyahut da yedi koyundur."

Şunu da ilave etti:

"- Koyun kesmek, oruç tutmaktan veya bir deve veya sığıra ortak olmaktan daha çok hoşuma gider."[42]

RİVÂYETLER

Bu hadîs **Muvatta'**da; "Deve veya sığırdır" cümlesine kadar olan kısmıyla rivâyet edilmektedir. Kalan kısmını **Rezîn** tahric etti.

İZAH

İbn Ömer'in, âyetteki kolaylığı deve veya sığır şeklinde anlaması, onun takvâsı ile ilgilidir. Yani müstahab olanı, iyi olanı odur demektir; yoksa kolay olanı budur demek değildir. Çünkü deve veya sığır kurban etmenin çok kolay olmadığı herkesin malûmudur. Binâenaleyh bu hadîs, **Hz. Ali** ve **İbn Abbas'**dan gelen rivâyete aykırı görülmemelidir.

Rezîn'den gelen **"veya 7 koyundur"** ilavesi de, muhtemelen koyunları deve veya sığıra eşitlemek anlamındadır ve bu da **İbn Ömer'**in takvâsı ile ilgili olmalıdır.

١٧٢٤ـ (ط ـ صدقة بن يسار المكي) « أنَّ رجلا من أهل اليمن جاء إلى عبد الله بن عمر رضي الله عنهما وقد ضفَرَ رأْسَهُ فقال: يا أبا عبد الرحمن إني قَدمتُ بعُمرة مُفرَدَة ؟ فقال عبد الله: لو كُنْتُ مَعكَ أو سألتني لأمرْتُكَ أنْ تَقرِنَ فقال اليمانيُّ: قد كان ذلك فقال ابن عمر: خُذْ ما تطايَرَ من رأسك وأهد. فقالت امرأة من أهل العراق: ما هَدْيُهُ يا أبا عبد

---

[41] Bakara, 196.

[42] **Muvatta**, Hac, 51/160.

الرحمن؟ قال: هَدْيُهُ، فقالت له: ما هَدْيُهُ؟ فقال عبد الله بن عمر: لو لم أجد إلا أن أذبح شاة لكان أحَبَّ إليَّ من أن أصوم». أخرجه الموطأ.

1.724- Sadaka b. Yesâr el-Mekkî'den[43] rivâyet edildiğine göre; "saçları örülmüş Yemenli bir adam İbn Ömer'e gelip şöyle dedi:

"- Ey Ebû Abdurrahman; ben, umreyi hacdan ayrı olarak yapmaya (yani temettu haccı için) geldim. Ne dersiniz?"

İbn Ömer şu karşılığı verdi:

"- Eğer seninle beraber olsaydım, yahut önceden bana sorsaydın, hacc-ı kıran yapmamı emrederdim." Adam;

"- Ama bu iş, oldu bitti" deyince, İbn Ömer;

"- Öyleyse saçlarından bir kısmını traş et ve hedy kurbanı kes!" cevabını verdi.

O sırada Iraklı bir kadın söze karıştı:

"- Ey Ebû Abdurrahman, onun kurbanı nedir?"

"- Hedy kurbanıdır."

"- Nedir ama?"

"- Şayet koyundan başka kesecek bir hayvan bulamazsam, koyunu kurban etmek, oruç tutmaktan daha çok hoşuma gider."[44]

---

[43] **Ebû'l-Hüzeyl, Sadaka b. Yesâr el-Mekkî el-Cezerî:** Tâbiîlerdendir. İbn Ömer, Saîd b. Cübeyr ve Tavus b. Keysân'dan rivâyeti vardır. Kendisinden Mâlik, Şu'be ve İbn Uyeyne gibi büyük muhaddisler rivâyet etti. Aslen **el-Cezîre**'nin **Rakka** şehrindendir. **Mekke**'ye göçmüş ve orada ikamet etmiştir. Sikadır, ancak hadîsi azdır. Rivâyetleri **Müslim, Ebû Davud, Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir.

[44] **Muvatta**, Hac, 52/162. Hadîsin râvîsi **Sadaka b. Yesâr, İbn Ömer**'e yetişmemiştir, bu yüzden hadîsin senedinde kopukluk vardır.

الباب الحادي عشر
في دخول مكة والنزول بها والخروج منها

L- MEKKE'YE GİRİŞ, KONAKLAMA VE ÇIKIŞ

١٧٢٥ـ (خ م د س ـ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم دَخَلَ مكةَ من كَدَاء، منَ الثَّنيَّة العُلْيا التي عند البَطْحَاء ، وخَرَجَ من الثنية السُّفْلَى ». هذه رواية البخاري.

وفي رواية له ولمسلم: «أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم كان يَخْرُجُ من طريق الشَّجرة ، ويدخل من طريق المُعرَّس».

زاد البخاري : « وأنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم كانَ إذا خرج إلى مكة يُصَلِّي في مسجد الشجرة ، فإذا رجع صَلَّى بذي الحُلَيفَة بَطْنِ الوادي ، وباتَ حتَّى يُصْبِحَ ».

قال الحميديُّ:وقد جعل بعضهم هذه الزيادة ـ في ذكْر الصلاة - من أفراد البخاري.

وعند مسلم «وإذا دَخلَ مكة دخل من الثنيَّة العُلْيا التي بالبَطْحَاء ويَخْرُجُ من الثَّنيَّة السُّفْلَى».

أخرج أبو داود والنسائي الرواية الأولى. وأخرج أبو داود أيضا الرواية الثانية.

1.725- İbn Ömer'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) Mekke'ye Kedâ'dan; Bathâ tarafındaki Seniyyetu'l-Ulyâ'dan (üst yoldan) girer, Seniyyetu's-Süflâ'dan (alt yoldan) çıkardı."[1]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buharî**'nindir.

Buharî ve **Müslim**'in müşterek bir rivâyeti de şöyledir:

---

[1] **Buharî**, Hac, 15, 41; **Müslim**, Hac, 37/223; **Ebû Davud**, Menâsik, 45/1866-1867; **Nesaî**, Hac, 105.

"Hz. Peygamber (Medîne'den çıkarken) ağaçlı yoldan çıkar, muarras yolundan girerdi."

Buharî'nin şöyle bir ziyâdesi vardır:

"Rasûlullah (as.) Mekke'ye doğru yola çıkınca Mescid-i Şecere'de namaz kılar, dönüşte ise vâdinin tabanındaki Zülhuleyfe'de namaz kılar ve sabaha kadar orada kalırdı."

Humeydî dedi ki:

"Bazıları bu ziyâdeyi, **Buharî**'nin müfred rivâyetlerinden sayar."

Müslim'de; "Mekke'ye Bathâ'daki üst yoldan girer, alt yoldan çıkardı" denir.

İlk rivâyeti **Ebû Davud** ve **Nesaî** de tahric ettiler. **Ebû Davud** ayrıca ikinci rivâyeti de tahric etmiştir.

İZAH

Bathâ; su yatağı anlamına gelen geniş bir vâdidir, içinde çakıl taşları bulunur. Bu adla bilinen iki vâdi vardır; biri **Mekke**'de, diğeri de **Zülhuleyfe**'dedir.[2]

Seniyye; tepe, geçit anlamına gelir.

Kedâ; Mekke'ye girerken takip edilen üst yolun adıdır. Buradan **Muallâ** kabristanına inilir.

Küdâ ise; **Mekke**'den çıkarken takip edilen alt yolun adıdır. Burası, **Kuaykıân** dağı tarafına düşer.

Ağaçlı yol; **Medîne**'den **Mekke**'ye giden yolun üzerinde bir yer adıdır, **Zülhuleyfe** mevkiine tesadüf etmektedir. Ağaçtan maksat da **Zülhuleyfe** mescidinin yanındaki ağaçtır. Hz. Peygamber oradan **Zülhuleyfe'**ye gider, geceyi orada geçirir, dönüşte de yine orada gecelerdi. Sonra da oradan **Muarras** yoluna girerdi.

Muarras da; yine **Zülhuleyfe**'de bir yerdir. **Ağaç** ve **Muarras** **Medîne'**ye hemen hemen aynı uzaklıktadırlar; yaklaşık 10 km.dir. **Muarras, Zülhuleyfe**'nin kuzeydoğusuna düşer. İstirahat yeri anlamına gelen bir kelimedir.

---

[2] Bkz., **Mu'cemu'l-Buldan**, I, 528.

Hadîste, seyahat güzergâhı konusunda Hz. Peygamber'in mutad usûlünden söz edilmektedir. Görüldüğü üzere Rasûlullah (as.), giderken ayrı, dönerken ayrı bir yolu takip edermiş.

١٧٢٦ــ (خ م ت د ــ عائشة رضي الله عنها) قالت : « دَخَلَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم عَامَ الفَتْحِ مِنْ كَدَاءَ التي بأعْلَى مكة ».

وفي رواية: « أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم لما جَاءَ إلى مكة دَخَلَها مِن أعْلاها ، وخرج من أُسْفَلِها».

زاد في رواية: قال هشامُ: «فكان أبي يَدْخُلُ منهما كِلَيْهما ، وكان أكثرُ ما يَدْخُلُ من كَداء».

ومن الرواة من جعله موقوفا على عروة. هذه رواية البخاري ومسلم. وأخرج الترمذي الرواية الثانية.

وفي رواية أبي داود: «أنَّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم دَخَلَ عامَ الفتح من كَداء من أعْلى مكة، ودخل في العمرة من كُدري، قال: وكان عروة يدخلُ منهما جميعا ، وكان أكْثَرُ ما يَدْخلُ من كُدَيَ، وكان أقْرَبَهُما إلى مَنْزِله ».

1.726- Hz. Âişe'den rivâyet edilmiştir:

"Fetih yılında Rasûlullah (as.), Mekke'nin üst yolundaki Kedâ yolundan şehre girdi."[3]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette; "Hz. Peygamber Mekke'ye gelince, şehre üst yoldan girdi, alt yoldan da çıktı" denir.

Diğer bir rivâyette, Hişâm'm şu sözü ziyâde edilir:

"Babam, Mekke'ye her iki yoldan da girerdi, ama daha çok Kedâ'dan girerdi."

Râvîlerden bir kısmı da bu rivâyeti, Urve'ye mevkûfen naklederler.

---

[3] **Buharî**, Hac, 41; Megazî, 49; **Müslim**, Hac, 37/224; **Tirmizî**, Hac, 30/853; **Ebû Davud**, Menâsik, 45/1868-69.

Bu hadîs, **Buharî** ve **Müslim** tarafında rivâyet edilmiştir.

Tirmizî, bu rivâyetlerden ikincisini tahric etti.

Ebû Davud'un rivâyeti şöyledir:

"Rasûlullah (as.) fetih yılında Mekke'nin üst tarafındaki Kedâ yolundan şehre girdi. Umreye geldiğinde de yine Kedâ'dan girdi."

Hişâm der ki: "Urve her ikisinden de girer, ama daha çok Küdâ'dan girerdi. Çünkü orası, evine daha yakındı."

١٧٢٧ـــ (خ م ط د س ـــ **عبد اللّه بن عمر بن الخطاب** رضي اللّه عنهما) « كان يَبيتُ بذي طُوَى بَيْنَ الثنيَّتَيْن ، ثم يَدْخُلُ من الثَّنيَّة التي بأعلى مكة ، وكان إذا قَدِمَ حاجا أو معتمرا لم يُنِخْ نَاقَتَهُ إلا عندَ بابِ المسجد ، ثم يَدْخُلُ فيأتي الرُّكْنَ الأسْودَ فيبدأ به ، ثم يطوفُ سبعا: ثلاثا سَعيا، وأربعا مَشْيًا. ثم ينصرفُ فَيُصلِّي سَجْدَتَين من قَبْلِ أن يَرْجع إلى منزله ، فَيطُوفُ بيْنَ الصَّفا والمروة، وكان إذا صَدَرَ عن الحجِّ والعُمْرَة أناخَ بالبطْحاء التي بذي الحليفة، التي كان رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم يُنيخُ بها».

وفي رواية : « أنه كان إذا أقْبَلَ باتَ بذي طُوَى ، حتَّى إذا أصْبَحَ دَخلَ ، وإذا نَفَرَ مَرَّ بذي طُوَى، وبَاتَ بها حتَّى يُصْبِح. وكان يذكُر : أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم كان يَفعَلُ ذلك».

وفي رواية أخرى : قال : « كان ابنُ عمر إذا دَخلَ أدنى الحَرَم أمسكَ عن التلْبية حتَّى يَبيتَ بذي طُوَى ، ثم يصلي به ويغتسلُ ، ويُحدِّثُ أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم كان يَفْعلُهُ ».

وفي أخرى : أنَّ ابنَ عمر : « كان إذا صلَّى الغَدَاةَ بذي الحليفة أمَرَ براحلته فَرحلَتْ ، ثم ركبَ حتَّى إذا استوتْ به استَقْبَلَ القِبْلَةَ قائما ، ثم يُلبِّي حتى إذا بَلَغَ الحرمَ أمْسكَ ، حتى إذا أتى ذَا طُوَى باتَ به ، فَيُصَلِّي به الغَدَاةَ ، ثم يغْتَسِلُ ، وزَعَمَ أنَّ النبي صلى الله عليه وسلم فَعل ذلك ».

هذه روايات البخاري. ولمسلم مختصرا : أنَّ ابنَ عمر : « كان لا يَقْدُمُ إلا باتَ بذي طُوَى حتى يُصْبح ويغتَسلَ ، ثم يَدخُلُ مَكَّةَ نَهارا ، ويذكرُ عن النبيِّ صلى الله عليه وسلم أنه كان يَفْعلُهُ ».

وفي رواية لهما: «أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم باتَ بذي طُوَى حتى أصبَح ثم دَخلَ مَكَة، وكانَ ابنُ عمر يفعلُهُ». وفي أخرى : حتى صلى الصبح ، أو قال : حتى أَصْبَحَ ». وأخرج أبو داود الرواية المختصرة التي لمسلم.

وفي رواية النسائي : « أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم كان يَنْزِلُ بذي طُوَى ، يَبِيتُ به يُصلِّي صَلاَةَ الصُّبْح حين يَقدَم إلى مَكَةَ ، ومُصَلَّى رسول اللَّه صلى الله عليه وسلم ذلك على أكَمة خَشِنَة غَليظَة، ليس في المسجد الذي بُنِيَ ثَمَّ ، ولكن أسْفَلَ من ذلك على أكمة خَشِنة غليظة.

وفي رواية الموطأ : « أنَّ ابنَ عمر كان إذا دَنَا من مَكَّة باتَ بذي طُوَى بَيْنَ الثَّنِيَّتين حتى يُصبح ثم يُصَلِّي الصُّبحَ ثم يدخُلُ من الثَّنِيَّة التي بأعلى مَكَّةَ ولا يدْخلُ إذا خرجَ حَاجا أو معتمرا حتى يَغتسِلَ قبلَ أنْ يَدْخُلَ مَكَةَ إذا دَنا من مكة بذي طُوَى ، ويَأمرُ مَنْ مَعَهُ فيَغْتَسلون قَبْلَ أنْ يدْخُلوا».

ورأيت الحميديَّ رحمه الله قد ذكر هذا الحديث في مواضع من كتابه. فذكر الرواية الأولى والثانية في أفراد البخاري. وذكر الروايات الباقية في المتفق بين البخاري ومسلم في جملة حديث طويل، وكرَّرَ الرواية الثالثة والرابعة في المتفق بينهما.

وقد ذكرناها نحن أيضا في النوع الأول من الفرع الثاني من الفصل الثاني من الباب الثاني من كتاب الحج وحيث رأينا هذا التكرار والاختلاف ذكرناه ، ونبهنا عليه ليُعلَم ، فإنه رحمه الله ربما يكون قد أدرك منه ما لم نُدْرِكْهُ.

1.727- İbn Ömer, geceyi iki tepe arasındaki Zû Tuvâ mevkiinde geçirir, sonra Mekke'nin üst tarafındaki tepeden şehre girerdi. Hac veya umre maksadıyla geldiğinde, devesini sadece mescidin kapısına çökertir, sonra Mescid-i Haram'a girer, Rükn-ü Hacer-i Esved'e giderek tavafa başlar ve yedi defa tavaf yapardı; bunun üçünü koşarak, dördünü yürüyerek yapardı. Sonra tavafı bitirir, evine dönmeden önce iki rekât namaz kılar ve Safâ ile Merve arasında sa'y

yapardı. Hac veya umreden Medîne'ye dönerken ise, Rasûlullah'ın (as.) devesini çökerttiği Zülhuleyfe'deki Batha'da devesini ıhtırırdı.[4]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet şöyledir:

"İbn Ömer Mekke'ye giderken geceyi Zû Tuvâ'da geçirir, sabah olunca şehre girerdi. Mina'dan dağıldıklarında da Zû Tuvâ'ya gider, orada gecelerdi. "Hz. Peygamber, böyle yapıyordu" derdi.

Başka bir rivâyet de şöyledir:

"İbn Ömer, Harem'e yaklaşınca telbiyeyi keser, geceyi Zû Tuvâ'da geçirir, sonra sabah namazını kılar, (Mekke'ye gireceği sırada) gusleder ve Hz. Peygamber'in de böyle yaptığını söylerdi."

Bir diğer rivâyete göre; "İbn Ömer, Zülhuleyfe'de sabah namazını kılınca, devesinin hazırlanmasını istedi. Devesi hazırlandı. Devenin sırtına çıkınca, ayağa kalkıp kıbleye döndü, telbiye getirdi. Harem sınırına ulaşınca telbiyeyi kesti. Zû Tuvâ'ya varınca, geceyi orada geçirdi. Sabah olunca namazını kıldı, sonra gusletti. Hz. Peygamber'in de böyle yaptığını söyledi."

Bunlar, **Buharî**'nin rivâyetleridir.

Müslim'in muhtasar bir rivâyetinde; "İbn Ömer, geceyi Zû Tuvâ'da geçirmeden ve sabah olunca (namaz kılıp) yıkanmadan Mekke'ye girmezdi. Sonra o, Mekke'ye gündüz girerdi. Hz. Peygamber'in de böyle yaptığını söylerdi."

Buharî ve **Müslim**'in müşterek bir rivâyetinde de; "Rasûlulah (as.) geceyi Zû Tuvâ'da geçirdi, sabah olunca Mekke'ye girdi. İbn Ömer de böyle yapardı" denir.

Bir rivâyette de; "Sabah namazını kıldı veya sabahladı" lafzı vardır.

Ebû Davud da, **Müslim**'in muhtasar rivâyetini tahric etmiştir.

Nesaî'nin rivâyeti şöyledir:

---

[4] **Buharî**, Hac, 29, 38, 148, 149; **Müslim**, Hac, 38/226-228; **Muvatta**, Hac, 2/6; **Ebû Davud**, Menâsik, 45/1865; **Nesaî**, Hac, 103.

"Rasûlullah (as.), Zû Tuvâ'da konaklar, geceyi orada geçirir, Mekke'ye girerken sabah namazını kılardı. Rasûlullah'ın (as.) oradaki namazgâhı sert ve kalın taşlı bir tümsekti. Sonradan orada yapılan mescid yerinde değil, onun daha altında sert ve taşlı bir tümsek."

Muvatta'nın rivâyeti de şöyledir:

"İbn Ömer, Mekke'ye yaklaşınca Zû Tuvâ'daki iki tepe arasında geceler, sabah olunca namazını kılar, sonra da Mekke'nin üst tarafındaki tepeden şehre girerdi. İster hac, ister umre yapsın, Mekke'ye girmeden önce, Mekke yakınındaki Zû Tuvâ'da yıkanırdı. Yanında bulunanlara da emreder, onlar da Mekke'ye girmeden yıkanırlardı."

Humeydî'nin, bu hadîsi, eserinin birkaç yerinde zikrettiğini gördüm. Birinci ve ikinci rivâyeti, **Buharî**'nin müfred rivâyetleri arasında, diğerlerini de muttefekun aleyh olan rivâyetler arasında verdi. İkinci ve dördüncü rivâyeti muttefekun aleyh olanlar arasında iki defa zikretti. Bu tekrarı ve zikrettiğimiz ihtilafı görmemiz için, onu biz de 1369 numaralı hadîste kaydettik. Bilinmesi için de bu hususa işaret ettik. Çünkü **Humeydî** merhum, çok kere bizim farkına varamadığımız şeyleri de gömüştür.

İZAH

Zû Tuvâ; **Mekke** yakınında meşhur bir vâdidir, **Kedâ** giriş yolu üzerinde bulunmaktadır. **Harem** sınırları içerisindedir.

Fukaha, **Zû Tuvâ**'da guslederek **Mekke**'ye girmeyi müstehab görmüştür. Keza **Mekke**'ye gündüz girmek de müstehab görülmüştür.

Rasûlullah'ın (as.) sünnetine ve uygulamalarına titizlikle bağlı kalmakla tanınan **İbn Ömer,** bu rivâyette Hz. Peygamber'in **Mekke**'ye girişi ile ilgili sağlıklı bilgiler vermektedir.

١٧٢٨ــ (خ م ط د س ــ **عبد الله بن عمر** رضي الله عنهما) « أنَّ رسولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم أناخَ بالبطْحاءِ التي بِذِي الْحُلَيْفَةِ فصَلّى بها ، وكان ابن عمر يفعل ذلك ».

وفي رواية : « أنَّ عبدَ الله بنَ عمر كان إذا صَدَرَ من الحجِّ والعمرةِ أناخَ بالبَطْحاءِ التي بذي الحُلَيْفة التي كان يُنيخُ بها رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم ». هذه رواية البخاري ومسلم.

وفي أخرى للبخاري : « أنَّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم كان إذا خرج إلى مكة صلى في مسجد الشجرة ، وإذا رجع صلى بذي الحُلَيفَة ببطن الوادي وبات بها ».

وفي رواية لهما : « أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم : أُتِيَ – وهو في مُعَرَّسِه من ذي الْحُلَيفة بِبَطْنِ الوادي – فقيل له : **إنَّكَ ببطحاءَ مُباركةٍ** ».

قال مُوسى بن عُقْبَةَ : وقد أناخ بنا سالمٌ بالمُنَاخ من المسجد الذي كان عبد اللّه يُنيخُ به ، يَتَحرَّى مُعَرَّسَ رسول اللّه صلى الله عليه وسلم وهو أسفل من المسجد الذي ببطن الوادي بينه وبين القبلة، وسَطا من ذلك.

وفي رواية لمسلم قال: « باتَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم بذي الْحُلَيفَة مَبدَأَهُ ، وصلى في مسجدها». وأخرج النسائي هذه الرواية. وأخرج الموطأ وأبو داود : الرواية الأولى.

ورأيت الحميدي رحمه اللّه قد ذكر هذا الحديث في مواضع من كتابه ، فَجَعَل الرواية الأولى والثانية والثالثة في موضع، والرواية الرابعة في موضع آخر ، والرواية الخامسة في موضع آخر، وكررَّ الرواية الثالثة التي للبخاري في موضعين ، ومعاني الجميع واحدة ، ولعله قد أدرك منها ما لم ندركْهُ، لكننا نبهنا على ذلك.

1.728- İbn Ömer'den rivâyet edildiğine göre; "Rasûlulah (as.), devesini Zülhuleyfe'deki Batha'da çökertmiş ve namaz kılmıştı. İbn Ömer de öyle yapardı."[5]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette; "İbn Ömer hac veya umreden dönerken, Rasûlulah'ın (as.) devesini çökertmiş olduğu Zülhuleyfe'deki Batha'da devesini ıhtırdı" denir.

Bunlar, **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir.

---

[5] **Buharî**, Hac, 14, 15, 16, 148; **Müslim**, Hac, 6/30; 77/430-434; **Muvatta**, Hac, 69/206; **Ebû Davud**, Menâsik, 100/2044; **Nesaî**, Hac, 24.

Buharî'nin diğer bir rivâyetine göre; "Rasûlullah (as.) **Mekke**'ye gitmek üzere yola çıkınca Mescid-i Şecere'de namaz kılardı. Dönerken de vâdinin tabanındaki **Zülhuleyfe**'de namaz kılar ve orada gecelerdi."

Buharî ve **Müslim**'in müşterek bir rivâyetine göre de; "Rasûlullah (as.) Zülhuleyfe'de istirahat ederken, kendisine gelen (bir melek tarafından); ***'Sen gerçekten mübârek Batha vâdisindesin'*** denmiş."

Musa b. Ukbe dedi ki:

"Sâlim bize, vaktiyle babası İbn Ömer'in devesini çökerttiği yerde konaklamamızı emretti. İbn Ömer de, vaktiyle Rasûlullah'ın (as.) istirahat buyurduğu yeri araştırırmış. Bu yer, vâdinin ortasındaki mescidin alt tarafındadır. Mescid, vâdi ile kıble arasındadır ve ortada bir yerdedir."

Müslim'in rivâyetinde; "Hz. Peygamber hacca, Zülhuleyfe'de geceleyerek ve Zülhuleyfe mescidinde namaz kılarak başladı" denir.

Bu rivâyeti, **Nesaî** de tahric etti.

Muvatta ve **Ebû Davud** da ilk rivâyeti tahric ettiler.

Humeydî merhum da bu hadîsi birkaç yerde zikretti. 1., 2. ve 3. rivâyetleri bir yerde; 4. rivâyeti başka bir yerde; 5. rivâyeti de başka bir yerde zikretti. **Buharî**'nin 3. rivâyetini de iki yerde zikretti. Bize göre bunların hepsinin manası aynıdır. Ama belki de **Humeydî,** bizim farkına varamadığımız bazı hususları fark etmiştir. Buna sadece işaretle yetiniyoruz.

İZAH

Bu hadîste de Hz. Peygamber'in **Mekke**'den çıkışı ve **Medîne**'ye girişi ile ilgili güzergâh belirtilmektedir.

Buna göre Rasûlullah (as.) **Medîne**'den giderken **Ağaçlı yolu** kullanır, dönerken ise **Muarras** yolunu tercih ederdi. **Mekke**'ye giderken namazını **Mescid-i Şecere**'de kılar, dönerken ise vâdinin tabanındaki **Batha**'da kılardı ve geceyi de orada geçirirdi.

١٧٢٩ــ (خ م ط ت د ــ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) قال خالدُ بنُ الحارث: «سُئِلَ عُبَيْدُ الله عن المُحصَّب؟ فَحَدَّثَنا عن نَافِعٍ قال: نَزَلَ بها النبيُّ صلى الله عليه وسلم وعمرُ وابنُ عُمَرَ»

وعن نافع ، أن ابن عمر : « كان يصلي بها - يعني بالمُحَصَّب - الظهر والعصر - احسبه قال: والمغرب - قال خالد : لا أشك في العشاء - ويهجع ، ويذكر ذلك عن رسول الله صلى الله عليه وسلم ». هذه رواية البخاري.

وفي رواية مسلم عن نافع : « أن ابن عمر كان يرى التحصيب سنة وكان يصلى الظهر يوم النفر بالحصبة. وقال نافع: قد حصب رسول الله صلى الله عليه وسلم والخلفاء بعده ».

وفي أخرى عن سالم : « أن أبا بكر وعمر وابن عمر كانوا ينزلون الأبطح ».

وفي رواية الموطأ عن نافع : « أن ابن عمر كان يصلى الظهر والعصر والمغرب والعشاء بالمحصب ، ثم يدخل مكة من الليل ، فيطوف بالبيت ».

وفي رواية الترمذي : قال : « كان النبي صلى الله عليه وسلم وأبو بكر وعمر وعثمان ينزلون الأبطح ».

وفي رواية أبي داود قال : « صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم الظهر والعصر والمغرب والعشاء بالبطحاء ، ثم هجع بها هجعة ، ثم دخل مكة وطاف ، وكان ابن عمر يفعله».

وفي أخرى له : « أن ابن عمر كان يهجع هجعة بالبطحاء ، ثم يدخل مكة ، ويزعم أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يفعل ذلك ».

1.729- Abdullah b. Ömer'den rivâyet edilen bir hadîse göre Halid b. el-Hâris[6] şöyle dedi:

---

[6] **Ebû Osman, Halid b. el-Hâris b. Ubeyd el-Hüceymî el-Basrî**: 119-186/737-802. Basralı muhaddislerdendir. Şu'be, Humeyd et-Tavîl ve Hişâm b. Urve'den rivâyetleri vardır. Kendisinden Müsedded, İshak b. Râhûye ve ali b. el-Medînî gibi büyük muhaddisler rivâyet etti. Sika olduğunda ittifak vardır. Hatta kendi döneminde **Basra**'nın en sağlam muhaddisleri arasında olduğu kabul edilir.

"Ubeydullah (b. Ömer'e)[7] Muhassab'dan soruldu. O, bize, Nâfi'nin şöyle dediğini tahdis etti:

"Rasûlullah (as.), Hz. Ömer ve İbn Ömer, orada konakladı."[8]

RİVÂYETLER

Nâfi'den rivâyet edildiğine göre İbn Ömer orada, yani Muhassab'da öğle ve ikindiyi kılardı.

Râvî der ki: "Zannediyorum o, 'akşamı da kılardı' diye de söyledi."

Hadîsin râvîlerinden Halid; "Yatsıyı kıldığından şüphem yok" dedi.

Sonra İbn Ömer, bir miktar uyurdu ve bu uygulamanın, Rasûlullah'ın (as.) sünnetinden olduğunu söylerdi.

Bu rivâyetler, **Buharî**'nindir.

Müslim'in Nâfi'den rivâyeti de şöyledir:

"İbn Ömer, Muhassab'da konaklamayı sünnet sayardı. Nefir günü öğle namazını Hasbe denilen yerde kılardı."

Nâfi, şunu söyledi:

"Rasûlullah (as.) ve O'ndan sonra da halifeler, orada konaklamışlardı."

Müslim'in Sâlim'den rivâyet ettiği diğer bir hadîs de şöyledir:

"Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve İbn Ömer, Ebtâh'da konaklarlardı."

Muvatta'nın Nâfi'den rivâyeti de şöyledir:

Bundan dolayı kendisine doğru Halid anlamına gelen "**Halid es-sıdk**" denirdi. Rivâyetleri kütüb-ü sitede tahric edildi.

[7] **Ebû Osman, Ubeydullah b. Ömer b. Hafs b. Âsım b. Ömer b. el-Hattâb el-Adevî el-Kuraşî el-Medenî**: ö. 147/764. Hz. Ömer'in torununun torunudur. Nâfi ve Kasım b. Muhammed'den rivâyeti vardır. Kendisinden Şu'be, Süfyan Sevrî rivâyet ettiler. Medîneli meşhur ulemadandı. Âbid, zâhid ve fâzıl biriydi. Bazıları onu İmâm Mâlik'ten de üstün sayar. Sikadır; rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[8] **Buharî**, Hac, 148; **Müslim**, Hac, 59/337; **Muvatta**, Hac, 69/207; **Tirmizî**, Hac, 81/921; **Ebû Davud**, Menâsik, 87/2012-2013.

"İbn Ömer, öğle, ikindi, akşam ve yatsıyı Muhassab'da kılar, sonra geceleyin Mekke'ye girer ve Kâbe'yi tavaf ederdi."

Tirmizî'nin rivâyetinde de; "Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman Ebtâh'da konaklarlardı" denir.

Ebû Davud da şöyle rivâyet etmiştir:

"Rasûlullah (as.) öğle, ikindi, akşam ve yatsıyı Bathâ'da kılar, sonra bir müddet uyur, sonra Mekke'ye girer ve tavaf ederdi. İbn Ömer de böyle yapardı."

Ebû Davud'un diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"İbn Ömer, Bathâ'da bir müddet uyur, sonra Mekke'ye girerdi. O, Rasûlullah'ın (as.) da böyle yaptığını iddia ederdi."

İZAH

Muhassab; Mekke ile **Mina** arasında taşlı ve çakıllı bir vâdidir. Buraya **Hasbe, Bathâ, Ebtâh** da denir.

Hz. Peygamer, hac menâsikini ikmâl edince orada konaklar, gece bir müddet orada kalır, sonra **Mekke'**ye iner, ertesi gün de **Medîne'**ye doğru yola çıkardı.

Geceyi **Muhassab'**da geçirmenin sünnet olup olmadığı tartışılmıştır. İzahına çalıştığımız hadîsten, bunun sünnet olduğu anlamı çıkarılabilirse de, 1731-1733 numaralı hadîslerde sünnet olmadığı açıkça görülmektedir.

١٧٣٠ــ (خ - أنس بن مالك رضي الله عنه) « أن النبي صلى الله عليه وسلم صلى الظهر والعصر والمغرب والعشاء ثم رقد رقدة بالمحصب ثم ركب إلى البيت فطاف به»

وأخرجه البخاري

1.730- Enes b. Mâlik'den rivâyet edilmiştir:

"Hz. Peygamber Muhassab'da öğle, ikindi, akşam ve yatsıyı kıldı, sonra bir müddet uyudu, sonra da devesine binip Kâbe'ye gitti ve (vedâ) tavafını yaptı."[9]

١٧٣١ـ (خ م ت ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال : « ليس التَّحْصِيبُ بشيء ، إنَّما هو مَنْزِلٌ نَزَلَهُ رسولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم ». أخرجه البخاري ومسلم والترمذي.

1.731- Abdullah b. Abbas şöyle dedi:

"Muhassab'da konaklamak, hac menâsikinden değildir. Orası, sadece bir konak yeridir ve Rasûlullah (as.) da orada konaklamıştır."[10]

İZAH

Görüldüğü üzere **Muhassab'**da konaklamak sünnet değildir. Ama Hz. Peygamber orada bir müddet kalmıştır. Zilhicce'nin 13. günü öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kıldıktan sonra geceleyin oradan **Mekke'**ye inmiştir.

Ancak şu kadar var ki, halifeler, Rasûlullah'ın (as.) yaptığına uymayı güzel görmüşler ve **Muhassab**'da bir müddet konaklamayı itiyat haline getirmişlerdi.

١٧٣٢ـ (خ م ت د ـ عائشة رضي الله عنها) قالت : « نُزُولُ الأبطح ليس بسُنَّة، إنما نَزَله رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم لأنه كان أَسْمَحَ لخُرُوجِه إذا خَرَجَ ». أخرجه البخاري ومسلم والترمذي وأبو داود. وفي أخرى لمسلم عن سالم : « أنَّ أبا بكرٍ وعمرَ وابنَ عمر كانوا ينْزِلُون الأبطحَ». قال الزهري : وأخبرني عروةُ عن عائشة : « أنَّها لم تَكُنْ تفعلُ ذلك ، وقالت : إنما نزله رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم لأنه كان مَنْزِلا أَسْمَحَ لخُرُوجِه ».

---

[9] **Buharî**, Hac, 144, 146.

[10] **Buharî**, Hac, 147; **Müslim**, Hac, 59/341; **Tirmizî**, Hac, 81/922.

1.732- Hz. Âişe şöyle dedi:

"Ebtâh'da konaklamak sünnet değildir, ancak Rasûlullah (as.) orada konakladı; çünkü orası, yola çıkmak için en uygun yerdir."[11]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi, **Buharî, Müslim, Tirmizî** ve **Ebû Davud** rivâyet ettiler.

Müslim'in, Sâlim'den naklettiği diğer bir rivâyet de şöyledir: "Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve İbn Ömer, Bathâ'da konaklardı."

Zührî şöyle dedi: "Bana Urve, Hz. Âişe'nin böyle yapmadığını ve; 'Orası, yola çıkış için en uygun yer olduğundan dolayı Rasûlullah'ın (as.) konakladığı bir yerdir' dediğini haber verdi."

١٧٣٣ــ (م د ــ أبو رافع رضي الله عنه) قال : «لم يَأْمُرني رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم أنْ أنْزِلَ الأبطحَ حينَ خَرَجَ من مِنًى ، ولكني جئْتُ فضَرَبتُ فيه قُبَّتَهُ ، فجاء فنَزَلَ ». هذه رواية مسلم. وأخرجه أبو داود بمعناه.

1.733- Ebû Râfi' şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.) Mina'dan çıkınca, bana, Ebtâh'da konaklamamı emretti; ama ben oraya gittim, Hz. Peygamber'in çadırını kurdum ve O da gelip orada konakladı."[12]

١٧٣٤ــ (خ م ت د س ــ عبد العزيز بن رفيع رحمه اللّه) قال : « سألتُ أنَسَ ابْنَ مَالك: قلتُ: أخبرني بشَيء عَقَلْتَهُ عن النبيِّ صلى الله عليه وسلم: أينَ صَلَّى الظهرَ والعصرَ يَوْمَ التروِيَةِ؟ قال: بمَنى. قلتُ: فأين صَلَّى العصر يَومَ النَفرِ؟ قال: بالأبطَحِ ثم قال: افْعَلْ كما يَفْعَلُ أُمَرَاؤُكَ».

وفي رواية قال: «خَرَجْتُ إلى مِنَى يومَ التَّروِيَةِ فلَقِيتُ أنسا ذاهبا على حِمَارٍ، فقلت له: أيْنَ صَلَّى النبيُّ صلى الله عليه وسلم الظهرَ هذا اليومَ؟ قال: انْظُر حَيثُ يُصَلِّي أُمراؤُك ».

---

[11] **Buharî**, Hac, 147; **Müslim**, Hac, 59/339; **Ebû Davud**, Menâsik, 87/2008; **Tirmizî**, Hac, 82/923.

[12] **Müslim**, Hac, 59/342; **Ebû Davud**, Menâsik, 87/2009.

أخرجه البخاري ومسلم. وفي رواية الترمذي وأبي داود والنسائي: «أين صلى الظهر يَوْمَ التروية؟».

1.734-Abdülaziz b. Rufey'[13] anlatıyor:

Enes b. Mâlik'e sordum:

"- Bana, Rasûlullah'dan (as.) hatırladığın şeyi söyle; O, terviye günü öğle ve ikindi namazlarını nerede kılardı?

"- Mina'da."

"- Peki, nefir günü ikindiyi nerede kıldı?"

"- Ebtah'da" dedi ve sonra şunu ekledi:

"- Sen, yine de âmirlerinin yaptığı gibi yap."[14]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette Abdülaziz şöyle dedi:

"Terviye günü Mina'dan çıktım, merkep üzerinde gitmekte olan Enes'e rastladım. Ona dedim ki:

"- Bu günde Rasûlullah (as.) öğleyi nerede kılardı?" Enes;

"- Sen, âmirlerinin kıldığı yerde kıl!" diye cevap verdi.

Bunlar, **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir.

Tirmizî, Ebû Davud ve **Nesâî**'nin rivâyetlerinde, ifâde; "Terviye günü öğleyi nerede kıldı?" şeklindedir.

İZAH

Terviye günü; arafadan önceki gündür, yani Zilhicce'nin 8. günüdür. Hz. Peygamber terviye günü **Arafat**'a çıkmak üzere **Mina**'ya gider ve o gün öğle, ikindi, akşam, ve yatsı namazlarıyla, ertesi gün sabah namazlarını **Mina**'da kılar, sonra **Arafat**'a çıkardı. Bu tatbikat, sünnettir, ama terki cezayı gerektirmez.

---

[13] **Ebû Abdullah, Abdülaziz b. Rufey' el-Esedî el-Mekkî et-Tâifî el-Kûfî:** ö. 130/748. Meşhur tâbiîlerdendir, Abdullah b. Ömer, İbn Abbas ve Enes b. Mâlik'i dinlemiştir. Kendisinden İbrahim b. Tahmân, Sevrî ve İbn Uyeyne rivâyet eder. Aslen Mekkeklidir, ama **Kûfe**'de ikamet etmiştir. Sikadır; hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. **Kûfe**'de vefat etti.

[14] **Buharî**, Hac, 83, 146; **Müslim**, Hac, 58/336; **Ebû Davud**, Menâsik, 59/1912; **Tirmizî**, Hac, 116/964; **Nesaî**, Hac, 190.

Nefir günü ise; şeytan taşlama işi bittikten sonra **Mina**'dan ayrılmak üzere yola çıkılan gündür. Bu da ikiye ayrılır:

1- İlk Nefir: Bayramın üçüncü günü, yani Zilhicce'nin 12'sinde taşları attıktan sonra güneş batmadan **Mekke**'ye inmektir. Bu, **Şâfiî, Malikî** ve **Hanbelî** fukahasına göredir. **Hanefîler** ise bayramın dördüncü günü fecrin doğma zamanından önceye kadar **Mina**'dan ayrılmayı câiz görürler.

2- İkinci Nefir: Bayramın dördüncü gününün taşlarını attıktan sonra **Mina**'dan ayrılmaktır.

Mina'dan ayrıldıktan sonra Hz. Peygamber, **Ebtah**'da öğle, ikindi, akşam ve yatsıyı kılar, bir müddet uyur, sonra veda tavafı için **Mekke**'ye inerdi.

"Sen, âmirlerinin yaptığını yap" sözü; terviye günü öğleyi **Mina**'da, nefir günü ikindiyi **Ebtah**'da kılmanın vâcip olmadığını gösterir.

١٧٣٥ــ (خ م د ــ **أبو هريرة** رضي الله عنه) أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال من الغَدِ يوم النحر – وهو بمنى –: « **نحن نَازِلُونَ غدا بخَيفِ بني كنَانَةَ ، حَيثُ تَقاسَمُوا على الكفر** – يعني بذلك : المحصَّب – وذلك أنَّ قريشا وكنانةَ تحالفتُ على بني هاشم وبني عبد المطلب – أو بني المطلب – أن لا يُنَاكحوهم، ولا يُبايعُوهم ، حتى يُسَلِّموا إليهم النبيَّ صلى الله عليه وسلم».

وفي رواية : أنَّهُ قال – حين أراد قُدومَ مَكَّة – : « **مَنْزِلُنَا غَدا إن شاءَ اللَّه : خَيفُ بني كنَانَة.** الحديث ». أخرجه البخاري ومسلم وأبو داود.

1.735- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre; "Hz. Peygamber, kurban bayramının ertesi günü Mina'da iken şöyle dedi:

"Yarın Benû Kinâne'nin yurdunda konaklayacağız. Kureyşle Benû Kinâne, küfür üzerine orada ahidleşmişlerdi."

Râvî dedi ki:

"Hz. Peygamber, Benû Kinâne yurdu sözü ile Muhassab mevkiini kasdetti. Kureyş ile Kinâne oğulları, orada ahid yapmışlar; Peygamber'i kendilerine teslim etmedikçe Hâşim oğulları ve

Abdulmuttalib -veya Muttalib- oğulları ile kız alıp vermemek ve alış-veriş yapmamak üzere anlaşmışlardı."[15]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette hadîs; "Rasûlullah (as.) Mekke'ye gelmek istediğinde; **'Yarın karargâhımız inşallah Benû Kinâne yurdu olacaktır...'** dedi" şeklindedir.

Hadîsi **Buharî, Müslim** ve **Ebû Davud** rivâyet ettiler.

İZAH

Benû Kinâne yurdundan maksat, **Muhassab** vâdisidir.

Muhassab vâdisinin İslâm tarihinde önemli bir yeri vardır:

Bilindiği üzere Hz. Peygamber, peygamberliğini ilan edince, müşriklerden büyük tepki görmüş, bu yüzden bir kısım müslümanlar **Habeşistan**'a hicret etmek zorunda kalmışlardı. Müşrikler, **Habeş Necaşi**'sine başvurarak müslümanları teslim etmesini istemişler, ama **Necaşi** onlara yüz vermemişti. Buna çok kızan müşrikler, daha büyük bir hareket başlatmışlardı: Müslümanlarla kız alıp-vermemek, bir araya gelmemek, alış-veriş yapmamak kararı almışlardı. Onları muhasara etmişler, müslümanların dışarı çıkmalarına, başkalarının da onların arasına girip ilişki kurmasına izin vermiyorlardı.

İşte **Muhassab vâdisi,** bu kararın alındığı yerdir. Müşrikler bu kararlarını yazılı bir metne bağlamışlar ve bu metni de **Kâbe**'ye asmışlardı. **Ebû Tâlib, Hz. Muhammed**'i kendilerine teslim edinceye kadar da bu kararlarını uygulayacaklarını hükme bağlamışlardı.

Müslümanlar, nübüvvetin yedinci yılından onuncu yılına kadar, tam üç yıl boyunca **Şi'b-i Ebî Tâlib** denilen yerde muhasara altında kaldılar. Bu sosyal ve ekonomik boykot süresince müslümanlar çok büyük eziyetler çektiler. Pek çoğu otları, ağaç köklerini kemirip durmuş; bunun sonucu olarak dudakları patlamış, dilleri şerha şerha yarılmıştı. Çocukların feryadı arşa dayanmıştı.

Sonunda Allah, Peygamber'ine, **Kâbe**'ye asılan bu metnin kurtlar tarafından yendiğini, sadece Allah lafzının yazılı olduğu yerin

---

[15] **Buharî**, Hac, 45; Menakıbu'l-Ensar, 39; Megazî, 48; Tevhid, 31; **Müslim**, Hac, 59/343; **Ebû Davud**, Menâsik, 87/2010-2011.

sağlam kaldığını haber verdi. Hz. Peygamber de bunu, amcası **Ebû Tâlib**'e söyledi. **Ebû Tâlib** de müşrikleri çağırarak bunu haber verdi ve şayet yalansa yeğenini teslim edeceğini, ama doğruysa muhasarayı kaldırmalarını teklif etti. Onlar da kabul ettiler. Sonra **Kâbe**'ye gidip baktıklarında doğru olduğunu gördüler ve büyük hayal kırıklığına uğradılar. Ama neticede muhasarayı kaldırdılar.

Kâbe'ye asılan metni kaleme alanın **Mansur b. İkrime** olduğu ve metni yazdıktan sonra elinin kuruduğu rivâyet edilir.

İşte **Muhassab vâdisi,** müşriklerin en ağır kararlarını aldıkları, **Hz. Muhammed'**in kendilerine teslim edilmesi için en kötü müeyyideleri uygulamak için anlaşma yaptıkları yerdir.

Hadîste görüldüğü üzere Hz. Peygamber, İslâm'ı bitirmek üzere en ağır kararların alındığı bu vâdiye, İslâm'ın zafer sancağını dikmek istemiş ve bu niyetle orada bir müddet konaklamıştı. **Mina** ile **Mekke** çok yakın olmasına rağmen **Muhassab'**da konaklayarak İslâm'ın her sahadaki galibiyetini göstermek istemişti. İşte bu yüzden **Muhassab'**da bir müddet kalmak, müstehab görülmüştür.[16]

١٧٣٦ـ (ت ـ نافع مولى ابن عمر) « أنَّ ابنَ عُمَرَ رضي اللّٰه عنهما كان يَغْتَسِلُ لدُخولِ مكةَ ». وفي رواية أَسْلَم عن ابن عُمَرَ قال: «اغْتَسلَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم لدخولِ مَكَّةَ بفخٍ».

قال الترمذي : حديث أسلم غير محفوظ والصحيح : حديث نافع. أخرجه الترمذي.

1.736- İbn Ömer'in âzâdlısı Nâfi'den rivâyet edildiğine göre; "İbn Ömer, Mekke'ye girerken yıkanırdı."[17]

RİVÂYETLER

Eslem'in rivâyetinde İbn Ömer'in şöyle söylediği kaydedilir: "Hz. Peygamber, Mekke'ye girerken Fehh mevkiinde yıkandı."

---

[16] Bkz., **Tekmiletu'l-Menhel**, II, 189; **Avnu'l-Ma'bud**, V, 490; **İbn Hacer**, VII, 231; **Aynî**, IX, 229; **Kastalanî**, VIII, 396.

[17] **Tirmizî**, Hac, 29/852.

Tirmizî şöyle söyler:
"Eslem hadîsi mahfuz değildir, sahih olan Nâfi hadîsidir."
Bu hadîsi **Tirmizî** rivâyet etti.

İZAH

Fehh; Mekke'ye yakın bir yer adıdır, **Mekke** ile **Mina** arasında bulunmaktadır. **Mekke**'de bir yer olduğu da söylenir.

Hadîs, **Mekke**'ye guslederek girmenin müstehab olduğuna delildir. Ancak hadîsin râvîlerinden **Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem**, zayıftır.

١٧٣٧ـ (ت ـ **عبد الله بن عمر** رضي اللَّه عنهما) « أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم دَخَلَ مَكَّةَ نَهارا ». أخرجه الترمذي.

1.737- Abdullah b. Ömer'den rivâyet edildiğine göre; "Rasûlullah (as.) Mekke'ye gündüz girdi."[18]

١٧٣٨ـ (ط ـ **عبد اللَّه بن عمر** رضي اللَّه عنهما) أنه كان يقول لَيَالِي مِنًى : «لا يَبِيتَنَّ أحدٌ من الحاجِّ وراءَ عَقَبَةِ مِنًى ». أخرجه الموطأ.

1.738- Abdullah b. Ömer, Mina gecelerinde şöyle derdi:
"Hacılardan hiçbiri, Mina Akabesi'nin gerisinde gecelemesin!"[19]

İZAH

Mina sınırları **Akabe** cemresine kadar uzanır. **Akabe** tepesinin ve cemrenin **Mina**'ya dahil olup olmadığı ihtilaflıdır. **Akabe**'nin **Mina**'ya dahil olmadığı, cemrenin de sınırda bulunduğu görüşü yaygındır.

Bayram günlerinde **Mina**'da gecelemenin hükmü konusunda iki görüş vardır:

---

[18] **Tirmizî**, Hac, 31/854.

[19] **Muvatta**, Hac, 70/209.

1- Sünnetir: **Ebû Hanîfe** bu görüştedir. Delili de 1740 numara ile gelecek olan hadîstir. Orada Hz. Peygamber, **Abbas**'a, geceyi **Mekke**'de geçirmesine izin verdiği söylenir. Şayet **Mina**'da gecelemek vâcib olsaydı, Hz. Peygamber bunun terkine izin vermezdi. Karşı görüşte olanlar ise, bunun özel bir ruhsat olduğunu söylerler.

2- Vâcibdir: Diğer üç mezhep imamının meşhur olan görüşü, **Mina'**da gecelemenin vâcib olduğudur. Delilleri de izahına çalıştığımız hadîs ile 1739 ve 1741 numaralı hadîslerdir. **İmam Mâlik** **Mina'**da gecelemeyi terk edenin ceza olarak bir kurban kesmesi gerektiğini söyler.[20]

١٧٣٩ــ (ط ــ نافع مولى ابن عمر) قال : « زعَموا أنَّ عمرَ بنَ الخطاب رضي اللَّه عنه كان يَبعَثُ رجالا يُدْخِلُون الناسَ من وَرَاء العَقبةِ ». أخرجه الموطأ.

1.739- İbn Ömer'in âzâdlısı Nâfi şöyle dedi:

"Ömer b. Hattab, adamlar göndererek Akabe'nin gerisindeki halkın (Mina sınırları içine) girmesini sağladı."[21]

١٧٤٠ــ (خ م د ــ عبد اللَّه بن عمر رضي اللَّه عنهما) « أنْ العَبَّاسَ استأْذَنَ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم أنْ يَمكُثَ بمكةَ لَيَالِي مِنَى من أَجلِ سِقايَتِهِ ، فَأذنَ له ».
أخرجه البخاري ومسلم وأبو داود.

1.740- Abdullah b. Ömer'den rivâyet edilmiştir:

"Abbas, sikaye görevi uhdesinde bulunduğu için, Mina gecelerini Mekke'de geçirmek üzere Rasûlullah'dan (as.) izin istedi. Hz. Peygamber de ona izin verdi."[22]

---

[20] Bu konudaki tartışmalar için bkz., **Evcezu'l-Mesâlik**, VIII, 25.

[21] **Muvatta**, Hac, 70/208.

[22] **Buharî**, Hac, 75, 133; **Müslim**, Hac, 60/346; **Ebû Davud**, Menâsik, 75/1959.

İZAH

Sikaye; Mekke'ye gelen hacılara su dağıtma görevidir ve **Kâbe** hizmetlerindendir. Bu görev, **Abdulmuttalib**'in uhdesinde idi, sonra da oğlu **Abbas** aynı görevi yürüttü.

Mina gecelerinden maksat da, Zilhicce'nin 11, 12 ve 13. geceleridir.

١٧٤١ــ (د ــ **عبد الله بن عمر** رضي الله عنهما) سأله عبدُ الرحمن بن فَرُّوخ قال: «إنَّا كُنَّا نَتَبَايَع بأمْوالِ النَّاسِ ، فيأتي أحدُنا مَكَّةَ ، فَيَبِيتُ على المالِ ؟ فقال : أمَّا رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم فباتَ بِمِنًى وظَلَّ ». أخرجه أبو داود.

1.741- Abdullah b. Ömer'e, Abdurrahman b. Ferrûh[23] şöyle sordu:

"- Biz, insanların mallarıyla alış-veriş yaparız. Bizden biri (Mina gecelerinde) Mekke'ye gelip malların başında dursa olur mu?"

İbn Ömer, şu cevabı verdi:

"- Rasûlullah (as.) geceyi Mina'da geçirir ve oradan ayrılmazdı."[24]

١٧٤٢ــ (خ م ت د س ــ **العلاء بن الحضرمي** رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « **يُقِيمُ المُهَاجِرُ بِمَكَّةَ بعد قَضَاءِ نُسُكِهِ ثَلاثاً** ».

وفي رواية : « أنَّ عمرَ بن عبد العزيز ، سألَ السائبَ بنَ يَزِيد بن أُخت نَمِر : ما سمعتَ في سُكْنَى مكَّةَ ؟ فقال : سَمعتُ العَلاءَ بن الحضرميَّ قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **ثلاثٌ للمهاجِرِ بعدَ الصَّدَرِ** ».

---

[23] **Abdurrahman b. Ferrûh el-Medenî**: Medîneli tâbiîlerdendir. Babası Ferrûh, Hz. Ömer'in âzâdlısı idi. Babasından ve İbn Ömer'den rivâyeti vardır. Kendisinden Amr b. Dînâr rivâyet etti. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikreder.

[24] **Ebû Davud**, Menâsik, 75/1958. Bu rivâyetin senedinde **Harîz** veya **Ebû Harîz** diye meçhûl bir râvî bulunmaktadır, ayrıca diğer râvî **Abdurrahman b. Ferrûh** için de sadece **İbn Hibbân** sika demiştir.

وفي أخرى : سمعتُ النبيَّ صلى الله عليه وسلم يقول : « لِلْمُهَاجِرِ : إقامةُ ثلاثٍ بعد الصَّدَرِ ، كأنَّهُ لا يَزِيدُ عليها ». أخرجه الجماعة إلا الموطأ.

1.742- el-Alâ b. el-Hadramî'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Bir muhacir, hac menâsikini edâ ettikten sonra, Mekke'de üç gün kalabilir."[25]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette Ömer b. Abdülaziz, Sâib b. Yezid'e sordu:

"- Mekke'de ikamet konusunda ne duydun?"

Sâib şu cevabı verdi:

"- Ben, el-Alâ b. el-Hadaramî'den işittim ki, Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Muhacir için, sader (vedâ) **tavafından sonra üç gün ikamet vardır."**

Başka bir rivâyette de ifade şöyledir;

"Hz. Peygamber'in şöyle dediğini işittim:

"Muhacir için sader tavafında sonra üç gün ikamet vardır."

Bu sözüyle, sanki daha fazla kalamaz der gibiydi."

İZAH

Mekke fethinden önce müslümanların **Mekke'**de ikamet etmeleri haramdı. Sonra bu yasak kalktı.

Bazı ulemâya göre **Mekke'**den **Medîne'**ye hicret edenlerin bir daha **Mekke'**ye yerleşmeleri haramdır. Delilleri de bu hadîstir. Bazıları ise Muhacirlerin **Mekke'**ye yerleşmelerinin haram olmadığını, bu hadîsteki hükmün, hicretin vâcib olduğu zamanlara mahsus olduğunu söylerler.

---

[25] **Buharî**, Menakıbu'l-Ensar, 47; **Müslim**, Hac, 81/441; **Ebû Davud**, Menâsik, 92/2022; **Tirmizî**, Hac, 103/949; **Nesaî**, Taksîr, 4.

١٧٤٣ـ (ت د س ـ جابر رضي الله عنه) « قيل له : أيرفعُ الرجل يَدَيْه إذا رأى البَيْتَ؟ قال: حَجَجْنا مع رسول اللَّه صلى الله عليه وسلم فَكُنَّا نَفْعَلُهُ ». هذه رواية الترمذي.

وفي رواية أبي داود والنسائي: «أنه سُئل عن الرجل يَرَى البيت فَيَرْفَعُ يديه؟ فقال: ما كنتُ أرى أنَّ أحدا يفعل هذا إلا اليهود، وقد حَجَجْنا مع رسول اللَّه صلى الله عليه وسلم فلم يكن يفعلُه ».

1.743- Câbir'e şöyle dendi:

"- İnsan Kâbe'yi görünce, ellerini kaldırması gerekir mi?"

Şu cevabı verdi:

"- Biz, Rasûlullah'la (as.) birlikte haccettik; öyle yapardık."[26]

RİVÂYETLER

Bu, **Tirmizî**'nin rivâyetidir.

Ebû Davud ve **Nesaî'**nin rivâyeti şöyledir:

Câbir'e;

"- Kâbe'yi gören biri ellerini kaldırır mı?" diye soruldu. Câbir, şu cevabı verdi:

"- Ben, Yahudilerden başka hiç kimsenin bunu yaptığını görmedim. Biz, Rasûlullah'la (as.) birlikte haccettik; O da böyle yapmazdı."

İZAH

Bu hadîsin **Tirmizî** ve **Ebû Davud** tarafından yapılan rivâyetleri arasında tezat vardır. **Tirmizî**'de **"öyle yapardık"** denirken, **Ebû Davud**'da **"öyle yapmazdık"** denmektedir.

Câmiu'l-Usûl'de **Tirmizî**'den naklen; **"Biz, Rasûlullah'la (as.) birlikte haccettik; öyle yapardık"** ibaresi yer alıyorsa da, **Tirmizî**'nin matbû nüshasında bu ifade; **"...öyle yapar mıydık ki?"** diye soru şeklinde yer alır; yani öyle yapmazdık anlamında geçer. Bu manaya göre **Tirmizî**'nin rivâyeti ile **Ebû Davud'**un rivâyeti arasındaki tezat

[26] **Tirmizî**, Hac, 32/855; **Ebû Davud**, Menâsik, 46/1870; **Nesaî**, Hac, 122.

da ortadan kalkar. Bununla birlikte hadîsin râvîlerinde **Muhâcir b. İkrime**'nin sika olup olmadığı konusunda ihtilaf vardır.

Kâbe'yi görünce el kaldırmanın hükmü, fukaha arasında tartışmalı ise de, hâkim görüş el kaldırmanın mekruh olduğudur.

١٧٤٤ــ (د ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : « أَقْبَلَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم، فَدَخَلَ مكّةَ ، فأقبل رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم إلى الحجرِ فَاستَلَمَهُ ، ثم طاف بالبيت ، ثم أتى الصَّفا ، فَعَلاه حيثُ يَنْظُرُ إلى البيت ، فرَفَعَ يدَيه ، فجَعَلَ يَذكُرُ اللّه ما شَاء أنْ يَذْكُرَهُ ويَدْعُو، قال: والأنصارُ تَحتَهُ، قال هشام [وهو ابن القاسم]: فدَعَا فَحَمِدَ اللّه ودعا بما شَاء أن يَدْعو».

وفي رواية مختصرا : قال : «لمَّا دَخَلَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم مكّةَ طاف بالبَيت ، وصلّى ركْعتَين خَلْفَ المقامِ - يَعْني يوم الفتح ». أخرجه أبو داود.

1.744- Ebû Hureyre anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) Kâbe'ye yöneldi. Sonra Safâ'ya gitti; Kâbe'yi görebilecek şekilde Safâ tepesine çıktı. Ellerini kaldırdı ve dilediği şekilde Allah'ı zikretti ve duâ etti."

Ebû Hureyre şunu da ekledi: "O sırada Ensâr, Rasûlullah'ın (as.) tarafında bulunuyordu."

Bu hadîsin râvîlerinden Hâşim b. el-Kasım dedi ki:

"Hz. Peygamber duâ etti, Allah'a hamd etti ve arzu ettiği şekilde duâda bulundu."[27]

RİVÂYETLER

Muhtasar bir rivâyette Ebû Hureyre şöyle dedi:

"Hz. Peygamber; fetih günü Mekke'ye girince, Kâbe'yi tavaf etti, Makam-ı İbrahim'in gerisinde iki rekât namaz kıldı..."

Hadîsi **Ebû Davud** rivâyet etti.

---

[27] **Ebû Davud**, Menâsik, 46/1872.

١٧٤٥ـــ (ط ـــ نافع مولى ابن عمر) « أنَّ ابنَ عمر رضي اللّه عنهما أقبلَ من مكة ، حتى إذا كان بقُديدٍ جاء خبرٌ من المدينة ، فرجعَ فدَخلَ مكةَ بِغيرِ إحرامٍ ». أخرجه الموطأ.

1.745- İbn Ömer'in âzâdlısı Nâfi'den rivâyet edildiğine göre; "İbn Ömer, Mekke'den (Medîne'ye doğru) hareket etti, Kudeyd mevkiine ulaşınca, Medîne'den bir haber geldi. Bunun üzerine dönüp ihrâmsız olarak Mekke'ye girdi."[28]

İZAH

Kudeyd; Mekke ile **Medîne** arasında, **Mekke**'ye daha yakın bir yerdir.

İbn Ömer'e **Medîne**'den gelen haber, muhtemelen onun **Medîne**'ye girmesine mani bir fitnenin ortaya çıkmasıdır. Bu fitnenin de **Harre** vakası olduğu tahmin ediliyor.

Mekke'ye ihrâmsız girmenin hükmü konusunda iki görüş vardır:

1- Câizdir: Hac veya umre niyeti yoksa ihrâmsız girilebilir. İhrâm, hac ve umre için gereklidir. **Zahirîler**'le, **İbn Şihâb, Hasan-ı Basrî** bu görüştedir.

2- İhram vâcibdir: Her ne maksatla olursa olsun **Mekke**'yi ziyaret edenlerin, ihrâm giymeleri vâcibdir. Ancak **Mekke**'ye yakın yerlerden alış-veriş için gelenlerle, ülkesine gitmek üzere Mekke'den ayrılan, ancak herhangi bir sebepten dolayı geri dönenler, bu hükmün istisnası sayılır.[29]

---

[28] **Muvatta**, Hac, 81/248.

[29] Bkz., **Evcezu'l-Mesâlik**, VIII, 179; **Zürkanî**, III, 268.

الباب الثاني عشر
في النيابة في الحج

M- HACDA VEKÂLET

١٧٤٦ـ (خ م ط ت د س ـ **عبد اللّه بن عباس** رضي اللّه عنهما) قال : « كان الفَضْلُ ابْنُ عبَّاسٍ رَدِيفَ رسول اللّه صلى الله عليه وسلم ، فَجَاءَتْه امرأةُ من خَثْعَمَ تستفتيه ، فَجعَلَ الفضلُ يَنْظُرُ إليها وتَنظُرُ إليه ، فجعل رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم يَصْرِفُ وَجه الفضل إلى الشِّقِّ الآخر ، قالت: يا رسول اللّه إنَّ فَرِيضَةَ اللّه على عباده في الحجِّ أَدْرَكتْ أَبي شيخا كبيرا لا يستَطيعُ أن يَثْبتَ على الرَّاحِلَة ، أَفَأحُجُّ عنه ؟ قال : **نعم** ، وذلك في حجَّة الوداع ».

ومن الرواة من جعله عن ابن عباس ، عن أخيه الفضل ، فجعله من مسند الفضل.

هذه رواية البخاري ، ومسلم ، والموطأ وأبي داود. وفي رواية الترمذي : عن ابن عباس عن أخيه، وأوَّلُ حَديثِه : « أنَّ امرأَة من خَثْعمَ قالتْ : يا رسولَ اللّه ، إنَّ أبي... وذكر الحديث »

وفي رواية النسائي : عن ابن عباس: « أنَّ امرأةَ من خثعم سَألت النبيَّ صلى الله عليه وسلم غَدَاةَ جَمْعٍ.. الحديث ».

وفي أخرى له عنه قال: « إنَّ رَجُلا قال : يا نَبيَّ اللّه ، إنَّ أبي مَاتَ ولم يَحُجَّ ، أفأَحُجّ عنه؟ قال: **أرأيتَ لو كان على أبيك دَيْنٌ أكُنتَ قَاضِيَهُ** ؟ قال : نعم ، قال : **فَدَيْنُ اللّه أحقُّ** ».

وفي أخرى له نحوه ، وقال فيها : « وهو شيخٌ كبيرٌ لا يثْبتُ على الرَّاحلة ، وإن شَدَدْتُهُ خشيتُ أن يموتَ ». وأخرجه أيضا مثل حديث البخاري ومسلم. وأخرجه أيضا عن الفضل وجعل عوَضَ المرأة رجلا ، وأنه استَفْتى رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم عن أُمِّه.

1.746- Abdullah b. Abbas anlatıyor:

"el-Fadl b. Abbas, Rasûlullah'ın (as.) terkisinde bulunuyordu. Has'am kabilesinden bir kadın gelip fetvâ soruyor, bu sırada el-Fadl kadına, kadın da ona bakıyordu. Bunun üzerine Rasûlullah (as.), el-Fadl'ın yüzünü başka tarafa çevirdi. Kadın dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; Allah'ın, kullarına emrettiği hac farîzası, babama ihtiyarlık zamanında ulaştı. Babam, binek üzerinde bile duramıyor, onun adına haccedebilir miyim?"

Rasûlullah (as.):

"- **Evet"** buyurdu. Bu olay, Vedâ haccında cereyan etti."[1]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi İbn Abbas'dan rivâyet edenlerden bazısı, kardeşi Fadl'dan da rivâyet ederler. Bu itibarla hadîsi Fadl'ın müsned rivâyetlerinden sayarlar.

Bu hadîsi, **Buharî, Müslim, Muvatta** ve **Ebû Davud** rivâyet ettiler.

Tirmizî'nin İbn Abbas ve kardeşi tarîkıyle naklettiği rivâyetin baş tarafı şu şekildedir: "Has'am kabilesinden bir kadın dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; benim babam..."

Nesaî'nin İbn Abbas'dan rivâyeti de şöyledir:

"Has'am'dan bir kadın, Müzdelife sabahı Hz. Peygamber'e sordu..."

Nesaî'nin yine İbn Abbas'dan diğer bir rivâyeti de şöyledir:

Bir adam dedi ki:

"- Ey Allah'ın elçisi; babam hac yapmadan öldü. Onun adına haccedebilir miyim?"

"- Eğer babanın borcu olsaydı, onu öder miydin?

"- Evet."

"- Öyleyse Allah'a olan borç, ödenmeye daha lâyıktır."

Nesaî'nin buna benzer başka bir rivâyetinde ise şu ifade yer alır:

---

[1] **Buharî**, Hac, 1; Cezâu's-Sayd, 23, 24; İsti'zân, 2; **Müslim**, Hac, 71/407-408; **Muvatta**, Hac, 30/97; **Ebû Davud**, Menâsik, 26/1809; **Tirmizî**, Hac, 85/928; **Nesaî**, Hac, 9, 11, 12.

"- O, yaşlı bir ihtiyardır; binek üzerinde bile dik duramıyor. Şayet zorlayacak olsam, ölmesinden korkarım."

Nesaî'nin, ayrıca **Buharî** ve **Müslim**'in hadîsi gibi bir rivâyeti de vardır.

Yine **Nesaî,** hadîsi Fadl'dan da rivâyet eder. Bu rivâyette **"kadın"** yerine **"erkek"** zikredilir ve; "Bir adam geldi ve Rasûlullah'dan (as.) annesi adına haccetmek için fetvâ istedi" denir.

İZAH

Has'am; Becîle kabilesinin bir koludur.

Bu ve bundan sonra gelen hadîslerde görüleceği üzere Hz. Peygamber'e soruyu soranın bazen erkek, bazen de kadın olduğu belirtilmekte, adına haccedilmek istenen kişinin de bazen soranın annesi, bazen babası, bazen kızkardeşi olduğu ifade edilmektedir. Bu bir tenakuzdan ziyâde akılda yanlış kalmış olması veya sorma olayının çeşitli kişiler tarafından müteaddit defalar cereyan etmiş olması ihtimali vardır.

Bu hadîste, kadınların yüzlerini açmalarının ve mahremleri olmadan da haccetmelerinin câiz olduğu; keza erkek yerine kadının, kadın yerine de erkeğin haccetmesinin câiz olduğu görülmektedir.

Hanefî fukahası, bir insanın başkası adına haccetmesini câiz görürler, delilleri de bu bâbdaki hadîslerdir.

İmam Şâfiî de aynı görüştedir.

İmam Mâlik ise, bir kimsenin başkası adına haccetmesini câiz görmez. Delili de;

"وللّه على النّاس حجّ البيت من استطاع إليه سبيلا"

"Yoluna gücü yeten insanların Kâbe'yi haccetmesi, Allah'ın onlar üzerindeki hakkıdır"[2] âyetidir. Buradaki **"güç yetmek"** lafzı, bizzat insanın kendi şahsı ile alâkalıdır. **İmam Mâlik**'den gelen bazı rivâyetlerde, ölen biri adına çocuklarının veya vasiyeti varsa başka birinin haccetmesini câiz gördüğü de belirtilir.

---

[2] Âl-i İmrân, 97.

Hasta birinin bedel gönderdikten sonra iyileşmesi halinde tekrar hacca gitmesinin gerekli olup olmadığı konusunda da farklı görüşler vardır. Fukahanın çoğunluğu tekrar haccetmesi gerektiğini söyler. **Ahmed b. Hanbel** ve **İshak b. Rahûye**'ye göre ise gerekmez.

Kendisi hac yapmayan birinin, başkasına bedel olarak hacca gitmesini **İmam Şâfiî** câiz görmez, diğer imamlar câiz görürler.[3]

١٧٤٧ــ (س ــ **عبد اللَّه بن الزبير** رضي اللَّه عنهما) « أنَّ رجلا مِنْ خَثْعَم جاء إلى النبيَّ صلى الله عليه وسلم : فقال: إنَّ أبي شَيْخٌ كبيرٌ لا يستطيع الركوب ، وأدْرَكتْهُ فريضةُ اللَّه في الحجَّ. فهل يُجْزِئُ أن أحُجَّ عنه ؟ قال : **أنتَ أكْبَرُ وَلَده** ؟ قال : نعم ، قال : **أرأيت لو كان على أبيكَ دَيْنٌ ، أكنتَ تَقْضِيه** ؟ قال : نعم ، قال : **فَحُجَّ عنه**». أخرجه النسائي.

1.747- Abdullah b. ez-Zübeyr'den rivâyet edilmiştir:

"Has'am kabilesinden bir adam, Hz. Peygamber'e geldi ve dedi ki:

"- Benim babam, yaşlı biridir, ata binmeye gücü yetmiyor. Ama Allah'ın hac emri de ona farz oldu. Onun yerine ben hacca gitsem olur mu?"

"- Çocuklarının en büyüğü sen misin?"

"- Evet."

"- Peki, babanın borcu olsa, öder miydin?"

"- Evet."

"- Öyleyse onun adına hacca git!"[4]

١٧٤٨ــ (خ م س ــ **عبد اللَّه بن عباس** رضي اللَّه عنهما) قال : « أتى رَجُلٌ النبيَّ صلى الله عليه وسلم ، فقال : إنَّ أُختي نَذَرَتْ أنْ تَحُجَّ ، وإنها ماتت ؟ فقال النبي صلى

---

[3] Bu konudaki tartışmalar için bkz., **İbn Hacer**, III, 442; IV, 81; **Aynî**, IX, 125; X, 212; **Zürkanî**, III, 108; **Evcezu'l-Mesâlik**, VII, 42; **Tuhfe**, III, 675; **Tekmiletu'l-Menhel**, I, 102; **Avnu'l-Ma'bûd**, V, 247.

[4] **Nesaî**, Hac, 11.

الله عليه وسلم : لو كان عليها دَينٌ أكنتَ قاضيَهُ؟ قال : نعم ، قال : فاقضِ الله فهو أحقُّ بالقضاء ».

وفي رواية: «أنَّ امْرأةً منْ جُهينةَ جاءتْ إلى النبيِّ صلى الله عليه وسلم فقالت: إنَّ أُمّي نذَرَتْ أنْ تَحُجَّ، فلم تَحُجَّ حتّى مَاتَتْ، أفاحُجُّ عنها ؟ قال : حُجّي عنها ،أرأيتَ لو كان على أمّك دينٌ أكُنْت قاضيَتهُ؟ قالت : نعم ، قال : اقْضُوا اللّه ، فاللّه أحقُّ بالوفَاء ».

أخرجه البخاري ومسلم والنسائي.

وفي أخرى للنسائي : مثل الرواية الثانية ، إلا أنَّه قال : « أَمَرتْ امرأةٌ سِنَان بنِ سَلَمة الجُهني: أنْ تَسألَ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم »... الحديث.

وله في أخرى: «أنَّ امرأةً سَألَت النبيَّ صلى الله عليه وسلم عن أبيها مات ولم يَحُجَّ ؟ قال: حُجّي عن أبيك».

1.748- Abbdulah b. Abbas şöyle dedi:

"Hz. Peygamber'e bir adam gelip dedi ki:

"- Kızkardeşim hacca gitmeyi adamıştı, ama gidemeden öldü. (Ben ne yapmalıyım?)."

"- Onun borcu olsaydı, öder miydin?"

"- Evet."

"- Öyleyse Allah'a olan borcunu da öde! Çünkü Allah, kendisine olan borç, ödenmeye en lâyık olandır."[5]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet şöyledir:

"Cüheyne kabilesinden bir kadın Hz. Peygamber'e geldi ve dedi ki:

"- Annem, hacca gitmeyi adamıştı, ama gidemeden öldü, onun yerine ben gidebilir miyim?"

"- Git!.. Şayet annenin borcu olsaydı, onun yerine sen öder miydin?"

---

[5] **Buharî**, Cezâu's-Sayd, 22; Eymân, 30; İ'tisam, 12; **Müslim**, Hac, 71/407; **Nesaî**, Hac, 8.

"- Evet."

"- **Öyleyse Allah'a olan borcunu da öde! Yüce Allah, kendisine vefâ gösterilmeye en lâyık olandır."**

Bu hadîsi, **Buharî, Müslim** ve **Nesaî** rivâyet etti.

Nesaî'nin diğer bir rivâyeti de, bu ikinci rivâyete benzemektedir, ancak orada; "Sinan b. Seleme el-Cühenî'nin[6] karısına; Rasûlullah'a (as.) sormasını emrettim..." cümlesi de yer alır.

Nesaî'nin başka bir rivâyetine göre de; bir kadın, Hz. Peygamber'e hac yapmadan ölen babasının durumunu sordu. Rasûlullah (as.); **"Babanın yerine haccet!"** buyurdu.

١٧٤٩ـــ (ت د س ـــ أبو رزين العقيلي [وهو لقيط] رضي الله عنه) قال: «يا رسول الله، إنَّ أبي شيخٌ كبيرٌ ، لا يستطيعُ الحجَّ ولا العمرةَ ولا الظَّعنَ ؟ قال له : **حُجَّ عن أبيكَ واعتَمِر**». أخرجه الترمذي وأبو داود والنسائي.

1.749- Ebû Rezîn el-Ukaylî (Lekît b. Sabre) şöyle dedi:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; benim babam yaşlı biridir. Ne hacca, ne umreye, ne de yolculuk yapmaya gücü yetmez. (Onun için ne yapabilirim?)."

"- Babanın yerine haccet ve umre yap!"[7]

İZAH

Hac, kitab ve sünnetin delâletiyle farz olduğu kesin olmakla birlikte, umre böyle değildir. **Hanefî** ve **Mâlikî** fukahası, umrenin sünnet olduğunu beyan ederler.

Şâfiî ve **Hanbelî** fukahası ise, umrenin de farz olduğunu söylerler. Delillerinden biri de izahına çalıştığımız hadîstir. Burada Rasûlullah (as.); **"haccet ve umre yap!"** buyurmaktadır.

---

[6] **Sinân b. Seleme el-Cühenî**: Bu isim **Nesaî**'de bu şekilde geçmektedir. Ama sahabe arasında Sinân b. Seleme el-Cühenî adında biri bilinmemektedir. Bunun yerine Sinân b. Abdullah el-Cühenî adında bir sahabîden bahsedilmekte ve yukarıdaki hadîs de onun rivâyeti olarak zikredilmektedir.

[7] **Ebû Davud**, Menâsik, 26/1810; **Tirmizî**, Hac, 87/930; **Nesaî**, Hac, 10.

١٧٥٠ـ (ت ـ بريدة رضي الله عنه) قال : « جاءت امرأةٌ إلى رسول اللّه صلى الله عليه وسلم، فقالت : إنَّ أُمي مَاتتْ و لم تحج ، أفأحُجُّ عنها؟ قال: نعم حُجِّي عنها ». أخرجه الترمذي

1.750- Büreyde anlatıyor:

Rasûlullah'a (as.) bir kadın gelip dedi ki:

"- Annem, haccedemeden öldü. Onun adına ben haccedebilir miyim?"

"- Evet, onun yerine haccet!"[8]

١٧٥١ـ (د ـ عبد اللّه عباس رضي اللّه عنهما) قال : « إنَّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم سَمعَ رُجلا يقول :لَبَّيكَ عَنْ شُبْرُمَةَ ، قال : وَمَنْ شُبْرُمَةَ ؟ قال : أخٌ لي ، أو قريبٌ لي ، فقال: أحَجَجتَ عن نَفسكَ ؟ قال : لا ، قال : فحُجَّ عن نفسك ، ثم حُجَّ عن شُبْرُمَةَ ». أخرجه أبو داود.

1.751- Abdullah b. Abbas'dan rivâyet edilmiştir:

Rasûlullah (as.), bir adamın; *"Şübrüme[9] adına Lebbeyk..."* dediğini duydu. Buyurdu ki:

"- Şübrüme kimdir?"

"- Kardeşim -veya yakınım-" dedi.

"- Peki sen, kendi adına hac yaptın mı?"

"- Hayır!"

"- Öyleyse önce kendi adına haccet, sonra da Şübrüme adına haccet!"[10]

---

[8] **Tirmizî**, Hac, 86/929.

[9] **Şübrüme**: Sahabîdir. Nesebi bilinmemektedir. Hz. Peygamber'in sağlığında vefat etmişti.

[10] **Ebû Davud**, Menâsik, 26/1811.

İZAH

Bu hadîste **Şübrüme** adına hacca niyetlenen kişi, **Nübeyse b. Abdullah**'dır.

Hadîs, başkası adına haccetmenin câiz olduğuna delildir. Ayrıca kendisi hac yapmayanın, başkasına bedel olarak hacca gidemeyeceğini söyleyen **Şâfiî**'ye de delildir. Buna göre insan, önce kendisi için haccetmelidir.

Hanefîler ise, bu hadîsi zayıf görürler; hadîsin **İbn Abbas**'a mevkûf olduğunu, daha sahih olan hadîslerin buna tercih edilmesi gerektiğini söylerler.[11]

---

[11] Bkz., Tekmiletu'l-Menhel, I, 108.

الباب الثالث عشر

في أحكام متعددة تتعلق بالحج

و فيه سبعة فصول:

الفصل الأول

في التكبير أيام التشريق

N- HACLA İLGİLİ ÇEŞİTLİ HÜKÜMLER

I- TEŞRİK GÜNLERİNDE TEKBİR GETİRMEK

١٧٥٢ــ (ط ــ يحيى بن سعيد رحمه الله) بَلَغَهُ : « أنَّ عمرَ بنَ الخطاب رضي الله عنه خَرَجَ الغَدَ من يوم النَّحرِ حين ارتَفَعَ النهارُ شيْئًا ، فكَبَّرَ. فكَبَّرَ النَّاسُ بتكبيره ،ثم خَرَجَ الثانية من يومه ذلك بعد ارتفاع النهار فكَبَّرَ ، فكَبَّرَ النَّاس بتكبيره ، ثم خرج [الثالثة] حين زاغَتِ الشَّمْسُ ، فكَبَّرَ، فكَبَّرَ الناسُ بتكبيره حتى يَتَّصِلَ التَّكبيرُ ويَبْلُغَ البيتَ ، فيُعْرَفَ أن عمر قد خَرَجَ يرْمي». أخرجه الموطأ.

وفي رواية ذكرها البخاري في ترجمة الباب بغير إسناد : « أنَّ عمرَ كان يُكَبِّرُ في مَسجِدِ مِنًى، ويُكَبِّرُ مَنْ في المسجد ، فَتَرْتَجُّ أسواق مِنًى من التكبير ، حتى يصل التكبير إلى المسجد الحرام، فيقولون : كَبَّرَ عمر ، فيُكَبِّرونَ ».

1.752- Yahya b. Saîd'e ulaştığına göre; "Hz. Ömer, nahir gününün ertesi sabahında güneş bir miktar yükselince çıkıp tekbir getirdi. Halk da onun tekbiri üzerine tekbir getirdiler. Sonra aynı gün, güneşin iyice yükselmesinden sonra ikinci defa çıkıp tekbir getirdi. İnsanlar, yine onunla birlikte tekbir getirdiler. Sonra güneş kayınca, üçüncü kez çıkıp tekbir getirdi. Halk, yine onunla birlikte tekbir getirdi. Bu tekbir sadası, birbirine eklenerek Kâbe'ye kadar ulaştı. Böylece bilinirdi ki, Hz. Ömer cemreleri taşlamaya gitti."[1]

---

[1] **Muvatta**, Hac, 68/205; **Buharî**, İdeyn, 12, ta'likan.

RİVÂYETLER

Bu hadîsi, **Muvatta** rivâyet etti.

Aynı olayı **Buharî,** bâb başlığında isnadsız olarak şöyle kaydeder:

"Hz. Ömer, Mina mescidinde tekbir alır, mesciddekiler de tekbir alırdı. Bu tekbir sesleriyle Mina sokakları çınlardı. Tekbir, Mescid-i Haram'a kadar ulaşırdı. Halk da; *'Ömer tekbir getirdi'* derler ve kendileri de tekbir getirirlerdi."

İZAH

Teşrîk Tekbirleri: Kurban bayramı günlerinde getirilmesi gereken tekbirlerdir. Bu tekbirlerin hükmü, yeri ve zamanı konusunda hayli farklı görüşler serdedilmiştir.

1- Hükmü: Sünnet ve vâcib olduğu şeklinde iki görüş hakimdir. Bazı **Hanefî** fukahası ile **İmam Şâfiî** sünnet olduğunu söylerler. **Hanefîler**'in ekserisi ile **İmam Mâlik**'e göre ise vâcibdir. **Bakara** sûresindeki; *"Sayılı günlerde Allah'ı zikredin!"*[2] âyetindeki **"Sayılı günler"**den maksadın teşrik günleri olduğu söylenmiştir.

2- Yeri: Tekbirlerin nerede ve kimler tarafından getirilmesi konusu da ihtilaflıdır. Yer olarak namazlardan sonra getirileceği şüphesizdir; ancak bu namazların farz veya nâfile olması, münferid veya cemâat halinde kılınması gibi her halde tekbir getirmenin gerekli olup olmadığı da ihtilaflıdır. **Hanefî** mezhebinde kabul edilen görüşe göre; her farz namazın arkasında getirilir. Bu namaz ister münferid, ister cemâat halinde kılınsın, kılan da ister mukîm, ister seferî olsun fark etmez. Bu tekbirleri de ister kadın olsun ister erkek, namaz kılmakla yükümlü olan herkes getirir.

3- Zamanı: Teşrik tekbirlerinin ne zaman başlayıp ne zaman biteceği konusu da ihtilaflıdır. Bu konuda çok faklı görüşler vardır. **Hanefî** mezhebinde kabul edilen görüşe göre Arafa günü sabah

---

[2] Bakara, 203.

namazında başlayıp bayramın dördüncü günü ikindi namazına kadar süren 23 vakit namazıdır.[3]

Teşrik tekbirleri şöyledir:

"اللّه أكبر اللّه أكبر لا إله إلاّ اللّه واللّه أكبر اللّه أكبر و للّه الْحَمْدُ"

Hadîsimizde geçen **"nahir gününün ertesi sabahı"**ndan maksat, Zilhicce'nin 11. günüdür.

Hz. Ömer'in sık sık çıkıp tekbir getirmesinin sebebi, insanlara, Allah'ı zikretmeleri gereğini hatırlatmaktır. Çünkü bayram günleri, yeme-içme günleridir, ama aynı zamanda Allah'ı zikir günleridir de... İşte **Hz. Ömer** de, insanların gaflete kapılmamaları, zikretmeleri, cemreleri atmaları için onları ikaz etmek istemiştir.

Muvatta'da belâğât yoluyla rivâyet edilen izahına çalıştığımız bu hadîsin senedinde kopukluk vardır. Çünkü **Yahya b. Saîd**'le **Hz. Ömer** arasındaki râvînin kim olduğu belirtilmemektedir. **Buharî**'nin rivâyeti de muallaktır; ancak **İbn Hacer**, onu **Saîd b. Mansûr**'un **Ubeyd b. Umeyr** tarîkıyla ve **Ebû Ubeyd**'in de başka bir tarîkle vaslettiklerini belirtmektedir.

١٧٥٣ــ (خ ــ) **عبد اللّه بن عمر بن الخطاب** رضي اللّه عنهما) «كان يُكبِّرُ في فُسْطاطه، ويُكبِّرُ النّاسُ لتكبيره دُبُرَ الصلاة وفي غَيْرِ وَقْتِ الصلاة وإذا ارتفع النهارُ، وعند الزوال، وإذا ذَهَبَ يَرْمي».

وفي رواية: «أنه كان يُكبِّرُ في قُبَّته بمنى، فيَسْمَعُهُ أهل المسجد فيُكبِّرُونَ ، ويُكبِّرُ أهلُ الأسواق حتى ترْتَجَّ منى تكْبيرا».

وفي أخرى : « كان يُكبِّرُ بمنى تلك الأيام ، وخلْفَ الصلاة ، وعلى فراشه ، وفي فُسطاطه، ومَجْلسه، ومَمْشاهُ في تلك الأيام جميعا ». أخرجه البخاري في ترجمة الباب بغير إسناد.

---

[3] Bu konuda bkz., **Evcezu'l-Mesâlik**, VIII, 5; **Zürkanî**, III, 218; **Kastalanî**, II, 753; **Aynî**, VI, 293.

1.753- Abdullah b. Ömer b. Hattâb, kendi çadırında tekbir getirdi. İnsanlar da onun üzerine namazdan sonra, namaz vakitlerinin dışında, güneş yükselince ve zevâl vaktinde de tekbir getirirlerdi. İbn Ömer, gittiği zaman da cemreleri taşlardı.[4]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyete göre; "İbn Ömer, Mina'daki çadırında tekbir getirir, mesciddekiler ona duyar ve onlar da tekbir getirirlerdi. Sokaktakiler de tekbir getirir ve Mina sokakları tekbir sadalarıyla inlerdi."

Başka bir rivâyete göre de; "İbn Ömer, bütün o günlerde (Mina günlerinde) Mina'da, namazlardan sonra, yatağında, çadırında, otururken, yürürken tekbir getirdi."

Bu hadîsi, **Buharî,** bâb başlığında isnadsız olarak tahric etti.

İZAH

Bu hadîste de her vesile ile tekbir getirmenin meşrû olduğu görülmektedir. Burada söz konusu edilen günler, **Mina** günleridir.

١٧٥٤ــ (خ ــ أبو هريرة وعبد اللّٰه بن عمر بن الخطاب رضي اللّٰه عنهم) «كانا يَخْرُجانِ إلى السُّوقِ في أيام العشر يُكبِّرَان ويُكبِّرُ الناسُ بتكْبيرِهما». أخرجه البخاري في ترجمة باب.

1.754- Ebû Hureyre ve Abdullah b. Ömer, Zilhicce'nin ilk on gününde dışarı çıktıklarında tekbir getirirler, insanlar da onlara uyarak tekbir getirirlerdi.[5]

---

[4] **Buharî,** İdeyn, 12.

[5] **Buharî,** İdeyn, 11.

İZAH

Bu hadîste her vesile ile getirilen tekbirden bahsedilmektedir. Bu tekbirler, vâcib olan teşrik tekbirleri değildir. Zilhicce'nin ilk on günü boyunca Allah'ı zikir sadedinde getirilen tekbirlerdir.

١٧٥٥ـ (أم سلمة رضي الله عنها) « كانت تُكبر ويُكبّر النساء اللاتي حولها لتكبيرها دُبُر الصَّلَوات ». أخرجه...

1.755- Ümmü Seleme, namazlardan sonra tekbir getirir, etrafında bulunan kadınlar da ona uyarak tekbir getirirlerdi.[6]

١٧٥٦ـ (خ ـ ميمونة بنت الحارث رضي الله عنها) « كانت تُكبّر يَوْمَ النَّحر ، وكان النساءُ يُكبّرنَ خلفَ أبان بن عثمان». أخرجه البخاري في ترجمة الباب بغير إسناد.

1.756- Hâris'in kızı Meymûne, nahir günü tekbir getirirdi; kadınlar da Ebân b. Osman'ın arkasında tekbir getirirlerdi.[7]

---

[6] Müellifin, kaynağına işaret etmediği bu hadîsin, dipnotta **Rezîn** tarafından tahric edildiği kaydedilir.

[7] **Buharî**, İdeyn, 12, ta'lîkan.

الفصل الثاني

في الخطبة بمنى

II- MİNA HUTBESİ

١٧٥٧ـ (د س ـ عبد الرحمن بن معاذ التيمي رضي الله عنه) قال: «خَطَبَنا رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم ونحن بمنًى فَفُتِّحَتْ أسْماعُنا حَتَّى كُنَّا نَسمَعُ ما يقولُ ونحن في مَنازِلنا، فَطَفِقَ يُعلِّمُهمْ مَناسِكَهُم حتى بَلَغَ الجمارَ فَوضَعَ إصبَعَيْه السَّبَّابَتين ثم قال: بحصى الْخَذْف ثم أمَرَ المهاجرينَ فنزلوا في مُقدَّم المسجد، وأمَرَ الأنصارَ أنْ يَنزِلُوا من وراء المسجد. قال: ثم نَزَلَ الناسُ بعدُ».

وفي رواية : عن عبد الرحمن بن مُعَاذٍ عن رَجلٍ من أصحاب رسول اللَّه صلى الله عليه وسلم قال: «خطبَ النبي صلى الله عليه وسلم النَّاسَ بمنى ، ونَزَّلَهمْ منازِلَهُمْ ، فقال : لِيَنزِلِ المُهاجرونَ ها هنا – وأشارَ إلى مَيمَنة القِبْلة – والأنصارُ ها هنا وأشارَ إلى مَيْسَرَة القبلة ثم قال : لِيَنزِلِ الناسُ حولَهم ». أخرجه أبو داود. وأخرج النسائي الأولى.

1.757- Abdurrahman b. Muaz et-Teymî[8] anlatıyor:

"Biz Mina'da iken Rasûlullah (as.) bize hitap etti. Kulaklarımızın perdesi açıldı, o kadar ki, biz evlerimizde olduğumuz halde O'nun ne söylediğini işitiyorduk. Rasûlullah (as.) halka hac menâsikini öğretmeye başladı. Şeytan taşlama konusuna gelince, iki parmağını koyarak; **'Ufak çakıl taşları gibi taşlar alın'** buyurdu. Sonra Muhacirlere emretti; bu emri üzerine onlar mescidin ön tarafında konakladılar. Ensar'a da emretti; onlar da mescidin arka tarafına yerleştiler. Ondan sonra da diğer insanlar konakladılar."[9]

---

[8] **Abdurrahman b. Muâz b. Osman el-Kuraşî et-Teymî:** Sahabîdir, **Mekke** fethine katıldığı bilinmektedir. Talha b. Ubeydullah'ın amcasının oğludur. Şeytan taşlamakla ilgili olarak bilinen tek hadîsi **Ebû Davud** ve **Nesaî**'de tahric edilmiştir.

[9] **Ebû Davud**, Menâsik, 70/1951; **Nesaî**, Hac, 189.

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette de; Abdurrahman, Rasûlullah'ın (as.) ashâbından birinin şöyle dediğini nakleder:

"Hz. Peygamber, Mina'da halka hitap etti. Onları yerlerine yerleştirdi. Kıblenin sağ tarafını göstererek;

"**- Muhacirler buraya yerleşsin!**" dedi.

Kıblenin solunu işaret ederek;

"**- Ensâr da buraya yerleşsin!**" buyurdu. Sonra da;

"**- Diğer halk da onların çevresine konsun!**" dedi.

İlk rivâyeti **Nesaî,** ikincisini **Ebû Davud** tahric etti.

İZAH

Mina'da Hz. Peygamber, ashâbını belli bir düzende yerleştirdikten sonra, onlara bir hutbe irâd ederek hac menâsikini anlatmıştır. Bu esnada, çadırlarında bulunan kişilerin de bu hitabeyi işitecek tarzda kulaklarının açılması, Rasûlullah'ın (as.) bir mucizesi olduğu kadar, ashâbın da bu konudaki dikkatini göstermektedir..

"İki parmağını koydu" ifadesini, şârihlerden bazısı **"kulaklarına koydu"** diye açıklarken, bazıları da **"parmaklarını üst üste koydu"** diye izah eder. Maksat, atılacak taşların küçüklüğüne işaret etmektir.

١٧٥٨ـ (د ـ ابن أبي نجيح رحمه اللّٰه) عن أبيه ، عن رجلَين مِنْ بَني بكرٍ قالا :
«رَأينا رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم يَخطُبُ بَينَ أوْسَطِ أيامِ التشريق ونحن عند راحلته ، وهي خُطبةُ رسولِ اللّٰه صلى الله عليه وسلم التي خطب بمَنًى ». أخرجه أبو داود.

1.758- İbn Ebî Nüceyh[10], babasından[11], o da Bekir kabilesinden iki adamdan rivâyet ediyor:

---

[10] **Ebû Yesâr, Abdullah b. Yesâr es-Sekafî el-Mekkî:** ö. 132/750. İbn Ebî Necîh adıyla meşhurdur. Mekkeli muhaddislerdendir. Babasından, Atâ b. Ebî Rebâh ve Tavus b. Keysân'dan rivâyeti vardır. Kendisinden Şu'be, İbn Uyeyne ve Sevrî rivâyet eder. Kadercilikle müttehemdir. Amr b. Dînâr'dan sonra **Mekke**'nin yetiştirdiği en büyük âlim sayılırdı. Sika kabul edilir ve hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edilir.

"Biz Rasûlulah'ı (as.), teşrik günlerinin ortasında halka hitap ederken gördük. Bizler, O'nun devesinin yanında duruyorduk. Bu, Hz. Peygamber'in Mina'da irâd ettiği hutbe idi."[12]

İZAH

Kurban bayramının ilk gününe **"Nahir günü"** denir. Bayramın 2, 3 ve 4. günleri ise **"Teşrik günleri"**dir. **"Orta gün"**den maksat da bayramın üçüncü günüdür. Burada da halka hac menâsiki anlatılır.

Halka hac menâsikini hatırlatmak üzere üç yerde hutbe irâdı müstehabdır; ilki **Harem**'de, **Arafat**'a çıkmadan önce; ikincisi **Arafat**'ta; üçüncüsü de **Mina**'dadır.

١٧٥٩ــ (د ــ رافع بن عمرو المزني رضي الله عنه) قال : « رأيتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يَخطُبُ النَّاسَ بمنى حين ارْتَفعَ الضحى على بَغْلَة شَهباءَ ، وعَليٌّ يُعبِّرُ عنه ، والنَّاسُ بَين قائم وقاعد». أخرجه أبو داود.

1.759- Râfi' b. Amr el-Müzenî[13] şöyle dedi:

"Ben, Hz. Peygamber'i, kuşluk vakti Mina'da, dişi ve boz bir katır üzerinde halka hitap ederken gördüm. Ali de O'nun sözlerini (uzaktakilere) aktarıyordu. İnsanların da kimisi ayakta, kimisi oturuyordu."[14]

---

[11] **Ebû Necîh, Yesâr es-Sekafî el-Mekkî:** ö. 109/727. Mekkeli tâbiîlerden ve sika râvîlerdendir. Ahnes b. Şerîk'in âzâdlısıdır ve İbn Ebî Necîh'in babasıdır. İbn Ömer, Ebû Hureyre ve Muâviye'den rivâyeti vardır. Kendisinden oğlu İbn Ebî Necîh, Amr b. Dînâr ve Mahmud b. Ğaylân rivâyet eder. Hadîsi **Müslim, Ebû Davud, Tirmizî** ve **Nesaî**'de tahric edilmiştir.

[12] **Ebû Davud**, Menâsik, 71/1952.

[13] **Râfi' b. Amr b. Hilâl el-Müzenî:** ö. 60/680 dö. Kendisi, babası ve kardeşi Âiz sahabîdirler. Hz. Peygamber'den sonra **Basra**'da ikamet ettiler. Hz. Peygamber'den rivâyet ettiği iki hadîsi **Ebû Davud, Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir. Kendisinden Amr b. Süleym el-Müzenî ve hilâl b. Âmir el-Müzenî rivâyet etti.

[14] **Ebû Davud**, Menâsik, 73/1956.

١٧٦٠ـ (د ـ ربيعة بن عبد الرحمن بن حصين رحمه الله) قال : « حَدَّثَتْنِي جَدَّتِي سَرَّاءُ بنتُ نَبهانَ - وكانت رَبَّةَ بَيتٍ في الجاهلية - قالت : خَطَبَنا النبيُّ صلى الله عليه وسلم يومَ الرؤوس فقال : أيُّ يَومٍ هذا ؟ قُلْنا : اللَّهُ ورسوله أعلم ، قال : أليس أوسطَ أيّامِ التَّشريق ؟ ».

وفي رواية « أنّه خَطَبَ أوسَطَ أيام التشريق ». أخرجه أبو داود.

1.760- Rabîa b. Abdurrahman b. Husayn[15] şöyle dedi:

"Ninem Serrâ' bint Nebhân[16] -ki o, cahiliyet döneminde puthanelerden birinin sahibesi idi- şöyle tahdis etti:

"Başların (kesildiği kurban) gününde Rasûlullah (as.) bize hitap etti, buyurdu ki:

"- Bu, hangi gündür?"

"- Allah ve Rasûlü daha iyi bilir" dedik. Sonra;

"- Bu, teşrik günlerinin ortası değil midir?" dedi.[17]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette; "Teşrik günlerinin ortasında hitap etti" denir.

Hadîsi, **Ebû Davud** tahric etti.

İZAH

"Başlar günü" ibaresinden maksat, teşrik günlerinde kurbanların başlarının kesilmesi ve etlerinin yenilmesidir.

---

15 **Rabîa b. Abdurrahman b. Hısn (Husayn?) el-Ğanevî:** Tâbiîlerdendir. Ninesi Serâ bint Nebhân'dan bir hadîs rivâyet etmiştir. Ninesi **Serâ**, hanım sahabîlerdendi. Kendisinden Ebû Âsım en-Nebîl rivâyet eder. Hadîsi **Ebû Davud**'da tahric edilmiştir. **İbn Hibbân**, onu *Sikat*'ında zikreder.

16 **Serrâ bint Nebhân b. Amr el-Ğaneviyye:** Hanım sahabîlerdendir. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Kendisinden torunu Rabîa b. Abdurrahman ve Sâkine bint el-Ca'd rivâyet etti. Hadîsi **Ebû Davud**'da tahric edilmiştir.

17 **Ebû Davud**, Menâsik, 71/1953.

١٧٦١ــ (د ــ الهرماس بن زياد الباهلي رضي الله عنه) قال : « رأيتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يَخْطُبُ النّاسَ على نَاقته العَضْبَاء يَوم الأضحى بمنى ». أخرجه أبو داود.

1.761- Hirmâs b. Ziyad el-Bahilî şöyle dedi:

"Rasûlulah'ı (as.) kurban günü Mina'da, Adbâ adlı devesi üzerinde insanlara hitap ederken gördüm."[18]

١٧٦٢ــ (د ــ أبو أمامة الباهلي رضي الله عنه) قال : «سَمِعْتُ خُطْبَةَ رسول الله صلى الله عليه وسلم بمنًى يَومَ النّحر». أخرجه أبو داود.

1.762- Ebû Umâme el-Bahilî de;

— "Kurban günü Mina'da Rasûlullah'ın (as.) hutbesini dinledim" dedi.[19]

[18] **Ebû Davud**, Menâsik, 72/1954.

[19] **Ebû Davud**, Menâsik, 72/1955.

الفصل الثالث

في حجِّ الصَّبيِّ

III- SABÎNÎN HACCI

١٧٦٣ــ (م ط د س ــ **عبد الله بن عباس** رضي الله عنهما) « أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم لَقِيَ رَكْباً بالرَّوْحَاء. فقال : مَنِ **القومُ** ؟ قالوا : المسلمون ، فقالوا : مَنْ أنتَ ؟ قال : **رسولُ الله**، فرَفَعت إليه امرأةٌ صَبِيا ، فقالت : ألِهٰذا حَجٌّ ؟ قال : **نعم** ، **ولك أجر**».

وفي رواية : عن كُرَيب مُرسلا : « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم مَرَّ بامرأة وهي في مَحَفَّتِها، فقيل لها : هذا رسولُ الله ، فأخَذَت بِضَبْعَيْ صَبِي كان معها ، فقالت : ألهٰذا حج يا رسول الله؟ فقال: **نعم، ولَكِ أجرٌ**». أخرجه مسلم وأخرج أبو داود والنسائي الأولى. وأخرج الموطأ الثانية.

1.763- İbn Abbas'dan rivâyet edildiğine göre; Hz. Peygamber Ravhâ'da bir kafileye rastladı;

"- Bu kafile kimlerdir?" diye sordu.

"- Müslümanlardır; sen kimsin?" karşılığını verdiler. Hz. Peygamber;

"- Allah'ın Rasûlü!.." cevabını verince, bir kadın, kucağındaki çocuğu göstererek;

"- Bunun haccı câiz olur mu?" diye sordu. Hz. Peygamber de;

"- Evet, sana da ecir vardır" buyurdu.[20]

RİVÂYETLER

Küreyb'den[21] gelen mürsel bir rivâyet de şöyledir:

---

20 **Müslim**, Hac, 72/409; **Muvatta**, Hac, 81/344; **Ebû Davud**, Menâsik, 8/1736; **Nesaî**, Hac, 15.

21 **Ebû Rişdîn, Küreyb b. Ebî Müslim el-Hâşimî el-Medenî**: ö. 98/716. Medîneli tâbiîlerdendir. Abdullah b. Abbas'ın âzâdlısıdır. İbn Abbas, teyzesi Meymûne ve Ümmü Seleme'den rivâyeti vardır. Kendisinden Amr b. Dînâr, Zührî ve Sâlim b.

"Rasûlulah (as.), mahfesinde oturan bir kadına rastlamıştı. Kadına, O'nun, Allah'ın Rasûlü olduğu söylenince, yanındaki sabîyi koltuğunun altından tutarak kaldırdı ve;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, bunun haccı var mı?" diye sordu. Hz. Peygamber de;

"- Evet, sana da sevap var" buyurdu.

Hadîsi, **Müslim** tahric etti. **Ebû Davud** ve **Nesaî** ilk rivâyeti, **Muvatta** da ikinci rivâyeti tahric ettiler.

İZAH

Ravhâ; Medîne'ye yaklaşık 40 mil mesafede bir yer adıdır, **Mekke** yolu üzerinde bulunmaktadır.

Bu hadîs, mümeyyiz olmasa bile, çocuğun yaptığı haccın sahih olduğuna delildir. Fukahanın çoğu bu kanâattedir.

Ancak buradaki **"sahih olur"** ifadesi, hac sevabını alır anlamındadır. Yoksa bu hac, çocuk bülûğa erince yapması gereken haccın yerine geçmez. Bu aynen, bülûğa ermeyen bir çocuğun kıldığı namaz gibidir; sevabını alır ama, ileride gelecek olan sorumluluğunu düşürmez. Nitekim **Hâkim** ve **Beyhakî** şu hadîsi rivâyet ederler:

"أيُّما صَبِيَّ حَجَّ ثُمَّ بَلَغَ الْحِنْثَ فَعَلَيْهِ أنْ يَحجَّ حَجَّةً أُخْرى"

"Sabî iken hacceden biri, sonra bülûğa erince tekrar haccetmesi gerekir."

Bunuınla birlikte fukahadan bazısı, bülûğa erince tekrar haccetmesine gerek olmadığını da belirtmişlerdir.[22]

١٧٦٤ــ (ت ــ **جابر بن عبد اللّه** رضي الله عنه) قال: «رفَعت امرأةٌ صَبيا لها إلى رسول اللّه صلى الله عليه وسلم فقالت: يا رسول اللّه ألهذا حجٌّ؟ قال: **نعم ولك أجرٌ**».

أخرجه الترمذي.

Ebî'l-Ca'd rivâyet etti. Sikadır; hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. **Medîne**'de vefat etti.

[22] Bkz., **Menhel**, X, 277; **Avnu'l-Ma'bûd**, V, 160; **Zürkanî**, III, 260; **Evcezu'l-Mesâlik**, VIII, 159.

1.764- Câbir b. Abdullah şöyle dedi:

"Bir kadın, küçük çocuğunu kaldırıp Hz. Peygamber'e gösterdi ve;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, bunun için hac var mı?" diye sordu.

Hz. Peygamber de;

"- Evet, sana da sevap var" buyurdu [23]

١٧٦٥ـ (ت ـ **السائب بن يزيد** رضي الله عنه) قال : « حَجَّ بي أبي مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في حَجَّةِ الْوَداعِ ، وأنا ابنُ سَبْعِ سنين ». أخرجه البخاري والترمذي.

1.765- Sâib b. Yezid şöyle dedi:

"Vedâ haccı sırasında Rasûlullah'la (as.) birlikte babam bana da hac yaptırdı; o sırada ben yedi yaşında idim."[24]

١٧٦٦ـ (ت ـ **جابر بن عبد الله** رضي الله عنه) قال : « كُنَّا إذا حَججنا مع النبيِّ صلى الله عليه وسلم ، فكنَّا نلبِّي عن النساء والصبيان ».

أخرجه الترمذي وقال: هذا حديث غريب، وقد أجمع أهل العلم أن المرأة لا يُلبِّي عنها غيرُها.

1.766- Câbir b. Abdullah şöyle dedi:

"Hz. Peygamber'le birlikte haccettiğimizde, biz, çocuklar ve kadınlar adına telbiye getiriyorduk."[25]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi, **Tirmizî** tahric etti ve dedi ki:

"Bu hadîs, garibdir. İlim adamları, kadının yerine başka birinin telbiye getiremeyeceği konusunda icmâ etti."

---

[23] **Tirmizî**, Hac, 83/924.

[24] **Buharî**, Cezau's-Sayd, 25; **Tirmizî**, Hac, 83/925.

[25] **Tirmizî**, Hac, 84/927.

İZAH

Bu hadîs zayıftır; çünkü râvîlerinden **Eş'as b. Sivâr** zayıf, **Ebu'z-Zübeyr el-Mekkî** de müdellistir.

Hadîsin devamında **Ebû Davud**, kadının adına başkasının telbiye getiremeyeceğini, bizzat kendisinin telbiye getirmesi gerektiğini, ama sesini yükseltmesinin mekruh olduğunu özellikle kaydeder.

الفصل الرابع

في الإشتراط في الحج

IV- ŞARTLI HAC

١٧٦٧ــ (خ م س ــ **عائشة** رضي اللَّه عنها) قالت : « دَخَلَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم على ضُباعة بنت الزبير وقال لها : **لعلك أردت الحجّ** ؟ قالت : واللّه ما أجدُني إلاَّ وَجِعَة ، فقال لها: **حُجّي واشْتَرِطي وقُولي : اللّهم مَحلِّي حَيثُ حَبَستَني**. وكانت تحت المقداد بن الأسود ».

هذه رواية البخاري ومسلم. وفي رواية لمسلم: قالت : « دَخَلَ النبي صلى الله عليه وسلم على ضُباعة بنْتِ الزُبير بن عبد المطلب فقالت: يا رسولَ اللَّه، إنّي أُريدُ الحجَّ وأنا شَاكيةٌ ؟ فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم: **حُجّي واشْتَرِطي: أنَّ مَحلِّي حيث حَبَستَني**».

وأخرجه النسائي [أيضا مثله].

1.767- Hz. Âişe'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as) Dubâa bint Zübeyr'in[26] yanına gitti, dedi ki:

---

[26] **Dubâa bint ez-Zübeyr b. Abdülmuttalib el-Kuraşiyye el-Hâşimiyye:** Hanıom sahabîlerdendir. Hz. Peygamber'in amcası Zübeyr'in kızı, Mikdâd b. Esved'in de zevcesidir. Mikdâd'dan Abdullah ve Kerîme adlı iki çocuğu olmuş, Abdullah **Cemel** vakasında Hz. Âişe ile beraberken öldürülmüştü. Hz. Peygamber'den

"- Herhalde sen hacca gitmek istiyorsun?"

"- Vallahi hastayım."

"- Hacca git, ama şart koş! De ki: ***'Ya Rabbi, beni nerede hapsedersen, orası, benim ihrâmdan çıkış yerimdir.'***

Dubâa, o sırada Mikdâd b. el-Esved'in zevcesi idi.[27]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buharî** ve **Müslim**'indir.

Müslim'in diğer bir rivâyetinde Hz. Âişe şöyle dedi:

"Hz. Peygamber, Zübeyr b. Abdülmuttalib'in kızı Dubâa'nın yanına gitmişti. Dubâa dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; ben hacca gitmek istiyorum, ama rahatsızım..."

Hz. Peygamber;

"- Hacca git, ama; ***'Ya Rabbi, beni alıkoyduğun yer, haccı terk edeceğim yerdir'*** **diye şart koş!"**

Nesaî de, hadîsin benzerini tahric etti.

İZAH

Hadîste, rahatsızlığı sebebiyle haccını tamamlayacağından emin olmayan birinin şartlı bir niyetle hac yolculuğuna çıkması anlatılmaktadır. Hadîste böyle şartlı bir hacca Hz. Peygamber'in izin verdiği belirtiliyorsa da, konu, fukaha tarafından tartışılmıştır.

Sahâbelerden **Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, İbn Mes'ûd, İbn Abbas** vb. ile **İmam Şâfiî** ve **Ahmed b. Hanbel,** şartlı haccı câiz görürler. Delilleri de bu meâldeki hadîslerdir.

Buna mukabil **İbn Ömer, İbrahim en-Nehaî, İmama Mâlik** ve **Ebû Hanîfe**, bunun câiz olmadığını söylerler. Onlara göre, böyle rahatsızlanan biri, tavafını yapıncaya kadar ihrâmda kalır. Delilleri de 1712 numara ile geçen ve 1769 numara ile gelecek olan hadîslerdir.

Hadîsteki olayın kahramanı **Dubâa,** Hz. Peygamber'in amcasının kızıdır. Kocası **Mikdâd**'ın ise bir köle olduğu ve evlatlık olarak

---

rivâyetleri vardır. Kendisinden İbn Abbas, İbn Müseyyeb ve Urve rivâyet ettiler. Hadîsleri **Ebû Davud, Tirmizî** ve **Nesaî**'de tahric edilmiştir.

[27] **Buharî**, Nikâh, 15; **Müslim**, Hac, 15/104; **Nesaî**, Hac, 60.

yetiştirildiği şeklinde rivâyetler vardır. Bu durum göz önüne alındığında nikâhta nesep denkliğinin önemli olmadığı, dinde denkliğin aranması gerektiği anlaşılır. Nitekim **Mikdâd,** İslâm'ı ilk açıklayan yedi sahâbeden biridir. Fazileti ile maruftur. Hicrî 33'te **Mısır**'da vefat etti, cenazesi **Medîne**'ye götürüldü, namazını da **Hz. Osman** kıldı.[28]

١٧٦٨ـــ (م ت د س ـــ **عبد الله بن عباس** رضي الله عنهما) « أنَّ ضُباعَةَ بنْت الزُّبير بْنِ عبد المطلب أتت رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم فقالت : إنّي امرأةٌ ثَقِيلةٌ ، وإني أُريدُ الحجَّ ، فما تأمُرني؟ قال : **أهلي بالحجِّ واشترطي : أنَّ مَحلّي حيثُ تَحْبسُني** ، قال : فأدْركَت».

وفي رواية : « أنَّ ضُباعَةَ أرَادَت الحجَّ ، فأمرها النبيُّ صلى الله عليه وسلم أن تَشترط ، فَفعلت، ذلك عن أمرِ رسول الله صلى الله عليه وسلم ». هذه رواية مسلم.

وفي رواية الترمذي وأبي داود : « أنها أتت النبيَّ صلى الله عليه وسلم فقالت : يا رسول اللَّه، إني أُريدُ الحجَّ ، أفَأشْترطُ ؟ قال : **نعم** ، قالت : كيفَ أقُولُ ؟ قال : **قُولي : لَبَّيكَ اللّهمَّ لَبَّيكَ ، مَحلي من الأَرض حَيْثُ تَحبسُني** ». وفي رواية النسائي مثل الأولى. وله في أخرى مثل الثالثة وزاد: « **فإنَّ لك على رَبِّك ما استَثْنيت** ».

1.768- Abdullah b. Abbas'dan rivâyet edildiğine göre; "Zübeyr b. Abdülmuttalib'in kızı Dubâa, Hz. Peygamber'in yanına gitti ve dedi ki:

"- Ben ağır bir kadınım, hacca da gitmek istiyorum; ne buyurursunuz?"

Rasûlullah (as.) şu cevabı verdi:

"- Hac için ihrâma gir, ancak; *'Allah'ım beni nerede alıkoyarsan, orası ihrâmdan çıkış yerim olacaktır'* diye şart koş!"

Râvî der ki: "Dubâa, hacca gitmeyi başardı."[29]

---

[28] Bkz., **Aynî**, XX, 85.

[29] **Müslim**, Hac, 15/106; **Tirmizî**, Hac, 97/941; **Ebû Davud**, Menâsik, 22/1776; **Nesaî**, Hac, 59.

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyete göre; "Dubâa hacca gitmek istedi, Hz. Peygamber ona şart koşmasını emretti. O da, Rasûlullah'ın (as) emrinden dolayı bunu yaptı."

Bu, **Müslim**'in rivâyetidir.

Tirmizî ve **Ebû Davud**'un rivâyetlerine göre; Dubâa, Hz. Peygamber'e gelip;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, hacca gitmek istiyorum; acaba şart koşabilir miyim?" diye sormuş, Hz. Peygamber de;

"- Evet" buyurmuş. Dubâa;

"- Ne diyeyim?" diye sorunca da;

"- Lebbeyk Allahumme lebbeyk!.. Beni Alıkoyduğun yer, ihrâmdan çıkış yerim olacak, de!" cevabını vermiş.

Nesaî'nin rivâyeti de ilk rivâyet gibidir.

Nesaî'nin diğer bir rivâyeti de, üçüncü rivâyet gibidir, ancak fazla olarak; **"İstisnâ kıldığın şey, senin, Rabbi'nin üzerindeki hakkındır"** cümlesi yer alır.

١٧٦٩ــ (خ ط ت س ــ **عبد الله بن عمر بن الخطاب** رضي الله عنهما) « كانَ يُنكِرُ الاشْتِرَاطَ في الحَجِّ ويقول : أليس حَسْبُكُم سُنَّةَ نبيِّكم؟ ». هذه رواية الترمذي.

وزاد النسائي : « أنه لم يَشْتَرِط ، فإنْ حَبَسَ أحَدَكم حابسٌ فليأت البَيْتَ ، فَلْيطُف به ، وبَينَ الصّفا والمروة ، ثُمَّ لْيحلِقْ أو ليقَصِّرْ ، ثم لِيَحْلِلْ، وعليه الحجُّ من قابلٍ ».

وله في أخرى زيادة بعد قوله : « نَبِيِّكم : إنْ حُبِسَ أحدُكم عن الحجِّ طَافَ بِالبَيتِ وبالصَّفا والمروةِ، ثم حَلَّ مِنْ كُلِّ شيءٍ حتى يَحُجَّ عاما قَابلا ويَهْدِي ، أو يصُومَ إن لم يَجدْ هَديا ».

وأخرج البخاري والموطأ ، زيادة النسائي ، ولم يذكر الاشتراط.

1.769- Abdullah b. Ömer, hacda şart koşmayı uygun bulmaz ve;

"- Peygamber'imizin sünneti size yetmez mi?" derdi.[30]

[30] **Buharî**, Muhsar, 2; **Muvatta**, Hac, 32/103; **Tirmizî**, Hac, 102/948; **Nesaî**, Hac, 61.

RİVÂYETLER

Bu, **Tirmizî**'nin rivâyetidir. **Nesaî** şu ziyâdeyi yapar:

"O, asla şart koşmadı. 'Eğer birinizi, herhangi bir şey engellerse, Kâbe'ye gelsin, tavaf yapsın! Safâ ile Merve'yi sa'y etsin! Sonra traş olsun veya saçlarını kısaltsın! Sonra ihrâmdan çıksın! Ertesi yıl da tekrar haccetsin!' derdi."

Diğer bir yerde de, ilk rivâyetten sonra şu cümleleri ekler:

"Herhangi biriniz hacdan engellenirse, Kâbe'yi ve Safâ ile Merve'yi tavaf eder! Sonra her konuda ihrâmdan çıkar; nihayet ertesi yıl hacceder, kurban keser veya kurban bulamazsa oruç tutar."

Nesaî'nin ziyâdesini **Buharî** ve **Muvatta** da tahric ettiler, ancak şart koşmayı zikretmediler.

الفصل الخامس
في حمل السلاح بالحرم

V- HAREM'DE SİLAH TAŞIMAK

١٧٧٠ــ (خ ــ **سعيد بن جبير**) قال: «كنتُ مَعَ ابنِ عمرَ رضي اللَّه عنهما حين أَصَابُه سِنانُ الرُّمحِ في أخمصِ قَدَمِه فَلزِقَتْ قَدَمُهُ بالرِّكابِ فنزلتُ فَنَزَعْتُها وذلك بمِنَى ، فَبَلَغَ الحجَّاجَ ، فجاء يَعُودُهُ، فقال الحجَّاجُ : لَوْ نَعْلَمُ مَن أصابَكَ ؟ فقال ابنُ عمر : أنت أَصبْتَنِي ، قال : وكيفُ ؟ قال : حَملتَ السلاحَ في يومٍ لم يكن يُحْمَلُ فيه، وأَدخلتَ السلاحَ الحرمَ ، ولم يكن السِّلاحُ يدْخل الحرمَ ».

وفي رواية : عن سعيد بن عمرو بن سعيد بن العاص قال : « دَخَلَ الحجاجُ على ابن عمر ، وأنا عنده ، فقال : كيف هو ؟ قال : صالحٌ : قال : مَنْ أصَابَكَ ؟ قال أصابني مَنْ أمَرَ بحَمْلِ السلاح في يومٍ لا يَحِلُّ فيه حَمْلُهُ يعني : الحجاجَ ». أخرجه البخاري.

1.770- Saîd b. Cübeyr anlatıyor:

"İbn Ömer'in ayak tabanının çukuruna mızrak demiri battığı zaman ben onunla beraberdim. Ayağı, üzengiye takılmıştı. Ben indim, demiri çıkardım. Bu olay Mina'da oldu. Bu haber Haccac'a ulaşınca, Haccac onu ziyarete gitti;

"- Sana bunu batıranı bilseydik!.." dedi. İbn Ömer;

"- Bana bunu sen batırdın" dedi

"- Nasıl olur?" deyince;

"- Silâh taşınmaması gereken bir günde silâh taşıdın. Harem'e silâh sokulmaması gerekirken, sen Harem'e silâh soktun" dedi.[31]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette; Saîd b. Amr b. Saîd b. el-Âs[32] şöyle dedi:

"Haccac, İbn Ömer'in yanına gitti. Ben de onun yanında bulunuyordum. Haccac;

"- Ayağın nasıl?" diye sordu. İbn Ömer;

"- İyidir" dedi.

"- Seni kim yaraladı?" deyince;

"- Beni silâh taşınması helâl olmayan bir günde silâh taşımayı emreden kişi yaraladı" dedi. Yani o, Haccac'ı kastediyordu.

Hadîsi **Buharî** tahric etti.

---

[31] **Buharî**, İdeyn, 9.

[32] **Ebû Osman, Saîd b. Amr b. Saîd b. el-Âs el-Kuraşî el-Emevî el-Medenî ed-Dımaşkî el-Kûfî**: ö. 120/738 ds. Aslen Medînelidir, bilâhare **Şam**'a göçtü, daha sonra da **Kûfe**'ye giderek oraya yerleşti. Hz. Peygamber'den mürsel rivâyetleri vardır. Abdullah b. Abbas ve İbn Ömer'den rivâyet etmiştir. Kendisinden Şu'be ve el-Esved b. Kays rivâyet etti. Sikadır; hadîsleri **Tirmizî** hariç kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

İZAH

Hadîste anlatılan olay **Haccac**'ın, **Abdullah b. Zübeyr**'i katletmesinden bir yıl sonra, hicrî 74'te vukû bulmuş ve **İbn Ömer** birkaç gün hasta yattıktan sonra da vefat etmişti.

Haccac-ı Zâlim diye meşhur olan **Haccac b. Yusuf es-Sekafî**, o tarihte Hicaz Emîri idi. **Abdullah b. Zübeyr**'i öldürdükten sonra, kırılan prestijini onarmak için **İbn Ömer** gibi sevilen kişileri ziyaret ederdi.

Aynî, bu konuda başka bir rivâyet nakleder. Buna göre; halife **Abdülmelik**, **Haccac**'a, hiçbir konuda **İbn Ömer**'e muhalefet etmemesini ve ona uymasını yazmış; bu emir ağırına giden **Haccac** da bir adamını görevlendirerek zehirli bir mızrağı **İbn Ömer**'e batırmasını temin etmişti. Kendisinin masum olduğunu göstermek için de, bunu yapanın kim olduğunu bulursa boynunu vuracağını söylemiş.[33]

Hadîs, **Harem**'de silâh taşımanın yasak olduğuna delildir. Çünkü **Harem**, herkes için emân yurdudur. Yüce Allah "وَمَن دَخَلَه كَانَ آمِنًا" ; *"Oraya giren emin olur"*[34] buyurmaktadır. Hz. Peygamber de;

"لا يَحِلُّ لأَحَدِكُمْ أنْ يَحْمِلَ بِمَكَّةَ السِّلَاحَ"

"Hiçbirinize Mekke'de silâh taşımak helâl değildir"[35] buyurmuştur.

Sadece düşman korkusu olduğu takdirde, ihtiyata binâen silâh taşımaya cevaz verilir.

١٧٧١ـــ (خ م د ـــ أبو إسحاق عمرو بن عبد اللّٰه السبيعي رحمه اللّٰه) قال : سمعتُ البرَاءَ يقول: « لما صالح رسولُ اللّٰه صلى الله عليه وسلم أهلَ الحُديبيةِ ، صَالحُهمْ على أن لا يَدْخُلوها إلا بجُلُبَّانِ السلاحِ ، فَسَألتُهُ : مَا جُلُبَّانُ السلاح ؟ قال: القِرابُ بما فيه ».

أخرجه أبو داود.

---

[33] **Aynî**, VI, 287.

[34] Âli İmran, 97.

[35] **Müslim**, Hac, 83/449.

وهو طرف من حديث طويل أخرجه البخاري ومسلم وهو مذكور في كتاب الغزوات من حرف الغين.

1.771- Ebû İshak es-Sebiî anlatıyor:

"Berâ'yı şöyle söylerken dinledim:

"Rasûlullah (as.) Hudeybiye'de sulh aktedince; Harem'e, silâhları ancak kılıfında olmak şartıyla girmek üzere anlaştı."

Râvî der ki:

"- Silâh kılıfı nedir?" diye sordum.

(Ebû İshak) da;

"- İçinde silâh olan kaptır" dedi.[36]

RİVÂYETLER

Bu, **Buharî** ve **Müslim**'in tahric ettiği uzun bir hadîsin bir bölümüdür. Hadîs ileride Kitabu'l-Gazavat'ta gelecektir.

İZAH

Bir taraftan **Mekke**'de silâh taşımak câiz değilken, burada müslümanların kılıçlarını kuşanmış oldukları halde **Mekke**'ye girecekleri şartı ile anlaşma yapılması tezat gibi görülebilir. Ancak bu, bir tezat değildir; müşriklere güvenemeyen Hz. Peygamber'in almak ihtiyacını duyduğu bir tedbirdir. Eğer müşrikler anlaşmayı bozup ihanet ederlerse, müslümanlar kendilerini korumak imkânına sahip olacaklardı. Ancak her şeye rağmen kılıçların kınlarında oluşu da bir sulh ve emân alâmeti sayılırdı.

---

[36] **Buharî**, Umre, 3; Sulh, 6; Cizye, 19; Megazî, 43; **Müslim**, Cihad, 34/90; **Ebû Davud**, Menâsik, 32/1832.

الفصل السادس

في ماء زمزم

VI- ZEMZEM SUYU

١٧٧٢ـــ (خ م ـــ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال : « سَقَيْتُ النبيَّ صلى الله عليه وسلم من زَمْزَمَ ، فَشَرِبَ وهو قائمٌ ».

وفي رواية : « واستَسقى وهو عند البَيتِ ، فأتيتُهُ بدلوٍ ».

زاد في رواية قال: «فَحلَفَ عِكْرِمَةُ: ما كان يومئذٍ إلا على بعيرٍ». أخرجه البخاري ومسلم.

1.772- Abdullah b. Abbas şöyle dedi:
"Hz. Peygamber'e zemzem ikrâm ettim, onu ayakta içti."[37]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette; "Rasûlullah (as.), Kâbe'nin yanında iken su istedi, ben de O'na bir çanakla su getirdim" der.

Başka bir rivâyette de, **İkrime**'nin; "Hz. Peygamber'in o esnada devesinin üzerinde olduğunu" yeminle söylediği ilave edilir.

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

İZAH

Zemzem: Kâbe-i Muazzama'nın 20 metre kadar güney doğusundaki bir su kaynağının adıdır. Kelime, **"çok bol su"** anlamına gelir. **Mekke**'de tek başlarına yaşayan **Hacer** ve oğlu **İsmail**'in susuzluktan bunaldıkları bir sırada **Cebrâil** aleyhisselâm gelip topuğuyla veya kanadıyla yeri eşelemiş ve suyu akıtmıştı. Sonra **Cürhümlüler Mekke**'de yerleşmişler, hatta **Hz. İsmail** onlardan kız almıştı. Bilâhare **Cürhümlüler** halka zulmetmeye başlayınca, diğer

---

[37] **Buharî**, Hac, 76; Eşribe, 16; **Müslim**, Eşribe, 15/117.

kabileler tarafından **Mekke**'den çıkarıldılar. Ancak **Cürhümlüler Mekke**'yi terk ederken **Zemzem** kuyusunu da doldurdular.

Bilâhare Hz. Peygamber'in dedesi **Abdülmuttalib,** gördüğü bir rüya üzerine, oğlu **Hâris** ile birlikte **Zemzem** kuyusunu kazmaya başladı. Kuyudan, altından yapılmış iki ceylan heykeli ile birkaç kılıç ve zırh çıktı. Ceylan heykelleri Kâbe'nin kapısına asıldı, kılıç ve zırhlar da **Abdülmuttalib'**de kaldı.

Sonra o da bu zırh ve kılıçları döktürüp **Kâbe**'ye kapı yaptırdı, heykellerden de birini eritip bu kapıya süs yaptırdı. **Kâbe**'deki **sikaye** görevi de ona ve nesline verildi.[38]

Zemzem suyunun fazileti ve kudsiyeti konusunda pek çok rivâyet vardır. **Abdürrezzak, Musannaf'**ında bu konu hakkında özel bir bâb ayırmıştır.[39]

Müslim'in rivâyetinde, Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"إنّها مُبارَكَةٌ. إنّهاطَعامُ طُعْمٍ"

"Zemzem, gerçekten mübarektir. O, hakikaten doyurucu bir yemektir."[40]

Ebû Davud et-Tayalisî, bu hadîsi; **"O, gerçekten hastalık için de şifâdır"** cümlesini de katarak rivâyet eder.

Hz. Peygamber'in göğsünün yarıldığında içinin ve kalbinin zemzem suyu ile yıkandığı da bilinmektedir.

İbn Mâce de şu hadîsi kaydeder:

"Zemzem suyu ne için içilirse, ona şifâ olur."[41]

Zemzem suyunu içmenin şekli ve âdâbı konusunda **İbn Abbas**'dan aşağıdaki rivâyet nakledilmiştir. **İbn Abbas** bir zâta dedi ki:

"Zemzem'den su içmek istediğin zaman, kıbleye karşı dur ve Allah'ın adını an! Suyu içerken de üç defa nefes al ve ondan kana kana iç. Bitirince de Allah'a hamd et. Çünkü Rasûlullah (as.) şöyle buyurdular:

---

38 Bkz., Mu'cemu'l-Buldan, III, 166; el-Kâmil fi't-Tarih, II, 12.

39 Bkz. , **el-Musannaf**, V, 112-119.

40 **Müslim**, Fedâilu's-Sahâbe, 28/132.

41 **İbn Mâce**, Menâsik, 78/3062.

"إنَ آنيَةَ ما بَيْننا وَ بَيْنَ الْمنافقين انّهمْ لا يَتَضَلّعونَ مِنْ زَمّزَم"

"Bizimle münâfıklar arasındaki fark, onların zemzemden kana kana içememeleridir."[42]

AYAKTA SU İÇMEK

İzahına çalıştığımız hadîste de görüldüğü üzere Hz. Peygamber zemzemi ayakta içti. Kendisinin ve sahâbenin ayakta içtiğine dair başka rivâyetler de vardır.[43] Kezâ oturarak içtiği, ayakta içmeyi yasakladığı şeklinde rivâyetler de vardır.[44]

Bu rivâyetleri göz önüne alan **Nevevî,** şu hükme varır:

"Ayakta içme yasağı tenzihen mekruhtur, haram değildir."

Tahavî'nin değerlendirmesi daha ilginçtir:

"Hz. Peygamber'in bu yasağı, ümmetine duyduğu şefkatin ifadesidir; çünkü O, ayakta içmenin bazı zararlara ve hastalıklara yol açabileceğinden korkuyordu."[45]

Günümüzün bazı kardiyologları da, ayakta su içmenin kalp kapakçıklarına menfî tesiri olduğunu ifade etmekte iseler de, bunun kesin tespiti henüz yapılmamıştır.

Hz. Peygamber'in özellikle zemzemi ayakta içtiği bilinmektedir. O'nun zemzemi ayakta içmesi, zemzemde bulunan diğer sulardan farklı nitelikteki bazı özelliklerle izah edilmeye çalışılmıştır. Ancak bu farklı nitelikler, hazımla birlikte ortaya çıkar. Suyun mideye ulaşması konusunda ayakta içmekle oturarak içmek arasında çok fark olmasa gerektir.

١٧٧٣ــ (عبد اللّه بن عمر بن الخطاب رضي اللّه عنهما) « أنَّ رسولَ اللّه صلى اللّه عليه وسلم أمَرَ رَجُلا من قُرَيشٍ في المُدَّةِ : أنْ يَأْتِيَهُ بماءِ زَمْزَمْ إلى الحديبية، فذهب به منه إلى المدينة». أخرجه...

---

[42] **İbn Mâce**, Menâsik, 78/3061.

[43] Bkz., **Câmiu'l-Usûl**, hadîs no: 3079-3086.

[44] Bkz., **Câmiu'l-Usûl**, hadîs no: 3087-3090.

[45] Bkz., **Aynî**, IX, 279.

1.773- Abdullah b. Ömer'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlulllah (as.) Kureyşli bir adama, Hudeybiye anlaşması sırasında Hudeybiye'ye zemzem suyu getirmesini emretti. Hz. Peygamber, getirilen suyu Medîne'ye götürdü."[46]

١٧٧٤ـ (ت ـ عائشة رضي اللّه عنها) « كانت تَحْمِلِ ماء زمزمَ وتُخْبِرُ أنَّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم كان يَحْمِلُهُ». أخرجه الترمذي.

1.774- Hz. Âişe zemzem suyunu götürürdü ve Rasûlullah'ın (as.) da onu götürdüğünü söylerdi.[47]

İZAH

Bu hadîs, zemzem suyunun hacılar tarafından kendi memleketlerine götürülmesinin meşrûiyetine delildir. Çünkü bunu bizzat Hz. Peygamber yaptığı gibi, O'ndan sonrakiler de yaptı.

الفصل السابع

في أحاديث متفرقة

VII- MÜTEFERRİK HADİSLER

١٧٧٥ـ (ت د ـ عائشة رضي اللّه عنها) قالت : « قلت : يا رسول اللّه ألا نَبني لَكَ بمِنًى بَيتاً يُظلُّكَ من الشمس ؟ فقال: **لا، إنما هو مُنَاخٌ لَمن سَبَقَ إليه**». أخرجه الترمذي وأبو داود.

1.775- Hz. Âişe'den rivâyet edilmiştir:

"Dedim ki:

---

[46] Hadîsi **Rezîn** tahric etti.

[47] **Tirmizî**, Hac, 115/963.

"- Ey Allah'ın Rasûlü; Mina'da seni güneşten koruyacak bir bina yapalım mı?"

"- Hayır! Mina, oraya geleceklerin develerini çökertecekleri yerdir."[48]

İZAH

Uzunca bir süre **Mina**'da kalan Hz. Peygamber için kurulan çadır, kızgın güneşin hararetinden O'nu yeterli ölçüde koruyamadığı için bir bina yapmayı istemişler, ama Rasûlullah (as.) **Mina**'nın binalarla dolacağı ve hacıların konaklamalarını zorlaştıracağı endişesiyle buna engel olmuştu. Hadîste bu olay anlatılmaktadır. **Mina,** şeytan taşlama, kurban kesme, traş olma gibi pek çok hac menâsikinin edâ edildiği bir yerdir. Hacıların devamlı hareket halinde bulundukları bir mekândır. Bu itibarla bu hareketli hayatı zorlaştıracak mekân daraltma ameliyesi doğru değildir.

١٧٧٦ـ (د ــ **أبو واقد الليثي** رضي الله عنه) قال : سمعتُ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم يقول لأزواجه في حجةِ الوداع : « **هذه ، ثم ظُهورُ الحُصْرِ** ». أخرجه أبو داود.

1.776- Ebû Vâkıd el-Leysî[49] şöyle dedi:

"Vedâ haccında Rasûlullah'ın (as.), hanımlarına şöyle dediğini duydum:

"İşte bu (hac farizâsı tamamlandı), **bundan sonra hasırların sırtı var..."**[50]

---

[48] **Tirmizî**, Hac, 51/881; **Ebû Davud**, Menâsik, 90/2019.

[49] **Ebû Vâkıd, el-Hâris b. Avf el-Leysî:** ö. 68/687. Sahabîdir, **Bedir** ehlindendir. Künyesiyle meşhurdur, ismi hakkında farklı rivâyetler bulunmaktadır. **Mekke** fethi sırasında kabilesinin sancaktarlığını yapıyordu. Medînelidir, ancak **Mekke**'de mücâvir kaldı ve orada vefat etti. Kendisinden Süleyman b. Yesâr ve İbn Müseyyeb rivâyet etti. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi.

[50] **Ebû Davud**, Menâsik, 1/1722.

İZAH

"Bu hacdan sonra size hasırların sırtı var" cümlesi; bundan sonra tekrar hac yapmak size farz değildir, artık evlerde oturmak vardır anlamında kinaî bir ifâdedir. Burada hac farizâsının, bir defa hac yapmakla yerine getirilmiş olacağı anlatılmaktadır. Bununla birlikte nâfile olarak hac yapmanın yasak olmadığında ve bu hükümde kadınların da erkekler gibi olduğunda şüphe yoktur.[51]

١٧٧٧ــ (خ ــ إبراهيم رحمه الله) عن أبيه عن جده « أنَّ عمرَ أذِنَ لأزواج النَّبيِّ صلى الله عليه وسلم في آخرِ حَجَّةٍ حَجَّها يعني : في الحج وبَعَثَ مَعَهنَّ عبدَ الرحمن يعني : ابن عوف وعُثمانَ بنَ عَفانَ».

قال الحميديُّ: هكذا أخرجه البخاري قال: قال لي أحمد بن محمد حدثنا إبراهيم عن أبيه عن جده. قال الحميديُّ: قال أبو بكر البرقاني: هو إبراهيم بن عبد الرحمن بن عوف وفي هذا نظر.

1.777- İbrahim[52], babası[53] vasıtasıyla dedesinden[54] rivâyet ediyor:

---

[51] Bkz., **Menhel**, X, 259; **Avnu'l-Ma'bûd**, V, 146.

[52] **Ebû İshak, İbrahim b. Sa'd b. İbrahim b. Abdurrahman b. Avf ez-Zührî el-Kuraşî el-Medenî:** ö. 108-183/726-799. Meşhur sahabî Abdurrahman b. Avf'ın torununun oğludur. Tebeu't-tâbiîndendir. Babasından, Zührî ve Hişâm b. Urve'den rivâyet etmiştir. Kendisinden Şu'be, İbn Mehdî, İbn Vehb gibi büyük muhaddisler rivâyet etti. Aslen Medînelidir, ancak **Bağdad**'a göçmüş, oraya yerleşmiş ve orada vefat etmiştir. Babası **Medîne** kadısı idi. Kendisi de **Bağdad**'da Beytülmal Emîni idi. Yaşadığı dönemde **Bağdad**'ın en büyük muhaddisi sayılırdı. Sikadır ve rivâyetleri delil kabul edilir. Hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[53] **Ebû İbrahim, Sa'd b. İbrahim b. Abdurrahman b. Avf ez-Zührî el-Kuraşî el-Medenî**: ö. 125/743. Medîneli tâbiîlerdendir. Aşere-i mübeşşereden Abdurrahman b. Avf'ın torunudur. Annesi meşhur sahabî Sa'd b. Ebî Vakkas'ın kızı Ümmü Gülsüm'dür. Medîne'de kadılık yapmıştır. Müttakî, âbid ve zâhid bir şahsiyetti. Babasını, Enes b. Mâlik ve İbrahim b. Sa'd b. Ebî Vakkas'ı dinledi; kendisinden oğlu İbrahim, Hammâd b. Zeyd, İbn Uyeyne rivâyet etti. Sikadır; hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

"Hz. Ömer, yaptığı son hac esnasında, Rasûlullah'ın (as.) hanımlarına da hacca gitmeleri için izin verdi, onlarla birlikte Abdurrahman b. Avf'ı ve Hz. Osman'ı gönderdi."[55]

RİVÂYETLER

el-Humeydî dedi ki:

"**Buharî,** hadîsi bu şekilde tahric etti ve şöyle dedi: "Ahmed b. Muhammed[56] bana; 'bunu bize İbrahim, babası vasıtasıyla dedesinden tahdis etti' dedi."

el-Humeydî şunu da ekledi:

"Ebû Bekir el-Berkanî dedi ki:

"O, İbrahim b. Abdurrahman b. Avf'tır. Ama bu husus araştırılmalıdır."

İZAH

Buradaki **İbrahim**'den maksat, **Abdurrahman b. Avf**'ın torunun oğludur.

Bir önceki hadîste, artık kadınlara bir başka haccın farz olmadığı belirtilmekte idi. Burada **Hz. Ömer** tarafından Rasûlullah'ın (as.) hanımlarının hacca gönderilmesi, nâfile haccın cevazını gösterir.

Ayrıca hanımların, mahremi olmadan da hacca gidebilecekleri de görülmektedir.[57]

---

[54] **Ebû İshak, İbrahim b. Abdurrahman b. Avf ez-Zührî el-Kuraşî el-Medenî:** ö. 96/715. Medîneli tâbiîlerdendir. Bazıları onu sahabîlerden sayar. Ama doğrusu onun Hz. Peygamber'in vefatından kısa süre önce dünyaya geldiğidir. Babası aşere-i mübeşşereden meşhur sahabî Abdurrahman b. Avf'tır. Annesi de Hz. Osman'ın anneden kızkardeşi Ümmü Gülsüm bint Ukbe b. Ebî Muayt'tır. Babasını, Hz. Ömer'i ve Hz. Osman'ı dinlemiştir. Kendisinden oğlu Sa'd, Zührî ve Atâ b. Ebî Rebâh rivâyet etti. Sikadır; hadîsleri **Tirmizî** hariç kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[55] **Buharî**, Cezâu's-Sayd, 26.

[56] **Ebû Muhammed, Ahmed b. Muhammed b. el-Velîd b. el-Ezrak el-Ğassânî el-Mekkî**: ö. 217/832. Mekkeli râvîlerdendir. İbrahim b. Sa'd ez-Zührî, Malik ve İbn Uyeyne'den rivâyeti vardır. Kendisinden Buharî ve Ebû Hâtim rivâyet etti. Sikadır; rivâyeti **Buharî**'de tahric edilmiştir.

[57] Bu konuda bkz., **İbn Hacer**, IV, 90.

١٧٧٨ـ (ت ـ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) أنَّ رَجلا قال لرسول الله صلى الله عليه وسلم : «مَن الحاجُّ ؟ قال: الشَّعثُ التَّفِلُ ، قال : وأيُّ الحجِّ أفضلُ ؟ قال : العَجُّ والثَّجُّ ، قال : وما السبيلُ ؟ قال : الزّادُ والراحلةُ ». أخرجه الترمذي.

1.778- Abdullah b. Ömer'den rivâyet edildiğine göre; bir adam, Rasûlullah'a (as.) dedi ki:

"- Hacı kimdir?"

"- Saçını yıkayıp taramayı ve koku sürünmeyi çoktan terk etmiş olandır."

"- Hangi hac daha faziletlidir?"

"- Yüksek sesle telbiye getirilen ve kurban kesilen hac."

"- Yol nedir?"

"- Azık ve binektir."[58]

İZAH

"Hacı kimdir?" sorusuna verilen ilk cevapta, onun ihrâm yasaklarına hakkıyla uyan kişi olduğu anlatılmak istenmiştir.

En faziletli hac olarak telbiye ve kurbanın zikredilmesi, bir taraftan bunların edâsını belirtirken, diğer yandan da haccın başlangıç ve bitiş amellerinden olan telbiye ve kurbanın hatırlatılması, bu iki iş arasındaki bütün menâsikin hakkıyla edâsını da çağrıştırmaktadır.

"Yol nedir?" sorusundan maksat da, "مَنِ اسْتَطاعَ إليه سَبيلاً" ; *"Onun yoluna gücü yetenlerin..."*[59] âyetindeki **"yol"** kelimesinin ne anlama geldiğidir. Hz. Peygamber buna, gayet kısa bir ifade ile **"azık ve binek"** diye cevap vermiştir. **"Binek"**ten maksat, kendisini **Mekke**'ye götürüp getirecek vasıtadır. **"Azık"** ise; kendisinin ve âile efrâdının, hacdan dönünceye kadar iâşesine yetecek maddî imkân ve erzaktır.

İzahına çalıştığımız hadîsin râvîlerinden **İbrahim b. Yezîd**, metrûk biridir ve bu rivâyet de sadece onun rivâyetiyle

---

[58] **Tirmizî**, Tefsir, 4/2998.

[59] Âli İmran, 97.

bilinmektedir. Ancak bu manada başka rivâyetlerin de bulunması, onu kuvvetlendirmektedir.

١٧٧٩ــ (أبو هريرة رضي الله عنه) أنّ رجلا قال لرسول الله صلى الله عليه وسلم : «عليّ حَجَّةُ الإسلام ، وعليّ دَينٌ ؟ قال : اقض دَيْنك ». أخرجه...

1.779- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre; bir adam, Rasûlullah'a (as.) dedi ki:

"- Bana, İslâm'ın hac emri farz oldu, ama borcum da var!"

"- Borcunu öde!"[60]

İZAH

Bu hadîste bir kul hakkı olması hasebiyle borcun, Allah hakkı olan hacdan önce geldiği görülmektedir. Kul haklarının, günümüz ifadesi ile insan haklarının öncelik sırasını göstermesi bakımından dikkate değer bir rivâyettir.

١٧٨٠ــ (خ ــ ثمامة بن عبد الله بن أنس) قال: «حَجَّ أَنَسٌ رضي الله عنه على رَحْلٍ، ولم يكن شَحيحا، وحَدَّثَ أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم حجَّ على رَحْلٍ وكانت زامِلَتَهُ». أخرجه البخاري.

1.780- Sümâme b. Abdullah b. Enes[61] şöyle dedi:

"Enes, deve sırtında, semer üzerinde hac yaptı; o, cimri değildi. O;

"Hz. Peygamber, eşyasını yüklediği bir devenin sırtında semer üzerinde hac yaptı" dedi.[62]

---

[60] Hadîsi **Rezîn** tahric etti.

[61] **Sümâme b. Abdullah b. Enes b. Mâlik el-Ensârî el-Basrî:** ö. 110/728. Basralı tâbiîlerdendir. Dedesi meşhur sahabî Enes b. Mâlik'i ve Berâ b. Âzib'i dinlemiştir, Kendisinden Habîb b. eş-Şehîd ve Hammâd b. Seleme rivâyet etti. **Basra**'da kadılık yapmış, ancak beğenilmemiştir. Genelde sika kabul edilir, yalnız Yahya b. Maîn'e göre zayıftır. Hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir, ama rivâyetleri azdır.

İZAH

Enes b. Mâlik, Rasûlullah'ın (as.) duâsı bereketiyle mal ve evlat açısından zengin biriydi. Buna rağmen semer üzerinde hac yapmasının sebebi, yoksulluk veya cimrilik değil, Hz. Peygamber'in yaptıklarını aynen yapmaktan duyduğu hazdır. Aslında bu, ashâbın büyük çoğunluğunun müşterek özelliği idi. Üstelik bu konuda önemli-önemsiz ayırımı da yapmazlardı.

١٧٨١ـــ (ط ـــ مالك بن أنس) بلَغهُ : « أنَّ عُثمانَ بن عفانَ رضي الله عنه كانَ إذا اعتمَرَ رُبما لم يَحطُطْ عن راحلَته حتَّى يرجع ». أخرجَهُ الموطأ.

1.781- Mâlik b. Enes'e ulaşan bir habere göre; "Hz. Osman umre yaptığında, geri dönünceye kadar ekseriya devesinden inmezdi."[63]

İZAH

Mâlik'in belâğât yoluyla ve munkatı bir senedle rivâyet ettiği bu hadîste, **Hz. Osman**'ın geri dönünceye kadar devesinden inmediği belirtilmektedir. Bunun sebebi, hac esnasında başka işlerle uğraşmamaktı. İbadetini süratle edâ etmek ve sonra **Mekke**'de fazlaca eğlenmeden hemen **Medîne**'ye dönmekti. Çünkü Hz. Peygamber'in tavsiyeleri bu istikamette idi.

١٧٨٢ـــ (خ م ط د ـــ عبيد بن جريج) قال لعبد الله بن عمر رضي الله عنهما : «رأيتكَ تَصنعُ أربعا لم أرَ أحدا من أصحابك يَصنعها ؟ قال : ما هي يا ابنَ جُرَيج ؟ قال : رأيتُك لا تمسُّ من الأركان إلا اليمانيَّيْن ، ورأيتُك تَلْبسُ النّعالَ السِّبتية ، ورأيتك تَصبغُ بالصفرَة ، ورأيتُك إذا كنتَ بمكة أهَلَّ النّاسُ إذا رأوُا الهلال ، ولم تُهلل حتى يكون يومُ التروية ؟ فقال عبد الله بن عمر : أمّا الأركانُ، فإني لم أرَ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يَمسُّ إلا اليمانِيَّيْن ، وأمّا النّعالُ السِّبتيةُ ، فإني رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم يَلْبسُ النعالَ التي ليس فيها شعرٌ ، ويتوضأُ فيها ، فأنا أُحبُّ أن ألبَسها ، وأما الصفرةُ ، فإني رأيتُ

---

[62] **Buharî**, Hac, 3, ta'lîkan.

[63] **Muvatta**, Hac, 21/68.

رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم يَصْبُغُ بها ، فأنا أُحِبُّ أن أَصبغَ بها ، وأما الإهلالُ ، فإني لم أَرَ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم يُهِلُّ حتى تَنْبعِثَ به رَاحِلتُهُ». أخرجه البخاري ومسلم والموطأ وأبو داود.

1.782- Ubeyd b. Cüreyc[64], Abdullah b. Ömer'e dedi ki:

"- Senin dört şeyi yaptığını görüyorum, halbuki arkadaşlarından hiçbirinin onları yaptığını görmedim."

"- Nedir onlar, ey Cüreyc'in oğlu?"

"- Kâbe'nin sadece iki Yemânî rüknüne dokunduğunu gördüm. Sonra kılsız deriden yapılan na'lin giydiğini, saçını-sakalını sarıya boyadığını ve Mekke'de halkın, (Zilhicce) hilâlini gördüğü zaman ihrâma girip telbiye getirdiğini, ama senin terviye (8. Zilhicce) günü ihrâma girdiğini gördüm."

Abdullah b. Ömer şu cevabı verdi:

"- Rükünler konusu şöyle: Ben, Rasûlullah'ın (as.) iki Yemânî rükünden başkasına dokunduğunu görmedim. Kılsız na'line gelince; Rasûlullah'ın (as.) kılsız na'lin giydiğini ve o şekilde abdest aldığını gördüm. Bu yüzden ben de onu giymeyi seviyorum. Sarı rengi de Rasûlullah'ın (as.) süründüğünü gördüm; bu yüzden ben de onu sürünmeyi seviyorum. Telbiyeye gelince; ben, Rasûlullah'ın (as.), devesi yola çıkmadan telbiye getirdiğini görmedim."[65]

İZAH

"İki Yemânî rükün"den maksat, **Kâbe**'nin **Haceru'l-Esved** ve ondan önceki köşesidir. Karşı tarafta kalan köşelere de **"İki Şâmî rükün"** denir.

---

[64] **Ubeyd b. Cüreyc et-Temîmî (et-Teymî?) el-Medenî:** Medîneli tâbiîlerdendir. Abdullah b. Abbas, Ebû Hureyre ve Abdullah b. Ömer'den rivâyeti vardır. Kendisinden Zeyd b. Elsem ve Yezîd b. Ebî Habîb rivâyet etti. Nesaî, Ebû Zur'a ve İbn Hibbân onun sika olduğunu söylerler. Hadîsi **Tirmizî** hariç kütüb-ü sitede tahric edilmiştir.

[65] **Buharî**, Vudû', 30; **Müslim**, Hac, 5/25; **Muvatta**, Hac, 9/31; **Ebû Davud**, Menâsik, 21/1772.

Yemânî rükünler, **Hz. İbrahim**'in attığı temeller üzerinde bulunmaktadır, değişmemiştir. Ama **Şâmî** rükünler değişmiştir. Bu itibarla **Yemânî** rükünler daha efdâl görülür.[66]

Hadîsteki **"rükne dokunmak"**tan maksat da istilâmdır.[67]

O dönemlerde ayaklara giyilen şeyler, genellikle deriden mamul veya tasması deri olan takunyalardı. Bu derilerin kılları da çoğu kez üzerinde olurdu. Hz. Peygamber ise tabaklanmış veya en azından kılları alınmış derileri kullanırdı.

Sarı boya konusunda ise, bunun saça, sakala ve elbiseye uygulanabileceği konusunda muhtelif rivâyetler olmakla birlikte bunun belli bir standardı yoktur. Mutlaka sarının tercihi şeklinde bir kesinlik de yoktur. Hz. Peygamber'in, daha farklı renkleri kullandığı da bilinmektedir.

Terviye, Zilhicce'nin 8. gününe denir. **Harem** dahilinde ikamet edenlerin, terviye günü **Mina'**ya gitmek üzere yola çıkacağı sırada ihrâma girmeleri müstehabdır. **İbn Ömer**'le birlikte bazı **Şâfiî** ve **Mâlikîler** de bu görüştedir. Çoğunluk ise Zilhicce'nin 1. günü ihrâma girmeyi efdâl görür. Bu tarihlerin hepsinde ihrâma girmenin câiz olduğunda kimsenin şüphesi yoktur.

Telbiyeyi Zilhicce'nin ilk günü getirmek mi, yoksa terviye günü **Mina**'ya hareket edileceği sırada getirmek mi daha faziletlidir konusu da, önceki paragrafta belirtilen ihrâma bağlı bir konudur.[68]

١٧٨٣ـــ (خ ــ نافع مولى ابن عمر) أنَّ ابْنَ عمر رضي اللّه عنهما قال : «إنَّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم كان ينزل بذي الحُلَيفَةِ – حين يعتمرُ ، وفي حَجَّته [حين حج] – تَحْتَ سَمُرَةٍ في موضع المسجد الذي بذي الحليفة ، وكان إذا رجع من غزْوٍ ، وكان في تلك الطريق ، أو حجٍّ أو عمرة: هَبَطَ بَطْنَ واد فإذا ظَهرَ من بَطْنِ واد أناخَ بالبطحاء التي على شَفِيرِ الوادي الشَّرقيَّة، فَعرَّسَ ثَمَّ حتّى يُصْبحَ ، لَيْسَ عند المسجد الذي بحجارةٍ ، ولا على الأكمةِ التي عليها المسجد ، كان ثَمَّ خليجٌ يصلّي عبدُ اللّه عنده ، في بطنه

[66] **Kâbe**'nin rükünleri için bkz., hadîs no: 1440 ve izahı.

[67] **İstilâm** için bkz., hadîs no: 1439 ve izahı.

[68] Bkz., Zürkanî, III, 40; Evcezu'l-Mesâlik, VI, 237; Tekmiletu'l-Menhel, I, 36.

كُثُبٌ كان رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم ثَمَّ يُصَلِّي ، فَدَحَا السيلُ فيه بالبطْحَاء حتى دُفِنَ ذلك المكان الذي كان عبدُ اللَّه يصلِّي فيه ، قال نافعٌ : وإن عبد اللَّه بن عمر حدَّثَهُ: أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم صَلَّى حَيْثُ المسجد الصغير الذي دون المسجد الّذي بشَرَفِ الرَّوْحَاء ، وقد كان عبدُ اللَّه يَعْلَمُ المكانَ الذي صَلَّى فيه النبيُّ صلى الله عليه وسلم ، تَنزِلُ ثَمَّ عن يمينك حين تقومُ في المسجد وتصلي ، وذلك المسجد على حافّة الطريق اليُمنى ، وأنت ذاهبٌ إلى مكة ، بينه وبين المسجد الأكبر : رَمْيَة بحَجَرٍ أو نحوُ ذلك.

وإنَّ ابن عمر كان يُصَلِّي إلى العِرْق الذي عند مُنْصَرَف الرَّوحَاء، وذلك العِرْقُ انتهاءُ طَرَفه على حافَّة الطريق دون المسجد الذي بينه وبين المُنْصَرف وأنتَ ذاهب إلى مَكَّةَ، وقد ابتنيَ ثَمَّ مَسجدٌ، فلم يكن عبدُاللَّه يُصَلِّي في ذلك المسجد، كان يتركُهُ عن يَساره ووراءه، ويُصَلِّي أمامَهُ إلى العرق نَفْسه، وكان عبد اللَّه يَروح من الروحاء، فلا يصلِّي الظهر حتى يأتيَ ذلك المكان، فيصلِّي فيه الظهر، وإذا أقبلَ من مكة، فإن مَرَّ به قبلَ الصبح بساعة أو من آخر السَّحر: عرَّسَ حتَّى يُصلِّي بها الصبح، وإنَّ عبد اللَّه حَدَّثَهُ: أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم كان يَنزِلُ تَحْتَ سَرحة ضَخْمَة دونَ الرُّوَيْثَة عن يمين الطريق، ووُجاهَ الطريق في مكان بَطْحٍ [سهل] حين يُفضي في أَكَمة دُوينَ بَريد الرُّوَيْثَة بميلين، وقد انكسر أعلاها فَانثنى في جوفها وهي قائمةٌ على ساق، وفي ساقها كُثُبٌ كثيرةٌ، وإنَّ عبد اللَّه بن عمر حدَّثَهُ: أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم صَلَّى في طَرَف تَلْعة تَمضي وراءَ العَرْج، وأنتَ ذاهبٌ إلى هَضْبة عند ذلك المسجد قَبْرَان أو ثلاثةٌ، على القبور ورضمٌ من حجارة عن يمين الطريق عند سَلَمات الطريق، بين أولئك السلمات كان عبدُ اللَّه يَروحُ من العَرْج بعد أن تَميلَ الشمسُ بالهاجرَة، فيُصَلِّي الظهرَ في ذلك المسجد، وإنَّ عبد اللَّه بنَ عمر حَدَّثَهُ: أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم نَزَلَ عند سَرَحات بكُراعِ هرشَى، عند يسار الطريق في مَسيل دونَ هَرْشَى، ذلك المسيلُ لا صقٌ بكُراعِ هَرشي، بينه وبين الطريق قَريبٌ من غَلْوَة، وكان عبد اللَّه يُصَلِّي إلى سَرْحَة هي أقْرَبُ السَّرَحات إلى الطريق، وهي أطْوَلُهنَّ.

وإنَّ عبد اللَّه بنَ عمر حَدثَهُ : أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم كان يَنْزِلُ في المسيل الذي في أدنى مَرِّ الظَّهران قبلَ المدينةَ حينَ تنزل من الصَّفراء وأنت تنْزِلُ في بَطْنِ ذلك المسيل عن يسار الطريق ، وأنت ذاهبٌ إلى مَكَة ليس بين منزل رسول اللَّه صلى الله عليه وسلم وبين

الطريق إلا رَميةُ بحَجَرٍ ، وإنَّ عبد اللَّه [بن عمر] حَدَّثَهُ : أنَّ النبي صلى الله عليه وسلم كان يَنْزِلُ بذي طُوًى ، ويَبيتُ حتى يُصبحَ ، يُصلِّي الصبُّح حين يَقدَمُ مَكَّةَ ، ومَصَلَّى رسول اللَّه صلى الله عليه وسلم [ذلك] على أكَمة غَليظَة ، ليس في المسجد الذي بُني ثَمَّ ، ولكن أسفلَ من ذلك على أكَمة غليظة، وإنَّ عبد اللَّه حدَّثَهُ : أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم استقبلَ فُرْضَتي الجَبَلِ الذي بينه وبين الجبل الطويل نحو الكعبة ، فَجَعَلَ المسجدَ الذي بُني ثَمَّ يسارَ المسجد بطَرَف الأكَمَة ، ومصلَّى النبي صلى الله عليه وسلم أسفلَ منه على الأكمة السَّوداء ، تَدَعُ من الأكمة عَشْرَة أذْرُعٍ أو نحوها، ثم تصلِّي مُستقبل الفُرْضَتَيْنِ من الجبل الذي بينك وبين الكعبة ».

هذه رواية البخاري. وأخرج مسلم منها الفصلين الآخرين في النزول بذي طُوَى واستقبال الفُرضَتين. وأخرج البخاري من حديث موسى بن عُقْبَةَ قال : « رأيتُ سالمَ بنَ عبد اللَّه يتحرَّى أماكنَ من الطَّريق فيصلِّي فيها ، ويُحدِّثُ : أنَّ أباه كان يُصَلِّي فيها ، وأنَّه رأى النبيَّ صلى الله عليه وسلم يُصَلِّي فيها ، وأنَّه رأى النبيَّ صلى الله عليه وسلم يُصلِّي في تلْكَ الأمكنَة ، وسألت سالما ؟ فلا أعْلَمُ إلا أنَّه وافقَ نَفعا في الأمكنة كلِّها ، إلا أنهما اختلفا في مسجد بشرفِ الروحاء».

هذا الحديث ذكره الحميديُّ في المتفق بين البخاري ومسلم ، وذكر أنَّ مسلما لم يُخرِّج منه إلا الفصلين الآخرين ، وحيث لم يُخرِّج منه مسلم غيرهما لم نُثبت له علامة ، وأشرنا إلى ما أخرج منه كما ذكر الحميديُّ.

1.783- Nâfi'den rivâyet edildiğine göre, İbn Ömer şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.) hac ve umre yapacağı zaman, Zülhuleyfe'de, (bugünkü) mescidin yerinde duran *Semüre* ağacının altında konaklardı. Bir gazâdan, hacdan veya umreden dönerken, Zülhuleyfe yolunda, *Akîk* vâdisine uğrardı. Vâdinin üstüne çıkınca da, şu taş mescidin yanına ve üzerine mescid yapılan şu tepeye gitmez, vâdinin doğu yakasındaki Bathâ'da konaklar, geceyi orada geçirirdi."

Râvî der ki:

"Orada Abdullah b. Ömer'in namaz kıldığı ve tabanında kum yığınları bulunan bir haliç vardı; Rasûlullah (as.) da orada namaz

kılardı. Sonra Bathâ'ya akan seller, kum yığınlarını dağıttı ve Abdullah'ın namaz kıldığı yeri örttü."

Nâfî, Abdullah b. Ömer'in, kendisine şöyle dediğini nakleder:

"Rasûlullah (as.), Şerefu'r-Ravhâ mescidinin gerisinde bulunan küçük mescidde namaz kılmıştı."

Hz. Peygamber'in namaz kıldığı yeri Abdullah biliyordu ve; "Gidip oradaki mescidde namaza durduğun zaman sağ kolda kalır" derdi. Söz konusu mescid de Mekke'ye giderken sağda kalır. Onunla büyük mescidin arasında, bir taş atımı veya ona yakın bir mesafe vardır.

Kezâ İbn Ömer, Munsarafu'r-Ravhâ'nın yanındaki Irk'a doğru da namaz kılardı. Bu Irk'ın son tarafı, Munsaraf ile kendisi arasında bulunan mescidin gerisindeki Mekke yoluna dayanır. Orada bir mescid bina edilmişti, ama Abdullah o mescidde namaz kılmazdı. O mescidi arkasında ve solunda bırakarak ileri gider ve bizzat Irk'a doğru namaz kılardı. Abdullah, zevalden sonra Ravhâ'dan yola çıktığı zaman, oraya gelinceye kadar öğleyi kılmaz, orada kılardı. Mekke'den dönerken de sabahtan önce veya seher vaktinin sonunda oraya varırsa, sabah namazını kılıncaya kadar orada dinlenirdi."

Abdullah, Nâfi'ye şöyle söyledi:

"Hz. Peygamber, Rüveyse'nin iki mil gerisindeki tepeden çıkınca düz ve geniş bir mekânda, yolun sağında ve karşısında bulunan yüksek ve kalın bir ağacın altında konaklardı. Bu ağacın üst tarafı kırılmış, içi ayrılmış, sadece gövdesi ayakta kalmıştı, etrafında da kum yığınları birikmişti."

Abdullah şöyle devam etti:

"O kıraç alana doğru giderken Arc'ın arkasına düşen bir su yatağının kenarında Hz. Peygamber namaz kıldı. Namazgâhın yanında iki veya üç tane mezar vardı. Mezarların üzerinde de taş yığınları vardı. Orası, yolun sağına ve yol kenarındaki ağaçların arasına düşer."

Abdullah, güneş zevâli geçtikten sonra Arc'dan kalkar ve öğleyi o namazgâhta kılardı.

Yine Abdullah dedi ki:

"Rasûlullah (as.) Herşâ dağının gerisinde bulunan sel yatağındaki yolun solunda ve Herşâ dağının kenarındaki ağaçların yanındaki yamaçta konaklardı. Bu sel yatağı, Herşâ yamacına bitişikti, yolla arasında bir ok atımı kadar mesafe vardı."

Abdullah, bu ağaçların yola en yakın ve en uzun olanına doğru namaz kılardı.

Abdullah yine dedi ki:

"Hz. Peygamber, Merruzzahrân'a Medîne cihetinde en yakın olan yerdeki sel yatağında konaklardı. Bu konak yeri; Safrâvât'tan, Mekke yolunun solundan aşağıya doğru inerken, dipteki düzlük vâdide bulunuyordu ve yolla arasında ancak bir taş atımı kadar mesafe vardı."

Abdullah şöyle devam etti:

"Hz. Peygamber, Zû Tuvâ'da konaklar, geceyi orada geçirir ve sabah namazını kılıp Mekke'ye girerdi. Rasûlullah'ın (as.) oradaki namazgâhı, sarp bir tepenin üstünde idi; bilâhare orada yapılan mescidin bulunduğu yerde değil, bunun daha aşağısındaki sarp bir tepenin üzerinde idi."

Abdullah sözlerini şöyle tamamladı:

"Hz. Peygamber, kendisi ile yüksek dağın arasında bulunan dağın iki tepesini Kâbe'ye doğru karşısına alırdı. Bilâhare orada yapılan mescidi de tepenin kenarındaki mescidin soluna almış olurdu. Hz. Peygamber'in namazgâhı, bu mescidin daha altında, kara tepenin üstünde idi. Sarp tepeden on zira' kadar uzakta durur, sonra kıbleye düşen uzun dağın iki tepesine doğru namaz kılarsın."[69]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buharî**'nindir.

Müslim, hadîsin, Hz. Peygamber'in Zû Tuvâ'da konaklaması ile başlayan son iki paragrafını tahric etti.

Buharî ayrıca Musa b. Ukbe'nin de şu hadîsini tahric eder:

Musa dedi ki:

---

[69] **Buharî**, Salât, 89.

"Sâlim b. Abdullah'ı, yolda, namaz kılacak yerleri araştırırken gördüm. Onun söylediğine göre, babası Abdullah b. Ömer o yerlerde namaz kılmış, Abdullah da, Hz. Peygamber'in o yerlerde namaz kıldığını görmüş. Sâlim'e bu yerleri sordum. Bütün o yerler konusunda Sâlim'in, Nâfi'ye muvafakat ettiğini, sadece Şerefu'r-Ravhâ mescidi konusunda ihtilaf ettiklerini gördüm."

Bu hadîsi, **Humeydî,** muttefekun aleyh olan hadîsler arasında zikretti; ancak **Müslim**'in, hadîsin sadece son iki paragrafını tahric ettiğini de kaydetti.

Bundan dolayı biz de hadîsin baş tarafına **Müslim**'e delâlet eden işareti koymadık, **Humeydî**'nin de zikrettiği gibi, sadece **Müslim**'in tahric ettiği kadarına burada işaret ettik.[70]

İZAH

Zülhuleyfe; Medînelilerin mîkat yeridir.

Semüre ağacı; muğaylan ağacı diye tanınan yüksek ve dikenli bir ağaçtır.

Bathâ; taşlık su yatağının adıdır. Geniş bir vâdi niteliğindedir.

Şerefu'r-Ravhâ; Medîne'ye 36 mil uzaklıkta bir grup köydür.

Munsarafu'r-Ravhâ da; onun son sınırıdır.

Irk; küçük bir dağ ve vâdi adıdır.

Rüveyse; Medîne'ye 17 fersah mesafede bir köydür.

Arc; Rüveyse'ye 13 mil mesafede bir köydür.

Herşâ; Cuhfe'ye yakın bir yerdir, **Medîne** yolu ile **Şam** yolunun birleştiği noktadır.

Merruzzahrân; Kâbe'ye 16 mil mesafede bir vâdidir.

Safravât; Merruzzahrân'dan sonra gelen vâdilerdir.

Zû Tuvâ; Mekke girişinde bir yerdir.

İbn Ömer, Hz. Peygamber'in yaptığını aynen yapmak için büyük titizlik gösterirdi. Bu itibarla hac yolculuğu sırasında Rasûlullah'ın (as.) oturduğu, namaz kıldığı, dinlendiği yerleri özellikle araştırır ve kendisi de aynı yerlerde, aynı şeyleri yapardı. **İbn Ömer**'in, Rasûlullah'a ittibâ gayesiyle gösterdiği gayret yanında,

---

[70] Bkz., **Müslim**, Hac, 9/229.

babası **Hz. Ömer**'in bid'atlardan kaçınmak suretiyle O'na ittibâyı gâye edinmesi, fevkâlade dikkat çekicidir.[71]

---

[71] Bkz., **Kastalanî**, II, 161; **Aynî**, IV, 271; **İbn Hacer**, I, 678.

الباب الرابع عشر

في حج رسول الله صلى الله عليه وسلم و عمرته

و فيه فصلان:

الفصل الأول

في عدد حَجَّاته و عُمَرِه و وَقْتِهما

O- HZ. PEYGAMBER'İN HACCI VE UMRESİ

I- HAC VE UMRELERİNİN SAYISI VE ZAMANI

١٧٨٤ــ (ت ــ جابر بن عبد اللّه رضي اللّه عنهما) « أنَّ النبي صلى الله عليه وسلم حَجَّ ثَلاثَ حِجَجٍ :حَجَّتَيْنِ قبل أن يُهَاجِرَ ، وحَجة بعد ما هاجَرَ معها عُمرةٌ ، فساق ثلاثا وستين بَدَنَة ، وجاء عليٌّ من اليمن بِبقيَّتها ، فيها جَملٌ في أنفه بُرَةٌ من فضَّة ، فَنَحرها ، فَأمَرَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم مِنْ كُلِّ بَدنة بِبَضْعة فَطُبِختْ ، وشَرِبَ مِنْ مَرَقها ».
أخرجه الترمذي.

1.784- Câbir b. Abdullah'dan rivâyet edilmiştir:

"Hz. Peygamber, üç hac yaptı; hicretten önce iki, hicretten sonra da bir ve onunla birlikte bir de umre yaptı. Bu hac esnasında (Medîne'den) 63 bedene sevk etti. Hz. Ali de (Hz. Peygamber'in kestiği) develerin kalan kısmını Yemen'den getirmişti; bunlar arasında burnunda gümüş halka bulunan bir deve de vardı. Hz. Peygamber, develeri kesti ve her deveden bir parça alınıp pişirilmesini emretti. Etler pişirildi, Rasûlullah (as.) da suyundan içti."[1]

İZAH

Bedene; kurban olmaya elverişli büyükbaş hayvan demektir.

---

[1] **Tirmizî**, Hac, 6/815.

Hz. Peygamber, vedâ haccında kestiği yüz bedenenin 63'ünü kendisi **Medîne**'den sevk etmiş, kalanını da **Hz. Ali Yemen**'den getirmişti.

Burnunda gümüş halka bulunan deve, **Ebû Cehil'**e aitti ve savaş ganimeti idi.

Her kurbanın etinden bir parça alınıp pişirilmesi ve Hz. Peygamber'in bu yemeğin suyundan içmesi, her kurbandan bir parça dahi olsa yemiş olmak içindir. Yüz devenin her birinden birer parça alıp yemek mümkün değildir, ama her birinden pişirilen etin suyunu yemek mümkündür. Bu suya şüphesiz ki yüz deveden de bir şeyler geçmiştir.

Bundan sonraki hadîslerde görüleceği üzere Hz. Peygamber dört defa umre yapmıştır:

İlki, hicrî 6. yılda çıkılan **Hudeybiye Umresi**dir.

İkincisi, hicrî 7. yılda yapılan ve tarihte **"Kaza Umresi"** diye bilinen umredir.

Üçüncüsü, hicrî 8. yıl Zilkade ayında yapılan **Ci'râne Umresi**dir.

Dördüncüsü de **Vedâ haccı** ile birlikte yaptığı umredir, ki bu da hicrî 10. yılda yapılmıştır.

Haccın farz kılınış tarihi konusunda farklı rivâyetler vardır; bunların en erken olanı hicrî 6. yıldır. Hac farz kılındıktan sonra Hz. Peygamber, bir tek hac yapmıştır, o da vedâ haccıdır. İzahına çalıştığımız hadîste, Hz. Peygamber'in **Mekke** döneminde iki hac yaptığından bahsedilmektedir. Bu ifade doğru bile olsa, onun, İslâm'ın emri olan hac olmadığı şüphesizdir.

١٧٨٥ــ (خ م ت د ــ عروة بن الزبير بن العوام رضي اللّٰه عنهما) قال : «

كنتُ أنا وابنُ عمر مُستَنِدَيْنِ إلى حُجرَةِ عائشة رضي الله عنها ، وإنَّا لَنَسْمَعُ ضَرْبَهَا بالسِّوَاك تَستَنُّ ، قال : فقلت : يا أبا عبد الرحمن ، اعْتَمَرَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم في رَجَبٍ ؟ قال : نعم ، فقلت لعائشةَ أي أُمَّتاهُ: ألا تسمعين ما يقول أبو عبد الرحمن ؟ قالت : وما يقول ؟ قلتُ : يقول : اعتمرَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم في رَجَبٍ، فقالت : يَغْفِرُ اللّٰه لأبي عبد

الرحمن ، لَعَمْري ما اعْتَمَرَ في رَجَبَ ، ومَا اعْتمرَ مِنْ عُمْرةٍ إلا وإنَّهُ لَمَعَهُ ، قال : وابنُ عمر يَسْمَعُ ، ما قال : لا ، ولا : نَعَمْ ، سَكَتَ.

وفي رواية مجاهد بن جَبْرٍ قال : « دَخَلتُ أنا وعُروةُ المسجدَ ، فإذا ابْنُ عُمَرَ جَالسٌ إلى جَنْبِ حُجرَةِ عائشةَ ، وإذا أناسٌ يُصلُّونَ في المسجد صَلاةَ الضُّحَى ، قال : فسألناهُ عن صلاتهم ؟ فقال : بدعةٌ، ثم قال له : كم اعتمرَ رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم ؟ قال : أرْبَعٌ ، إحداهُنَّ في رَجَبٍ ، فكَرِهنا أن نَرُدَّ عليه ، قال : وسَمِعنا استْنانَ عائشةَ أمِّ المؤمنين في الحجرة ، فقال عُروةُ : يا أمَّ المؤمنين، ألا تَسمَعِينَ ما يقول أبو عبد الرحمن؟ قالت : وما يقول ؟ قال : يقول : إنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم اعْتمرَ أرْبعَ عُمْرَات، إحْدَاهُنَّ في رَجَبٍ، فقالت: يَرْحَمُ اللّه أبا عبد الرحمن، ما اعْتمرَ [عُمرةً] إلا وهو شاهدُهُ، وما اعتمرَ في رَجبٍ قطٌّ». هذه رواية البخاري ومسلم.

وفي رواية الترمذي : عن عُرْوةَ مُختصَرًا ، قال : « سُئِلَ ابْنُ عمرَ : في أيِّ شَهرٍ اعْتَمَرَ رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم ؟ فقال : في رجب ، فقالت عائشةُ : ما اعتمرَ رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم إلا وهو معه - تعني ابنَ عُمَر - وما اعْتَمَرَ في شَهْرِ رجبٍ قطُّ ».

وفي أُخرى له عن مُجَاهد : أنَّ ابنَ عمر قال : إنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم اعْتَمَرَ أربعا، إحداهن في رجبٍ ، لم يزدْ على هذا ».

وفي رواية أبي داود : عن مجاهد قال : « سُئِلَ ابنُ عمر : كم اعتمر رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم ؟ قال : عُمْرَتَيْنِ، فَبَلَغَ ذلك عائشةَ ، فقالت : لقد علِمَ أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم اعتمر ثلاثا ، سوى التي قَرَنَها بحجَّة الوداع ».

وفي أخرى له : عن عُرْوَةَ عن عائشة قالت : « إنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم اعتمرَ عُمْرَتين: عُمْرَةً في ذي القعدة ، وعمرةً في شوال ».

1.785- Urve b. ez-Zübeyr anlatıyor:

"Ben ve İbn Ömer, Hz. Âişe'nin hücresine dayanmış duruyor ve Hz. Âişe'nin dişlerini fırçaladığı misvakın sesini duyuyorduk. Ben, İbn Ömer'e dedim ki:

"- Ya Ebû Abdurrahman; Hz. Peygamber Receb ayında umre yaptı mı?"

"- Evet!"

Bunun üzerine Hz. Âişe'ye seslenerek;

"- Anacığım, duymuyor musun, Ebû Abdurrahman ne söylüyor?"

Hz. Âişe;

"- Ne diyor?" diye sordu.

"- Hz. Peygamber, Receb ayında umre yaptı, diyor" deyince, Hz. Âişe şu cevabı verdi:

"- Allah, Ebû Abdurrahman'a mağfiret eylesin! Hayatıma yemin ederim ki, Rasûlullah (as.) Receb ayında umre yapmadı. Kaldı ki, Hz. Peygamber'in yaptığı her umrede, İbn Ömer de O'nunla beraberdi."

Urve dedi ki:

"İbn Ömer bu sözleri duyduğu halde sustu; ne 'Evet!', ne de 'Hayır!' dedi."[2]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette Mücâhid b. Cebr şöyle dedi:

"Ben ve Urve, mescide girdik; baktık ki İbn Ömer, Hz. Âişe'nin hücresine yaslanmış oturuyor. Halk da mescidde kuşluk namazı kılıyordu. İbn Ömer'e, onların kıldığı namazın durumunu sorduk.

"- Bid'attır!" dedi. Sonra Urve, ona;

"- Rasûlullah (as.) kaç defa umre yaptı?" diye sordu.

Şu cevabı verdi:

"- Dört defa; biri Receb ayında."

Ona cevap vermeyi uygun bulmadık. Bu sırada hücrede bulunan Hz. Âişe'nin dişlerini fırçalama sesini işittik. Urve dedi ki:

"- Ey mü'minlerin annesi; duymuyor musun, Ebû Abdurrahman ne diyor?"

"- Ne diyor?" dedi içeriden.

"- Hz. Peygamber, biri Receb ayında olmak üzere dört umre yaptı, diyor."

---

[2] **Buharî**, Umre, 3; **Müslim**, Hac, 35/219; **Tirmizî**, Hac, 93/936-937; **Ebû Davud**, Menâsik, 80/1991-1992.

"- Allah Ebû Abdurrahman'a merhamet eylesin! Hz. Peygamber'in yaptığı her umrede, kendisi de O'nun yanında idi; O, asla Receb ayında umre yapmadı."

Bu rivâyetler, **Buharî** ve **Müslim**'indir.

Tirmizî'nin Urve'den tahric ettiği muhtasar bir rivâyet de şöyledir:

"İbn Ömer'e;

"- Rasûlullah (as.) hangi ayda umre yaptı?" diye soruldu. İbn Ömer;

"- Receb ayında" cevabını verdi. Hz. Âişe de;

"- Rasûlullah'ın (as.) yaptığı her umrede, o da, yani İbn Ömer de yanında idi; O, asla Receb ayında umre yapmadı."

Tirmizî'nin, Mücâhid'den rivâyeti de şöyledir:

"İbn Ömer;

"- Hz. Peygamber, biri Receb ayında olmak üzere dört umre yaptı" dedi. Başka bir şey eklemedi.

Ebû Davud'un Mücâhid'den rivâyetinde; İbn Ömer'e;

"- Rasûlullah (as.) kaç defa umre yaptı?" diye soruldu.

"- İki defa" diye cevap verdi. Bu söz, Hz. Âişe'ye ulaşınca;

"- O da biliyor ki, Rasûlullah (as.), vedâ haccında hacla birlikte yaptığı umre hariç, üç umre yaptı" dedi.

Ebû Davud'un diğer bir rivâyetinde; Mücâhid, Hz. Âişe'nin şu sözünü nakleder:

"Rasûlullah (as.) iki umre yaptı; biri Zilkade, diğeri de Şevvâl ayında."

İZAH

Hz. Peygamber'in yaptığı umrelerin sayısı hakkında 2, 3 ve 4 rakamları verilmekte ise de, hakikatte aralarında ihtilaf yoktur. Dört defa umre yaptı diyenler, az önce de söylediğimiz gibi **Hudeybiye, Kaza ve Ci'râne** umreleriyle **vedâ haccı** esnasında yapılan umreyi sayarlar.

Üç defa yaptı diyenler de, vedâ haccı esnasında yapılan umreyi saymazlar; çünkü o, müstakil bir umre olmayıp hacla birlikte yapılmıştı.

İki defa umre yaptı diyenler ise, vedâ haccmda yapılan umre yanında **Hudeybiye** umresini de saymazlar. Çünkü bilindiği üzere **Hudeybiye** yılında umre niyetiyle ihrâma girilmiş, ama yapılan anlaşma gereği tavaf yapılmadan geri dönülmüştü.

Her ne kadar umre sayısında ihtilaf yoksa da, umrenin yapıldığı aylar konusunda ihtilaf vardır:

Vedâ haccı ile birlikte yapılan umre için Hz. Peygamber Zilkade ayında ihrâma girmiş, ama umreyi Zilhicce ayında tamamlamıştır.

Hudeybiye umresi hakkında **Şevvâl** ve **Zilkade** ayı diye iki ayrı rivâyet varsa da, daha sahih görülen kavle göre Zilkade ayında yapılmıştır.

Kaza umresi de Zilkade ayında yapılmıştır.

Ci'râne umresi de yine Zilkade ayında yapılmıştır.

Hz. Peygamber'in özellikle Zilkade ayını seçmesinde iki noktaya işaret edilir:

1- Bu aym fazileti,

2- Cahiliye Araplarının bu ayda umreyi en çirkin günâhlardan saymaları, Hz. Peygamber'in de bu inancı yıkmak istemesi.

Hz. Peygamber'in Receb ayında da umre yaptığını söyleyen **İbn Ömer**'in, **Hz. Âişe**'nin ikazı üzerine susması, bu konuda **İbn Ömer**'in şüphe etmiş, unutmuş veya karıştırmış olmasına hamledilir.[3]

١٧٨٦ـ (خ م ت د ـ قتادة) قال : « سألتُ أنسا رضي اللّه عنه : كم حَجَّ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم ؟ قال : حَجَّ حَجَّةً واحدة ، واعتَمرَ أربعَ عُمَرٍ : عُمرَةً في ذي القعْدة ، وعُمرَةَ الحديبيَة، وعمرة مع حَجَّته ، وعمرةَ الجعْرانة ، إذ قَسَمَ غنيمة حُنين ».

هذه رواية الترمذي.

---

[3] Bkz., **İbn Hacer**, III, 702; **Aynî**, X, 111; **Tekmiletu'l-Menhel**, II, 148; **Avnu'l-Ma'bûd**, V, 460; **Tuhfe**, IV, 5.

وفي رواية البخاري ومسلم : « أنَّ رسولَ اللّٰه صلى الله عليه وسلم اعْتَمَرَ أربعَ عُمَرٍ ، كُلُّها في ذي القعدة. إلا التي مع حَجَّته : عمرة من الْحُدَيبية - أو زَمنَ الحديبية - في ذي القَعدة ، وعمرة من العام المقبل في ذي القَعدة ، وعمرة من جِعْرانة ، حيث قَسَمَ غَنائمَ حُنين في ذي القَعدة ، وعمرة في حَجَّته». ولهما في أخرى بنحو رواية الترمذي. وفي رواية أبي داود مثل روايتهما الأولى.

1.786- Katâde anlatıyor:

"Enes'e sordum:

"- Rasûlullah (as.) kaç hac yaptı?"

"- Bir defa hac yaptı, dört defa da umre yaptı; birini Zilkade ayında, birini Hudeybiye seferinde, birini haccı ile birlikte yaptı, biri de Huneyn ganimetini taksim ettiği sırada yaptığı Ci'râne umresi."[4]

RİVÂYETLER

Bu, **Tirmizî**'nin rivâyetidir.

Buharî ve **Müslim**'in rivâyetleri şöyledir:

"Allah'ın Rasûlü dört umre yaptı; vedâ haccı ile birlikte yaptığı umre hariç hepsini Zilkade ayında yaptı. Hudeybiye'den yaptığı umre Zilkade ayında idi. Ertesi yıl yaptığı umre de Zilkade ayında idi. Huneyn ganimetlerini taksim ettiği sırada yaptığı Ci'râne umresini de Zilkade ayında yaptı. Birini de hac esnasında yapmıştı."

Buharî ve **Müslim**'in diğer bir rivâyeti de **Tirmizî**'ninki ile uyuşmaktadır.

Ebû Davud'un rivâyeti ise, **Buharî** ve **Müslim**'in ilk rivâyeti gibidir.

١٧٨٧ـ (ت د س ــ **محرش الكعبي** رضي الله عنه) « أنَّ رسولَ اللّٰه صلى الله عليه وسلم خَرَجَ من الجِعْرانَة ليلا مُعْتمرا، فدخَلَ مكة ليلا ، فقَضَى عُمْرتَه، ثم خرج من لَيْلته ، فأصْبَحَ بالجِعْرانَة كَبائت ، فلمَّا زالتِ الشمسُ مِنَ الغد خرَجَ في بَطْنِ سرِف، حتَّى جامَعَ

---

[4] **Buharî**, Umre, 3; Cihad, 186; Megazî, 35; **Müslim**, Hac, 35/217; **Tirmizî**, Hac, 6/815; **Ebû Davud**, Menâsik, 80/1994.

الطريقَ، طَريقِ جَمعٍ بِبَطْنِ سَرِفَ، فمن أجل ذلك خَفيَتْ عُمرَتُهُ على الناس». هذه رواية الترمذي والنسائي.

وفي رواية أبي داود قال : « دَخَلَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم الجعْرانَةَ فَجاءَ إلى المسجد ، فَرَكَعَ ما شاء ، ثم أحرَمَ ، ثُمَّ استوى على راحلَتِهِ فاستَقْبَلَ بَطن سَرِفَ ، حتى أتى طَريقَ المدينة، فأصبَحَ بمكة كبائتٍ».

1.787- Muharriş el-Kâ'bî'den[5] rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) umre yapmak için geceleyin Ci'râne'den çıktı, Mekke'ye girdi; umresini yaptı, sonra aynı gece şehirden çıktı; sanki geceyi Ci'râne'de geçirmiş gibi sabahı Ci'râne'de yaptı. Ertesi gün, güneşin zevâl vaktinde, Müzdelife yolunu takip ederek Serif'e gitti. Bu yüzden O'nun umre yaptığı, müslümanlara gizli kaldı."[6]

RİVÂYETLER

Bu, **Tirmizî** ve **Nesaî**'nin rivâyetidir.

Ebû Davud'un rivâyeti şöyledir:

"Hz. Peygamber Ci'râne'ye geldi, mescide girdi, Allah'ın dilediği kadar namaz kıldı, sonra ihrâma girdi. Sonra da devesine binerek Batn-ı Serif'e yöneldi ve Medîne (den Mekke'ye giden) yola girdi; Mekke'de, sanki orada gecelemiş gibi sabahladı."

İZAH

Ebû Davud'un rivâyetinde; "Hz. Peygamber'in **Mekke**'de sabahladığı" kaydedilirken, **Tirmizî** ile **Nesaî**'nin rivâyetinde "**Ci'râne**'de sabahladığı" belirtilmektedir. Doğrusu **Ci'râne**'de sabahladığıdır. **Ebû Davud**'un rivâyetinde râvîlerden kaynaklanan bir karışıklık söz konusudur. **Ahmed b. Hanbel** ve **Beyhakî**'nin rivâyetleri de **Tirmizî** ve **Nesaî**'nin rivâyetlerini doğrulamaktadır.

---

[5] **Muharriş b. Süveyd b. Abdullah el-Kâ'bî el-Huzâî:** Sahabîdir. **Mekke**'de ikamet etmiştir. Kendisinden Abdülaziz b. Abdullah b. Halid rivâyet etti. Bilinen tek hadîsi **Ebû Davud, Tirmizî** ve **Nesaî**'de tahric edilmiştir.

[6] **Tirmizî**, Hac, 92/935; **Ebû Davud**, Menâsik, 81/1996; **Nesaî**, Hac, 104.

Hz. Peygamber, **Ci'râne**'den yaptığı umreyi geceleyin edâ etti ve umreden sonra da yine **Ci'râne**'ye döndü ve orada sabahladı.

Ci'râne; **Mekke** ile **Tâif** arasında, **Mekke**'ye daha yakın bir yerdir. Hz. Peygamber hicrî 8'de, **Huneyn** savaşını bitirip **Hevâzin** ganimetlerini taksim edince, **Ci'râne**'de konakladı ve oradan umre yaptı.

Serif de, **Mekke** yolu üzerinde bir vâdidir. Hz. Peygamber, hanımı **Meymûne** ile orada evlendi, orada gerdeğe girdi ve **Meymûne** orada vefat etti.

١٧٨٨ــ (ت د ــ **عبد اللّٰه بن عباس** رضي اللّٰه عنهما) « أنَّ رسولَ اللّٰه صلى الله عليه وسلم اعتمرَ أربعَ عُمَر: عُمرَةَ الحُدَيبِية، وعُمرةَ الثَّانية مِنْ قَابِلٍ: عمرةَ القَضَاءِ في ذي القَعدَة، عمرةَ الثَّالثة من الجعْرَانَةِ والرَّابعة: التي مع حَجَّتِه». أخرجه الترمذي وقال: وقد روي عن عكرمة مرسلا

وفي رواية أبي داود زيادة في لفظه قال : « والثانيةُ : حين تَوَاطَؤوا على عُمْرَةِ قَابِلٍ - قال قُتيْبَةُ: يعني : عُمرَةَ القَضَاء في ذي القَعدة - وقال في الرابعة : التي قَرَنَ معَ حَجَّتِه ».

1.788- Abdullah b. Abbas'dan rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) dört umre yaptı; ilki Hudeybiye umresi, ikincisi ertesi yıl Zilkade ayında yapılan Kazâ umresi, üçüncüsü Ci'râne umresi, dördüncüsü de hacla birlikte yaptığı umredir."[7]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Tirmizî** tahric etti ve İkrime'den mürsel olarak rivâyet edildiğini söyledi.

Ebû Davud'un rivâyetinde hadîsin lafzında şu ziyâdelik vardır:

"Ertesi yıl yapmak üzere anlaştıkları umre." -Kuteybe; *yani Zilkade ayında yaptığı umresi* dedi-. Dördüncüsü de haccı ile birlikte yaptığı umredir."

---

[7] **Tirmizî**, Hac, 7/816; **Ebû Davud**, Menâsik, 80/1993..

١٧٨٩ــ (ت ــ البراء بن عازب رضي الله عنه) «أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم اعتَمرَ في ذي القَعدة». أخرجه الترمذي.

1.789- Berâ b. Âzîb'den rivâyet edildiğine göre; "Hz. Peygamber, Zilkade ayında umre yaptı."[8]

١٧٩٠ــ (ط ــ عروة بن الزبير رضي الله عنهما) « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم لم يَعْتَمِرْ إلا ثلاثَ عُمَرٍ ، إحداهن في شوال ، وثنْتان في ذي القَعدة ». أخرجه الموطأ.

1.790- Urve b. Zübeyr'den rivâyet edildiğine göre; "Rasûlullah (as.), sadece üç defa umre yaptı; biri Şevvâl ayında, diğer ikisi Zilkade ayında."[9]

İZAH

"Üç umre" ifadesi, Hz. Peygamber'in vedâ haccı ile birlikte yaptığı umreyi, müstakil umre saymayanların değerlendirmesidir.

١٧٩١ــ (ط ــ مالك بن أنس رحمه الله) بَلَغَهُ : « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم اعتَمرَ ثلاثا: عامَ الحُدَيْبِيَة، وعام القَضيَّة ، وعَامَ الجِعْرانَة ». أخرجه الموطأ.

1.791- Mâlik b. Enes'e ulaşan bir habere göre; "Rasûlullah (as.), üç umre yaptı; biri Hudeybiye yılında, diğeri Kazâ yılında, öbürü de Ci'râne yılında."[10]

١٧٩٢ــ (د ــ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) قال : «اعتمر النبيُّ صلى الله عليه وسلم قبلَ أنْ يَحُجَّ». أخرجه أبو داود.

1.792- Abdullah b. Ömer şöyle dedi:
"Hz. Peygamber, hacdan önce umre yaptı."[11]

---

[8] **Tirmizî**, Hac, 94/938.

[9] **Muvatta**, Hac, 17/56.

[10] **Muvatta**, Hac, 17/55. **Mâlik**'in belâğât yoluyla rivâyet ettiği hadîslerdendir.

١٧٩٣ـ (د ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم أقامَ في عُمْرةِ القضاءِ ثلاثاً». أخرجه أبو داود.

1.793- Abdullah b. Abbas'dan rivâyet edildiğine göre; "Rasûlullah (as.), Kazâ umresinde (Mekke'de) üç gün kaldı."[12]

١٧٩٤ـ (خ ـ عبد الله بن أبي أوفى رضي الله عنه) سمع ابن عباس يقول : « لما اعتمر رسولُ الله صلى الله عليه وسلم سَتَرْناهُ من غلمان المُشْركين ومنهم أن يُؤذوا رسول الله صلى الله عليه وسلم ». أخرجه البخاري. وهذا الحديث لم أجدْهُ في كتاب الحميديِّ الذي قرأتُه.

1.794- Abdullah b. Ebî Evfâ, İbn Abbas'ın şöyle dediğini duydu: "Rasûlullah (as.) umre yaptığında, biz O'nu müşriklerin çocuklarından korurduk; çünkü bazıları Rasûlullah'a (as.) eziyet ediyorlardı."[13]

RİVÂYETLER

Hadîsi, **Buharî** tahric etti.

Bu hadîsi, **el-Humeydî**'nin, benim okuduğum eserinde bulamadım.

---

[11] **Ebû Davud**, Menâsik, 80/1986..

[12] **Ebû Davud**, Menâsik, 82/1997..

[13] **Buharî**, Hac, 53; Umre, 11; Megazî, 35, 43.

الفصل الثاني

في ذكر حَجَّة الوداع

II- VEDÂ HACCI

١٧٩٥ــ (خ م ــ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) قال : « كُنَّا نَتحدَّثُ عن حَجة الوداع، والنبيُّ صلى الله عليه وسلم بين أظْهُرنا ، ولا نَدري ما حَجَّةُ الوداع ، حتى حَمدَ الله رسولُ الله صلى الله عليه وسلم وأثنى عليه ، ثم ذكر المسيحَ الدجالَ ، فأطْنَبَ في ذكره ، وقال : مَا بَعثَ الله من نَبيٍّ إلا أنْذَرَهُ أُمَّتَهُ : أنْذَرَهُ نُوحٌ والنَّبيون من بعده ، وإنَّه يَخْرُجُ فيكم ، فما خَفي عليكم من شأنه فلَيْسَ يَخْفَى عليكم ، إنَّ ربَّكُمْ ليس بأعوَرَ ، إنه أعْوَرُ عين اليمنى ، كأنَّ عينَهُ عنَبَةُ طافية ، ألا إنَّ الله حَرَّمَ عليكم دماءكم وأَمْوالكم ، كحُرمَة يَوْمِكُمْ هذا ، وفي بَلَدكُم هذا ، ألا هَلْ بَلَّغْتْ ؟ قالوا: نعم ، قال : اللَّهُمَّ اشْهدْ- ثلاثا- ويلَكُمْ- أو ويْحَكُمْ - ، انظُروا ، لا تَرْجعوا بعدي كُفَّارا يضربُ بعضُكم رقابَ بعضٍ ». هذه رواية البخاري.

وأخرج مسلم طَرَفا منه ، وهو قوله : « ويْحَكم - أو قال : ويلكُم - لا تَرجعُوا بعدي كفارا يضْربُ بعضكم رقابَ بعْضٍ». وأخرج البخاري أيضا هذا الفصل مفردا.

وأخرجا جميعا الفصلَ الذي فيه : « أتدرُونَ : أيُّ يوم هذا ؟ ، وتحريمَ الدماء والأعراضِ في موضعٍ بعدَه ، دون ذكْر الدجال ، ولا تَرْجعُوا بعدي كفارا ».

قال البخاري : وقال هشام بنُ الغاز : عن نافع عن ابن عمر : « وَقَفَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم يَوْمَ النَّحْرِ بَيْنَ الْجَمَراتِ في الحجَّة التي حجَّ فيها ، وقال : أيُّ يومٍ هذا ؟ - وذكر نحو ما سبق أولا - وقال : هذا يومُ الحَجِّ الأكبر ، فطَفق النبيُّ صلى الله عليه وسلم يقول : اللَّهُمَّ اشْهَدْ ، ثُمَّ وَدَّعَ النَّاس ، فقالوا : هذه حَجَّةُ الوَداعِ ».

1.795- Abdullah b. Ömer anlatıyor:

"Hz. Peygamber aramızda iken vedâ haccından bahsederdik, ama vedâ haccının ne demek olduğunu bilmiyorduk. Sonunda

Rasûlullah (as.), Allah'a hamd ü senâda bulundu, sonra Mesih Deccâl'i zikretti ve onun hakkında sözü hayli uzatarak şöyle dedi:

"Allah'ın gönderdiği hiçbir Peygamber yoktur ki, ümmetini ondan korkutmuş olmasın!.. Nuh ve ondan sonra gelen Peygamberler de insanları ondan sakındırdılar.. Şunu bilin ki, o, sizin aranızdan çıkacak; onun işleri size gizli kalmaz, çünkü o gizlenmeye çalışmayacaktır. Kesinlikle bilin ki, Rabbiniz kör değildir, halbuki onun sağ gözü kördür. Onun gözü, salkımından dışarı fırlamış bir üzüm tanesi gibidir.

İyi bilin ki, Allah, canlarınızı ve mallarınızı birbirinize haram kılmıştır; tıpkı şu beldenizde bu günlerinizin haramlığı gibi...

Dikkat ediniz!.. Tebliğ ettim mi?"

İnsanlar;

"- Evet!" dediler. Hz. Peygamber üç defa;

"**- Allah'ım şahid ol!**" dedi ve şunu ilave etti:

"**Yazık olur size!** -veya eyvahlar size dedi.- **Dikkat edin; benden sonra birbirinizin boynunu vuran kâfirler olmayın!**"[14]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buharî**'nindir.

Müslim de hadîsin kısa bir bölümünü aldı:

"**Vah size!** -veya vay size dedi.- **Benden sonra birbirinizin boynunu vuran kâfirler olmayın!**"

Bu bölümü, **Buharî** de ayrıca rivâyet etti.

Buharî ve **Müslim**, aşağıdaki hususları da ihtivâ eden detaylı bir rivâyeti de müştereken verirler:

"**- Bu hangi gündür, biliyor musunuz?..**" *Deccâl*'i zikretmedi. "**kanların ve namusların haram kılındığı... Benden sonra kâfirler olmayın!..**" kısmını zikretti.

Buharî şöyle dedi:

"Hişâm b. el-Ğâz[15], Nâfi tarîkıyla İbn Ömer'den şunu nakletti:

---

[14] **Buharî**, Hac, 132; Edeb, 43, 95; Hudûd, 9; Diyât, 2; Fiten, 8; **Müslim**, İman, 29/119-120.

"Hz. Peygamber hac esnasında, nahir günü cemreler arasında durdu;

"- **Bu, hangi gündür?"** dedi ve hadîsi ilk rivâyetteki gibi zikretti. Sonra dedi ki:

"- **Bu, hacc-ı ekber günüdür"** Sonra da;

"- **Allah'ım şahid ol!"** demeye başladı. Sonra, insanlara vedâ etti. Halk dedi ki:

"- İşte bu, vedâ haccıdır."

İZAH

"Birbirinizin boynunu vuran kâfirler" cümlesi için 53 nolu hadîse ve izahına bakınız.[16]

Hz. Peygamber, vedâ haccı sırasında muhtelif yerlerde muhtelif vesilelerle halka hitap etmiştir.[17] Bu hadîste, sadece küçük bir bölümü nakledilmektedir.

Bu hadîste özellikle dikkatimizi çeken husus, **Deccâl**'in vasıfları ile can, mal ve namusların dokunulmazlığı konusudur. Bilhassa can, mal ve namus masûmiyeti, bugün temel insan haklarının ilk akla gelen maddeleridir. Acıdır ki, Hz. Peygamber'in 1400 yıl önce dokunulamaz olduğunu kayda bağladığı en temel insan hakları ilkelerine, insanlık binlerce yıl katlanmak zorunda kaldığı zulümden ve haksız yere dökülen kanlardan sonra ulaşabilmiştir. Yine acıdır ki, Hz. Peygamber'in en sıkı yaptırımlara bağladığı bu ilkeler, günümüzde hâla kâğıt üzerindedir, hâla tavsiye niteliğindedir, hâla müeyyideden yoksundur!...

Hadîste bu hacca, **"Vedâ Haccı"** denmesinin sebebi olarak, Hz. Peygamber'in ashâbına vedâ etmesi gösterilmektedir.

---

[15] **Ebû Abdullah, Hişâm b. el-Ğâz b. Rabîa el-Curaşî ed-Dımaşkî**: ö. 156/773. Aslen Şamlıdır, **Bağdad**'a göçmüş, Halife Ebû Cafer Mansur'un Beytülmal Emîni olarak görev yapmıştır. Mekhûl, Zührî ve Nâfi'den rivâyetleri vardır. Kendisinden Abdullah b. Mübârek ve İsmail b. Ayyâş rivâyet etti. Âbid ve fâzıl biridir. Sika râvîlerden kabul edilir, hadîsi ***Sünen***'lerde tahric edilmiştir.

[16] Ayrıca bkz., **İbn Hacer**, XIII, 201; **Aynî**, X, 78.

[17] Hz. Peygamber'in hutbelerinin sayısı ve bunların ahkâmı konusundaki tartışmalar için bkz., **Aynî**, X, 78; **İbn Hacer**, III, 674.

١٧٩٦ـ (م د س ـ **جعفر بن محمد بن علي بن الحسين** رحمه الله) عن أبيه قال: «دخلنا على جابر بن عبد الله فَسأَلَ عن القومِ؟ حتى انتهى إليَّ، فقلت: أنا محمدُ بنُ عليٍ بن الحسين، فأهوى بيده إلى رأسي فنزع زِرِّيَ الأعلى، ثُمَّ نزع زرِّيَ الأسفل، ثم وَضع يدَهُ بين ثَدْيَيَّ، وأنا يومئذ غُلامٌ شابٌّ، فقال: مَرحبا بك يا ابنَ أخي، سَلْ عما شئتَ، فسألْتُه – وهو أعمى – ، وحضر وقتُ الصلاة، فقام في نِسَاجَة ملتحفا بها، كُلَّما وضَعَها على مَنْكِبِه رجَعَ طرَفاها إليه من صغرها. ورداؤهُ إلى جنبه على المِشْجَب، فصَلَّى بنا، فقلتُ: أخبرني عن حَجَّة رسولِ اللَّه صلى الله عليه وسلم، فعقَدَ بيده تسعا، فقال: إنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم مَكَثَ تِسْعَ سِنينَ لم يَحُجَّ ثُمَّ أذَّنَ في النَّاسِ في العاشرة، أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم حاجٌّ، فَقَدِمَ المدينةَ بشَرٌ كثيرٌ، كلُّهم يَلْتمسُ أنْ يأْتَمَّ برسول اللَّه صلى الله عليه وسلم، ويَعْملَ مثلَ عَمله، فخرجْنا معه، حتى أتينا ذا الْحُلَيفَة، فوَلَدَت أسماءُ بنتُ عُمَيْسٍ مُحمَّدَ ابنَ أبي بكرٍ، فأرسَلت إلى رسولِ اللَّه صلى الله عليه وسلم، كيف أصْنَعُ؟ قال: **اغْتسلي واسْتَثْفِري بثَوبٍ وأحرمي**، فصَلَّى رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم في المسجد، ثم رَكِبَ القَصْواءَ، حتى استَوَتْ به ناقتُه على البَيْداء، نَظَرتُ إلى مَدِّ بصري بَينَ يَدَيْه منْ راكبٍ وماشٍ، وعن يمينه مثلَ ذلك، وعن يساره مثلَ ذلك، ومن خَلفه مثلَ ذلك، ورسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم بين أظهُرنا، وعليه يَنْزِلُ القرآنُ، وهو يَعْرِفُ تأويلَهُ، وما عَمِلَ به من شيءٍ عَمِلْنا به، فأهَلَّ بالتوحيد: **لَبَّيْكَ اللَّهمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيكَ لا شَريكَ لكَ لَبَّيْكَ، إنَّ الحمدَ والنِّعْمَةَ لَكَ والمُلْكَ، لاَ شريكَ لَكَ**، وأهَلَّ الناس بهذا الذي يُهلُّون به، فلم يَرُدَّ عليهم رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم شيئا منه، ولَزِمَ رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم تَلبيَتَهُ – قال جابر: لَسْنا نَنْوي إلا الحجَّ، لَسنا نعرفُ العُمرةَ – حتى إذا أتينا البَيْت معه استلم الرُّكنَ، فرَمَلَ ثَلاثا، ومَشى أربعا، ثم نَفَذَ إلى مَقامِ إبراهيم عليه السلام، فقرأ: { **واتَّخذُوا منْ مَقَامِ إبْرَاهيم مُصَلَّى**} [البقرة: ١٢٥]، فَجَعَلَ المقامَ بينه وبين البيت، فكانَ أبي يَقُولُ – ولا أعلَمُهُ ذَكَره إلا عن النبيِّ صلى الله عليه وسلم – كان يقرأُ في الركعتين: {**قُلْ هُوَ اللهُ أحَدٌ**} و {**قُلْ يا أيُّها الكافِرُونَ**}، ثم رَجع إلى الرُّكنِ فاستَلَمَهُ، ثم خرج من الباب إلى الصَّفا، فلَمَّا دنا من الصفا قرأ: { **إنَّ الصَّفَا والمَرْوَةَ من شعَائِر الله** } [البقرة: ١٥٨] **أبدأُ بما بدأ الله به**،

فبدأ بالصفا، فرقي عليه حتّى رأى البيت ، فاستقبل القبلة ، فوحّد الله وكبّره ، وقال : **لا إله إلا الله ، وحده لا شريك له ، له الملك ، وله الحمد، وهو على كل شيء قدير ، لا إلهَ إلا الله وحدَهُ ، أنْجز وعْدَهُ ، ونصر عبْدَهُ، وهزم الأحزاب وحدَهُ** ، ثمّ دعا بيْن ذلك – قال هذا ثلاثَ مرّات – ثم نزلَ إلى المَروة، حتّى إذا انْصبّتْ قدَماهُ في بطْنِ الوادي رَمَلَ ، حتى إذا صَعدْنا مشى ، حتى أتى المروةَ، ففعَلَ على المروة كما فعَلَ على الصّفا، حتى إذا كانَ آخر طواف عَلا على المروة قال : **لو أنّي استقبلتُ من أمري ما استدبرتُ لَمْ أسُق الهدْيَ وجَعَلْتُها عُمْرَة ، فمَن كانَ منكم ليْسَ معَهُ هَديٌ فليَحلّ، وليَجعلها عُمرَة** ، فقام سُراقة بنُ مالك بن جُعشُم ، فقال : يا رسولَ الله ، ألِعامنا هذا ، أم للأبد ؟ فشبّك رسولُ الله أصابعَهُ واحدةً في الأخرى، وقال: **دَخلَت العُمرةُ في الحجّ** – هكذا مرّتين – **لا، بل لأبد أبَد** ، وقَدمَ عليٌّ من اليمن ببُدْن النبيِّ صلى الله عليه وسلم ، فوَجَدَ فاطمَةَ ممَّنْ حَلَّ ، ولَبستْ ثيابا صَبيغا ، واكتحَلَتْ ، فأنكرَ ذلكَ عليها ، فقالت: إنَّ أبي أمَرَني بهَذا ، قالَ : وكان عليٌّ رضي الله عنه يقول بالعراق : فذهبتُ إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم مُحرّشا على فاطمةَ للذي صَنعتْ ، مُستَفتيا لرسول الله فيما ذكَرَتْ عنه ، فأخبرتهُ : أني أنكرتُ ذلك عليها، فقالت: أبي أمرني بهذا، فقال : **صَدَقَتْ ، صَدَقَتْ ، مَاذا قُلت حين فَرَضتَ الحجَّ** ؟ قال : قلتُ : اللهم إني أُهلُّ بما أَهلَّ به رَسولُكَ، قال: **فإنَّ مَعيَ الهَديَ فلا تَحل**، قال: فكانَ جماعةُ الهَدي الذي قَدمَ به عليٌّ من اليمن والذي أتى به النبيُّ صلى الله عليه وسلم مائة قال: فَحلَّ الناسُ كُلُّهم وقصّروا، إلا النبيَّ صلى الله عليه وسلم ومَنْ كان معه هَديٌ، فلمّا كان يومُ التّروية تَوجَّهوا إلى منًى، فأهلوا بالحجِّ، وركبَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم، فصلّى بها الظهرَ والعصرَ والمغربَ والعشاءَ والفجرَ، ثم مكثَ قليلا حتى طَلَعت الشمسُ، وأمرَ بقُبَّة من شعَرٍ تُضرَبُ له بنمرَة، فسَارَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم، ولا تَشُكُّ قُريشٌ، إلا أنه واقفٌ عند المَشْعَر الحَرام بالمُزدلفَة كما كَانت قُريشٌ تَصنَعُ في الجاهلية، فأجازَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم حتى أتى عرفةَ، فوَجدَ القُبَّةَ قد ضُربَت له بنمرَة ، فنزَلَ بها، حتى إذا زَاغَت الشمسُ أمَرَ بالقَصْواء فرُحلَت له، فركبَ فأتى بَطْنَ الوادي ، فخطَبَ النّاسَ، وقال :

إنَّ دماءكُم وأموالَكُم حَرَامٌ عليكم كَحُرمَةِ يَومِكُمْ هذا، في شَهْرِكم هذا في بدلكم هذا، ألا كل شيء من أمر الجاهلية تحت قدمي موضوع ، ودماءُ الجاهلية موضوعةٌ، وإنَّ أوّلَ دَمٍ أضَعُ من دمائنا دَمُ ابنِ ربيعةَ بن الحارث، كان مُسترضَعا في بني سعد، فقتلَتْهُ هُذيلٌ، وربا الجاهلية موضوع، وأوّلُ رِبا أضَعُ مِنْ رِبانا، رِبا العبّاسِ بنِ عبد المطلب، فإنه موضوعٌ كُلّهُ، فاتّقوا الله في النّساء، فإنّكم أخَذْتُموهنَّ بأمان الله ، واستحلَلْتُمْ فروجَهنّ بكلمة الله ، ولكن عليهنَّ أن لا يُوطِئْنَ فُرُشَكُم أحدا تَكْرَهُونه ، فإنْ فَعَلْنَ ذلك فاضْرِبُوهُنَّ ضربا غير مُبَرِّحٍ ، ولَهُنَّ عليكم رِزْقُهُنَّ ، وكسْوتُهُنَّ بالمعروف، وقد تَركْتُ فيكم ما لن تضلّوا بعده ، إن اعتصمتم به ، كتاب الله ، وأنتم تُسألون عنّي ، فمَا أنْتُمْ قائلون ؟ قالوا : نَشْهَدُ أنكَ قد بلّغْتَ وأدَّيتَ ونَصَحْتَ ، فقال بإصبعه السَّبابة، يَرْفَعُها إلى السماء ويَنْكُبُها إلى النّاس : اللّهمَّ اشْهَدْ ، اللّهمَّ اشْهد ثلاث مرات .

ثم أَذَّنَ بلالٌ ، ثم أقامَ فصَلّى الظهرَ ، ثم أقامَ فَصَلّى العصرَ ، ولم يُصلِّ بينهما شيئا ، ثم ركبَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم حتى أتى المَوقفَ ، فجعَلَ بَطْنَ ناقته القصْواء إلى الصَّخَرات ، وجَعَلَ حَبْلَ المُشاة بين يديه ، واستَقبَلَ القِبْلَة ، فلم يَزلْ واقفا حتّى غَربت الشّمسُ ، وذَهَبت الصُّفرةُ قليلا حينَ غابَ القُرْصُ ، وأردَفَ أُسامةَ خلفَه ، ودَفَعَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ، وقد شَنَقَ للقَصواء الزِّمامَ حتى إنَّ رأْسَها لَيُصيبُ مَوْرِكَ رَحْله ، ويقول بيده : أيُها النّاسُ ، السَّكينةَ ، السَّكينةَ، كلّما أتى حَبلا من الحِبَال أرْخى لَها قليلا حتّى تَصْعَدَ ، حتى أتى المُزدَلِفَةَ ، فَصَلّى بها المغربَ، والعشاءَ بأذان واحد وإقامَتَيْن ، ولم يُسَبِّحْ بينهما شيئا ، ثم اضْطَجَعَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم حتّى طَلَعَ الفجرُ ، فَصَلّى الفجرَ حين تَبَيَّنَ الصُّبْحُ بأذان وإقامة ، ثم ركبَ القَصواءَ حتى أتى المَشْعَرَ الحرَامَ ، فَرَقِيَ عليه، فاستَقْبَلَ القِبْلَةَ ، فَحَمِدَ الله وكَبَّرَهُ ، وهلّلَهُ ، ووحّدَهُ ، فلم يَزلْ واقفا حتّى أسْفَرَ جدا، فدَفَعَ قَبلَ أنْ تَطْلُعَ الشمسُ ، وأردَفَ الفضْلَ بنَ عبّاسٍ ، وكان رَجُلا حَسَنَ الشَّعْر أبيضَ وَسيما، فلما دَفَعَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم مَرَّت ظُعْنٌ يَجْرِينَ ، فَطَفِقَ الفضلُ يَنظُرُ إليهن ، فَوضَعَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يَدَهُ على وَجه الفضل، فَحوَّلَ الفضلُ وجهَهُ إلى الشقّ الآخر يَنْظُرُ، فَحوَّلَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يَدَهُ من الشّقِّ الآخر على وَجْه الفضل ،

فصرفَ وجههُ من الشِّقِّ الآخر ينظر، حتى أتى بطْن مُحَسِّرٍ ، فحرَّكَ قليلا ، ثم سلَكَ الطريق الوُسطَى التي تخرج إلى الجمرةِ الكبرى، حتى أتى الجمرةَ التي عند الشَّجرة ، فرمَاها بسبعِ حصَيات ، يُكَبِّرُ مع كل حصَاة منها، حصَى الخَذف ، رمى من بطنِ الوادي، ثم انْصرَفَ إلى المَنحَر ، فنحَرَ ثلاثا وستِّين بدَنَة بيده، ثم أعطى عليًا فنحرَ ما غبَرَ ، وأشركَهُ في هَدْيِه ، ثم أمرَ من كُلِّ بَدَنة ببَضْعَة فجُعلتْ في قِدْرٍ ، فطُبخت ، فأكلا من لحمها ، وشَرِبا من مَرقِها ، ثُمَّ ركِبَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم فأفاضَ إلى البيت، فصلَّى بمكة الظهرَ، فأتى بني عبد المطلب، وهم يَسقُونَ على زمْزَمَ فقال: **انزعوا بَني عبد المطلب، فلولا أن يَغْلِبَكُم الناسُ على سقايتكُمْ لنزعتُ معَكم**، فناولوهُ دلوا فَشرِبَ منه».

وفي رواية : بنحو هذا ، وزاد : « وكانت العَرَبُ يَدفعُ بِهِمْ أبو سَيَّارَةَ على حمَار عُرِي ، فلما أجازَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم من المُزْدَلفَة بالمشعَرِ الحَرَامِ لم تَشُكَّ قُريشٌ أنَّه سيَقتَصِرُ عليه، ويكونُ منْزِلُه ثَمَّ ، فأجازَ ولم يَعْرِضْ لَه ، حتَّى أتَى عرفَات فنزَلَ ».

وفي أخرى : أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : « **نحَرْتُ هاهنا ، ومنى كُلُّها مَنْحرٌ، فانْحروا في رِحَالكُمْ ، ووقَفْتُ هاهنا، وعرفةُ كُلُّها موقفٌ ، ووقَفْتُ هاهنا، وجمع كلها موقفٌ** ». هذه رواية مسلم. وأخرج أبو داود الحديث بطوله.

وله في أخرى عند قوله: **{واتَّخذُوا منْ مَقَامِ إبْراهيم مُصَلًّى}** [البقرة: ١٢٥]، قال: «يَقرأُ فيهما، بالتوحيد، و **{ قُلْ يا أيُّها الكافرُونَ}**، وقال فيه: فقال عليٌّ بالكوفة: قال أبي: هذا الحَرفُ لم يذكُره جابرٌ، يعني : فذهبتُ مُحرِّشا... وذكر قصة فاطمة».

وأخرج النسائي من الحديث أطرافا متفرِّقة في كتابه ، وقد ذكرناها.

قال محمد : « أتينا جابرا فسألناهُ عن حجَّة النبيِّ صلى الله عليه وسلم ؟ فقال : إنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال: **لو استَقْبَلْتُ من أمري ما استَدْبَرْتُ لم أسُق الهَدْيَ ، وجعَلتها عُمرَة ، فمن لم يكن معه هَديٌ فَليحلَّ ، وَلْيَجْعَلها عُمْرَة** ، وقَدمَ عليٌّ من اليمن بِهَدْيٍ ، وساقَ رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم من المدينة هَدْيا ، وإذا فاطمةُ قد لَبستُ ثيابا صبيغا واكتحلتْ ، قال عليٌّ : فانطلقتُ مُحرِّشا أستفتي رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم ،

فقلتُ : يا رسولَ الله ، إنّ فاطمة قد لَبستْ ثيابا صبيغا واكتحلَتْ ، وقالت : أمَرَني أبي ، قال : **صَدقَتْ صَدَقتْ صَدقتْ ، أنا أمرتُها** ».

وله في موضعٍ آخر : قال : « إنّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم مَكثَ بالمدينة تسعَ حججٍ ، ثم أذّنَ في النّاسِ ، أنّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم حاجٌّ هذا العامَ ، فَنَزَلَ المدينةَ بَشرٌ كثيرٌ ، كلُّهم يَلْتَمسْ أنْ يَأْتَمَّ برسولِ اللّه صلى الله عليه وسلم ، ويفعل كما فَعَل، فخرَجَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم لِخَمْسٍ بَقينَ من ذي القَعْدَة، وخرَجنا معَهُ، قال جابر: ورسول اللّه صلى الله عليه وسلم بين أظْهُرِنَا ينزل عليه القرآنُ، وهو يَعرفُ تأويله، وما عمل به من شيء عَملنا به، فَخرَجنا لا ننوي إلا الحجَّ».

وله في موضع آخر : قال : إنَّ عَليا قَدمَ من اليمن بِهَدي ، وساق رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم من المدينة هَدْيا ، فقال لعلي: **بمَ أهْلَلْتَ** ؟ قال: قلتُ : اللهُمَّ إني أهْلَلْتُ بما أهَلَّ به رسولُ اللّه. ومَعي الهَدْي، قال : **فلا تحلّ إذا**». وله في موضع آخر: «أَنَّ رسول اللّه صلى الله عليه وسلم لما أتى ذا الحليفة صَلَّى وهو صامتٌ، حتى أتى البَيْداء».

وفي موضع آخر : قال : « أقَامَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم تسعَ سنِينَ لم يَحُجَّ ، ثم أذّنَ في الناسِ بالحجِّ ، فلم يبقَ أحدٌ يُريدُ أن يَأتيَ راكبا أو راجلا إلا قَدمَ ، فَتَدارك النّاسُ لِيَخْرُجُوا معَهُ ، حتى حاذَى ذا الحلَيْفَة ، وولَدَتْ أسماءُ بنتُ عُميسٍ محمدَ بنَ أبي بكرٍ، فأرسلَتْ إلى رسولِ اللّه صلى الله عليه وسلم ، فقال: **اغْتَسلي واستثفري بثوبٍ ثُمّ أهلي، ففعلت**».

وفي موضعِ آخر : قال : « إنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم ساقَ هَديا في حَجّته ».

وفي موضعِ آخر : قال : « قدمَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم مَكّةَ ودخَلَ المسجدَ ، فاستلم الحجَرَ ، ثم مَضَى عن يمينه ، فرَملَ ثلاثا ومَشى أربعا ، ثم أتى المقامَ ، فقال : **{واتّخذُوا منْ مقام إبراهيمَ مُصَلَّى}** [البقرة : ١٢٥] فصَلَّى ركعتين، والمَقَامُ بيْنَهُ وبين البيت ، ثم أتَى البيتَ بعد الركعتين فاستلمَ الحجَرَ ، ثم خَرجَ إلى الصَّفا ».

وفي موضع آخر : « أنّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم خرَجَ من المسجد وهو يُريدُ الصفا وهو يقولُ: **نَبدَأُ بما بدَأَ اللّهُ به** تم قرأ: **{إنَّ الصَّفَا والمروةَ من شَعائرِ اللّه}** [البقرة : ١٥٨].

وفي موضع آخر : قال : « إنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم رَقِيَ على الصفا ، حتى إذا نظرَ إلى البيت كبَّر».

وفي موضع آخر: «أنَّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم كان إذا وقفَ على الصَّفا يُكَبِّرُ ويقولُ: **لا إله إلاَّ اللّهُ وحدَهُ لا شريكَ لَهُ، لَهُ الملْكُ وله الحمدُ وهو على كلِّ شيءٍ قديرٌ**، يَصنعُ ذلك ثلاثَ مَرَّاتٍ ويدعو، ويصْنعُ على المروةِ مثل ذلك».

وفي موضع آخر : قال « طَافَ رَسُولُ اللّه صلى الله عليه وسلم بالبيت سبعا : رمَلَ منها ثلاثا، ومشى أربعا ، ثم قامَ عند المقام ، فصَلَّى ركعتين ، وقرأ : **{ واتَّخذُوا منْ مَقَام إبْراهيمَ مُصلّى}** ورفَعَ صوتَهُ ليَسْمعَ النَّاسُ ، ثم انصرَفَ فاستلَم ، ثمّ ذَهَبَ ، فقال : **نَبْدأُ بما بدَأ اللّهُ به** ، فبدأَ بالصَّفا ، رقِيَ عليه حتى بَدَا له البيتُ ، وقال ثلاث مرات : **لا إله إلا اللّه وحده لا شريك له ، له الملكُ وله الحمدُ ، وهو على كل شيء قديرٌ** ، وكَبَّرَ اللّه وحَمدَهُ ثم دعا بما قُدِّرَ لَهُ ، ثُمَّ نزلَ مَاشيا حتى تَصَوَّبتْ قَدَمَاهُ في بَطنِ المَسيلِ ، فَسَعَى حتَّى صَعدَتْ قَدَمَاهُ ، ثم مَشى حتى أتى المروةَ ، فَصَعدَ فيها ، حتى بَدَا له البيتُ، فقال : **لا إله إلا اللّه وحده لا شريكَ له ، له الملكُ وله الحمد ، وهو على كل شيء قديرٌ** ، قال : ثلاث مَرات ، ثم ذكَرَ اللّه وسبَّحَهُ وحَمدَهُ ، ودعا بما شاءَ ، فَعَلَ هذا حتَّى فرغ من الطواف ».

وفي موضع آخر : قال : « سارَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم حتى أتى عرفَةَ ، ووجدَ القُبَّةَ قَدَ ضُربتْ له بنَمرةَ ، حتى إذا زاغت الشمسُ أمرَ بالقَصْواء فَرُحلَتْ له حتى إذا انتهى إلى بَطْنِ الوادي خَطَبَ النَّاس ثمَّ أذَّنَ ، ثم أقام، فَصَلَّى الظهرَ ثمَّ أقام فصلى العصرَ ولم يُصل بينهما شيئا ».

وفي موضع آخر : أنَّ نبيَّ اللّه صلى الله عليه وسلم قال : «**عَرَفَةُ كلُّها مَوقفٌ** ».

وفي موضع آخر قال : « **المُزْدَلفةُ كلها مَوقفٌ** ».

وفي موضع آخر : « أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم دَفَعَ من المُزدلفَة قبلَ أنْ تَطْلُعَ الشَّمسُ، فأردفَ الفضْلَ بن عبَّاسٍ ، حرَّكَ قليلا ، حتَّى أتى مُحَسِّرًا ، ثم سَلَكَ الطريق الوسطى التي تُخرِجُكَ على الجمرة الكبرى ، حتى أتى الجمرة التي عند الشجرة ، فرماها بسبع حَصَيات ، يُكبِّرُ مع كلِّ حصاة منها ، حصى الخذف ، ورمى من بطن الوادي ».

وزاد في طرفٍ آخر : « ثم انْصرفَ إلى المنْحَر فنحرَ ». وفي موضع آخر: «أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم نَحرَ بعضَ بُدْنه بيده، ونَحَرَ بعضه غيرُهُ».

1.796- Cafer b. Muhammed b. Ali b. Hüseyin, babasından şöyle naklediyor:

"Câbir b. Abdullah'ın huzuruna girmiştik. O, gelenlerin kim olduğunu tek tek sordu; nihayet sıra bana geldi, ben cevaben;

"- Ben, Hz. Hüseyn'in oğlu Ali'nin oğluyum" dedim. Bunun üzerine elini başıma uzattı, önce gömleğimin üst düğmesini, sonra alt düğmesini çözdü. Sonra da elini göğsüme koydu. Ben o zaman, genç bir çocuktum. Dedi ki:

"- Merhaba, ey kardeşimin oğlu; istediğini sor!"

Ben de sordum. O, gözlerini kaybetmişti. Namaz vakti gelince, dokunmuş bir kumaşa sarınarak namaza durdu. Kumaş küçük olduğu için, onu omuzlarına alınca iki ucu geriye dönüyordu. Cübbesi ise, yanı başında askıda bulunuyordu.

Bize namaz kıldırdı. Ben dedim ki:

"- Bana Rasûlullah'ın (as.) haccını anlat."

Câbir, eliyle dokuz işareti yaptı, sonra dedi ki:

"- Allah'ın Rasûlü, dokuz yıl haccetmeden durdu, sonra onuncu yılda halka hacca gideceğini bildirdi. Bunun üzerine Medîne'ye pek çok insan geldi; hepsi de Rasûlullah'a (as.) uymanın yolunu arıyor, haccı O'nun gibi yapmak istiyordu. Nihayet birlikte yola çıktık; Zülhuleyfe'ye gelince (Hz. Ebû Bekir'in hanımı) Esmâ bint Umeys, Muhammed b. Ebî Bekir'i dünyaya getirdi. Hz. Peygamber'e; *'Ne yapmalıyım?'* diye haber gönderdi. Buyurdu ki:

"- Yıkan, hayız bezini sar ve ihrâma gir!"

Sonra Rasûlullah (as.) oradaki mescidde namaz kıldı, sonra **Kasvâ** adlı devesine bindi, deve **Beydâ** tepesine çıkınca, ön tarafta gözümün görebildiği noktaya kadar pek çok yaya ve binitli insanın bulunduğunu gördüm. Sağında, solunda ve arkasında da aynı miktarda kalabalık vardı. Aramızda Rasûlullah (as.) duruyor; Kur'ân O'na geliyor, te'vilini de O biliyordu. Binâenaleyh O ne yaparsa, biz de onu yapıyorduk. O sırada tevhidi ifade eden sözlerle telbiye getirdi:

"Huzuruna geldim ya Râb!.. Buyruğuna uyarak Sana geldim Allah'ım; Senin asla ortağın yoktur!.. Fermanına uyarak divanına geldim... Hiç şüphe yok ki hamd da, nimet de, mülk de Sana mahsustur... Senin ortağın yoktur!"

Bunun üzerine insanlar da, halen getirmekte oldukları telbiyeyi getirdiler. Rasûlullah (as.) da onlara bir şey demedi; kendi telbiyesine devam etti.

Biz o sırada sadece hacca niyet ediyorduk, umreyi bilmiyorduk. Hz. Peygamber'le Kâbe'ye varınca, O, rüknü istilâm etti ve üçü hızlı, dördü de normal yürüyüşle olmak üzere tavaf yaptı. Sonra Hz. İbrahim'in makamına gelince;

"İbrahim'in makamını namazgâh edinin!"[18] âyetini okudu. Makamı, kendisiyle Kâbe arasına aldı (ve namaz kıldı). Babam;

"Hz. Peygamber, iki rekâtlık bu namazda İhlâs ve Kâfirûn sûrelerini okudu" dedi. Zannediyorum babam, Hz. Peygamber'in bu sûreleri okuduğunu duydu da bunu söyledi.

Hz. peygamber tekrar rükne dönerek onu selâmladı, sonra Safâ'ya doğru gitti , oraya yaklaşınca; '***Safâ ve Merve, Allah'ın*** *(emri olan haccın)* ***alâmetlerindendir***'[19] âyetini okudu ve;

"- **Allah'ın** (söze) **başladığı sıra ile başlıyorum"** diyerek, Safâ'dan (sa'ye) başladı. Safâ tepesine çıktı, Kâbe'yi görünce kıbleye döndü, tevhid ve tekbir getirdi. Şöyle dedi:

"Allah'tan başka ilâh yoktur!.. O, tektir; ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd da O'na mahsustur. O her şeye kadirdir. Bir tek

---

[18] Bakara, 125.

[19] Bakara, 158.

Allah'tan başka ilâh yoktur! O, vadini yerine getirdi, kulunu muzaffer kıldı, tek başına bütün düşmanları bozguna uğrattı..."

Bu arada da duâ etti ve söylediklerini üç defa tekrar etti. Sonra Merve'ye gitti; vâdinin ortasına varınca hızlı adımlarla yürüdü, vâdiden çıkınca da normal yürüyüşüne devam etti. Nihayet Merve'ye ulaştı; Safâ'da yaptığının aynısını Merve'de de yaptı. Son tavafını yaparken Merve'ye çıktı ve dedi ki:

"- Arkamda bıraktığım iş tekrar karşıma çıksa, kurbanlık getirmezdim, bu haccı umreye çevirirdim. Kimin yanında kurbanlık yoksa, hemen ihrâmdan çıksın ve haccını umreye çevirsin!"

Sürâka b. Mâlik b. Cu'şum kalkıp dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; bu hüküm sadece bu yıla mı mahsustur, yoksa ebediyete kadar geçerli midir?"

Hz. Peygamber, parmaklarını birbirine kenetledi ve;

"- Umre hacca dahil edilmiştir" dedi ve iki defa;

"- Hayır; ebedî olarak devam edecektir" buyurdu.

Bu arada Hz. Ali, **Yemen**'den Hz. Peygamber'in develerini getirmişti. Hz. Fatıma'yı da boyalı elbiseler giymiş, sürme çekmiş bir vaziyette ihrâmdan çıkanlar arasında gördü. Hz. Ali, onun bu halinden hoşlanmadı. Fatıma;

"- Bunu bana babam emretti" dedi.

Hz. Ali, bilâhare Irak'ta iken şöyle anlattı:

"Fatıma'yı bu yaptığı şeyden dolayı azarlatmak ve Rasûlullah (as.) namına söylediklerini sormak için Hz. Peygamber'e gittim. Fatıma'nın yaptıklarını doğru bulmadığımı kendisine arz ettim. "Bana bunu babam öğretti" diye söyledi, dedim. Buyurdu ki:

"- Doğru söylemiş! Doğru söylemiş! Sen, hacca niyetlenirken ne demiştin?"

"- Ya Rabbi, Rasûl'ün neye niyetlendi ise, ben de ona niyetleniyorum" dedim.

"- Madem öyle, benim kurbanlığım var, sen de ihrâmdan çıkma!"

Râvî der ki:

"Hz. Ali'nin Yemen'den getirdiği kurbanlıklarla Rasûlullah'ın (as.) getirdiği kurbanlıkların toplamı yüz tane idi."

Câbir şöyle devam etti:

"Sonra Hz. Peygamber'le, yanında kurbanlık bulunanların dışında herkes ihrâmdan çıktı ve saçlarını kısalttı. Terviye günü gelince Mina'ya doğru hareket ettiler ve hacca niyetlendiler. Rasûlullah (as.) binitli idi. Hz. Peygamber öğle, ikindi, akşam, yatsı ve sabahı Mina'da kıldı; sonra güneş doğuncaya kadar bekledi ve kendisine Nemire'de kıldan bir çadır kurulmasını emretti.

Sonra yola çıktı. Kureyş, cahiliye döneminde kendilerinin yaptığı gibi, Hz. Peygamber'in de Müzdelife'de duracağından şüphe etmiyordu. Ama Hz. Peygamber, Müzdelife'yi geçip Arafat'a gitti; Nemire'de çadırının kurulmuş olduğunu gördü ve oraya yerleşti. Güneş batıya kayınca Kasvâ adlı devesinin hazırlanmasını emretti. Hemen hayvana semer vuruldu. Deveye binerek (Urâne) vâdisine gitti ve orada halka hitaben şöyle dedi:

"- **Hiç şüphe yok ki, canlarınız ve mallarınız birbirinize haramdır; tıpkı bu beldede, bu ayda, bu gününüzün haram** (ve dokunulmaz) **olduğu gibi!.. Şunu iyi bilin ki, cahiliye işleriyle ilgili her şey, kaldırılmıştır, ayaklarımın altındadır. Cahiliye devrinin kan davaları da kaldırılmıştır. Bize ait olan kan davalarından ilk kaldırdığım dava, Rabîa b. el-Hâris'in[20] oğlunun kan davasıdır. Rabîa'nın oğlu, Benû Sa'd kabilesinde süt anaya verilmişti. Onu Hüzeyl kabilesi öldürdü.**

Cahiliye döneminin fâizi de kaldırılmıştır. Bizden ilk kaldırdığım fâiz, Abbas b. Abdulmuttalib'in fâizidir. Onun tamamı kaldırılmıştır.

---

[20] **Ebû Ervâ, Rabîa b. el-Hâris b. Abdülmuttalîb el-Hâşimî**: ö. 23/644. Sahabîdir, Rasûlullah'ın (as.) amcazâdesidir. Hz. Peygamber'in, Vedâ haccında kaldırdığını ilan ettiği ilk kan davası, Rabîa'nın kan davasıydı. Rabîa'nın oğlu, Hüzeyl kabilesine mensup biri tarafından öldürülmüştü; babası Rabîa, çocuğunun velisi olduğu için "Rabîa'nın kanı" denilmiştir. Çocuğun isminin Âdem, Temmâm, İyâs olduğuna dair farklı rivâyetler bulunmaktadır. Hadîsi **Tirmizî** ve **Nesaî**'de tahric edilmiştir. Kendisinden oğlu Abdülmuttalib rivâyet etti. Rabîa **Medîne**'de vefat etti.

Kadınlar hakkında Allah'tan korkunuz! Çünkü siz onları Allah'ın kelimesiyle kendinize helâl kıldınız. Evlerinize, istemediğiniz kişileri sokmamaları, sizin onlar üzerindeki hakkınızdır. Eğer bunu yaparlarsa, onları, zarar vermeyecek şekilde dövün! Onların sizin üzerinizdeki hakları da, yiyeceklerini ve giyeceklerini uygun şekilde karşılamanızdır.

Sizlere öyle bir şey bıraktım ki, ona sarılırsanız, bir daha asla dalâlete düşmezsiniz: Allah'ın Kitabı!

Benim hakkımda sizden sorulacak, ne diyeceksiniz?..."

Ashâb-ı kirâm;

"- Muhakkak ki risâletini tebliğ ettiğine, görevini yerine getirdiğine ve nasihatte bulunduğuna şahidlik ederiz" dediler.

Bunun üzerine Hz. Peygamber, şehâdet parmağını göğe doğru kaldırdı ve onunla insanlara işaret ederek üç defa;

"- **Şâhid ol ya Râb!.. Şâhid ol ya Râb!.. Şâhid ol ya Râb!..**" dedi.

Sonra Bilâl ezan okudu, müteâkiben kamet getirdi; Hz. Peygamber de öğleyi kıldı. Sonra Bilâl tekrar kamet getirdi, ikindiyi kıldı. Bu iki namaz arasında başka namaz kılmadı.

Sonra devesine binip vakfe yerine geldi. Devesi Kasvâ'nın göğsünü kayalara doğru çevirdi. Yayaların toplandığı yeri önüne aldı, kıbleye yöneldi ve güneş batıncaya kadar vakfede kaldı. Güneş kaybolduğunda ufkun sarılığı biraz gitmişti.

Sonra Rasûlullah (as.) Üsâme'yi arkasına aldı ve yola çıktı. Kasvâ'nın gemini o kadar kasmıştı ki, neredeyse devenin başı, semerin önüne değiyordu. Eliyle de işaret ederek şöyle diyordu:

"- **Ey ahâli, sâkin olun! Sâkin olun!..**"

Kum tepelerinden birine her rastladığında hayvanının dizginini biraz gevşetiyor, düze çıkınca tekrar kasıyordu. Nihayet Müzdelife'ye geldi; orada akşamla yatsıyı, tek ezan iki kametle kıldı. Aralarında da sünnet kılmadı.

Sonra fecir doğuncaya kadar uzandı, sabah aydınlığı belirince de bir ezan ve kametle sabah namazını kıldı.

Sonra Kasvâ'ya bindi, Meş'ar-i Haram'a geldi ve Meş'ar-i Haram'ın üstüne çıktı, kıbleye döndü, Allah'a hamd etti, tekbir, tehlil

ve kelime-i tevhid getirdi. Ortalık iyice ağarıncaya kadar vakfede kaldı.

Sonra güneş tam doğmadan yola koyuldu, Fadl b. Abbas'ı da terkisine aldı. Fadl, güzel saçlı, beyaz tenli ve yakışıklı bir gençti. Hz. Peygamber yola çıkınca, hevdec içinde bazı kadınlar gelip geçtiler. Fadl, onlara bakmaya başladı. Rasûlullah (as.) elini Fadl'ın yüzüne koydu; bunun üzerine Fadl, yüzünü başka tarafa çevirip bakmaya başladı. O zaman da Hz. Peygamber, elini öbür tarafa çevirerek yine Fadl'ın yüzünü kapattı. Fadl da yüzünü öbür tarafa çevirerek bakıyordu.

Nihayet Muhâssir vâdisine ulaştı, hayvanını biraz yürüttü. Sonra büyük cemreye giden orta yola girdi; ağacın yanındaki cemreye vardı, ona yedi taş attı, her taşı atarken de tekbir getiriyordu. Bunlar, ufak çakıl taşları gibiydi. Onları vâdinin içinden attı.

Sonra kurban kesim yerine gitti ve kendi eliyle 63 deve kesti. Sonra bıçağı Hz. Ali'ye verdi, kalanını da Hz. Ali boğazladı; Ali'yi de kurbanlara ortak etti.

Sonra her deveden bir parça alınmasını emretti. Bunlar, bir tencereye konarak pişirildi. İkisi de bu etten yediler, çorbasını da içtiler.

Sonra Rasûlullah (as.) devesine bindi, Kâbe'ye gidip ziyaretini yaptı. Öğleyi Mekke'de kıldı. Sonra hacılara zemzem suyu dağıtan Abdulmuttalib oğullarının yanına vardı, onlara dedi ki:

"- Ey Abdulmuttalib oğulları, suyu çıkarın! Şayet sikayet hizmeti konusunda başkalarının size galebe çalacağından korkmasaydım, ben de sizinle birlikte su çekerdim."

Bunun üzerine onlar da bir tas su verdiler, Hz. Peygamber de onu içti.[21]

RİVÂYETLER

Buna benzer bir rivâyette şu fazlalık görülür:

---

[21] **Müslim**, Hac, 19/147; **Ebû Davud**, Menâsik, 57/1905-1909; **Nesaî**, Hac, 46, 51, 73, 149, 163, 168, 170, 172, 202, 211, 215, 227; Mevâkît, 48

"Cahiliye devrinde Ebû Seyyâre, Arapları, çıplak bir merkebin üzerinde sevk ederdi. Rasûlullah (as.), Müzdelife'den Meş'ar-i Haram'a geçince, Kureyş, O'nun orada kalacağından ve orada konaklayacağından şüphe etmiyordu. Ama Hz. Peygamber orada kalmayıp yoluna devam etti ve Arafat'a gidip orada konakladı."

Diğer bir rivâyet de şöyledir:

"Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"- Kurbanı ben burada kestim, ama bütün Mina, kurban kesim yeridir. Binâenaleyh sizler, kurbanlarınızı konakladığınız yerde kesebilirsiniz."

Bu rivâyetler, **Müslim**'indir.

Ebû Davud da hadîsi uzun uzun tahric etti. Onun diğer bir rivâyetinde; ***"İbrahim'in makamını namzgâh edinin!"***[22] âyetinden sonra şu cümleler yer alır:

"Hz. Peygamber, o iki rekâtlık namazda tevhid (İhlâs) ve Kâfirûn sûrelerini okudu. Râvî (Cafer b. Muhammed); "Hz. Ali Kûfe'de iken dedi ki..." cümlesi hakkında şöyle söyler:

"Babam (Muhammmed, Hz. Ali'ye nispet edilen); 'Fatıma'yı azarlatmak için gittim' sözünü Câbir'in rivâyet etmediğini, sadece Fatıma ile ilgili kıssayı anlattığını söyledi.

Nesaî de hadîsin çeşitli bölümlerini kitabının muhtelif yerlerinde tahric etti, onları da zikredelim:

Râvî Muhammed şöyle dedi:

"Câbir'e gittik, ona Hz. Peygamber'in haccını sorduk. Dedi ki:

"Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"- Şayet geride bıraktığım iş tekrar karşıma çıksa, kurbanlık getirmezdim, haccı umreye çevirirdim. Binâenaleyh yanında kurbanlığı olmayan ihrâmdan çıksın ve haccını umreye çevirsin!"

Hz. Ali Yemen'den, Rasûlullah (as.) da Medîne'den kurbanlıklar getirmişti. Bu esnada Hz. Ali, Fatıma'nın, boyalı elbiseler giymiş ve sürme çekmiş olduğunu gördü. Hz. Ali der ki:

[22] Bakara, 125.

"Fatıma'yı azarlatmak ve Rasûlullah'ın (as.) görüşünü almak için kendisine gittim;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, Fatıma boyalı elbiseler giydi, sürme çekti ve *'Bunu bana babam emretti'* diye iddia etti" dedim.

"- Doğru söylemiş, doğru söylemiş, doğru söylemiş; kendisine ben emir verdim" buyurdu.

Nesaî diğer bir yerde de şu rivâyeti kaydeder:

"Allah'ın Rasûlü, Medîne'de dokuz yıl kaldı, sonra o yıl hacca gideceğini halka ilan etti. Bunun üzerine Medîne'ye pek çok insan geldi; hepsi de Rasûlullah'a (as.) uymak, hac ibâdetini O'nun yaptığı gibi yapmak istiyordu. Zilkade ayının bitimine beş gün kala Hz. Peygamber Medîne'den çıktı, biz de kendisiyle beraberdik."

Câbir şöyle söyledi:

"Rasûlullah (as.) aramızda bulunuyor, Kur'ân O'na nâzil oluyor, te'vilini de O biliyordu. O ne yaparsa, biz de onu yapıyorduk. Sadece hacca niyet ederek yola çıkmıştık."

Başka bir yerde de şunları kaydeder:

"Hz. Ali Yemen'den, Rasûlullah (as.) da Medîne'den kurbanlıklar getirmişti. Rasûlullah (as.) Hz. Ali'ye dedi ki:

"- Neye niyet ettin?"

Hz. Ali şu cevabı verdi:

"- Allah'ın Rasûlü neye niyet etti ise, ben de ona niyet ettim. Ama yanımda kurbanlık da var."

"- Öyleyse ihrâmdan çıkma!" buyurdu.

Nesaî'nin diğer bir yerdeki ifadesi de şöyledir:

"Rasûlullah (as.) Zülhuleyfe'ye gelince namaz kıldı. O, susmuştu. Sonra Beydâ tepesine çıktı."

Bir başka yerde de şöyle der:

"Rasûlullah (as.), dokuz yıl haccetmeden kaldı. Sonra hacca gideceğini halka ilan etti. Gerek yaya, gerek binitli olarak gelmek istemeyen kimse kalmamıştı. Halk, Hz. Peygamber'le birlikte hacca gitmek için hazırlık yaptı. Zülhuleyfe'ye geldiklerinde Esmâ bint

Umeys, oğlu Muhammed b. Ebî Bekir'i dünyaya getirdi. Rasûlullah'a (as.) durumunu haber verdi. Hz. Peygamber de;

"- Yıkan, hayız bezini bağla, sonra da ihrâma gir!" buyurdu. O da söyleneni yaptı.

Başka bir yerde de şöyle denir:

"Rasûlullah (as.) Mekke'ye geldi, mescide girdi, rüknü selamladı, sonra sağa doğru yürüdü; üçü hızlı, dördü normal yürüyüşle olmak üzere tavafını yaptı. Sonra Makam-ı İbrahim'e geldi; ***'İbrahim'in makamını namazgâh edinin!'***[23] âyetini okudu. Makam-ı İbrahim, kendisi ile Kâbe arasına gelecek tarzda bir yerde durarak iki rekât namaz kıldı. Namazdan sonra Kâbe'ye yaklaşıp Hacer-i Esved'i selamladı, sonra da Safâ tepesine çıktı."

Diğer bir yerde de şöyle denir:

"Rasûlullah (as.) Safâ'ya gitmek niyetiyle Mescid'den çıktı; bu esnada;

"- Biz de Allah'ın (söze) **başladığı sıra ile başlıyoruz"** dedi ve şu âyeti okudu:

"Safâ ile Merve, Allah'ın *(emri haccın)* ***alâmetlerindendir."***[24]

Diğer bir yerde de; "Hz. Peygamber Safâ tepesine çıktı, Kâbe'ye baktı ve tekbir getirdi" denir.

Bir başka yerde de şu ifade yer alır:

"Rasûlullah (as.) Safâ üzerinde durunca tekbir getirir ve şöyle derdi:

"Allah'tan başka ilâh yoktur! O, tektir! Ortağı yoktur! Mülk O'nundur! Hamd O'na mahsustur! O, her şeye kadirdir!"

Hz. Peygamber bunu üç defa tekrar ederdi. Aynı şeyi Merve'ye çıkınca da yapardı."

Nesaî bir başka yerde de şöyle kaydeder:

"Rasûlullah (as.) Kâbe'yi yedi defa tavaf etti; bunların üçünde hızlı, dördünde normal yürüdü. Sonra Makam-ı İbrahim'in yanında

---

[23] Bakara, 125

[24] Bakara, 158.

durdu, iki rekât namaz kıldı ve; ***'İbrahim'in makamını namazgâh edinin!'*** âyetini okudu. Bu esnada herkes duysun diye sesini de yükseltti. Sonra dönüp istilâm yaptı, sonra gitti ve; ***'Biz de Allah'ın** (söze)* ***başladığı yerden başlıyoruz'*** dedi ve sa'ye Safâ'dan başladı. Önce Kâbe'yi görünceye kadar Safâ tepesinin üzerine çıktı, üç defa; ***'Allah'tan başka ilâh yoktur! O, tektir! Ortağı yoktur! Mülk O'nundur! Hamd O'na mahsustur! O, her şeye kadirdir!'*** dedi ve Allah'a hamd etti, tekbir getirdi, sonra da kendisine takdir olunduğu kadar duâ etti.

Sonra yürüyerek indi, vâdinin içine doğru yol aldı, vâdinin tabanından çıkıncaya kadar koşarak gitti. Sonra Merve'ye gelinceye kadar yürüdü. Kâbe görününceye kadar Merve tepesinin üzerine doğru çıktı. Orda da üç defa; ***'Allah'tan başka ilâh yoktur! O, tektir! Ortağı yoktur! Mülk O'nundur! Hamd O'na mahsustur! O, her şeye kadirdir!'*** dedi. Sonra Allah'ı zikretti, tesbih etti, hamd etti ve dilediği kadar duâ etti. Bunu, sa'y işini bitirinceye kadar aynen yaptı."

Bir başka yerde de rivâyet şöyledir:

"Rasûlullah (as.) yürüdü, Arafat'a vardı; Nemire'de kendisi için kurulmuş bir çadır buldu. Güneş zevâli geçince, Kasvâ'nın hazırlanmasını emretti; Kasvâ, hemen semerlenip hazırlandı. Deveye binip vâdinin tabanına ulaşınca halka hitap etti. Sonra ezan okuttu, kamet getirtti, öğle namazını kıldı. Sonra tekrar kamet getirtti, ikindiyi kıldı. Bu iki namaz arasında başka bir şey kılmadı."

Başka bir yerde de; "Hz. Peygamber; **'Arafat'ın her yeri vakfe yeridir'** dedi" diye geçer.

Bir başka yerde de; **"Müzdelife'nin her tarafı vakfe yeridir"** dediği kaydedilir.

Diğer bir rivâyet de şöyledir:

"Rasûlullah (as.), güneş doğmadan Müzdelife'den hareket etti. Fadl b. Abbas'ı da terkisine aldı. Muhâssir vâdisine geldi, devesini yavaşça hareket ettirdi, sonra büyük cemreye çıkan orta yolu tuttu. Ağacın altındaki cemreye geldi, oraya yedi taş attı. Attığı her taşla birlikte tekbir getiriyordu. Bu taşlar, ufak çakıl taşları gibiydi. Onları vâdinin içinden attı."

Başka bir yerde de; "Sonra hayvan kesim yerine döndü ve kurban kesti" cümlesi ziyâde edilir.

Bir yerde de; "Rasûlullah (as.), develerin bazısını kendi eliyle kesti, bazılarını da başkası kesti" denir.

İZAH

Bu hadîste pek çok yer ismi geçmektedir. Önce bunları kısaca açıklayalım:

Zülhuleyfe; Medîne'ye dört mil mesafede, çeşitli su kuyuları bulunan ağaçlı bir alandır. **Medîne** cihetinden gelenlerin mîkat yeridir. **Mekke**'ye en uzak mîkat yeri burasıdır. Burada iki mescid bulunmaktadır.

Beydâ; Mekke yolu üzerinde bir yerdir. **Zülhuleyfe**'nin diğer bir adı olduğu da söylenmiştir. Muhtemelen **Zülhuleyfe**'ye bitişik bir tepedir.

Nemire; Arafat'ta bir yerdir.

Urane; Arafat'ta bir vâdi tabanıdır.

Müzdelife; Arafat'la **Mina** arasında bir yerdir. Orada **Müzdelife** vakfesi yapılır.

Meş'ar-i Haram; Müzdelife'de küçük bir tepedir. Cahiliye döneminde orada vakfe yapılırdı.

Arafat'ta Hz. Peygamber'in, devesinin göğsünü çevirdiği kayalardan maksat, **Cebelu'r-Rahme**'dir.

Muhassir vâdisi; Müzdelife'den sonra gelen bir mevkidir. Vaktiyle **Kâbe**'yi yıkmaya gelen **Ebrehe**'nin fil ordusu, burada perişan edilmişti.

Hadîsin râvîsi, **Hz. Hüseyin**'in orunu **Cafer-i Sadık**'tır. Hadîsin başında anlatılan **Câbir b. Abdullah**'ın, onun düğmesini açıp elini göğsüne koyması, bir sevgi ve şefkat ifadesidir.[25]

---

[25] Hadîsin diğer kısımlarının izahı için 1352 ve 1413 nolu hadîslere ve izahlarına da bakılmalıdır. Ayrıca bkz., **Tekmiletu'l-Menhel**, II, 2/35; **İbn Hacer**, VII, 707; **Avnu'l-Ma'bûd**, V, 360.

HZ. PEYGAMBER'İN HACCI

İzahına çalıştığımız hadîste, Hz. Peygamber'in yapmış olduğu haccın şekli ve mahiyeti bütün detaylarıyla anlatılmaktadır. Buna göre;

Rasûlullah (as.), Zilkade ayının 25'inde, Cumartesi günü öğle namazını kıldıktan sonra **Medîne'**den çıktı. İkindi vakti **Zülhuleyfe**'ye ulaştı, geceyi orada geçirdi. Sabahleyin gusledip ihrâma girdi. **Beydâ** tepesine gelince Allah'a hamd edip tesbih, tekbir ve telbiye getirdi.

4 Zilhicce, Pazar günü **Mekke**'ye ulaştı; tavaf ve sa'yi yaptıktan sonra Pazartesi, Salı ve Çarşamba günleri **Mekke**'de kaldı. 8 Zilhicce, Perşembe günü **Mina**'ya hareket etti; o gün öğle, ikindi, akşam, yatsı ve sabah namazını **Mina**'da kıldı.

Cuma sabahı **Mina**'dan yola çıktı, **Müzdelife**'yi geçerek **Arafat**'a ulaştı ve **Nemire** mevkiinde kurulan çadırına yerleşti.

Güneş zevâli geçince **Urane** vâdisine indi. **Cerir b. Abdullah** vasıtasıyla halkın sükûnetini temin etti. Sonra burada insanlık tarihinin en büyük inkılâbını gerçekleştiren **"Vedâ Hutbesi"**ni okudu. Gür sesli **Rabîa b. Ümeyye** de Hz. Peygamber'in hutbesini tekrarlayarak uzaktakilere ulaştırıyordu.

Sonra ezan okundu, kamet getirildi ve öğle namazı kılındı. Hemen arkasından tekrar kamet getirilerek ikindi kılındı.

Sonra **Cebelu'r-Rahme**'nin altındaki vakfe yerine gelerek yüzünü kıbleye çevirdi ve güneş batıncaya kadar burada vakfe yaptı. Tam bu sırada da; ***"Bugün sizin dininizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak razı olduğum İslâm'ı seçtim"***[26] âyeti nâzil oldu.

Güneş batıp sarılığı tamamen kaybolduktan sonra **Kasvâ** adlı devesine **Üsâme**'yi de alarak **Müzdelife**'ye gitti. Orada akşam ve yatsıyı bir ezan ve iki kametle bir arada kıldı. Sonra bir müddet istirahat etti. Sabahleyin namazdan sonra **Meş'ar-i Haram**'a geldi, kıbleye karşı durup hamd, duâ, tekbir, tehlil ve tesbih etti. Ortalık ağarıncaya kadar da vakfe yaptı. Güneş henüz doğmadan yola çıktı.

---

[26] Mâide, 3.

Müzdelife'den ayrılırken de **Fadl b. Abbas**'ı terkisine aldı. **Muhassir** vâdisine gelince **Kasvâ**'yı hızlandırdı. Sonra büyük şeytan diye bilinen **Akabe** cemresine giden orta yola girerek taşlamayı yaptı.

Burada da bir hutbe irâd buyurdu.

Sonra kurban kesim yerine giderek yüz deveden 63'ünü kendisi, kalanını da **Hz. Ali** kesti.

Sonra traş olup ihrâmdan çıktı, **Kâbe**'ye gidip ziyaret tavafını yaptı.

Hz. Peygamber, teşrik günlerini **Mina**'da geçirdi; hergün gerekli taşlamayı yaptı, kezâ hitabelerde de bulundu.

Sonra Salı'ya rasgelen bayramın 4. günü **Ebtâh** adı da verilen **Muhassab** vâdisine indi, geceyi orada geçirdi. Çarşamba sabahı **Kâbe**'ye giderek, güneş doğmadan vedâ tavafını yaptı.

Sonra da **Medîne**'ye hareket etti. **Zülhuleyfe**'ye gelince, geceyi orada geçirdi. Ertesi sabah da **Medîne**'ye ulaştı.

Hz. Peygamber, ondan sonra 80 gün daha yaşadı. Bu süre içersinde de hiçbir dinî hüküm nâzil olmadığı gibi hiçbir hüküm de değişikliğe uğramamıştır.

Zaten kurban bayramının ilk günü nâzil olan; ***"Allah'ın divanına döneceğiniz günden sakının"***[27] âyet-i kerîmesi, Hz. Peygamber'in vefatının yaklaştığına işaret ediyordu. Kezâ dinin kemâl bulduğunu bildiren âyet de aynı şeye işaret ediyordu. Vedâ haccında gelen ve en son inen sûre olan **Nasr** sûresi de aynı işareti veriyordu. Bu sûrede Allah'ın yardımı ve fethin müyesser olduğu, binâenaleyh hamd ve şükredilmesi gerektiği, ama özellikle mağfiret talebi dile getiriliyordu.

Hz. Peygamber yüz bin kişiyi aşkın ashâbıyla gerçekleştirdiği vedâ haccında, cahiliye inancının son kalıntılarını da yıkmıştı.

Bunlardan biri **Hums** âdeti idi. Kureyşliler **"Biz Hz. İbrahim'in nesli, Mekke'nin sahibiyiz; Harem ehliyiz"** diyerek kendilerini bütün kabilelerden daha şerefli görüyorlardı. Bu inançlarının neticesi olarak hacla ilgili her şeyi **Harem** dahilinde yaparlardı. Diğer insanlarla birlikte **Arafat**'a gitmenin, onlarla yanyana vakfe

[27] Bakara, 281.

yapmanın, şeref ve itibarlarını zedeleyeceği düşüncesiyle **Müzdelife**'den öteye gitmez, vakfeyi orada yaparlardı.

Ayrıca dışardan gelen hacıların, kendi elbiseleriyle **Kâbe'**yi tavaf etmeleri yasaktı; tavaf edecek olsalar, bu elbiseyi çıkarıp atmaları gerekirdi. Bu yüzden ya **Hums** ehli olan Mekkelilerden birinin elbisesinden yararlanacaklar, ya da **Kâbe**'yi çıplak tavaf edeceklerdi.

Kezâ dışardan gelenlerin getirdikleri yiyecekleri yemek de Kureyş'in dinî asaletine aykırı görülüyordu.

İşte Hz. Peygamber, Kureyşlilerin bu dinî asaletini, aristokratik ibâdet hayatını, vakfe için **Arafat'**a çıktığında yıktı. Kabile ve âile imtiyazını kaldırarak her konuda tam bir eşitlik sağladı.

Ayrıca Kureyş, güneş doğduktan sonra **Müzdelife**'den **Mina'**ya hareket ederdi. Hz. Peygamber ise güneş doğmadan hareket ederek onların bu bid'atını da yıktı ve **Hz. İbrahim**'in sünnetini ihyâ etti.

Bunun dışında vedâ hutbesiyle de, insanlık tarihinin en büyük ve en kâmil inkılâbını gerçekleştirdi.

VEDÂ HUTBESİ

Vedâ hutbesi, **İbn Ömer, İbn Abbas, Câbir, Ebû Bekre, Ebû Ümâme** gibi birçok sahabi tarafından rivâyet edilmiştir. Ancak bu rivâyetler toplu bir halde değildir; her biri aklında kaldığı kadarını rivâyet etmiştir. Kaldı ki, vedâ hutbesi bir tane de değildir. **Arafat'**ta ve **Mina'**da muhtelif vesilelerle yapılan kısa hitabeler de vardır. Biz mümkün olan ölçüde bütün bunları toparlayıp tek bir metin halinde okuyucuya sunmaya çalışacağız:

"Ey insanlar! Bütün hamdler Allah'a mahsustur; O'na hamd eder, O'ndan yardım diler, O'ndan mağfiret niyaz ederiz... O'na tövbe ederiz. Nefislerimizin kötülüklerinden ve işlerimizin fenalıklarından O'na sığınırız...

Allah kime hidâyet verirse, onu kimse saptıramaz. Allah'ın saptırdığını da kimse doğru yola getiremez.

Ben, şehâdet ederim ki; Allah'tan başka ilâh yoktur, O tektir, eşi-ortağı yoktur. Yine şehâdet ederim ki; Muhammed, Allah'ın kulu ve Rasûlüdür.

Ey Allah'ın kulları!

Size, Allah'tan korkmanızı ve O'na itâate devam etmenizi tavsiye ediyor ve sözümü hayırla açarak diyorum ki:

Ey insanlar!

Bu şehriniz, bu ayınız, bu gününüz nasıl mukaddes ve muhterem ise, bilin ki canlarınız, mallarınız ve namuslarınız da öylece mukaddes ve muhteremdir; Rabbinize kavuşuncaya kadar her türlü tecavüzden korunmuştur.

- Tebliğ ettim mi?

- Evet!

- Şâhid ol, ya Râb!

Ey insanlar!

Câhiliye döneminin fâizi kaldırılmıştır; onun her çeşidi ayaklarımın altındadır. İlk kaldırdığım fâiz de, amcam Abbas b. Abdulmuttalib'in fâizidir. Ana paranız gene sizindir; böylece ne zulmedin, ne de zulme uğrayın.

Câhiliye döneminin kan davaları da kaldırılmıştır; ilk kaldırdığım kan davası da, Abdulmuttalib'in torunu İbn Âmir'in kan davasıdır.

-Tebliğ ettim mi?

-Evet!

-Şâhid ol, Allah'ım!

Ey insanlar!

Sidâne ve sikaye hariç, cahiliye döneminin bütün âdetleri kaldırılmıştır.

Ey Allah'ın kulları!

Başınızdaki Habeşî bir köle dahi olsa, Allah'ın kitabına uyduğu müddetçe siz de onu dinleyin ve ona itaat edin!

-Tebliğ ettim mi?

-Evet!

-Şâhid ol, ya Râb!

Ey insanlar!

Hiç şüphe yok ki zaman, Allah'ın, yerleri ve gökleri yarattığı günkü ilk hüviyetine dönmüştür. *'Haram ayını başka bir aya ertelemek, şüphesiz ki küfürde daha ileri gitmektir. Küfredenler,*

onunla saptırırlar. O haram ayını bir yıl helâl sayarlar, bir yıl haram. Böylece Allah'ın haram kıldığı sayıya denk getirip, Allah'ın haram kıldığını helâl yaparlar.'[28] *'Yerleri ve gökleri yarattığı gündeki yazısına göre Allah'ın katında ayların sayısı onikidir. Bunların dördü haram aylardır.'*[29] Bu haram ayların üçü, peş peşe gelen Zilkade, Zilhicce ve Muharrem aylarıdır. Dördüncüsü de Cemziyulâhir ile Şaban arasındaki Receb ayıdır.

-Tebliğ ettim mi?

-Evet!

-Şâhid ol, Allah'ım!

Ey insanlar!

Kadınlar hakkında Allah'tan korkun, onlar hakkında birbirinize hayrı tavsiye edin! Biliniz ki, kadınlarınızın sizde, sizin de onlarda hakkı vardır. Sizin hakkınız; yataklarınızı başkalarına çiğnetmemeleri, sizin izniniz olmadan hoşlanmadığınız birini evinize sokmamaları ve ahlâksızlık yapmamalarıdır. Şayet bunları yaparlarsa, onları azarlamanıza, yatakta yalnız bırakmanıza ve incitici olmayacak tarzda vurmanıza Allah izin verdi.

Eğer onlar bu tür işlerden sakınır ve size itâat ederlerse, meşrû ölçüde yiyeceği ve giyeceği size aittir.

Ey insanlar!

Kadınlar sizin yanınızda zayıftırlar, onlar kendileri için bir şeye mâlik değildirler. Siz onları Allah'ın emâneti olarak aldınız, Allah adına söz vererek onları helâl edindiniz. Binâenaleyh kadınlar hakkında Allah'tan korkun!

-Tebliğ ettim mi?

-Evet!

-Şâhid ol, ya Râb!

Ey insanlar!

Kölelerinize karşı çok dikkatli olun. Onlara yediğinizden yedirin, giydiğinizden giydirin. Affedemeyeceğiniz bir hata

---

[28] Tevbe, 37.

[29] Tevbe, 36.

yapacak olsalar, onları satabilirsiniz, ama Allah'ın kullarına eziyet etmeyin!

-Tebliğ ettim mi?

-Evet!

-Şâhid ol, ya Râb!

Ey Allah'ın kulları!

Mü'minler, ancak kardeştirler. Hiçbir kimseye, rızası olmadan din kardeşinin malı helâl değildir.

Ey insanlar!

Emânetler, sahibine iâde edilmelidir. Hediyeye karşılık verilmeli, borçlar ödenmelidir. Kefil de sorumluluğunu yerine getirmelidir.

Ey insanlar!

Bugün şeytan, sizin şu topraklarınızda tekrar kendisine uyulma ümidini kaybetmiştir. Ama o, sizin küçük gördüğünüz işler konusunda kendisine uymanıza da razıdır. Binâenaleyh dikkatli olun!

Ey insanlar!

Muhakkak ki Rabbiniz birdir. Babanız da birdir; hepiniz Âdem'in çocuklarısınız. Âdem de topraktan yaratılmıştır. Sizin Allah katında en iyiniz, Allah'tan en çok sakınanınızdır. Binâenaleyh hiçbir Arabın, Arap olmayana, takvâ dışında bir üstünlüğü olamaz.

-Tebliğ ettim mi?

-Evet!

-Şâhid ol, ya Râb!

Ey insanlar!

Yarın Rabbinize kavuşacaksınız ve bugün yaptığınız her şeyden hesap vereceksiniz. Sakın benden sonra eski âdetlere dönüp kâfirler gibi birbirinizin boynunu vurmayın.

Her türlü aşırılıktan da sakının! Çünkü sizden öncekiler, dinde aşırılıkları yüzünden helâk oldular.

Ey Allah'ın kulları!

Rabbinize kulluk edin; beş vakit namazınızı kılın, orucunuzu tutun, haccınızı yapın, zekâtınızı verin, âmirlerinize itaat edin ki, Rabbinizin cennetine giresiniz.

Ey insanlar!

Yüce Allah, her vârise mirastan hissesini vermiştir, binâenaleyh vâris için vasiyete gerek yoktur. Mirasta üçte birden fazlası için vasiyet de câiz değildir.

Ey insanlar!

Çocuk kimin döşeğinde doğmuşsa, ona aittir. Ahlâksız kişi için, sadece mahrumiyet vardır. Kim kendisini babasından başkasına nispet ederse veya efendisinden başkasına intisaba kalkarsa, Allah'ın, Meleklerin ve bütün insanların lânetine uğrasın! Allah, onun için ne fidye, ne de şefâat kabul eder.

Ey insanlar!

-Yarın size, beni soracaklar, ne diyeceksiniz?

-Dinini tebliğ ettiğini, görevini yerine getirdiğini ve nasihatte bulunduğunu söyleyeceğiz.

-Şâhid ol, ya Râb!.. Şâhid ol, ya Râb!.. Şâhid ol, ya Râb!..

Ashâbım!

Ben, önceden gidip sizi havuzun başında bekleyeceğim. Başka ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla övüneceğim. Sakın çok günah işleyip benim yüzümü kara çıkartmayın!

Ey insanlar!

Ben size öyle bir emânet bırakıyorum ki, eğer ona sarılırsanız asla şaşırmazsınız. Bu emânet, Allah'ın Kitab'ı ve Rasûlü'nün sünnetidir.

Burada bulunanlar, sözlerimi, burada olmayanlara da ulaştırsınlar. Çünkü kendisine haber verilen kişi, bizzat dinleyenden daha anlayışlı olabilir.

Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun."[30]

---

[30] Vedâ hutbesinin muhtelif rivâyetleri için bkz., **Buharî**, Megazî, 77; Hac, 132; **Müslim**, Hac, 147, 311; **İbn Sa'd**, II, 181-185; **Taberî**, *Tarih*, III, 390; **Ahmed b. Hanbel**, *Müsned*, III, 225; IV, 80; V, 251, 262,412; **İbn Hişâm**, IV, 250-251; **İbn Mâce**, Menâsik, 76, 84; **Kenzu'l-Ummâl**, V, 286-297; **Zâdu'l-Meâd**, II, 254, 288;

VEDÂ HUTBESİ VE İNSAN HAKLARI

Günümüzün en geçerli akçesi olan **"İnsan Hakları";** insanların birbirleriyle münasebetlerinde karşılıklı olarak gözetmeleri gereken ve her türlü tecavüze ve engele karşı korunmuş olan değerlerdir.

İslâm dininin, insan hakları konusundaki en son ve en câmialı belgesi, **Vedâ Hutbesi**'dir. Günümüz dünyasında ise, 1948 yılında **Birleşmiş Milletler** tarafından bu konuda yayınlanan **"İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi"**dir.

Detaya inmeden bu iki belge arasında genelde bir değerlendirme yapacak olursak, kısaca şunları söyleyebiliriz:

1- İlk fark, **"İnsan Hakları"** kavramının algılanışında kendini gösterir. İslâm, en basit anlamda dahi olsa, insanların birbirlerine yönelik bütün tasarruflarına, insan hakkını alâkadar eden her şeye **"İnsan Hakları"** gözüyle bakar. Bunun büyük veya küçük olması, hayatî önemi haiz olup olmaması önemli değildir.

Buna mukabil günümüzdeki uluslararası normlara göre, ancak insanların hayatî önemi haiz temel hakları, **"İnsan Hakları"** sayılır.

2- İkinci bir fark da, bu hakların kazanılmasında, elde edilmesinde ortaya çıkmaktadır. İslâmî anlayışa göre insan hakları, insanın ayrılmaz bir parçasıdır. İnsan onu doğal olarak elde etmiştir. Bir devletin vatandaşı olduğu için değil, insan olduğu için bu haklara sahiptir. Herhangi bir siyasî otoritenin tanıdığı veya uluslararası antlaşmalardan doğan haklar da değildir; yüce yaratıcının armağanıdır. Bu hakları elde etmek için müslüman olmak da gerekli değildir, insan olmak yeterlidir. Bunlar, zaman ve mekân sınırlarıyla da kayıtlı olmayan haklardır. İnsan, hangi asırda ve hangi yerde yaşarsa yaşasın, inancı ne olursa olsun bu hakları kullanır. Bunlar asla değiştirilemez, sınırlanamaz ve devredilemez. Devlet, onları korumak ve uygulama garantisi sağlamakla yükümlüdür.

Günümüzde ise uluslararası bazı müşterek normlar kabul edilmekle birlikte, bu konudaki kararı yine de her devlet farklı farklı verebilmekte ve uygulamaktadır. İnsan hakları kavramının algılanışı

İbn Kesîr, *Sîret*, IV, 340, 388; **İkdu'l-Ferîd**, IV, 125; **Muhammed b. Yusuf es-Salihî**, *Subulu'l-Hedyi ve'r-Reşâd*, VIII, 468-470; **İbn Hibbân**, *el-İhsan*, IX, 257.

ve uygulanışı, çeşitli devletlerde farklı olabilmekte ve farklı hukukî kriterlere bağlanabilmektedir. Bu konuda yapılan uluslararası antlaşmalar da bütün devletleri pratikte ve teoride birleştiren, yaptırımları da olan evrensel bir yasal niteliğe henüz kavuşamamıştır. Uygulamada görülen çifte standartlar, âdeta kaideleşmiş, hatta kanunlaşmış gibidir. Bazen ferdi, bazen devleti, bazen sistemi, bazen de çıkarları korumak gerekçesiyle insan haklarına yön verilebilmekte, hatta çiğnenebilmektedir de... En hayatî nitelikte görülen temel haklar konusundaki kararları bile devletler, siyasî otorite ve kanun düzenleyici kuruluşların kontrolündedir. Her kanun koyucu da bunları çeşitli gerekçelerle sınırlandırabilmekte, hatta kaldırabilmektedir...

3- İslâmî anlayış, insan hakları ile ilgili herhangi bir kişisel suçu affetme yetkisini sadece mağdura ve mazluma tanır. En küçük bir cürüm dahi olsa, af yetkisini, canı yanan insandan başkası kullanamaz. Böyle bir yetki, Peygamberlere bile verilmemiştir. Hatta Yüce Mevlâ'nın da böyle bir yetkiyi kullanmayacağı herkesçe bilinmektedir.

Batı hukuk sistemlerinde ise, af yetkisi, çoğu kere mağdurdan başkaları tarafından kullanılmaktadır.

4- Bir başka farklılık da temel hakların kaynağı konusunda görülmektedir. İslâmî anlayışa göre temel hakların kaynağı, bütün insanları ve evreni yaratan ve yaşatan Allah'tır. Allah ise, herkesin Rabbi'dir; herkese eşit mesafededir. Hiçbir zaman biri Allah'ın has kulu, öteki üvey kulu değildir. Allah, inansın inanmasın hiçbir kulunu, insan haklarından mahrum etmek gayesiyle yaratmamıştır. Hiç birini kayırması da söz konusu olamaz.

Burada ikinci önemli bir nokta da, hiç kimsenin bu ilkeleri kendi çıkarı istikametinde değiştirememesidir. Çünkü kaynak, insanın kendisi değil, Allah'tır. Hiç kimse de Allah'a ait bir şeyi değiştirme hakkına sahip değildir.

Batı anlayışına göre temel hakların kaynağı ise, çoğunluğun çıkarlarıdır. Daha doğru bir deyimle güçlünün çıkarıdır. Mesela komünist sistemde, komünist partisidir. Tabiatiyle buna bağlı olarak

da kaynağın niteliği değiştikçe, haklarda da değişiklik olabilmektedir.

5- Diğer bir fark da, ayrıcalıklar konusudur. İslâmî anlayışa göre temel hakların kullanımı konusunda hiç kimseye ayrıcalık ve dokunulmazlık tanınamaz.

Batılı anlayışta ise, pek çok insan dokunulmazlık zırhı ile korunmaktadır. Şayet bu ayrıcalığın fikir ve ifade özgürlüğü ile alâkalı olduğu söylenecek olunursa, fikir ve ifade özgürlüğü bütün insanların en temel hakkıdır. İslâm hiçbir zaman; **"benim gibi düşünür, inanır, konuşur ve giyinirsen özgürsün"** dayatmasını kabul etmez. Dinî açıdan en aykırı fikirlerin sahibi olan şeytana bile kıyâmete kadar yaşama hakkının tanınması, zannediyorum İslâmî anlayışın en dikkat çekici örneği olarak gösterilebilir.

6- Dikkate değer bir farklılık da, insan hakları ihlâllerinin tecziyesinde görülmektedir.

İslâmî anlayışa göre insan hakları ihlâlleri, hiçbir acıma duygusuna kapılmadan lâyık olduğu şekilde cezalandırılmalıdır. Hatta bu husus, İslâm'ın bugün en çok eleştirilen yönlerinden biridir. İslâm, dünyada yasal müeyyideyi tereddütsüz şekilde ve herkes için kullanır. Ama o, bununla da yetinmez, onun bir de uhrevî müeyyidesi vardır: Allah'a hesap vermek!

Yarın Allah'a hesap vermek duygusu, şüphesiz dünyevî müeyyideden çok daha güçlüdür. Çünkü dünyevî müeyyideden kurtulmak imkânı daima vardır, ama Allah'tan kaçıp kurtulmak mümkün değildir. Çünkü Allah, polisin görmediği yerlerde yaptıklarımızı da görür. Allah'ın eli, kanun elinin uzanamadığı alanlara da uzanır.

Bugün insan hakları konusunda en temel metin kabul edilen **"İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi"**nin ise, yasal bir niteliği yoktur, uluslararası arenada bir müeyyide gücüne sahip değildir. Tavsiye niteliğinde kararlar hüviyetindedir. Yani kanun gücünden yoksundur. Bundan dolayıdır ki, insan haklarını teminat altına alamamaktadır. Daha da önemlisi uygulama garantisi verememektedir. En önemlisi de, güçlü devletlerin lehine çifte

standarda imkân vermektedir. Pek çok insan hakları ihlâlleri, bir istatistik değer olmaktan öteye geçememektedir.

Dikkate değer bir husustur ki, beyannamenin özellikle yaptırım gücünden yoksun olmasını, büyük devletler istemişler ve öyle kalmasını sağlamışlardır.

7- İnsan haklarına ait uygulamaların en belirgin göstergesi, azınlıklara yönelik tasarruflardır. İslâm'ın azınlıklarla ilgili ilkelerine baktığımızda görürüz ki;

a) İslam ceza hukuku açısından müslümanlarla azınlık olan gayri Müslimler eşit haklara sahiptirler. Hatta içki ve zina gibi bazı konularda yabancılar, müslümanlardan farklı istisnaî haklara sahiptirler.

b) Ticaret hukukunda da eşittirler. İçki ve domuz ticareti gibi İslâm'ın haram saydığı bazı konularda yabancılar istisnâî haklara sahiptirler. Bir müslüman, azınlıkların şarabına veya domuzuna zarar verse ödemekle yükümlüdür.

c) Azınlıklar Medenî kanun açısından da istisnâî haklara sahiptirler; medenî hayatlarını kendi kanunlarına ve geleneklerine göre düzenleyebilirler.

d) Azınlıklar dinî vecibelerini de özgürce yerine getirebilirler.

e) İslâmî yönetim anlayışında azınlıkların askerî hizmetler açısından da zorunlu bir yükümlülüğü bulunmamaktadır.

f) Müslüman vatandaşlardan vergi alındığı gibi, azınlıklardan da cizye alınır. Bu cizye, bir anlamda onları düşmandan korumanın karşılığıdır. Meşhur sahabî, ünlü komutan **Ebû Ubeyde**, Bizanslılarla savaş durumu ortaya çıkınca, **Suriye**'deki gayri müslimlerden topladığı cizyeyi kendilerine iâde eder ve; şu anda onları koruyacak güçte olmadığını, şayet savaşı kazanıp dönerse ve onlar da isterlerse aynı şartlarla tekrar anlaşma yapıp cizyelerini kabul edebileceğini söylemişti. İslâm gayri müslim azınlıklardan alınan cizyelerin, savaş sırasında bile iâde edilmesi gerektiği şeklindeki bir hak ve adâlet anlayışını insanlarını vicdanına yerleştiren bir dindir.

Bütün bunlar, İslâm'ın insan hakları konusunda getirdiği ilkelerin ve sağladığı uygulama şansının, günümüz hukukî

şartlarının reel durumundan hiç de geride olmadığını, hatta bazı alanlarda daha ileri bir merhaleyi temsil ettiğini göstermektedir.

١٧٩٧ـ (خ ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال: «انْطَلَقَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم من المدينة بعدما تَرَجَّلَ وادَّهَنَ ولبسَ إزارَهُ ورداءَهُ هُوَ وأصحابُهُ فلم ينه عن شيء من الأردية والأُزُر تُلبسُ إلاَّ المُزَعفرَةَ التي تُرْدَعُ على الجلد. فأصبحَ بذي الحُلَيفَة، وركبَ راحلتَهُ حتَّى استوى على البيداء أهلَّ هو وأصحابهُ، وقلَّدَ بُدنَهُ، وذلك لخَمْسٍ بقينَ من ذي القعْدَة فقدمَ مكَّةَ لأربعٍ خَلَونَ من ذي الحِجَّة، وطافَ بالبيت، وسعى بين الصَّفا والمروة، ولم يَحلَّ من أجل بُدْنه، لأنَّهُ قلَّدها، ثم نزَلَ بأعلى مكَّةَ عند الحَجون، وهو مُهِلٌّ، ولم يَقْرَبِ الكَعْبَةَ بعد طوافه بها حتَّى رَجَعَ من عَرفةَ، وأمرَ أصحابَهُ أن يَطوفوا بالبيت، وبين الصَّفا والمروة ثم يُقصِّرُوا رؤوسهُمْ ثم يَحلُّوا، وذلك لمنْ لَم يكن مَعَهُ بَدَنَةٌ قلَّدها، ومَن كانت مَعَهُ امرأته فهي لَهُ حَلالٌ والطِّيبُ والثيابُ». أخرجه البخاري

1.797- Abdullah b. Abbas şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.) saçlarını tarayıp yağladıktan sonra, izârını ve ridâsını giydi ve ashâbıyla birlikte Medîne'den yola çıktı. Boyası insanın cildine bulaşan za'ferânla boyanmış elbiseler hariç, ridâ ve izâr çeşitlerinden hiçbirini yasaklamadı. Zülhuleyfe'ye vardı, orada devesine bindi, Beydâ tepesine çıkınca O da, ashâbı da telbiye getirdi. Hz. Peygamber, kurbanlık develerine takılar takarak işaretledi. Bu, Zilkade ayının son beşinci günü oldu. Zilhicce'nin dördüncü günü Mekke'ye girdi, Kâbe'yi tavaf etti, Safâ ile Merve arasında sa'y yaptı. Kurbanlıkları yüzünden ihrâmdan çıkmadı; çünkü kurbanlıklarını işaretlemişti. Sonra Mekke'nin en üst noktası olan Hacun yakınına gitti. O, telbiye getiriyordu. Kâbe'yi ilk tavaftan sonra, Arafat'tan dönünceye kadar bir daha Kâbe'ye yaklaşmadı. Ama ashâbına, Kâbe'yi tavaf etmelerini, Safâ ile Merve arasında sa'y yapmalarını, sonra saçlarını kısaltmalarını, sonra da ihrâmdan çıkmalarını emretti. Bu emri, yanında işaretlediği bir kurbanlığı olmayanlar içindi.

Hanımı yanında olanlara hanımları helâl olduğu gibi, koku sürünmek ve elbise giymek de helâldi."[31]

١٧٩٨ــ (ت ــ علي بن أبي طالب رضي الله عنه) قال : « وقفَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم بعرفة ، فقال : **هذه عرفةُ ، وهو الموقف ، وعرفةُ كلُّها موقفٌ** ، ثُمَّ أفاض حين غَرَبت الشَّمسُ، وأردفَ أُسامَةَ بنَ زيد ، وجَعلَ يُشيرُ بيَده على هينته ، النَّاسُ يَضْربون يَمينا وشمالا لا يلتفتُ إليهم ، ويقول : **يا أيُّها النَّاسُ ، عليكم السَّكينةَ** ، ثم أتى جَمعا فَصلَّى بهم الصَّلاتين جَميعا ، فَلَمَّا أصبحَ أتى قُزَحَ ، ووقفَ عليه ، وقال : **هذا قُزَحُ ، وهو الموقفُ ، وجمعٌ كلُّها موقفٌ** ، ثم أفاضَ حتى انتهى إلى وادي مُحَسِّر ، فَقَرعَ ناقته ، فَخبَّت حتى جَازَ الوادي ، فوقفَ وأردفَ الفضلَ، ثم أتى الجمرةَ فرَماها، ثم أتى المنحرَ ، فقال : **هذا المَنحَرُ ، ومِنًى كلُّها مَنحرٌ** ، واستفتَتْهُ جاريةٌ شابَّةٌ مِن خثعم، قالت : إنَّ أبي شَيخٌ كبيرٌ ، قد أدركَتْهُ فريضةُ اللّه في الحجِّ، أفَيُجزِىءُ أن أحُجَّ عنه؟ قال: **حُجِّي عَن أبيك** ، قال : ولَوى عُنُقَ الفضلِ ، فقال العباس : يا رسول اللّه، لِمَ لوَّيتَ عُنقَ ابن عمك؟ قال : **رأيتُ شابًا وشابَّةً ، فلم آمَنِ الشَّيْطانَ عليهما** ، فأتاهُ رجلٌ ، فقال : يا رسول اللّه ، إني أفضْتُ قبلَ أن أحلق ؟ قال : **احلق ولا حرجَ** ، قال : وجاء آخرُ فقال : يا رسول اللّه ، إني ذبحْتُ قبلَ أن أرميَ ؟ قال : **ارم ولا حرَجَ** ، قال : ثم أتى البيتَ فطافَ به ، ثم أتى زمزمَ ، فقال: **يا بني عبد المطلب، لولا أنْ يَغلِبَكُمُ النَّاسُ عليه لنزعتُ** ». أخرجه الترمذي.

1.798- Hz. Ali şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.) Arafat'ta vakfe yaptı ve şöyle dedi:

"Burası Arafat'tır, vakfe yeridir; Arafat'ın her yeri vakfe yeridir."

Sonra güneş batınca, oradan ayrıldı; Üsâme b. Zeyd'i de terkisine aldı. İnsanlar, sağından-solundan geçiyordu; O, halka bakmadan, eliyle işaret ederek sâkin bir edâ ile şöyle diyordu:

"- Ey insanlar, sâkin olun!"

---

[31] **Buharî**, Hac, 23, 70, 128.

Sonra Müzdelife'ye geldi, orada akşamla yatsıyı bir arada kıldırdı. Sabah olunca Kuzah tepesine gitti, orada vakfe yaptı ve dedi ki:

"Burası Kuzah'tır, vakfe yeridir; Müzdelife'nin her yeri vakfe yeridir."

Sonra oradan ayrıldı, **Muhassir** vâdisine gitti; devesini koşturarak hızla vâdiyi geçti. Sonra durdu ve Fadl b. Abbas'ı devesinin terkisine aldı. Sonra (Akabe) cemresine geldi ve taşları attı. Sonra kurban kesim yerine gitti ve;

"Burası kurban kesim yeridir, Mina'nın her yeri kesim yeridir" dedi.

Has'am kabilesinden genç bir kadın gelip dedi ki:

"- Babam yaşlı biridir, Allah'ın hac emri de ona farz olmuştur; onu yerine hac yapabilir miyim?"

"- Babanın yerine hac yapabilirsin" buyurdu.

Bu esnada Hz. Peygamber, terkisinde bulunan Fadl'ın başını çevirdi. Abbas dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; amcanın oğlunun başını niye çevirdin?"

"- Genç bir erkek ve genç bir kadın... Onlar hakkında şeytanın kötülüğünden emin değilim."

Sonra bir adam gelip;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; traş olmadan ifâza tavafı yaptım" dedi.

"- Zararı yok, şimdi traş ol!" buyurdu.

Bir başkası gelip;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, şeytan taşlamadan kurban kestim" dedi.

"- Zararı yok, şimdi taşla!" buyurdu.

Sonra Hz. Peygamber Kâbe'ye gidip tavaf yaptı. Sonra zemzem suyunun yanına gitti ve;

"- Ey Abdulmuttalib oğulları, zemzem konusunda insanların size galip gelmeyeceğini bilsem, onu ben de çeker çıkarırdım."[32]

İZAH

Kuzah; Müzdelife'de bir tepedir.

---

[32] **Tirmizî**, Hac, 54/885.

Muhassir; Müzdelife'den sonra gelen vâdidir. Hz. Peygamber'in **Muhassir** vâdisini süratle geçmesinin nedeni, orasının bir azap yeri olmasıdır. Daha önce fil ordusu orada perişan edilmişti.

Hadîsin sonundaki zemzem kuyusu hakkındaki sözlerin gayesi şudur:

Sikayet görevi, **Abdulmuttalib** oğullarına aitti. Gelen hacılara su dağıtmak onların göreviydi ve onlar bunu fazilet sayıyorlardı. Nitekim Hz. Peygamber de kuyudan su çekmek ve hacılara dağıtmak arzusunu duymuştu. Ama müslümanların, bu işi de hac menâsikinden ve Rasûlullah'ın (as.) sünnetinden sayacaklarından korkmuştu. Böyle bir düşünce, her hacının tek tek kuyudan su çekmeye kalkışmasına yol açar ve bu işle memur olan kişilerin görevlerini aksatmalarına ve kargaşaya sebep olurdu. İşte bu yüzden Hz. Peygamber, arzu etmesine rağmen kuyudan su çekmedi.[33]

---

[33] Bkz., **Tuhfe**, III, 626.

(ح) *"ha" harfi:*

الكتاب الثاني

من حرف الحاء

في الحدود

2. KİTAB: **HADLER (CEZALAR):** *1,799-1,946*

الكتاب الثاني

من حرف الحاء

في الحدود

و فيه سبعة أبواب:

الباب الأول

في حد الردة و قطع الطريق

2. HADLER
(Cezalar)

A- DİNDEN DÖNMENİN VE YOL KESMENİN CEZASI

١٧٩٩ـ (ط ـ زيد بن أسلم رحمه الله) « أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : **مَنْ غَيرَ دِينَهُ فَاضربوا عُنُقَهُ** ».

قال مالك في تفسير هذا الحديث : معناه والله أعلم : أنَّه مَنْ خرج من الإسلام إلى غيره ، مثلُ الزَّنادقَة وأشباههم ، فأولئكَ إذا ظُهِرَ عليهم يُقتلون ولا يُستَتابُون ، لأنه لا تُعرَف توبتُهم ، فإنهم كانوا يُسرُّونَ الكفرَ، ويُعلنونَ الإسلام، فلا أرى أن يُستَتابَ هؤلاء إذا ظُهِرَ على كفرهم بما يَثْبُتُ به.

قال مالك: والأمر عندنا أنَّ مَنْ خرج من الإسلام إلى الرِّدة أن يُستَتابوا فإن تابوا وإلا قُتلُوا

قال: ومعنى قول رسول الله صلى الله عليه وسلم : « **مَنْ بَدلَ دِينَهُ فاقتُلوهُ** » : مَن خرج من الإسلام إلى غيره ، لا مَن خرج من دينٍ غيرِ الإسلام إلى غيره ، كَمنْ يَخْرُجُ من يَهودِيةٍ إلى نَصرانيَّةٍ، أو مَجُوسيةٍ ، ومن فعل ذلك من أهل الذِّمَّةِ لم يُستَتَبْ ، ولم يقتل.

أخرجه الموطأ.

1,799- Zeyd. b. Eslem anlatıyor: Rasûlullah(as.) buyurdular ki: **"Dinini değiştirenin boynunu vurun!"**[1].

RİVÂYETLER

Bu hadîsin yorumu ile ilgili olarak Mâlik şunları söyler:

"Allah daha iyi bilir ya, bu ifade ile kastedilen, İslâm'dan çıkıp başka bir dine giren kimsedir. Zındıklar[2] ve benzerleri gibi. Bunlar yakalandıkları zaman, kendilerine tövbe teklif edilmeden öldürülürler. Çünkü onların tövbelerinin (samimiyeti) bilinmez; küfrü içlerinde gizler ve müslüman olduklarını söylerler. Bundan dolayı onlar kâfir oldukları bir durumda iken yakalandıkları zaman kendilerine tövbe teklif edilmesini gerekli görmem."

Yine Mâlik der ki:

"Bize göre durum şudur: İslâm'dan çıkıp irtidâd edenlere tövbe teklif edilir. Şâyet tövbe ederlerse ne ala, aksi takdirde öldürülürler."

Mâlik sözlerine şöyle devam eder:

"Rasûlullah'ın (as.), **'dinini değiştireni öldürün'** ifadesinden maksat, İslâm dininden çıkıp başka dine girendir. Yoksa Yahudilikten çıkıp Hıristiyanlığa veya Mecusiliğe gidenlerde olduğu gibi, İslâm dininin dışındaki bir dinden başka bir dine giren değildir. Böyle yapan bir zimmet ehlinden tövbe istenmez ve bunlar öldürülmez".

Hadîsi **Muvatta** tahric etti.

İZAH

Had kelimesi lügatte; engel olmak, önlemek anlamlarına gelir.

Istılahta ise, **"Allah hakkı olarak yerine getirilmesi gerekli bulunan sınırlı ve belli cezalar"** için kullanılan bir terimdir.

---

[1] **Muvatta**, Akdıye, 18/15.

[2] Zındık terimi için değişik tarifler verilmiştir. Bazıları bu ifadenin, aslında inanmadığı halde küfrünü gizleyip iman izhâr eden kimseler için; bazıları zamanın sonsuzluğuna inan "**dehriler**" için; bazıları Allah'tan başka ilâh edinenler için; bazıları Hz. Ali'nin ulûhiyetini iddia eden "**Sebeiyye**" için; bazıları da hiçbir dine inanmayanlar için kullanıldığını söylemişlerdir. Bkz., **İbn Hacer**, *Feth*, XII, 238-239; **Kastalânî**, XIV, 396; **Şevkânî**, *Neyl*, VII, 203.

Tariften de anlaşıldığı gibi had, Allah hakları içinde mütalaa edilen bir cezadır; yani amme menfaati ile alakalıdır. Ayrıca, miktar ve sınırını âyet ve hadîsler belirlemiştir.

Haddi gerektiren suçlar; hırsızlık, yol kesmek veya eşkiyalık, zina, namusa iftira, içki içmek, irtidâd etmek ve –ihtilaflı olmakla birlikte- isyandan ibarettir.[3]

Yukarıdaki hadîs, irtidâd edenlere ölüm cezasını öngörmektedir. Bu ve benzeri hadîsleri dikkate alan müctehidler de, dinini terk eden veya başka bir dine dönen müslüman ve mükellef bir erkeğin ölümle cezalandırılacağında görüş birliğine varmışlardır.

Aynı cezanın kadınlara da uygulanıp uygulanmıyacağı tartışmalıdır: Ekseri müctehidlere göre bu konuda kadınla erkek arasında fark yoktur. Zira hadîslerde böyle bir ayırım yapılmamıştır. Nitekim diğer hadlerde de bu iki cins arasında fark bulunmamaktadır. **Ebû Hanîfe** ise, cumhurun bu düşüncesine katılmamış, savaşta kadınların öldürülmesini yasaklayan hadîsleri dikkate alarak kadınlara bu cezanın uygulanmıyacağını; bunların yeniden İslâm'a dönmesi için hapsedileceğini ve sıkıştırılacağını söylemiştir.

Bazı muasır İslam âlimleri ise, **Ebû Hanife**'nin, kadınlar hakkındaki hükmünü erkeklere de teşmil etmişler ve dinden dönmeden dolayı, kimsenin ölümle cezalandırılamayacağını savunmuşlardır. *"Dinde zorlama yoktur"*[4] ilkesine dayanan bu âlimler, ***"Müslümanlara savaş açmayan kâfirlerin öldürülmemesi"***[5] hükmünden ve Hz. Peygamber zamanında Yahudilerin, irtidadı bir dinden döndürme ve soğutma aracı olarak kullandıkları[6] ve irtidat edenlerin de o günkü statü gereği muhariplere katıldığı gerçeğinden de hareketle, böyle olmayan, bu şartları taşımayan veyalnızca dinî

---

[3] **Karaman**, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I.125.

[4] Bakara, 256.

[5] Nisâ, 90.

[6] Âl-i İmrân, 72.

düşüncesi gereği irtidat eden kimsenin öldürülmeyeceği sonucuna varmışlardır."[7]

Bu konuyla ilgili olarak tartışılan meselelerden biri de mürtede tövbe teklif edip, tekrar müslüman olması için düşünme fırsatı verilip verilmiyeceğidir. Ekseri müctehidlere göre, bu fırsatı vermek gereklidir, bundan önce öldürmek helâl değildir. **Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf** ile **Şâfiî** ve **Ahmed b. Hanbel**'in bir görüşlerine göre ise mürtede düşünme fırsatı vermek vacib değil, müstehabdır.

Mürtede verilecek düşünme fırsatının süresi de tartışılmıştır. Bu sürenin, üç günden bir yıla kadar ve hatta daha fazla olacağına dair rivâyet ve görüşler bulunmaktadır. **İbrahim en-Nehaî**'den bu sürenin ömür boyu olacağı da nakledilmiştir. Ancak **İbn Kudâme**, bu görüşün, irtidâd suçlusunun öldürülmesini ebedî olarak engelleyeceğini, bunun da sünnete ve icmaya aykırı bulunduğunu söylemiştir. Bu yoruma göre bu görüş aynı zamanda onun kendi görüşüyle de çelişmektedir. Zira kadın-erkek ayrımı yapılmaksızın, irtidat suçlusuna ölüm cezası verileceğini söyleyenler arasında **İbrahim en-Nehaî** de bulunmaktadır.

Mürted, kendisine tanınan süre içerisinde, tövbe edip İslâm'a geri dönerse, onun bu tövbesi kabul edilir ve serbest bırakılır. Ancak, **İmam Mâlik**, zındıklar, irtidâdı tekerrür edenler, sihirbazlar ve herhangi bir meleğe veya peygambere küfreden, onları lanetleyen, kınayan, küçümseyen kişiler hakkında bunun kabul edilmeyeceğini ve kendilerine suçun gerektirdiği ölüm cezasının derhal uygulanacağını söylemiştir. **Hanefî** ve **Hanbelî** mezhebinde bir görüş de böyledir.[8]

١٨٠٠ــ (ط ــ عبد الرحمن بن محمد بن عبد اللّٰه بن عبد القاري رحمه اللّٰه) عن أبيه قال: «قَدِمَ على عمَر بنِ الخطاب رضي اللّٰه عنه ، في زَمَنِ خلافته ، رَجُلٌ من اليمن ،

[7] **Karaman**, ***Mukayeseli İslâm Hukuku***, I, 187. (R. Rıza, Fetâvâ, s.576, 1539 vd. dan naklen).

[8] **İbn Kudâme**, ***el-Muğnî***, X, 74-80; **Fethu'l-Bârî**, XII, 237; **Şevkânî**, ***Neyl***, VII, 202,2006; **Karaman**, ***Mukayeseli İslâm Hukuku***, I, 132,133; **Serahsî**, ***el-Mebsut***, X, 99; **Ûdeh**, II, 720-727.

من قِبَلِ أبي مُوسَى الأشعري ، وكان عَاملا له ، فسألهُ عُمَرُ عن النَّاسِ ؟ثم قال : هل كان فيكم من مُغرّبة خَبَرٍ ؟ قال: نعم، رجلٌ كفرَ بعد إسلامه ، قال : فما فعلتم به ؟ قال : قرّبناه فضربنا عنقهُ ، قال : فهلاَّ حَبَستُموهُ ثلاثا ، وأطعمتموهُ كلَّ يومٍ رغيفا ، واستتبتموه ، لعلهُ يتوبُ ، ويراجعَ أمرَ الله ؟ اللَّهمّ إني لمْ أحضرْ ، ولم آمرْ ، ولم أرضَ إذْ بلَغني ». أخرجه الموطأ.

1,800- Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah b. Abdülkârî, babasından naklediyor:

"Hz. Ömer'in halifeliği döneminde, valilerden Ebû Musa el-Eş'arî'nin yanından bir adam geldi. Ömer, adama halkın durumunu sordu (o da anlattı).[9] Sonra Hz. Ömer ona,

"- Oralardan vereceğin başka, yeni bir haberin var mı?" dedi. Adam;

"- Evet, müslüman bir adam irtidâd etti" dedi. Hz. Ömer;

"- Ona ne yaptınız?" diye sordu. Adam;

"- Yakaladık ve boynunu vurduk" cevabını verdi. Hz. Ömer;

"- Onu üç gün hapsederek, her gün bir ekmek verip tövbeye davet edemediniz mi? Belki tövbe eder ve Allah'ın emrine dönerdi" dedi. Sonra sözlerine şöyle devam etti:

"Allahım; ben orada yoktum, (öldürülmesini) ben emretmedim, (ölüm haberi) bana ulaştığında da buna rıza göstermedim."[10]

İZAH

Bu rivâyet, **Hz. Ömer**'in, İslâm dininden dönen kimseye, ceza uygulanmadan önce üç gün düşünme fırsatı verilip tekrar İslâm'a dönmesi için telkinde bulunulması gerektiği görüşünde olduğunu ifade etmektedir. Bu görüşü benimseyen diğer müctehidlerin[11] delilleri arasında bu rivâyet de bulunmaktadır.

---

[9] Parantez içerisindeki kısım, **Muvatta**'nın elimizdeki matbu nüshasından ilave edilmiştir.

[10] **Muvatta**, Akdıye, 18/16.

[11] Bunlar için bkz., 1799 nolu hadîsin şerhi.

١٨٠١ـ (خ ت د س ـ عكرمة) قال : « أُتِيَ عليٌّ رضي الله عنه بِزَنادقة ، فأحرقَهمْ ، فبلَغ ذلك ابْنَ عبَّاس ، فقال : لو كنتُ أنا لَم أُحرِّقهمْ لنهي رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : **لا تُعذِّوا بعَذَاب اللّه** ، ولقَتَلْتُهُم ، لقول رسول الله صلى الله عليه وسلم : **مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ فاقتُلُوهُ** ».

هذه رواية البخاري. وزاد الترمذي : « فَبَلَغ ذلك عليا ، فقال : صَدَقَ ابنُ عَبَّاس ».

وفي رواية أبي داود والنسائي : « أنَّ عليا أَحْرقَ نَاسا ارتَدُّوا عن الإسلام ، فَبَلَغَ ذلك ابنَ عباس، فقال : لم أكُنْ لأُحْرقَهم بالنَّار ، إنَّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم قال : **لا تُعذِّبوا بعذَاب اللّه**، وكنتُ قاتلهُم بقول رسول الله صلى الله عليه وسلم، [فإن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال]: **مَنْ بَدَّلَ دينَهُ فاقتُلُوهُ** ، [فبَلغَ ذلك عليا] ، فقال: ويحَ ابنَ عباس ».

وأخرج النسائي أيضا منه المسند فقط ، فقال : عن ابن عباس : أنَّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم قال: « **مَنْ بَدَّلَ دينَهُ فاقتُلُوهُ** ».

وأخرج أيضا عن أنس : « أنَّ عليا أُتِيَ بنَاسٍ من الزُّطِّ يعبدون وثَنا [فأحرقَهُم] ، قال ابنُ عباس: إنما قال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم : **مَنْ بدَّلَ دِينَهُ فاقتُلُوهُ** ».

1,801- İkrime anlatıyor:

"Hz. Ali'ye birkaç zındık getirilmiş, o da bunları yakarak cezalandırmıştı. Bu haber İbn Abbas'a ulaştığında;

"- Ben olsaydım, Rasûlullah'ın (as.) **'insanları Allah'ın azabı ile cezalandırmayın'** şeklindeki nehyi sebebiyle onları yakmazdım. Ancak, yine Rasûlullah'ın (as.); **'dininden döneni öldürün!'** şeklindeki ifadesinden dolayı onları öldürürdüm." dedi."[12]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet **Buharî**'ye aittir.

Tirmizî de buna şu ilavede bulunmuştur: (Abdullah b. Abbas'ın bu sözü) Hz. Ali'ye ulaştığında; "İbn Abbas doğru söylemiş" dedi.

---

[12] **Buharî**, İstitâbetü'l-Mürteddîn, 2; Cihâd, 149; **Ebû Davud**, Hudûd, 1/4351; **Tirmizî**, Hudûd, 25/1458; **Nesaî**, Tahrîmu'd-Dem, 14.

Ebû Davud ve **Nesaî**'nin rivâyeti ise şöyledir:

"Hz. Ali, İslâm'dan dönen bazı kimseleri yakarak cezalandırmıştı. Bu haber Abdullah b. Abbas'a ulaştığında şöyle dedi.

"- Ben olsam, onları ateşle yakmazdım. Zira Rasûlullah (as.); **'Allah'ın azabı ile cezalandırmayın'** buyurmuştur. Ama yine de Rasûlullah'ın (as.); **'dinini değiştirenin boynunu vurun'** sözü sebebiyle, onları öldürürdüm."

Bu söz Hz. Ali'ye ulaşınca; *"vah, vah, Allah İbn Abbas'a acısın"* dedi."

Nesaî ayrıca bu hadîsin sadece müsned olan kısmını da tahric etmiştir. Bu rivâyet şöyledir:

İbn Abbas'dan rivâyet olunduğuna göre Rasûlullah (as.); **"dinini değiştirenin boynunu vurun"** buyurmuştur.

Nesaî bu hadîsi Enes'ten de rivâyet etmiştir. Bu rivâyet de şöyledir:

"Hz. Ali'ye Zutlular'dan[13] puta tapan bazı kimseler getirildiğinde, onları yakarak cezalandırmıştı. Abdullah b. Abbas, Rasûlullah (as.) sadece; **"dinini değiştirenin boynunu vurun"** buyurmuştur, dedi."

İZAH

Bu rivâyetler, **Hz. Ali**'nin, İslâm'dan dönenleri yakma cezasına çarptırdığını ifade etmektedir. Yine **Hz. Ebû Bekir**'in de hilafeti döneminde irtidâd edenlerin yakılmasını emrettiği ve bu emrin komutan **Halid b. Velid** tarafından yerine getirildiği rivâyet edilmektedir.[14] Ancak ekseri müctehidler, mürtede ölüm cezası verileceği görüşünü kabul etmekle birlikte, infazın ateşle yakarak değil, kılıçla gerçekleştirileceğini söylemişlerdir. Bunlar, yakmanın, Allah'a mahsus bir cezalandırma şekli olduğunu, bunun ise hadîsin metninde de ifade edildiği gibi, Rasûlullah (as.) tarafından yasaklandığını, yine Rasûlullah'ın (as.); **"Allah her şeyde güzelliği**

---

[13] Bunlar, bazılarına göre Sudanlı, bazılarına göre ise Hintli bir boydur. Bkz., **Camiu'l-Usûl**, III, 482, dipnot, 1; **Lisanu'l-Arab**, II, 1830; **Cevherî**, *Tehzîb*, II, 1528.

[14] Bkz., **İbn Kudâme**, *el-Muğnî*, X, 78.

emretmiştir; binâenaleyh öldürdüğünüz zaman bile güzel bir tarzda öldürün" hadîsini dikkate almışlardır.

Rasûlullah'ın (as.) bu yasağı karşısında, **Hz. Ali**'nin yakarak cezalandırması ve **Hz. Ebû Bekir**'in böyle bir emir vermesi nasıl izah olunacaktır? Bazı şarihler, **Hz. Ali** ile **Hz. Ebû Bekir**'in, Rasûlullah'ın (as.) yakarak cezalandırma yasağını, haram olmayı gerektiren kesin bir yasak değil, tercih bildiren yani tenzihen mekruhu ifade eden bir yasak olarak anladıkları, hâkimin eğer gerekli görürse bu cezayı ağırlaştırabileceğini düşünmüş olabilecekleri ihtimali üzerinde durmuşlardır.

Abdullah b. Abbas'ın bu konuda söyledikleri **Hz. Ali**'ye bildirilince, onun, **"vah vah, Allah İbn Abbas'a acısın"** şeklindeki ifadesi de iki şekilde yorumlanmıştır.

1- Hz. Peygamber'in bu konudaki yasağından **İbn Abbas** haramlık hükmünü çıkardığı için **Hz. Ali** ona acıma sonucu böyle söylemiştir.

2- Arapçada "**vah, vah**" ifadesi övgü ve teaccüb için de kullanılır. Bu kullanım dikkate alındığında, **Hz. Ali**'nin kendisinin unuttuğu bir hususu, yani Rasûlullah'ın (as.) yakarak cezalandırma yasağını **İbn Abbas**'ın unutmaması nedeniyle onu övmek maksadıyla söylemiştir. Nitekim yukarıda geçen hadîsin **Tirmizî'**deki rivâyetine göre **İbn Abbas**'ın bu sözü **Hz. Ali**'ye ulaştığında, onun "**İbn Abbas doğru söylemiş**" şeklindeki ifadeside bu yorumu desteklemektedir.

Bu yoruma göre **Hz. Ali**'nin yakarak cezalandırma görüşünden vazgeçtiği söylenebilir.

Hz. Ali'nin, yakma cezasını, kendisinin ulûhiyetini iddia eden, onun bu iddiadan vazgeçmeleri hususundaki ısrarına rağmen bundan vazgeçmeyen **Sebeiyye'**ye[15] uyguladığı rivâyet olunduğu gibi, **Hz. Ali**'nin onları öldürdükten sonra yaktığı da rivâyet edilmiştir.[16]

---

[15] "**Sebeiyye**"Râfizîler'in, Hz. Ali'nin ilâh olduğu iddiasında bulunan bir koludur. Bunların liderleri, aslen Yahudi olan Abdullah b. Sebe'dir. Ona nisbetle kendilerine bu ad verilmiştir.

[16] Açıklamalar için bkz., **İbn Kudâme**, *el-Muğnî*, X, 78; **İbn Hacer**, VI, 105; XII, 238-240; **Şevkânî**, *Neyl*, VII, 203-205.

Ayrıca, bu rivâyetler, irtidâd suçunda kadın erkek ayrımı yapılmayacağına, her ikisine de ölüm cezası uygulanması gerektiğine delil olarak da kullanılmıştır.[17]

Bu konuya ilişkin tartışmalar 1789 nolu hadîsin izahında geçmişti.

١٨٠٢ـ (خ م د س ــ **أبو موسى الأشعري** رضي الله عنه) قال : « قَدمَ عَليَّ مُعاذٌ ، وأنا باليَمَنِ ، فَكانَ رجلٌ يَهُوديٌّ ، فأسْلَم ، ثمَّ ارتدَّ عن الإسلام ، فلمَّا قَدمَ مُعاذٌ قال : لا أنْزِلُ عن دابتي حتَّى يُقتَلَ ، قال : وكان قد استُتِيبَ قبل ذلك ».

زاد في رواية « بعشرين ليلة ، أو قريبا منها ، فَجَاَ مُعَاذٌ ، فَدعاهُ ، فأبى ، فَضَرَبَ عُنُقَهُ».

قال أبو داود: وقد روي هذا الحديث من طُرُقٍ وليس فيه ذِكْرُ الإستتابة. هذه رواية أبي داود. وهو طرف من حديث طويل قد أخرجه البخاري ومسلم ، وهو مذكور بطوله في كتاب الغزوات في بَعثِ أبي موسى ومعاذ إلى اليمن في حرف « الغين ».

وقد ذُكِرَ بعض رواياته في « كتاب الخلافة والإمارة » من حرف « الخاء » وبعضُ رواياته في «كتاب الشراب » من حرف « الشين ». ووافقهم على بعضها النسائي ، وقد ذكرت رواياته في مواضعها.

وله ها هنا منها قال : « إنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم بَعَثَهُ إلى اليَمَن ، ثم أرْسَلَ مُعاذَ بنَ جبلٍ بعد ذلك. فَلمَّا قَدمَ قال : يا أيُّها الناسُ إني رسولُ رسولِ الله إليكم ، فَألقى له أبو موسى وِسَادَةَ ليَجْلسَ ، فأُتيَ برجُلٍ كان يَهُوديا فأسلَمَ ، ثم كفرَ ، فقال معاذٌ : لا أجْلسُ حتى يُقْتَلَ : قَضاء اللَّه ورسوله - ثلاث مَرَّات - فَلمَّا قُتلَ قعدَ ».

وهذا الذي أخرجه النسائي قد أخرجه البخاري ومسلم في جملة الحديث، وهو مذكور هناك.

1,802- Ebû Musa'l-Eş'arî anlatıyor:

---

[17] **Azîmâbâdî**, *Avn*, XII, 4; **Sehârenfûrî**, *Bezl*, XVII, 285; **Fethu'l-Bârî**, XII, 240.

"Ben Yemen'de iken yanıma Muâz (b. Cebel) geldi. Orada önce Yahudi iken müslüman olan, sonra da İslâm'dan dönen bir adam bulunmakta idi. Muâz gelip durumu öğrenince;

"- O adam öldürülünceye kadar atımdan inmem" dedi.

Râvî der ki: "Daha önce adama tövbe teklif edilmişti."[18]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette şu ilave yapılmıştır:

"Ona yirmi gün veya buna yakın bir süre (düşünme fırsatı) verilmişti. Muâz geldiğinde, kendisini tövbeye çağırdı, fakat adam buna yanaşmadı, bunun üzerine onun boynunu vurdu."

Ebû Davud der ki: "Bu hadîs başka kanallardan da rivâyet olunmuştur, ancak onda, tövbe teklif edildiğine dair olan ifade bulunmamaktadır.

Bu; **Ebû Davud**'un rivâyetidir.

Bu aynı zamanda, **Buharî** ve **Müslim**'in tahric ettikleri, uzunca bir hadîsin bir parçasıdır. Bu rivâyet de, "Kitabu'l-Ğazavat" bölümünün, *"Ebû Musa ve Muâz'ın Yemen'e gönderilmesi"* bahsinde, bütün şekliyle kaydolunmuştur.

Bunun bazı rivâyetleri, "Kitabu'l-Hilâfe ve'l-İmâre" bölümünde; bir kısım rivâyetleri de "Kitabu'ş-Şarab" bölümünde zikredilmiştir. Bunlardan bazılarını **Nesaî** de rivâyet etmiştir ki, **Nesaî'**nin rivâyetleri kendi yerlerinde zikrolunmuştur.

Nesaî'ye ait rivâyetin bir parçası şöyledir:

"Ebû Musa'nın anlattığına göre, Rasûlullah (as.) önce kendisini; sonra da Muâz b. Cebel'i Yemen'e göndermişti. Muâz gelince;

"- Ey insanlar; ben, Allah Rasûlünün size gönderdiği elçisiyim" dedi. Ebû Musa, oturması için ona bir minder verdi. O sırada, önce Yahudi iken müslüman olan, sonra da tekrar küfre dönen bir adam getirilmişti. Muâz -üç kere-;

---

[18] **Buharî**, İstitâbetü'l-Mürteddîn, 2; Ahkâm, 7; **Müslim**, İmâre, 3/14-15; **Ebû Davud**, Hudûd, 1/4354-4357; **Nesaî**, Tahrîmu'd-Dem, 14.

"- Bu adam, Allah ve Rasûlünün hükmü olan ölüm cezası ile tecziye edilmedikçe oturmam" dedi. Neticede adama ölüm cezası uygulanınca oturdu."

Nesaî'nin tahric etmiş olduğu bu kısmı, hadîsin tamamı içerisinde **Buharî** ve **Müslim** de nakletmiştir.

İZAH

Hadîs, dinden dönmenin ölümle cezalandırılacağına, ancak cezanın infazından önce yeniden İslâm'a dönmesi için tövbe teklif edilip süre tanınacağına delâlet etmektedir. Daha önce de geçtiği üzere fukahanın çoğunluğunun düşüncesi de böyledir.

١٨٠٣ــ (د ــ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال : « كان عبدُ اللّه بنُ سَعدِ بن أَبي سَرْحٍ يَكتُبُ لرسول اللّه صلى الله عليه وسلم فأزله الشَّيطَانُ ، فَلَحِقَ بالكُفَّار فأمرَ رسولُ اللّه أنْ يُقتَلَ يَومَ الفَتحِ فاستَجَارَ له عُثمانُ ابنُ عَفَّان، فأجارَهُ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم». أخرجه أبو داود.

1,803- Abdullah b. Abbas anlatıyor:

"Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh, Rasûlullah'a (as.) kâtiplik yapıyordu. Şeytan ayağını kaydırdı, (İslâm'dan çıkıp) kâfirlere iltihak etti. Mekke'nin fetih günü Rasûlullah (as.) onun öldürülmesini emretti. Ancak, Hz. Osman onun için emân diledi, Hz. Peygamber de ona güvence verdi."[19]

İZAH

İbn Abdülberr'in verdiği bilgiye göre, hadîste adı geçen **Abdullah b. Sa'd b.Ebî Serh, Mekke**'nin fethinden önce müslüman olup **Medîne**'ye hicret edenlerden ve Rasûlullah'ın (as.) vahiy kâtiplerindendir. Ancak daha sonra irtidâd edip Mekkeli müşriklere sığınmıştır. Onlara, Hz. Peygamber'i kendisinin yönlendirdiğini, gelen vahyi kendi isteği gibi yazdığını söylerdi. Bütün bu yalanları duyan Hz. Peygamber, **Mekke**'nin fethi sırasında onun nerede

[19] **Ebû Davud**, Hudûd, 174358; **Nesaî**, Tahrîmu'd-Dem, 15.

bulunursa öldürülmesini emretti. Rasûlullah'ın (as.) bu emrini duyan **Abdullah, Hz. Osman**'a sığındı. Zira **Hz. Osman** onun süt kardeşi idi; annesi **Hz. Osman**'ı da emzirmişti. Aradan biraz zaman geçip ortalık yatıştıktan sonra **Hz. Osman**, kendisini Rasûlullah'a (as.) götürdü ve ona emân vermesini istedi. Rasûlullah (as.) uzun bir süre sessiz kaldıktan sonra "**peki**" dedi. **Abdullah, Hz. Osman** ile birlikte oradan ayrılınca Hz. Peygamber yanındakilere;

"- **İçinizden belki biri kalkar da, onun boynunu vurur diye sessiz kalmıştım**" dedi. Ensâr'dan bir zat;

"- Bana işaret buyursaydınız, ey Allah'ın Rasûlü" deyince, Rasûlullah (as.);

"- **Peygambere hain gözlü olmak yakışmaz**" buyurdu.

Fetih sırasında **Abdullah**, tövbe edip tekrar müslüman oldu ve iyi bir müslüman olarak yaşadı. Kureyşin ileri gelenlerinden ve aklına güven duyulanlardan biri idi. Hilafeti döneminde **Hz. Osman**, onu **Mısır**'a vali olarak tayin etmişti. Hicretin yirmi yedinci senesinde **Afrika** onun tarafından fethedilmiştir.[20]

١٨٠٤ــ (د ــ حارثة بن مضرب رضي الله عنه) « أَنه أتى عبدَ اللّه يعني ابنَ مسعود بالكوفة فقال : ما بَيني وبَينَ أحَدٍ من العرب حِنةٌ ، وإنِي مَرَرتُ بمسجدٍ لبني حَنيفَةَ ، فإذا هم يُومنونَ بُمسيلمَةَ ، فأرسلَ إليهم عبدُ اللّه فَجيءَ بهم فاستتابهُم ، غيرَ ابنَ النَّواحَة ، قال له : سمعتُ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم يقول لك : **لولا أنك رسولٌ لضَربتُ عُنُقَكَ** ، فأنتَ اليومَ لستَ برسولٍ ، فأمرَ قرظة بن كعب – وكان أميرا على الكوفة – فضربَ عُنُقَهُ في السوقِ ، ثم قال : مَن أَرادَ أنْ يَنظُرَ إلى ابن النَّوَّاحةِ فلْينظر إليه قَتيلا بالسوق ». أخرجه أبو داود.

1,804- Hârise b. Mudarrib'in nakline göre; kendisi, Kûfe'de Abdullah b. Mes'ûd'un yanına varıp;

"- Benimle Araplardan hiçbiri arasında herhangi bir kin ve düşmanlık yoktur. Hanîfe oğulları mescidine uğradım, bir de baktım

---

[20] Bkz., **el-İstîâb**, II, 375 vd.

ki, hepsi Müseyleme'ye inanıyorlar" demiş. Bunun üzeri Abdullah, adam gönderip onları yanına getirtmiş ve İbnu'n-Nevvâha'nın dışındakilerine tövbe teklif etmiş. İbnu'n-Nevvâha'ya da;

"- (Sen, Hz. Peygamber'e elçi olarak geldiğin zaman) Rasûlullah'ın (as.) sana; **'eğer sen elçi olmasaydın, boynunu vururdum'** dediğini duydum. Artık sen, bugün elçi değilsin" demiş. Sonra Kûfe emîri olan Karaza b. Kâ'b'a onun boynunu vurmasını emretmiş. Karaza, sokakta onun boynunu vurmuş, sonra da şöyle demiş:

"- İbnu'n Nevvâha'yı görmek istiyen, gitsin sokakta ölüsünü görsün."[21]

İZAH

Bu olayda **Abdullah b. Mes'ûd**'un, **İbnu'n-Nevvâha** dışındakilerine tövbe teklif ettiği halde ona etmemesi şöyle yorumlanmıştır.

Bu hadîs, zındıkların ve irtidâdı tekerrür edenlerin, tövbeye davet edilmeden öldürüleceklerini savunan **İmam Mâlik**'in delilleri arasındadır. **Abdullah b. Mes'ûd**, Rasûlullah'ın (as.), **İbnu'n-Nevvâha** hakkında söylediği; **"eğer sen elçi olmasaydın, boynunu vururdum"** şeklindeki sözünü, Hz. Peygamber'in, onun öldürülmesine dair bir hükmü olarak kabul etmiş olabilir. Ancak, bu hükmün infazı, elçilik illetinin bulunmamasına bağlıdır. **Abdullah b. Mes'ûd** tarafından yakalandığı zaman onun böyle bir vasfı bulunmadığına göre, öldürme hükmünün infazını engelleyen illet de ortadan kalkmış demektir. Bunun için **Abdullah b. Mes'ûd** hükmü derhal yerine getirmiş ve onu diğer mürtedler gibi değerlendirmemiş olabilir. Ayrıca, **İbnu'n-Nevvâha**, diğerlerinin aksine yalancı peygamber **Müseyleme**'nin davetçisidir.

Müseyleme, Hz. Peygamber'in irtihaline yakın bir zamanda ortaya çıkan sahte peygamberlerdendir. Hanîfe oğullarından olan ve **Yemâme**'de ortaya çıkan bu şahıs, İslâm tarihinde "**Müseylemetü'l-**

---

[21] **Ebû Davud**, Cihad, 154/2762.

Kezzab" diye bilinmektedir. **Hz. Ebû Bekir**'in hilafeti döneminde ortadan kaldırılmıştır.

İbnu'n-Nevvâha ise, yukarıda da geçtiği üzere, yalancı peygamber **Müseylemetü'l-kezzab**'ın ileri gelen adamlarındandır ve onun peygamberliğinin propagandasını yapan birisidir. Bu şahıs, bir arkadaşı ile birlikte, **Müseyleme** tarafından, Hz. Peygamber'e elçi olarak gönderilmiş, Hz. Peygamber kendilerine **Müseyleme**'nin peygamberliği konusundaki düşüncelerini sorduğunda, **Müseyleme**'nin peygamberliğini kabul ettiklerini söylemişlerdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber; **"eğer elçiler öldürülmez olmasaydı, ikinizin de boynunu vururdum"** demiştir.[22]

İşte **Abdullah b. Mes'ûd**'un atıfta bulunduğu olay budur. Bu hadîs, bazı kimselere tövbe teklif etmeden ölüm cezası verilebileceğine delâlet etmektedir.

Keza bu hadîs aynı zamanda, elçilerin dokunulmaz oldukları hususunda da, bir esas teşkil etmektedir.[23]

١٨٠٥ــ (خ م ت د س ــ أنس بن مالك رضي الله عنه) «أنَّ نَاسا من عُكْلٍ وعُرَينةَ قَدِمُوا على النبيِّ صلى الله عليه وسلم وتكلَّموا بالإسلام فقال: يا نبيَّ اللَّه، إنَّا كُنا أهلَ ضَرعٍ، ولم نَكن أهلَ ريفٍ، واستْوخَمُوا بالمدينة، فأمر لهم رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم بذَودٍ وراعٍ، وأمرهم أن يَخرجُوا فيه، فيشْربوا من ألبانها وأبوالها. فانطلقوا حتى إذا كانوا ناحية الحَرَّة كَفَروا بعد إسلامهم، وقَتَلُوا رَاعيَ النبيِّ صلى الله عليه وسلم ، واستاقوا الذَّودَ ، فَبَلغَ ذلك النبيَّ ، فبعثَ الطَّلبَ في آثارهم، فأمر بهم فَسَمَرُوا أعيُنَهم ، وقَطَعُوا أيديَهم ، وتُرِكُوا في ناحية الحَرَّة حتى ماتوا على حالهم ، قال قتادة، بلغنا: أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم بعد ذلك كان يَحُثُّ على الصدقة ، ويَنْهى عن المُثْلَة».

زاد في رواية : « قال قتادةُ ،: فحدَّثني ابنُ سيرينَ : أنَّ ذلك قَبْلَ أن تَنْزِلَ الحدود ».

---

[22] Hadîs için bkz., **Ebû Davud**, Cihad, 15472761.

[23] **Hattâbî**, III, 192-193; **İbn Kudâme**, X 79; **Avnu'l-Ma'bûd**, VII, 443-444; **Bezlu'l-Mechûd**, XII, 387.

هذه رواية البخاري ومسلم. وفي أخرى للبخاري: «أن ناسا من عُرينَة احتَوَوا المدينة، فَرخصَ لهم رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم أن يأتوا إبلَ الصدقة فيشربوا من ألبانها وأبوالها، فقتلوا الراعيَ، واستاقوا الذَّودَ، فأرسلَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم، فأُتي بهم، فَقَطَّعَ أيدَيهم وأرجُلَهم، وسَمَرَ أعينهم ، وتَرَكَهُمْ بالحرة يعَضُّون الحجارة».

وفي أخرى له : « أنَّ ناسا كان بهم سُقْمٌ فقالوا : يا رسول اللّه ، آونا وأطعمنا، فلما صَحُّوا قالوا: إنَّ المدينةَ وخمةٌ ، فأنزلهم الحرَّةَ في ذود له ، فقال : **اشربوا من ألبانها** ، فلمّا صَحُّوا قَتلُوا راعيَ رسول اللّه صلى الله عليه وسلم ، واستاقُوا ذَودَه ، فَبَعثَ في آثارهم ، وقطَّع أيديَهُمْ وأرجُلَهمُ ، وسَمَرَ أعيُنَهمْ ، فرأيتُ الرجلَ منهم يَكدُمُ الأرضَ بلسانه حتى يموت قال سلاَّمٌ : [وهو ابن مِسكين] فَبلغني: أنَّ الحجَّاجَ قال لأنسٍ : حَدِّثْني بأشدِّ عُقُوبة عاقبَ بها النبيُّ صلى الله عليه وسلم ، فحدَّثَهُ بهذا، فَبَلغَ، فقال : وددتُ أنه لم يُحَدِّثْهُ ».

وفي رواية لمسلم بنحوه ، وفيه : « وكان قد وقعَ بالمدينة المُومُ ، وهو البِرْسَامُ ، ». وزاد: «وكان عنده شبابٌ من الأنصارِ قَريبٌ من عشْرين ، فأَرسل إليهم ، وبعثَ قائفا يَقْتصُّ آثارَهُمْ».

وفي أخرى قال: «إنَّما سَملَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم أعْيُنَ أولئكَ لأنهم سَملُوا أعينَ الرِّعاء». وقد أخرجه البخاري ومسلم بأتمَّ من هذا وزيادة تتضمن ذكر القسامة وهو مذكور في كتاب القسامة، من حرف القاف. وأخرجه الترمذي بنحو من هذه الطرق ، وأخرج منه طرفا في كتاب الطعام في جواز شرب أبوال الإبل.

وأخرج أبو داود : « أنَّ قَوْما من عُكْلٍ - أو قال : من عُرَينة - قَدموا على رسول اللّه صلى الله عليه وسلم ، فاجتَوَوا المدينةَ ، فَأمرَ لهم رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم بلقاحٍ ، وأمرهم أن يشْرَبوا من أبوالها وألبانها، فانطَلَقوا ، فلما صَحُّوا قَتلُوا راعيَ رسولِ اللّه صلى الله عليه وسلم واسْتاقوا النَّعَمَ ، فبلغ النبيَّ خَبَرُهم من أول النَّهارِ ، فأرسل في آثارهم : فما ارتفع النهارُ حتى جيءُ بهم، فأمر بهم ، فقطعت أيديهم وأرجُلُهُم، وسَمَرَ أعْيُنَهم ، وأُلقُوا في الحَرَّة ، يَسْتَسقُون فلا يُسقونَ ».

قال أبو قِلابة : « فهؤلاء قَومٌ سَرقوا وقَتَلُوا ، وكفَروا بعدَ إيمانهم ، وحارَبُوا اللّه ورسوله ».

وفي أخرى له قال: «فأمر بمسامير فأُحميت، فكحَلهُمْ، وقطع أَيْدِيَهُم وأرجلَهمْ، وما حسمَهُمْ».

وفي أخرى له قال : « فَبَعَثَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم في طلبهم قَافة ، فأُتِيَ بهم ، قال: فأنزل اللّه عز وجل في ذلك: {**إنّما جزاءُ الذين يُحاربونَ اللّه ورسولَهُ ويسعَونَ في الأرضِ فَسادا أنْ يُقَتَّلوا أو يصَلَّبوا أو تُقَطَّعَ أيديهم وأرجُلهم من خِلافٍ ، أو يُنفوا من الأرض ، ذلكَ لُهم خزيٌ في الدينا ، ولُهم في الآخرةِ عذابٌ عظيمٌ**} [المائدة : الآية ٣٣] .«

وفي أخرى قال أنس : « فلقد رأيتُ أحدَهَمَ يَكْدِمُ الأرضَ بفيهِ عطشَا ، حتّى ماتُوا .«

وزاد في أخرى: « ثم نَهَى عن المُثْله ». وأَخرجه النسائي بنحو من هذهالروايات، والألفاظ متقاربة إلا أن في أَحدِ طُرقه « أنَّ النَّفَر كانوا ثمانية». وفي أخرى منها : « فَقَطَعَ أيديَهُم وأرجُلَهُم ،وسَمَلَ أعيُنَهُم وصلَبهم». وأخرج أبو داود قولَ ابن سيرين: «إنَّ ذلك قَبْلَ أنْ تَنزِلَ الحدود». مُفردا.

1,805- Enes b. Mâlik anlatıyor:

"Ukl ve Ureyne kabilelerinden bir grup Rasûlullah'a (as.) gelip, müslüman olduklarını söylediler ve;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; biz hayvancılıkla uğraşıp sütle beslenen (bedevi) kimseleriz; arazi sahibi kimseler değiliz" dediler ve Medîne'nin havasının kendilerine iyi gelmediğini söylediler. Rasûlullah (as.), onlara, çobanıyla birlikte (hazineye ait) develerden verilmesini, kendilerine de develerin bulunduğu yere gidip o develerin sütlerinden ve bevillerinden içmelerini emretti. Bunlar, yola koyuldular. Harra[24] dolaylarına varınca, İslâm'dan çıkıp tekrar küfre döndüler, Rasûlullah'ın (as.) çobanını öldürüp develeri de sürüp götürdüler. Bu haber Hz. Peygamber'e ulaşınca derhal peşlerine takipçiler taktı. Yakaladıklarında, Hz. Peygamber'in emriyle onların

---

[24] **Harra**, Medîne civarında, siyah taşlarla kaplı bir yer adıdır.

gözlerini dağladılar, ellerini kestiler. Sonra da ölmek üzere Harra dolaylarına bırakıldılar."

Katâde der ki: "Bize ulaştığına göre, bu hâdiseden sonra Hz. Peygamber sadaka vermeye teşvik eder; işkenceden de sakındırırmış."[25]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette Katâde'nin şöyle dediği ilave edilir: "İbn Sîrîn'in bana haber verdiğine göre bu olay had cezalarının belirlenmesinden önce vuku bulmuştur."

Bunlar, **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyetidir.

Buharî'nin diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Ureyne kabilesinden bir gurup insan, Medîne'nin havasını ağır buldular. Rasûlullah (as.) da kendilerine, hazineye ait develerin yanına gidip, onların sütlerinden ve bevillerinden içmelerine izin verdi. Onlar da gidip çobanı öldürdüler, develeri de sürüp götürdüler. Rasûlullah (as.), hemen peşlerinden takipçiler gönderdi ve bunlar yakalanıp getirildiler. Hz. Peygamber, bunların ellerini ve ayaklarını kestirdi, gözlerini dağlattı ve onları, taşları ısırır bir şekilde Harra'ya bıraktı."

Yine **Buharî**'nin bir başka rivâyeti de şu şekildedir:

"Kendilerinde hastalık olan bir gurup insan Hz. Peygamber'e gelerek;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; bizi barındır ve karnımızı doyur" dediler. (İstekleri yerine getirilip) iyileşince, Medîne'nin havasının ağır olduğunu söylediler. Rasûlullah (as.) da, onları Harra'ya, kendi develerinin arasına gönderdi ve;

"- **Onların sütlerinden için"** buyurdu. Bunlar iyileşince, Hz. Peygamber'in çobanını öldürdüler, develerini de sürüp götürdüler.

---

[25] **Buharî**, Hudûd, 15, 16, 17, 18; Diyât, 22; Vudû, 66; Zekât, 68; Cihâd, 152; Meğâzî, 36; Tefsiru Sûreti'l-Mâide, 5; Tıb, 5, 6, 29; **Müslim**, Kasâme, 2/9-14; **Tirmizî**, Tahâret, 55/72; Et'ıme, 3871845; **Ebû Davud**, Hudûd, 3/4364-4368, 4371; **Nesaî**, Tahrîmu'd-Dem, 7.

Rasûlullah (as.) derhal peşlerinden adamlar gönderip yakalattı, sonra ellerini ve ayaklarını kestirdi, gözlerini de dağlattı. Ben onlardan bir adamın, ölünceye kadar diliyle toprağı yaladığını gördüm."

Sellâm (b. Miskin) şöyle der: "Bana ulaştığına göre Haccâc, Enes'e;

"- Bana, Rasûlullah'ın (as.) uyguladığı en ağır cezayı haber ver demiş, Enes de bu hâdiseyi anlatmış, olay (Hasan el-Basrî'ye) ulaşınca; *'keşke bunu hiç anlatmasaydı'* demiş."

Müslim'in bir rivâyetinde de buna benzer ifadeler vardır. O rivâyette; "Medîne'de verem/mum, yani birsam hastalığı zuhur etmişti" ifadesi de yer almaktadır.[26]

Müslim bir başka rivâyetinde şunları da ilave etmiştir: "Hz. Peygamber'in yanında Ensâr'dan yirmiye yakın genç vardı, bunları peşlerinden gönderdi. Beraberlerinde, onların izni sürecek bir de izci gönderdi."

Bir başka rivâyette de şöyle demiştir: "Onlar çobanların gözlerini dağladıkları için Rasûlullah (as.) da onların gözlerini dağlatmıştı."

Buharî ve **Müslim** bu hadîsi, *kasâme* konusunu da içeren bir ilave ile, buradakinden daha tafsilatlı bir şekilde de tahric etmişlerdir ki, bu rivâyet "Kitabu'l-Kasâme"de zikredilmiştir.

Bu hadîsi, buna benzer yollarla **Tirmizî** de nakletmiş; bunun bir bölümünü de Kitabu'l-Taâm'da "Develerin bevillerinin içilmesinin cevâzı" bâbında kaydetmiştir.

Aynı hadîsi **Ebû Davud** da şöyle tahric etmiştir:

"Ukl -veya Ureyne- kabilesinden bir gurup Rasûlullah'ın (as.) yanına gelmişlerdi. Medîne'nin havası kendilerine yaramadı. Bunun üzerine Hz. Peygamber onlara sütlü develer tahsis edilmesini; kendilerine de onların bevillerinden ve sütlerinden içmelerini emretti.

---

[26] Bu kısım **Buharî**'nin elimizdeki matbu nüshasından ilave edilmiştir. Aynı rivâyet 1940 nolu hadîste de bu şekilde yer almıştır. Bu kitabın bir başka baskısında da aynı ifadeye yer verilmiştir. Dolayısıyla, burada bir baskı hatası olduğu anlaşılmaktadır.

Adamlar gittiler. İyileştiklerinde, Rasûlullah'ın (as.) deve çobanını öldürdüler, develeri de sürüp götürdüler. Onların bu yaptıkları, gün başlangıcında Hz. Peygamber'e ulaştığında, derhal peşlerine takipçiler gönderdi. Güneş biraz yükselmişti ki, bunlar yakalanıp getirildiler. Hz. Peygamber'in emriyle bunların elleri ve ayakları kesildi, gözleri dağlandı ve öylece Harra'ya bırakıldılar. Su istiyorlardı, fakat kendilerine su verilmiyordu."

Ebû Kılâbe der ki: "Bunlar (hem develeri) çalmış, hem (çobanları) öldürmüşler, hem müslüman olduktan sonra irtidâd etmişler ve hem de Allah'a ve Rasûlüne karşı savaş açmışlardı."

Ebû Davud'un başka bir rivâyeti de şöyledir:

"Rasûlullah'ın (as.) emri üzerine miller kızdırıldı, bunlarla gözleri dağlandı, elleri ve ayakları kesildi, fakat (kanın kesilmesi için) onların (yaraları) dağlanmadı."

Yine **Ebû Davud**'un bir başka rivâyetinde de râvî; "Rasûlullah (as.) onları takip için izciler gönderdi. Yakalanıp getirildiler" demiş, sonra da "Allah bu konuda şu âyetleri inzâl buyurdu" demiştir:

"Allah'a ve Peygamberine karşı savaş açanların ve yer yüzünde fesad çıkarmaya çalışanların cezası, ya öldürülmeleri, ya asılmaları, ya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi veya bulundukları yerden sürülmeleridir. Bu, onlar için dünyada iken rezillik ve rüsvaylıktır; âhirette ise, onlara son derece büyük bir azap vardır."[27]

Keza **Ebû Davud**'a ait başka bir rivâyette de Enes şunları söylemiştir:

"Onlardan birinin, susuzluktan ağzı ile toprağı ısırdığını gördüm. Onlar, bu şekilde öldüler."

Ebû Davud bir başka rivâyette de şu ilavede bulunmuştur: "Rasûlullah (as.), bu olaydan sonra işkenceyi yasakladı."

Bu hadîsi, benzer rivâyetlerle **Nesaî** de tahric etmiştir. Bunların ifadeleri birbirine yakındır. Yalnız bu rivâyetlerin birinde; "onlar sekiz kişi idiler" diye geçmektedir.

---

[27] Mâide, 33.

Nesaî'nin bir rivâyetinde de şu ifadeler bulunmaktadır: "Onların ellerini ve ayaklarını kesti, gözlerini dağladı; kendilerini de astı."

Ebû Davud da İbn Sîrîn'in şu ifadelerini müfred olarak nakletmiştir: "Bu uygulama, had cezalarının teşrîinden önce gerçekleşmiştir.

İZAH

Siyer yazarlarının verdiği bilgiye ve bu hadîsin bazı rivâyetlerinden anlaşıldığına göre "***hırabe***" adıyla da anılan yol kesiciliğin cezasını belirleyen âyet bu olay üzerine nâzil olmuştur.[28] Âyette bu suç için belirlenen cezalar; **"öldürmek asmak, el ve ayakları çaprazlama kesmek ve sürgüne göndermek"** şeklinde sıralanmıştır.

Geçen rivâyetlerden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber de hâdiseyi gerçekleştiren kimselere bu cezaları uygulamıştır. Hz. Peygamber, ayrıca âyette yer almayan göz çıkarma cezasını da vermiştir. Hz. Peygamber'in bu uygulaması farklı şekillerde yorumlanmıştır: Bazılarına göre Hz. Peygamber'in bu uygulaması, onların yaptıklarına bir karşılıktır. Zira onlar da çobanların gözlerini oymuşlardı. Bazılarına göre ise Hz. Peygamber'in uygulaması, yol kesiciliğin cezasının Kur'ân'la belirlenmesinden öncedir. Yani bu uygulama neshedilmiştir. Metinden de anlaşılacağı gibi, bu hadîsin değişik rivâyetleri arasında her iki görüşü de teyit edecek nakiller bulunmamtadır. Nitekim, **Müslim, Tirmizî** ve **Nesaî**'nin bir rivâyetinde, hadîsin râvîsi **Enes; "onlar çobanların gözleri çıkardıkları için Rasûlullah (as.) da onların gözlerini, çıkarmıştı"** demiştir. **Buharî** ve **Ebû Davud**'a ait bir rivâyette de **Katâde, İbn Sîrîn**'den, bu uygulamanın, had cezaları konulmadan önce vaki olmuş bir uygulama olduğunu nakletmiştir.[29] Yine **Buharî**'de yer alan bir rivâyette **Katâde; "bu olaydan sonra Rasûlullah, (as.), sadaka vermeye teşvik eder, işkenceyi de yasaklardı"** demiştir.

---

[28] Bu konuda başka rivâyetler de bulunmaktadır. Bkz., **İbn Hacer**, ***Feth***, XII, 112; **Yazır**, III, 227, vd.

[29] 1940 nolu hadîste Hasan el-Basrî'nin de aynı şeyi söylediği nakledilmektedir.

Bu cezanın sadece bunlara has bir ceza olduğunu söyleyenlerde vardır.

Burada bir konuya daha temas etmemiz gerekiyor. İşledikleri suç sebebiyle cezaya çarptırılanlar, su istedikleri halde kendilerine niçin su verilmemiştir? Halbuki ölüm cezasına mahkum edilmiş bir kimsenin, infaz sırasında su istemesi durumunda bu isteğinin yerine getirilmesi gerektiği konusunda icma bulunmaktadır. Bu hususta da farklı yorumlar yapılmıştır: **Kadı Iyâz**, onlara su vermeme konusunda Hz. Peygamber'in bir emri, verme konusunda da bir yasağı bulunmadığını ifade ederken; **Nevevî**, muharib mürtede hiçbir konuda hürmet gerekmediğini söylemiştir. Bu mahrumiyetin, içerek şifa buldukları süt nimetine karşılık nankörlük etmelerinin bir sonucu olduğunu söyleyenler de vardır.[30]

Yol kesicilikle ilgili olarak müctehidlerin görüşlerine gelince; gerek böyle bir suçun oluşması ve gerekse bu suça karşılık verilecek ceza konusunda farklı görüşler bulunmaktadır:

I- Suçun Oluşması

A- Bazı müctehidler öldürücü silah kullanılmadıkça, had cezası gerekmediğini söylerken; ekseri müctehidler, soygun ne ile yapılırsa yapılsın âyetin şumûlüne dahildir, demişlerdir.

B- **Ebû Hanîfe** şehir köy ve kasaba içinde yapılan eşkiyalığın had cezasına tabi olmayacağı görüşünü savunurken, ekseri müctehidler bunun daha büyük bir cür'et ifade ettiği ve zararının da daha büyük olduğu düşüncesinden hareketle, haddi gerektirmesi bakımından şehir içinde olan eşkiyalık ile, şehir dışında olan arasında bir fark gözetmemişlerdir.

II- Suçun Cezası

A- **Ebû Hanîfe**'ye göre âyetteki bu cezalar suçun şekil, durum ve neticelerine göre ayarlanmıştır. Şöyle ki:

1- Sadece yol kesen, yolun emniyetini ortadan kaldıran, ancak soygun yapmamış ve adam öldürmemiş olan kimseler sürgün cezasına çarptırılır.

---

[30] Bkz., **Şevkânî**, *Neyl*, VII, 164; **Azîmâbâdî**, **Avn**, XII, 22, 29.

2- Yol kesen ve aynı zamanda soygun da yapmış olun, fakat kimseyi öldürmeyenin sağ eli ve sol ayağı kesilir.

3- Yol kesip adam öldüren, ancak soygun yapmayan kimse öldürülür.

4- Hem öldürmek, hem de soygun yapmak suretiyle yol kesicilik yapanlara devlet şu cezalardan birini uygulamada muhayyerdir:

a- El ve ayaklarını kestikten sonra asmak veya öldürmek,

b- El ve ayaklarını kesmeden öldürmek ve asmak,

c- Sadece öldürmek,

d- Sadece asmak.

B- **İmam Ebû Yusuf**'tan yapılan bir rivâyete göre devlet asmayı affedemez; kesme cezasından sonra asar.

C- Yine **İmam Ebû Yusuf**'tan bir rivayet ile **İmam Muhammed**'e göre, bu durumda sadece öldürme ceza verilir, ayrıca kesme ve asma cezaları uygulanmaz. Zira bu iki ceza iki farklı suç içindir, birleştirilemez.

D- **İmam Şâfiî** ve **Ahmed b. Hanbel**'in görüşleri **Ebû Hanîfe**'ninkine yakındır.

E- **İmam Mâlik**'e göre:

1- Sadece yol kesmişse, âyette zikri geçen dört cezadan birini verme hususunda devlet muhayyerdir.

2- Yol kesmiş ve soygun da yapmışsa, öldürme, asma ve uzuv kesme cezalarından birini verme hususunda muhayyerdir, ancak sürgün cezasında muhayyer değildir.

3- Yol kesmiş, soygun yapmamış, ama adam öldürmüşse, devlet sadece öldürme veya asma cezasından birini vermede muhayyer olur. Diğer cezaları veremez.

F- Bazı müctehidlere göre de, bu suçu işleyenlere âyette geçen cezalardan birini veya birkaçını vermek hakkı devlete bırakılmıştır.[31]

---

[31] Bkz., **İbn Kudâme**, *el-Muğnî*, X, 302 vd.; **Şevkânî**, *Neyl*, VII, 164 vd.; **Karaman**, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 126 vd.; **Bilmen**, *Kamus*, III, 290 vd.

١٨٠٦ـ (د س ـ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) « أنّ ناسا أغاروا على إبل رسول الله صلى الله عليه وسلم ، وارتدُّوا عن الإسلام ، وقتلوا راعيَ رسول الله مؤمنا ، فبعثَ صلى الله عليه وسلم في آثارهم ، فأُخذوا، فقطع أيديهم وأرجلَهم ، وسَمَلَ أعيُنَهُم ، قال : فنزلت فيهم آية المُحاربة ، وهم الذي أخبر عنهم أنس بن مالك حين سَألهُ الحجاجُ ». أخرجه أبو داود والنسائي.

1,806- Abdullah b. Ömer anlatıyor:

"Bir gurup insan Rasûlullah'ın (as.) develerine saldırdı, İslâm'dan çıktı ve Hz. Peygamber'in mü'min olan çobanını öldürdü. Hz. Peygamber, derhal bunların peşlerinden adam gönderdi. Adamlar yakalandı; Hz. Peygamber onların el ve ayaklarını kestirdi, gözlerini oydurdu. İşte "**muharebe**" âyeti[32] bunlar hakkında nâzil oldu. Haccâc'ın, Rasûlullah'ın (as.) vermiş olduğu en ağır cezanın hangisi olduğuna dair vaki olan sorusu üzerine[33] Enes b. Mâlik'in kendilerinden bahsettiği kimseler, işte bunlardır."[34]

١٨٠٧ـ (س ـ سعيد بن المسيب رحمه الله) قال : « قَدِمَ ناسٌ من العرب على رسول الله، فأسلموا ، ثُمَّ مَرِضوا ، فَبَعَثَ بهم رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إلى لقَاحٍ ليَشْرَبُوا من ألبانها فكانُوا فيها، ثم عَمَدوا إلى الراعي غُلام رسول الله صلى الله عليه وسلم فَقتلُوهُ ، واستَاقُوا اللّقَاحَ ، فزَعُموا أنّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال **[اللهم] عطّش مَنْ عَطّشْ آل محمد الليلةَ** ، فبعثَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم في طلبهم، فَأخذوا ، فقَطعَ أيدَيهم وأرجلَهمْ ، وسَمَلَ أعيُنَهُمْ ، قال بعضهم: استاقوا إلى أرض الشّرْك». أخرجه النسائي.

1,807- Saîd b. el-Müseyyeb anlatıyor:

---

32 Bu âyet, bir önceki hadîste de geçtiği üzre, M3aide suresinin 33. âyetidir.

33 Hâdisenin teferruatı için bkz., 1805 nolu hadîs.

34 **Ebû Davud**, Hudûd, 3/4369; **Nesaî**, Tahrîmu'd-Dem, 7.

"Araplardan bir grup Rasûlullah'ın (as.) yanına gelip müslüman oldular, daha sonra hastalandılar. Rasûlullah (as.) da kendilerini, sütlerinden içmek üzere (hazineye ait) sağmal develerin olduğu yere gönderdi. Bir süre orada kaldılar, sonra Rasûlullah'ın (as.) hizmetçisi olan çobana saldırıp onu öldürdüler, develeri de sürüp götürdüler. Olay gecesi Rasûlullah'ın (as.);

"(Allahım) bu gece Muhammed'in âilesini susuz bırakanları sen de susuz bırak" diye beddua ettiği rivâyet edilir. Daha sonra Hz. Peygamber, onların yakalanması için adamlar gönderdi ve yakalandılar. Hz. Peygamber, onların el ve ayaklarını kestirdi, gözlerini oydurdu. Bazıları; onlar develeri şirk/küfür ülkesine götürmüşlerdi, der.[35]

١٨٠٨ـ (س ـ عائشة رضي اللّه عنها) قالت : « أعارَ قومٌ على لِقَاحِ رسولِ اللّٰه صلى الله عليه وسلم، فَأخَذَهْم ، فَقَطعَ أيديَهْم وأرجُلَهُمْ ، وسَمَلَ أعْيُنَهم ».

وفي رواية عن عروة مرسلا قال : « أَغَارَ قومٌ من عُرينَةَ على لِقَاحِ رسول اللّه صلى الله عليه وسلم، فَستاقُوها ، وقَتَلُوا غلاما له ، فَبَعثَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم في آثارهم... الحديث». أخرجه النسائي.

1,808- Hz. Âişe anlatıyor:

"Bir grup insan Rasûlullah'ın (as.) sağmal develerine saldırmıştı. Hz. Peygamber onları yakaladı, el ve ayaklarını kestirdi, gözlerini de oydurdu."[36]

---

[35] **Nesaî**, Tahrîmu'd-Dem, 7.

[36] **Nesaî**, Tahrîmu'd-Dem, 7.

RİVÂYETLER

Urve'den yapılan mürsel bir rivâyet de şöyledir:

"Ureynelilerden bir gurup, Rasûlullah'ın (as.) sağmal develerine saldırıp götürdüler, Hz. Peygamber'in hizmetçisini de öldürdüler. Bunun üzerine Rasûlullah (as.) derhal peşlerinden adamlar gönderdi..." Hadîs (yukarıdaki gibi devam etmektedir.)

Hadîsi **Nesaî** tahric etti.

١٨٠٩— (د س — أبو الزناد عبد الله بن ذكوان) « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم لَمَّا قطع الذين سَرقوا لقاحَهُ وسَمَلَ أعينَهم بالنار ، عاتبه الله تعالى في ذلك ، فأنزل الله تعالى: {**إنَّما جزاءُ الَّذينَ يُحاربونَ اللَّه ورسولَهُ ، ويسعونَ في الأرضِ فسادا ، أن يُقتَّلوا ، أو يُصَلَّبُوا ، أو تُقَطَّعَ أيديهِمْ وأرجُلُهم من خلافٍ، أو يُنفَوا من الأرضِ. ذلك لهم خزيٌ في الدُّنيَا، ولَهم في الآخرة عذابٌ عَظيمٌ** } [المائدة: ٣٣]». أخرجه أبو داود والنسائي.

1,809- Ebû'z-Zinâd Abdullah b. Zekvân anlatıyor:

"Rasûlullah (as.), sağmal develerini çalanların (el ve ayaklarını) kesip gözlerini ateşle dağladığında, Allah kendisini uyardı ve; ***'Allah'a ve Peygamberine karşı savaş açanların ve yeryüzünde fesad çıkarmaya çalışanların cezası, ya öldürülmeleri, ya asılmaları, ya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi veya bulundukları yerden sürülmeleridir. Bu, onlar için dünyada rezillik ve rüsvaylıktır; ahrette ise, onlara son derece büyük bir azap vardır'***[37] âyetini inzâl buyurdu."[38]

İZAH

Muhammed b. Aclân, bu âyetin bu olay, üzerine Hz. Peygamber'i muâtebe, yani kendisini ikaz etmek ve ona bu tür olayların cezasını bildirmek için nazil olduğunu söylerse de, **İbn Ömer**, bunun Rasûlullah'ı (as.) muâtebe için nâzil olduğunu kabul etmez. Hz. Peygamber'in bu uygulamasının sadeceolayda adı

---

[37] Mâide, 33.

[38] **Ebû Davud**, Hudûd, 3/4370; **Nesaî**, Tahrîmu'd-Dem, 7.

geçenlere mahsus olduğunu, bu âyetin ise, bu olaydan daha sonraki bir zamanda başkaları hakkında inzâl buyurularak, göz çıkarma cezasının kaldırıldığını söyler.

Münzirî de **Ebû'z-Zinâd**'ın bu hadîsinin mürsel olduğunu ifade eder.[39]

[39] Bkz., **Azîmâbâdî**, *Avn*, XII, 29.

الباب الثاني

في حد الزنا

و فيه فصلان:

الفصل الأول

في أحكامه

و فيه ستة فروع:

الفرع الأول

في حد الأحرار

B- ZİNA CEZASI

I-HÜKÜMLERİ

1- HÜRLERE UYGULANACAK OLAN CEZA

١٨١٠ـ (خ م ط ت د ـ عبد اللّه بن عباس رضي اللّه عنهما) قال : « سمعتُ عمرَ ، وهو على منبر رسولِ اللّه صلى الله عليه وسلم يَخْطُبُ ويقول : **إنَّ اللّه بعث محمدا بالحق ، وأنزلَ عليه الكتاب، وكان ممَّا أنْزِلَ عليه : آيَةَ الرَّجم فقرأناها ووعَيْناها ، ورجم رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم، ورجمنا بعده ، فأخشى إن طال بالنَّاسِ زَمَنٌ أَن يقولَ قائلٌ : ما نَجدُ آيةَ الرجمِ في كتابِ اللّه، فيضلوا بتركَ فَريضَة أنزلها اللّه في كتابه ، فإن الرَّجمَ في كتاب اللّه حَقّ على من زنا إذا أُحصن من الرجال والنساء إذا قَامَت البَيِّنةُ ، أو كانَ حَمْلٌ ، أو الاعتراف ، وايمُ اللّه ،لولا أن يقولَ الناسُ : زاد في كتاب اللّه، لكَتبتُها** ». هذه رواية أبو داود.

وفي رواية الترمذي إلى قوله : « **أو الاعتراف** ».

وفي أخرى للترمذي عن ابن المسيب عن عمرَ رضي اللّه عنه قال : « رجمَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم ، ورجمَ أبو بكر ، ورجمتُ ، ولولا أني أكرَهُ أن أزيدَ في كتاب اللّه لكتبتُهُ في المصحف، فإني قد خشيتُ أنْ يَجيءَ أقوامٌ فلا يجدونه في كتاب اللّه فيكفرون به ».

وأخرج مسلم الروايةَ الأولى ، وقال فيها : « ووعيناها وعقلْناها ». وقال في آخرها : « إذا قامَت البيِّنةُ ، أو كان الحَبَلُ أو الاعترافُ ».

وقد أخرج البخاري ذلك في جملة حديثٍ طويلٍ ، يتضمن ذِكرَ خلافةِ أبي بكر رضي اللّه عنه، وهو مذكور في « كتاب الخلافة » من حرف « الخاء ». وله في أخرى مختصرا نحو ذلك.

وفي رواية الموطأ: «أنهُ سَمع عمرَ بنَ الخطاب رضي اللّه عنه يقول: الرجمُ في كتاب اللّه حَقٌّ على من زَنى من الرجال والنساء إذا أُحصَنَ ، إذا قامت البيِّنةُ ، أو كان الحَبَلُ أو الاعتراف».

1,810- Abdullah b. Abbas anlatıyor: "Hz. Ömer'i Rasûlullah'ın (as.) minberinde hutbe okurken dinledim şöyle diyordu:

"Şüphesiz Allah Teâlâ, Muhammed'i hak (din) ile göndermiş ve O'na kitabı inzâl buyurmuştur. O'na indirdiği âyetler arasında recm âyeti de bulunmakta idi. Biz o âyeti okuduk ve ezberledik. Rasûlullah (as.) bu cezayı uyguladı, ondan sonra biz de uyguladık. Aradan uzun zaman geçince, insanlardan bazılarının; 'biz recm âyetini Allah'ın kitabında bulamıyoruz' *diyerek, Allah'ın kitabında inzâl buyurduğu bir farzı terk sapıklığına düşmelerinden endişe ederim. Şüphesiz ki Allah'ın kitabına göre recm, muhsan olup da zina yapan erkek ve kadınlara, delil bulunduğu, yahut hamilelik ortaya çıktığı veya itiraf vaki olduğu zaman uygulanması gerekli olan bir cezadır. Allah'a yemin olsun ki, eğer insanlar:* 'Ömer Allah'ın kitabına ilavede bulundu' *demiyecek olsalardı, onu (recm âyetini Kur'ân'a) yazardım."*[1]

---

[1] **Buharî**, Hudûd, 30, 31; Mezâlim, 19; Menâkıbu'l-Ensâr, 46; Meğâzî, 11; İ'tisâm, 16; **Müslim**, Hudûd, 4/15; **Muvatta**, Hudûd, 1/8; **Tirmizî**, Hudûd, 7/1431; **Ebû Davud**, Hudûd, 23/4418.

RİVÂYETLER

Bu rivâyet **Ebû Davud**'a aittir.

Aynı rivâyet, "yahut itiraf vaki olduğu" kısmına kadar **Tirmizî**'de de yer almaktadır.

Yine **Tirmizî**'nin bir başka rivâyetinde de Saîd b. el-Müseyyeb, Hz. Ömer'den şunları nakletmiştir:

"Recm cezasını Rasûlullah (as.) uyguladı, Ebû Bekir uyguladı, ben de uyguladım. Allah'ın kitabına ilavede bulunmayı çirkin görmeseydim, onu (recm âyetini) mushafa yazardım. Ben, ilerde bazı kimselerin ortaya çıkıp, onu Allah'ın kitabında bulamayınca inkâr etmelerinden endişe etmekteyim."

İlk rivâyeti **Müslim** de tahric etmiş ve onda şu ifadelere yer vermiştir:

"Biz onu (recm âyetini) ezberledik ve anlayıp kavradık." Sonunda da şunları söylemiştir:

"Delil bulunduğu veya hamilelik ortaya çıktığı yahut itiraf vaki olduğu zaman..."

Aynı rivâyeti, Hz. Ebû Bekir'in hilafetini de içine alan uzunca bir hadîsin içinde **Buharî** de nakletmiştir ki, bu rivâyet "Kitabu'l-Hilafet" bölümünde gelecektir.

Yine **Buharî**'nin bunlara benzer muhtasar bir rivâyeti daha bulunmaktadır.

Muvatta'da yer alan rivâyet ise şöyledir: "Abdullah b. Abbas, Ömer b. el-Hattâb'ın şunları söylediğini işitmiştir:

"Allah'ın kitabına göre recm, muhsan olduğu halde zina yapan erkek ve kadınlara, delil bulunduğu, yahut hamilelik ortaya çıktığı veya itiraf vaki olduğu zaman, uygulanması gereken bir cezadır."

İZAH

Görülüyor ki bu hadîs "**muhsan**" olan zaniye "**recm**" cezasını öngörmektedir. Recm, taşlayarak öldürmek demektir. **Hâricîler**, bir kısım **Mu'tezile** ve asrımız âlimlerinden bazıları müstesna bütün İslâm müctehidleri, İslâm ceza hukukunda böyle bir cezanın

mevcudiyetinde ittifak etmişlerdir.[2] Bu cezanın dayanağı bu ve devamında gelen hadîslerdir. İslâm hukukunda böyle bir cezanın varlığını kabul etmeyenler, böyle önemli ve ağır bir cezanın Kur''an'da yer almamasını ve Kur'ân'da zina eden evli câriyeye, hür kadınlara verilen cezanın yarısı kadar bir cezanın emredildiğini[3], halbuki recmin yarısının olmayacağını gerekçe göstermişlerdir.

Onlar, bu konuya ilişkin olarak varit olan hadîslerin ise haber-i vâhid olduğunu, zina suçunun cezasını belirleyen âyetin[4] hükmünün ise genel olup hem bekârları, hem de evlileri kapsadığını, dolayısıyla Kur'ân ile sabit bu genel hükmün haber-i vâhidle tahsisinin, yani bu hükmün sadece bekârlara has kılınmasının câiz olmadığını söylemişlerdir.

Karşı görüşte olanların bu iddialara vermiş oldukları cevaplarla kendi değerlendirmeleri ise şöyledir:

1- Recmin Kur'ân'da zikredilmiş olmaması, onun meşrû olmadığını göstermez. Hz. Peygamber'in sünnetinde yer alması da bir meşrûiyet sebebidir. Nitekim İslâm hukukunda, Kur'ân'da zikredilmediği halde Hz. Peygamber'in sünnetiyle sabit olan pek çok hüküm bulunmaktadır. Kur'ân'ı açıklamakla görevli bulunan,[5] konuşmaları vahye dayalı olan[6] ve müslümanların, emrettiklerini alma yasakladıklarından da sakınma zorunluluğu bulunan[7] Hz. Peygamber'in hüküm koyma yetkisinin olduğu tartışmasız kabul edilmiştir. Kur'ân'da bulunmadığı gerekçesiyle recme karşı çıkanlar bile Hz. Peygamber'in böyle bir yetkisinin olmadığını söylememişlerdir. Örneğin, recm cezasının varlığını kabul etmeyen **Hâricîler**'le halife **Ömer b. Abdülaziz** onlara, namazların kılınış şeklinin, rekât sayılarının, zekâtlara ait nisap miktarlarının ve zekât

---

[2] **İbn Kudâme**, *el-Muğnî*, X, 121; **Şevkânî**, *Neyl*, VII, 95; **Karaman**, I, 128; **Ateş**, *Tefsir*, VI, 145, vd.

[3] Bkz., Nisâ, 25.

[4] Bkz.,Nûr, 2.

[5] Nahl, 44.

[6] Necm, 3.

[7] Haşr, 7.

gerekli olması için aranan diğer şartların da Kur'ân'da bulunmadığını hatırlatınca **Hâricîler**, bunların Hz. Peygamber'in fiiliyle sabit olduğunu söylemişler; halife onlara aynı şeyin recm için de geçerli olduğunu söyleyince de ona bir karşılık verememiş ve sükût etmişlerdir. Evet, *"kimse Hz. Peygamber'in İslâm hukuk sistemindeki yetki ve rolünü inkâr edemez. İlahî hükümlerin amaç ve hedefini, işleme biçimini ve hangi durumlarda uygulanıp hangi durumlarda bir başka hükmün geçerli olacağını yalnızca o açıklayabilir. Hz. Peygamber'in bu mevki ve yetkisini inkâr etmek, yalnızca İslâm'ın ilkelerine karşı olmakla kalmaz, aynı zamanda uygulamada da sayısız karışıklıklar doğurur."*[8] *"Kur'ân recm cezasını açık bir şekilde anmamış olmasına rağmen, onu imâ eder bir ifade kullanmıştır. Peygamber de bunu anlamış ve bu cezayı uygulamıştır. Kur'ân'ı O'ndan daha iyi kim anlıyabilir?"*[9]

2- Kur'ân'da zina eden evli câriyeye hür kadınlara verilen cezanın yarısının verilmesinin istenmesi, recmin meşruiyetini ortadan kaldırmaz. Zira evli câriyeler için yarısı öngörülen ceza recm değil, kırbaçtır.

Zira Arapça *"**muhsanat**"* kelimesi Kur'ân'da[10] iki anlamda kullanılmıştır:

a) Kocalarının koruması altında olan "evli kadınlar",

b) Evli olmasalar da âilelerinin koruması altında olan "**hür müslüman kadınlar.**"

Zina eden câriye söz konusu olduğunda bu kelime, kocasının koruması altında olan "**evli kadın**" anlamında kullanılmıştır. Bu, âyetteki "**evlendikten sonra...**" ibaresinden de anlaşılır. Fakat câriyenin yarım cezaya çarptırılacağı, müslüman kadın söz konusu olduğunda âilesinin koruması altında olan "**hür müslüman kadın**" anlamında kullanılmıştır ve recm cezasına karşı olanlar tarafından anlaşıldığı gibi "**hür evli müslüman kadın**" anlamına gelmez... Evli ve hür bir müslüman zina ettiğinde onun cezasının daha ağır olması normaldir.

---

[8] **Mevdûdî**, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, III, 460.

[9] **Mevdûdî**, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, I, 349.

[10] Nisâ, 24-25.

3- Kur'ân'da zina suçunun cezasını belirleyen âyetin hükmünün genel olup, haber-i vâhidle tahsisinin câiz olmayacağı iddiası da geçerli değildir. Zira Kur'ân'da genel anlamda geçtiği halde, sünnetle tahsis edilmiş birçok hüküm bulunmaktadır. Örneğin hırsızlık suçunun cezasını belirleyen âyette[11] "**hırsız**" kelimesi genel olup, bir iğne çalanın bile cezalandırılmasını gerektirirken, Hz. Peygamber'in kıymeti dörtte bir (1/4) dinara veya on dirheme ulaşmayan hırsızlıklarda bu cezanın uygulanamayacağına dair hadîsleri bu genel ifadeyi sınırlamıştır. Yine Kur'ân'da, nikâhı haram olan kadınlar belirlendikten sonra, ***"bunların dışındakiler size helâl kılındı"***[12] şeklinde genel bir ifade kullanılmıştır. Buna göre, nikâh edilmesi haram olanlar arasında geçmeyen *"bir kadınla onun halasını veya teyzesini aynı zamanda bir nikâh altında bulundurmak"* câiz olması gerekirken, Hz. Peygamber bunu yasaklayarak âyetin bu umumî ifadesini tahsis etmiştir. Ekseri usûlcülere göre bunlar hep haber-i vâhiddir. Buna göre haber-i vâhidle Kur'ân'ın genel ifadelerini tahsis etmek câizdir.[13] Kaldıki recm konusundaki hadîsler, haber-i vâhid de değildir. Konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber'in gerek sözlü ifadelerini ve gerekse uygulamalarını yansıtan rivâyetler **lafzî mütevatir** derecesine değilse de **manevî mütevatir** derecesine ulaşmıştır. Kendisiyle amel edilmesi açısından bu ikisi arasında herhangi bir fark olmadığı da bütün müctehidlerin ortak kanâatidir. Ayrıca bu konuda sahabîlerin ve onlardan sonraki müctehidlerin icmaı da bulunmaktadır.[14]

Hülâsa recm cezası, Hz. Peygamber'in sözlü ve fiilî sünnetiyle sabit olmuş, bütün İslâm hukuk ekollerince had cezası olarak ihtilafsız kabul görmüş bir cezadır. Recmin ağır bir ceza olduğu doğrudur. Ancak recmi gerektiren suç da İslâm nazarında çok büyük

---

[11] Mâide, 38.

[12] Nisâ, 23-24.

[13] Bkz., **Zeydân**, el-**Vecîz**, s.318-319.

[14] Açıklamalar için bkz., **İbn Kudâme**, X, 120 vd; **Şevkânî**, VII,92 vd.; **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 91 vd.; **Tefhimu'l-Kur'ân**, I, 319; eski baskı III, 451 vd.; **Ateş**, VI, 144 vd.; **Sabûnî**, II, 20 vd.; **Yazır**, I, 3470 vd.

bir suç ve cinâyettir. Bu cümleden olarak bir âyette; ***"zinaya yaklaşmayın. Zira o, bir hayasızlıktır ve çok kötü bir yoldur"*** buyurulmuştur. Evet, *"zina, hem sağlık, hem ahlâk, hem hukuk ve hem de toplum açısından son derece zararlı ve tahripkâr bir suçtur. Zina, nice bulaşıcı hastalıkların yayılmasına neseplerin ziyanına, âileler arasında hiyânet ve alçaklığın zuhûruna, cemiyet hayatında iffet ve nezahatin zevâline ve çok kere düşmanlıklar ve öldürmelerin meydana gelmesine sebebiyet verir. Zina, nice âileleri mahveder, nice namuslu kimseleri ebediyen bir mahcubiyet altında bırakır, nice şahsiyetlerin neseplerini şüpheli gösterir. Bu cihetle bir zina hâdisesi, herhangi bir öfke ve düşmanlık neticesi olarak meydana gelen bir öldürme hâdisesinden çok daha kötü ve utanç verici bir cinâyettir. Zina sonucu meydana gelen çocukların bulundukları yerlere bağlılıkları pek gevşektir. Bunların çoğaldığı yerlerde fakirlik ve yoksulluğun artmasından, Allah'ın azabının yüz göstermesinden korkulur. Nitekim bir hadîs-i şerifte;* ***"aralarında zinadan mütevellit çocuklar ortaya çıkmadıkça, ümmetimden hayır ve bereket zail olmaz. Aralarında zinadan hasıl olan çocuklar zuhur edince Allah Teâlâ'nın hepsine birden azap etmesi yaklaşmış olur."***[15] *İşte zina hâdiseleri bir toplum için bu kadar korkunç, çirkin, uğursuz bir cinâyettir. Hele muhsan, yani evli olanların bu cinâyeti irtikâb etmeleri ise her türlü tasavvurun üstünde bir edepsizlik teşkil eder. Zira o, eşinin nesebini bozmuş, namusunu kirletmiş ve meşru yoldan cinsel ihtiyacını karşılama imkânına sahip olduğu halde gayr-i meşrû yola başvurmuştur. Binâenaleyh, halkın arasında bu gibi cinâyetlerin vücuda gelmemesini ve hiç olmazsa azalmasını temin için bu cinâyetleri işleyenler hakkında böyle ağır bir cezanın verilmesine lüzum vardır. Ta ki, bu cezalar, hem suçlular hakkında bir ceza olsun, hem de topluma karşı mühim, müessir bir ibret teşkil etsin."*[16]

Burada şunu da ifade etmek gerekir ki, *"İslâm, zina belasından insanlığı kurtarmak için yalnızca ceza kanunlarına güvenmez. Geniş düzeyde yapıcı, düzeltici ve önleyici tedbirler de alır. Cezaya ancak son çare olarak bakar. İslâm, kişiler zina etsin, ben de durmadan cezalandırayım heveslisi değildir. Gerçek amacı, bu suçun hiç işlenmemesini ve*

---

[15] **Ahmed b. Hanbel**, VI, 333.

[16] **Bilmen**, *Kamus*, III, 202.

karşılığındaki ağır cezaya kimsenin maruz kalmamasını sağlamaktır. Bu amaçla her şeyden önce kişiyi arıtır, temizler, kalbine her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten Allah korkusunu yerleştirir. Yaptıklarından ölümle bile kurtulamayıp, âhirette hesap vereceği duygusuyla donatır onu. Önce gerçek bir iman ve sonra da ilahî kanuna itâat zorunluluğunu iliklerine kadar yerleştirir. Sonra da zina ve iffetsizliğin Allah'ın sert en biçimde cezalandıracağı çirkin ve ağır suçlardan olduğunu tekrar tekrar ifade eder.

İslâm bununla da yetinmez, evlilik için tüm kolaylıkları sağlar. Tek bir kadınla yetinemeyenler için dört kadına kadar evlenme izni verir. Eğer karı ve koca güler yüz ve tatlı dille geçinemiyorlarsa, boşanmaları için gerekli kolaylık ve imkânlar hazırlanmıştır. Eşler arasındaki anlaşmazlık durumunda, her iki taraftan âile mensuplarının araya girmesiyle uzlaşma, o da mümkün olmazsa boşanıp yeniden evlenme çareleri her zaman vardır. Ayrıca, İslâm'da bekâr kalmak doğru görülmemiş ve bekârların evlendirilmesi, hatta köle ve câriyelerin bile bekâr bırakılmaması için açık bir hüküm konmuştur.[17] *Sonra İslâm, insanı zinaya götürecek tüm yolları kapamıştır. Zina cezasının konmasından bir yıl önce kadınlara örtünmeleri ve evlerinden dışarı çıktıklarında başörtülerini indirmeleri emrolunmuştur.*[18] *Hz. Peygamber'in her müslüman âile için model olan hanımlarına edep ve vakarıyla evlerinde kalmaları, güzellik ve süslerini sergilememeleri buyurulmuştur. Bunun da ötesinde, erkeklerle konuşmaları gerektiğinde perde arkasından konuşmaları hükmü getirilmiştir.*[19] *Câhiliyet çağının iffetsiz kadınlarını değil de, Hz. Peygamber'in hanımlarını ve kızlarını fazilet örnekleri olarak gören tüm mü'min kadınlar için model olan budur. Aynı şekilde, zinanın cezası konmadan önce erkek ve kadınların serbestçe bir arada bulunmaları yerilmiş ve kadınların makyaj ve zinetleriyle dışarı çıkmaları yasaklanmıştı.*

Ancak bütün bu tedbirlerden sonra zinanın ceza gerektirici bir suç olduğu ilan edilmiş ve iffetsizliği her ne şekilde olursa olsun yaymak da yasaklanmıştır. Yine fuhuş da resmen yasaklar arasına girmiş, ayrıca gerek erkek ve gerek kadın herkesi zinayla suçlayıp, delilsiz bunu yaymak

---

17 Bkz., Nûr, 32.

18 Nûr, 31; Ahzâb, 59.

19 Ahzab, 33; 53.

karşılığında sert bir ceza konmuştur.[20] *Sınırsız göz ziyafetlerinin şehvete ve yasa dışı aşklara kapı açmaması için erkeklere bakışlarına hâkim olmaları emredilmiştir. Aynı şekilde, kadınlar da mahrem olan ve olmayan yakınlar arasında ayırım yapmaları emri getirilmiştir."*[21]

Ayrıca zina suçunun tesbiti için oldukça ağır şartlar bulunmaktadır. Örneğin Kur'ân "Suça görgü tanığı en az dört kişinin bulunmasını emreder.[22] Şahitler İslâm hukukunun ilgili hükümlerine göre güvenilir, yani daha önce hiçbir şekilde yalan şahitlikte bulunmadıkları sabit olmalıdır. İffetsiz olmamalı, doğru sözlü olmalı, daha önce hüküm giymemiş bulunmalı, sanığa karşı kişisel bir kini ve düşmanlığının bulunmadığı kesin olmalıdır. Kısaca güvenilmez delillere dayanarak kimse cezalandırılamaz. Şahitler, erkekle kadını tam birleşme halinde, birleşmenin bir pistonun mil içinde, bir ipin kuyu içindeki hali gibi tamamlanmış bir fiil olarak görmelidirler. Şahitler, zaman, yer ve suç işleyenlerin kimliği üzerinde görüşbirliği içinde olmalıdırlar. Bu detaydaki bir ayrılık, şahitliklerini hükümsüzleştirecektir."

İşte; İslâm'ın *"kütülüğü düzeltme ve yok etme konusundaki tüm bu önlemlere rağmen, hala İslâm toplumu içinde dört kişi tarafından görülecek şekilde zina edebilecek utanmaz bir çift bulunursa, o zaman onlar da bu ağır cezayı hak etmişler demektir."*[23] Evet bu ceza *"bireyi ve toplumu ıslah için getirilen bütün bu hükümlerden ve önlemlerden sonra, cinsel arzularını doyurmak için yasadışı yollara başvurmakta direten, düzelmesi imkânsız kişiler içindir. Kötü birine verilen ceza ise, aynı eğilimi taşıyanlar için psikolojik bir caydırıcı etkendir. Bu ceza, yalnızca suçluya verilen bir ceza değil, aynı zamanda, İslâm toplumunda sefahate yer olmadığının ve kimsenin sınırsız bir zevk ve sefa hayatı yaşayamıyacağının açık bir ilanıdır da..."*[24]

---

[20] Nûr, 4.

[21] Nûr, 30; Ahzâb, 55; **Mevdûdî**, ***Tefhîmu'l-Kur'ân***, III, 456/457.

[22] Nisâ, 15; Nûr, 4;13.

[23] *Mevdûdî, Tefhîmu'l*-**Kur'ân**, III, 466/467.

[24] **Mevdûdî**, ***Tefhîmu'l-Kur'ân***, III, 457.

RECM CEZASININ STATÜSÜ

Burada recm cezasının statüsünden kastedilen, onun İslâm Ceza Hukukundaki konumudur. Bilindiği gibi İslâm Ceza Hukukunda cezalar; hadler, kısas ve diyet ile ta'zîr olmak üzere üç kısma ayrılır.

Hadler; "Allah hakkı olarak yerine getirilmesi gerekli bulunan muayyen cezalardır."

Kısas ve Diyet; "Ferdin hakkı olarak yerine getirilmesi gereken muayyen cezalardır."

Ta'zîr ise; "hakkında had ve keffâret bulunmayan suç ve günahlarda, Allah veya kul hakkı olarak icrası gerekli olan, fakat miktar ve keyfiyeti nasslarla (ayet ve hadîs) tespit edilmemiş bulunan cezadır."

Tariflerden de anlaşılacağı üzere, hadler ile kısas ve diyet cezalarından her biri, muayyen, yani miktar ve keyfiyeti nasslarla belirlenmiştir. Ancak hadler Allah hakkı olarak değerlendirilirken, kısas ve diyet kul hakkı kapsamında mütalâa olunmuştur.

Kısas ve diyet, muayyen, yani nasslarla belirlenmiş cezalar olmakla birlikte, kul hakkı kapsamında bulunmaları sebebiyle, bunların infazında şahsa geniş takdir yetkisi tanınmış; mağdurun veya velisinin affetmesiyle bu cezaların düşeceği hükme bağlanmıştır.

Hadlere gelince; bunlar, Allah hakları içerisinde mütalâa edilir. Allah hakkından maksat, toplumun hakkıdır. Yani bunlar, âmme menfaatiyle alakalıdır. Bu sebeple hadlerin uygulanması konusunda devlet başkanı da dahil hiç kimseye takdir hakkı tanınmamıştır. Suçun tam olarak sübût bulması durumunda cezanın uygulanması zorunludur

Ta'zîr ise, muayyen olmayan cezalardır. Nasslarla belirlenmiş cezalar olmadıkları için, bunların tayininde ve icrasında devlete ve hâkimlere geniş takdir hakkı tanınmıştır. Hâkim, suçun mahiyetine,

suçlunun durumuna, suçun fert veya toplumda meydana getirdiği zarara göre bir ceza belirler ve uygular.[25]

İşte **recm** cezası, klasik İslâm Hukuku kaynaklarında, tartışmasız olarak, had cezaları arasında sayılırken, günümüz İslâm Hukukçularından bazıları, bu cezayı farklı statüde değerlendirmişler ve bunun, bir ta'zîr cezası olması ihtimali üzerinde durmuşlardır. Konuya ilişkin olarak Hayreddin Karaman'ın değerlendirmesi şöyledir:

"Zina suçunun cezası Kur'ân-ı Kerim'de şu sırayı takip etmiştir:

1- Evde hapsetmek (Nisa, 15).

2- Maddî-manevî eziyet etmek, incitmek (Nisa,16).

3- Yüz kırbaç vurarak cezalandırmak (Nûr, 2). Kur'ân-ı Kerîm bunlardan daha ağır bir ceza getirmediğine göre, sünnetin getirdiği recm cezasının, devlet başkanlığı sıfatına bağlı, değişebilir bir "**ta'zîr**" cezası olması ihtimali ağır basmaktadır."[26]

RECM İÇİN GEREKEN ŞARTLAR

Açıklamakta olduğunuz hadîste de betirtildiği gibi bir kimseye recm uygulanabilmesi için, kendisinde "**ihsan**" halinin bulunması şarttır. **İhsan**; lügatte men etmek, engellemek demektir. Bir hukuk terimi olarak ihsan ise, *"had uygulanabilmesi için bulunması lazım gelen bazı vasıfların bir şahısta birleşmesi"* anlamında kullanılır. Bu vasıflar kendisinde birleşen kimseye "**muhsan**" denir. Kişiyi muhsan kılan vasıflar şunlardır: Akıl, ergenlik çağı, hürriyet, İslâm ve sahih bir evlilik içinde birleşme.

Bu vasıflardan, "müslüman" olma şartı tartışmalıdır. **Ebû Hanîfe** ve **Mâlik**'e göre, müslüman olmak ihsan'ın şartlarından sayılırken; **Şâfiî** ve **Ahmed b. Hanbel**'e göre sayılmaz. **Ebû Yusuf**'tan yapılan bir rivâyet de böyledir.[27]

---

[25] Bkz. **Ûdeh,** I, 79 vd., 126 vd., 708; **Bilmen,** III, 187, 305 vd.; **Karaman,** I, 141, 146. **et-Ta'zîr,** 52 vd., 305 vd.

[26] **Karaman,** *Mukayeseli İslâm Hukuku,* I, 183.

[27] **İbn Kudâme,** *el-Muğnî,* X, 126-128; **Azîmâbâdî,** *Avn,* XII, 98; **Bilmen,** *Kamus,* III, 199 vd.; **Zuhayli,** VI, 42 vd.

ZİNA SUÇUNU İSPAT VASITALARI

Bu hadîse göre, bir zina suçunun tespiti için üç vasıta bulunmaktadır:

1- **Beyyine**, yani şahitler: Şahitlerin sayısı ve vasıfları hakkında daha önce malumat verilmişti.[28] Şahitler yoluyla bu suçun sübut bulacağı ittifakla kabul edilir.

2- **İtiraf**, yani şahsın zina yaptığını bizzat kendisinin itiraf ve ikrar etmesidir. İkrar yoluyla zina suçunun sabit olacağı da ittifakla kabul edilir, ancak bunun sayısı tartışılmıştır.

Mâlikîler ile **Şâfiîler**'e göre, bunun için bir defa ikrar yeterli iken; **Hanefîler**'le **Hanbelîler**, itirafın dört kere tekrar etmesini şart koşmuşlardır. Hatta **Hanefîler** bu ikrarların, dört ayrı mecliste vaki olmasını öngörmüşlerdir.

3- **Hamilelik.** Evli olmayan bir kadın çocuk doğurursa bununla zina sabit olup hakkında had icra edilir. **Hz. Ömer**'den yapılan bu rivâyete dayanan **İmam Mâlik**'in görüşü de böyledir. Ekseri müctehidler ise, hamileliği had sebebi saymamışlardır.[29]

١٨١١ــ (د ــ **عبد الله بن عباس** رضي الله عنهما) قال : قال الله تعالى : **{واللاتي يأتين الفاحشة من نسائكم فاستشهدوا عليهن أربعة منكم فإن شهدوا فأمسكوهن في البيوت حتى يتوفاهن الموت ، أو يجعل الله لهن سبيلا }** [النساء : ١٥] ذكر الرجل بعد المرأة ثم جمعهما فقال: **{واللذان يأتيانها منكم فآذوهما ، فإن تابا وأصلحا فأعرضوا عنهما ، إن الله كان توابا رحيما}** [النساء: ١٦] فنسخ ذلك بآية الجلد ، فقال : **{ الزانية والزاني فأجلدوا كل واحد منهما مائة جلدة، ولا تأخذكم بهما رأفة في دين الله ، إن كنتم تؤمنون بالله واليوم الآخر ، وليشهد عذابهما طائفة من المؤمنين }** [النور : ٢] . هذه رواية أبي داود.

---

[28] Bkz., 1810 nolu hadîsin izahı.

[29] Bkz., **İbn Rüşd**, II, 402; **İbn Kudâme**, *el-Muğnî*, X, 165 vd.; **Şevkânî**, *Neyl*, VII, 102 vd., 111; **Azîmâbâdî**, *Avn*, XII, 98 vd.; **Bilmen**, *Kamus*, III, 210 vd.

وفي رواية ذكرها رزين قال: «أوَّلُ ما كان الزِّنى في الإسلام: أُخبرَ رسولُ اللّه صلى اللّه عليه وسلم فأنزل اللّه تعالى: {واللاتي يأتين الفاحشة من نسائكم...} {واللذان يأتيانها منكم فآذوهما فإن تابا وأصلحا فأعرضوا عنهما} ثم نزل بعد ذلك {الزّانية والزّاني فاجلدوا كلّ واحد منهما مائة جلدة} ثم نزلت آية الرّجم في (النور)، فكان الأولُ للبكر ثم رفعتْ آيةُ الرّجم من التّلاوة، وبقيَ الحكم بها».

1,811- Abdullah b. Abbas anlatıyor:

"Allah Teâlâ; ***"kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer şahidlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye yahut Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde hapsedin"***[30] buyurdu. Allah, erkeği kadından sonra zikretti. Sonra da ikisini (kadın ve erkeği bir ifadede) birleştirerek şöyle buyurdu: ***"İçinizden fuhuş yapan her iki tarafa ceza verin; eğer tövbe eder, uslanırlarsa artık onlara ceza verip eziyet etmekten vazgeçin; çünkü Allah tövbeleri çok kabul eden ve çok esirgeyendir."***[31] Bu âyetler, kırbaç âyetiyle neshedilmiştir. Allah; ***"zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz değnek vurun: Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dinini (tatbik) hususunda sizi sakın acıma duygusu kaplamasın! Mü'minlerden bir gurup da onlara uygulanan cezaya şahid olsunlar!"*** buyurmuştur.[32]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Ebû Davud**'undur.

Rezîn'in naklettiği bir rivâyette ise şunları söylemiştir: "İslâm döneminde ilk zina hâdisesi meydana gelip durum Rasûlullah'a (as.) bildirildiğinde Allah Teâlâ; ***"kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı…", "içinizden fuhuş yapan her iki tarafa ceza verin; eğer tövbe eder, uslanırlarsa artık onlara ceza verip eziyet etmekten vazgeçin…"*** âyetlerini inzâl buyurdu. Bundan sonra da; ***"zina eden***

---

[30] Nisâ, 15.

[31] Nisâ, 16.

[32] Nûr, 2. Hadîs için bkz., **Ebû Davud**, Hudûd, 23/4413.

kadın ve zina eden erkekten her birine yüz değnek vurun" âyeti nâzil oldu. Sonra, (Nûr suresindeki) recm âyeti nazil oldu. (Bu âyetlerden) ilki[33] bekârlar içindi. Sonra recm âyeti tilâvetten kaldırıldı, ancak hükmü baki kaldı."

İZAH

Bu rivâyetlerden de anlaşıldığı ve müfessirlerin verdiği bilgiye göre, İslâm'da ilk defa bu iki âyette (Nisa, 15-16) zina suçu için cezadan bahsedilmiştir. İlk âyete (Nisâ, 15) göre zina eden kadın bir sonraki emre kadar kapalı tutulacaktır. İkinci âyete (Nisâ, 16) göre ise, zina eden kadın ve erkek azarlanarak, hor görülerek, dövülerek vs. cezalandırılacaktır. Daha sonra Nûr sûresindeki 2. âyette bu ceza değiştirilmiş; bu suçu işleyen kadın ve erkekten her birine yüz değnek vurulması hükmü getirilmiştir. "Ceza hukukunda, cezaların tedricî olarak artması akıl ve hikmete dayanmaktadır. O dönemde Araplar, belirli bir hukuk ve ceza sistemine sahip olan yerleşik bir hükümetin emri altında yaşamaya alışkın değildi. Bunun için eğer İslâm devleti, onlara tüm ceza sistemini birden uygulamaya kalksaydı, bu onlara ağır gelebilirdi. Bu nedenle ilk önce bu iki âyetteki tipte cezalar uygulanmış, daha sonra da yavaş yavaş zina, hırsızlık, cinâyet gibi suçlar için daha ağır cezalar belirlenmiş, Hz. Peygamber ve daha sonra Hulefa-i Raşidin döneminde uygulanmıştır."[34]

Zina suçu için belirlenen ceza, suçu işleyenin bekâr veya evli olmasına göre değişiklik arzetmektedir. İslâm Hukukuna göre zina suçundan dolayı bekârlara uygulanacak ceza yüz kırbaç, evlilere uygulanacak ceza ise *"recm"*dir. Kırbaç cezasına ilişkin olarak Kur'ân'da âyet bulunduğu halde[35], recm cezası Kur'ân'da yer almamaktadır. Ancak, gerek bir önceki hadîste ve gerekse bu hadîsin ikinci rivâyetinde, recm cezasına dair de önceleri Kur'ân'da bir âyet bulunduğu halde, daha sonra bu âyetin metninin kaldırıldığı, ama

---

[33] Kırbaç cezası öngören, Nûr sûresi 2.âyet.

[34] **Mevdûdî**, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, I, 339.

[35] Bkz., Nûr, 2.

hükmünün devam ettiği bildirilmektedir. Bu durum, klasik kaynaklarımızda "**metni mensûh, hükmü baki**" olan âyetler kapsamında değerlendirilirken,[36] "recm" cezasına karşı çıkanlar bu rivâyetlerin recm konusunda, sağlam bir kaynak bulma çabasından doğduğunu söylemişlerdir.[37] Fakat **Buharî** ve **Müslim**'in ***Sahîh***'lerinde yer verdiği bu rivâyetler, hadîsçiler tarafından sahih rivâyetler olarak değerlendirilmiştir.

Ayrıca recm konusundaki rivâyetler bunlardan ibaret de değildir. Bu konuda, Hz. Peygamber'den değişik kanallarla yapılmış daha bir çok hadîs vardır ve bu hadîsler manevî mütevâtir derecesine ulaşmış sağlam hadîsler olarak değerlendirilmişlerdir. Yine bu konuyla ilgili olarak, gerek sahabe nesli müctehidlerinin ve gerekse onlardan sonraki müctehidlerin icmâının bulunduğu ifade olunmuştur.[38]

١٨١٢ــ (م ت د ــ عبادة بن الصامت رضي الله عنه) أنَّ رسولَ اللّه قال : **«خُذُوا عني، خُذُوا عني قد جَعَلَ لهنَّ سبيلا ، البكْرُ بالبِكْرِ : جَلْد مائةٍ ، ونَفْي سنَة، والثّيِّب بالثَّيب : جَلْدُ مائةٍ والرَّجمُ»**. هذه رواية مسلم. وفي رواية الترمذي وأبي داود تقديمُ الثَّيب على البِكر.

وفي أخرى لأبي داود : **« ورَميٌ بالحجارةِ »** بدَلَ **«الرجم »**.

1,812- Ubade b. es-Sâmit'ten rivâyet olunduğuna göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"(Zina cezası ile ilgili hükmü) benden alınız, benden alınız!.. Şüphesiz Allah (zina eden) kadınlar için bir yol belirlemiştir. Bekâr

---

36 **İbn Kudâme,** *el-Muğnî,* X, 120; **Nevevî,** XI, 191; **Şevkânî,** ***Neyl,*** VII, 95-96; **Azîmâbâdî,** ***Avn,*** XII.

37 Bkz., **Ateş,** ***Tefsir,*** VI, 145.

38 Bkz. **İbn Kudâme,** *el-Muğnî,* X, 120-121; **Şevkânî,** *Neyl,* VII, 95; **Azîmâbâdî,** *Avn,* XII, 97-98; **Zuhayli,** VI, 38.

bekâr ile (zina ederse her birine) yüz kırbaç ve bir yıl sürgün; evli evli ile (zina ederse), yüz kırbaç ve recm gerekir."[39]

RİVÂYETLER

Bu, **Müslim**'in rivâyetidir.

Tirmizî ve **Ebû Davud**'un rivâyetinde "**evli olan**" lafzı, "**bekâr olan**" ifadesinden önce geçmektedir.

Yine **Ebû Davud**'a ait bir başka rivâyette ise "**recm**" yerine "**taşlamak**" ifadesi kullanılmıştır.

İZAH

İslâm'da recm cezasına delil teşkil eden rivâyetlerden olan bu hadîste Hz. Peygamber, **"şüphesiz Allah (zina eden) kadınlar için bir yol belirlemiştir"** şeklindeki ifadesiyle Nisâ sûresinin 15. âyet-i kerîmesine işaret etmiştir. Zira o âyette zina eden kadınlarla ilgili olarak ***"onları ölüm alıp götürünceye yahut Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde hapsedin"*** buyurulmakta; Hz. Peygamber de bu hadîsiyle Allah'ın onlar için belirlemiş olduğu yolu açıklamaktadır. Buna göre, zina suçunu işleyenlerden "**muhsan**"[40] olmayanları yüz kırbaç ve bir yıl sürgün, "**muhsan**" olanlara ise yüz kırbaç ve recm cezası uygulanır.

Muhsan olan zina suçlusu için öngörülmüş bulunan recm cezası hakkındaki görüş ve tartışmalar 1810 nolu hadîsin izahında geçmitir.

Muhsan olmayan zina suçlusuna gelince; bunların cezasının yüz kırbaç olduğu konusunda müttefik olan müctehidler, sürgün cezası konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir: Bu ve benzeri hadîsleri[41] dikkate alan ekseri müctehidler, kırbaç cezası ile birlikte sürgün cezasınm da uygulanacağını savunurken; **Hanefîler**, sürgün cezasına karşı çıkmışlardır. Onlar, bu konuyla ilgili âyetin (Nûr, 2) zâhirini dikkate almışlar; ayrıca **Hz. Ömer** ve **Hz. Ali**'den görüşlerini destekleyen nakillerde bulunmuşlardır. Sürgün cezası

---

[39] **Müslim**, Hudûd, 2/12; **Tirmizî**, Hudûd, 8/1434; **Ebû Davud**, Hudûd, 23/4415, 4416.

[40] Kişiyi "**muhsan**" kılan şartlar için bkz., 1810 nolu hadîsin izahı.

[41] Bkz., 1813, 1814, 1847, 1848 nolu hadîsler.

taraftarlarından **İmam Mâlik** ve **Evzâî**, kadınları bundan istisna etmişler; kadınlar için sürgün cezasının fitneye sebep olabileceğini ve onları suça daha açık hale getirebileceğini göz önüne almışlardır.

Muhsan olan suçlunun recmedileceğinde yine görüş birliği içerisinde bulunan müctehidler, suçluya recmle birlikte kırbaç cezasının da uygulanıp uygulanmayacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir. **Hz. Ali, Hasan el-Basrî, İshak b. Rahûye, Davud ez-Zâhirî, İbnü'l-Münzir,** bir rivâyete göre **Ahmed b. Hanbel** ve bazı **Şâfiîler,** suçluya önce yüz kırbaç vurulur, sonra da recm cezası uygulanır demişlerdir. Bunların delili, zina eden erkek ve kadından her birine yüz kırbaç vurulmasını âmir bulunan âyetin (Nûr, 2) umumi ifadesi ile, açıklamakta olduğumuz hadîs-i şeriftir. Başta **Hz. Ömer, Hz. Osman** ve **Abdullah b. Mes'ûd**'un bulunduğu ekseri müctehidler ise, recm cezasına muhatap olan suçluya kırbaç cezası uygulanmayacağını söylemişlerdir. Ekseriyet görüşlerini Hz. Peygamber'in **Mâiz** ve diğerleri hakkındaki uygulamalarına[42] dayandırmışlar; ayrıca recmin kırbaç cezasını da kapsadığını, diğer taraftan cezanın suça engel olmak için konduğuna göre, bu açıdan recm cezasının yeterince etkili olduğunu, bu durumda artık kırbaca gerek bulunmadığını düşünmüşlerdir.[43]

Hadîste geçen: **"bekâr bekâr ile (zina ederse)"** ve **"evli evli (zina ederse)"** ifadeleri şart için kullanılmış ifadeler değillerdir. Binaenaleyh, bekâr ister bekâr ile isterse evli olanla zina yapmış olsun cezası kırbaçtır, evlenmiş olan da ister evlenmiş olanla, isterse bekâr ile zina yapmış olsun cezası recmdir.[44]

١٨١٣ـ (خ ـ أبو هريرة رضي الله عنه) « أَنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قَضَى فيمن زَنى و لم يُحصِنْ : بنَفي عامٍ ، وإقامةِ الحدِّ عليه ». هذه رواية البخاري.

وفي رواية ذكرها رزين : « قَضى في البِكر بالبكر : بجلدِ مائةٍ ونفي عام ».

---

[42] Bu uygulamaya dair rivâyetler için bkz., hadîs no: 1833 vd.

[43] **İbn Rüşd**, *Bidâyetü'l-Müctehid*, II, 397vd.; **İbn Kudâme**, *el-Muğnî*, X, 124-1261, 134-135; **Şevkânî**, *Neyl*, VII, 93 vd.; **Azîmâbâdî**, *Avn*, XII, 93-94.

[44] **Azîmâbâdî**, *Avn*, XII, 94.

1,813- Ebû Hureyre anlatıyor:

"Şüphesiz Rasûlullah (as.), muhsan olmadığı halde zina yapan kimse hakkında bir yıl sürgün ve had uygulaması ile hükmetti."[45]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buharî**'nindir.

Rezîn'in bildirmiş olduğu bir rivâyette de şöyle geçmektedir:

"Rasûlullah, bekârın bekâr ile zina etmesi durumunda, yüz kırbaç ve bir yıl sürgün cezası ile hükmetti."

١٨١٤ــ (ت ــ عبد الله بن عمر) قال : « إنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم ضَرَبَ وغَرَّبَ، وإنَّ أبا بكر ضَرَبَ وغَرَّبَ ، وإن عمر ضربَ وَغَرَّبَ ». وفي أخرى عن أبي بكر وعمر ، ولم يذكر النبيَّ صلى الله عليه وسلم. أخرجه الترمذي.

1,814- Abdullah b. Ömer anlatıyor:

"(Zina suçu işleyen bekâr kimseyi) Rasûlullah (as.) hem kırbaç, hem sürgün cezası uyguladı; Ebû Bekir de hem kırbaç, hem sürgün cezası uyguladı; Ömer de hem kırbaç, hem sürgün cezası uyguladı."[46]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette, Ebû Bekir ve Ömer'den aynı şeyler nakledilmiş, fakat Hz. Peygamber zikredilmemiştir.

Hadîsi **Tirmizî** tahric etti.

İZAH

Daha önce de ifade olunduğu gibi bu iki hadîs de (1813, 1814) bekârlar için zina suçunun cezasının yüz kırbaç ve bir yıl sürgün olduğunu savunanların delilleri arasında bulunmaktadır.

---

[45] **Buharî**, Hudûd. 32.

[46] **Tirmizî**, Hudûd, 11/1438.

١٨١٥ـ (م ط د ـ أبو هريرة رضي الله عنه) « أنْ سعدَ بنَ عُبادَةَ قال لرسول الله صلى الله عليه وسلم : أرأيتَ لو أنّي وجَدتُ مع امرآتي رجلا : أأُمْهلُه حتىَ آتي بأربعة شُهداءَ ؟ فقال رسول اللّه صلى الله عليه وسلم : نعم » أخرجه مسلم والموطأ.

وفي رواية مسلم وأبي داود قال : « أرأيتَ الرجلَ يجدُ مع امرأته رجلا : أيقْتُلُهُ؟ قال رسول اللّه صلى الله عليه وسلم : لا ، قال سعدٌ : بلى ، والذي أكرمك بالحق ، فقال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم : اسْمَعوا إلى ما يقول سيّدكُم ». وعند أبي داود أيضا « إلى ما يقول سعدٌ ».

1,815- Ebû Hureyre anlatıyor: Sa'd b. Ubâde Rasûlullah'a (as.);

"- Ne buyurursun, yabancı bir erkeği eşimle beraber yakalarsam, dört şahit getirinceye kadar ona zaman mı tanıyacağım?" diye sordu. Rasûlullah (as.);

"- Evet" buyurdu.[47]

RİVÂYETLER

Bu rivâyeti **Müslim** ve **Muvatta** tahric etmişlerdir.

Müslim'in bir rivâyeti ile **Ebû Davud**'un rivâyeti şöyledir: (Sa'd b.Ubâde, Hz. Peygamber'e);

"- Ya Rasûlullah ne buyurursunuz; karısının yanında yabancı bir adam bulan kimse onu öldürebilir mi?" diye sordu. Hz. Peygamber;

"- Hayır" buyurdu. Sa'd;

"- Sana hakkı ikram eden Allah'a yemin ederim ki, evet" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (as.) ordakilere;

"- Efendinizin söylediğine kulak verin" buyurdu.

Ebû Davud'un bir rivâyetinde de, (efendinizin söylediği yerine) **"Sa'd'ın söylediği"** ifadesi geçmektedir.

---

[47] **Müslim**, Liân, 14-16; **Muvatta**, Hudûd, 1/7; **Ebû Davud**, Diyât, 12/4532-4533.

İZAH

Hadîs, bir kimsenin hanımı ile birlikte yakaladığı bir yabancıyı öldüremeyeceğine delâlet etmektedir. Ancak bu hüküm onları bizzat zina halinde yakalama durumunda değil de, bir arada görüp zina yapmışlardır zannı ile öldürme durumuna mahsustur şeklinde yorumlanmıştır. Bunun içindir ki âlimler, karısı ile zina ettiği gerekçesiyle birisini öldüren kimsenin bunu ispatlaması veya öldürülenin velilerinin bunu itiraf etmesi gerekir, aksi takdirde kendisine kısas uygulanır demişlerdir. Ancak tam zina halindeyken yakalaması durumu tartışmalıdır. Ulemanın ekserisi, zina halinde iken yakalanan kimsenin öldürülmesinin câiz olduğuna hükmetmişlerdir. Hatta bu âlimler öldürenin hanımı veya başka bir mahremiyle zina yapması ile bir yabancı kadınla zina yapması arasında fark gözetmemişler; mutlak manada zina halinde yakalanan kimsenin öldürülebileceğine kail olmuşlardır.[48]

Metinde geçtiği üzre, Rasûlullah'ın (as.) "**hayır**" cevabına **Sa'd b. Ubâde**'nin "*evet*" diye karşılık vermesi, Hz. Peygamber'in sözünü kabul etmemek ve O'nun emrine karşı gelmek şeklinde değil de, kendi durumunu haber vermek olarak, yani **Sa'd**'ın, *"ben böyle bir durumla karşılaşsam tahammül edemem, silaha sarılırım"* demek istediği şeklinde anlamak gerekir. Nitekim **Müslim**'de yer alan bir rivâyette **Sa'd** bunu açıkça ifade etmiş ve *"ben olsaydım bundan önce (dört şahit getirmeden önce) kılıçla onun boynunu vururdum"* demiştir.[49] Bu sebeple olmalıdır ki Rasûlullah (as.), bu sözünden dolayı kendisine kızmadığı gibi, kendisini gayretinden, yani namusa düşkünlük ve kıskançlığından dolayı övmüş ve **"efendinizin -bir rivâyete göre Sa'd'ın- söylediğine kulak verin"** buyurmuştur. Bu ifade, **Sa'd**'ın bu sözleri, gayretinden ve hamiyetinden söylediğini, dolayısıyla mazur sayılacağını beyan için sadır olmuştur. Nitekim Rasûlullah'ın (as.) **Müslim**'de yer alan; **"efendinizin söylediğine kulak verin, şüphesiz**

---

[48] Bkz. **İbn Kudâme**, *el-Muğnî*, IX, 337; X, 353; **Azîmâbâdî**, *Avn*, XII, 265; **Ûdeh**, I, 538-541; **Bilmen**, *Kamus*, III, 125.

[49] **Müslim**, Liân, 1/16.

ki o çok kıskançtır, halbuki ben ondan daha kıskancım, Allah ise benden daha kıskançtır"[50] ifadesi de bunu te'yit etmektedir.[51]

الفرع الثاني
في حدّ العبيد والإماء

2- KÖLE VE CARİYELERE UYGULANACAK OLAN HAD

١٨١٦ـ (خ م ط ت د ــ **أبو هريرة وزيد بن خالد الجهني** رضي اللّٰه عنهما) قالا : «سُئِلَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم عن الأمَةِ إذا زَنَتْ ، ولم تُحصن ؟ قال : **إن زنتْ فاجلدوها ، ثم إن زنت فاجلدوها ، ثم إن زنت فاجلدوها ، ثم بيعوها ولو بضفير** ». قال [محمد] بن شهاب: لا أدري أبعدَ الثالثةَ أو الرابعة؟ قال مالك [رحمه اللّٰه] «والضفيرُ: الحبل».

وفي رواية عن أبي هريرة وحده: أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال: «**إذا زَنت الأمَةُ فتبيَّنَ زناها فَليجلدها الحدَّ، ولا يُثرِّبْ عليها، ثم إن زنتْ فَليجلدها الحدَّ ولا يُثرِّبْ عليها، ثم إن زَنَت الثالثة، فَليبعها ولو بِحبلٍ من شَعرٍ**».

أخرج الرواية الأولى الجماعة إلا النسائي. وأخرج الثانية البخاري ومسلم. وللترمذي عن أبي هريرة وحده: قال: قال رسولُ اللّٰه صلى الله عليه وسلم: «**إذا زَنت أَمَةُ أحدكم فليجْلدها ثلاثا بكتاب اللّٰه، فإن عادت فَليبعها ولو بحبلٍ من شعرٍ**».

ولأبي داود عن أبي هريرة وحده: أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال: «**إذا زَنَتْ أمَةُأحدكم فلْيجلدْها ولا يُعيِّرْها، ثلاث مرات، فإن عادَتْ في الرابعة، فليجلدها، وليبعها بصفيرٍ، أو بحَبلٍ من شعْرٍ**» . وفي أخرى له بهذا الحديث ، قال في كل مرة : « **فلْيَضْرِبها**

---

[50] **Müslim**, Liân, 1/16.

[51] **Azîmâbâdî**, *Avn*, XII, 264-265; **Sehârenfûrî**, *Bezl*, XVIII, 53-54.

كتابَ اللّه ، ولا يُثَرِّب عليها، وقال في الرابعة : فإن عادَتْ فَليضربها كتاب اللّه ، ثم لِيَبِعْها ولو بِحَبْلٍ من شَعْرٍ ».

1,816- Ebû Hureyre ve Zeyd b. Halid el-Cühenî anlatıyorlar:

"Rasûlullah'a (as.) evlenmemiş olan câriyenin zina etmesi durumu sorulunca;

"- Eğer zina ederse kırbaçlayın; sonra yine zina ederse yine kırbaçlayın; sonra tekrar zina ederse, tekrar kırbaçlayın, sonra bir ip karşılığında da olsa onu satın" buyurdu.

Muhammed b. Şihâb demiştir ki; "(Bu satma emrinin) üçüncü defadan sonra mı, dördüncü defadan sonra mı olduğunu bilmiyorum."

Mâlik de, "hadîste geçen "*dafir*" kelimesi, ip demektir" dedi.[52]

RİVÂYETLER

Sadece Ebû Hureyre'den yapılan bir rivâyette de Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Câriye zina eder, zina ettiği de ortaya çıkarsa (efendisi) ona had uygulasın, fakat onu azarlayıp kınamasın; sonra yine zina ederse, yine had uygulasın, fakat yine onu azarlayıp, kınamasın; sonra üçüncü kez zina ederse, onu kıldan yapılmış bir ip karşılığında bile olsa, satsın!"

Burada geçen ilk rivâyeti, **Nesaî**'nin dışındaki tüm müellifler tahric etmişlerdir. İkinci rivâyeti ise, **Buharî** ve **Müslim** nakletmişlerdir.

Tirmizî'nin yine sadece Ebû Hureyre'den yaptığı bir rivâyette Rasûlullah (as.): şöyle buyurmuştur:

"Birinizin câriyesi zina yaparsa, üç kere Allah'ın kitabına göre kırbaçlasın; eğer aynı şeyi tekrar ederse onu kıldan bir ip karşılığında bile olsa satsın!"

---

[52] **Buharî**, Hudûd, 35; **Buyû**, 66; Itk, 17; **Müslim**, Hudûd, 6/33; **Muvatta**, Hudûd, 3/14; **Tirmizî**, Hudûd, 13/1440; **Ebû Davud**, Hudûd, 33/4469, 4470, 4471.

Ebû Davud'un yine yalnız Ebû Hureyre'den yaptığı bir rivâyette de Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Biriniz câriyesi zina ettiğinde onu kırbaçlasın, fakat kabahatini yüzüne vurup ayıplamasın. Üç kere böyle yapsın; şâyet aynı şeyi dördüncü kez tekrarlarsa yine kırbaçlasın ve onu bir ip veya kıldan bir ip karşılığında bile olsa satsın."

Yine **Ebû Davud**'un bu hadîsle ilgili bir başka rivâyetinde de Rasûlullah (as.), her defasında; **"ona Allah'ın kitabına göre had uygulasın, fakat onu kınayıp azarlamasın"** demiş; dördüncüsünde ise; **"eğer aynı şeyi yine tekrarlıyacak olursa, Allah'ın kitabı uyarınca ona had vursun, sonra da onu kıldan bir ip karşılığında bile olsa satsın!"** buyurmuştur.

İZAH

İslâm hukukuna göre, zina suçunu işleyecek câriyelere verilecek ceza, hür bekârlara verilecek cezanın yarısı kadardır. Konuya ilişkin olarak Kur'ân'da yer alan âyetin meâli şöyledir: *"(Mümin câriyeler) evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa onlara hür (bekâr) kadınlara verilen cezanın yarısı verilir."*[53] Hür bekârlar için belirlenmiş olan ceza yüz kırbaç olduğuna göre[54], câriyelere verilecek ceza elli kırbaç olmaktadır. Câriyeye, hür kadına nispetle daha hafif bir ceza öngörülmesi, câriyenin, hür kadından daha korumasız olması ve onun tehlikelere daha açık bulunması sebebiyledir.

Kur'ân âyetiyle sabit olduğu için evli câriyelerin zina yapması durumunda verilecek cezanın elli kırbaç olduğunda birleşen fakîhler,[55] zina suçundan ötürü bekâr olan câriyeye verilecek cezada ihtilafa düşmüşlerdir: **Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Mes'ûd, Hasan el-Basrî, İbrahim en-Nehaî, Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî, Evzâî** ve **Osman el-Bettî**'nin de aralarında bulunduğu ekseri müctehidler, bunların cezalarının da elli kırbaç olduğu görüşündedirler. Bu görüşün delili,

---

53 Nisâ, 25.

54 Bkz., Nûr, 2.

55 Zührî ve Ebû Sevr, evli olan câriyelerin cezasının da hürlerinki gibi "recm" olduğunu söylemişlerse de, bu görüş âyetin hükmüne aykırı bulunmuştur.

izahını yapmakta olduğumuz hadîstir. **İbn Abbas, Tavus, Ata, İbn Cüreyc** ve **Ebû Ubeyd** ise bekâr câriyelere had cezası uygulanmayacağını söylemişlerdir. Zira câriyelerle ilgili cezayı belirleyen âyet, onların cezasını evli (muhsan) olmalarına bağlamıştır. Bekâr olanlarına ise herhangi bir ceza öngörülmemiştir, demişlerdir. Ancak ekseri müctehidler, o âyetteki *"ihsan"* evli olma anlamında değil, müslüman olma anlamında kullanılmıştır; ayrıca Hz. Peygamber'in bu hadîsi (ilk rivâyet kastediliyor) bu konuyu açıklığa kavuşturan bir "nass"tır, diye düşünmüşlerdir.

Burada şunu da ifade etmeliyiz ki, buraya kadar kaydolunan âyet ve hadîslerle yapılan açıklamalarda hep câriyelerden söz edilmişse de bahsi geçen hükümler sadece câriyeler için değildir. Ekseri müctehidlere göre köleler de aynı hükümlere tabidir. Ancak **Zâhirîler** ekseriyetten ayrılarak, ister evli, ister bekâr olsun, kölelere zina suçundan dolayı uygulanacak cezanın yüz kırbaç olduğunu söylemişlerdir.

Bu hadîslerde geçen " **onu kırbaçlasın, ...ona had vursun"** şeklindeki ifadelerin velilere yöneltilmiş hitaplar olduğunu düşünen **İmam Şâfiî**, köle ve câriyelerin had cezalarını uygulama yetkisinin, efendilerine ait olduğunu; uygulamayı kendilerinin yapacağını söylemiştir. Bu görüşe karşı çıkan **Hanefîler**, hadîste geçen o tür ifadeleri sebebiyete hamletmişler, yani onların bu suçunu, kendilerine had uygulaması için, hakime götürme sebebi saysınlar, şeklinde anlamışlar; dolayısıyla kime olursa olsun had uygulama yetkisinin, sadece hâkime ait bulunduğunu söylemişlerdir. Bunlar, görüşlerinde **İbn Mes'ûd İbn Abbas** ve **İbnu'z-Zübeyr** gibi sahabîlerden mevkûf olarak, Hz. Peygamber'den de merfû olarak naklolunan ve *"hadler, zekât, cuma ve fey'in"* idarecilerin yetkisinde olduğunu ifade eden rivâyete dayamışlar; ayrıca hadler sırf Allah, yani toplum hakkı olan cezalardır, uygulama yetkisi de onun adına hareket eden idarecilere ait olmalıdır, diye düşünmüşlerdir.

Metinde de görüldüğü üzere bu hadîsin bazı rivâyetlerinde zina suçunu üç kere, bazı rivâyetlerde de dört kere tekrar edilmesi durumunda, bunu yapan câriyenin, ucuz fiyata bile olsa satılması emredilmektedir. **Zâhirîler** buradaki emri vücûba hamlederek, böyle

bir câriyenin satılması gerektiğine kail olmuşlarsa da ekseri müctehidler bu emrin müstehablık ifade ettiğini, dolayısıyla böyle bir câriyenin satılması tercihe şayan olmakla birlikte, mutlaka gerekli olmadığını söylemişlerdir.[56]

١٨١٧ـ (م ت د ـ أبو عبد الرحمن السلمي رحمه اللّه) قال : « خَطَبَ عليٌّ بنُ أَبِي طالب رضي اللّه عنه فقال : يا أَيُّها الناس ، أقيموا الحدودَ على أَرِقَّائكم ، مَنْ أحصَنَ منهم ومن لم يُحصِن، فإنَّ أمة لرسولِ اللّه صلى الله عليه وسلم زَنَتْ ، فَأمرني أنْ أَجلدَها، فأتيتُها فإذا هي حديثةُ عهدٍ بنفاسٍ ، فخشيتُ إنْ أنا جَلَدتُها أن أقتُلَها ، فذكَرتُ ذلك للنبيِّ صلى الله عليه وسلم فقال : **أَحسنتَ، اتْركها حتى تَماثَلَ** ». هذه رواية مسلم والترمذي.

وفي رواية أبي داود : عن أبي جميلة ، عن عليٍ قال : « فَجَرتْ جاريةٌ لآلِ رسولِ اللّه صلى الله عليه وسلم ، فقال : **يا عليُّ انطلِقْ فأقم عليها الحدَّ** ، قال : فانطلقتُ، فإذا بها دمٌ يسيلُ لم ينقطعْ، فأتيْتُهُ ، فقال : **يا عليُّ ، أفرَغْتَ** ؟ فقلتُ : أتيتُها ودُمها يَسيلُ ، فقال : **دعها حتى ينقَطعَ دمُها، ثم أقِمْ عليها الحدَّ ، وأَقيموا الحدُودَ على ما ملكتْ أيمانُكم** ».

وفي رواية له كذلك قال: وقال فيه «**ولا تضربها حتى تَضعَ**» وقال أبو داود: والأول أصح

1,817- Ebû Abdurrahman es-Sülemî anlatıyor:

"Ali b. Ebî Talib bir gün irad ettiği bir hutbesinde şunları söyledi:

"Ey insanlar; ister evli olsun, ister bekâr, (zina eden) kölelerinize had uygulayınız. Zira, Rasûlullah'ın (s.a.) bir câriyesi zina yapmıştı da, Hz. Peygamber bana, onu kırbaçlamamı emretmişti. Câriyenin yanına vardığımda, o henüz nifas görmeye başlamıştı. Kırbaçlarsam onu öldürürüm diye korktum, gelip durumu Rasûlullah'a (as.) anlattım. Hz. Peygamber de;

"- İyi yaptın, iyileşinceye kadar onu bırak" buyurdu.[57]

---

[56] Açıklamalar için bkz., **İbn Rüşd**, II, 399 vd.; **İbn Kudâme**, *el-Muğnî*, X, 142; **Şevkânî**, *Neyl*, VII, 128-130; **Azîmâbâdî**, *Avn*, XII, 165-166; **Şehârenfûrî**, ***Bezl***, XVII, 337-339; **Mübârekfûrî**, *Tuhfe*, IV, 717-719.

[57] **Müslim**, Hudûd, 7/34; **Tirmizî**, Hudûd, 13/1441; **Ebû Davud**, Hudûd, 34/4473.

RİVÂYETLER

Bu, **Müslim** ve **Tirmizî**'nin rivâyetidir.

Ebû Davud'a ait bir rivâyette ise Ebû Cemîle, Hz. Ali'den şunları nakletmiştir:

"Rasûlullah'ın (as.) ailesine ait bir câriye zina yapmıştı. Bunun üzerine Hz. Peygamber;

"- Ya Ali, git ve ona had uygula!" buyurdu. Câriyeye gittiğimde, o nifaslı idi ve henüz kanı kesilmemişti. Hemen Rasûlullah'ın (as.) yanına geldim. Bana;

"- Ya Ali, işini bitirdin mi?" diye sordu. Ben;

"- Câriyenin yanına vardığımda o nifaslı idi" dedim.

"- Öyleyse kanı kesilinceye kadar onu bırak, sonra kendisine haddi uygula!" buyurdu, sonra da;

"Kölelerinize ve câriyelerinize hadleri uygulayınız!" diye emretti.

Yine **Ebû Davud**'da yer alan başka bir rivâyette aynı şeyler zikredilmiş, ayrıca Hz. Peygamber'in; **"doğum yapıncaya kadar ona had uygulama"** buyurduğu ifade edilmiştir.

Ebû Davud; "ilk rivâyet daha sahihtir" demiştir.

İZAH

İster evli, isterse bekâr olsun, zina suçlusu köle ve câriyelerin had cezası ile tecziye edileceğini ifade eden bu hadîs aynı zamanda, hasta olan suçlunun cezasının, iyileşinceye kadar tehir edileceğine de delâlet etmektedir.

Bu konuya ilişkin olarak naklolunmuş bulunan bir hadîs de şöyledir:

Rivâyete göre Rasûlullah'ın (as.), Ensâr'a mensup ashabından bir adam hastalanmıştı. O kadar ki, bir deri bir kemik haline gelmişti. Bir gün onun yanına, ashabdan birinin câriyesi girdi. Adam iştaha geldi ve câriye ile ilişkide bulundu. Kavminden bazıları, kendisine geçmiş olsun ziyaretine gelince, durumu onlara anlattı ve;

"- Benim için Rasûlullah'tan (as.) fetva isteyin, ben yanıma gelen bir câriye ile ilişkide bulundum" dedi. Bunu Rasûlullah'a (as.) anlattılar ve;

"- Biz, insanlar arasında, onun gibi gibi bir hastalığa yakalananı görmedik. Eğer onu senin yanına getirmeye kalksak, kemikleri parça parça olurdu. Adam bir deri bir kemikten ibaret kaldı" dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (as.) yüz adet ince dalı bir demet haline getirip onunla adama bir defa vurmalarını emretti."[58]

Metinde geçen hadîsin aksine bu hadîs, cezanın tehir edilmeden derhal uygulanması gerektiği göstermektedir.

Birbirine zıt hüküm içeriyormuş gibi görünen bu iki hadîsi birlikte değerlendiren müctehidler, birinci hadîsi iyileşme ümidi bulunan hastalara; ikinci hadîsi de iyileşmesinden ümit kesilen hastalara hamletmişlerdir. Buna göre, yakalandığı hastalığın geçmesi ümit edilen hasta bir suçlunun cezasının infazı bu hastalık geçinceye kadar tehir edilecektir. Zira cezanın infazı hastanın telefine sebep olabilir. Bu görüş, **Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî** ve bazı **Hanbelîler**'e aittir. Bazı **Hanbelî** fakîhleri ise, **Hz. Ömer**'in **Kudâme b. Maz'ûn**'a, hasta olduğu halde had cezası uyguladığını dikkate alarak, uygulanması gerekli bulunan had cezalarının tehirine karşı çıkmışlar; suçlu hasta da olsa cezanın derhal yerine getirilmesi gerektiğini savunmuşlardır.

İyileşme ümidi bulunmayan hastalara gelince; bunlara kırbaç cezasının derhal uygulanması gerektiği görüşünde birleşen dört mezheb imamı, uygulamanın keyfiyetinde görüş ayrılığına düşmüşlerdir. **Ebû Hanîfe, Şâfiî** ve **Ahmed b. Hanbel**, ceza ince hurma dalı gibi telefe sebebiyet vermeyecek bir şeyle uygulanır; şâyet böyle bir dalla yüz defa vurmanın dahi telefe sebebiyet vereceğinden korkulursa, böyle yüz ince dalın bir demet haline getirilmesiyle oluşturulan bir sopa ile bir defa vurulmakla da ceza infazı gerçekleştirilebilir demişlerdir. Bu görüşün delili yukarıda izah bölümünde kaydolunan hadîstir. Böyle bir uygulama ile hem had terk edilmemiş, hem de ölüme sebebiyet verilmemiş olacaktır. Bu tür bir uygulama örneği Kur'ân-ı Kerîm'de de bulunmaktadır. Yüce Allah, bir hâdise dolayısıyla hanımına kırılan ve iyileşmesi durumunda kendisine yüz kırbaç vuracağına yemin eden, sonra da

---

[58] Bkz., hadîs no: 1939.

bundan pişmanlık duyan **Hz. Eyyub**'a hitaben şöyle buyurmuştur: ***"Eline bir demet (sap) al da onunla vur, yeminini bozma!"***[59] Böyle bir uygulama ile hem had terk edilmemiş ve hem de ölüme sebebiyet verilmemiş olur. Bu görüşe karşı çıkan **İmam Mâlik** ise, suçlu iyileşme ümidi bulunmayan hasta da olsa, kendisine suçun gerektirdiği normal had, yani yüz kırbaç cezası uygulanır demiştir.

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere bu hükümler, cezası recm olmayan hastalar hakkındaki hükümlerdir. Recmi gerektiren bir suç işleyen hastanın cezası ise, onun iyileşmesi beklenmeden yerine getirilir. Zira recm, zaten neticesi ölüm olan bir cezadır. Hasta da, ölümü hak etmiş bir suçludur. Bu halde cezanın uygulanmasının ilave bir zarar meydana getirmesi söz konusu değildir.[60]

١٨١٨ـــ (ط ـــ عبد الله بن عباس رضي اللّه عنهما) قال : « أمرني عمرُ بنُ الخطاب أنْ أجلدَ ولائدَ الإمارَة أنا وفتية من قريش خَمسينَ خَمْسينَ في الزنى ». أخرجه الموطأ.

1,818- Abdullah b. Abbas[61] anlatıyor:

"Ömer b. el-Hattâb bana bir gurup Kureyş genciyle hazineye ait kölelere zina suçundan dolayı ellişer kırbaç vurmamı emretti."[62]

١٨١٩ـــ (أبو هريرة رضي الله عنه) قال : « قَضى رسولُ اللّهِ صلى الله عليه وسلم : أنَّ على العبد نصفَ حَدِّ الحرِّ ، في الحدِّ الّذي يتبعَّضُ ، كزنى البِكْرِ ، والقذف، وشرب الخمر». أخرجه...

1,819- Ebû Hureyre anlatıyor:

---

[59] Sâd, 44.

[60] **İbn Kudâme,** ***el-Muğnî,*** X, 141-142; **İbnu'l-Hümâm,** ***Şerhu Fethi'l-Kadîr,*** IV, 137; **Şevkânî,** VII, 120; **Azîmâbâdî,** ***Avn,*** XII, 170-172; **Ûdeh,** II, 452-453.

[61] Burada Abdullah b. Abbas diye kaydedilen bu isim, **Muvatta**'da Abdullah b. Ayyâş b. Ebî Rabîa el-Mahzûmî diye geçmektedir.

[62] **Muvatta;** Hudûd, 3/16.

"Rasûlullah (as.) bekârların zinası, zina iftirası ve şarap içmek gibi bölünmesi kabil olan hadlerde, köleye hür olanın cezasının yarısı kadar ceza uygulanmasına hükmetti."[63]

١٨٢٠ــ (عبد الله بن عمر بن الخطاب رضي الله عنهما) « أَقَامَ حَدا على بعض إمائه ، فَجَعَلَ يَضربُ رجليها وسَاقَيها ، فقال له سالمٌ: أين قول اللّٰه تعالى: {ولا تأخُذْكُمْ بهما رَأفةٌ} [البقرة: ٣٤] ؟ فقال : أَترابي أشفقتُ عليْها ؟ إنّ الله لم يأمُرْنِي بقتلها ».
أخرجه...

1,820- Abdullah b. Ömer b.el-Hattâb'ın anlattığına göre; kendisi (zina eden) bir câriyesine had uygularken, onun ayaklarına ve bacaklarına vurmaya başlayınca (bunu hafif bulan oğlu) Sâlim'in;

"- Yüce Allah'ın: ***'onlara acımanız tutmasın'*** sözü nerde kaldı?" demesi üzerine;

"- Sen, benim ona şefkat gösterdiğimi mi, düşünüyorsun? Allah, bana onu öldürmemi emretmedi" demiştir.[64]

İZAH

Yukarıda geçen ilk iki rivâyet, zina suçlusu kölelere, bekâr hürlerin cezasının yarısı kadar bir cezanın uygulanacağını; son rivâyet ise, bu cezayı köle sahiplerinin uygulayabileceğini ifade etmektedir.[65] Yalnız son iki hadîsin kaynağı tesbit edilememiştir.

---

[63] Hadîs, **Rezîn**'in ilavesidir.

[64] Bu rivâyet de **Rezîn**'in ilavesidir.

[65] Konuyla ilgili bilgi ve tartışmalar için bkz., 1816 nolu hadîsin izahı.

الفرع الثالث
في حد المُكْرَه والمجنون

3-TEHDİT ALTINDAKİNE VE DELİYE UYGULANACAK OLAN CEZA

١٨٢١ــ (خ ط ــ نافع مولى ابن عمر رضي الله عنهما) « أنَّ صفيَّة بنتَ أبي عُبيد أخبرَتهُ: أنَّ عبدا من رقيق الإمارة وقَعَ على وليدة من الْخُمُس ، فاستكرَهها حتى اقتضَّها فجلدَهُ عمر [الحدَّ ونفاه] ، ولم يَجلدْها من أجل أنه استكرَهها » هذه رواية البخاري.

وأخرجه الموطأ عن نافع ، ولم يذكر صفية ، وفيه : « فجلده عمر ونفاه ».

1,821- İbn Ömer'in âzâdlısı Nâfi; Safiye binti Ebî Ubeyd'den[66] naklediyor: Devlete ait kölelerden biri, yine hazineye ait bir câriyeye zorla tecavüzde bulunarak bekâretini izâle etmişti. Hz. Ömer, köleye had uygulayıp sürgüne gönderdi, fakat kendisini ilişkiye köle zorladığından dolayı câriyeye had uygulamadı."[67]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet **Buharî**'ye aittir.

Aynı hadîsi, Nâfi'den **Muvatta**'da nakletmiş, fakat o Safiyye'den bahsetmemiştir. Ayrıca bu rivâyetteki ifade; "Ömer onu kırbaçladı ve sürgüne gönderdi" şeklindedir.

İZAH

Bu rivayet, **Hz. Ömer**'in, zorlanma sonucu zina suçu işleyen kimseye had uygulamadığını göstermektedir. Diğer müctehitler de, tehdide maruz kalanın kadın olması durumunda kendisine had uygulanmayacağı konusunda hemfikirdirler. Bu hükmün delili, ***"her kim bunlardan yemeye mecbur kalırsa hiç kimseye saldırmadan ve***

---

[66] Bu hanım, Abdullah b.Ömer'in eşidir.

[67] **Buharî**, İkrâh, 6; **Muvatta**; Hudûd, 3/15.

sınırı aşmadan bir miktar yemesinde günah yoktur"[68] âyeti ile Hz. Peygamberin; **"ümmetimden yanılma, unutma ve yapmaya zorlandığı şeyin sorumluluğu kaldırılmıştır"**[69] meâlindeki hadîsi ve bu rivâyeti takip eden hadîslerdir.

Zorlananın erkek olması durumunda, kendisine haddin uygulanıp uygulanmayacağı ise fukaha arasında tartışmalıdır: **Hanbelîler Ebû Sevr, İmam Züfer**'e göre, zorlanma hâli erkekten zina haddini düşürmez. Zira erkeğin cinsel ilişkisi, erkeklik aletinin uyanması ile ancak mümkündür. Zorlanma ise onun uyanmasına engel bir durumdur. Bir erkek, ancak cinsel uzvu uyanmış bir vaziyette ilişkide bulunabileceğine göre, zorlanmanın tesirinden söz edilemez; dolayısıyla kendisine had uygulamak gerekir. Zor kullananın idareciler olmaması durumunda **Ebû Hanîfe**'nin görüşü de böyledir. **Ebû Yusuf, Muhammed, Şâfiî, İbnü'l-Münzir** ve **Mâlikîler**'deki meşhur olan görüşe göre ise, zorlama sonucu zina yapan, erkek de olsa kendisine had uygulanmaz. Zira bu konudaki haberler umumi olup, kadın erkek ayrımı yapılmamıştır. Ayrıca zorlama şüphe meydana getirir; şüpheli durumlarda ise hadler düşürülür. **Ûdeh**'in ifadelerine göre, dört mezhepte de tercihe şayan olan görüş budur.[70]

Hadîste Hz. **Ömer**'in tecavüzcü köleye kırbaç cezası uyguladıktan sonra, onu sürgüne de gönderdiği ifade edilmektedir. Bu sürgünün ne kadarlık bir süreyi kapsadığı konusunda ise bir açıklık bulunmamaktadır. Bekâr hürlere zina suçundan dolayı uygulanacak kırbaç cezası ile birlikte sürgün cezasının da gerekip gerekmediği müctehitler arasında tartışmalı olduğu gibi,[71] köleler konusu da tartışmalıdır: Çoğunluk müctehitler, zina suçundan dolayı hür olmayan kimselere uygulanacak ceza kırbaç cezasından ibarettir, onlara ayrıca sürgün cezası verilmez demişlerdir. **Sevrî, Ebû Sevr** ve

---

[68] Bakara, 173.

[69] Bkz., 1823 nolu hadîs.

[70] **İbn Kudâme**, *el-Muğnî*, X, 158-160; **İbnu'l-Hümâm**, *Şerhu Fethi'l-Kadîr*, IV, 157-158; **Ûdeh**, II, 364-365.

[71] Bu tartışmalar için bkz., 1812 nolu hadîsin izahı.

Şâfiî'nin bir görüşüne göre ise, bunlara kırbaç cezası uygulandıktan sonra yarım yıl da sürgüne gönderilirler. Zira muhsan olmayanlara kırbaç cezası yanında bir yıl da sürgün cezası uygulanacağı hadîslerle sabittir. Bu hadîslerin hür olmayanlara uygulanacak ceza hürlere uygulanacak cezanın yarısı kadar olduğuna göre,[72] bunlara uygulanması gereken sürgün cezası da yarım yıldır. Ekseri müctehitler, kendi görüşlerine delil saydıkları bazı hadîslere şunları da ilave etmişlerdir: Köleye verilecek sürgün cezası, köleden ziyade efendisini cezalandırmak anlamına gelecektir. Zira sürgün cezasına çarptırılan kölenin, efendisine hizmetten kurtulmasına, efendinin ise bu hizmetten mahrum kalmasına vesile olacaktır. Ayrıca efendi, kölenin kendi kontrolünden uzaklaşması riskini de yüklenecektir..[73]

١٨٢٢ـــ (ت د ـــ **وائل بن حجر** رضي الله عنه) « أنَّ امرأةَ خَرَجَت على عهد رسول اللَّه صلى الله عليه وسلم تُرِيدُ الصلاةَ ، فَتَلَقَّاها رَجلٌ فتجَلَّلها ، فَقضَى حاجَتهُ منها ، فَصاحتْ ، فانطلَقَ ، مرَّت بعصابة من المهاجرينَ » ، فقالت : « إنَّ ذلك الرجلَ فَعَلَ بي كذا وكذا ، فانْطَلقوا فأخذوا الرَّجلَ الذي ظَنَّت أنَّهُ وقَعَ عليها ، فأتَوهَا [به] ، فقالت : نعم ، هو هذا ، فأتَوْا به رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم فلما أَمَرَ به لِيُرجَمَ قَامَ صاحِبُها الذي وقَعَ عليها ، فقال : يا رسول اللَّه ، أنا صَاحِبُها ، فقال لها : **اذهبي** ، **فقد غفرَ اللَّه لك** ، وقال للرجل قولا حسنا ، وقال للرجل الذي وقعَ عليها : **ارْجُموه**، وقال : **لقد تَابَ توبَةً لوتَابَها أهلُ المدينة لَقُبلَ منهم**». أخرجه الترمذي وأبو داود.

وفي رواية للترمذي : قال: « استُكْرِهَتْ امرأةٌ على عَهْدِ رسول اللَّه صلى الله عليه وسلم ، فَدَرَأَ عنها الحدَّ ، وأقَامَهُ على الذي أَصَابَها » ، ولم يذكر : « أنه جعل لها مهرا ».

1,822- Vâil b. Hucr anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) zamanında bir kadın, namaza gitmek için evinden çıktı. Yolda bir adama rastladı ve adam onu yakalayıp

---

[72] Bkz., Nisâ, 25

[73] Bkz., **İbn Kudâme**, X, 144-145; **Şevkânî**, VII, 95.

kendisiyle ilişkide bulundu. Kadın feryat ettiyse de adam kaçtı. Sonra kadın, Muhacirlerden bir grubun yanına gitti ve;

"- Şu adam bana, şöyle şöyle yaptı" dedi. Onlar hemen koşup, kadının kendisine tecavüz ettiğini zannettiği adamı yakaladılar ve kadının yanına getirdiler. Kadın;

"- Evet, işte bu adam!" dedi. Onlar da adamı alıp Rasûlullah'ın (as.) yanına götürdüler. Hz. Peygamber adamın recmedilmesini emredince, gerçekten kadına tecavüz eden ayağa kalktı ve;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, ona asıl tecavüz eden benim" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (as.) kadına;

"- Var git, Allah seni bağışladı" dedi. (Tecavüz zanlısı) adama da hoş sözler söyledi. Asıl tecavüzde bulunan için ise;

"- Onu götürüp recmedin!" buyurdu. Sonra şunları ilave etti:

"- Bu adam öyle bir tövbe etti ki, böyle bir tövbeyi Medîne halkı yapmış olsaydı, mutlaka kabul edilirdi (yani hepsine kâfi gelirdi."[74]

RİVÂYETLER

Bu, **Tirmizî** ve **Ebû Davud**'un rivâyetidir.

Tirmizî'ye ait bir başka rivâyette de şunlar geçmektedir:

"Rasûlullah (as.) döneminde bir kadın zina yapmaya zorlanmıştı. Hz. Peygamber kadına ceza vermemiş, ona tecavüz eden adama ise had uygulamıştı."

Bu hadîste râvî, Rasûlullah'ın (as.) kadına mehir takdir ettiğinden bahsetmemiştir.

İZAH

Zorla tecavüz edilen kadına zina haddi uygulanmayacağının delillerinden birini teşkil eden bu hadîste, Hz. Peygamber'in, itiraf ve delil bulunmaksızın, sadece kadının ifadesiyle zanlının recmedilmesi emrini verdiğinin beyan edilmesi, izaha muhtaç bir konudur. Zira bu hal, yargılama usûlüne aykırı bir durumdur. Bunun içindir ki şârihler, râvînin bunları, zanlının Hz. Peygamber'in huzuruna

---

[74] **Ebû Davud**, Hudûd, 7/4379; **Tirmizî**, Hudûd, 22/1453, 1454, Ahmed b.Hanbel, VI, 399.

getirilmesi, Rasûlullah'ın (as.) da durumu araştırması, zanlıyı yargılaması vb. safahatı kapsayan zahiri hali dikkate alarak, râvînin kendiliğinden söylediği bir ifade olabileceği ihtimali üzerinde durmuşlardır. Rasûlullah'ın (as.) asıl suçlunun recmedilmesi emrini vermesi ise, onun bizzat itirafına dayanmaktadır.[75] İtirafın, suçu ispat vasıtalarından biri olduğu hususu ise daha önce geçmişti.[76]

Hadîste bahsedilmediği ifade edilen mehir konusuna gelince: **el-Muzhir** ve **İbnu'l-Melik**, bu konuya ilişkin olarak; râvînin mehirden bahsetmemesi, kadına mehir verilmemesi gerektiğine delâlet etmez. Çünkü bu tür olaylarda kadına mehir verilmesi gerektiğine dair Hz. Peygamber'den yapılan başka rivâyetler de bulunmaktadır, demişlerdir.[77]

Şâfiî uleması da, bu tür tecavüz olaylarında tecavüzcünün tecavüzde bulunduğu kadına mehr-i misil ödemesi gerektiğine hükmetmişlerdir. Yani onlara göre bu adam hem suçun gerektirdiği had cezasını çekmek, hem de yaptığı tecavüzün maddî karşılığını ödemek durumundadır.

Hanefîler ise bu konuda farklı düşünmüş; bir olayda, had cezası ile mehir ödeme yükümlülüğü birleşmez, yani had cezası verilen olaylarda mehir ödenmez, mehir ödenme durumunda da had cezası verilmez demişlerdir. Buna göre bahsi geçen olayda tecavüzcüye had cezası verildiği için ayrıca tecavüz ettiği kadına mehir ödemesi gerekmemektedir.[78]

١٨٢٣ــ (د ــ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال : « أُتِيَ عُمَرُ بمجنونة قد زَنَتْ، فاستشار فيها أُناسا ، فأمرَ بها أنْ تُرجَمَ ، فَمَرَّ بها عليٌّ بن أبي طالب ، فقال : ما شأنُ هذه ؟ قالوا: مجنونةُ بني فُلانٍ زَنت ، فأمَرَ بها [عمر] أنْ تُرْجَمَ ، فقال : ارجعوا بها ، ثم أتاه ، فقال : يا أميرَ المؤمنين، أمَّا علمتَ أنَّ القَلمَ قد رُفِعَ عن ثلاثة : عن المجنون حتى يبرأ ؟ —

[75] **Azîmâbâdî**, *Avn*, XII, 42-43; **Sehârenfûrî**, *Bezl*, XVII, 320.

[76] Bkz., 1810 nolu hadîsin izahı.

[77] **Tuhfetu'l-Ahvezî**, V, 16.

[78] **Hatipoğlu**, VII, 230.

وفي رواية : يفيق –، وعن النائم حتى يستيقظ، وعن الصبيّ حتى يعقل ؟ فقال : بَلَى ، قال : فما بالُ هذه ؟ قال : لا شيء [فأرسلها] ، قال : فأرسلها عمرُ ، قال : فجعل يُكَبِّرُ ».

وفي أخرى : « قال له: أو مَا تَذْكُرُ أنّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم قال : رُفِعَ القَلَمُ عن ثلاثة: عن المجنون المغلوب على عقله ، وعن النّائم حتى يستيقظ ، وعن الصّبيّ حتى يحتلمَ؟ قال: صَدَقْتَ فَخلّى عنها »

وفي أخرى قال: «أُتِيَ عمرُ بامرأة قد فَجرتْ، فَأمَر برجْمها، فمرَّ عليٌّ، فأخذها، فَخلّى سبيلها، فأُخبِرَ عمر، فقَال: ادعوا لي عَليا، فجاء عليٌّ، فقال: يا أمير المؤمنين، لقد علمتَ: أنّ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم قال: رُفِعَ القَلَمُ عن ثلاثة: عن الصبيّ حتى يبلُغ، وعن النائم حتى يستيقظَ، وعن المعتوه حتّى يَبْرَأ، وإنَّ هذه معْتوهَةُ بني فُلان، لعَلَ الذي أتاها أتاها في بلائها». أخرجه أبو داود.

1,823- Abdullah b. Abbas anlatıyor:

"Hz. Ömer'e zina eden deli bir kadın getirildi. Ömer, onun hakkında insanlarla istişarede bulundu ve sonuçta onun recm edilmesini emretti. Kadın götürürlerken Ali b. Ebî Talib rastgeldi ve;

"- Nedir bu kadının hali?" diye sordu.

"- Filan oğullarından deli bir kadın, kendisi zina yaptı, halife Ömer de recmedilmesini emretti" dediler. Bunun üzerine Hz. Ali;

"- Çevirin onu geri!" dedi. Sonra da doğruca Ömer'in yanına geldi ve;

"- Ey mü'minlerin emîri; şu üç kişiden, yani iyileşinceye kadar deliden, uyanıncaya kadar uyuyandan ve bülûğa erinceye kadar çocuktan sorumluluğun kaldırıldığını bilmiyor musun?" dedi. Hz. Ömer;

"- Evet biliyorum" cevabını verdi. Hz. Ali;

"- O halde nedir bu kadının durumu?" diye çıkışınca, Hz. Ömer;

"- Şimdi ona hiçbir ceza yok" dedi. Hz. Ali;

"- Öyleyse onu serbest bırak" deyince, Hz. Ömer de onu salıverdi, sonra da tekbir getirmeye başladı."[79]

---

[79] **Ebû Davud**, Hudûd, 16/4399-4402.

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyet şöyledir: Hz. Ali, halife Ömer'e;

"- Rasûlullah'ın (as.); **'üç kişiden sorumluluk kaldırılmıştır: (İyileşinceye kadar)**[80] **aklını kaybetmiş olan deliden, uyanıncaya kadar uyuyandan, bülûğa erinceye kadar çocuktan'** buyurduğunu hatırlamıyor musun?" dedi. Hz. Ömer de;

"- Doğru söyledin" dedi ve onu serbest bıraktı.

Bir başka rivâyette ise şunlar yer almaktadır:

"Hz. Ömer'e zina yapmış bir kadın getirilmişti. Ömer onun recm edilmesini emretti. Kadın götürülürken Ali rastladı ve kadını onlardan alıp serbest bıraktı. Durum Hz. Ömer'e haber verildiğinde, Ömer;

"- Ali'yi bana çağırın" dedi. Hz. Ali geldi ve;

"- Ey mü'minlerin emîri; biliyorsun ki Rasûlullah (as.); **'şu üç kişiden sorumluluk kaldırılmıştır: Bülûğa erinceye kadar çocuktan, uyanıncaya kadar uyuyandan, iyileşinceye kadar deleden buyurmuştur'** buyurdu. Bu, filan oğullarından deli bir kadındır, onunla ilişkide bulunan adam belki de bunun deliliği anında bulunmuştur" dedi.

İZAH

Mükellefiyetin şartlarından birinin de akıl olduğu, dolayısıyla akıllı olmayanın sorumluluğunun bulunmadığı ve herhangi bir suçtan ötürü kendisine bedenî bir ceza verilemeyeceği, İslâm hukukunda tartışmasız kabul edilen temel ilkelerdendir. Durum böyle olduğu halde, **Hz. Ömer**'in, deli bir kadını, hem de bilim adamlarıyla istişare ettikten sonra zina suçu cezasına çarptırması nasıl izah olunacaktır? **Hz. Ömer**'in ve istişarede bulunduğu zatların tamamının, deliye ceza uygalanmayacağını bilmemeleri pek ihtimal dahilinde olmadığına göre, anlaşılan odur ki, bu kadın, deliliği devamlı olan (mutbık) birisi değil; deliliği zaman zaman gelip geçen (gayrı mutbık) birisidir. **Hz. Ömer** onun bu suçu arızalı olduğu zaman değil de, arıza bulunmadığı bir zamanda işlediğini,

---

[80] **Ebû Davud**'un elimizdeki matbu nüshasından ilave edilmiştir.

dolayısıyla normal zamanlardaki tarassuflarının muteber olduğunu göz önüne alarak kendisini cezaya çarptırmıştı. **Hz. Ali**'nin, bu suçun arızalı dönemde işlenmiş olma ihtimali de bulunduğunu, böyle bir ihtimalin en azından şüphe teşkil edeceğini, şüpheli durumlarda ise hadlerin uygulanmayacağını hatırlatması üzerine de, bu kararından vazgeçmiş olabilir. Bu rivâyet hakkında **Hattâbî**'nin yorumu böyledir.[81] Nitekim hadîsin son rivâyetinde yer alan ifadeler de bu yorumu destekler mahiyettedir. Zira bu rivâyetten anlaşıldığına göre **Hz. Ali, Hz. Ömer**'in hükmüne, bu gerekçe ile karşı çıkmaktadır. Bu durumun haddi düşürücü bir şüphe teşkil edeceği, daha sonraki müctehidlerce de benimsenmiş ve **Hz. Ömer**'in zikri geçen son rivâyetteki uygulaması delil olarak kullanılmıştır.

Bu cümleden olanak **İbn Kudâme** şunları söylemektedir: Deliliği zaman zaman gelip geçen bir kimse, iyi olduğu bir zamanda zina yapsa ve yine böyle iyi olduğu bir durumda iken zina yaptığını itiraf etse veya hastalığının geçtiği bir durumda zina yaptığına dair delil bulunsa, kendisine had uygulanması gerekir. Bu konuda herhangi bir ihtilaf da bilmiyoruz. Zira haddi gerektiren zina olayı, onun mükellef olduğu bir zamanda meydana gelmiş; itirafı da sözünün muteber olduğu bir zamanda gerçekleşmiştir. Ama deliliğinin geçtiği bir zamanda itirafta bulunduğu halde, suçu iyi iken mi, hasta iken mi işlediğine dair bir şey söylemese veya zina ettiğine dair delil bulunduğu halde, hangi durumda iken işlediği beyan edilmese, ona had gerekmez. Zira onun bu suçu deli iken işlemiş olması ihtimal dahilindedir. İhtimalli durumlarda ise hadlerin gerekliliği söz konusu değildir.[82]

---

[81] Bkz., **Hattâbî**, IV,558; **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 77; **Bezl**, XVII, 350.

[82] **İbn Kudâme**, *el-Muğnî*, X, 169-170.

الفرع الرابع
في الشبهة

4- ŞÜPHELİ DURUMLAR

١٨٢٤– (ت د س – **حبيب بن سالم** رحمه الله) « أنَّ رَجُلا يقال له : عبدُالرحمن بن حُنين وقَعَ على جارية امرأته ، فرُفِعَ إلى النعْمان بن بَشير وهو أميرٌ على الكوفة ، فقال : لأقضينَّ فيكَ [بقَضية رسول الله صلى الله عليه وسلم] : إن كانت أحَلَّتْها لك جَلَدْتُكَ مائةَ ، وإن لم تكن أحَلَّتْها لك، رجمتُكَ بالحجارة ، فوَجدُوه أحلتْها له ، فَجلَدَهُ مائةً». هذه رواية أبي داود.

وفي رواية الترمذي إلى قوله : « رجمتُك بالحجارة ».

وزاد فيه النسائي : « وكان يُنْبَزُ قُرْقُورا – يعني : انَ حنين– فقال فيها : لأقضيَنَّ فيك بقَضيَّة رسول الله صلى الله عليه وسلم ».

وله في رواية أخرى مختصرا « أنَّ النُعمانَ بن بَشير قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم في رجل وقع بجارية امرأته : **إن كانت أحلَّتْها له فاجْلدوه ، وإن لم تكن أحلَّتْها فارجُموه**».

1,824- Habîb b. Sâlim anlatıyor:

"Abdurrahman b. Huneyn adında bir adam, hanımının câriyesiyle zina yapmıştı. Dava Kûfe emîri Numan b. Beşîr'e götürüldü. Numan b. Beşîr;

"- Senin hakkında Rasûlullah'ın (as.) hükmü ile hükmedeceğim. Eğer hanımın o câriyeyi sana helâl kılmışsa sana yüz kırbaç vuracağım; şâyet helâl kılmamış ise, seni taşla recmedeceğim" dedi. Araştırma sonucu hanımının bu ilişkiye müsaade verdiğini tespit ettiler, bunun üzerine Numan da ona yüz kırbaç vurdu."[83]

---

[83] **Ebû Davud**, 28/4458; **Tirmizî**, Hudûd, 21/1451; **Nesaî**, Nikâh, 70.

RİVÂYETLER

Bu, **Ebû Davud**'un rivâyetidir.

Tirmizî'nin rivâyeti ise; "seni taşla recmedeceğim" kısmına kadardır.

Bu hadîse **Nesaî** şu ilavede bulunmuştur:

"Abdurrahman b. Huneyn, ***Kurkûr*** lakabıyla anılırdı. Bu rivâyette; "senin hakkında Rasûlullah'ın (as.) hükmü ile hükmedeceğim" cümlesi de yer almaktadır.

Nesaî'nin muhtasar bir rivâyetinde de; Numan b. Beşîr, "Rasûlullah (as.), hanımının câriyesiyle ilişkide bulunan bir adam hakkında şöyle buyurdu" demiştir:

"- Eğer hanımı, onunla ilişkide bulunmasına izin vermişse kendisini kırbaçlayın, şâyet izin vermemişse recmedin!"

İZAH

Bu hadîse göre, hanımına ait bir câriye ile cinsel ilişkide bulunan bir kimseye uygulanacak ceza, hanımın kendisine izin verip vermemesine göre değişiklik arz etmekte; bu ilişki onun izniyle gerçekleşmişse "**ta'zîr**" cezasını, ondan izinsiz meydana gelmişse haddi gerektirmektedir. Gerçi hadîste izin olarak gerçekleşen ilişki için yüz kırbaç vurulması öngörülüyorsa da; bunu zina suçlusu bekârlara uygulanan had cezası olarak değerlendirmek mümkündür. Zira hadîste sözü edilen şahıs evli birisidir. Evlilerin cezası ise kırbaç değil, recmdir. O halde bu ceza onu te'dîbe yönelik bir ta'zîr cezası olmalıdır.

Buna göre bu hadîsten, bir kimsenin, kendi eşine ait bir câriye ile cinsel ilişkide bulunmasının yasak olduğu anlaşılır. Bu ilişkinin eşin izniyle gerçekleşmiş olması da neticeyi değiştirmez. Ancak eşin bu ilişkiye izin vermesi kendisinden haddi düşürür. Zira bu izin onda böyle bir ilişkinin kendisine helâl olduğu zannı meydana getirebilir. Böyle ihtimalli durumlar da şüphe teşkil eder Şüpheli durumlarda ise hadler düşer. Şayet böyle bir ilişki izinsiz gerçekleşirse, ona had uygulamak gerekir. Bu hadîse istinaden, **Ahmed b. Hanbel** ve **İshak**, bu görüşü savunmuşlardır. Ancak bu hadîsin sıhhati tartışmalıdır.

Bazı âlimler bu hadîsin muttasıl olmadığını, dolayısıyla kendisi ile amel edilemeyeceğini söylerler.

Eşinin câriyesi ile cinsel ilişkide bulunan kimseye ne tür bir ceza uygulanacağı konusunda başka görüşler de bulunmaktadır: **Hz. Ömer, Hz. Ali, Ata, Katâde, Mâlik ve Şâfiî**, hanım buna izin vermiş olsun olmasın, had uygulanır; zira bu, kendisinde şüphe bulunmayan haram bir ilişkidir derken; **İbrahim en-Nehaî** tam tersine, hanım buna izin vermiş olsun olmasın, had değil ta'zîr cezası gerekir; çünkü hanımı ile ilişkinin kendisine helâl olması, hanımının câriyesininin de helâl olacağı şüphesini doğurur, bu ise haddin düşmesine sebep teşkil eder demiştir. **Hanefîler** ise, adamın itirafını dikkate almışlar, şayet adam, bu ilişkinin kendisine helâl olduğunu zannettiğini iddia ederse, bu bir şüphe teşkil edeceği için ona had gerekmez; yok eğer böyle bir iddiada bulunmazsa, bu ilişkinin şüpheden âri, haram bir ilişki olması sebebiyle had uygulanır demişlerdir.[84]

١٨٢٥ــ (ط ــ ربيعة بن أبي عبد الرحمن رحمه اللّه) « أنَّ عمرَ بنَ الخطاب رضي اللّه عنه قال لرجل خَرجَ بجَارِيةِ امرأته معه في سفرٍ فَأصَابَها ، فَغارَت امْرأتُهُ، فذكرت ذلك لعُمرَ ، فَسَألَهُ عن ذلك ؟ فقال : وهَبَتْها لِي ، فقال عمرُ : لتأْتينِّي بالبَيِّنة أو لأَرمِيَنَّكَ بالحجارة ، قال : فاعترَفَتَ امرَأَتُهُ : أنَّها وهَبَتْها لهُ ». أخرجه الموطأ.

1,825- Rabîa b. Ebî Abdurrahman anlatıyor:

"Bir adam, bir yolculuk esnasında karısının câriyesini de beraberinde götürmüş ve onunla cinsel ilişkide bulunmuştu. Karısı bunu kıskandı ve durumu Hz. Ömer'e anlattı. Hz. Ömer adama işin mahiyetini sorduğunda, adam;

"- Karım onu bana bağışlamıştı" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer;

"- Ya bu iddiana delil getirirsin veya seni recmederim" dedi. Bunun üzerine kadın, o câriyeyi kocasına bağışladığını itiraf etti."[85]

---

[84] Bkz., **Kâsânî**, **Bedâ**, VII, 36; **İbn Kudâme**, ***el-Muğnî***, X, 157-158; **Şevkânî**, ***Neyl***, VII, 127; **Azîmâbâdî**, ***Avn***, XII, 149; **Sehârenfûrî**, ***Bezl***, XVII, 425.

[85] **Muvatta**, Hudûd, 6/20.

İZAH

Hz. Ömer'in, hanımının câriyesiyle ilişkide bulunan kimseye had uygulanması gerektiği görüşünde olduğunu, hanımının bu ilişkiye izin verip vermemesinin de ona göre neticeyi değiştirmediğini, bir önceki hadîsin izahında ifade etmiştik. Bu rivâyet de **Hz. Ömer**'in bu görüşte olduğunu teyit etmektedir. Burada adamın, cezadan kurtulması, karısının o câriyeyi kocasına bağışladığını itirafından dolayıdır. Bu bağışla câriye adamın mülkiyetine geçmiş ve onunla ilişki kendisine helâl olmuştur.

١٨٢٦ـ (د س ـ سلمة بن المحبق رضي الله عنه) « أنّ رسولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم قَضَى فِي رَجُلٍ وقعَ على جَارِيةِ امرأتِه : إنْ كانَ استَكرهها : **أنّها حرَّةٌ ، وعليه لسَيِّدَتِها مِثْلُها، وإن كانت طاوعَتْهُ فهي له ، وعليه لسيدتها مثلها** ».

وفي أخرى : « **فهي ومثلها من ماله لسيدتها** ». أخرجه أبو داود والنسائي.

1,826- Seleme b. el-Muhabbak anlatıyor:

"Rasûlullah (as.), hanımının câriyesiyle cinsel ilişkide bulunan bir şahıs hakkında şöyle hükmetmiştir:

"Şâyet adam onu ilişkiye zorlamışsa, câriye hür olur, adamın da onun mislini (yani kıymetini) câriyenin sahibine (yani kendi hanımına) ödemesi gerekir. Eğer câriye gönüllü olarak ilişkide bulunmuşsa, kendisi bu adamın olur, adam da onun mislini (kıymetini) yine sahibine ödemek zorundadır."[86]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette şöyle geçmektedir:

"(Eğer câriye onunla ilişkiye gönüllü olarak girmişse) kendisi sahibinde kalır, adamın malından, onun mislini (kıymetini) câriyenin sahibine ödemek gerekir."

Hadîsi **Ebû Davud** ve **Nesaî** tahric etti.

---

[86] **Ebû Davud**, Hudûd, 28/4460, 4461; **Nesaî**, Nikâh, 70.

İZAH

Hattâbî'nin ifadesine göre, daha önce geçen hadîslere ve bazı fıkıh kurallarına aykırı hükümler içeren bu hadîsin ihtiva ettiği hükümler doğrultusunda görüş beyan eden herhangi bir müctehidin varlığı bilinmemektedir. Dolayısıyla bu hadîsin sıhhati şüpheli görülmüş; sahîh olması varsayımına göre ise mensûh olabileceği ihtimali üzerinde durulmuştur. **Beyhakî**'nin **Eş'as**'tan naklettiği; **"bana ulaştığına göre bu hüküm, hadlerin teşrîinden önce idi"** şeklindeki ifadesi de bu nesh ihtimalini güçlendirmektedir.[87]

١٨٢٧ــ (خ ــ حمزة بن عمرو الأسلمي رحمه الله) « أنَّ عمر رضي الله عنه بعثهُ مُصدِّقا، فوقَعَ رجلٌ على جارية امرأته ، فأخذ حمزةُ من الرجل كُفلاءَ، حتى قَدِمَ على عمرَ فأخبره، وكان عمرُ قد جَلَدَ ذلك الرّجل مائة إذ كان بكرا باعترافه على نفسه ، فأخبره ، فادعى الجهل في هذه فَصَدَّقَهُ وعَذَرَهُ بالجهالة. وأُتي برَجُلٍ آخر قد وقع على جارية امرأته ، وادَّعى أنها وَهَبَتْها له ، فقال : سَلُوها ؟ فإن اعترفَت، فَخَلُّوا سبيلَهُ ، فأنكرتْ ، فَعَزَم على رجمه ، ثم اعترَفَتْ ، فتركهُ ». أخرجه البخاري تعليقا من أول هذا الحديث إلى قوله : « بالجهالة ».

1,827- Hamza b. Amr el-Eslemî anlattığına göre; "Hz. Ömer, kendisini (Sa'd b. Hüzeym kabilesine) zekât memuru olarak göndermişti. Orada adamın birinin eşinin câriyesiyle cinsel ilişkide bulunduğunu öğrendi. Adamdan kefiller alarak, Hz. Ömer'in yanına geldi ve olayı ona haber verdi. Adamın suçunu itiraf edip olayı anlatması, ama bu konuda (yani eşin câriyesinin kendisine haram olduğu konusunda) bilgisinin olmadığı iddiasında bulunması, Hz. Ömer'in de bu iddiayı kabul edip bilmemesinden dolayı onu mazur görmesi üzerine, kendisine yüz kırbaç vurdu.

Yine Hz. Ömer'e eşinin câriyesiyle cinsel ilişkide bulunan başka bir adam getirilmişti. Adam, eşinin o câriyeyi kendisine bağışladığını söylemesi üzerine Hz. Ömer;

---

[87] **Azîmâbâdî,** *Avn,* XII, 151; **Sehârenfûrî,** *Bezl,* XVII, 426-427.

"- Eşine sorun; eğer bunu itiraf ederse, adamı serbest bırakın!" dedi. Eşine sorduklarında kadın bunu inkâr etti. Bunun üzerine Hz. Ömer adamı recmetmek istedi. Daha sonra kadın kocasının söylediğinin doğruluğunu itiraf edince, Ömer o adamı serbest bıraktı."

Buharî bu rivâyeti, bu hadîsin baş tarafına muallak olarak, "bilmemesinden dolayı onu mazur gördü" kısmına kadar olan bölümü tahric etmiştir.[88]

İZAH

Hadîsin metninden de anlaşıldığı üzere, adam evli olduğu halde **Hz. Ömer** kendisine recm cezası değil, kırbaç cezası uygulamıştır. Bunun sebebi ise, adamın, eşinin câriyesiyle ilişkinin haram olduğunu bilmeme iddiasıdır.[89] **Hz. Ömer** bu iddiayı kabul etmiş, adamın bilmemesini de haddi düşüren bir özür saymış ve adama yüz kırbaç vurmakla yetinmiştir. Onun uyguladığı bu cezanın had cezası değil, ta'zîr cezası olduğunun yorumu yapılmıştır. Bu yoruma göre, bu hadîs, **İmam Mâlik**'in ta'zîr cezasında uygulanacak kırbaç sayısının, had cezasındaki kadar olabileceği şeklindeki görüşüne delil sayılmıştır.[90] Ancak bu yoruma itiraz da vaki olmuş ve **Hz. Ömer**'in görüşünün, bilerek yapması durumunda muhsan olan zinakâra recm, bilmeden yapması durumunda da yüz kırbaç had vurulması şeklinde olabileceği ihtimali üzerinde durulmuştur.

Yine bu hadîs, şahsın bizzat kendisine kefaletin câiz olduğuna da delil sayılmıştır.[91]

---

88 **Buharî**, Kefâlet, 1.

89 Adamın iddiasının, eşinin câriyesini kendi câriyesiyle karıştırdığı ve ilişkide bulunduğu câriyenin de kendi câriyesi olduğunu zannettiğine dair olabileceği ihtimali üzerinde de durulmuştur.

90 Bu konuya ilişkin tartışmalar için bkz., 1936 nolu hadîsin izahı.

91 Bkz., **Fethu'l-Bârî**, VI, 384; **Umdetu'l-Kârî**, XI, 114.

الفرع الخامس
فيمن زَنَى بِذَاتِ مَحْرَمٍ

5- NİKÂHI HARAM OLAN AKRABA İLE ZİNA YAPANIN CEZASI

١٨٢٨ـــ (ت د س ـــ **البراء بن عازب** رضي الله عنه) قال : « بينا أنا أطوفُ يوماً على إبلٍ ضَلَّتْ لي ، رأيتُ فوارسَ معهم لواءٌ دَخَلوا بَيْتَ رَجُلٍ من العرب فضربُوا عُنُقَهُ ، فَسألتُ عن ذَنبه؟ فقالوا: عَرَّسَ بامرأة أبيه ، وهو يقرأ سورة النساء ، وقد نزل فيها **{ ولا تنكحُوا ما نَكَحَ آباؤكُمْ منَ النساءِ}** [النساء : ٢٢] ».

وفي رواية قال : « مرَّ بي خالي أبو بُرْدَةَ بْنُ نيارٍ ، ومعه لواءٌ ، فقلت : أينَ تُريدُ ؟ فقال: بَعَثَني رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إلى رجل تَزَوَّجَ امْرَأةَ أبيه : أن آتيَه برأسه ».

أخرج الترمذي الرواية الثانية. وأخرج أبو داود الروايتين. وقال في الثانية : « **عمِّي** » بدل «**خالي**» وقال فيها: «**أن أضْرِبَ عُنُقَهُ، وآخُذَ ماله**» وقال: «**نكح**» بدل «**تزوج**» وكذلك قال النسائي.

1,828- Berâ b. Âzib anlatıyor:

"Bir gün kaybolan bir devemi ararken, yanlarında sancak bulunan atlı bir gurup gördüm. Adamlar bir Arabın evine girdiler ve onu öldürdüler. Kendilerine adamın günahının ne olduğunu sordum:

"- O, içinde; ***'babalarınınız nikâhladığı kadınlarla evlenmeyiniz'***[92] âyetinin de bulunduğu Nisâ sûresini okuduğu halde babasının hanımı (üvey annesi) ile evlendi" dediler.[93]

---

[92] Nisâ, 22.

[93] **Ebû Davud**, Hudûd, 2774456, 4457; **Tirmizî**, Ahkâm, 25/1362; **Nesaî**, Nikâh, 58.

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette şunları söylemiştir:

"Dayım Ebû Bürde b. Niyâr, yanında bir sancak olduğu halde bana uğramıştı. Kendisine;

"- Böyle nereye gidiyorsun?" diye sordum.

"- Allah'ın Rasûlü (as.) beni, babasının hanımı (üvey annesi) ile evlenen bir adamın başını kendisine getirmem için gönderdi" diye cevap verdi.

İkinci rivâyeti **Tirmizî** tahric etmiştir.

Ebû Davud, her ikisini de nakletmiş, yalnız ikinci rivâyetteki "dayım" kelimesi yerine "amcam" ifadesini kullanmış, ayrıca bu ikinci rivâyette; "onun boynunu vurup malını almam için" ilavesi de bulunmaktadır. ayrıca "nikâhladı" kelimesi yerine "tezevvüc etti", yani "evlendi" ibaresi yer almaktadır.

Nesaî de aynı ifadeyi kullanmıştır.

İZAH

Bilindiği gibi cahiliye dönemi Arap âdetine göre, ölen bir kişinin hanımı, onun başka kadından olan en büyük oğluna intikal eder; o da isterse bu kadınla, yani üvey annesi ile evlenebilirdi. Buna ***nikâhu'l-makt*** denirdi. İslâm bu çirkin âdeti kaldırmıştır.[94]

Dolayısıyla, bir kimsenin üvey annesi ile veya kendisine nikâhı haram olan herhangi birisiyle evlenmesi durumunda, bu nikâh batıl olur, bu tür bir evlilikle kurulan cinsel ilişki de zinadır. İşte bu yasağı bildiği halde, cahiliye dönemi Arap âdetine uyarak üvey annesi ile evlenen bu adamı Hz. Peygamber cezaya çarptırmıştır.

Nikâh düşmeyen akraba ile evlenip ilişkide bulunmanın zina sayılacağı ve cezayı gerektireceği tartışmasız kabul edilmişse de, bu suça nasıl bir ceza uygulanacağı tartışmalıdır: **Mâlik, Şâfiî, Ebû Yusuf** ve **İmam Muhammed**'in de aralarında bulunduğu ekseri âlimler, buna zina haddi uygulanacağını savunmuşlardır. **Ebû Hanîfe** ve **Sevrî**'ye göre bu durumda uygulanacak olan ceza had değil, ta'zîr cezasıdır. Zira yapılan nikâh akdi, her ne kadar cinsel

---

94 Nisâ, 9, 32

ilişkiyi helâl kılmasa da, haddi düşürücü bir şüphe teşkil eder; dolayısıyla bu durumda ta'zîr uygulamak gerekir.[95] **Cabir b. Zeyd, İshak, Ebû Eyyub** ve **İbn Ebî Hayseme** ise böyle bir suçun cezası her hâlükârda ölümdür, demişlerdir. Kendisinden yapılan bir rivâyete göre **Ahmed b. Hanbel** de böyle bir suçlunun öldürüleceğini, malının da hazineye intikal ettirileceğini söylemiştir. Bu görüşün delili, izahını yapmakta olduğumuz hadîs ile bundan sonra gelecek olan 1829 nolu hadîstir.[96]

Şevkânî de bu hadîsi, Hz. Peygamber'in, öldürülmesini emrettiği adamın yaptığı işin haram olduğunu bilerek ve onu helâl sayarak yaptığına hamletmek gerektiğini; bu duruma göre de hadîsin, dinin kesin bir yasağına bilerek ve helâl sayarak muhalefet eden kimsenin öldürülmesinin ve malının müsaderesinin câiz olduğuna delâlet edeceğini söylemiştir. Ayrıca bu hadîsle ilgili olarak pek çok ihtilafın bulunduğu da ifade edilmiştir.[97]

١٨٢٩ـ (عبد اللّه بن عباس رضي اللّه عنهما) « أن رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم قال: **مَنْ وَقَعَ على ذَاتِ مَحْرَمٍ** – أو قال : **مَنْ نَكَحَ ذَاتَ مَحْرَمٍ** – **فاقْتُلوهُ** ».

أخرجه...

1,829- Abdullah b. Abbas'tan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Nikâh düşmeyen akraba ile ilişkide bulunanı -yahut nikâhı haram olan akraba ile evleneni- öldürün!"[98]

---

[95] **İbn Kudâme, el-Muğnî,** X, 152-153; **Ûdeh**, II, 363.

[96] **İbn Kudâme,** *el-Muğnî,* X, 153.

[97] Bkz., **Şevkânî,** *Neyl,* VII, 172; **Azîmâbâdî,** *Avn,* XII, 148; **Sehârenfûrî,** *Bezl,* XVII, 422.

[98] **Rezîn**; ayrıca bkz., **İbn Mâce**, Hudûd, 1372564.

İZAH

Bu hadîs de, bir önceki hadîs gibi, nikâh düşmeyen akraba ile cinsel ilişkide bulunan kimsenin her hâlükârda öldürüleceğini söyleyenlerin delilleri arasında yer almaktadır.[99]

الفرع السادس

في أحكام متفرقة

6- MÜTEFERRİK HÜKÜMLER

١٨٣٠ــ (م ــ أنس بن مالك رضي الله عنه) « أنَّ رجلا كان يُتَّهمُ بأمِّ ولَدِ رسولِ الله صلى الله عليه وسلم. فقال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم لعلي : **اذْهَبْ فَاضرِبْ عُنقَهُ** ، فاتاهُ فإذا هو في ركيٍّ يتبرَّدُ ، فقال له عليٌّ : اخرُجْ ، فناولَهُ يدَه ، فأخرَجهُ فإذا هو مجبوبٌ ليس له ذَكَرٌ، فكفَّ عنه، فأتى رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم فأخبره ، فحسَّنَ فعلهُ ».

وفي أخرى : « قال له : **أحسَنتَ ، الشَّاهدُ يَرى مَالا يَرى الغائبُ** ». أخرجه مسلم.

1,830- Enes b. Mâlik anlatıyor:

"Bir adam, Rasûlullah'ın (as.) ümm-i veledi ile ilişkide bulunmakla itham olunuyordu. Rasûlullah (as.), Hz. Ali'ye;

"- Git ve onun boynunu vur!" buyurdu. Hz. Ali adamın yanına vardı ve onu bir kuyuda serinlerken buldu:

"- Çık dışarı!" diyerek elinden tutup dışarı çıkardığında, erkeklik aletinin kesik olduğunu gördü[100], bunun üzerine kendisine ilişmedi, doğruca Rasûlullah'ın (as.) yanına gidip durumu kendisine haber verdi. Hz. Peygamber de onun yaptığını güzel buldu."[101]

---

[99] Konuya ilişkin görüşler için bkz., 1828 nolu hadîsin izahı.

[100] **Müslim**'in elimizdeki matbu nüshasında hadîs buraya kadar verilmiş olup devamı bulunmamaktadır.

[101] **Müslim**, Tövbe, 11/59.

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyete göre, Rasûlullah (as.), Ali'ye;

"- **İyi yaptın; şahid (durumu bizzat müşahade eden), gâibin (bizzat müşahade etmeyenin) görmediğini görür**" buyurmuştur.

Hadîsi **Müslim** rivâyet etti.

İZAH

Ümm-i veled, efendisinden çocuk doğuran câriye demektir. Bilindiği gibi İslâm Hukukuna göre ümm-i veled satılamaz, kendisinden çocuk dünyaya getirdiği efendisinin ölümü ile hürriyetine kavuşur.

Şârihlerin verdiği bilgiye göre bu rivâyette kasdedilen hanım, **Hz. Mâriye**'dir. Hz. Peygamber'in, küçük yaşta vefat eden oğlu **İbrahim** bu hanımdan doğmadır.

Mâriye, Mısır Mukavkısı tarafından Hz. Peygamber'e hediye hediye olarak gönderilmiş bir câriyedir. Bilindiği gibi Hz. Peygamber, hicretin 7. yılında komşu ülkelerin hükümdarlarını İslâmiyet'e davet etmeye başlayınca ashâbdan **Hâtıb b. Ebî Beltea** ile **Mısır Mukavkısı**'na bir mektup göndermişti. **Mukavkıs**, Hz. Peygamber'e yazdığı cevabî mektup ile birlikte bir takım hediyeler de göndermişti. Bunlar arasında **Mâriye** ile kız kardeşi **Sîrîn** de bulunmaktaydı. Yine bunlarla birlikte başka iki câriye ve bunların amcaoğlu **Me'bûr** adlı bir kıptî de bulunmaktaydı.

Hz. Peygamber **Sîrîn**'i **Hassân b. Sâbit**'e hediye etti. **Mâriye**'yi de kendi yanında alıkoydu. **Mâriye, Medîne**'nin Avâlî semtindeki Kuf bölgesinde bulunan bir eve yerleştirildi. Kendisini korumak ve hizmetlerini görmek üzere de **Me'bûr el-Kıbtî** görevlendirildi

Bazı kötü niyetli kimselerin, **Mâriye** ile hizmetinde bulunan bu şahıs hakkında dedikodu çıkarması üzerine Hz. Peygamber, hadîste bahsi geçen iş için **Hz. Ali**'yi görevlendirdi. **Kıbtî**'nin hadım

olduğu ve olayın bir yakıştırmadan ibaret bulunduğu anlaşılınca dedikodu da kapandı.[102]

Hz. Peygamber'in bu adam hakkındaki ölüm emri, değişik şekillerde yorumlanmıştır. Bunlardan birine göre Hz. Peygamber, durumu bildiği halde, böyle bir emir vererek gerçeğin ortaya çıkmasını ve töhmetin bertaraf edilmesini istemiş olabilir.[103] Hadîste geçtiği üzere, **Hz. Ali**'nin duruma muttali olunca, adamı bırakmasını, Hz. Peygamber'in takdirle karşılaması da bu yorumu desteklemektedir.

١٨٣١ـ (د ـ سهل بن سعد الساعدي رضي الله عنه) عن النبي صلى الله عليه وسلم «أنَّ رَجُلا أتاهُ ، فأقرَّ عندهُ · أنَّهُ زَنى بامرأةٍ ، فَسَمَّاها له ، فَبَعَثَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم إلى المرأةِ ، فَسَألها عن ذلك ؟ فأنكَرَتْ أن تَكونَ زَنَتْ ، فَجلَدَهُ الحَدَّ وتركَها ».

أخرجه أبو داود.

1,831- Sehl b. Sa'd es-Sâidî naklediyor:

"Hz. Peygamber'e bir adam gelip, bir kadınla zina yaptığını itiraf etti ve kendisine kadının ismini de verdi. Rasûlullah (as.) kadını çağırttı ve hâdiseyi ona sordu. Kadın zina yaptığını kabul etmedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber adamı kırbaçlattı, kadını ise serbest bıraktı."[104]

İZAH

Daha önce de ifade olunduğu gibi, İslâm hukukuna göre zina suçunun ispat vasıtalarından biri de ikrârdır. Bu hadîste de Hz. Peygamber'in zina yaptığını itiraf eden adama had uyguladığı ifade edilmektedir. Burada itirafından dolayı zina suçu cezasına çarptırılan şahsın "**muhsan**" olmadığı anlaşılmaktadır. Zira Hz. Peygamber'in kendisine uyguladığı ceza muhsan olmayanlar için tespit edilmiş

---

[102] **İbn Sa'd**, VIII, 214 vd.; **İbn Abdülberr**, IV, 410-413; **Üsdü'l-Ğâbe**, VII, 261; **Aynur Uraler**, DİA, "Mâriye" maddesi, XXVIII, 63.

[103] **Davudoğlu**, , XI, 157; **Canan**, VI, 228.

[104] **Ebû Davud**, Hudûd, 31/4466.

olan cezadır. Ayrıca **Abdullah b. Abbas**'tan nakledilen bundan sonraki hadîste, bu şahsın bekâr olduğu açıkça ifade edilmektedir.

Görülüyor ki bu hadîse göre Hz. Peygamber, zina ikrârında bulunan şahsa, suçun gerektirdiği cezayı uygulamış, ama o şahsın, kendisiyle zina ettiğini söylediği kadını, suçu kabul etmemesi dolayısıyla cezalandırmamış, onu serbest bırakmıştır. **İmam Mâlik, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Yusuf, İmam Muhammed** ve diğer ekseri müctehidler de, böyle bir olayda suçunu itiraf edene had uygulanacağını, inkâr edene ise, şayet aleyhinde, suçu sabit kılacak başka bir delil yoksa uygulanmayacağını söylemişlerdir. Bu görüşün delillerinden biri de izah etmekte olduğumuz hadîstir. **İmam Ebû Hanîfe**, ekseriyetin bu görüşüne karşı çıkmıştır. Ona göre, bu gibi olaylarda suçu itiraf edene de, etmeyene de zina haddi uygulanmaz; çünkü zina iki şahsın birlikte işledikleri bir suçtur. Bunu inkâr edenin inkârı, kendisinden haddi düşürücü bir şüphe teşkil ettiğine göre, suçun ortağı için de şüphe teşkil etmelidir; suçu inkâr edenin doğru söylediği kabul edilince, itirafta bulunan suç ortağının yalan söylediği anlaşılmış olur, bu da haddi düşüren bir şüphe teşkil eder. Ancak **Ebû Hanîfe**'ye göre, suçu kabul etmeyen, "**ben böyle bir şey yapmadım**" demekle kalmaz aynı zamanda itirafta bulunanın, kendisine iftira ettiğini söylerse, suç ikrârında bulunana zina haddi değil, iftira haddi uygulamak gerekir.

İşaret etmeliyiz ki bu tartışma, sadece zina ettiğini söylemekle kalmayıp, kiminle yaptığını da belirten kimse hakkındadır. İsim vermeden, şahıs belirlemeden, zina itirafında bulunan kimseye zina haddi uygulanacağı konusunda ise herhangi bir ihtilaf yoktur.[105]

١٨٣٢ـــ (د ـــ عبد اللّٰه بن عباس رضي اللّٰه عنهما) « أنَّ رجلا من بَكْرِ بْنِ لَيْث أتى النبيَّ صلى الله عليه وسلم ، فأقرَّ أنه زنى بامرأةٍ أرْبعَ مرَّاتٍ ، فَجَلَدَهُ مائة ، وكان بكرا ،

105 **İbn Kudâme**, *el-Muğnî*, X, 168; **İbnu'l-Hümâm, Fethu'l-Kadîr**, IV, 158-159; **Ûdeh**, II, 371-372.

ثم سَأله البَيِّنة على المرأة ، فقالت : كَذَبَ والله يا رسول الله ، فجلدهُ حَدَّ الفرْيَة ثمانين ».

أخرجه أبو داود.

1,832- Abdullah b. Abbas anlatıyor:

"Bekir b. Leys kabilesinden bir adam Hz. Peygamber'e geldi ve bir kadınla zina ettiğini dört kere ikrâr etti. Adam bekârdı, bu yüzden Rasûlullah kendisine yüz değnek vurdu. Sonra (kendisiyle zina ettiğini söylediği) kadın aleyhine delil getirmesini istedi. Ama kadın;

"- Allah'a yemin olsun ki, bu adam yalan söylüyor, ey Allah'ın Rasûlü" deyince, Hz. Peygamber, adama seksen değnek de zina iftirası haddi uyguladı."[106]

İZAH

Bu hadîse istinad eden **Hâdeviyye**[107] ve bir rivâyete göre **İmam Şâfiî**, bir kimse zina yaptığını itiraf eder de, kendisiyle zina yaptığını söylediği şahıs bu iddiayı kabul etmez, onu yalanlarsa, itirafta bulunana hem zina haddi, hem de *kazf* haddi uygulanır, demişlerdir. Bir önceki hadîsin izahında ifade olunduğu gibi ekseri müctehidler, buna sadece zina haddinin, **Ebû Hanîfe** ise şartlarının bulunması durumunda sadece kazf haddinin gerekeceği görüşündedirler.[108]

Hâdeviyye'nin görüşünü daha sağlam bulan **Şevkânî**, bu hadîsle bir önceki hadîs arasındaki farkı da şöyle izah eder: Rasûlullah'ın (as.) itirafçı adama kazf haddi uygulamadığını ifade eden **Sehl b. Sa'd** hadîsi, bu haddin düştüğüne delâlet etmez. Zira olayda, kendisiyle zina yapıldığı ileri sürülen kadın, itirafçıya kazf haddi uygulanması talebinde bulunmamış olabilir veya kazf haddini düşürücü bir durum mevcut olabilir. Bu sebeple Hz. Peygamber o hâdisede zina haddi ile iktifâ edip ayrıca bir de kazf haddi

---

[106] **Ebû Davud**, Hudûd, 31/4466.

[107] **Zeydiyye** mezhebinin bir koludur. Kurucusu, el-Hâdî b. Yahya b. el-Hüseyin'dir.

[108] Bkz., 1831 nolu hadîsin izahı.

uygulamadığı halde, burada bu ihtimaller mevcut olmadığı için hem zina haddi, hem de kazf haddi uygulamış olabilir.[109]

الفصل الثاني

في الذين حدهم رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم و أصحابه و رجمهم

من المسلمين و أهل الكتاب

و فيه فرعان:

الفرع الأول

في المسلمين

II. HZ. PEYGAMBER VE ASHABININ, MÜSLÜMANLARDA VE KİTAP EHLİNDEN CEZA VERDİĞİ VE RECMETTİĞİ KİMSELER

1- MÜSLÜMANLAR

١٨٣٣ـ (م د ـ **أبو سعيد الخدري** رضي الله عنه) « أنَّ رجلا من أسلمَ يقال له: ماعزُ بْنُ مالك أتى رسولَ الله صلى الله عليه وسلم ، فقال : إني أصَبْتُ فاحشَة ، فأقِمْهُ عليَّ ، فردَّهُ النبي صلى الله عليه وسلم مرارا ، قال: ثم سأَلَ قومَهُ ؟ فقالوا : ما نعلَمُ به بأسا إلا أنّه أصابَ شيئا يَرَى أنّهُ لا يُجزئهُ منه إلا أن يقامَ فيه الحدُّ ، قال : فرجعَ إلى رسول اللّه صلى الله عليه وسلم فأمَرَنا أنْ نَرجُمهُ، قال : فانطَلَقْنا به إلى بَقيع الغَرْقَد، قال : فما أوثقناه ، ولا حَفَرْنا له [قال]: فرميناه بالعِظام والمَدَرِ والخزَف ، قال : فاشتدَّ واشتَددْنا خلْفَه، حتى أتى عُرضَ الحرَّة فانتصَبَ لنا ، فرَمَيناهُ بجَلاميد الحرَّة - يعني : الحجارةَ - حتى سكتَ. قال : ثم قام رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم خَطيبا من العَشيِّ قال : أو كُلَّما انطَلَقْنا غُزاة في سبيل

---

109 **Şevkânî,** *Neyl,* XII, 112; **Azîmâbâdî,** *Avn,* XII, 162-163.

اللَّه تَخَلَّفَ رجلٌ في عيالنا له نَبيبٌ كَنَبيبِ التيسِ ؟ عليَّ أنْ لا أُوتى برجلٍ فعلَ ذلك ألا نَكَّلْتُ به، قال : فما استَغْفَرَ له ولا سَبَّهُ ».

وفي رواية : « فاعترفَ بالزنا ثلاث مرات ». هذه رواية مسلم.

وفي رواية أبي داود قال : «لَمَّا أمَرَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم بَرجْمِ ماعزٍ ، خَرجْنَا به إلى البقيع، فَوَاللَّهِ ما أوثقناهُ ولا حَفَرْنَا له ، ولكنه قام لنا ، فَرَمَيناهُ بالعِظَامِ والمَدَرِ والخَزَفِ، فاشْتَدَّ... وذكره إلى قوله، حتى سكت ، قال بعده : فما استغفرَ له ولا سَبَّهُ».

وفي أخرى له قال : « جاء رجل إلى النبيِّ صلى الله عليه وسلم وذكر نحوه ، وليس بتمامه قال: ذَهَبوا يَسُبُّونَهُ ، فنهاهم ، قال: ذَهَبُوا يَسْتَغْفِرُونَ له ، فنهاهُمْ ، قال : هو رجل أصابَ ذَنبا ، حَسِيبُهُ اللَّه».

1,833- Ebû Saîd el-Hudrî anlatıyor:

"Eslem kabilesinden, Mâiz b. Mâlik adında bir adam Rasûlullah'a (as.) gelerek;

"- Ben bir zinaya bulaştım, bana had uygula!"dedi. Rasûlullah (as.) kendisini birkaç defa geri çevirdi. Sonra mensup olduğu kabileye onun aklî durumunu sordu:

"- Biz böyle bir şey bilmiyoruz, ancak o bir günah işlemiş, şahsına had uygulanmasından başka bir şeyin kendisini kurtarmayacağını düşünüyor" dediler. Adam Hz. Peygamber'e tekrar müracaat etti. Rasûlullah da (as.) bize, onu recmetmemizi emir buyurdu. Hemen onu Bakîu'l-Garkad'a[110] götürdük. Kendisini bağlamadık ve onun için çukur da kazmadık. Üzerine kemik, kerpiç ve tuğla parçaları atmaya başladık. O kaçtı, biz de peşinden koştuk. Harre[111] kenarına gelince karşımıza dikildi. Biz de kendisine Harre taşlarını atmaya devam ettik. Nihayet sesi kesildi. Sonra Rasûlullah (as.), akşam vakti konuşmak üzere ayağa kalktı ve;

---

[110] **Bakîu'l-Garkad**; Medîne'de, bayram ve cenaze namazlarının kılındığı bir yer adıdır. Bkz., **Câmiu'l-Usûl**, III, 415, dipnot, 2.

[111] **Medîne** yakınlarında taşlık bir bölge adı.

"- Acaba biz, Allah yolunda her gazâya gittikçe, çoluk çocuğumuz arasında teke gibi ses çıkararak dolaşan bir adam kalacak mı? Böyle bir fiilden dolayı bana getirilen her adamı âleme ibret yapmak boynumun borcu olsun!" buyurdu ve onun için ne istiğfar etti, ne de kendisine hakaret etti.[112]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette "Mâiz, üç kere zina itirafından bulunmuştu" diye geçer. Bu rivâyet **Müslim**'indir.

Ebû Davud'un rivâyeti ise şöyledir:

"Rasûlullah (as.) Mâiz'in recmedilmesini emir buyurunca, biz onu alıp Bakî'ye götürdük. Allah'a yemin olsun ki, kendisini ne bağladık, ne de onun için bir çukur kazdık. O karşımıza dikildi, biz de ona kemik, kerpiç ve tuğla parçaları attık. Derken o kaçtı... Râvî burada; "nihâyet sesi kesildi" kısmına kadar olayı anlatır. Sonra da şunu ilave eder:

"Hz. Peygamber onun için ne isiğfarda bulundu ve ne de kendisine hakaret etti."

Ebû Davud'a ait bir başka rivâyeti de; "Rasûlullah'a (as.) bir adam geldi..." deyip geçen hadîsin tamamını değil de, benzerini nakletmiş ve ona şu ilavede bulunmuştur:

"Ashab onu götürürlerken kendisine hakaret etmeye başlayınca, Rasûlullah (as.) onları bundan nehyetti. Bu defa onun için istiğfarda bulunmaya başladılar, Hz. Peygamber onları bundan da nehyetti ve buyurdu ki:

"O, günah işlemiş bir adamdır; kendisini hesaba çekecek olan da Allah'tır."

İZAH

Recm cezasının infazı sırasında suçlunun bağlanmasının gerekmediği konusunda müctehidler arasında herhangi bir ihtilaf yoksa da göğsüne veya beline kadar gömmek için bir çukur kazılıp kazılmayacağı tartışmalıdır. Ekseri müctehidler, böyle bir çukurun

---

[112] **Müslim**, Hudûd, 5/20; **Ebû Davud**, Hudûd, 24/4432, 4433

kazılmayacağını söylemişlerdir. Bunlara göre suçlunun kadın veya erkek olması, suçun şahit ve delil veya itiraf yoluyla sabit bulunması arasındada fark yoktur. **Katâde** ve **Ebû Sevr** ise, hem erkek suçlu için, hem de kadın suçlu için çukur kazılır demişlerdir.

Hanefîler, suçlunun kadın olması durumunda göğsüne kadar çukur kazmanın câiz olduğu görüşündedirler. **Şâfiî** mezhebinde sahih olarak kabul edilen bir görüş ile bazı **Hanbelîler**'e göre de kadın suçlunun suçu delil ile sabit olmuşsa, onun recmi sırasında göğsüne kadar gömülür (Şâfiîlere göre bu müstehabdır); itiraf ile sabit olmuşsa gömülmez, zira gömülme durumunda suçlunun kaçması mümkün olmaz. Halbuki infaz sırasında suçlunun kaçması, itirafından dönmesi olarak kabul edilir. Bu da cezayı düşürücü bir sebeptir. Aynı gerekçeden hareket eden bazı **Mâlikîler**, kadın-erkek ayrımı yapmaksızın, beyyine ile suçu sabit olan suçlular için çukur kazılır, itiraf ile sabit olan suçlular için kazılmaz demişlerdir.

Her hâlükârda bir çukur kazılmayacağını savunan ekseri müctehidler, şerhetmekte olduğumuz bu hadîse dayanmışlardır. Her hâlükârda çukur kazmak gerektiğini söyleyen **Katâde** ve **Ebû Sevr**'in delili ise bundan sonra gelecek olan 1834 nolu hadîstir. Bu hadîse göre Hz. Peygamber hem **Mâiz** ve hem Gâmidli bir kadın için çukur kazdırmıştır. Bu görüşü savunan âlimler, çukur kazdırılmadığını ifade eden hadîslerdeki çukurdan maksadın büyük çukur olabileceğini söylerken; çukur kazılmasına taraftar olmayan ekseri âlimler, çukur kazdırıldığını ifade eden rivâyetlerle amel edilmediğini söylemişlerdir.[113] Bu konudaki kararın hâkime bırakıldığı söylenirse, bu iki rivâyet arasındaki zâhirî çelişki de giderilmiş olur diye düşünülebilir.

Bu rivâyette Hz. Peygamber'in suçluya hakaret etmediği gibi, onun için af da dilemediği, hatta hakaret edenlere de, istiğfar edenlere de karşı çıktığı ifade edilmektedir. O'nun bu davranışı şöyle yorumlanmıştır: Hakaret etmemiştir, zira suçluya uygulanan ceza onun için bir kefârettir, onu günahlarından temizler. Onun için af

---

[113] **İbn Kudâme**, *el-Muğnî*, X, 122-123; **İbnu'l-Hümâm**, *Fethu'l-Kadîr*, IV, 129; **Azîmâbâdî**, *Avn*, XII, 115; **Ûdeh**, II, 445.

dilememiştir, çünkü hiç kimsenin kendisinin istiğfarına güvenerek böyle bir suça meyletmesini istememiştir.[114]

١٨٣٤ــ (م د ــ **بريدة** رضي الله عنه) قال : « إنَّ مَاعِزَ بنَ مالك الأسلميَّ أتى النبيَّ صلى الله عليه وسلم ، فقال : يا رسول اللّه ، إني قد ظَلَمْتُ نفسي وزنيتُ وإني أُريدُ أنْ تُطهِّرني ، فردَّهُ ، فلما كانَ من الغَد أتاهُ ، فقال : يا رسول اللّه إني قد زَنيتُ ، فردَّهُ الثَّانية ، فأرسلَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم إلى قومه ، فقال : **تعلمونَ بعقله بأسا ؟ تُنكرون منه شيئا ؟** فقالوا : ما نعلمه إلا وَفيهُ العقلِ من صالحينا فيما نُرى ، فأتاه الثالثة ، فأرسل إليهم أيضا ، فسألَ عنه ؟ فأخبروه أنه لا بأسَ به ، ولا بعقله ، فلما كان الرابعة حَفرَ لهُ حفرة ، ثم أمَرَ به فَرُجِمَ ، قال : فجاءت الغامديَّةُ فقالت: يارسولَ اللّه ، إني قدزَنيتُ فطَهِّرني ، وإنه رَدَّها ، فلما كان من الغد قالت : يا رسول اللّه ، لِمَ تَرُدُّني ؟ لَعَلَّكَ أنْ تَرُدَّني كما رددْتَ ماعزا ، فواللّه إني لَحُبلى ، قال : **إمَّا لا ، فاذهبي حَتى تلدي، فلما ولَدتْ أتتهُ بالصبي في خِرْقَة** ، قالت : هذا قد وَلَدْتُهُ ، قال : **فاذهبي فأرضعيه حتى تفطميه** ، فلما فطَمْتهُ ، أتته بالصبيِّ في يده كسرَةُ خُبْز ، فقالت : هذا يا نبيَّ اللّه قد فطَمْتهُ ، وقد أكلَ الطَّعامَ، فدفعَ الصبيَّ إلى رجل من المسلمين ، ثم أمَرَ بها فحُفِرَ لها إلى صدرها ، وأمرَ النَّاسَ فرَجَموها ، فيُقبِلُ خالدُ بن الوليد بحجر فرمي رأسها ، فتَنضَّح الدَّمُ على وجه خالد ، فسبَّها ، فسمع نبي اللّه صلى الله عليه وسلم سَبَّهُ إياها ، فقال : **مَهْلا يا خالدُ ، فوالذي نَفسي بيده لقد تابتْ توبةً لو تابَها صاحبُ مكْسٍ لغُفِرَ له** ، ثم أمرَ بها فصُلِّي عليها ودُفنتْ ».

وفي رواية قال : « جاء مَاعزُ إلى النبيِّ صلى الله عليه وسلم ، فقال : **يا** رسولَ اللّه طَهِّرْني، قال : **وَيْحَكَ ، ارجع ، فاستَغفر اللّه وتُبْ إليه ، فَرَجَعَ غيرَ بعيد** ، ثم جاء ، فقال : يا رسولَ اللّه ، طَهِّرني ، قال : **ويحك ، [ارجع] واستغفر اللّه ، وتُب إليه** ، فرجع غير بعيد ، ثم جاء، فقال : يا رسولَ اللّه طَهِّرني ، فأعادَ القولَ ، وأعادَ هو ، حتى إذا كانت الرابعةُ قال له رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم : **ممَّ أُطَهِّرُكَ** ؟ قال : منَ الزّنا ، فقال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم : **أبه جُنونٌ؟** فأُخْبِرَ أنه ليس بمجنون، فقال: **أشَرِبَ خَمْرا** ؟ فقام

[114] Bkz., **Azîmâbâdî**, *Avn*, XII,116.

رجلٌ فاستنكهَهُ ، فلم يَجد منه ريحَ خمرٍ، فقال رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم : **أزَنيت ؟** قال : نعم ، فأمرَ به فرُجِمَ ، فكان النَّاسُ [فيه] فرقتين، فقائلٌ يقول: قد هَلَكَ ، لقد أحَاطَت به خَطِيئَتُهُ. وقائلٌ يقولُ : ما توبةٌ أفْضَلَ من توبةِ مَاعِزٍ، إنه جاء إلى رسولِ اللَّه صلى الله عليه وسلم ، فوَضَعَ يَدَهُ في يَده ، ثم قال : اقتُلني بالحجارة، قال: فلَبِثُوا بذلك يومين أو ثلاثة ، ثم جاء رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم وهم جُلُوسٌ ، فَسَلَّمَ ، ثم جَلَسَ فقال: **اسْتَغفِروا لماعز بن مالك** ، فقالوا : غَفَرَ اللَّه لماعزِ ابنِ مالكٍ [قال] : فقال رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم : **لقدْ تَابَ توبَةً لوْ قُسِمَتْ بينَ أُمَّةٍ لَوَسِعَتْهُمْ** .

قال : ثم جَاءتْهُ امرأةٌ منْ غَامدٍ من الأزدِ ، فقالت : يا رسولَ اللَّه طَهِّرْني ، فقال : **ويحَكِ ، ارْجعي فاستَغفري اللَّه وتُوبي إليه** ، قالت : أراك تُريدُ أنْ تُردَّنِي كما رَدْدتَ ماعزَ بنَ مالكٍ ، قال : **وما ذاكِ؟** قالت : إنها حُبلى من الزنا ، قال : **أنت ؟** قالت : نعم ، فقال لها : **حتى تَضعي ما في بطْنك**، قال : فكفَلَها رجلٌ من الأنصارِ حتى وَضَعَتْ ، قال فأتى النبيَّ صلى الله عليه وسلم ، فقال : قد وَضعَتْ الغامدِيَّةُ، فقال : **إذًا لا نَرْجُمها ونَدَعُ وَلَدَها صَغِيرَ السِّنِّ ليسَ له من يُرضعُهُ** ، فقام رجلٌ من الأنصار فقال : إِلَيَّ رضَاعه يا نَبيَّ اللَّه ، فَرَجَمَها ». هذه رواية مسلم. وأخرج أبو داود منه قصةَ الغامديَّة بنحو الرواية. وله في أخرى : « أنَّ النبي صلى الله عليه وسلم استنكَهَ مَاعِزا ».

وله في أخرى قال : « كُنا أصحابَ رسول اللَّه صلى الله عليه وسلم نَتحدَّثُ : أنَّ الغامديَّةَ وماعزَ ابنَ مالكٍ لو رجَعَا بعد اعترافهما – أو قال : لو لم يرجعا بعد اعترافهما – لم يطْلُبْهُما، وإنما رجمهما عندَ الرابعة ».

1,834- Bureyde anlatıyor:

"Mâiz b. Mâlik el-Eslemî Rasûlullah'a (as.) geldi ve;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, ben nefsime zulmettim, zina yaptım, beni bu günahtan temizlemeni istiyorum" dedi. Rasûlullah (as.) kendisini geri çevirdi. Ertesi gün tekrar geldi ve;

"- Ey Allahın Rasûlü, ben zina ettim" dedi. Hz. Peygamber kendisini ikinci kez geri çevirdi. Sonra da akrabalarına bir adam göndererek;

"- Onun aklında bildiğiniz bir problem var mı? Kendisinden hoşunuza gitmeyen şeyler meydana geliyor mu?" diye sordu.

"- Biz onu aklı başında, görünüşe göre de iyilerimizden biri olarak biliriz" dediler.

Mâiz üçüncü defa Hz. Peygamber'e geldi. Hz. Peygamber de tekrar kabilesine adam gönderip onun hakkında bilgi istedi. Onlar da, ne kendisinde ve ne de aklında herhangi bir kusurun bulunmadığını bildirdiler. Bu olay dördüncü kez tekrarlanınca, Hz. Peygamber onun için bir çukur kazdırdı, sonra da recmedilmesini emretti ve emir yerine getirildi."

Bir kere de Gâmidli bir kadın gelerek;

"- Ya Rasûlullah; ben zina ettim beni temizle" dedi. Hz. Peygamber onu geri çevirdi. Ertesi gün tekrar gelip;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, beni neden geri çevirdin? Galiba Mâiz'i çevirdiğin gibi beni de geri çevireceksin, ama yemin ederim ki ben hâmileyim dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber;

"- Anlaşılan ısrarından vazgeçmeyeceksen, git doğum yapıncaya kadar bekle!" buyurdu. Kadın doğum yapınca, çocuğu bir bez içerisinde Hz. Peygamber'e getirdi ve;

"- İşte onu doğurdum" dedi. Hz. Peygamber;

"- Şimdi git de o çucuğu sütten kesinceye kadar emzir!" buyurdu. Kadın çocuğu sütten kesince, onu, elinde bir ekmek parçası olduğu halde Hz. Peygamber'e getirdi ve;

"- İşte onu sütten kestim ey Allah'ın Rasûlü, artık yemek de yiyebiliyor" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (as.), çocuğu müslümanlardan birine verdi. Sonra kadının göğüs hızasına kadar bir çukur kazılmasını, insanlara da onu recmetmelerini emir buyurdu. Onlar da recmi uyguladılar. İnfaz sırasında Halid b. Velid bir taş getirip kadının kafasına attı. Onun kafasından sıçrayan kan da Halid'in yüzüne gelince, Halid ona haraket etti. Hz. Peygamber onun kadına hakaretini işitince buyurdu ki;

"- Ağır ol ey Halid; hayatım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, o kadın öyle bir tövbe etti ki, insanların mallarını ellerinden haksız olarak alıp yerli yerince harcamayan biri dahi böyle tövbe

etseydi o bile bağışlanırdı." Sonra, Rasûlullah (as.) emir buyurdu; kadının cenaze namazı kılındı ve defnolundu."[115]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette de Bureyde şunları söylemiştir:

"Mâiz, Hz. Peygamber'e gelerek;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; beni temizle!" dedi. Rasûlullah (as.);

"- Vah sana, git de Allah'tan af dile, O'na tövbe et!" buyurdu. Mâiz kısa bir süre oradan ayrıldı, sonra geri geldi ve yine;

"- Ey Allah'ın Rasûlü beni temizle" dedi. Hz. Peygamber, kendisine ilk söylediği şeyleri söyledi. O da kendi söylediklerini tekrarladı. Bu durum dördüncü defa tekrarlanınca, Rasûlullah (as.) ona;

"- Seni neden temizleyeyim?" buyurdu. Mâiz;

"- Zinadan" dedi. Rasûlullah (as.) insanlara;

"- Bu adamda delilik var mı?" diye sordu. Kendisine onun deli olmadığı haber verildi.

"- Yoksa içki mi içti?" diye sorunca, bir adam kalkıp onun ağzını kokladı, fakat onda içki kokusu bulamadı. Bu sefer Mâiz'e;

"- Gerçekten zina mı ettin?" diye sordu. O da;

"- Evet" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber emir buyurdu ve Mâiz recmedildi.

Onun hakkında halk iki guruba ayrıldı; bir gurup;

"- Mâiz helâk oldu. Çünkü kötülükleri kendisini çepeçevre kuşatmıştı" diyordu. Başka bir gurup da;

"- Mâiz'in tövbesinden daha makbûl bir tövbe olmaz. Zira o, Rasûlullah'a (as.) geldi, elini O'nun elinin üzerine koydu. Sonra da;

"- Beni taşla öldür"dedi, diye konuşuyordu.

Bu şekilde iki veya üç gün beklediler. Sonra Rasûlullah (as.) onlar otururken yanlarına geldi, selam verip oturdu. Sonra da;

"- Mâiz b. Mâlik için istiğfarda bulunun!" buyurdu. Cemaat;

"- Allah, Mâiz b. Mâlik'i bağışlasın" diye dua ettiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber buyurdu ki:

---

[115] **Müslim**, Hudûd, 5/22; **Ebû Davud**, Hudûd, 24/4433, 4434, 4441.

"Mâiz öyle bir tövbe etti ki, şâyet o tövbe bütün ümmete paylaştırılsaydı, hepsine yeterdi."

Daha sonra Ezd kabilesinin Gâmid boyundan bir kadın Rasûlullah'a (as.) geldi ve;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; beni temizle!" dedi. Hz. Peygamber;

"- Vah sana, git, Allah'tan af dile ve O'na tövbe et!" buyurdu. Kadın, Hz. Peygamber'e;

"- Mâiz b. Mâlik'i geri çevirdiğin gibi, beni de çevirmek istediğini görüyorum" dedi. Rasûlullah (as.);

"- Sana ne oldu ki?" diye sordu. Kadın;

"- Bu kadın zinadan hâmile kalmıştır" dedi. Rasûlullah (as.);

"- Sen mi?.." diye hayretle sordu. Kadın cevaben;

"- Evet" dedi. Bunun üzerine;

"- Rahmindekini doğuruncaya kadar bekle!" buyurdu. Kadın doğumu yapıncaya kadar, Ensâr'dan bir adam onun bakımını üstlendi. Doğum gerçekleşince bu adam Rasûlullah'a (as.) geldi ve;

"- Gâmidli kadın doğum yaptı" dedi. Hz. Peygamber;

"- Bu durumda onu recmederek, çocuğunu, küçük yaşta emzirecek bir kimsesi olmayan bir vaziyette bırakamayız" buyurdu. Bunun üzerine Ensâr'dan bir adam ayağa kalkıp;

"- Ey Allah'ın elçisi, onun emzirilme işini ben üstleniyorum" dedi. Hz. Peygamber de, kadını recmettirdi.

Bu, **Müslim**'in rivâyetidir. Bu rivâyetin Gâmidli kadın hakkındaki bölümünü, buna benzer bir ifadeyle **Ebû Davud** da tarhic etmiştir.

Ebû Davud'a ait başka bir rivâyette de; "Hz. Peygamber (içkili olup olmadığını anlamak için) Mâiz'in ağzını koklatmıştı" diye geçmektedir.

Ebû Davud'un bir başka rivâyeti de şöyledir:

"Rasûlullah'ın (as.) ashâbı olan bizler, aramızda;

"- Gâmidli kadın ile Mâiz b. Mâlik itiraflarında vazgeçselerdi – veya onlar itirafta bulunup da Peygamber kendilerini geri çevirdikten sonra tekrar gelip ısrar etmeselerdi Hz. Peygamber onları takip

etmezdi. Rasûlullah (as.) onları ancak dördüncü itiraflarında recmettirdi" diye konuşuyorduk.

İZAH

Bu hadîs, zina suçunun ispat vasıtalarından biri olan itirafın, dört kere tekerrür etmedikçe, suçluya had uygulanmayacağını savunan fukahanın[116] delilleri arasında bulunmaktadır.[117]

Hadîste yer alan Hz. Peygamber'in; **"git, Allah'tan af dile ve O'na tövbe et!"** şeklindeki ifadesi, cezaların, suçu işleyen şahsın günahına kefaret olacağına delâlet etmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in bu konuda çok daha açık olan bir hadîsi de vardır: **"Bu suçlardan birini işleyen kimse, şayet bundan dolayı dünyada iken cezalandırılırsa, bu onun kefâretidir."** Bütün bunları dikkate alan müctehidler de cezaların günahlara kefâret olacağı konusuda ittifak halindedirler.

Yine bu hadîs-i şerîf, büyük günah işleyen kimselerin bu günahlarının tövbe ile düşeceğine delâlet etmektedir. Keza bu konuda da ulemanın ittifakı bulunmaktadır. Ancak, **İbn Abbas**'tan sadece katil suçu işleyeni bundan istisna ettiğine dair bir rivâyet bulunmaktadır.[118]

Bu olayda Hz. Peygamber'in, içkili olup olmadığını anlamak için Mâiz'in ağzını koklatması da değişik konularda delil olarak kullanılmıştır: Bunlardan biri sarhoşun yükümlülüğü konusudur. Sarhoşun yükümlü olmadığı, onun sözlü tasarruflarının geçerli bulunmadığını, suç teşkil eden fiillerinden de bedenî olarak cezalandırılmayacağını savunan bazı âlimler, bu olayı da delil olarak değerlendirmişlerdir. Ancak başta **Hanefîler** olmak üzere ekseri müctehidler, sarhoşun her türlü tasarrufundan sorumlu olduğunu savunmuşlardır.[119]

---

116 Bunlar için bkz., 18 nolu hadîsin izahı.

117 **Nevevî**, *Şerhu Sahihi Müslim*, XI, 192.193.

118 **Nevevî**, *Şerhu Sahihi Müslim*, XI, 199.

119 Bkz., **Koçak**, *Ehliyete Tesiri Açısından Sarhoşluk*, OMÜ İlahiyat Fak. Dergisi, Sayı: 5, Samsun, 1991, s.105, 108.

Mâlikîler ve diğer **Hicaz** mektebi mensuplarının ekseriyeti, ağzı içki kokan bir kimsenin, içki içtiğine dair başka delil veya itiraf bulamasa da, içki haddi cezasına çarptırılacağını söylerken bu hadîsi delil olarak kullanmışlardır. **Ebû Hanîfe Şâfiî** ve diğer ekseri müctehidlerse, bu görüşe karşı çıkarak, suçun ispatına yarayan başka delil veya itiraf bulunmadıkça, mücerret ağız kokusuyla had cezası verilemez demişlerdir. Bunlar, bu hadîsin böyle bir hüküm için delil olarak kullanılmasını da doğru bulmamışlardır.

İster recm şeklinde, isterse kırbaç şeklinde olsun, hâmile bir kadına doğum yapıncaya kadar had uygulanmayacağı hükmü de bu hadîsin delâlet ettiği hususlardandır. Bu konuda bütün müctehidler de ittifak halindedirler. Kadının hâmileliğinin zinadan olup olmaması da neticeyi değiştirmemektedir.

Hadîs-i şerifîn yukarıda geçen iki rivâyetinin birisinde Hz. Peygamber'in, kadın çocuğunu sütten kesinceye kadar ceza uygulamadığı, diğerinde ise, Ensâr'dan bir adamın, çocuğun emzirilmesini üstlenmesi üzerine, doğumdan hemen sonra had uyguladığı ifade ediliyor ve bu yüzden bu iki rivâyet çelişkiliymiş gibi görünüyorsa da, **Nevevî**'nin ifadesine göre, bunları şöylece uyuşturmak mümkündür: İkinci rivâyette anlatılan ve ilk bakışta, doğumun peşinden gerçekleştiği zannedilen olayın, birinci rivâyette olduğu gibi, çocuğun sütten kesilmesinden sonra geçmiş olması ihtimal dahilindedir. Bu rivâyette her ne kadar: **"onun emzirilmesi işini ben üstleniyorum"** ifadesi geçiyorsa da, bunu söyleyen zat, bununla çocuğun sütten kesilmesinden sonraki bakım ve terbiyesini kastetmiş, buna da mecazen *"emzirme işi"* demiş olabilir. Dolayısıyla iki rivâyete göre de kadına ceza, çocuğunu sütten kestikten sonra uygulanmıştır, demek mümkündür.[120]

Bu hadîsi dikkate alan fukaha da, recm cezasına çarptırılmış hâmile kadının cezasının, çocuğunu sütten kesinceye kadar tehir edileceğini söylemişlerdir. Ancak bu tehir, çocuğa bakacak başka bir mürebbinin bulunmaması şartına bağlıdır.

---

[120] **Nevevî**, ***Şerhu Sahihi Müslim***, XI.201-202.

Cezası kırbaç olan hâmile kadının cezası ise, doğum yapıp nifas hali sona erinceye kadar uygulanmaz. Çünkü nifas hali bir hastalık halidir. Bu halde haddin uygulanması kadının telefine sebep olabilir.[121]

Bu hadîs, hadlerin tövbe ile düşmeyeceğine de delâlet etmektedir. Zira Rasûlullah'ın (as.) recm cezası verdiği **Mâiz** ve **Gâmidli** kadın, tövbe ettikleri halde, kendilerini temizlemesi isteğiyle Rasûlullah'a (as.) başvurmuşlar, O da onlara bu cezayı uygulamıştı. Şâyet tövbe cezayı düşürmüş olsaydı, Hz. Peygamber bunlara ceza uygulamazdı. **Ebû Hanîfe, Mâlik, Zâhirîler** ile **Şâfiî** ve **Ahmed b. Hanbel**'in bir görüşüne göre de, tövbe had cezalarını düşürmez. **Şâfiî** ile **Ahmed b. Hanbel**'in diğer bir görüşleri ise, tövbenin hadleri düşüreceği şeklindedir. Müctehidler bu hükümden yol kesiciliğin cezasını istisna etmişler ve yol kesicinin, yakalanmadan önce tövbe etmesi durumunda cezasının düşeceğini söylemişlerdir. Zira bu suçun cezasını belirleyen âyette; ***"ancak, siz kendilerini yenip ele geçirmeden önce tövbe edenler müstesna..."***[122] buyurulmuştur. **İbn Abbas**'tan yapılan bir rivâyetin dışında bu hükümde herhangi bir ihtilaf da bilinmemektedir. Ancak bu suçun kul hakkına taalluk eden kısmı bu hükmün dışında tutulmuş, yol kesicinin aldığı malları sahiplerine geri vermesi, şâyet birini öldürmüş veya yaralamışsa kısas edilmesi gerektiği hükme bağlanmıştır.[123]

Keza bu hadîs, kendisine recm cezası uygulanan kimsenin cenaze namazının kılınacağı hükmünü de ihtiva etmektedir. Ekseri müctehidler de bu görüştedirler. Ayrıca fasıkların, had cezasına çarptırılması sonucu öldürülmüş bulunanların ve intihar edenlerin cenaze namazının kılınacağı da, ekseri müctehidlerin bu hadîsten istihrac ettiği hükümler cümlesindendir. **Zühri**, recmedilmiş olanla

---

[121] **İbn Kudâme,** ***el-Muğnî,*** X,139-140; **İbnu'l-Hümâm,** ***Fethu'l-Kadîr,*** IV, 137; **Ûdeh,** II,450-451; **Bilmen,** III, 224.

[122] Mâide, 34.

[123] Bkz., **Nevevî, Şerhu Sahihi Müslim,** XI, 203-204; **İbn Kudâme,** ***el-Muğnî,*** I, 314-317; **Ûdeh,** II, 660-662; **Neylü'l-Evtâr,** VII, 119-120.

intihar etmiş bulunanın; **Katâde** de zina mahsûlü çocuğun cenaze namazı kılınmaz diyerek cumhurdan ayrılmışlardır.[124]

١٨٣٥ــ (خ م ت د ــ **أبو هريرة** رضي الله عنه) قال: «أتى رجلٌ من أسلَمَ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم وهو في المسجد فناداهُ: يا رسولَ اللَّه: إنَّ الأخرَ قد زنى – يعني: نفسَه – فأعرض عنه فتنحَّى لشقِّ وجهه الذي أعرَضَ قِبَلَهُ فقال له ذلك فأعرضَ فتنحّى الرَّابعةَ، فلمَّا شَهِدَ على نفسه أربعَ مرَّات دعاهُ فقال: **هل به جنُونٌ؟** قال: لا، قال النبيُّ صلى الله عليه وسلم: **اذهبوا به فارجموهُ** وكان قد أحصنَ قال ابنُ شهاب: فأخبرَني مَنْ سَمعَ جابرَ بنَ عبد اللَّه يقول: فرَجمنَاهُ بالمدينة فلما أذلَقَتْهُ الحجارةُ جمز حتى أدركناه بالحرَّة فرجمناهُ حتى ماتَ».

هذه رواية البخاري ومسلم. [ورواية مسلم عن أبي هريرة هكذا: « أتى رجلٌ من المسلمين رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم، وهو في المسجد، فناداهُ، فقال: يا رسولَ اللَّه، إني زنيتُ، فأعرض عنه حتى ثَنَى ذلك عليه أربعَ مرَّات، فلما شَهِدَ على نفسه أربعَ مرَّات، فلمَّا شهدَ على نفسه أربعَ شَهادات، دعاهُ رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم، فقال: **أبكَ جنونٌ** ؟ قال: لا، قال: **فهل أحصنتَ** ؟ قال: نعم، فقال رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم: **اذْهَبوا به فارجُمُوه** ».].

وفي رواية أبي داود قال: « جَاءَ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم الأسلميُّ، فشهدَ على نفسه: أنَّه أصابَ امرأة حَرَاما أرْبعَ شهادات، كلُّ ذلك يُعرِضُ عنه، فأقبلَ في الخامسة عليه فقال: **أنكتَها** ؟ قال: نعم، قال رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم: **حتى غابَ ذلك منكَ في ذلك منها؟** قال: نعم، قال: **كما يَغيبُ الميلُ في المُكْحُلَة، والرِّشاءُ في البئر** ؟ قال: نعم، قال: **هل تَدري مَا الزِّنا؟** قال: نعم، أتيتُ منها حَراما ما يأتي الرَّجلُ من أهْله حَلالا، قال: **فما تُريدُ بهذا القول** ؟ قال: إني أُريدُ أنْ تُطَهِّرَني، فأمرَ به فَرُجِمَ، فَسمعَ رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم [رجلين] من أصحابه يقول أحدهما لصاحبه: أنظُروا إلى هذا الذي سترَ اللَّه عليه فلم تَدَعْهُ نفسهُ حتى رُجِمَ رجمَ الكَلب، فسكتَ عنهما، وسارَ ساعةً حتى مرَّ

---

[124] **Nevevî**, *Şerhu Sahihi Müslim*, XI, 204.

بجيفة حمار شائلا رجله، فقال: أين فُلانٌ وفلانٌ ؟ فقالا: نحنُ ذان يارسولَ الله قال: كُلا من جيفة هذا الحمار، قال: ياني الله ،من يأكل من هذا ؟ قال: فما نلتُما منْ عرْض أخيكُما آنفا أشدُّ من أكْلٍ منه والذي نفسي بيده، إنَّه الآنَ لفي أنْهارِ الجنَّة ينْغمس فيها ».

وفي رواية الترمذي قال : « جاء مَاعِزُ الأسلميُّ إلى رسول اللّه صلى الله عليه وسلم فقال: إنّه قد زَنى ، فأعرضَ عنه ، ثم جَاءه من شقّه الآخر فقال : يا رسولَ اللّه ، إنه قد زَنى ، فأعرض عنه ثم جَاءهُ منْ شقّه الآخر فقال : يارسول اللّه ، إنه قد زنى ، فَأمرَ في الرابعة فأخرِجَ إلى الحرَّة ، فَرُجمَ بالحجارة ،فلمَّا وَجدَ مَسَّ الحجارة فرَّ يشتَدُّ حتّى مَرَّ برجل معهُ لَحْيُ جَمل ، فضرَبَهُ وضَرَبَهُ النَّاس حتى ماتَ، فذكروا ذلك لرسول اللّه صلى الله عليه وسلم : أنَّه فَرَّ حين وجدَ مَسَّ الحجارة ومَسَّ الموت، فقال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم : هَلاَّ تَركْتُموهُ ؟ ».

1,835- Ebû Hureyre anlatıyor:

"Bir gün Rasûlullah (as.) mescitte iken Eslem kabilesinden bir adam geldi ve;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, bu alçak adam zina yaptı" diye seslendi. – Bununla o kendisini kastediyordu.- Hz. Peygamber ondan yüzünü çevirdi. Adam, Rasûlullah'ın (as.) yüzünü çevirdiği tarafa döndü ve aynı sözü tekrarlardı. Rasûlullah (as.) yine yüzünü çevirdi. Adam, dördüncü kez aynı şeyi tekrar edip kendi aleyhine dört kere şehadette bulununca, Hz. Peygamber onu yanına çağırdı ve;

"- Sende delilik var mı?" diye sordu. Adam;

"- Hayır" dedi. Bunun üzerine;

"- Onu götürün recmedin!" buyurdu. Çünkü adam muhsan idi.

İbn Şihâb der ki: "Cabir b. Abdullah'ı dinleyenlerden birinin haber verdiğine göre Cabir şunları söylemiş:

"Biz onu Medîne'de recmemiştik. Kendisine taşlar isabet edip de canını acıtınca, kaçtı. Onu Harre'de yakaladık ve ölünceye kadar taşladık."[125]

---

[125] **Buharî**, Hudûd, 29; Talak, 11; Ahkâm, 19; **Müslim**, Hudûd, 5/16; **Tirmizî**, Hudûd, 5/1428; **Ebû Davud**, Hudûd, 24/4428

RİVÂYETLER

Bu, **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyetidir.

Müslim'in Ebû Hureyre'den yaptığı diğer bir rivâyet şöyledir:

"Müslümanlardan biri, Rasûlullah (as.) mescitte iken yanına geldi, kendisine;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, ben zina ettim" dedi. Rasûlullah (as.) ondan yüzünü çevirdi. Fakat adam, yüzünü çevirdiği tarafa dönerek, tekrar;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, ben zina ettim" dedi. Hz. Peygamber yine yüzünü çevirdi. Tâki adam bunu dört defa tekrar etti. O, bu şekilde dört kere itirafta bulununca, Rasûlullah (as.) kendisini yanına çağırdı ve;

"- Sende delilik var mı?" diye sordu. Adam;

"- Hayır" dedi.

"- Peki sen *muhsan* mısın?" diye sorunca da;

"- Evet" karşılığını verdi. Bunun üzerine Allah'ın Rasûlü;

"- Onu götürüp recmedin!" buyurdu."

Ebû Davud'un rivâyetinde ise Ebû Hureyre şunları söylemiştir:

"Eslem kabilesinden (Mâiz) Hz. Peygamber'e geldi ve; kendisine haram bir kadınla ilişkide bulunduğunu, dört kere itiraf etti. Rasûlullah (as.) her defasında ondan yüz çeviriyordu. Beşincisinde kendisine döndü ve;

"- Sen onunla cinsel ilişkide mi bulundun?" dedi. Adam;

"- Evet" diye cevap verdi.

"- Yani senin tenâsül uzvun onunkinin içinde kayboluncaya kadar mı?"dedi. Adam yine;

"- Evet" dedi. Tekrar;

"- Yani milin sürmedanlıkta, kova ipinin de kuyuda kaybolduğu gibi kayboldu mu?" diye sordu. Adam yine;

"- Evet" cevabını verdi. Hz. Peygamber bu sefer;

"- Zina nedir, bilir misin?"diye sordu. Adam;

"- Evet, bir kimsenin hanımı ile helâll olarak kurmuş olduğu cinsel ilişkiyi ben onunla haram olarak gerçekleştirdim" dedi. Hz. Peygamber;

"- Peki, bunu söylemekle ne istiyorsun?" diye sorunca;

"- Beni (bu günahtan) temizlemeni istiyorum" diye karşılık verdi. Bunun üzerine Rasûlullah (as.) emir buyurdu, adam recmolundu.

Daha sonra Hz. Peygamber, iki sahâbesinden birinin diğerine;

"- Şu adama bakın, Allah onun kusurunu gizlemişken nefsi kendisini bırakmadı da, köpeğin taşlandığı gibi recmolundu" dediğini duydu. Önce bir şey demedi. Bir süre yürüdükten sonra, şişmiş ve ayakları yukarı doğru dikilmiş bir eşek leşine rastladı.

"- Falan ve falan, nerede?" diye sordu. O iki adam;

"- Buradayız, ey Allah'ın Rasûlü" dediler. Hz. Peygamber;

"- Bu eşeğin leşinden yiyin!" buyurdu. Adamlar;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, bundan kim yer?" dediler. Bunun üzerine şöyle buyurdu:

"- Sizin, biraz önce kardeşinizin haysiyetine dil uzatmaktan elde ettiğiniz şey, bunu yemekten daha kötüdür. Hayatım kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki o (Mâiz), şimdi cennet nehirlerine dalıp dalıp çıkmaktadır."

Tirmizî'nin rivâyetinde de Ebû Hureyre şöyle demiştir:

"Mâiz el-Eslemî, Rasûlullah'a (as.) geldi ve kendisinin zina yaptığını söyledi. Rasûlullah (as.) ondan yüzünü çevirdi. Bu sefer Mâiz, kendisine öbür yanından yaklaştı ve;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, bu adam zina yaptı" dedi. Rasûlullah (as.) yine yüzünü çevirdi. Mâiz tekrar öbür yanından yaklaştı ve;

"- Ey Allah'ın Rasûlü bu adam zina yaptı" diye ısrar etti. Nihayet dördüncüsünde Hz. Peygamber onun Harre'ye götürülmesini emretti. Orada taşlarla recmedildi. Atılan taşların acısını hissedince, süratlice kaçmaya başladı, koşarken, yanında bir devenin çene kemiği bulunan bir adamla karşılaştı. Adam (o kemikle), diğer insanlar (da taşlarla) ölünceye kadar vurdular. Daha sonra bu durumu Rasûlullah'a (as.) anlattı;

"- O, taşların ve ölümün acısını hissedince kaçmaya başlamıştı" dediklerinde Hz. Peygamber;

"- Onu bıraksaydınız ya!.." buyurdu.

İZAH

Daha önce de ifade olunduğu gibi, itiraf ile suçun sabit olacağında müttefik olan müctehidler, itirafın sayısında tartışmışlardır. İtirafın dört kere tekrarlanmasını gerekli görenler, bu ve benzeri hadîslere dayanmışlardır.[126]

Hz. Peygamber'in bu hadîste geçen **"onu bıraksaydınız ya"** şeklindeki ifadesinden âlimler, kendi itirafı ile had cezasına çarptırılan kimsenin, "**yalan söylemiştim**", "**ben bunu yapmadım**" veya "**ben itirafımdan vazgeçtim**" gibi ifadelerle ikrârından dönerse, ondan cezanın düşeceği, bir kısmı infaz edildikten sonra böyle bir durum söz konusu olursa, infazın durdurulup cezanın kalan kısmının artık uygulanmyacağı hükmünü çıkarmışlardır. Ceza uygulaması sırasında, suçlunun hiçbir şey söylemeden, sadece kaçması ise itiraftan vazgeçme olarak kabul edilmemiştir.[127]

Ebû Davud'un rivâyetinden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber'in, **Mâiz**'e bir takım sorular sorması, olayın vuku bulduğu şekliyle tespiti hususunda gösterdiği bir hassasiyet olarak değerlendirilmiştir.[128]

Yine **Ebû Davud**'un rivâyetinde yer aldığı üzre, Hz. Peygamber, ölümünden sonra **Mâiz**'in aleyhinde konuşanların büyük günah işlediklerini ifade etmiş ve **Mâiz**'in cennette olduğunu bildirmiştir. Bu hadîsten de anlaşıldığı ve daha önce de ifade olunduğu gibi, bir suça karşılık dünyada çekilen ceza, o suçun günahı için de bir kefâret teşkil etmektedir.[129]

١٨٣٦ـ (د ـ يزيد بن نعيم بن هزال رحمه اللّٰه) عن أبيه قال : « كان ماعزُ بنُ مالك يتيما في حجر أبي ، فأصاب جارية من الحيِّ، فقال : له أبي : أئت رسولَ اللّٰه صلى اللّٰه عليه وسلم فأخبره بما صَنَعْتَ ، لَعلَّهُ يستغفرُ لك ، وإنما يريدُ بذلك : رجاء أن يكون له مخرَج، فأتاه فقال : يا رسولَ اللّٰه ، إني زنَيتُ، فأقم عليَّ كتابَ اللّٰه ، فأعرض عنه ، وفعاد

---

[126] Konuya ilişkin tartışmalar için bkz., 1810 nolu hadîsin izahı.

[127] **Mubarekfûrî**, *Tuhfe*, IV, 694.

[128] **Azîmâbâdî**, **Avn**, XII, 110-111

[129] Bkz., 1834, nolu hadîsin şerhi.

فقال : يارسول الله أني زنيت فأقم علي كتاب الله حتى قالها أربعَ مَرات ، قال صلى الله عليه وسلم : **إنكَ قد قلتها أربعَ مرات** ، **فَبِمنْ** ؟ قال : بفلانَة ، قال : **هل ضَاجَعْتَها** ؟ قال : نعم ، قال : **هل باشَرْتَها** ؟ قال : نعم ، قال : **هل جَامَعْتَها** ؟ قال : نعم ، قال : فَأَمَرَ به أنْ يُرجَمَ ، فأخرجَ به إلى الحرَّةِ ، فلما رُجمَ فوَجدَ مَسَّ الحجارة [جزع] فَخَرَجَ يشْتَدُّ ، فلَقِيَهُ عبدُ اللّه بنُ أنيْسٍ ، وقد عَجَزَ أصحابُه ، فَنَزَعَ له بوظيف بعيرٍ، فرماه به فقتله، ثم أتى النبيَّ صلى الله عليه وسلم فذكر ذلك له ، فقال : **هلا تركْتُموهُ** ، **لَعلَّهُ أن يَتوبَ، فيتوبَ اللّه عليه** ؟ ». أخرجه أبو داود.

1,836- Yezîd b. Nuaym b. Hezzâl babasından naklediyor:

"Mâiz b. Mâlik, babamın himayesinde yaşayan yetim birisiydi. Bir gün Hay kabilesinden bir câriye ile cinsel ilişkide bulundu. Babam, kendisine;

"- Rasûlullah'a (as.) git, yaptığını kendisine söyle, belki senin için istiğfarda bulunur" dedi. Babam bu tavsiyesi ile Mâiz'e bir çıkış yolu bulunsun istiyordu. Mâiz Rasûlullah'a (as.) geldi ve;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, ben zina yaptım, Allah'ın kitabının hükmünü bana uygula" dedi. Hz. Peygamber ondan yüz çevirdi. Mâiz tekrar;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, ben zina yaptım, Allah'ın kitabının hükmünü bana uygula" dedi. Mâiz bu sözü dört kere tekrar edince Hz. Peygamber;

"- Sen bu sözü dört kez tekrarladın, peki kiminle yaptın o işi?" diye sordu. O da;

"- Falan kadınla" dedi. Rasûlullah (as.);

"- Onunla yattın mı?" diye sordu.

"- Evet" dedi.

"- Ona dokundun mu?" dedi. Yine;

"- Evet" dedi.

"- Onunla cinsel ilişkide bulundun mu?" diye sorunca da;

"- Evet" diye cevap verdi. Bunun üzerine Rasûlullah (as.), onun recm edilmesini emretti. Recm için Harre'ye götürüldü. Taşların acısını hissedince, bağırarak hızla kaçmaya başladı. İnsanlar, onu

yakalayıp getirmekten aciz kaldıkları sırada, Abdullah b. Üneys ona yetişti, bir devenin ayak kemiğini alıp attı ve onu öldürdü. Sonra Hz. Peygamber'e gelip durumu anlattı. Bunun üzerine Rasûlullah (as.) buyurdu ki:

"- Onu bıraksaydınız ya... Belki Allah'a tövbe eder; Allah da onun tövbesini kabul buyururdu."[130]

١٨٣٧ـــ (خ م ت د ـــ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال : « لَمَّا أَتَى مَاعِزٌ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال له : **لَعَلَّكَ قَبَّلْتَ ، أو غَمَزْتَ ، أو نَظَرْتَ** ؟ قال : لا ، يا رسولَ الله ، قال : **أَنِكْتَها؟** - لا يَكْنِي - فعند ذلك أمَرَ برجمه ». هذه رواية البخاري وأبي داود.

وفي رواية مسلم : أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال لماعز بن مالك : « **أحَق ما بلغني عنكَ؟** قال: وما بَلغكَ عَني ؟ قال : **بلغني : أنَّكَ وقَعتَ بجارية آل فلان**. قال : نعم ، قال : فشهد أربعَ شهادات ، ثم أمرَ به فرجمَ ».

وأخرج هذه الرواية الترمذي وأبو داود. وفي أخرى لأبي داود : « أنَّ ماعزَ بن مالك أتى النبيَّ صلى الله عليه وسلم فقال : إنه قد زنى ، فأعرَضَ عنه ، فأعادَ عليه مرارا ، فأعرض عنه ، فسألَ قومَه: **أمَجْنونٌ هو** ؟ قالوا : ليس به بأسٌ ، قال : **أفعَلْتَ بها** ؟ قال : نعم ، فأمرَ به أنْ يُرْجَمَ، فانطَلَقَ به فرُجمَ ، ولم يُصَلِّ عليه ».

وفي أخرى له قال : « جاء ماعزٌ إلى النبيِّ صلى الله عليه وسلم فاعْتَرَفَ بالزنا مرَّتين فطَرَدَهُ ثم جاء فاعترف بالزنا مرتين فقال : **شَهِدْتَ على نفسك أربع مرات ، اذْهبُوا به فارجُموه**».

رأيتُ الحميديَّ رحمه الله قد ذكر هذا الحديث في أفراد البخاري عن عكرمة عن ابن عباس، وذكر الروايةَ الأولى ثم قال : وقد أخرج مسلم من رواية سماك بن حرب عن سعيد بنْ جبير عن ابن عباس ، وذكر الرواية التي تقدَّمت عن مسلم. وهذا القول منه يَدُلُّ على أن الحديث متفق بين البخاري ومسلم ، إلا أنه من ترجمتين ، ثم لم يذكر رواية مسلم في أفراده.

---

[130] **Ebû Davud**, Hudûd, 24/4419.

وقد كان الأولى به أن يذكر هذا الحديث في المتفق عليه بينهما ، ولعله قد رأى من ذلك ما هو أعلم به ، لكنَّا نبّهنا على ما رأيناه في كتابه.

1,837-Abdullah b. Abbas anlatıyor:

"Mâiz, Rasûlullah'a (as.) geldiği zaman Hz. Peygamber kendisine;

"- Belki de sen sadece öptün, yahut dokundun veya ona baktın" dedi. Mâiz;

"- Hayır, ey Allah'ın Rasûlü" diye karşılık verdi.

"- Peki onunla cinsel ilişkide bulundun mu?" diye sorunca;

("- Evet" dedi).[131] O zaman Rasûlullah (as.) onun recmedilmesini emir buyurdu."[132]

RİVÂYETLER

Bu, **Buharî** ve **Ebû Davud**'un rivâyetidir.

Müslim'in rivâyeti şöyledir:

"Rasûlullah (as.) Mâiz b. Mâlik'e;

"- Senin hakkında bana ulaşanlar doğru mu?" diye sordu. O da;

"- Benim hakkımda size ulaşan nedir ki?" dedi. Hz. Peygamber;

"- Bana ulaştığına göre sen falancaların câriyesiyle cinsel ilişkide bulunmuşsun" deyince Mâiz;

"- Evet" dedi ve bunun için dört kere şahitlikte bulundu. Bunun üzerine Rasûlullah (as.) onun recmedilmesi emir buyurdu ve Mâiz recmedildi."

Bu rivâyeti, aynı zamanda **Tirmizî** ve **Ebû Davud** da tahric etmişlerdir.

Ebû Davud'un bir başka rivâyetinde ise şunlar yer almaktadır:

"Maiz b. Mâlik, Hz. Peygamber'e geldi ve zina yaptığını söyledi. Rasûlullah (as.) önce ondan yüzünü çevirdi. Mâiz bunu defalarca

---

131 Parantez içindeki bu cümle, **Ebû Davud**'un elimizdeki matbu nüshasından ilave edilmiştir.

132 **Buharî**, Hudûd, 28; **Müslim**, Hudûd, 5/19; **Tirmizî**, Hudûd, 4/1427; **Ebû Davud**, Hudûd, 24/4421, 4426, 4427.

tekrarladı, Rasûlullah da her seferinde yüzünü çevirdi. Sonra onun kabilesine;

"- **O deli midir?"** diye sordu.

"- Onun öyle bir hâli yok" dediler. Bu sefer Rasûlullah (as.) Mâiz'e;

"- **Sen bunu gerçekten yaptın mı?"** diye sordu. Mâiz de;

"- Evet" cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber de onun recmedilmesini emretti. Bu emir üzerine Mâiz götürülüp recmolundu. Rasûlullah (as.) onun cenaze namazını kılmadı."

Ebû Davud'un diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Mâiz, Rasûlullah'a (as.) geldi ve iki kere zina itirafında bulundu. Rasûlullah (as.) onu kovdu. Sonra tekrar geldi, yine iki kere zina itirafında bulundu. Bunun üzerine Hz. Peygamber;

"- **Kendi aleyhine dört kere şahitlik ettin. Bunu götürün ve recmedin!"** buyurdu.

Ben **Humeydî**'nin bu hadîsi, İkrime'nin İbn Abbas kanalıyla naklettiği bir rivâyet olarak, **Buharî**'nin müfred rivâyetleri arasında zikrettiğini gördüm. O, ilk rivâyeti de zikretmiş, sonra; "bu hadîsi **Müslim**, Simâk b. Harb'dan, o Saîd b. Cübeyr'den ve onun da İbn Abbas'tan yaptığı bir rivâyet olarak tahric etmiştir" demiş ve sonra da yukarıda **Müslim**'den nakledilen rivâyeti kaydetmiştir. **Humeydî**'nin bu ifadesi bu hadîsin, **Buharî** ile **Müslim** tarafından tahric edilen muttefekun aleyh bir hadîs olduğuna delâlet eder. Ancak hadîs iki ayrı kanaldan nakledilmiştir. Diğer taraftan Humeydî, **Müslim**'in rivâyetini, onun müfred rivâyetleri arasında göstermemiştir. Dolayısıyla onun yapması gereken bu hadîsi, **Buharî** ile **Müslim** tarafından tahric edilen muttefekun aleyh bir hadîs olarak kaydetmesiydi. Belki de o, daha önemli gördüğü bir şeyden dolayı böyle yapmıştır. Ancak biz, onun kitabında gördüğümüzü açıklamak durumundayız.

İZAH

Bu hadîste Hz. Peygamberin, kendisine ceza uyguladığı **Mâiz**'in cenaze namazını kıldırmadığı ifade edilmektedir. Bu ifade, **Buharî**'de

yer alan ve Hz. Peygamber'in, onun cenaze namazını kıldığını bildiren rivâyetle[133] çelişmekte ise de, **Abdurrezzak**'ın tahric ettiği bir rivâyet bu çelişkiyi gidermektedir. Bu rivâyete göre; **Mâiz** recmedildiği gün Hz. Peygamber'e;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; onun cenaze namazını kılacak mısınız?" diye sorulmuş, Hz. Peygamber de;

"- Hayır" cevabını vermiş. Ertesi gün olunca da;

"- **Arkadaşınız cenaze namazını kılın!**" buyurmuş ve hem kendisi, hem de diğer insanlar onun cenaze namazını kılmışlar.[134]

Bu rivâyetten Hz. Peygamber'in, Mâiz'in cenaze namazını recmedildiği gün değil, ertesi gün kıldığı anlaşılmaktadır. Bu durumda, Hz. Peygamber'in, Mâiz'in cenaze namazını kılmadığına dair rivâyetler, onun recmedildiği ilk güne, kıldığını ifade eden rivâyetler de ertesi güne hamledilirse, iki ayrı hüküm ihtiva eden rivâyetler arasındaki çelişki bertaraf edilmiş ve Hz. Peygamber'in recm cezasına çarptırılmış olan kimselerin cenaze namazını kıldığı anlaşılmış olur. **Müslim**'in tahric etmiş olduğu bir rivâyet de bunu teyit etmektedir. Bu rivâyete göre; Cüheyne kabilesinden bir kadın zina suçundan recmedilince Hz.Peygamber, onun cenaze namazını kılmış, bunu gören **Hz. Ömer**'in

"- **O recmedildiği halde, cenaze namazını kılıyor musun?**" diye sorması üzerine Hz. Peygamber;

"- **O, öyle bir tövbe etti ki, bu tövbe yetmiş kişiye paylaştırılmış olsaydı, hepsine de yeterdi**" buyurmuştur.[135]

Müctehidlerin bu konuya ilişkin görüşlerine gelince; **İmam Mâlik**'in bir görüşüne göre, devlet başkanı, recmedilenlerin cenaze namazı kılmaz. Onun cenazesini akrabalarına teslim eder, onlar da onu yıkarlar, cenaze namazını kılar ve defnederler. **İmam Mâlik**'in bu görüşünün gerekçesi, insanların, cenaze namazı bile kılınmayan kimselerden olma endişesiyle, bu tür çirkin fiilleri yapmaya cesaret edememeleri düşüncesidir. Yine **İmam Mâlik**'in diğer bir görüşü ile

---

133 Bkz., **Buharî**, Hudûd, 25.

134 Bkz., **el-Musannef**, VII, 321, h., 13339-

135 **Müslim**, Hudûd, 5, h., 1696. Ayrıca bkz., 1834 nolu hadîs.

Ahmed b. Hanbel'e göre, devlet başkanı ile fazilet sahibi kimselerin, recmedilmiş insanların cenaze namazını kılmaları mekruhtur.

Ekseri müctehidlere göre ise, bunların cenaze namazını kılmak câizdir, bunda herhangi bir kerâhat da yoktur. Bu görüşün delili, Hz. Peygamber'in bunların cenaze namazını kıldığına dair rivâyetlerdir. Ancak **Ebû Hanîfe**, yol kisicileri bu hükümden istisna etmiş ve onların cenaze namazı kılınmaz demiştir. **Zührî**'nin ise, recmedilenler ile intihar edenlerin cenaze namazının kılınmıyacağı görüşünde olduğu nakledilmiştir.[136]

١٨٣٨ـ (خ م ت د ــ **جابر بن عبد الله** رضي الله عنهما) قال : «رجم رسول الله صلى الله عليه وسلم رجلا من أسلم ، و رجلا من اليهود ، و إمرأة». هذه رواية مسلم.

وفي رواية الترمذي وأبي داود و النسائ : «أنّ رجلا من أسلم جاء إلى النبيَّ صلى الله عليه وسلم فاعترف بالزنا ، فأعرض عنه حتى شهد على نفسه أوبع شهادات ، فقال النبيَّ صلى الله عليه وسلم: «**أبك جنون؟**» قال : لا ، قال : «**أحصنت؟**» قال : نعم ، قال : فأمر به فرجم فب المصلى، فلما أذلقته الحجارة فر، فأدرك ، فرجم حتى مات ، فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم خيرا، و لم يصل عليه.

وفي أخرى لأبي داود : قال محمد بن إسحاق : ذكرت لعاصم بن عمر بن قتادة قصة ماعز، فقال: حدثني حسن بن محمد بن علي بن أبي طالب قال: حدثني ذلك من قول رسول الله صلى الله عليه وسلم: «**فهلاّ تركتموهُ ؟**». من شئت من رجال أسلم ممن لا أتهم ، و قال لم أعرف الحديث. فجئت جابر بن عبد الله ، فقلت : إن رجالا من أسلم يحدثون : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لهم ــ حين ذكروا له جزع ماعز من الحجارة حين أصابته « **ألاّ تركتموهُ؟**». وما أعرف الحديث؟ قال : يا ابن أخي ، أنا أعلم الناس بهذا الحديث ، كنت فيمن رجم الرجل ، إنه لما خرجنا به فرجمناه، فوجد مس الحجارة ، صرخ بنا : يا قوم ردوني إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فإن قومي قتلوني و غروني من نفسي ، و أخبروني: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم غير قاتلي، فلم نترع عنه حتى قتلناه ، فلما

[136] **Azîmâbâdî**, *Avn*, XII, 113-114; **Mübarekfûrî**, *Tuhfe*, IV, 696. Ayrıca bkz., 1834 nolu hadîsin izahı.

رجعنا إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم و أخبرناه ، قال : «**فهَلاَّ تَرَكتُموهُ و جئتموني به؟**». لِيَستَثْبِتَ رسولُ الله منه ، فَأَمَّا لِتَرْكِ حَدٍّ : فلا ، فَعضرَفْتُ وجه الحديث.

1,838- Cabir b. Abdullah anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) Eslem kabilesinden bir adamı, Yahudilerden de bir adam ile bir kadını recmetti."[137]

RİVÂYETLER

Bu, **Müslim**'in rivâyetidir.

Tirmizî, Ebû Davud ve **Nesaî**'nin rivâyeti ise şöyledir:

"Elsem kabilesinden bir adam Rasûlullah'a (as.) geldi ve zina itirafında bulundu. Adam kendi aleyhinde dört kere şehadette bulununcaya kadar Hz. Peygamber ondan yüzünü çevirdi. Döndüncü itirafından sonra;

"- Sende delilik var mı?" diye sordu. Adam;

"- Hayır" dedi.

"- Sen muhsan mısın?" sorusuna da;

"- Evet" karşılığını verdi. Bunun üzerine onun recmolunmasını emretti. Adam musallada recm olundu. Taşlar kendisine ızdırap verince, adam kaçtı, ama yakalanıp ölünceye kadar taşlandı. Sonra Rasûlullah (as.) onun hakkında hayır konuştu, ama cenaze namazını kılmadı."

Ebû Davud'un diğer bir rivâyetinde de Muhammed b. İshak şunları söylemiştir:

"Asım b. Ömer b. Katâde'ye Mâiz kıssasını anlattım. O şöyle dedi:

"- Bana Hasan b. Muhammed b. Ali b. Ebî Tâlib dedi ki:

"Rasûlullah'ın (as.) sözleri arasında yer alan **'onu bıraksaydınız ya'** ifadesini, Eslem kabilesinden, benim kendilerini itham etmediğim, sizin de itham edemeyeceğiniz kimseler nakletti. Halbuki

---

137 **Müslim**, Hudûd, 5/28; **Tirmizî**, Hudûd 5/1429; **Ebû Davud**, Hudûd, 27/4420, 4430.

ben hadîsi bu ifade ile (veya hadîsin bu ifadesini) bilmiyordum. Bunun için Cabir b. Abdullah'a gidip;

"- Eslem kabilesinden bazı kimseler -Mâiz'in kendisine isabet eden taşlardan kaynaklanan feryadını, Rasûlullah'a (as.) anlattıklarında- Hz. Peygamber'in kendilerine; '**Onu bıraksaydınız ya...**' dediğini söylüyorlar, halbuki ben hadîsi bu şekliyle bilmiyorum" dedim. Cabir dedi ki:

"- Ey kardeşim oğlu, bu hadîsi insanların en iyi bileni benim; zira o adamı recmedenler arasında ben de vardım. Biz onu götürüp taşlamaya başladığımız sırada, taşların acısını hissedince;

"- Ey kavmim, beni Allah'ın Rasûlü'ne götürün! Kabilem beni mahvetti, beni aldatıp Rasûlullah'ın (as.) beni öldürmeyeceğini söylediler" diye feryad etti. Ama biz, ölünceye kadar onu taşlamaktan vaz geçmedik. Sonra Rasûlullah'a (as.) gelip durumu kendisine anlattığımızda;

"- **Onu bırakıp da bana getirseydiniz ya..."** buyurdu. Hz. Peygamber bunu haddi terk etmek için değil, suçu (yeniden iyice) tesbit etmek (veya ona tövbe edip itiraftan vazgeçme fırsatı vermek) için söyledi."

Hasan b. Muhammed; "bunun üzerine ben hadîsin mahiyetini anladım" dedi.

İZAH

Daha önceki hadîslerin izahında da ifade olunduğu gibi, zina suçu kişinin itirafı ile sabit olur; sabit olan suçun cezası da onun itirafından dönmesi ile sâkıt olur. İnfaz sırasında suçlunun mücerret kaçması ise itiraftan dönme sayılmaz.[138]

Ebû Davud'un rivâyetinde geçen şekliyle, Hz. Peygamber'in **"onu bıraksaydınız ya"** ifadesi ise, ondan haddin düştüğünü gösteren bir delil olarak değil, haddi düşürücü bir şüphe bulunup bulunmadığını araştırmak ve ona itirafından dönme fırsatı vermek için söylenmiş bir ifade olarak kabul edilmiştir. Nitekim metinde de geçtiği üzere **Cabir b. Abdullah**'ın yorumu da böyledir. Ayrıca, yine

---

[138] Bkz., 1835 nolu hadîsin izahı

Ebû Davud'un, aynı rivâyetinde Hz. Peygamber, **"onu bıraksaydınız ya"** ifadesinin peşinden **"onu bana getirseydiniz ya"** buyurmaktadır ki, bu ifade de ulemanın bu yorumlarını teyit etmektedir.

Bu hadîsin, **Tirmizî, Ebû Davud** ve **Nesaî**'de geçen rivâyetinde, Hz. Peygamber'in, **Mâiz**'in cenaze namazını kılmadığı ifade edilmektedir. Bu konuya ilişkin görüş ve yorumlar, bir önceki hadîsin izahında geçmişti.[139]

١٨٣٩ـ (ط ـ سعيد بن المسيب) « أنّ رجلا من أسلم جاء إلى أبي بكر رضي الله عنه فقال: إنّ الأخِرَ قد زنى، فقال له أبو بكر: هل ذكرت ذلك لأحد غيري؟ فقال: لا ، قال له أبو بكر: فَتُبْ إلى اللّه، واسْتَتِر بستْرِ اللّه، فإنّ اللّه يقبلُ التوبةَ عن عباده فلم تُقْرِرْهُ نَفْسُهُ حتى أتى عمرَ، فقال له مثل ما قال لأبي بكر فردّ عليه كَرَدّ أبي بكر فلم تُقْرِرْهُ نفسُهُ. حتى أتى رسول اللّه صلى الله عليه وسلم فقال: إنّ الأخِرَ قَد زنى فأعرضَ عنه رسولُ اللّه ثلاث مرَات، كُلُّ ذلكَ يعرضُ عنه رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم حتى إذا أكثر عليه بعَثَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم إلى أهله، فقال: **أيشتكي؟ أبه جِنَّةٌ؟** قالوا: لا، قال: **أبكرٌ هو، أم ثيّبٌ؟** قالوا: ثَيّبٌ، فأمرَ به فرُجِمَ». أخرجه الموطأ.

1,839- Saîd b. el-Müseyyeb anlatıyor:

"Eslem kabilesinden bir adam Ebû Bekir'e geldi ve (kendisini kastederek);

"- Bu rezil adam zina yaptı" dedi. Hz. Ebû Bekir;

"- Bunu benden başkasına söyledin mi?" diye sordu. Adam;

"- Hayır" deyince, Hz. Ebû Bekir;

"- Allah'a tövbe et ve onun örtüsü ile örtün! Bunu başkalarına söyleme, Allah ile aranda gizli kalsın! Şüphesiz Allah, kullarının tövbesini kabul eder" dedi. Adamın içi rahat etmedi. Hz. Ömer'e geldi ve Ebû Bekir'e söylediğini ona da söyledi. Ömer de Ebû Bekir gibi cevap verdi. Adamın içi yine rahat etmedi. Neticede Hz. Peygamber'e gelip, (kendini tastederek)

---

[139] Bkz., 1837 nolu hadîsin şerhi.

"- Bu rezil adam zina etti" dedi. Rasûlullah (as.), üç kez ondan yüz çevirdi. (Adam her defasında, Hz. Peygamber'in yüzünü çevirdiği tarafa gelerek aynı şey tekrar ediyor), Rasûlullah'da (as.) her defasında ondan yüzünü çeviriyordu. Adam daha fazla ısrar edince Hz. Peygamber âilesine adam gönderip;

"- Bunun bir hastalığı, bir deliliği var mı?" diye sordu. Onlar da;

"- Hayır" dediler.

"- Bekâr mı, yoksa evli mi?" diye sorunca da;

"- Evlidir" dediler. Bunun üzerine Rasûlullah emir buyurdu, adam recmolundu."[140]

١٨٤٠ـ (ط ـ **محمد بن شهاب** رحمه اللّه) « أنَّ رُجلاً اعْتَرَفَ على نفسه بالزِّنَى على عهد رسول اللّه صلى الله عليه وسلم ، وشَهِدَ على نَفسه أربعَ مَرَّات ، فأمَرَ به رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم فرُجِمَ». قال ابن شهاب: فمن أجل ذلك يُؤخَذُ الرجلُ باعترافه على نفسه. أخرجه الموطأ.

1,840- Muhammed b. Şihâb anlatıyor:

"Hz. Peygamber zamanında bir adam zina yaptığını itiraf etti ve kendi aleyhine dört defa şehadette bulundu. Bunun üzerine Rasûlullah (as.) emir buyurdu, adam recmolundu."

İbn Şihâb der ki: "İşte bundan dolayıdır ki, kişi kendi aleyhindeki itirafından sorumlu tutulur."[141]

١٨٤١ـ (م د ـ **جابر سمرة** رضي الله عنه) قال : « رأيتُ ماعزا حين جيء به رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم قَصيرا أعضَلَ ، لَيْسَ عليه رِدَاء ، فَشَهِدَ على نفسه أربعَ مَرَّات : أنَّهُ زَنى، فقال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم : **فلعلَّكَ**... قال : واللّه إنهُ قد زَنَى

---

[140] **Muvatta,** Hudûd. ½.

[141] **Muvatta,** Hudûd, ¼.

الأخرُ ، قال : فَرجَمهُ ثم خَطَبَ فقال : الا كُلّما نفرنا في سَبيلِ اللّه خلف أحَدُهُم لَهُ نَبِيبٌ كَنبيبِ التَّيْسِ : يَمنَحُ أَحَدُهم الكُثْبَةَ ، أمَا واللَّه، إنْ يُمكِّنّي اللَّهُ من أحَدِهِمْ لانكِّلنّ به ».

وفي رواية: «فرَدّهُ مَرّتَيْنِ ، ثم أمَرَ به فرُجِمَ، قال: فحدَّثْتُهُ سَعِيدَ ابن جُبيرٍ، فقال: « إنَّهُ ردّهُ أربعَ مَراتٍ ». وفي أخرى : فَرَدّهُ مرّتينِ - أو ثلاثا ». هذه رواية مسلم.

وفي رواية أبي داود مثل الرواية الأولى ، وقال في آخره : « إلاّ نَكّلْتُهُ عَنْهُنّ ».

1,841- Cabir b. Semüre anlatıyor:

"Mâiz b. Mâlik'i Rasûlullah'a (as.) getirildiğinde görmüştüm, kısa boylu, etine dolgunca biriydi. Üzerinde cübbe yoktu. Zina ettiğine dair kendi aleyhinde dört defa şehadette bulundu. Hz. Peygamber;

"- **Belki sen...**" diyerek (itirafından vazgeöirmek istedi). Mâiz, kendisini kastederek;

"- Vallahi bu alçak adam zina etti" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (as.) onu recmettirdi. Sonra bir hutbe irad ederek şunları söyledi:

"Dikkat edin, biz Allah yolunda her gazaya çıktığımızda bunlardan biri kalır; kendisinin teke melemesi gibi meleyişi vardır. (Kadınlardan birine) az bir süt (gibi bir şey) verir (ve karşılığında zina eder) Dikkat edin!.. Allah'a yemin olsun ki, eğer Allah bana bunlardan birine (had uygulama) imkânı verirse, onu mutlaka âleme ibret olacak şekilde cezalandırırım."[142]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyet şöyledir:

"Rasûlullah (as.), onu iki kere geri çevirdi, sonra emir buyurdu ve adam recmolundu". (İbn Şihâb) der ki: "Bunu Saîd b. Cübeyr'e söyledim, o, *'Rasûlullah onu dört kez geri çevirdi'* dedi."

Başka bir rivâyette de, "Rasûlullah, onu iki veya üç kere geri çevirdi" diye geçmektedir.

Bu rivâyetler **Müslim**'e aittir.

---

[142] **Müslim**, Hudûd, 5/17; **Ebû Davud**, Hudûd, 24/4422.

Ebû Davud'un rivâyeti de **Müslim**'in ilk rivâyeti gibidir. Ancak bu rivâyetin sonunda şu ifadeler bulunmaktadır: **"...O kadınlar yüzünden onu ibret olacak şekilde cezalandırırım."**

İZAH

Daha önce geçen bazı hadîsler gibi bu hadîsler de, itiraf yoluyla suçun sabit olup ceza uygulanacağını göstermektedir. Ancak itirafın sayısı konusunda farklılıklar bulunmaktadır. Bu konu müctehidler arasında da tartışmalı olup, bu tartışmalar daha önce verilmişti.[143]

١٨٤٢ــ (د ــ جابر بن عبد اللّٰه رضي اللّٰه عنهما) « أنَّ رُجلا زَنَى بامرَأة ، فأمَرَ به رسولُ اللّٰه صلى الله عليه وسلم فَجُلِدَ الحدَّ ، ثم أُخْبِرَ أنَّهُ مُحصَنٌ ، فأمَرَ به فَرُجِمَ ».

وفي رواية: « أنَّ رجلاً زَنَى بامرأةٍ فلم يُعلَمْ بإحصانهِ فَجُلِدَ ، ثم عُلِمَ بإحصانهِ فرُجِمَ ». أخرجه أبو داود.

1,842- Cabir b. Abdullah anlatıyor:

"Adamın biri bir kadınla zina yapmıştı. Rasûlullah (as.), ona had uygulanmasını emretti, adama kırbaç cezası uygulandı. Daha sonra adamın '*muhsan*' olduğu haber verildi. Rasûlullah (as.) da emir buyurdu ve adam recmolundu."

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet şöyledir: "Adamın biri bir kadınla zina yapmıştı; onun '*muhsan*' olduğu da bilinmiyordu. Dolayısıyla kendisine kırbaç cezası uygulandı. Daha sonra onun '*muhsan*' olduğu anlaşıldı. Bunun üzerine adam recmolundu."

Hadîsi **Ebû Davud** tahric etti.

İZAH

Bu hadîs, hâkimin bir suça, kendisine akseden yönü ile ceza verdikten sonra, o suçun başka bir cezayı gerektirdiği ortaya çıkarsa kararını yeni duruma göre değiştirmesi gerektiğine delâlet

143 Bkz., 1810 nolu hadîsin izahı.

etmektedir.[144] Hadîs ayrıca muhsan olan zaniye sopa ve recm cezasının birlikte uygulanacağına da delil sayılmıştır.[145] **İbn Kudâme**, bu hadîse dayanarak, zina yapana bekâr zannı ile kırbaç cezası uygulandıktan sonra, onun muhsan olduğu anlaşılırsa, kendisine recm cezası da uygulanır, zira eğer iki cezayı birlikte uygulamak gerekirse, bu durumda ceza eksik uygulanmıştır, onun tamamlanması gerekir, yok eğer iki cezayı birlikte uygulamak gerekmezse, o zaman da suçun gerektirdiği ceza yerine getirilmemiştir, onu yerine getirmek gerekir, deıniştir.[146]

١٨٤٣ــ (ط ــ ابن أبي **مليكة** رحمه الله) « أنَّ امرأةً جَاءت إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فأخبرَتْهُ : أنَّها زَنَتْ وهي حَامِلٌ ، فقال لها رسول الله صلى الله عليه وسلم : **اذهبي حتى تضعيه**، فلمَّا وضعَتْهُ جاءتهُ ، فقال : **اذهبي حتى تُرضعيه** ، فلمَّا أرضعَتْهُ جَاءتهُ ، فقال : **اذهبي فاستودعيه** ، فاستودَعتْهُ، [ثم جاءت] ، فأمرَ بها فرُجمت». أخرجه الموطأ.

1,843- İbn Ebî Müleyke anlatıyor:

"Bir kadın Hz. Peygamber'e gelerek, zina yaptığını söyledi. Kadın hâmile idi. Hz. Peygamber;

"- Doğum yapıncaya kadar git bekle!" buyurdu. Kadın doğum yapınca tekrar Hz. Peygamber'e geldi. Bu sefer;

"- Git, (sütten kesinceye kadar) onu emzir!" buyurdu. Kadın çocuğu sütten kesip tekrar Hz. Peygamber'e gelince;

"- Git, onu (kendisine bakacak) birinin yanına bırak!" buyurdu. Kadın çocuğu birine bıraktı, sonra tekrar geldi. Bu sefer Hz. Peygamber kadının recmedilmesini emretti ve kadın recmedildi."[147]

İZAH

Buna benzer bir hadîs, daha önce de geçmişti. Bunlar, suçun ferdîliği prensibinin güzel bir örneğini teşkil etmektedir. Annenin

---

144 **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 121; **Bezlu'l-Mechûd**, XVII, 394-395.

145 **Neylu'l-Evtâr**, VII, 95; konuya ilişkin tartışmalar için bkz., 1812 nolu hadîsin izahı.

146 **el-Muğnî**, X, 132.

147 **Muvatta**, Hudûd, 1/5.

işlediği suçtan karnındaki yavrunun sorumluluğunun bulunmadığı bir gerçektir. İslâm'da hiçbir kimsenin diğerinin suçundan sorumlu tutulamayacağı genel bir prensiptir.[148]

١٨٤٤ـ (م ت د س ـ **عمران بن حصين** رضي الله عنه) قال : « إن امْرأة من جُهينة أتتْ رَسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم ، وهي حُبلى من الزِّنى ، فقالت : يا رسول الله ، أصَبتُ حَدّا فأقمهُ عَليَّ ، فَدَعَا نَبيُّ اللَّه وليَّها ، فقال : **أحسن إليها ، فَإذا وَضعتْ فائتني** ، ففعلَ ، فأمَرَ بها نَبيُّ اللَّه صلى الله عليه وسلم فَشُدُّتْ عليها ثيابُها ، ثم أمَرَ بها فَرُجِمَتْ ، ثم صَلَّى عليها ، قال عمر : أتُصَلّي عليها وقد زَنَتْ ؟ فقال رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم : **لقد تَابتْ توْبة لو قُسِمَتْ بَين سَبْعينَ من أهل المدينة لوَسِعَتْهُمْ ، وهل وجَدْتَ أَفْضلَ من أن جَاءتْ بِنَفْسها لله عَزَّ وجَلَّ ؟** ».

أخرجه مسلم والترمذي وأبو داود : إلا أنَّ أبا داود قال : « فَشُكَّت عليها ثِيَابُها- يعني : فَشُدَّت ». وأخرجه النسائى مثل أبي داود.

1,844- İmrân b. Husayn anlatıyor:

"Cüheyne kabilesinden bir kadın, zinadan hâmile olduğu halde Hz. Peygamber'e geldi ve;

"- Ey Allah'ın Rasûlü;, ben haddi gerektiren bir suç işledim, o cezayı bana uygula" dedi. Hz. Peygamber kadının velisini çağırdı ve;

"- Bu kadına iyi muamele et, doğum yapınca da onu bana getir!" buyurdu. Adam denileni yaptı. Sonra kadın getirildiğinde Hz. Peygamber emir buyurdu, kadının elbiseleri vücuduna bağlandı, sonra da O'nun emriyle kadın recmedildi. Sonra Hz. Peygamber kadının cenaze namazını bizzat kendisi kıldırdı. Bunu gören Hz. Ömer;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, zina etmiş olduğu halde sen onun namazını nasıl kılarsın?" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber buyurdu ki:

---

[148] **Muvatta Tercümesi**, heyet, II, 433, dipnot 1. Hadîste geçen diğer fıkhî konuların izahı ve tartışmalar için bkz., 1834 nolu hadîsin şerhi.

"- O öyle bir tövbe etti ki, eğer (onun tövbesi) Medîne halkından yetmiş kişi arasında paylaştırılmış olsaydı, onlara fazla bile gelirdi. Sen kendi canını Allah'a cömertçe feda eden bir kadının (tövbesinden)[149] daha kıymetlisini bulabilir misin?"[150]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Müslim, Tirmizî** ve **Ebû Davud** tahric etmişlerdir. Ancak **Ebû Davud**'un; "kadının elbiseleri vücuduna bağlandı" ifadesinde "*şükket*" fiilini kullanmıştır, bu da, metinde geçen "*şüddet*" fiili ile aynı anlamdadır.

Hadîsi **Nesaî** de **Ebû Davud** gibi rivâyet etmiştir.

İZAH

Hadîste bahsi geçen kadın, daha önceki hadîslerde de geçtiği üzere "**Gâmiddiyye**" diye bilinen kadındır. Hz. Peygamber kadının velilerine, ona iyi muamelede bulunmalarını emretmiştir. Bununla Hz. Peygamber, kadının akrabalarının kıskançlık ve utanç duyguları ile hareket ederek kadına eziyet etmelerini ve diğer insanların, bu gibi kimselere duydukları nefret nedeniyle, onu üzecek sözler söylemelerini önlemek istemiştir.

Kadının elbiselerinin üzerine bağlanmasının sebebi, ceza infazı sırasında vücudunun açılmamasını sağlamaktır. Bu sebepledir ki, **Nevevî**, hadîste bahsi geçen cezanın kadına oturur vaziyetteyken uygulanması gerektiğinde bilginlerin fikir birliği içerisinde olduklarını söyler. **İmam Mâlik**, bu cezanın erkeğe de aynı şekilde, yani oturur vaziyetteyken uygulanacağı kanâatindedir. Çoğu âlimlerse, bu ceza erkeğe ayakta iken uygulanır demişlerdir. Bunu hâkimin takdirine bırakanlar da vardır.

Hadîste geçen, **"Hz. Peygamber emir buyurdu, kadın recmedildi"** ifadesinden, ceza infazı sırasında hâkimin bulunmasının şart olmadığı hükmü çıkarılmıştır. **İmam Mâlik** ve **Şâfiî**'nin görüşleri

---

149 Buradaki "**tövbe**" ifadesi **Müslim**'in elimizdeki matbu nüshasından ilave edilmiştir.

150 **Müslim**, Hudûd, 5/24; **Ebû Davud**, Hudûd, 2574440, 4441; **Tirmizî**, Hudûd, 9/1435; **Nesaî**, Cenaiz, 64.

böyledir. **Ebû Hanîfe** ve **Ahmed b. Hanbel** ise, ceza infazı sırasında hâkimin mutlaka bulunması gerektiğini söylemişlerdir.[151]

١٨٤٥ ــ (د ــ **أبو بكرة** رضي الله عنه) «أنَّ النَّبيَّ صلى الله عليه وسلم رَجَمَ امرأة، فحفَرَ لها إلى الثَّنْدُوَةِ».

زاد في رواية : « ثم رَمَاها أوَّلاً رسولُ الله صلى الله عليه وسلم بحَصَاة مثل الحِمَّصَة ، ثم قال: **ارمُوها، واتَّقُوا الوجْهَ**، فلما طَفِئَتْ أُخرجت وصلّى عليها وقال في التَّوبة نحو حديث بُريدة». هكذا أخرجه أبوداود. وحديث بُرَيدَة قد تقدَّم آنفا.

1,845- Ebû Bekre anlatıyor:

"Hz. Peygamber bir kadını recmettirdi, (recm sırasında) kadın için göğsüne kadar bir çukur açtırdı."[152]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette şu ilave vardır: "Sonra, ilk olarak Hz. Peygamber nohut büyüklüğünde bir taş attı, sonra;

"- Siz de atınız, ama yüzüne vurmaktan sakınınız!" buyurdu. Kadın öldürülünce (gümülü olduğu çukurdan) çıkarıldı. Hz. Peygamber onun cenaze namazını kıldırdı. Tövbe hakkında ise Bureyde hadîsindeki ifadeleri rivâyet etti."

Hadîsi **Ebû Davud** bu şekilde rivâyet etti. Bureyde hadîsi ise biraz önce geçmişti.[153]

İZAH

Hadîste, Hz. Peygamber'in recm cezasını uygularken suçlu kadını göğsüne kadar gömdüğü ifade edilmektedir. Bunun aksini

---

[151] **Nevevî**, *Şerh*, XI, 205-206; **Neylu'l-Evtâr**, VII, 119, **Tuhfetü'l-Ahvezî**, IV, 707-708. **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 122-123. Hâmile ve hastalara ceza uygulaması ile recmedilenin cenaze namazı konularındaki açıklamalar için bkz., 1834 ve 1837 nolu hadîslerin izahı.

[152] **Ebû Davud**, Hudûd, 25/4443, 4444.

[153] Bkz., 1834 nolu hadîs.

ifade eden rivâyetler de bulunmaktadır.[154] Rivâyetlerdeki bu farklılıklar, ulemanın da farklı görüşler ortaya koymalarına sebep olmuştur. Bu bağlamda bazı bilginler, recm sırasında erkeğin göbeğine, kadının da göğsüne kadar gömülmesinin müstehab olduğunu söylemişler, **Ebû Hanîfe** ve **Şâfiî** ise erkeğin gömülmeyeceğine hükmetmişlerdir. **Şevkânî**, bütün bunlardan, recm sırasında çukur açmanın en azından meşruiyyetinin anlaşılacağını ifade etmiştir.[155]

١٨٤٦ــ (د ــ **خالد بن اللَّجلاج**) عن أبيه رضي الله عنه قال: «كُنا غلمانا نعمَلُ بالسُّوقِ فمرَّت امرأةٌ مع صَبي، فثَارَ الناسُ، فثُرْتُ معهم، فأتتْ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم والنَّاسُ مَعَها، فقال لها: **مَنْ أبو هذا؟** فَسكتتْ، فقال شابٌ كان مع النَّاس : هو ابني يا رسولَ اللّه ، فَطَهِّرْني، فَأمرَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم بَرْجمه ، ثم جاء شيخٌ يسْألُ عن الغلامِ المرجُوم ؟ فأتينا به رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم ، فقلنا : إنَّ هذا يَسألُ عن ذلك الخبيثِ الذي رُجمَ اليوم ؟ فقال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم : **لا تقولُوا له : خبيث ، فَوالَّذي نَفْسي بيده لَهُو الآن في الجنة** ».

وفي رواية : « **لَهو أطيبُ عندَ اللّه منْ ريحِ المسك** ».

وفي رواية : « أنَّه كانَ قاعدا يَعتمِلُ في السُّوق ، فَمرَّتْ امرأةٌ تَحْملُ صَبيا ، فثارَ النَّاسُ مَعَها، وثُرْتُ فيمَنْ ثَارَ ، فانْتَهيْتُ إلى النبيِّ صلى الله عليه وسلم ، وهو يقول : **مَنْ أبو هذا مَعَك؟** فَسكتَتْ ، فقال شَابٌ حَذْوها : أنا أبوهُ يا رسولَ اللّه ، فأقبلَ عليها ، فقال : **مَنْ أبو هذا مَعك** ؟ فقال الفتى: أنا أبوه يا رسول اللّه ، فنظرَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم إلى بعضِ مَنْ حَوْلَهُ يسألُهم عنه؟ فقالوا: ما علمْنا إلا خيرا ، فقال له النبيُّ صلى الله عليه وسلم : **أحصَنْتَ** ؟ قال : نعم ، فأمرَ به فرُجمَ، قال : [فخرجنا به] فحفرْنا له حتى أمكنّا ، ثم رَميناهُ بالحجارة حتى هَدأ ، فجاء رجلٌ يَسْألُ عن المرجومِ؟ فانطلقْنا به إلى النبي صلى الله عليه وسلم ، فقلنا : هذا جاء يَسألُ عن الخبيث فقال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم : **فَهُوَ**

---

154 Bkz., **Neylu'l-Evtâr**, VII, 115.

155 Bkz., **Neylu'l-Evtâr**, VII, 117.

أطيبُ عند الله من ريح المسك ، فإذا هو أبوه ، فأعنّاه على غسله وتكفينه ودفنه ، وما أدري ، قال : والصّلاة عليه أمْ لا ».

أخرج أبو داود الرواية الثانية. وذكر رزين الأولى ، ولم أجدها [في الأصول].

1,846- Halid b. Leclâc, babasından naklediyor.

"Biz pazarda çalışan gençlerdik Birgün oradan beraberinde bir çocuk olan bir kadın geçti. Birden halkta bir dalgalanma meydana geldi. Ben de onlara katıldım. Bu arada halk kadının yanında iken, Hz. Peygamber çıkageldi ve kadına;

"- Kim bunun babası" diye sordu. Kadın bir şey söylemedi. Bu sırada halk arasında bulunan bir genç;

"- Ey Allah'ın Rasülü, o benim oğlum, beni (bu günahtan) temizle" dedi. Rasûlullah (as.) onun recmedilmesini emretti. Sonra recmedilen genci soruşturan yaşlı bir adam geldi. Biz adamı alıp Hz. Peygamber'e getirdik ve;

"- Bu şahıs, bu gün recmedilmiş bulunan o pis adamı soruyor" dedik. Bunun üzerine Hz. Peygamber buyurdu ki:

"- Sakın ona pis demeyin! Hayatım kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki, o şu anda cennettedir."[156]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette (Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur): **"O, Allah indinde misk kokusundan daha temizdir".**

Bir başka rivâyet ise şöyledir:

"Leclâc pazarda oturmuş kendi işini yaparken, oradan kucağında bir erkek çocuğu taşıyan bir kadm geçer. (Leclac der ki): Birden halk kadının peşine takıldılar, ben de onlara katıldım. Ta Hz. Peygamber'in yanına kadar vardım. O, kadına;

"- Yanındaki bu çocuğun babası kim?" diye soruyordu. Kadın cevap vermedi. Kadının yanında bulunan bir genç;

[156] **Ebû Davud**, Hudûd, 24/4435-4436

"- Onun babası benim, ey Allah'ın Rasûlü" dedi. Hz. Peygamber tekrar kadına dönüp;

"- Yanındaki bu çocuğun babası kimdir?" diye sordu. Aynı genç yine;

"- Onun babası benim ey Allah'ın Rasûlü" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (as.), gencin etrafındakilerden bazılarına baktı, onlardan gencin durumunu soruyordu. Onlar da;

"- Onun hakkında hayırdan başka bir şey bilmeyiz" dediler. Rasûlullah (as.) gence;

"- Muhsan mısın?" diye sordu.

"- Evet" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in emriyle genç recmedildi."

Leclac devamla der ki: "Biz o genci çıkardık, recmetmemiz mümkün olacak şekilde bir çukur açtık, sonra da ölünceye kadar onu taşladık. Bu sırada recmolunan genci soruşturan bir adam geldi. Onu Rasûlullah'a (as.) götürdük;

"- Bu zat gelmiş, o pis adamı soruyor" dedik. Bunun üzerine Hz. Peygamber;

"- O, Allah katında misk kokusundan daha temizdir" buyurdu. Meğer o gelen zat, o gencin babası imiş. Onun yıkanması, kefenlenmesi ve defnedilmesinde adama yardımcı olduk."

(Hadîsi babası Leclac'dan nakleden Halid) der ki: "Babam, onun namazının kılınmasına da yardımcı olduk dedi mi, demedi mi bilmiyorum."

Ebû Davud ikinci rivâyeti tahric etmiş, ilkini **Rezîn** zikretmiştir. Bu rivâyeti diğer kaynaklarda bulamadım.

İZAH

Bu hadîs, suçluya hakareti yasakladığı gibi, suçluya uygulanan cezanın günahlarına kefaret olacağına, günahların tövbe ile düşeceğine ve müctehidler arasında tartışmalı bulunan ceza infazı sırasında suçlunun bir çukura gömüleceğine delâlet etmektedir. Bu konular hakkında geniş açıklamalar daha önce geşmişti.[157]

[157] Bkz., 1833-1834 nolu hadîslerin izahı.

١٨٤٧ـ (خ م ط ت د س ـ أبو هريرة وزيد بن خالد الجهني رضي الله عنهما) قالا : «جَاء أعرابيٌّ إلى رسولِ اللَّه صلى الله عليه وسلم وهو جالسٌ ، فقال : يا رسولَ اللَّه ، أَنْشُدُكَ إلا قَضَيْت لي بكتاب الله ، فقال الخصم الآخر - وهو أفْقَهُ منه - : نعم فاقض بَيْننا بكتَاب الله وائذنْ لي، فقال رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم : قُلْ ، قال : إن ابني كان عَسيفا على هذا فزَنَى بامرأته، وإني أُخبِرْتُ : أنَّ عَلى ابني الرَّجْم ، فَافتَديتُ منه بمائة شاة ووليدَة، فَسَألتُ أهلَ العلم ؟ فأخبروني : أنَّ ما عَلى ابني جلدُ مائة وتغريبُ عام ، وأنَّ على امرأة هذا الرَّجمَ ، فقال رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم : **والذي نفسي بيده ، لا قْضيَنَّ بينكما بكتَابِ اللَّه ، الوليدَةُ والغَنمُ ردٌّ عليك ، وعلى ابنكَ جَلدُ مَائة وتغريبُ عامٍ ، اغدُ يا أُنيسُ** - لرجلٍ منْ أَسْلَمَ - **إلى امرأةِ هذا ، فإن اعْتَرَفَتْ فارْجُمهَا** ، فَغدَا عليها فاعترفتْ فأمَرَ بها رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم فرُجمَت ». قال مالك رحمه الله : والعسيفُ: الأجيرُ. أخرجه الجماعة.

1,847- Ebû Hureyre ve Zeyd b. Halid el-Cühenî anlatıyorlar:

"Hz. Peygamber otururken bir bedevi yanına geldi ve;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, senden benim için ancak Allah'ın kitabı ile hükmetmeni istiyorum" dedi. Diğer davacı, ki o diğerinden daha anlayışlı idi;

"- Evet, aramızda Allah'ın kitabı ile hüküm ver ve bana (konuşmam için) müsaade buyur" dedi. Hz. Peygamber;

"- Konuş!" dedi. Adam şunları söyledi:

"- Oğlum şu adamın yanında işçi idi. Onun hanımı ile zina yaptı. Bana, (bu suçtan dolayı) oğluma recm gerektiği söylendi. Ben de yüz koyun ve bir de câriye fidye vererek oğlumu kurtardım. Sonra bu durumu bilenlere sordum, oğluma yüz kırbaç ve bir yıl sürgün, bu adamın hanımına da recm gerektiğini söylediler."

Bunun üzerine Rasûlullah (as.) buyurdu ki:

"- Hayatım kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki, aranızda Allah'ın kitabı ile hükmedeceğim. Buna göre; câriye ve koyunlar sana iade edilecektir, oğluna da yüz kırbaç ve bir yıl sürgün cezası

gerekir. Ey Üneys![158] Sen de bu adamın hanımına git ve (ona sor), eğer itiraf ederse onu recmet!"

Üneys kadına gitti, kadın da suçunu itiraf etti. Bunun üzerine Rasûlullah (as.) onun recmedilmesini emretti ve kadın recmedildi."

Mâlik der ki: "Metinde geçen *asîf*, kelimesi işçi, ırgat anlamına gelir."[159]

İZAH

Hadîs muhsan olmayanların zina suçunda kırbaç ve sürgün cezalarının birleştirileceğine, ayrıca zina suçunun sabit olması için bir tek itirafın yeterli olacağına delil sayılmıştır.

Bu tür suçların deşifre edilmeyip kapatılmasını isteyen Hz. Peygamber'in, bu emriyle çelişir gibi gözüken **Üneys**'i zina yaptığı iddia edilen kadına göndermesi şöyle yorumlanmıştır: Hz. Peygamber bunu kadının suçunun tespit edilmesi için yapmış değildir. Ortada biri tarafından ortaya atılmış, sabit olup olmamasına göre farklı sonucu olan bir iddia bulunmaktadır. Bunun açıkta kalmaması için test edilmesi gerekmektedir. Bunu öğrenmenin yolu da, töhmet altındaki kadına sormaktır. Şayet kadın, bu iddiayı yalanlarsa, iddia sahibi iftiracı konumuna düşecek ve kendisine kazf cezası uygulanacaktır. Şayet kadın, hakkındaki iddiayı kabul edip, zina suçunu ikrar edecek olursa, bu defa da kazf haddi düşecektir. İşte Hz. Peygamber, bu durumun olduğu şekliye otaya çıkmasını istemiş olabilir.[160]

---

158 **Nevevî**'nin ifadesine göre bu zat, meşhur sahabi Üneys b. Dahhâk el-Eslemî'dir. İbn Abdülberr, bunun Üneys b. Mersed olduğunu söylemişse de, doğru ve meşhur olan birincisidir; ***Şerhu Sahihi Müslim***, XI, 207.

159 **Buharî**, Hudûd, 30, 32, 34, 38, 46; Vekâlet, 13; Şehâdât, 8; Sulh, 5; Şurût, 9; Eymân, 3; Ahkâm, 39; Haberu'l-Vâhid, 1; İ'tisâm, 2; **Müslim**, Hudûd, 5/25; **Muvatta'** Hudûd, 1/6; **Tirmizî**, Hudûd, 8/1433; **Ebû Davud**, Hudûd, 25/4445; **Nesaî**, Âdâbu'l-Kudât.

160 **Şevkânî**, VII, 93; **Nevevî**, XI, 207.

HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER

Bu hadîsten Ayrıca şu hükümler çıkarılmıştır:

1- Bir konuda hüküm verirken önce Allah'ın kitabına başvurmak gerekir.

2- Bir konuyu güçlendirmek için yemin etmek, herhangi bir talep olmadan da yemin etmek câizdir.

3- Hâkim, bir dava konusunda, kendisine aynı anda başvuran iki hasımdan, dilediğine öncelikle konuşma izni verebilir.

4- İffete iftira suçunda, mağdur istemedikçe iftiracıya ceza uygulanmaz.[161]

5- Daha aşağı konumdakinin hükme bağladığı bir davayı daha üst seviyedekine götürmek mümkündür.

6- Hz. Peygamber döneminde sahabîler de fetva vermişlerdir.[162]

١٨٤٨ــ (ط ــ صفية بنت أبي عبيد) قالت : « أُتِيَ أبو بكرٍ رضي الله عنه برجُلٍ وقَعَ على جارية بكرٍ فأحبلها ، ثم اعْتَرَفَ على نفسه بالزِّنَى ، ولم يكن أحْصَنَ ، فجَلَدَه الحدَّ ، ونفاه إلى فَدَكَ». أخرجه الموطأ.

1,848- Safiye binti Ebî Ubeyd anlatıyor:

"Hz. Ebû Bekir'e, bekâr bir câriye ile zina yapıp hâmile bırakan, sonra da zina suçunu itiraf eden ve kendisi bekâr olan bir adam getirildi. Hz. Ebû Bekir, ona kırbaç cezası uyguladı ve kendisini Fedek'e[163] sürgüne gönderdi."[164]

İZAH

Hadîs, müctehitler arasında tartışmalı bulunan, kırbaç cezası ile sürgün cezasının birleştirileceğine delâlet etmektedir.[165]

---

[161] Bu konu tartışmalıdır. Konuya ilişkin tartışmalar *Kazf* haddinde gelecektir.

[162] **Fethu'l-Bârî**, XII, 125-126; **Aynî**, XXIV, 5.

[163] **Fedek**, Medîne'ye iki günlük bir mesafede bulunan bir yerdir. **Zürkanî**, IV, 147.

[164] **Muvatta**, Hudûd, 2/13.

[165] Konuya ilişkin tartışmalar için bkz., 1812 nolu hadîsin izahı.

١٨٤٩ــ (ط ــ أبو واقد الليثي) أنّ رَجلا منْ أهل الشام أتى عمر بن الخطاب رضي الله عنه فذَكرَ له : «أنّه وجدَ مع امْرأته رجلا ، قال أبو واقد : فأرسلني عمرُ إليها ، وعندها نسوةٌ حولَها، فأتيتُها فأخبَرتُها بما قال زوُجها ، وأنّها لا تُؤخذُ بقوله ، وجعلتُ ألقنها أشْبَاهَ ذلك لتَنزع ، فأبت إلا مُضيا ، وتَمّتْ على الاعتراف ، فأمرَ بها عمرُ فرُجمَتْ ». أخرجه الموطأ.

1,849- Ebû Vâkıd el-Leysî anlatıyor:

"Suriyelilerden biri Ömer b. el-Hattâb'a geldi ve bir adamı karısı ile birlikte yakaladığını söyledi. Hz. Ömer beni o kadına gönderdi. Kadının yanında, etrafını çevrelemiş kadınlar vardı. Kadının gittim, kocasının söylediklerini ve sadece onun sözü ile cezalandırılamayacağını söyledim. Kendisine, suçu üstlenmemesi için buna benzer telkinlerde bulundum. Fakat kadın itiraftan vazgeçmemekte direndi ve itirafta ısrar etti. Bunun üzerine Hz. Ömer emir verdi ve kadın recmedildi."[166]

١٨٥٠ــ (ط ــ مالك بن أنس) قال : « بلَغني أنّ عُثمانَ رضي اللّه عنه أُتي بامرأة ولَدتْ في ستة أشْهر، فأمرَ برجمها ، فقال له عليٌّ ، ما عليها رجمٌ ، لأنّ اللّه تعالى يقول : { وحَمْلُهُ وفِصَالُهُ ثلاثُونَ شَهْرا } [الأحقاف : ١٥] وقال : {والوَالداتُ يُرْضِعْنَ أولادَهنَّ حَوْلَيْنِ كاملَيْن لمَنْ أرادَ أنْ يُتمَّ الرَّضاعة } [البقرة : ٢٣٣] فالحملُ يكون ستة اشهُر ، فلا رجمَ عليها، فأمرَ عُثمانُ بردِّها، فوُجدتْ قد رُجمتْ ». أخرجه الموطأ.

1,850- Mâlik b. Enes anlatıyor:

"Bana anlatıldığına göre, Hz. Osman'a (evlendikten sonra) altı ayda doğum yapan bir kadın getirilmiş, Hz. Osman da onun recmedilmesini emretmiş; ancak Hz. Ali ona;

"- Kadına recm gerekmez, çünkü Yüce Allah; ***'çocuğun (rahimde) taşınması ile sütten kesilmesi otuz aydır'***[167] buyurmuş, başka bir

---

[166] **Muvatta**, Hudûd, 1/9.

[167] Ahkaf, 15.

âyette de; *'anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler, bu hüküm emzirmeyi tamamlamak isteyenler içindir'* buyurmuştur. Buna göre hâmilelik süresi altı ay olur, dolayısıyla kadına recm gerekmez" demiş. Bunun üzerine Hz. Osman kadının (recmedilmeden) geri getirilmesini emretmişse de kadın recmedilmiş olarak bulunmuş".[168]

İZAH

Abdurrezzak'ın, *Musannef*'inde **Ebû'l-Esved ed-Düelî**'den yaptığı bir rivâyete göre benzer bir olay **Hz. Ömer** döneminde de yaşanmış, evlendikten altı ay sonra doğum yapan bir kadına **Hz. Ömer** zina cezası vermek istemiş, ancak **Hz. Ali** yukarıda geçen âyetlerle istidlâlde bulunarak buna engel olmuştur.[169] Yukarıda geçen âyetlerin birinde *"çocuğun rahimde taşınması ve sütten kesilmesi otuz aydır"*, diğerinde de *"onun sütten kesilmesi iki yıldır"* buyurulmuştur. Bu iki yıl birinci âyette geçen otuz aydan çıkarılınca geriye altı ay kalmaktadır. Bu da asgarî hâmilelik süresini ifade etmektedir. Asgarî hâmilelik süresinin altı ay olduğunda müctehitler de ittifak halindedirler.[170]

Rivâyetten anlaşıldığına göre **Hz. Osman, Hz.Ömer** döneminde yaşanan bu olaydan habersizdir. Aksi takdirde böyle bir ceza vermemesi gerekirdi. Nitekim **Hz. Ali**'nin hatırlatması üzerine verdiği hükümden dönmüştür. Ayrıca bir rivâyete göre **Hz. Ali** kendisine bu âyetlerle karşı çıkınca, **"ben bunu düşünmemiştim"** demiştir.

Bu olay, hâkimin verdiği hatalı hükümden dönmesi gerektiğine de delâlet etmektedir. **Hz. Osman** bunu yapmıştır. Ancak onun verdiği hükümden dönmesi cezanın infazından sonraya rastladığına göre, meydana gelen zararı nasıl telefi ettiğine dair herhangi bir açıklama yoktur. Onun verdiği hüküm sonucu öldürülen kadının diyetini ödemiş olması ihtimali üzerinde durulmuştur.[171]

---

168 **Muvatta**, Hudûd, 1/11.

169 Bkz., **el-Musannef**, VII, 350, h., 12444.

170 **Karaman**, I, 336.

171 Bkz., **Bâcî**, VII, 141; **Zürkanî**, IV, 146.

١٨٥١ـــ (خ م ـــ أبو إسحاق الشيباني) قال : « سألتُ ابنَ أبي أوفى : هَلْ رَجَمَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم ؟ قال : نعم ، قلت : قَبْلَ سُورة (النّور) أم بَعدها ؟ قال : لا أدري ». أخرجه البخاري ومسلم.

1,851- Ebû İshak eş-Şeybânî anlatıyor: İbn Ebî Evfâ'ya;
"- Hz. Peygamber recm cezası uyguladı mı?" diye sordum.
"- Evet" dedi.
"- Nûr sûresinden önce mi, yoksa sonra mı?" dedim.
"- Bilmiyorum" dedi.[172]

İZAH

Râvînin, Hz. Peygamber'in recm cezasını **Nûr** sûresinin nuzûlünden önce mi, yoksa sonra mı uyguladığını sormasının sebebi, bu cezanın kaldırılmış/mensûh olup olmadığını anlamak için olmalıdır. Zira **Nûr** sûresinin 2. âyetinde zinanın cezası yüz kırbaç olarak belirlenmiştir. Şayet Hz. Peygamber'in recm cezası uygulaması, bu âyetin nuzûlünden önce ise, bu uygulamanın neshedildiği kanâatine varılacaktır. Ancak bu konudaki diğer rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla, Hz. Peygamber'in recm cezası uygulaması, Nûr sûresinin nuzûlünden sonradır. Rivâyetlere göre **Nûr** sûresi ifk hâdisesi üzerine nâzil olmuştur. İfk olayı ise hicretin dördüncü veya beşinci, yahut altıncı senesinde vaki olmuştur. Recm cezasının uygulanmasına bizzat şahit olanlardan **Ebû Hureyre** hicretin yedinci yılında müslüman olmuş, **Abdullah b. Abbas** ise annesi ile birlikte **Medîne**'ye hicretin dokuzuncu senesinde gelmiştir.[173]

---

[172] **Buharî**, Hudûd, 21, 37; **Müslim**, Hudûd, 6/29.

[173] **İbn Hacer**, XII, 106; **Aynî**, XIII, 291.

١٨٥٢ـ (خ ـ عامر الشعبي): «أنَّ عليًا حين رَجَمَ المرأة ضربها يومَ الخميس، ورَجَمَها يومَ الجمعة، وقال: جلدتُها بكتَابِ الله، ورَجمتُها بسُنَّة رسول الله صلى الله عليه وسلم». أخرجه البخاري.

1,852- Âmir eş-Şa'bî anlatıyor:

"Hz. Ali, (zina suçlusu bir) kadına recm cezası verdiğinde, Perşembe günü onu kırbaçlamış, Cuma günü de recmetmiş, sonra da; *'Allah'ın kitabına göre kırbaçladım, Rasûlullah'ın (as.) sünnetine göre de recmettim'* demiştir."[174]

İZAH

Hz. Ali'nin, **"Allah'ın kitabına göre kırbaçladım"** ifadesinden maksadı, Nûr sûresinin 2. âyetidir. Bu âyette zina suçunun cezası yüz kırbaç olarak belirlenmiştir. Yine onun, **"Hz. Peygamber'in sünnetine göre recmettim"** ifadesinden maksadı da, Hz. Peygamber'in evli olan zanilere recm cezası uyguladığını ifade eden hadîslerdir. Görülüyor ki bu rivâyet, evli olan zaniye, recm cezası ile kırbaç cezasının birlikte uygulanacağına delâlet etmektedir. Ancak **Hz. Ali** tarafından da benimsenmiş olan bu görüş tartışmalıdır.[175]

---

[174] **Buharî**, Hudûd, 21.

[175] Konuya ilişkin tartışmalar için bkz., 1812 nolu hadîsin izahı. Ayrıca bkz., **Fethu'l-Bârî**, XII, 104; **Aynî**, XXIII, 291.

الفرع الثاني
في أهل الكتاب

2- KİTAP EHLİ

١٨٥٣ــ (خ م ط ت د ــ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) قال : « إنَّ اليَهُودَ جَاؤوا إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فذَكَروا له أنَّ امْرأةً منهم ورجلا زَنَيا ، فقال لهم رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **ما تَجدُون في التَّوراة في شَأْن الرَّجم ؟** فقالوا : نَفضحُهمْ ويُجلَدُون ، قال عبد الله بن سَلام : كَذَبْتُمْ إنَّ فيها الرَّجمَ ، فأتوا بالتوراة فَنشرُوها ، فَوضَعَ أحَدُهُمْ يَدَهُ على آيةِ الرَّجمْ ، فقرأ ما قَبْلها وما بَعْدهَا ، فقال له عبد الله بن سَلام : ارْفعْ يَدَكَ ، فَرَفَعَ يَدَهُ ، فإذا فيها آيةُ الرجم ، فقالوا: صَدَقَ يا محمدُ، فيها آيةُ الرَّجْم ، فأمَرَ بهما النبيُّ صلى الله عليه وسلم فَرُجما ، قال : فرأيتُ الرَّجُلَ يُحْنيءُ على المرأة يَقيها الحجارةَ».

وفي رواية قال : « أُتي النبيُّ صلى الله عليه وسلم برجلٍ وامرأةٍ من اليهود ، وقد زَنَيا ، فقال لليهود : **ما تَصْنَعُون بهما ؟** قالوا : نُسَخِّمُ وُجوهَهما ونُخزيهما، قال: **فأتوا بالتوراة فَاتْلُوها إنَّ كُنتم صادقينَ** ، فَجَاؤوا بها ، فقالوا لرَجلٍ ممَّنْ يَرْضونَ أُعْورَ : اقْرأ ، فَقرأ حتى انتهى إلى مَوضعٍ منها، فَوضعَ يَدَهُ عليه ، قال : ارْفَع يَدَكَ ، فَرَفَعَ فإذا آيةُ الرَّجمَ تَلُوحُ ، فقال : يا محمدُ ، إنَّ فيها آيةَ الرَّجم، ولَكنَّا نَتكاتَمُهُ بيْننا ، فأمَرَ بهما فرُجمَا ، فرأيْتُهُ يُجانِيءُ ».

وفي أخرى: « أنَّ اليَهُودَ جَاؤوا إلى النبيَّ صلى الله عليه وسلم برجلٍ وامرأةٍ زَنَيا ، فَرُجما قريبا من مَوضع الْجَنائز ، قُربَ المسجد ». هذه روايات البخاري ومسلم.

وفي أخرى للبخاري نحوه وفيه : «إنَّ أحبارنَا أحْدَثُوا تَحْميمَ الْوَجه والتجْبيه – وذكر الحديثَ كما سبق – قال ابن عمر : فرُجِمَا عند البلاط فرأيتُ اليَهُوديَّ أجْنأَ عليها».

وفي أخرى لمسلم نحوه ، وفيه : « فَانْطلَقَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم حتى جاء يَهُودَ، فقال : **مَا تَجدُونَ في التوراة على مَنْ زَنَى ؟** قالوا : نُسَوِّدُ وجوهما وتُحمِّمُها ، ونُخَالفُ بيْنَ وُجوههما، ويُطَافُ بهما – وذكر الحديث كما سبق – قال ابن عمر : كنتُ فيمنْ رَجَمُهما ، فلقد رأيْتهُ يَقيها الحجارة بنَفْسه ».

وأخرج الموطأ وأبو داود الرواية الأولى. واختصره الترمذي فقال « إنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم رَجَمَ يَهُوديا ويَهُودِيَة وقال : وفي الحديث قصَّةٌ ولم يَذْكُرها ».

وفي أخرى لأبي داود قال : « أتى نَفرٌ من اليهود فدَعَوْا رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى القُفِّ، فأتاهُمْ في بَيْتِ المِدْرَاسِ ، فقالوا : يا أبا القاسم إنَّ رجلا منا زنى بامرأة ، فاحْكُم بينهم ، فوَضَعُوا لرسول الله صلى الله عليه وسلم وسادة ، فجَلَسَ عليها ، ثم قال : ائتوني بالتوراة ، فأُتي بها، فنَزَعَ الْوِسَادَةَ من تَحته ووضَعَ التَّوراةَ عليها ، وقال : آمَنتُ بك وبمَنْ أنزلك ، ثم قال : ائتوني بأعْلمكُم فأُتي بفتىً شَاب». ثم ذَكَرَ قصة الرجم نحو حديث مالك عن نافع - يعني : الرواية الأولى.

1,853- Abdullah b. Ömer anlatıyor:

"Yahudilerden bir gurup Rasûlullah'a(as.) geldiler ve kendilerinden bir kadınla bir erkeğin zina yaptığını söylediler. Hz. Peygamber onlara |

"- Recm hükmü konusunda Tevrat'ta ne var?" diye sordu. Onlar da;

"- Onları teşhir ederiz, bir de kırbaçlanırlar" diye cevap verdiler. Abdıllah b. Selâm hemen araya girerek;

"- Yalan söylüyorsunuz, Tevrat'ta recm cezası vardır" dedi. Hemen Tevrat'ı geririp açtılar, içlerinden birisi recm âyeti üzerine elini koydu, âyetin öncesini ve sonrasını okudu. Abdullah b. Selâm müdahale ederek;

"- Elini kaldır!" dedi. Adam elini kaldırınca recm âyeti ortaya çıktı. Bunun üzerine Yahudiler;

"- Doğru ey Muhammed, Tevrat'ta recm âyeti vardır" dediler. O zaman Hz. Peygamber, zina edenlerin recmedilmesini emretti ve onlar da recmolundular."

Râvî söylerine devamla der ki: "Ben atılan taşlardan kadını korumak için adamın ona siper olduğunu gördüm."[176]

---

[176] **Buharî**, Hudûd, 24, 37; Cenaiz, 61; Enbiya, 26; Tefsiru sûret-i Al-i İmran, 6; İ'tisâm, 16; Tevhid, 51; **Müslim** Hudûd, 6/26; **Muvatta**, Hudûd, 1/1; **Tirmizî**, Hudûd, 10/1436; **Ebû Davud**, Hudûd, 26/4446, 4449;

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette de şunları söylemiştir:

"Hz. Peygamber'e, Yahudiler'den, zina yapmış bir adamla bir kadın getirildi. Rasûlullah (as.) Yahudiler'e;

"- Siz bunlara ne yapıyorsunuz?" diye sordu.

"- Yüzlerini siyaha boyuyor, kendilerini rezil kepaze ediyoruz" dediler. Hz. Peygamber;

"- Eğer doğru söylüyorsanız, getirin Tevrat'ı da okuyun!" buyurdu. Hemen Tevrat'ı getirdiler, içlerinden seçtikleri tez gözü görmeyen bir adama;

"- Oku!" dediler. Adam okumaya başladı, belli bir yere gelince elini üzerine koydu. (Hz. Peygamber);

"- Elini kaldır!" dedi. Adam elini kaldırınca recm âyeti ortaya çıktı. O zaman adam;

"- Ey Muhammed; Tevrat'ta recm âyeti var, fakat biz onu kendi aramızda birbirimizden gizliyoruz" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber zina eden adamla kadının recmedilmesini emretti ve onlar da recmolundular. Ben, recm sırasında adamın kadını korumaya çalıştığını gördüm."

Başka bir rivâyet şöyledir:

"Yahudiler, Hz. Peygamber'e zina yapan bir adamla bir kadm getirdiler. Adamla kadın, mescidin yanında, cenaze namazlarının kılındığı yere yakın bir yerde recmolundular."

Bunlar, **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir.

Buharî'nin ait başka bir rivâyeti de buna benzemektedir, yalnız onda şu ifadeler de yer almaktadır:

"Yahudiler; *'Ruhbanlarımız recm yerine, yüzü siyaha boyayıp hayvanla gezdirerek rezil rüsvay etmeyi icat ettiler'* dediler, diyerek hadîsi yukarıda geçtiği gibi nakletmiştir. Bu rivâyette İbn Ömer şunları da söylemiştir: "O kadınla erkek Balât'ta recm olundular, ben erkeğin, kadını korumak için onun üzerine kapandığını gördüm."

Müslim'e ait başka bir rivâyet de buna benzemektedir. Orada ayrıca şu ifadeler de bulunmaktadır:

"Rasûlullah (as.), Yahudilerin yanına kadar geldi ve;

"- Tevrat'a göre, zina edenlere hangi cezayı öngörüyorsunuz?" diye sordu.

"- Yüzlerini siyaha boyar ve onları bir hayvana bindiririz.[177] Sonra yüzleri aksi istikamette olacak şekilde oturtulur ve bu şekilde dolaştırılırlar" dediler.

Sonra râvî hadîsin diğer kısımlarını yukarıda geçtiği gibi nakletmiştir. Burada İbn Ömer sözlerine devamla der ki: "Ben de onları taşlayanlar arasında idim; adamın, kendini siper yaparak kadını taşlardan korumaya çalıştığını gördüm."

İlk rivâyeti **Muvatta** ve **Ebû Davud** da tahric etmişlerdir.

Tirmizî ise onu özetlemiş ve; "Hz. Peygamber, Yahudilerden bir erkekle bir kadına recm cezası uyguladı" demiş, sonra da; "hadîsin uzunca bir hikâyesi vardır" diye ilavede bulunmuş, ancak o hikâyeyi anlatmamıştır."

Ebû Davud'a ait diğer bir rivâyette de râvî İbn Ömer şunları söylemiştir:

"Yahudilerden bir grup gelip Hz. Peygamber'i *Kuff*'a"[178] davet ettiler. Rasûlullah (as.), Beytü'l-Midrâs'ta[179] yanlarına gelince;

"- Ey Ebû'l-Kasım; içimizden bir adam bir kadınla zina yaptı, aralarında hüküm ver" dediler ve oturması için ona bir minder koydular. Hz. Peygamber mindere oturdu, sonra;

"- Bana Tevrat'ı getirin!" buyurdu. Tevrat getirildi. Hz. Peygamber, altından minderi çekti ve Tevrat'ı onun üzerine koydu, sonra;

"- Sana da, seni indirene de iman ettim" dedi. Sonra da;

---

[177] Bu ifade, **Müslim**'in elimizdeki matbu nüshasından alınmıştır. İfadenin Arapça aslı "Nühammiluhuma"dır. Tercümesini yaptığımız **Câmiu'l-Usûl**'de bu ifadenin yerine, "yüzlerini kömürle siyahlatırız" anlamına gelen "***nuhammimuhuma***" ifadesi kullanılmıştır. Bu da metinde geçen ilk ifadedeki "***nüsevvidu***" lafzı ile aynı anlama gelmektedir. Böylece ifade tekrarı söz konusu olacağı için, **Müslim**'in elimizdeki matbu nüshasındaki ifadeyi tercih ettik.

[178] "**Kuff**" Medîne'de bir vadi adıdır; bkz., **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 137.

[179] Tevrat'ı tedris ettikleri yer; bkz., **Bezlu'l-Mechûd**, XVII, 411.

"- Tevrat'ı en iyi bileninizi bana getirin" buyurdu. Genç bir delikanlı getirildi...

Sonra râvî recm kıssasını, Mâlik'in Nafi'den rivâyet ettiği hadîse -yani ilk rivâyete-benzer şekilde anlattı.

İZAH

Hadîs, Hz. Peygamber'in kendisine başvuruda bulanan gayr-i müslimlerin davalarına da bakıp hükme bağladığına delâlet etmektedir. Müslüman hâkimlerin, müslümanlara ait davalar yanında gayr-i müslimlere ait davalara da bakacakları konusunda müctehitler arasında herhangi bir tartışma bulunmamaktadır. Ancak müslüman hâkimlerin gayr-i müslimlere ait davalara bakma zorunluluğunun bulunup bulunmadığı konusu tartışmalıdır. **İmam Mâlik**'e, **Şâfiî**'nin bir görüşüne ve **Ahmed b. Hanbel**'e göre; hâkim, kendisine getirilen gayr-i müslimlerin davalarına bakmak zorunda değildir. Dilerse bakar hükme bağlar, dilerse geri çevirir. Zira Kur'ân'da ***"...onlar sana gelirlerse, ister aralarında hükmet, ister kendilerinden yüz çevir..."***[180] buyurulmuştur. Aralarındaki bir anlaşmazlıktan dolayı Hz. Peygamber'e başvuran Yahudiler hakkında nâzil olan bu âyet, muhayyerliğe delâlet etmektedir. Bu, aynı zamanda **Ata, Şa'bî** ve **İbrahim en-Nehaî**'nin de görüşüdür. Aynı görüş **Abdullah b. Abbas**'tan da nakledilmiştir.

Zührî, Ömer b. Abdülaziz, Süddî, Ebû Hanîfe ve arkadaşları, bir görüşüne göre **Şâfiî ve** bir rivâyete göre **Ahmed b. Hanbel** ise, müslüman hâkimler, kendilerine başvuruda bulunan gayr-i müslimlerin davalarına da bakmak zorundadırlar, demişlerdir. Bu görüş, yine **Abdullah b. Abbas**'tan da rivâyet edilmiştir. Bu görüşün delili; ***"aralarında yalnız Allah'ın indirdiği ile hükmet, onların keyiflerine uyma..."***[181] âyet-i kerîmesidir. Bu görüşü savunanlara göre bu âyet, muhayyerlik ifade eden âyetin hükmünü neshetmiştir. Dolayısıyla en son sabit olan hüküm, zorunluluk ifade eden bu âyetin hükmüdür.

---

180 Mâide, 42

181 Mâide, 49.

Müslüman hâkimlerin, müslümanla zimmîler arasındaki davalara bakma zorunluluğu ise tartışmasız kabul edilmiştir.

Hadîs ayrıca, zina haddinin gayr-i müslimlere de uygulanacağına da delâlet etmektedir. Müctehidlerin konuya ilişkin görüşleri ise şöyledir: Gayr-i müslim şahıslar zina suçunu işledikleri takdirde statüsüne bakılır; eğer müslümanlarla arasında güvenlik anlaşması bulunmayan bir gayr-i müslim, yani harbî ise, buna sadece kırbaç cezası uygulanır, recm cezası uygulanmaz. Bu görüş, **Ebû Hanîfe, Muhammed, Zeyd b. Ali, Nâsır, İmam Yahya**'ya aittir. **Şâfiî, Ebû Yusuf** ve **Şia**'dan **Kâsimiyye** ise, recm cezasının da uygulanacağını söylemişlerdir.

Eğer zina eden gayr-i müslim zimmî ise, ekseri müctehitlere göre, ona da müslümanlara ugulanan zina cezası uygulanır. Çünkü zimmî, İslâm ülkesi vatandaşıdır, genellikle onun hukuk nizamına tabidir. Hz. Peygamber'in uygulamaları da bunu göstermektedir. **İbn Kudâme,** bu ve benzeri hadîslerden hareketle; "bir zimmî, zina, kazf, hırsızlık, adam öldürme gibi kendi dininde dahi haram olup cezayı gerektiren bir suç işlerse, o suçun karşılığı olan cezaya çarptırılır; içki içmek gibi, kendi inancına göre mübah bir fiil işlerse, bundan dolayı had cezasına çarptırılmaz, zira o, yaptığı şeyin haram olduğuna inanmamaktadır, dolayısıyla onun cezasına da muhatap olmaz. Nitekim, o kâfir olmasından dolayı da herhangi bir cezaya muhatap kılınmamaktadır" demiştir. **İmam Mâlik**, zimmîye zina haddinin uygulanmayacağı görüşündedir. Ona göre Hz. Peygamber uyguladığı recm hükmünü, İslâm'a ait bir hüküm olarak değil, Yahudiler'in tabi oldukları kitap olan Tevrat'ın hükmü olarak uygulamıştır. Zira o zaman Hz. Peygamber Tevrat'ın hükmüne uymak durumunda idi, bu durum daha sonra neshedilmiştir.

Zina eden gayr-i müslim *müste'men*, yani İslâm ülkesine izinle girmiş birisi ise, **Ebû Hanîfe, Mâlik** ve **Muhammed**'e göre bunlara zina cezası uygulanmaz; çünkü bunlar, Allah hakkı olan konularda İslâm nizamına bağlı değillerdir. **Ebû Yusuf, Şâfiî** ve diğer bir kısım müctehitlere göre ise bunlara da zina haddi uygulanır; zira bunlar İslâm ülkesinde bulundukları sürece İslâm ahkâmına tabidirler. **İmam Mâlik** ve **Hanbelîler** ise, eğer müste'men gayr-i müslimlerle

zina yaparsa had uygulanmaz, müslümanla yaparsa ölüm cezasına çarptırılır, demişlerdir.

Bu hadîs, hâkimin güvenilir bulduğu tek bir tercümanla yetinebileceğine de delâlet etmektedir.

Hadîste bahsi geçen genç, **Abdullah b. Sûriyâ**'dır.[182]

١٨٥٤ــ (د ــ **أبو هريرة** رضي الله عنه) قال : « زنى رجلٌ من اليهود وامرأةٌ، فقال بعضُهم لبعضٍ : اذْهَبُوا بنا إلى هذا النبيِّ فإنه نبيٌّ بُعِثَ بالتَّخْفِيف ، فإن أفْتَانا بفُتيا دون الرَّجم قبلناها واحْتججنا بها عند الله ، قلنا : فُتْيَا نبي من أنبيائك ، قال : فأتوا النبيَّ صلى الله عليه وسلم وهو جالسٌ في المسجد في أصحابه فقالوا : يا أبا القاسم ، ما ترى في رجلٍ وامرأة منهم زنَيا ، فلم يُكلِّمْهُم كلمةً حتى أتى بَيْتَ مِدْرَاسِهِمْ ، فقامَ على الباب فقال : **أنْشُدُكم الله الذي أنْزَلَ التوراةَ على موسى، ما تجدُونَ في التَّوراة على مَنْ زَنَى إذا أحْصَنَ** ؟ قالوا : يُحمَّمُ ويُجبَّهُ ويُجْلَدُ - والتَّجْبِيهُ : أنْ يُحمَلَ الزَّانيان على حمارٍ وتُقابَلَ أقْفِيَتُهما ، ويُطافَ بهما - قال : وسَكَتَ شابٌّ منهم ، فلما رآه النبيُّ صلى الله عليه وسلم [سَكَتَ] ، ألَظَّ به النِّشدَةَ فقال : اللَّهُمَّ إذْ نَشَدْتَنا ، فإنا نَجدُ في التَّوراة الرَّجمَ، فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : **فما أوَّلَ ما ارْتَخَصْتُمْ أمرَ الله** ؟ قال : زنَى ذُو قَرَابةٍ من مَلِكٍ من مُلُوكنا فَأَخَّرَ عنه الرجمَ ، ثم زَنَى رجلٌ في أُسرَةٍ من الناس ، فَأرادَ رَجْمَهُ ، فَحالَ قومُهُ دُونَهُ، وقالوا : لا تَرْجمُ صَاحِبَنا حتَّى تَجيءَ بصَاحِبكَ فَتَرجُمَهُ ، فاصطَلَحُوا على هذه العُقوبَة بينهم، قال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : **فإني أحْكُمُ بما في التَّوراة** ، فَأمَرَ بهما فَرُجما».

قال الزهري : « فَبَلغَنا : أن هذه الآية نزلت فيهم { **إنا أنْزلنا التَّوراةَ فيها هُدى ونورٌ يَحْكُمُ بها النَّبِيُّونَ الَّذين أَسْلَمُوا** } [المائدة : ٤٤] كان النبيُّ صلى الله عليه وسلم منهم ».

وفي رواية : قال : « زنى رَجلٌ وامْرأةٌ من اليهود وقد أحْصَنا ، حين قَدمَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم المدينة ، وقد كان الرجمُ مكتوبا عليهم في التوراة ، فتَركُوهُ ، وأخَذُوا بالتَّجْبِيهِ : يُضْرَبُ مائَةً بِحَبْلٍ مَطْلِيٍ بِقارٍ ، ويُحْمَلُ على حمارٍ ، ووجهُهُ مِمَّا يَلي دُبرَ الحمارِ ،

---

182 Açıklamalar ve tartışmalar için bkz., **İbn Kudâme**, X, 198-200; **Aynî**, XXIII, 294-295; **Şevkânî**, VII, 98-99; **Bilmen**, III, 206 vd.; **Mukayeseli İslâm Hukuku**, III, 349 vd; **Zeydân**, *Ahkâmu'z-Zimmiyyîn*, s.307-310.

فاجْتَمَعَ أحْبارٌ من أحْبارِهم فَبَعَثُوا قَوما آخرين إلى رسول اللّه صلى الله عليه وسلم فقالوا : سَلُوهُ عَنْ حَدِّ الزَّاني.. وساق الحديث ، قال فيه : ولم يُكُونُوا من أهْلِ دينِه فَيَحكُمَ بيْنَهم ، فَخُيِّرَ في ذلك ، قال: { فَإِنْ جاؤوكَ فَاحكُم بَينَهمْ أوْ أعْرِضْ عَنْهمْ } [المائدة: ٤٢] ».

أخرجه أبو داود.

1,854- Ebû Hureyre anlatıyor:

"Yahudilerden bir adamla bir kadın zina yaptılar. Onlardan bir kısmı, diğer tarafa dedi ki:

"- Bizi şu Peygamber'e götürün, çünkü o daha hafif hükümlerle gönderilmiş bir Peygamberdir; eğer O bize recmden daha hafif bir ceza verirse onu kabul ederiz ve Allah katında bunu delil olarak kullanırız ve; *'Ya Rabbi, bu senin peygamberlerinden birinin fetvasıdır'* deriz."

Hz. Peygamber, ashâbı ile birlikte mescitte otururken yanına geldiler ve;

"- Ey Ebû'l-Kasım; Yahudilerden, zina eden bir erkekle bir kadın hakkında ne düşünürsün?" dediler. Hz. Peygamber, Tevrât'ı tedris ettikleri yerin (Beytü'l-Midrâs'ın) kapısına gelinceye kadar onlara tek bir kelime söylemedi. Kapıda durdu ve;

"- Tevrat'ı Musa'ya gönderen Allah adına sizden doğru söylemenizi istiyorum; muhsan olan zinakâra Tevrat'a göre hangi cezayı öngörüyorsunuz?" buyurdu. Onlar;

"- Yüzü siyaha boyanır, *tecbîh* yapılır ve kırbaçlanır. -*Tecbîh,* zina eden iki kişinin bir merkebe sırt sırta gelecek şekilde bindirilip dolaştırılmasıdır-" dediler.

Aralarında bulunan bir genç hiç bir şey söylemeden sessizce bekliyordu. Rasûlullah (as.) onu sessiz bir vaziyette görünce, ısrarla soruyu onun cevaplamasını istedi. Genç;

"- Allah adına yemin verdiğin için doğruyu söyliyeceğim: Tevrat'ta recm cezası vardır" dedi. O zaman Hz. Peygamber;

"- Allah'ın emrini hafifletmenize sebep olan ilk olay nedir?" diye sordu. Genç, şunları söyledi:

"- İdarecilerimizden birinin bir yakını zina yapmış ve yönetici de onun recm cezasını uygulamayıp ertelemişti. Daha sonra halktan bir aşirete mensup bir adam zina yaptı. Bu defa yönetici onu recmetmek istedi, fakat adamın yakınları buna engel oldular ve; *'sen kendi akrabanı getirip recmetmedikçe, bizim akramamızı recmedemezsin'* dediler. Böylece bu (yukarıda bahsi geçen) ceza üzerinde anlaştılar."

Bunun üzerine Hz. Peygamber, "ben Tevratt'a bulunan (ceza) ile hükmediyorum" dedi ve zina eden erkek ile kadının recmedilmesini emir buyurdu, onlar recmolundular."

Zührî der ki: "Bana ulaştığına göre bu âyet, yani; ***"şüphesiz Tevrat'ı biz indirdik. Onda bir hidâyet ve bir nur vardır. Müslüman olan peygamberler, (Yahudilere) onunla hükmederlerdi"***[183] âyeti, onlar hakkında nazil olmuştur. Hz. Peygamber de o peygamberlerdendir."[184]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette Ebû Hureyre şunları söylemektedir:

"Rasûlullah (as.) Medîne'ye geldiği sıralarda, Yahudilerden muhsan olan bir adamla bir kadın zina yapmışlardı. Tevrat'ta da onlara recm cezası konulmuştu. Onlar bu cezayı terk ettiler, onun yerine merkebe ters bindirme cezasını koydular. Zifte batırılmış bir iple zina edenlere yüz kere vurulur ve bir merkebe, yüzü hayvanın arkasına gelecek şekilde bindirilip gezdirilirdi. Yahudi hamamlarından bir gurup bir araya toplanarak, seçtikleri bir heyeti Hz. Peygamber'e gönderdiler;

"- Zina cezasını ona sorun" dediler... Râvî burada hadîsi yukarıdaki gibi nakletmiş, ayrıca şunları ilave etmiştir:

"Onlar Hz. Peygamber'in dinine inanan kimselerden değillerdi ki, Hz. Peygamber aralarında hüküm versin... O, bu konuda serbest bırakılmıştı. Nitekim Yüce Allah; ***'...Eğer onlar sana gelirlerse ister aralarında hükmet, ister kendilerinden yüz çevir...'*** buyurdu.[185]

---

183 Mâide, 44.

184 **Ebû Davud, Hudûd**, 26/4550, 4551.

185 Mâide, 42.

Bu hadîsi **Ebû Davud** tahric etmiştir.

İZAH

Şarihlerin verdiği bilgiye göre hadîste sustuğu ifade edilen genç, **Abdullah b. Sûriyâ**'dır.

Nevevî'nin verdiği bilgiye göre, Hz. Peygamber'in, Yahudilere Tevrat'ın hükmü konusundaki vâki sorusu, onları taklit etmek, Tevrat'taki hükmü onlardan öğrenmek maksadıyla sorulmuş değildir. Bu soru, Yahudileri, kendi kitapları olan Tevrat'ta bulunduğuna inandıkları bir hükümle ilzâm etmek amacına yönelik olmalıdır.

Hz. Peygamber'in, Tevrat'ın bu hükmünü, nereden bildiği konusunda ise iki ihtimal üzerinde durulmuştur:

1- Kendisine indirilen vahiy sonucunda öğrenmiş olabilir.

2- Yahudilerden, müslüman olanlar kendisine bildirmiş olabilirler.[186]

Bu hadîs, muhsan olmak için müslüman olmayı şart koşanlar aleyhine delil sayılmıştır.[187]

Hadîsin gayr-i müslimlere ait davaları hükme bağlama ile ilgili kısmı hakkındaki tartışmalar ise bir önceki hadîsin izahında geçmişti.

١٨٥٥ـ (د ــ **جابر بن عبد الله** رضي الله عنهما) قال : « جاءتْ اليهودُ برَجلٍ وامْرأةٍ منهم زَنَيا ، فقال : **ائْتوني بأعْلَمِ رجلَيْنِ منكم** ، فأتَوْهُ بابني صُوريا ، فنَشَدَهُما : **كيف تَجدان أمْرَ هَذَيْنِ في التوراة** ؟ قالا : نجدُ في التوراة : إذا شَهِدَ أربعَةٌ أنَّهم رأوا ذَكرهُ في فَرجها مِثلَ المِيل في المُكحُلَة رُجما ، قال : **فما يمنعُكم أنْ ترْجموهما**؟ قال : ذَهبَ سُلْطانُنا فكَرِهنا [القَتْلَ] فَدَعَا رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم بالشهود ، فجاؤوا بأربعة ، فَذَكَرُوا أنَّهم رأوْا ذَكرَهُ في فَرجها مِثل المِيلِ في المُكحُلة ، فأمَرَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم برَجمهما ».

186 **Nevevî**, XI, 208; **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 138 vd.; **Bezlu'l-Mechûd**, XVII, 412 vd.; **Hatipoğlu**, VII, 163-164.

187 Konuya ilişkin tartışmalar içn bkz., 1810 nolu hadîsi izahı.

وفي رواية نحوه ، و لم يَذكر « فدَعَا بالشُّهود فشهدُوا ». أخرجه أبو داود.

1,855- Cabir b. Abdullah anlatıyor:

"Yahudiler, kendilerinden zina yapan bir adamla bir kadını Hz. Peygamber'e getirdiler. Hz. Peygamber;

"- Aranızdan en bilgili iki adam getirin bana!" buyurdu. Suriya'nın iki oğlunu getirdiler. Rasûlullah (as.) onlara yemin vererek;

"- Tevrat'a göre, bunlara nasıl bir ceza öngörmektesiniz?" diye sordu. Onlar;

"- Tevrat'ta şunu bulmaktayız: Eğer dört kişi, adamın erkeklik organını, kadının tenasül uzvunda, sürmedanlık içinde mil gibi (tam ilişki halinde) gördüklerine şahitlik ederlerse, ikisi de recmolunur" dediler. O zaman Hz. Peygamber;

"- Öyleyse bunları recmetmenizi engelleyen şey nedir?" diye sordu.

"- Kuvvet ve otoritemiz elimizden gitti, bu yüzden ölüm cezası vermeyi uygun bulmadık" diye karşılık verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber şahit istedi, dört şahit getirdiler. Onlar, adamın erkeklik organını, kadının tenasül uzvunda, sürmedanlık içindeki mil gibi gördüklerini söylediler. Rasûlullah (as.) da onların recmedilmesini emretti."[188]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette de buna benzer şeyler nakledilmiştir. Ancak o rivâyette râvî; "Rasûlullah şahit istedi, onlar da şahitlik ettiler" ifadesine yer vermemiştir. Hadîsi **Ebû Davud** tahric etmiştir.

İZAH

Bu hadîs de daha önce geçen iki hadîsle aynı hükümleri içermektedir. Burada ayrıca Hz. Peygamber'in, suçu tespit için

---

188 **Ebû Davud**, Hudûd, 26/4452, 4453, 4454.

Yahudilerden şahit getirmelerini istediği, onların da dört şahit getirmeleri üzerine suçlulara ceza uyguladığı ifade olunmaktadır.

Hanefîler bu hadîsi de dikkate alarak, gayr-i müslimlerin birbirleri hakkındaki şahitliklerinin kabul edileceğini söylemişlerdir. Bundan önce geçen iki hadîs de bu görüşü desteklemektedir. Gerçi o hadîslerde şahitlerden bahis bulunmamaktadır. Ancak Hz. Peygamber'in Yahudilere bu tür suçlulara Tevrat'ta ne gibi bir ceza öngörüldüğünü sorup onlardan aldığı cevap doğrultusunda ceza uyguladığı dikkate alndığında, Hz. Peygamber'in, onların kendi aralarındaki şahitliklere itibar ettiği anlaşılır.

Hanefîler'in dışındaki çoğunluk fukaha ise, dinleri ister aynı ister farklı olsun, müslüman olmayanların birbirleri hakkındaki şahitliklerini muteber saymamışlardır. Bunlar başka bir takım delillere dayanmışlardır. Bu hadîste bahsi geçen şahitlerin ise müslüman olmaları, değilse bu suçun suçluların itirafıyla sabit bulunması ihtimali üzerinde durmuşlardır. Ancak hadîste buna ilişkin bir beyanın bulunmadığı ve olayın seyri dikkate alındığında bunun zayıf bir ihtimal olduğu ve **Hanefîler**'in görüşlerinin tercihe şayan bulunduğu söylenebilir. Müslüman olmayanların müslümanlar hakkındaki şahitliklerinin kabul edilmeyeceği konusunda ise önemli bir tartışma bulunmamaktadır. Ancak **Hanbelîler**, bu genel kabulden sadece başkalarının bulunmaması gibi zaruret durumunu istisna etmişlerdir. Genel kabul gören görüşün dayanağı, şahitliğin bir velâyet olduğu ve gayr-i Müslim birinin müslüman üzerinde velâyetinin bulunmadığı [189] düşüncesidir. [190]

١٨٥٦ـ (ت ـ جابر بن سمرة رضي الله عنه) «أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم رَجَمَ يَهوديا ويهوديَّة». أخرجه الترمذي.

1,856- Cabir b. Semüre der ki: "Rasûlullah (as.) Yahudi bir erkekle bir bayana recm cezası uygulamıştır."[191]

---

[189] Nisâ, 144.

[190] **Zuhaylî**, VI, 584-587; **Avnu'l-Ma'bûd**, XVII, 144.

[191] **Tirmizî**, Hudûd, 10/1437.

الباب الثالث

في حد اللّواط و إتيان البهيمة

C- HOMOSEKSÜELLİĞİN VE HAYVANLA İLİŞKİNİN CEZASI

١٨٥٧ــ (ت د ــ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) أنّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: « مَنْ وجَدتُموهُ يَعمَلُ عَمَلَ قومِ لُوطٍ فاقتلوا الفاعلَ والمفعولَ به ».

قال الترمذي : وكذا روي عن أبي هريرة.

وقال أبو داود : « قال ابن عباس في البكرِ يؤخذ على اللُّوطيَّة ، قال : يُرْجَمُ».

1,857- Abdullah b. Abbas'tan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Lût kavminin yaptığını yapan birini görürseniz, yapanı da, kendisine yapılanı da öldürünüz."[1]

RİVÂYETLER

Tirmizî; "Bu rivâyet Ebû Hureyre'den de nakledilmiştir" der.

Ebû Davud da şunları söyler: "İbn Abbas, ters ilişkide bulunurken yakalanan bekâr kimse hakkında; *'o, recmolunur'* demiştir."

İZAH

Hadîsin metninde geçen "**Lût kavminin yaptığı**" ifadesinden maksat, konu başlığından da anlaşılacağı üzre, erkek erkeğe cinsel ilişkide bulunmaktır. Lut kavmi arasında çok yaygınlaşan ve onların helâkine sebep olan[2] bu çirkin davranışa, onlara nisbetle *Livâta* veya *Lûtîlik* denmektedir.

---

[1] **Ebû Davud**, Hudûd, 29/4462, 4463; **Tirmizî**, Hudûd, 24/1456.

[2] Bkz., Neml, 58.

Hadîsten de anlaşıldığı üzre bu davranış, Hz. Peygamber tarafından büyük bir ahlâksızlık ve çok ağır bir suç olarak değerlendirilmiş ve bunu icra edenin de, kendisi üzerinde icra edilenin de öldürülmesi istenmiştir. Allah'ın ve Hz. Peygamber'in şiddetle yasakladığı bu çirkin davranışın, haram olduğu konusu da âlimler arasında hiç tartışılmamıştır.

Müctehitlerin, bu suçun hukukî açıdan uygulanması gereken cezası hakkındaki görüşlerine gelince:

Ekseri müctehitler, bu ve benzeri hadîsleri de dikkate alarak, erkeğin erkekle cinsel ilişkisinin ölüm cezasını gerektirdiğine hükmetmişlerdir. Ancak verilecek ölüm cezasının keyfiyeti tartışılmıştır. **Hz. Ali**'den yapılan bir rivâyete göre, bu tür suçlulara uygulanacak ceza, yakma cezasıdır. **Beyhakî**'nin rivayetine göre, **Hz. Ebu Bekir**'in konutanlarından **Hâlid b.Velid, Hz. Ebu Bekir**'e bir mektup yazarak bazı Arap kabilelerinde şahit olduğu bu ilişkinin hükmünü sorar. **Hz. Ebu Bekir**, sahabîleri toplayarak konuyu onların görüşüne açar. Bu konuda çok şiddetli davranan **Hz. Ali**, geçmişte bu ahlâksızlığı işleyen **Lût** kavmine verilen cezayı[3] hatırlatarak suçluların yakılması gerektiğini söyler. **Ebû Bekir** de, **Halid b. Velid**'e yazarak, onlara bu cezayı uygulamasını ister. **Halid** de bunu uygular. **Hz. Ali**'den, suçluların kılıçla öldürüldükten sonra yakılacağına ve recmedildikten sonra yakılacağına dair iki rivâyet daha bulunmaktadır. **Münzirî**'nin ifadesine göre, **Hz. Ebu Bekir** ve **Hz. Ali**'den başka yakma cezasını, **Abdullah b. Zübeyr** ve **Hişâm b. Abdülmelik** de uygulamıştır. **Hz. Ömer** ve **Hz. Osman** livâta suçunu işleyenler, üzerlerine duvar yıkılarak öldürülür derken; bir rivâyete göre **Abdullah b. Abbas**, yüksek bir yerden atılarak öldürülür, demiştir. Bu suçu işleyen, evli olsun bekâr olsun, recm cezasına çarptırılır, diyenler de vardır. Bu görüş, izahını yapmakta olduğumuz hadîsin **Ebû Davud**'a ait rivâyetine göre; **Abdullah b. Abbas** ile **Cabir b. Abdullah, Zührî, Rabîa, Mâlik, İshak, Katâde, Evzâî, Ebû Yusuf, Muhammed, Ebû Sevr**, bir rivâyete göre **Şâfiî** ve **Ahmed b. Hanbel**'e aittir. Öldürmenin keyfiyetini tartışmış olsalar da, bu tür

[3] Bunu için bkz. Neml, 58

suça her hâlükârda ölüm cezası gerekir diyenlerin delilleri, Hz. Peygamber'in bu ve benzeri hadîslerde geçen **"livâta fâilini de, kendisi ile livâta yapılanı da öldürün"** şeklindeki mutlak ifadeleridir. Ayrıca bunlar, böyle son derece çirkin ve alçaltıcı bir suçu işleyenler, hak ettiklerinin karşılığını görmeli, âleme ibret olacak bir şekilde cezalandırılmalı ki, bir daha kimse böyle bir suç işlemeye cesaret edemesin. Nitekim tarihte bu suçu işleyen **Lût** kavmi evlisiyle bekârıyla, Allah tarafından üzerlerine pişmiş çamurdan sert taşlar[4] yağdırılmak suretiyle helâk edilmiş, kökleri kazınmıştır. Şimdi de aynı suçu işleyenler, benzer cezaya çarptırılmalıdırlar, diye düşünmüşlerdir. **Saîd b. el-Müseyyeb, Ata, Hasan, Katâde, İbrahim en-Nehaî, Sevrî, Evzâî,** bir rivâyete göre **Şâfiî** ve **Ahmed b. Hanbel,** erkek erkeğe cinsel ilişkinin cezası da, erkek-kadın arasındaki zina cezası gibidir; yani evli olanlara recm, bekâr olanlara da kırbaç cezası uygulanır, zira livâta da bir çeşit zinadır. Nitekim Kur'ân'da, her ikisi için de *fâhişe,* yani çok çirkin ve yüz kızartıcı bir iş ifadesi kullanılmıştır.[5] Hz. Peygamber de; **"erkek, erkekle cinsel ilişkide bulunurlarsa, ikisi de zinakârdır"** buyurmuştur. Dolayısıyla livâta suçu da, zina cezasını düzenleyen delillerin genel kapsamına girmektedir, demişlerdir. Ancak livâta yapana her hâlükâda ölüm gerekir diyenler, bu delillerin, Hz. Peygamber'in, her ikisinin de öldürülmesini istediği hadîsleriyle tahsis edildiğini, yani kapsamının daraltıldığını, dolayısıyla homoseksüelliğin, zina cezasını düzenleyen delillerin kapsamına girmeyeceğini savunmuşlardır.

Bu konuda, yukarıda geçen görüşlere aykırı olan bir görüş daha vardır, o da livâtayı haddi gerektiren zina saymayıp, ta'zîri gerektiren bir suç sayan görüştür. Bu görüş, **Ebû Hanîfe** ile bazı **Şia** ulemasına aittir. Aynı görüş **Şâfiî**'den de rivâyet olunmuştur. Bu görüş sahipleri, her iki eyleme verilen ismin farklılığından hareket etmişler; önden birleşmeye zina, arkadan birleşmeye ise livâta denmektedir; isimlerin farklılığı, mâhiyet ve anlamlarının da farklı olmasına

---

[4] **Taberî,** *Tefsir,* XX, 2. Tevratt'a bahsi geçen felaket, kükürt ve ateş olarak açıklanır. Bkz., **Celal Yıldırım,** *Tefsir,* IX. 4483.

[5] Bkz., Nisâ, 15; Ankebut, 28.

delildir. Bundan dolayıdır ki, sahâbe de bu suç için tek bir cezada anlaşamamışlardır. Onlar bunu zina saymış olsalardı cezasında anlaşmazlığa düşmezlerdi. Zira zina cezasının mahiyeti bilinmez bir husus değildir, demişlerdir.

Ayrıca yine bunlara göre zina, neseplerin karışmasına ve soyun kaybolmasına yol açtığı halde livâtada böyle bir şey söz konusu değildir. Diğer taraftan dinde ceza, mevcudiyeti baskın olan şey için sözkonusudur. Burada bu konumda olan ise zinadır, çünkü erkekte ve kadında bulunan karşı cinse şehvet duygusu, zinaya sevk edici bir unsur olmasına karşın, livâta, ilişki kurulan mahallin özelliği itibariyle böyle bir câzibeye sahip değildir..[6]

Fukaha, kadın kadına cinsel ilişkiyi, yani lezbiyenliği de zina olarak kabul etmiş, ancak bundan dolayı had cezasını öngörmemişlerdir. Zira bu ilişki kadınla erkek arasındaki gibi bir ilişki değildir. Bu bir erkeğin, kadının cinsel organı dışındaki bir organından yararlanmasına benzer, bu da had cezasını gerektirmez; bundan dolayı uygulanacak ceza ta'zîr cezasıdır, demişlerdir.[7]

١٨٥٨ـ (عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) «أنَّ عَليا أحْرَقَهما وأبابكرٍ هَدَمَ عليهما حائطا». أخرجه...

1,858- Abdullah b. Abbas demiştir ki:

"Hz. Ali, erkek erkeğe cinsel ilişkide bulunanların ikisini de yakmış; Hz. Ebû Bekir ise üzerlerine bir duvarı yıkmıştır." [8]

İZAH

Görülüyor ki, bu hadîste **Hz. Ebû Bekir**'e nispet edilen görüş, onun, bir önceki hadîsin izahında geçen görüşüyle farklılık arz etmektedir. Bu durum **Hz. Ebû Bekir**'in, bu konuda iki faklı

---

[6] **Kâsânî**, IX, 1451-1452; **İbn Kudâme**, X, 160-162; **İbnü'l-Hümâm**, IV, 150; **Şevkânî**, VII, 123-124; **Ûdeh**, II, 352-353.

[7] **İbn Kudâme**, X. 162.

[8] Asıl nüshada musannıfın, bu hadîsi Ebû Davud'a nispet ettiğini kaydeden muhakkik, bunun hatalı olduğunu söyler. Hadîs, **Rezîn**'in ilavesidir.

görüşünün bulunduğu ihtimalini akla getimektedir. Ancak bunu teyit eden başka bir rivâyete rastlanmamıştır. Rivâyetlerin ekserisinde, onun yakma cezasını uyguladığı ifade olunmaktadır. Konuya ilişkin olarak **Münzirî** de, İslâm tarihinde, livâta suçunu işleyenlere, ateşle yakma cezası uyglayan dört halife bulunduğunu; bunların da **Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali, Abdullah b. Zübeyr** ve **Hişâm b. Abdülmelik** olduğunu söylemiştir.[9]

١٨٥٩ـ (عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) وعن أبي هريرة : أنّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم قال : « **مَلْعونٌ مَنْ عَمِلَ عَمَلَ قَومِ لُوط** ». أخرجه...

1,859- Abdullah b. Abbas ve Ebû Hureyre rivâyet olunduğuna göre; Rasûlullah (as.);

"Lût kavminin yaptığı işi yapan mel'ûndur" buyurmuştur.[10]

١٨٦٠ـ (ت ـ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) أنّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم: «**إنّ أخوفَ مَا أخافُ على أمّتي عَمَلُ قومِ لُوط** ». أخرجه الترمذي.

1,860- Cabir b. Abdullah anlatıyor: Hz. Peygamber buyurmuştur ki:

"Ümmetim için çekindiğim en korkunç şey, Lût kavminin yaptığı iştir."[11]

١٨٦١ـ (د ـ أبو هريرة رضي الله عنه) أنّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم قال : «**مَلعُونٌ مَن أتى امرأةً في دُبُرِها** ». أخرجه أبو داود.

1,861- Ebû Hureyre anlatıyor: Rasûlullah (as.) şöyle buyurdular:

---

9 **Münzirî,** ***et-Terğîb ve't-Terhîb,*** III, 199, 200.

10 Muhakkik, musannıf tarafından kaynağına işaret edilmeyen bu hadisi **Münzirî**'nin, ***et-Terğîb ve't-Terhîb*** adlı eserinde, uzunca bir hadîsin bir parçası olarak naklettiğini söylemiştir.

11 **Tirmizî,** Hudûd, 24/1457.

"Kadına, arkasından/anüsünden cinsel temasta bulunan mel'ûndur."[12]

İZAH

Görülüyor ki hadîs, kadınla arkadan cinsel ilişkide bulunan kimseyi lanetlemektedir. Bu da, bu tür ilişkinin haram olduğu anlamına gelmektedir.

Ekseri müctehitler de, bu vb. hadîslerden böyle bir ilişkinin haram olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Kaynaklarda bu konudaki hadîsleri sahîh görmeyen bazı âlimlerin, bunu mübah saydıkları nakledilir. Bu görüşü savunanlara göre, bu tür bir ilişkinin yasaklılığına dair de, mübahlığına dair de Hz. Peygamber'den sahîh bir hadîs bulunmamaktadır. Kıyasa göre ise, bunun helâl olması gerekir. Nitekim kadının cinsel organı dışındaki organlarından yararlanmakta herhangi bir sakınca görülmemiştir. Ayrıca bunlar, ***"kadınlarınız sizin için bir tarladır. Tarlanıza nasıl dilerseniz öyle varın"***[13] âyetinde geçen ***"ennâ"*** ifadesini *"**eyne**"*, yani **"nereden"** anlamında kullanmışlar ve bu anlama göre, bu tür ilişkin mübah olması gerekir, demişlerdir. Çoğunluk fukaha ise, bu konudaki hadîslerden her biri, değişik yönlerden tenkit edilip zayıf bulunmuş olsa bile, tamamı toplu olarak değerlendirmeye tabi tutulduğunda, bunların birbirlerini takviye etmek suretiyle kuvvet kazanıp kaynak değeri taşıdığı düşüncesinden hareket etmişlerdir. Ayrıca, yukarıda meâli verilen âyette geçen ***"ennâ"*** kelimesinin, ***"keyfe"*** yani **"nasıl"** anlamında kullanıldığını söylemişlerdir. Buna göre âyet, ***"tarlanıza dilediğiniz yerden varın"*** değil; ***"tarlanıza dilediğiniz şekilde varın"*** manasına gelir. Dolayısıyla varılacak yeri değil, şekli serbest bırakmış olur. Âyette kadının tarlaya benzetilmiş olması da bunu desteklemektedir. Şöyle ki; tarla mahsûl veren yerdir, ürün almak için, tohum da mahsûl veren yere ekilir. Evliliğin gayesinin çocuk olduğu dikkate alınır, tarla, tohum ve mahsûl arasındaki ilişki de buraya uyarlanırsa, evliliğin mahsûlü olan çocuğun elde edilmesi için

---

[12] **Ebû Davud**, Nikâh, 46/2162.

[13] Bakara, 223

cinsel birleşmenin normal yoldan olması gerektiği gerçeği ortaya çıkar.

Ayrıca şunu da ifade etmek gerekir: *"Sana âdet görmeden soruyorlar. De ki: O bir ezâdır (bir çeşit hastalıktır). Ay halinde olan kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri zaman onlara, Allah'ın emrettiği yerden yaklaşın..."*[14] âyetine göre, âdet halindeki kadınlarla cinsel temas yasaklanmıştır. Bu yasak, arkadan ilişkinin de yasak olmasını gerektirir. Zira geçici bir ezâ ve pislik hali olan hayız sebebiyle normal yoldan cinsel birleşme yasaklandığına göre, daimî bir ezâ ve pislik yeri olan arkadan cinsel birleşme de evleviyetle yasak olmalıdır.[15]

Burada bir hususa daha işaret etmemiz gerekiyor: Yukarıda zikredilen tartışma, erkeğin kendi eşiyle arka yoldan ilişkiye girmesiyle ilgilidir. Bir erkeğin, aralarında nikâh bağı bulunmayan yabancı bir kadınla, normal yoldan cinsel teması gibi, arkadan cinsel teması da haramdır ve bu suçun cezası, erkek erkeğe cinsel ilişkinin cezası gibidir.[16]

١٨٦٢ــ (ت ــ عبد اللَّه بن عباس رضي اللَّه عنهما) أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال: « لا ينْظُرُ اللَّهُ عزَّ وجَلَّ إلى رجلٍ أتى رَجلا أو امرأةَ في دُبُرِها ». أخرجه الترمذي.

1,862- Abdullah b. Abbas anlatıyor: Rasûlullah (as.) buyurdular ki:

"Yüce Allah, bir erkekle veya bir kadınla arka uzvundan cinsel ilişkide bulunan adama (kıyamet gününde rahmet nazarıyla) bakmaz".[17]

---

[14] Bakara, 223.

[15] **Kurtubî**, III, 94-95; **Şevkânî**, VI, 213-215; **Bezlu'l-Mechûd**, X, 110-111.

[16] **Ûdeh**, II, 352. Erkek erkeğe cinsel ilşki ile tartışmalar için bkz., 1857 nolu hadîsin izahı.

[17] **Tirmizî**, Radâ', 12/1165

١٨٦٣ـ (ت د ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « مَنْ أتى بَهيمةً فَاقتلوهُ واقْتُلوهَا معهُ ، قيل لابن عباس : ما شَأنُ البهيمة؟ قال ما سمعتُ [من] رسول الله صلى الله عليه وسلم في ذلك شيئا ، ولكن أُرَاهُ كَرِهَ أنْ يُؤكل لحمُها ، أو يُنْتَفعَ بها، وقد فُعِلَ بها ذلك ». أخرجه الترمذي وأبو داود.

1,863- Abdullah b. Abbas anlatıyor: Rasûlullah (as.);

"Bir hayvanla cinsel ilişkiye giren kişiyi de, onunla birlikte cinsel ilişkiye girdiği hayvanı da öldürün!" buyurdu. İbn Abbas'a;

"- Hayvanın suçu ne?" diye sorulmuş, İbn Abbas;

"- Bu konuda Rasûlullah'tan (as.) herhangi bir şey duymadım, ancak Hz. Peygamber'in hayvan böyle çirkin bir muameleye maruz kalmış halde iken, onun etinin yenmesini veya kendisinden istifade edilmesini hoş görmediğini tahmin ediyorum" demiştir".[18]

İZAH

Hadîs, hayvanla cinsel ilişkiye girmenin haram olduğuna delalet etmektedir. Âlimler de böyle bir ilişkinin haram olduğunda fikir birliğine varmışlardır.

Bu suçu işleyen kimseye verilecek ceza ise tartışmalıdır: Bir görüşe göre, hayvanla cinsel ilişkiye giren kimsenin ölümle cezalandırılması gerekir. Bu görüş, **Ebû Seleme b. Abdurrahman**'dan nakledilmiştir. **İmam Şâfiî**'nin bir görüşü de böyledir. **İshak b. Râhûye** de böyle bir cezayı, hayvanla cinsel ilişkiye giren kimsenin, bu ilişkinin yasak olduğunu bilmesi şartına bağlamıştır. Bu görüşün delili, bu vb. hadîslerdir. **Hasan el-Basrî** ve **Ebû Yusuf** ile bazı **Şâfiî** âlimleri, bu suçun cezası aynen zina suçunun cezası gibidir; zira hayvanın tenasül uzvu da, kadınınki gibi cinsel câzibeye sahiptir ve dinen haram kılınmıştır. Cezası da onun gibi olmalıdır, demişlerdir. **Zeydiyye** mezhebinde ağırlıklı görüş de böyledir.

Bazı sahâbe ve tâbiûn âlimleriyle **Ebû Hanîfe, Mâlik, Ebû Sevr,** bir rivayete göre **Şâfiî** ve **Ahmed b. Hanbel**, bu suç zina sayılmaz, bundan dolayı had de gerekmez; binâenaleyh bu suçun cezası,

---

[18] **Ebû Davud**, Hudûd, 30/4464; **Tirmizî**, Hudûd, 23/1455.

hâkimin takdirine bırakılmış ta'zîr cezasıdır, demişlerdir. Bu görüşe göre, bu konudaki hadîsler pek çok tenkide uğramış, sıhhati süpheli hadîslerdir. Böyle şüphe taşıyan hadîslerle had cezası uygulamak uygun değildir. Çünkü şüpheli durumlarda hadlerin uygulanamayacağı genel bir kuraldır. Bu ilişkiyi insanla ilişkiye kıyas etmek de doğru değildir. Çünkü bu ilişki, mahiyeti itibariyle çekici bir ilişki değil, bir cinsel sapmadır. İnsan tabiatı itibariyle böyle bir ilişkiden hoşlanmaz, nefret eder. Dolayısıyla bunu, kendisinden alıkoymak, meydana gelmesini önlemek için hakkında had öngörülmüş bulunan, insanın tabiatı itibariyle arzu duyduğu ve çekici bulduğu, insanla ilişkisine kıyas, doğru bir kıyas değildir.

Kadının hayvanla cinsel ilişkisi de aynı hükme tabidir.

Kendisi ile cinsel ilişkide bulunulan hayvana gelince: Bu hadîs, hayvanın da öldürülmesi gerektiğine delâlet etmektedir. **Hanbelîler**, **Ebû Seleme b. Abdurrahman**, bir görüşüne göre **Şâfiî** de, bu hadîse istinâden, bu konumdaki hayvanın öldürülmesi gerektiğine hükmetmişlerdir. Bunlara göre hayvanın etinin yenip yenmemesi, ilişkide bulunanın kendi malı veya bir başkasının malı olması da neticeyi değiştirmez. Ancak eğer hayvan başkasının ise, ilişkide bulunan, tazminle yükümlüdür.

Hanefîler'den **Tahâvî**, hayvan, eti yenen hayvanlardansa kesilir, ama eti yenmeyen hayvanlardansa öldürülmez. Çünkü bu durumda, hayvanın boş yere telefi söz konusudur, demiştir. **Şâfiî**'nin bir görüşü de böyledir.

Bu hayvanın etinin yenip yenmeyeceği konusu da tartışılmışır: Bazı **Hanbelîler**'le **Şâfiî**'nin bir görüşüne göre, bu sebeple kesilmiş hayvanın eti haramdır. **Ebû Hanîfe** ile yine **Şâfiî**'nin bir görüşüne göre, tenzihen mekrûhtur. Bu etin helâl olduğunu söyleyenler de vardır.

Hayvanın öldürülme gerekçesi, havyan yaşadığı sürece, o olayın kötü bir hatıra olarak hatırlanıp utanç sevilesi sayılması, ayrıca bu

ilişkiden, hilkat garibesi bir canlının dünyaya gelme ihtimalinin bulunması olarak açıklanmıştır.[19]

١٨٦٤ـ (ت د ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال : «ليس على الذي يأتي البهيمة حدّ». أخرجه الترمذي وأبو داود.

1,864- Abdullah b. Abbas demiştir ki:
"Hayvanla cinsel ilişkiye giren kimseye had yoktur."[20]

İZAH

Hadîsten anlaşıldığı üzere **Abdullah b. Abbas,** hayvanla cinsel ilişkinin, zina sayılmayacağı kanâatindedir. Bir önceki hadîsin izahında ifade olunduğu gibi, çoğunluğun görüşü de böyledir.

---

[19] **İbn Kudâme,** X, 163-165; **Şevkânî,** VII, 125-126; **Ûdeh,** II, 355-356; **Tuhfetu'l-Ahvezî,** V, 19-20.

[20] **Ebû Davud,** Hudûd, 3074465; **Tirmizî,** Hudûd, 23/1455.

الباب الرابع
في حد القذف

D- İFFETE İFTİRANIN CEZASI

١٨٦٥ــ (د ــ عائشة رضي الله عنها) قالت : « لَمَّا نَزَلَ عُذْرِي قام النبيُّ صلى الله عليه وسلم [على المنبر] ، فذَكَرَ ذلك وتلا ، فلَمَّا نزلَ من المنبرِ أمَرَ بالرجلَيْنِ والمرأة فضُرِبُوا حَدَّهُمْ».

وفي رواية عن محمد بن إسحاق - لم يَذْكُر عائشة - قال : « فأمَرَ برجلين وامرأة مِمَّن تَكلَّم بالفاحشة : حَسَّان بن ثابت ، ومِسطَح بن أُثَاثَة ، قال النُّفَيلي : ويقولون : المرأةُ : حَمْنَة بنتُ جَحْشٍ» أخرجه أبو داود.

1,865- Hz. Âişe anlatıyor:

"Atılan iftiradan beni aklayan âyet nazil olduğu zaman Hz. Peygamber minbere çıktı, bu durumu anlattı ve nazil olan âyeti okudu. Minberden inince de iki erkekle bir kadına (kazf haddi uygulanmasını) emretti. Bu emir üzerine onlara cezaları uygulandı."[21]

RİVÂYETLER

Muhammed b. İshak'tan yapılan bir rivâyette de -ki orada râvî Hz. Âişe'den bahsetmemiş- şöyle demiştir:

"Hz. Peygamber, o çirkin yakıştırmada bulunan iki erkekle bir kadına, yani Hassân b. Sabit ile Mistah b. Üsâse'ye, had uygulanmasını emretti."

Nüfeylî der ki: "Kadının da Hamne binti Cahş olduğunu söylerler."

Hadîsi **Ebû Davud** tahric etti.

---

[21] **Ebû Davud**, Hudûd, 30/4474-4475.

İZAH

Hadîste, Hz. Peygamber tarafından uygulandığı bildirilen had, ***kazf***, yani namusa iftira cezasıdır.

Kazf; bir kimseye zina isnadında bulunmak, iffete iftira etmek demektir. Bu suçun cezası şu âyetle belirlenmiştir: ***"Namuslu kadınlara iftira atıp da dört şahit getiremeyen kimselere seksen kırbaç vurun. Onların şahitliğini artık hiç kabul etmeyin. Fasık kimseler onlardır. Ancak tövbe edip hallerini ıslah edenler müstesna..."***[22]

Görülüyor ki, kazf suçu için âyetle belirlenmiş olan ceza, 80 kırbaçtır. Buna ilave olarak da, iftira atanın şahitliğinin kabul edilmemesidir.

Hadîste bahsi geçen olay, Hz. Peygamber'in muhterem eşi, **Hz. Âişe** vâlidemize atılan iftira olayıdır. Bu olay, İslâm tarihine "**ifk hadîsesi**" olarak geçmiştir. Olay, hicretin beşinci yılında, **Benû Mustalık** harbinden dönüş sırasında meydana gelmiştir. Bu savaştan dönerken, sefer sırasında Hz. Peygamber'le birlikte bulunan **Hz. Âişe**, emaneten takındığı bir gerdanlığı kaybetmiş, onu ararken de ordudan ayrı düşmüştü. Bunu fark edemeyen ordunun oradan uzaklaşmasını **Hz. Âişe** fark edince, kendisini arayacakları düşüncesiyle konaklanılan yerden ayrılmayıp orada beklerken uyuya kalmıştı. Bu sırada, ordudan kalan şeyleri toplayıp sahiplerine ulaştırmak üzere geride kalan **Safvân b. Muattal**, onu fark etmiş ve kendi devesine bindirerek, orduya yetiştirmişti. İşte bunu fırsat bilen münafıklar, olayı dillerine dolayarak dedikodu çıkarmış ve **Hz. Âişe**'ye iftira atmışlardır. Büyük bir üzüntü kaynağı olan bu olay üzerine Nûr suresinin 11-17. âyetleri nâzil olarak **Hz. Âişe**'yi temize çıkarmış; bunun iftira olduğu anlaşılınca da iftiracılar, yukarıda meâlini verdiğimiz âyetle belirlenmiş olan cezaya çarptırılmışlardır.[23]

---

[22] Nûr, 4-5.

[23] Olayla ilgili tafsilat için bkz., **Asrı Saadet**, I, 103 vd.

١٨٦٦ــ (ط ــ أبو الزناد رحمه الله) قال : « جَلَدَ عمر بنُ عبد العزيز عبداً في فِرْية ثمانينَ، قال أبو الزناد : فسألتُ عبدَ الله بن عامر بن ربيعةَ عن ذلك ؟ فقال : أدركْتُ عمرَ بن الخطاب وعثمانَ بن عفان والخلفاء ، هلمَّ جرًّا ، فما رأيتُ أحداً جَلَدَ عَبداً في فرية أكثَرَ من أربعين». أخرجه الموطأ.

1,866- Ebû'z-Zinâd der ki:

"Ömer b. Abdülaziz, iffete iftira suçundan dolayı bir köleye seksen kırbaç vurdu. Bunu Abdullah b. Âmir b. Rabîa'ya sordum, o da;

"- Ben Ömer b. Hattâb, Osman b. Affân ve ondan sonraki halifelere yetiştim, hiç birinin, iffete iftira suçundan dolayı köleye kırk kırbaçtan fazla vurduğunu görmedim" diye cevap verdi.[24]

İZAH

İffe iftira cezasının ayetle sabit bulunduğunu, bunun da seksen sırbaç olduğunu bir önceki hadîsin izahında ifade etmiştik.

Hür olan kimselere uygulanacak iftira cezasının, seksen kırbaç olduğunda herhangi bir tartışma bulunmamaktadır. Hür olmayanlara gelince: Müctehitlerin çoğunluğu, câriyelerin zina cezasını düzenleyen ve onlara bu suçtan dolayı uygulanacak cezanın, hürlerinkinin yarısı kadar olacağını bildiren âyetin[25] iffete iftira cezasını da kapsayacağını, dolayısıyla iftira suçundan dolayı kölelere uygulanacak cezanın, kırk kırbaç olduğunu savunmuşlardır. Nitekim hadîsin metninden, Hulefa-i Râşidînin uygulamalarının da böyle olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, yine hadîsten anlaşıldığı üzere, Emevî halifelerinden **Ömer b. Abdülaziz**, kölelere yarı ceza uygulamasının, iffete iftira suçunu kapsamadığı, dolayısıyla herkesin, iffete iftira suçunun cezasını düzenleyen âyetin genel kapsamına dahil olduğu düşüncesinden hareketle, kölelere de seksek kırbaç kazf

---

[24] **Muvatta**, Hudûd, 5/17.

[25] Bkz., Nisâ 25.

haddi uygulamıştır. Bu görüş, **Ebu Bekir b. Muhammed b. Hazm** ile **Kabîsa**'dan da nakledilmiştir.[26]

١٨٦٧ـ (ط ـ عمرة بنت عبد الرحمن رحمها الله) «أنَّ رَجُلَيْنِ استبَّا في زَمَنِ عمر، فقال أحَدُهُما للآخر: والله ما أبي بزانٍ، ولا أمِّي بزانية، فاستشارَ عمرُ في ذلك، فقائل يقول: مَدَحَ أباهُ وأُمَّهُ، وآخرُ يقولُ : قد كان لأبيه وأمِّه مَدْحٌ سِوى هذا ، فَجلَدَهُ عُمَرُ ثمانين جلْدَةً ». أخرجه الموطأ.

1,867- Amra bint Abdurrahman anlatıyor:

"Hz. Ömer zamanında iki adam birbiriyle sövüştüler de biri diğerine;

"- Vallahi benim babam da zânî değil, annem de zânîye değildir" dedi. Hz. Ömer bu konuda istişarede bulundu. Biri;

"- Adam babasını ve annesini övmüş" dedi. Bir başkası;

"- Babasına ve annesine övgü bundan başka bir ifade ile de olabilirdi" deyince, Hz. Ömer ona seksen kırbaç vurdu."[27]

İZAH

Hadîste **Hz. Ömer**'in uyguladığı ifade edilen ceza, *kazf*, yani iffete iftira cezasıdır. Sövüşme esnasında böyle bir ifade kullanılması, karşı tarafın anne ve babasına zina isnadı olarak değerlendirilmiş ve bunu yapana *kazf* haddi uygulanmıştır. İffete iftiranın açık olarak yapılması durumunda, iftiracıya, âyetle miktarı belinlenmiş olan *kazf* haddi uygulanacağı konusu tartışılmamıştır. Ancak açık bir şekilde değil de, üstü kapalı bir şekilde, yani ta'rîz tariîiyle yapılması durumu ise tartışmalıdır: İzahını yapmakta olduğumuz hadîsten anlaşıldığı üzere **Hz. Ömer**, yaptığı istişarelerden sonra, bunun da açıkça zina isnadı gibi olduğu kanâatine varmıştır. **Mâlik** ve tâbîleri ile **İshak b. Râhûye**'nin görüşleri ve **Ahmed b. Hanbel**'in bir görüşü de böyledir. **Ata, Amr b. Dînâr, Katâde, Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf, Züfer, Sevrî, Şâfiî, Ebû Sevr** ve bir görüşüne göre **Ahmed b. Hanbel**

---

[26] **İbn Kudâme**, X, 206-207; **Bâcî**; VII, 146.

[27] **Muvatta**, Hudûd, 5.

ise böyle îmâ, kinâye ve tarîz yoluyla yapılan zina isnadının, haddi gerektirmediğini söylemişlerdir. Bu görüş, **Abdullah b. Mes'ûd**'dan da rivayet olunmuştur. Bunlar, hakiki manasında kullanılmayan ifadelerden, hangi mananın kastedildiği kesin olarak bilinemez. Had cezaları ise suçun kesin olmadığı, şüpheli durumlarda uygulanamaz düşüncesinden hareket etmişlerdir. Birinci görüş sahipleri ise, kinâye bazen karîne ve lisan örfü yardımı ile, başka anlama gelmeyen açık ifade gibi açık hale gelir. Nitekim kinâye yoluyla vaki olan boşamalar da geçerli olmaktadır, demişlerdir.[28]

١٨٦٨ـ (ت ــ **عبد اللّٰه بن عباس** رضي اللّٰه عنهما) أن رسولَ اللّٰه صلى الله عليه وسلم قال: «**إذا قال رجلٌ لرجلٍ : يا يَهُودِيُّ ، فَاضْرِبُوهُ عِشْرِينَ ، فإن قال له : يا مُخَنَّثُ ، فمِثْلُهُ، ومَن وَقَعَ على ذاتِ محْرَمٍ فَاقتلُوهُ ، هذا إذا علِمَ** ». أخرجه الترمذي.

1,868- Abdullah b. Abbas anlatıyor: Rasûlullah (as.) buyurdular ki:

"Bir adam, başka birine; *'ey Yahudi'* derse, ona yirmi sopa vurun. *'Ey muhannes/kadınlaşmış'* derse, yine o kadar ceza uygulayın. Nikâhı kendisine haram olan akrabasına, bunu bilerek cinsel temasta bulunan kimseyi de öldürün!"[29]

İZAH

Görülüyor ki Hz. Peygamber, insanların hoşlanmayacağı, kendilerini rencide edecek bir hitaba muhatap kılınmalarını yasaklamakta ve bu yasağı ihlâl edenlerin cezalandırılmasını istemektedir. Bu tür ifadelerin bir nevi iftira olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bunun zina iftirası gibi değerlendirilmediği de açıktır. İnsanları rencide edecek ifadeler, sadece hadîste zikri geçen ifadelerle sınırlı olmamalıdır. Örneğin, bir müslümana, **"ey Hıristiyan, ey kâfir..."** gibi hitaplar **da "ey Yahudi"** hitabı gibi mütalâa edilmektedir.

---

[28] Bkz., **Cessâs**, V, 111; **İbn Rüşd**, II, 509; **İbn Kudâme**, X, 213-214; **Bâcî**, V, 150.

[29] **Tirmizî**, Hudûd, 29/1462.

Bu hadîste Hz. Peygamber, kendisine nikâhı haram olan akrabası ile bilerek cinsel ilişkiye giren kimsenin öldürülmesini de emretmiştir. Bazı âlimler, hadîsteki öldürme ifadesini, zecre, yani olayı önlemeye yönelik bir hitap olarak değerlendirdiklerinden, bu tür bir ilişkinin, ceza açısından, diğer zina ilişkisinden farkı olmadığını, dolasıyla bunlara da, zina suçu cezası uygulanacağını, yani eğer suçlu muhsan ise recm, muhsan değilse kırbaç cezasına çarptırılacağını savunmuşlardır. Diğer bazı âlimlerse, hadîin zâhirine göre hüküm verilmesi gerektiğini, dolayısıyla bunu yapan şahsın, her hâlükârda öldürüleceğini söylemişlerdir. Konuya ilişkin tartışmalar daha önce geçmişti.[30]

---

[30] Bkz., 1828 nolu hadîsin izahı. Ayrıca bkz., **Tuhfetu'l-Ahvezî**, V, 31.

الباب الخامس
في حد السرقة
و فيه أربعة فصول:

الفصل الأول
في مُوجِب الْقَطْع

E- HIRSIZLIĞIN CEZASI

I- EL KESME CEZASINI GEREKTİREN HIRSIZLIKLAR

١٨٦٩ـ (خ م ط ت د س ـ عائشة رضي اللّه عنها) قالت: «لَمْ تُقْطَعُ يَدُ سَارق على عهد النبيِّ صلى الله عليه وسلم في أدنى من ثَمن المِجَنِّ: تُرسٍ أو حَجَفَةٍ وكان كُلُّ واحدٍ منهما ذَا ثَمنٍ».

وفي رواية: «يَدُ السارق لم تُقطَع على عهد النبي صلى الله عليه وسلم إلاّ في ثمنِ مِجنٍّ أو حَجَفَةٍ أو تُرسٍ».

وفي رواية قالت: إنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال : « **لا تُقْطَعُ يدُ السارقِ إلا في رُبع دِينارٍ**».

وفي أخرى قالت: «كان رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم يقْطَعُ يَدَ السارقِ في ربْعِ دينارٍ فَصاعدا». وفي أخرى: «**لا تُقطَعُ يَدُ السَّارق إلاَّ في رُبعِ دينَار فَصاعدا**».

هذه روايات البخاري ومسلم. وللبخاري أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال: « **تُقطَعُ في رُبعِ دينار**». ولمسلم أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال: «**لا تُقطَعُ اليدُ إلا في رُبع دينارٍ فما فَوقَهُ**».

وله في أخرى قالت : « **لا تُقْطَعُ يَدُ سَارِقٍ إلا في رُبع دينارٍ فصاعدا** ».

وأخرج الترمذي وأبو داود الرواية الرابعة. وأخرج أبو داود أيضا الرواية السادسة.
وأخرج النسائي الروايةَ الأولى والرابعةَ والخامسة والسابعة. وله أيضا قالت : « قَطَعَ رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم في رُبعِ دينَارٍ ».

وفي أخرى : أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال : «**لا تُقْطَعُ اليدُ إلا في ثَمن الْمِجَنِّ : ثُلث دينارٍ ، أو نصف دينار فَصَاعدا**».

وفي أخرى : « **تُقطَعُ يَدُ السارق في ثمنِ الْمِجَنِّ ، وثمنُ المِجَنِّ : ربعُ دينارٍ** ».

وفي أخرى : « **تُقْطَعُ اليَدُ في المِجنِّ**».

وفي إحدى الروايات : أنَّ عُرْوَةَ قال : « وثَمنُ المِجَنِّ : أربعةُ دارهم »

وأخرجه الموطأ والنسائي أيضا قالت: « مَا طَالَ عليَّ ومَا نَسيتُ ، القَطْعُ في رُبعِ دينَارٍ فصَاعدا ».

1,869- Hz. Âişe anlatıyor:

"Hz. Peygamber zamanında, her biri belli bir değere sahip olan ister *türs,* ister *hacefe* çeşidi olsun bir kalkan değerinden daha az bir şeyden dolayı hırsızın eli kesilmezdi."[1]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette ifade şöyledir:

"Hz. Peygamber zamanında hırsızın eli, ister *hacefe,* ister *türs* çeşidinden olsun ancak kalkan değerinde olan bir şeyden dolayı kesilirdi."

Başka bir rivâyette Hz. Âişe şunları söylemiştir: Rasûlullah (as.); **"Hırsızın eli, ancak çeyrek dinar kadar değeri olan şeyden dolayı kesilir"** buyurdular.

Bir başkasında da şöyle demiştir: "Rasûlullah (as.), hırsızın elini, değeri çeyrek dinar kadar ve daha fazla olan şeyden dolayı keserdi."

---

[1] **Buharî**, Hudûd, 13; **Müslim**, Hudûd, 5/1-4; **Muvatta**, Hudûd, 7/24; **Ebû Davud**, Hudûd, 11/4383, 4384; **Tirmizî**, Hudûd, 1671445; **Nesaî**, Kat'u's Sârik, 9.

Diğer bir rivâyetteki ifade de şöyledir: **"Hırsızın eli, ancak çeyrek dinar ve daha fazla olan şeyden dolayı kesilir."**

Bunlar, **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir.

Buharî'nin bir rivâyeti de şöyledir: Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Çeyrek dinar kadar olan şeyden dolayı el kesilir."

Müslim'e ait bir rivâyette de Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"El, ancak çeyrek dinar ve daha fazlasından dolayı kesilir."

Yine **Müslim**'in bir başka rivâyeti de şöyledir:

"Hırsızın eli, ancak çeyrek dinar ve daha fazla olan şeyden dolayı kesilir."

Dördüncü rivâyeti **Tirmizî** ve **Ebû Davud** da tahric etmişlerdir. **Ebû Davud** ayrıca altıncı rivâyeti de tahric etmiştir. Birinci, dördüncü, beşinci ve yedinci rivâyetleri **Nesaî** de tahric etmiştir.

Yine **Nesaî**'ye ait bir rivâyette Hz. Âişe şunları söylemiştir:

"Rasûlullah (as.), çeyrek dinar değerinde olan şey için de el kesme cezası uygaladı."

Bir başka rivâyette ise şunlar yer almaktadır: "Rasûlullah (as.) buyurdu ki:

"El, ancak kalkan değerinde olan şeyden, yani üçte bir veya yarım dinar değerinden ve daha fazlasından dolayı kesilir."

Diğer bir rivâyette de şöyle geçmektedir:

"Hırsızın eli kalkan değerinde olan şeyden dolayı kesilir. Kalkanın değeri ise çeyrek dinardır."

Başka bir rivâyet de; **"El, kalkan (değerinde olan) şeyden dolayı kesilir"** şeklindedir.

Rivâyetlerin birisinde de Urve demiştir ki: "Kalkanın değeri dört dirhemdir."

Hadîsi ayrıca **Muvatta ve Nesaî** de tahric etmiştir. Burada Hz. Âişe demiştir ki:

"Üzerimden çok zaman geçmedi ve ben henüz unutmadım; el kesme cezası, çeyrek dinar ve daha fazlasından dolayıdır."

İZAH

Cezası Kur'ân âyetiyle belirlenmiş[2] olan hırsızlık suçundan dolayı ceza uygulanabilmesi için çalınan malda bir takım şartlar aranmaktadır. Bunlardan biri de miktar, yani nisab şartıdır. Bu hadîsler bu miktarı belirlemektedir. Görüldüğü üzere buradaki ilk iki rivâyette, *türs* ve *hacefe* olmak üzere iki çeşit kalkandan söz edilmekte ve cezanın, bunların değeri kadar bir maldan dolayı gerekeceği ifade edilmektedir. **Hacefe**, tahta veya kemikten yapılıp üzeri deri vb. şeyle kaplanan bir kalkan çeşididir. **Türs** de aynı malzemeden yapılıp üzeri iki kat deri ile kaplanan bir kalkandır, denmiştir. Her ikisinin aynı anlama geldiğini söyleyenler de olmuştur.

Yine burada yer alan bazı rivâyetlerde, kalkanın değerinin, o zamanın para birimi olan dinar, yani altın para ile dirhem, yani gümüş paradan ne kadar miktara karşılık geldiği bildirilirken, bazılarında kalkan ve değerinden bahsetmeden, doğrudan ne kadarlık bir malın cezayı gerektireceği belirtilmektedir. Görüldüğü üzere, bunlarda verilen miktarlar da farklılık arz etmektedir. Gerek yukarıda geçen rivâyetlerdeki ve gerekse bunların devamında gelen rivâyetlerdeki farklılıklar, müctehitler arasında tartışmalara ve konuya ilişkin çok değişik görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. **İbn Hacer**, bu konuda yirmi farklı görüş bulunduğunu söyler. Başlıcaları şunlardır:

1- Hırsızlık suçunun cezayı gerektirmesi için çalınan malın belli bir miktara ulaşması şart değildir. Az bir şeyin çalınması dahi cezayı gerektirir. **Hasan el-Basrî, Davud ez-Zâhirî** ve **Hâricîler**'in görüşleri böyledir. Bunlar, hırsızlık suçunun cezasını belirleyen âyetin[3] umumundan hareket etmişlerdir. Ayrıca 1877 nolu hadîse dayanmışlardır.

2- Cezayı gerektiren asgari miktar, çeyrek dinar[4] yahut üç dirhem[5] veya değeri üç dirheme eşit olan maldır.

---

[2] Bkz., Mâide, 38.

[3] Mâide, 38.

[4] Dinar, 4.25 gramlık altın paradır.

Bu görüş, **İmam Mâlik** ve **İshak b. Râhûye**'ye aittir. **Ahmed b. Hanbel**'in bir görüşü de böyledir.

3- **Hz. Âişe, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali,** Medîneli yedi fakih[6], **Ömer b. Abdülaziz Evzâî, Şâfiî** ve **İbnü'l-Münzir,** hırsızlık cezasını gerektiren asgarî miktarın çeyrek dinar olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşün delili, izahını yapmakta olduğumuz hadîstir.

4- **Ata, Ebû Hanîfe** ve arkadaşları ile **Sevrî**'ye göre, nisap on dirhemdir. Bu görüşün delili ise 1872, 1875, 1876 nolu hadîslerdir.

5- Bir görüşe göre bu miktar beş dirhemdir. Bu görüş, **İbrahim en-Nehaî, İbn Şübrüme** ve **İbn Ebî Leylâ**'nın görüşüdür. Yine bu görüş **Hasan el-Basrî** ve **Hz. Ömer**'den de nakledilmiştir. 1871 ve 1874 nolu hadîsler de bu görüşü desteklemektedir.

6- Cezayı gerektiren asgarî miktarın, bir dirhem, iki dirhem, dört dirhem, bir dinar ve üçte bir dinar olduğunu söyleyenler de vardır. Hatta bir uç görüş olarak, **İbrahim en-Nehaî**'den dört dinar veya kırk dirhem olduğu da nakledilmiştir. Yukarıda da ifade olunduğu gibi bütün bu farklılıklar, konuya ilişkin hadîslerin farklılığından kaynaklanmaktadır.[7]

١٨٧٠ـ (خ م ط ت د س ـ عبد الله بن عمر رضي اللّه عنهما) « أنَّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم قَطَعَ سَارقا في مجَنٍ ، قيمتُه ثلاثةُ دراهم ». وفي رواية : « ثَمَنُهُ».
أخرجه الجماعة.

وفي أخرى لأبي داود: «أنَّ النبي صلى الله عليه وسلم قَطَعَ يَدَ رجلٍ سَرَق تُرسا من صُفَّة النِّساء، ثَمَنُهُ ثلاثَةُ

وفي أخرى للنسائي : « قِيمَتُهُ خمسةُ دراهم ». والصواب : « ثلاثةُ دراهم ».

---

5 Dirhem 2.979 gramlık gümüş paradır.

6 Bu yedi fakîh; Saîd b.el-Müseyyeb, Urve b. Zübeyr, Kasım b. Muhammed, Hârice b. Zeyd, Ebû Bekir b. Abdurrahman, Süleyman b. Yesâr ve Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'dir.

7 Bkz., **İbn Kudâme**, X, 241-243; **Fethu'l-Bârî**, XII, 94-96; **Şevkânî**, VII, 132-134.

1,870- Abdullah b. Ömer'den rivâyet olunduğuna göre "Rasûlullah (as.) kıymeti üç dirhem olan bir kalkandan dolayı bir hırsıza el kesme cezası uygulamıştır."[8]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette (kıymeti yerine) "semeni, yani değeri" diye geçmektedir.

Ebû Davud'un bir başka rivâyetinde de ifade şöyledir: "Hz. Peygamber (mescitte) kadınlar mahfilinden değeri üç dirhem olan kalkanı çalan bir adamın elini kesmiştir."

Nesaî'nin diğer bir rivâyetinde ise; "kıymeti beş dirhem" diye geçmektedir. Doğrusu, "üç dirhem" olanıdır.

١٨٧١ـــ (س ـــ **أنس بن مالك** رضي الله عنه) قال: «قَطعَ أبو بكرٍ في مِجَنٍ قيمتُهُ خمسةُ دراهم».

وفي رواية قال: «قطعَ رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم». قال النسائي : والصواب الأول. أخرجه النسائي.

1,871- Enes b. Mâlik anlatıyor:

"Ebû Bekir, kıymeti beş dirhem olan bir kalkandan dolayı el kesme cezası uyguladı."[9]

---

[8] **Buharî**, Hudûd, 13; **Müslim**, Hudûd, 1/6; **Muvatta**, Hudûd, 7/21; **Ebû Davud**, Hudûd 11/4385; **Tirmizî**, Hudûd, 16/1446; **Nesaî** Kat'u's- Sârik, 8.

[9] **Nesaî**, Kat'u's, Sârik, 8.

RİVÂYETLER

Bir rivâyette Enes, (Ebû Bekr yerine) "Rasûlullah (as.) kesti" demiştir. **Nesaî** der ki: "Doğrusu birinci rivâyettir."

Hadîsi **Nesaî** tahric etti.

١٨٧٢ـ (د س ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) أنّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم **«أوَّلُ مَنْ قطعَ في مجَنٍ قيمتُه دينارٌ ، أو عشرةُ دراهم »**. هذه رواية أبي داود.

وفي رواية النسائي عن عطاء مرسلا قال: «أدْنَى ما يُقْطَعُ فيه ثَمَنُ المجَنِّ قال: وثَمَنُ المجَنِّ عشرةُ دراهم». وفي أخرى مسندا ، قال : « كان ثَمنُ المجَنِّ على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم يُقَوَّمُ عَشْرَةَ دراهم»

1,872- Abdullah b. Abbas anlatıyor:

Rasûlullah (as.), kıymeti bir dinar veya on dirhem olan bir kalkandan dolayı kesme cezası uygulayan ilk şahsiyettir."[10]

RİVÂYETLER

Bu, **Ebû Davud**'un rivâyetidir.

Nesaî'nin Ata'dan yaptığı mürsel bir rivâyette de; "kesme cezası uygulanan en az miktar bir kalkan değeri kadar olan miktardır. Bir kalkan değeri ise on dirhemdir" demiştir.

Yine **Nesaî**'nin, müsned olarak yaptığı bir başka rivâyette ise şunları söylemiştir:

"Bir kalkanın değeri Hz.Peygamber zamanında on dirhem olarak hesaplanırdı."

١٨٧٣ـ (ط ـ عمرة بنت عبد الرحمن رحمها اللَّه) قالت : « إنَّ سارقا سَرَق في زمن عثمانَ بن عفان أُتْرُجَّةَ ، فأمَرَ بها عثمانُ أن تُقَوَّمَ ، فَقُوِّمَتْ بثلاثة دراهم من صَرْفِ اثْني عَشَرَ درهما بدينار ، فقطعَ عثمان يَدَهُ ». أخرجه الموطأ.

1,873- Amra bint Abdurrahman anlatıyor:

---

[10] **Ebû Davud**, Hudûd, 11/4387; **Nesaî**, Kat'u's-Sârik, 8.

"Hz. Osman zamanında bir hırsız, bir ağaç kavunu çalmıştı. Hz. Osman buna fiyat belirlenmesini emretti. Ona, on iki dirhemin bir dinar karşılığı olduğu hesabına göre, üç dirhem fiyat biçildi. Bunun üzerine Hz. Osman hırsızın elini kesti."[11]

١٨٧٤– (س – عبد الله بن مسعود رضي الله عنه) « أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قطع في قيمة خمسة دراهم». أخرجه النسائي.

1,874- Abdullah b. Mes'ûd anlatıyor:

"Hz. Peygamber, beş dirhem kıymetinde olan şeyden dolayı kesme cezası uyguladı."[12]

١٨٧٥– (س – أيمن بن أم أيمن الحبشية رضي الله عنهما) قال : «لم يقطع النبيُّ صلى الله عليه وسلم السارق إلاَّ في ثَمَن المِجَنِّ وثمنُ المِجَنِّ يومئذ دينارٌ».
وفي رواية: «عشرةُ دراهم». وفي أخرى : « أقَلَّ من ثَمنِ المِجَنِّ » ولم يُعيِّنْهُ.
أخرجه النسائي ، وقال : وأيْمَنُ ما أحسبُ أنَّ لحديثه صحة.

1,875- Eymen b. Ümmü Eymen el-Habeşiyye anlatıyor:

"Hz. Peygamber, bir kalkan değerinde olmayan şeyden dolayı hırsıza kesme cezası uygulamamıştır. O zamanlar kalkanın değeri bir dinardı."[13]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette de, "o zamanlar kalkanın değeri on dirhemdi" diye geçmektedir.

Bir başka rivâyette ise, "(Hz. Peygamber zamanında bir) kalkan değerinden daha az olan şeyden dolayı hırsızın eli kesilmezdi (demiş, ama kalkanın değerini) belirlememiştir."

---

[11] **Muvatta**, Hudûd, 7/23.

[12] **Nesaî**, Kat'u's-Sârik, 8.

[13] **Nesaî**, Kat'u's-Sârik, 8.

Hadîsi **Nesaî** tahric etmiş ve "Eymen hadîsinin sıhhatli (bir yönü) olduğunu zannetmiyorum" demiştir.

١٨٧٦ـ (س ــ **عمرو بن شعيب** رحمه اللّٰه) عن أبيه عن جده ، قال : « كان ثَمن المِجَنِّ على عهد رسولِ اللّٰه صلى الله عليه وسلم عشرةَ دراهم ». أخرجه النسائي.

1,876- Amr b. Şuayb babasından, o da kendi babasından rivâyet etmiştir:

"Hz. Peygamber zamanında kalkanın değeri on dirhemdi."[14]

١٨٧٧ـ (خ م س ــ **أبو هريرة** رضي الله عنه) أنَّ رسولَ اللّٰه صلى الله عليه وسلم قال: «**لَعَنَ اللّٰهُ السَّارِق يَسْرِقُ البَيْضَةَ فَتُقْطَع يَدهُ ، ويسرق الحَبْلَ فَتُقطع يده** ».

قال الأعمش : « كانو يَرونَ أنه بيَضُ الحديد ، وإن منَ الحِبال ما يساوي دراهم ».

أخرجه البخاري ومسلم والنسائي.

1,877- Ebû Hureyre anlatıyor: "Hz. Peygamber buyurdular ki:

"Hırsıza Allah lanet etsin; adam yumurta çalar eli kesilir, ip çalar eli kesilir."[15]

A'meş der ki: "Râvîler, hadîste zikri geçen yumurtanın, miğfer olduğunu, bazı iplerin değerinin de (üç) dirheme denk geldiğini söylerlerdi."

İZAH

Yukarıda da ifade olunduğu üzere[16] bu hadîs, hırsızlık suçundan dolayı ceza uygulanması için çalınan malın belli bir miktara ulaşmasının şart olmadığını, az bir şeyden dolayı da ceza uygulanması gerektiğini savunan **Zâhirîler**'le **Hâricîler**'in delilleri arasında bulunmaktadır. Hadîs yumurta ve ip gibi basit şeylerden dolayı da ceza uygulanacağını ifade etmektedir. Ancak, **A'meş**'inde

---

[14] **Nesaî**, Kat'u's-Sârik, 8.

[15] **Buharî**, Hudûd, 7, 13; **Müslim**, Hudûd, 1/7; **Nesaî**, Kat'u's-Sârik, 1.

[16] Bkz., 1869 nolu hadîsin izahı.

dediği gibi bazı yorumcular, hadîste geçen yumurtayı, harpte başa giyilen miğfer, ipi de gemi halatı olarak yorumlamışlardır ki, bunlardan her birinin değerinin daha başka hadîslerde geçen, çeyrek dinar, üç dirhem gibi miktarlara ulaştığı açıktır. Dolayısıyla bunlara göre bu hadîs çalman malda asgarî miktar aranmasına engel bir hüküm içermemektedir. Fakat bazı âlimler bu yoruma katılmamışlardır. Bunlar şöyle düşünmüşlerdir: Burada kıymetli bir şeyden dolayı değil, değersiz bir şeyden dolayı ayıplama söz konusudur. Pek kıymetli bir mal çaldığı için cezalandırılan hırsıza nispetle değersiz bir şeyden dolayı cezalandırılan daha çok ayıplanır. Mesela, *"yazıklar olsun filana ki çürük bir ipten dolayı hapsi boyladı"* denir, denir. **Nevevî** de **"Doğrusu bundan maksat, ehemmiyetsiz bir mal karşılığında kaybettiği elin büyüklüğüne işarettir..."** demiştir.

Hadîste geçen **"Allah hırsıza lanet etsin"** ifadesinden, bazıları, şahsı belirlenmeyen isyankârlara lanet okumanın câiz, muayyen kimseye lanet okumanınsa câiz olmadığı hükmünü çıkarmışlardır. Bazıları ise, muayyen şahıs da olsa suçluya ceza uygulanmadan önce lanet okumak câiz, hadler günahlara kefâret olacağı için ceza uygulandıktan sonra câiz değildir, demişlerdir. Hadîste geçen "**lanet**" ifadesini hakiki manasında değil de nefret ifadesi olarak değerlendirenler de olmuştur.[17]

١٨٧٨ــ (د س ــ أبو أمية المخزومي رضي الله عنه) « أَنَّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم أُتِيَ بِلِصٍ قد اعتَرَفَ اعْتِرافا ، ولم يُوجَد معه متاعٌ ، فقال [له] رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **مَا إخَالُكَ سَرَقتَ** ؟ فقال : بَلى ، فأعَادَ عليه مَرّتين - أو ثلاثا - كُلُّ ذلك يَعتَرِفُ ، فَأَمَرَ بِهِ فَقُطِعَ، وجِيءَ به ، فقال له رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **اسْتغفِرِ اللَّه وتُبْ إليه** ، فقال الرجل : أَستغفرُ اللَّه وأتوبُ إليه ، فقال رسولُ اللَّه : **اللَّهُمَّ تُبْ عليه** - ثلاثا ». هذه رواية أبي داود.

---

[17] Bkz., **Nevevî**, XI, 185; **Fethu'l-Bârî**, XII, 72-73; **Aynî**, XXIII, 272; **Davudoğlu**, XIII, 4787-4788.

وعند النسائي مثله ، ولم يقل : « فأعاد مرتين – أو ثلاثا » ، ولا قال في الآخر «ثلاثا».

1,878- Ebû Ümeyye el-Mahzûmî anlatıyor:

"Hz. Peygamber'e, suçunu itiraf eden bir hırsız getirilmişti. Ama yanında herhangi bir eşya bulunmamakta idi. Hz. Peygamber ona;

"- **Ben senin hırsızlık yaptığını sanmıyorum"** buyurdu. Adam;

"- Evet (çaldım)" dedi. Hz. Peygamber, sözünü iki veya üç kere tekrarladı, adam her defasında itirafa devam etti. Bunun üzerine emir buyurdu ve adamın eli kesildi. Daha sonra adam Hz. Peygamber'in huzuruna getirildi. Rasûlullah (as.) ona;

"- **Allah'tan bağışlanmayı dile ve ona tövbe et!"** buyurdu. Adam;

"- Allah'tan bağışlanmayı diliyor ve ona tövbe ediyorum" deyince Hz. Peygamber üç kere;

"- **Allahım onun tövbesini kabul buyur"** diye dua etti.[18]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet **Ebû Davud**'a aittir.

Nesaî'nin rivâyeti de buna benzemektedir. Ancak, orada "Rasûlullah (as.) sözünü iki veya üç kere tekrarladı" ifadesi ile hadîsin sonundaki "üç kere" ifadesi bulunmamaktadır.

İZAH

Hırsızlık suçunun ispat vasıtalarından biri suçlunun itirafıdır. Bu konuda herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Ancak itirafın sayısı müctehitler arasında tartışmalıdır.

İbn Ebî Leylâ, İbn Şübrüme, Züfer, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye veya gibi âlimler bu hadîsi de dikkate alarak, bunun asgarî iki olması lazım geldiğini söylemişlerdir. Bu görüş, **Hz. Ali** ve **Ebû Yusuf**'tan da rivâyet edilmişti. **Ata, Servî, Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî, Muhammed b. el-Hasen**, bir rivâyette **Ebû Yusuf** ise, suçun sübûtu

---

[18] **Ebû Davud**, Hudûd, 874380; **Nesaî**, Kat'u's-Sârik, 3.

için tek itirafı yeterli görmüşlerdir. Bunlar, hadîste geçen sayının, asgarî miktarı belirlemek için değil, itirafçıdan haddi düşürecek şeyi telkin etmek, suçun sabit olmasında aşırı titizlik göstermek içindir. Nitekim aynı hadîsteki Hz. Peygamber'in **"üç kere senin hırsızlık ettiğini zannetmiyorum"** şeklindeki ifadesinin de buna delâlet ettiğini, ayrıca hadîste "**üç kere**" ifadesi de geçtiği halde, itirafın asgari üç kere olması lazım geldiğini söyleyen hiçbir müctehidin bulunmadığını söylemişlerdir.

Yine bu hadîs, had gerektiren bir suç itirafçısına, itirafından vazgeçmesi telkininde bulunmanın meşrûiyetine, hatta müstehaplığına delil sayılmıştır.

Keza bu hadîs, kendisine had cezası uygulanmış kimseye, istiğfar etmesini telkin etmenin, istiğfar etmesi durumunda da ona duada bulunmanın meşrûiyetine delâlet etmektedir.

Ayrıca bazı âlimler bu hadîsteki Hz. Peygamber'in ceza uygulanmış olan şahsa tövbe etmesi ve af dilemesi telkininden hareketle, mücerret ceza uygulamasının günaha kefaret olmayacağına, esas keffâretin tövbe ile gerçekleşeceğine hükmetmişlerdir.[19]

١٨٧٩ـ (خ م ت د س ـ عائشة رضي اللّه عنها) قالت : « إنَّ قُرَيشا أَهَمَّهُمْ شَأنُ المرأَةِ المَخزوميَّةِ التي سَرَقَتْ ، فقالوا : مَنْ يُكلِّمُ فيها رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم ؟ فقالوا : ومَنْ يَجترِيءُ عليه إلا أُسامَةُ بن زَيدٍ ، حِبُّ رسولِ اللّه صلى الله عليه وسلم ؟ فَكلَّمَهُ أُسَامَةُ ، فقال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم : **أتَشفَعُ في حدٍ مِنْ حُدودِ اللّه** ؟ ثم قام فاختْطَبَ ، ثم قال : **إنما أهلك الذين قبلكم : أنَّهمْ كانوا إذا سَرقَ فيهم الشَّريفُ تَرَكُوه ، وإذا سَرَقَ فيهم الضعيف أقاموا عليه الحدّ. وَأيْمُ اللّهِ لَوْ أنَّ فاطمةَ بنْتَ محمدٍ سَرَقَت لقطعتُ يَدَها**».

---

[19] Açıklamalar için bkz., **İbn Kudâme**, X, 291-292, 294; **Şevkânî**, VII, 141-142; **Bezlu'l-Mechûd**, XVII, 323.

وفي أخرى نحوه بمعناه، وفيه : « **أنَّ بني إسرائيل كان إذا سَرَقَ فيهم الشريفُ تركوهُ** ».

وفي أخرى : « أَنَّ قُرَيشا أهَمَّهمْ شَأْنُ المرأَة التي سَرَقَتْ في غَزْوَة الفتح »، وفيه : « أنَّ أُسَامَةَ كَلَّمَهُ ، فتلَّونَ وجهُ رسول اللَّه صلى الله عليه وسلم ، فقال : **أتشفَعُ في حَد من حُدود اللَّه** ؟ فقال أُسَامَةُ : استَغفِرْ لي يا رسولُ اللَّه، فلما كان بالعَشيِّ قَامَ فَاختَطَبَ، فَأَثْنى على اللَّه بما هو أهْلُهُ، ثم قال: **أمَّا بعدُ، فإنما هَلَكَ الّذين من قَبلكُمْ**... ثم ذكر الحديث، وقال في آخره : ثم أمَرَ بتلك المرأة التي سَرقَتْ فَقُطِعَتْ يَدُها ، قالت عائشةُ : فَحَسُنَتْ تَوْبَتُها بعدُ وتَزوَّجَتْ ، وكانَتْ تَأْتي بعد ذلك فَأَرفَعُ حاجَتَها إلى رسول اللَّه صلى الله عليه وسلم ». هذه روايات البخاري ومسلم.

ولمسلم أيضا : قالت : « كانت امْرَأَةٌ مَخزُوميَّةٌ تَستعيرُ المتاعَ وتَجْحدُهُ ، فَأمَرَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم بقطع يدها، فأَتى أهْلُها أُسَامَةَ فَكَلَّمُوهُ، فَكَلَّمَ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم فيها ». قال: ثُمَّ ذكر الحديث بنحو ما تقدَّمَ.

وأخرج الترمذي الرواية الأولى. وأخرج أبو داود الرواية الأولى والثالثةَ والرابعةَ.

وله في أخرى : قالت : « اسْتَعارَتْ امْرأَة – يعني : حُليا – على أَلسنة أُناسٍ يُعْرَفُون ولا تُعْرَفُ هيَ ، فَبَاعَتْهُ ، فَأخذَتْ ، فأُتِيَ بها إلى رسول اللَّه صلى الله عليه وسلم ، فَأمَرَ بِقَطْعِ يَدِها ، وهي التي شفَعَ فيها أُسَامَةُ بْنُ زيد ، وقال فيها رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم ما قال ».

وأخرج النسائي الرواية الأولى. وله في أخرى بنحو من هذه الروايات ، وقال : إن رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال لأُسامةَ : « **إنَّ بني إسْرائيلَ هَلَكوا بمثلِ هذا ، كانُوا إذا سَرَقَ فيهم الشريفُ تَركُوهُ**... الحديث ». وفي أخرى له بنحو ذلك، وفيه قول عائشة عن توبتها، ورفعها حَاجَتها إلى رسول اللَّه صلى الله عليه وسلم.

وله في أخرى نحو رواية أبي داود الأولى ، وفيها : « فَبَاعته وأَخَذَتْ ثَمَنَهُ ، فَأُتِيَ بها رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم ، فَسعَى أهلُها إلى أُسَامَةَ بن زَيْد ، فَكَلَّمَ رسولَ اللَّه صلى الله

عليه وسلم فيها، فتَلَوَّنَ وَجْهُ رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو يُكَلِّمُهُ فقال أُسامة: «استَغْفِرْ لي يا رسول الله».

وذكر الحديث والخُطبة وما قال النبيُّ صلى الله عليه وسلم كما سبق وقال في آخرها: «ثُمَّ قَطَعَ تلك المرأة».

1,879- Hz. Âişe anlatıyor:

"Hırsızlık yapan Mahzumlu[20] bir kadının durumu Kureyş'i çok üzdü. *'Bu kadın hakkında Hz. Peygamber ile kim konuşur?'* diye araştırma yaptılar. Sonunda *'buna ancak, Rasûlullah'ın (as.) çok sevdiği Üsâme b. Zeyd cesaret edebilir'* dediler. Üsâme Hz. Peygamber ile konuştu. Hz. Peygamber ona;

"- Allah'ın belirmemiş olduğu cezalardan biri konusunda şefaatçi mi oluyorsun?" dedi. Sonra da kalkıp bir konuşma yaptı ve şunları söyledi:

"Allah sizden öncekileri şu yüzden helak etmiştir: Onlar, içlerinden itibarlı birisi hırsızlık yaptığında onu bırakırlar, güçsüz birisi hırsızlık yaptığında ise ona ceza uygularlardı. Allah'a yemin olsun ki, eğer Muhammed'in kızı Fatıma hırsızlık yapmış olsaydı, onun da elini keserdim."[21]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette de, mana itibariyle benzer ifadeler geçmektedir. Ayrıca orada şu ifadeler de yer almaktadır: **"İsrailoğulları, aralarında itibarlı biri hırsızlık yaptığında onu bırakırlardı."**

Bir başka rivâyette ise; "Mekke'nin Fethi gazvesi sırasında hırsızlık yapan bir kadının durumu Kureyş'i çok üzmüştü…" diye geçmekte, ayrıca şu ifadeler bulunmaktadır:

---

20 Mahzûm, Kureyş soyundan Mahzûm b. Yakaza'ya nispet edilen bir kabile adıdır.

21 **Buharî**, Hudu, 11, 12, 14; Şehâdât, 8; Enbiyâ, 50; Fedâilü'l-Ashâb, 18; Meğâzî, 52; **Müslim**, Hudûd, 2/8-9; **Tirmizî**, Hudûd, 671430; **Ebû Davud**, Hudûd, 4/4373, 4374; **Nesaî**, Kat'u's-Sârik, 5.

"Üsâme Hz. Peygamber ile konuştu. Rasûlullah'ın (as.) yüzünün rengi değişti ve;

"- **Allah'ın belirlemiş olduğu cezalardan biri hakkında aracı mı oluyorsun?"** buyurdu. Bunun üzerine Üsâme;

"- Benim için istiğfarda bulun ya Rasûlallah" diye özür beyan etti. Akşam olunca Hz. Peygamber kalkıp bir hutbe irad etti. Layık olduğu şekliyle Allah'a senâda bulunduktan sonra şunları söyledi:

"Sizden öncekiler şu sebeple helâk olmuşlardır..." Burada râvî hadîsi yukarıda geçtiği şekliyle nakletmekte, sonunda da şunları söylemektedir: "Bundan sonra Hz. Peygamber emir buyurdu ve hırsızlık yapan o kadının eli kesildi."

Hz. Âişe der ki: "Bundan sonra kadın güzelce tövbe etti ve evlendi. Bu olaydan sonra kadın zaman zaman bana gelirdi, ben de onun ihtiyacını Rasûlullah'a (as.) arzederdim."

Bunlar, **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir.

Yine **Müslim**'e ait başka bir rivâyette de Hz. Âişe şunları söylemektedir:

"Mahzum kabilesine mensup bir kadın, eşyayı ödünç alır sonra da onu inkâr ederdi. Rasûlallah (as.), onun elinin kesilmesini emir buyurdu. Âilesi, Üsâme'ye gelip durumu anlattılar. Üsâme de konuyu Hz. Peygamber'le görüştü." Sonra râvî, hadîsi yukarıda geçtiği şekliyle nakletmiştir.

İlk rivâyeti **Tirmizî**, birinci, üçüncü ve dördüncü rivâyetleri **Ebû Davud** da tahric etmiştir.

Ebû Davud'un başka bir rivâyeti de şöyledir: Hz. Âişe demiştir ki:

"Bir kadın, kendisi tanınmadığı halde, tanınmış kimseler adına bir süs eşyası ödünç aldı ve onu götürüp sattı. Kadın yakalanıp Hz. Peygamber'e getirildi. Hz. Peygamber de onun elinin kesilmesini emretti. İşte Üsâme b. Zeyd'in kendisine şefaatçi olduğu ettiği kadın bu idi. Onun hakkında Rasûlullah da söylediğini söylemişti."[22]

Birinci rivâyeti **Nesaî** de tahric etmiştir.

---

[22] **Ebû Davud**'un elimizdeki matbu nüshasında bu ifadeler bulunmamaktadır.

Onun, bütün bu rivâyetlere benzer başka rivâyeti daha vardır. Orada şunlar geçmektedir:

"Rasûlullah (as.), Üsâme'ye demiştir ki:

"Şüphesiz İsrâiloğulları buna benzer şey yüzünden helâk oldular. Onlar, içlerinden itibarlı biri hırsızlık yapınca onu bırakırlardı..."

Onun buna benzer bir başka rivâyeti daha vardır. O rivâyette Hz. Âişe'nin, o kadının tövbesi, onun isteklerini Hz. Peygamber'e arzı hakkındaki sözleri de yer almaktadır.

Yine **Nesaî**'nin, **Ebû Davud**'un ilk rivâyetine benzer diğer bir rivâyetinde de şunlar geçmektedir:

"Kadın onu, (ödünç aldığı süs eşyasını) sattı ve parasını aldı. Sonra kendisi Hz. Peygamber'e getirildi. Âilesi Üsâme b.Zeyd'e koştular. Üsâme de o kadın hakkında Hz. Peygamber'le konuştu. Üsâme konuşurken Rasûlullah'ın (as.) yüzü renkten renge giriyordu. (Bunu fark eden) Üsâme (Hz. Peygamber'den özür diledi ve);

"- Ya Rasûlallah, benim için istiğfarda bulun" diye rica etti.

Râvî burada hadîsi, hutbeyi ve Hz. Peygamber'in söylediklerini yukarıda geçtiği gibi nakletmiş, sonunda da "Hz. Peygamber bu kadının elini kesti" demiştir.

İZAH

Hadîs şarihlerinin verdiği bilgiye göre, harsızlık olayını gerçekleştiren kadın **Fatıma binti Esved**'dir. O, Kureyş'ten Benû Mahzûm gibi itibarlı bir kabileye mensuptur. İçlerinden birine böyle yüz kızartıcı bir suçtan dolayı uygulanacak, el kesme gibi haysiyet kırıcı bir ceza, kabile mensuplarına ağır geldiğinden, onlar kadını bu cezaya muhatap olmaktan kurtarmanın çarelerini düşünmüşler, bunun için o zamanın tek karar mercii olan Hz. Peygamber'e başvurmanın yollarını araştırmaya koyulmuşlardı. Konuyu Hz. Peygamber'e bizzat götürmeye cesaret edemediklerinden, Hz. Peygamber tarafından çok sevildiğini bildikleri, sözünün dinleneceğini düşündükleri, Hz. Peygamber'in İslâm öncesi dönemdeki evlatlığı olan **Zeyd**'in oğlu **Üsâme**'yi aracı yapmışlardı.

Hadîsin metninden de anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber buna çok kızmış, Allah'ın hükümleri karşısında hatır ve gönüle yer bulunmadığını, olayı gerçekleştirenin kendi kızı bile olsa suçun gerektirdiği cezadan kurtulamayacağını yeminle ifade etmiş ve geçmiş ümmetlerin, insanlar arasında ayırım yaparak, itibarlı gördüklerinin suçlarını örtmek, zayıf gördüklerine karşı da kanun adamı kesilmek yüzünden helâk edildiklerini bildirmiştir.

Bu olay, **"kanunları, güçlülerin delip geçtiği, zayıfların ise takılıp kaldığı örümcek ağı gibi"** olduğu düşüncesine İslâmî anlayışta yer bulunmadığını göstermesi bakımından çok önemlidir.

Hadîs, suçluyu cezadan kurtarmak için şefaatçi/aracı olmayı yasaklamaktadır. Mahmekeye intikal etmiş had cezalarında aracı olmanın ve aracılığı kabul etmenin haram olduğu konusunda âlimler arasında herhangi bir tartışma da bulunmaktadır. Ancak henüz mahkemeye intikal etmemiş had gerektiren suçlarda aracılık yapılıp yapılamayacağı konusu ise tartışmalıdır: Ekseri âlimler, buna cevaz vermişler; hatta bunu müstehap saymışlardır. Bu görüşün dayanağı, toplumda suçların mümkün mertebe gizlenmesinin uygun olacağını ifade eden hadîslerdir. Bu görüşte olan âlimler bu hadîsleri, henüz mahkemeye intikal etmemiş, had gerektiren suçlara hamletmişlerdir.

Had gerektirmeyip ta'zîr gerektiren suçlarda böyle bir ayırıma gidilmeksizin aracılığa cevâz verilmiştir. Hatta **İbn Abdülberr** bu konuda görüşbirliği bulunduğunu söylemiştir.

Geçen hadîs metinlerinde de görüldüğü üzere, bu hadîsin bazı rivâyetlerinde, Mahzûmlu kadının, ödünç aldığı eşyayı inkâr etmesi nedeniyle hırsızlık cezasına çarptırıldığı ifade edilir. Bundan hareketle bazı âlimler, ödünç alınan eşyanın inkârı da hırsızlık cezasını gerektirir, demişlerdir. **Zâhirîler, Hâricîler, İshak b. Râhûye** ve **Züfer**'in görüşleri ile **Ahmed b. Hanbel**'in bir görüşü de böyledir. Çoğunluk ulema ise bu görüşe katılmamış; ödünç alınan bir malın inkârı el kesme cezasını gerektiremz; zira Kur'ân ve Sünnet, hırsızın elinin kesilmesini gerektirmektedir, ödünç alınan bir malın inkârı ise hırsızlık kapsamına girmez, demişlerdir. Bunlara göre, bahsi geçen kadının elinin kesilmesinin sebebi, ödünç aldığı şeyleri inkâr etmesi değil, hırsızlık yapmasıdır. Yani ceza, hırsızlığından dolayı

uygulanmıştır. Nitekim hadîsin diğer pek çok rivâyetinde bu açıkça ifade olunmuştur. Bazı rivâyetlerde, kadının ödünç aldığı şeyleri inkârından bahsedilmesi, elinin o yüzden kesildiğini belirtmek için değil, kadını tavsif ve tarif etmek, yani kadının böyle bir özelliği ile tanınan birisi olduğunu belirtmek içindir. Bu rivâyetin, diğer çoğunluğun rivâyetlerine muhalif, şâz bir rivâyet olduğunu, dolayısıyla bununla amel olunmayacağını söyleyenler de vardır.

İbn Kudâme, ödünç alma dışındaki, vedîa gibi, diğer emanet malları inkârın hırsızlık cezasını gerektireceğini söyleyen herhangi bir âlimin bulunduğunu bilmediğini söylerken; **Şevkânî**, vedîa/emanet malın inkârının da âriye/ödünç malın inkârı gibi olduğunu ileri sürer.

Ayrıca bu hadîs, istenmeden yemin etmenin cevâzına da delil sayılmıştır.[23]

١٨٨٠ـــ (د س ـــ عبد اللّه بن عمر بن الخطاب رضي اللّه عنهما) « أَنَّ امرأَةً مَخْزُومِيَّة كانت تَستَعِيرُ المَتاعَ وتَجحَدُهُ ، فأمر النبي -صلى الله عليه وسلم- بها فَقُطِعَتْ يَدُهَا ».

قال أَبو داود رواه جُويرِيَةُ عن نافعٍ عن ابن عمر أَو عن صَفِيَّةَ بنتِ أبي عُبَيْدٍ وزاد فيه «وأنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قام خطيبا، فقال: **هل من امرأةٍ تائبةٍ إلى اللّٰه ورسوله؟** ثلاثَ مَراتٍ وتلك شاهدةٌ فلم تَقُمْ و لم تَتكلَّمْ».

وفي رواية عن نافعٍ عن صَفِيَّةَ بنتِ أبي عُبَيدٍ قال فيه : « فَشُهِدَ عليها ».

هذه روايةأبي داود. وفي رواية النسائي: «كانتْ تَستَعيرُ مَتاعا على ألسنة جَارَاتها فَتَجحَدُهُ»

وفي أخرى: «كانت تَسْتَعيرُ الحُليَّ للنَّاسِ ثم تُمسكُهُ، فقال رسُولُ اللّه صلى الله عليه وسلم : **لِتَتُبْ هذه المرأةُ إلى اللّه ورسولِه**، وتَرُدَّ مَا تأخُذُ على القومِ، ثم قال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم: **قُم يا بلالُ فَخُذ بيدها**، فاقطعها».

---

[23] Açıklamalar için bkz., **Nevevî**, *Şerh*, XI, 186-188; **İbn Kudâme**, X, 240-241; **Aynî**, XXIII, 277; **Şevkânî**, VIII, 112-114;139-140; **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 32-36;66-69; **Davudoğlu**, VIII, 345-346; **Canan**, VI, 266.

وفي رواية : « أن امرأة كانت تستعير الحلي في زمان رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فاستعارت من ذلك حليا ، فجمعته ثم أمسكته ، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : **لتتب هذه المرأة وتؤدي ما عندها** – مرارا – فلم تفعل ، فأمر بها فقطعت ».

1,880- Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb anlatıyor:

"Mahzûm oğullarından bir kadın ödünç eşya alır, sonra onu inkâr ederdi. Hz. Peygamber emir buyurdu, kadının eli kesildi."[24]

RİVÂYETLER

Ebû Davud der ki: "Bu hadîsi Cüveyriye Nâfi'den, o da İbn Ömer veya Safiye binti Ebî Ubeyd'den rivâyet etmiş ve şu ilavede bulunmuştur:

"Hz. Peygamber konuşmak üzere ayağa kalktı ve üç kere;

"- Azîz ve Celîl olan Allah'a ve Rasûlüne tövbe eden bir kadın var mı?" diye sordu. O sırada o kadın orada bulunduğu halde ayağa kalkmadı, konuşmadı da."

Nâfi'nin Safiye binti Ebî Ubeyd'den yaptığı bir rivâyette de "kadının aleyhine şahitlik yapılmıştı" demektedir.

Bunlar, **Ebû Davud**'un rivâyetleridir.

Nesaî'nin rivâyeti ise şöyledir: "Kadın, komşuları adına ödünç eşya alıyor ve onu inkâr ediyordu."

Yine **Nesaî**'ye ait bir başka rivâyet de şöyledir:

"Kadın, insanların zinet eşyasını ödünç alır, sonra onu alıkor geri vermezdi. Bunu duyan Rasûlullah (as.);

"- Bu kadın, Allah ve Rasûlüne tövbe etsin ve aldıklarını da sahiplerine geri versin!" dedi. Sonra (kadının dinlemediğini görünce);

"- Kalk ya Bilal, al bu kadının elini kes!" buyurdu."

Nesaî'nin diğer bir rivâyeti de şöyledir:

---

[24] **Ebû Davud**, 15, r.4395; **Nesaî**, Kat'u's,-Sârik, 5.

"Hz. Peygamber zamanında bir kadın insanlardan ödünç zinet eşyası alırdı. Bu süs eşyalarını ödünç alarak topladı, sonra da onları yanında alıkoydu. (Bunu duyan) Rasûlullah (as.) defalarca;

"- Bu kadın tövbe etsin ve yanındakileri sahiplerine geri versin!" dedi. Fakat kadın bunu yapmadı. Hz. Peygamber de onun elinin kesilmesini emir buyurdu ve kadının eli kesildi."

١٨٨١ـــ (س ـــ سعيد بن المسيب رحمه اللّٰه) : « أن امرأة من بني مَخْزُوم استعارَتْ حُليا على لسان أُناس ، فَجحدَتْهُ ، فأمر بها النبيُّ صلى الله عليه وسلم فَقُطِعَتْ ».
أخرج النسائي.

1,881- Saîd b. el-Müseyyeb anlatıyor:

"Mahzûm oğullarından bir kadın (tanınmış) insanlar adına bir süs eşyası ödünç aldı, sonra onu inkâr etti. (Bunu duyan) Hz. Peygamber kadının elinin kesilmesini emretti ve eli kesildi."[25]

İZAH

Bu iki hadîs de, ödünç aldığı malı inkâr eden kimseye dahi had cezası uygulanacağına delâlet etmektedir. Konuya ilişkin görüşler ve tartışmalar bir önceki hadîsin izahında geçmiştir.

---

[25] **Nesaî**, Kat'u's-Sârik, 5.

الفصل الثاني

فيما لا يوجب القطع

II- CEZA GEREKTİRMEYEN HIRSIZLIKLAR

١٨٨٢ــ (ت د س ــ عبد اللّه بن عمرو بن العاص رضي اللّه عنهما) « أن رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم سُئِلَ عن الثّمرِ المُعَلَّق؟ فقال: من أَصَابَ بِفِيه من ذي حاجة، غَيْرَ مُتخذٍ خُبنة، فلا شيءَ عليه». هذه رواية الترمذي.

وزاد أبو داود والنسائي : « وَمَنْ خَرَجَ منه بشيء فَعَليه غَرامَةُ مثله والعُقُوبةُ ، ومَنْ سَرَق منه شَيْئا بعد أَنْ يُؤويه الْجَرينُ فَبَلَغَ ثَمَنَ المِجَنِّ فَعليه القطْعُ ، ومَن سَرَقَ دون ذلك فعليه غَرامَةُ مثْلَيْه والعقوبةُ ».

وفي أخرى للنسائي قال: «سُئِلَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم في كَم تُقْطَعُ اليَد؟ قال: لا تُقطعُ في ثمرٍ مَعلّق فإذا ضمَّهُ الْجَرينُ قُطعت في ثَمنِ المجَنِّ ولا تُقْطَعُ في حَريسة الجبل فإذا ضَمَّهَا المُراحُ قُطعت في ثَمنِ المَجَنِّ».

وفي أخرى له : « أن رجلا من مُزَيْنَةَ أتى رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم ، فقال : يا رسولَ اللّه، كيف تَرَى في حَريسةِ الجَبلِ ؟ قال : هي ومِثْلُها والنَّكالُ ، وليس في شيء من الماشيَة قطعٌ إلا فيما أواه المُراحُ فبَلَغ ثَمَنَ المجَنِّ ، ففيه قَطْعُ اليد ، ومالم يَبْلُغْ ثمنَ المجَنِّ ، فَفيه غَرامَةُ مثْليْه وَجَلَداتُ النَّكال ، قال : يا رسول اللّه ، كيف تَرَى في الثّمرِ المُعَلّق ؟ قال : هو ومثلُهُ مَعَهَ والنَّكالُ، وليس في شيء من الثَّمَر المعلَق قطعٌ ، إلا فيما آواه الجَرينُ ، فما أخذ من الجَرين ، فَبَلَغَ ثمَنَ المجنِّ ففيه القطع ، ومالم يَبْلُغْ ثمنَ المجنِّ ففيه غَرامَةُ مثليه ».

1,882- Abdullah b. Amr b. el-Âs anlatıyor:
"Hz. Peygamber'e dalındaki meyveden sorulduğunda;

"- İhtiyaç sahibi olup eteğine doldurmaksızın (sadece) yiyen kimseye bir şey gerekmez" buyurdu.[26]

RİVÂYETLER

Bu, **Tirmizî**'nin rivâyetidir.

Ebû Davud ile **Nesaî** ise şu ilavede bulunmuşlardır:

"Kim dalındaki meyveden (yanında) bir şey götürürse, ona aldığının mislini ödemek ve ayrıca ceza gerekir. Kim de, meyve kurutulduğu yere/harmana taşındıktan sonra, çalar ve bu bir kalkan değerine ulaşırsa, ona el kesme cezası gerekir. Bundan daha az miktarda çalan kimseye de, onun iki mislini ödemek ve ayrıca ceza gerekir."

Nesaî'nin bir başka rivâyeti de şöyledir: Hz. Peygamber'e;

"- Ne kadar (meyvenin çalışması durumun)da el kesilir?" diye sorulduğunda;

"- Dalındaki meyveden dolayı el kesilmez. Kurutma yerine/harmana taşınır da oradan çılınırsa, bir kalkan değerindeki kadarından kesilir. Dağdaki davardan dolayı el kesilmez. Ağılda bulunduğu (sırada çalınırsa) bir kalkan değeri kadarından kesilir" diye cevap verdi."

Yine **Nesaî**'nin başka bir rivâyetinde şunlar yer almaktadır:

"Müzeyne kabilesinden bir adam Hz. Peygamber'e gelerek;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, dağdaki davarı çalan hakkında ne buyurursun?" diye sordu. Hz. Peygamber;

"- Çaldığını ve bedelini verir, ayrıca te'dip cezası gerekir. (Dağdaki) hayvandan dolayı, el kesme yoktur. Ancak ağılda bulunan ve bir kalkan değerine ulaşan hayvandan dolayı el kesilir. Hayvan kalkan değerine ulaşmazsa, bu durumda onun iki mislini ödemek ve te'dip dayağı gerekir" buyurdu. Adam;

"- Ey Allıah'ın Rasûlü; ya dalındaki meyveyi çalan hakkında ne buyurursun?" diye sorduğunda da, Hz. Peygamber;

---

[26] **Ebû Davud**, Hudûd, 1274390; **Tirmizî**, Buyû', 54/1289; **Nesaî**, Kat'u's-Sârik, 11.

"- Çaldığını ve yanında onun misli kadarını vermek, ayrıca te'dip cezası gerekir. Daldaki meyveden dolayı el kesme yoktur. Ancak kurutma yerine/harmana taşınır da harmandan alınır ve bir kalkan değerine ulaşırsa ondan el kesme cezası gerekir. Eğer (çalınan meyve) bir kalkan değerine ulaşmazsa, o takdirde aldığının iki mislini ödemek gerekir" buyurdu.

İZAH

Değişik rivâyetleriyle hadîs şu hükümleri ihtiva etmektedir:

İhtiyaç sahibi olan kimse, henüz toplanıp kurutma yerine taşınmamış, koruma altına alınmamış meyveden ihtiyacını giderecek kadar yiyebilir. Buna müsaade edilmiştir. Ancak bu müsaade, meyveyi sadece yemekle, yani toplayıp yanında götürmemekle sınırlıdır. Buna riâyet edilmeyerek meyve toplanıp götürülürse bu câiz değildir; haram ve cezayı gerektiren bir davranış olarak değerlendirilmiştir.

Buna verilecek ceza tartışmalıdır: Bazı fakîhler, hadîsin bir kısım rivâyetlerindeki ifadeleri dikkate alarak, alınan meyvenin iki mislinin ödenmesi gerektiğini söylemişlerdir. Bunlardan biri alınan meyvenin karşılığı, diğeri ise cezadır. Dolayısıyla bu rivâyetler, aynı zamanda suçluya malî cezanın verilebileceğine delil teşkil etmektedir. Yine bu hadîsin bazı rivâyetlerinde meyvenin iki mislinin ödenmesine ilave olarak te'dip cezasından bahsedilmekte, diğer bazı rivâyetlerinde ise bu te'dip cezasının kırbaç cezası olduğu ifade edilmektedir. Bu haliyle de rivâyetler, malî ceza ile bedenî cezanın birleştirilebileceğine delâlet etmektedir. Rivâyetlerde bahsi geçen cezalar had değil, ta'zîr cezalarıdır.

Çoğunluk fukaha, dalından alıp götürülen meyvenin iki misliyle ödenmesine taraftar olmamış, bir mislinin verilmesinin yeteceğini savunmuşlardır. **Şâfiî** ve arkadaşları, iki mislinin ödenmesini öngören hadîslerin neshedildiğini söylemişlerdir. İlk görüşü savunan fıkıhçılar, **Hz. Ömer**'in köleleri açlık yüzünden Müzeyneli bir adamın devesini çalıp kesen **Hâtıb b. Ebî Beltaa**'ya, devenin iki misli

kıymetini ödemeye mahkum etmesi olayını da delil olarak kullanmışlardır.[27]

İbn Kudâme'nin ifadesine göre, izah etmekte olduğumuz hadîsin bazı rivâyetlerinde yer alması hasebiyle, yukarıda arzedilen iki mislini ödeme hükmü dağdan/meradan çalınan hayvanlar hakkında da geçerlidir. Daldan çalınan meyve ile dağdan çalınan hayvanın iki misliyle ödeneceği görüşünde olan fakîhler, bu iki olay dışındaki hâllerde hüküm aslına döner, yani mislî mallar misliyle; kıyemî mallar ise kıymetiyle ödenir; bu iki konunun hükmü, hakkında özel delil bulunan istisnâî hükümlerdir, demişlerdir. Bu iki olaya ve **Hâtıb b. Ebî Beltaa** olayına kıyasla, kendisine ait özel koruma yerlerinden yapılmayan tüm hırsızlıklarda, çalınan malın iki misliyle ödenmesi gerektiğini savunanlar da vardır.

Meyve, dalından toplanıp kurutma yerine/harmana taşındıktan, hayvan da yatak yeri olan ağıla geldikten sonra çalınırsa, hırsıza had cezası uygulanır. Çünkü bu durumda bahsi geçen mallar koruma altına alınmış olmaktadır. Koruma altındaki yerlerden yapılan hırsızlık ise, had cezasını gerektiren bir suç oluşturmaktadır.

Yalnız **Ebû Hanîfe** meyve konusunda farklı düşünmektedir. Ona göre, taze meyve harmandan dahi çalınmış olsa haddi gerektirmez. **Ebû Hanîfe** bu hükmü sadece meyveyle de sınırlı tutmamış, et, süt, ekmek gibi çabuk bozulan yiyeceklere; kurutmaksızın bir sene saklanması mümkün olmayan tüm taze ziraî mahsüllere; saman, ot, odun gibi insanların pek değer vermediği, basit ve hakir gördüğü tüm maddelere; kuş, av, kendileriyle av yapılan doğan, şahin gibi aslı itibariyle yabanî ve mübah olan hayvanlara da teşmil etmiştir. **Ebû Hanîfe** bu görüşlerinde bazı hadîslere ve her birinde değişik açılardan tespit ettiği şüpheli durumlara istinat etmiştir. Şüpheli durumlarda hadlerin uygulanmayacağı ise, bütün müctehitlerce kabul görmüş, genel bir kuraldır.

Bu hadîs, aynı zamanda, çalınan malın haddi gerektirmesi için mahrez, yani korunmuş olması şartını da ihtiva etmektedir. Bunu şart koşanlar, delilleri arasında bu hadîsi de kullanmışlardır.[28]

---

[27] Hâtıb b. Ebî Beltea ile ilgili uygulama için bkz., 1892 nolu hadîs.

١٨٨٣ــ (ط ــ عبد اللّه بن عبد الرحمن ابن أبي حسين المكي رحمه اللّه) أن رسول اللّه صلى الله عليه وسلم قال : « لا قَطعَ في ثمرٍ مُعلّق ، ولا في حَريسةِ جبلٍ ، فإذا آواه المُرَاح أو الجرينُ، فالقطعُ فيما بلغ ثمن المجن ». أخرج الموطأ.

1,883- Abdullah b. Abdurrahman b. Ebî Hüseyn el-Mekkî'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) buyurmuştur ki:

"Daldaki meyvenin ve dağdaki hayvanın (çalınmasın)dan dolayı (el) kesme cezası yoktur. Hayvan ağıla gelmiş, meyve de harman yerine taşınmış olur, değeri de kalkan değerine ulaşırsa el kesme cezası gerekir.[29]

١٨٨٤ــ (ط ت د س ــ محمد بن يحيى بن حَبّانَ رحمه اللّه) « أن عبدا سَرَقَ وديا من حَائط، فَغَرَسَهُ في حائط سيِّده ، فخَرَجَ صاحبُ الوَدَيِّ يَلْتَمِسُ وَدِيَّهُ ، فوَجَدَهُ، فاستعدى على العبدِ إلى مَروانَ بنِ الحكم ، فسجَنَ مروانُ العبدَ ، وأراد قَطْعَ يَده ، فانطَلَق سَيِّدُ العبد إلى رافعِ بن خَديجٍ فَسَأَلَهُ عن ذلك؟ فأخبرَهُ : أنَّهُ سَمِعَ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم يقول : لاَ قَطعَ في ثَمرٍ ولا كَثَرٍ - الكَثَرُ: الجُمَّارُ - فقال الرجلُ : فإنَّ مَروانَ بنَ الحكم أخذ غُلاما لي ، وهو يُريدُ قَطْعَهُ ، وأنا أُحبُّ أنّ تَمْشيَ معي إليه فَتُخبِرَهُ بالذي سَمعتَ من رسول اللّه صلى الله عليه وسلم ، فمشى معه رافعٌ إلى مَرْوانَ بن الْحَكم ، فقال : أَخَذْتَ غُلاما لهذا ؟ قال : فما أنتَ صَانعٌ به ؟ قال : أردْتُ قَطعَ يَده ، فقال له رافعٌ : سمعتُ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم يقول : لا قَطْعَ في ثَمرٍ ولا كَثَرٍ ، فأمَرَ مَروانُ بالعبد فأُرسِلَ ». هذه رواية الموطأ وأبي داود.

وفي أخرى لأبي داود بهذا الحديث ، وقال : « فيه فَجَلَدَه مَروَانُ جَلَدَاتٍ وخَلَّى سبيلَهُ ».

وأخرج الترمذي والنسائي المُسْنَدَ منه فقط.

[28] İzah için bkz., **İbn Kudâme**, X, 247-248; 262-264; **Beğavî**, X, 319; **Şevkânî**, VII,135-136; **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 57-58; **Bezlu'l-Mechûd**, XVII,337-338; **Ûdeh**, II, 545-549; **Selâmet Yolları**, IV, 54; **Canan**, VI, 268.

[29] **Muvatta**, Hudûd, 7/22.

1,884- Muhammed b. Yahya b. Habbân anlatıyor:

"Bir köle bir bahçeden küçük bir hurma fidanı çaldı ve onu (götürüp) efendisinin bahçesine dikti. Fidan sahibi hurma fidanını aramaya çıktı ve buldu. Bulunca da köleyi Mervan b. el-Hakem'e şikâyet etti. Mervan köleyi hapsetti ve elini kesmek istedi. Kölenin sahibi, Râfi' b. Hadîc'e gidip bunun hükmünü sordu. Râfi', Rasûlullah'ın (as.);

"- Meyveden ve *keser*'den dolayı kesme yoktur" buyurduğunu işittiğini söyledi. –*Keser*, hurma ağacının göbeği/özüdür.- Adam;

"- Mervan b. Hakem kölemi yakaladı, elini kesmek istiyor, benimle beraber gelip Rasûlullah'tan (as.) duyduğunu ona da haber vermeni isterim" dedi. Râfi' adamla beraber Mervan b. Hakem'e gitti ve;

"- Bunun kölesini mi yakaladın, ona ne yapacaksın?"dedi. Mervan;

"- Elini kesmeyi düşünüyorum" deyince, Râfi' ona;

"- Rasûlullah'ın **'meyveden ve hurma göbeğinden/özünden dolayı kesme yoktur'** buyurduğunu işittim" dedi. Bunun üzerine Mervan emretti ve köle serbest bırakıldı.[30]

RİVÂYETLER

Bu, **Muvatta** ve **Ebû Davud**'un rivâyetidir.

Ebû Davud'un bu hadîsle ilgili başka bir rivâyetinde şu ifadelere de yer verilmiştir: "Mervan köleyi kırbaçlayıp serbest bıraktı."

Tirmizî ve **Nesaî** de hadîsin sadece müsned olan kısmını tahric etmişlerdir.

İZAH

Hadîste "**hurma göbeği/özü**" diye tanımlanan "***keser***" kelimesi, hurma ağacından çıkan, sığır dili şeklinde, içinde süt tadında lezzetli sıvı bulunan yenilir bir maddedir. Hurma koruğu ve çiceği manasına da kullanılır, ki bu da yenilir.

---

30 **Muvatta**, Hudûd, 11/32; **Ebû Davud**, 1274388, 4389; **Tirmizî**, Hudûd, 19/1449; **Nesaî**, Kat'u's-Sârik, 13.

1882 nolu hadîsin izahında teferruatını verdiğimiz, **Ebû Hanîfe**'nin, koruma altında da bulunsa meyve çalışmasından dolayı had gerekmez şeklindeki görüşünün delilleri arasında bu hadîs de bulunmaktadır.[31]

١٨٨٥ـ (جابر بن **عبد الله** رضي اللّه عنهما) أنّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم قال: «**لا قَطْعَ في كَثَرٍ ولا ثَمَرٍ مُعلّقٍ ولا حَرِيسة جَبَل ولا على خِيانةٍ ولا في انتِهَابٍ ولا خَلِيسةٍ**». أخرجه...

1,885- Cabir b. Abdullah anlatıyor: Rasûlullah (as.) buyurdu ki:

"Hurma göbeğinden/özünden, daldaki meyveden, dağdaki hayvandan, emanete hıyânetten, gasp ve soygunculuktan ve el çabukluğu ile aşırılan maldan dolayı kesme cezası yoktur.[32]

١٨٨٦ـ (ت د س ـ جابر بن **عبد الله** رضي اللّه عنهما) أنّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال: «**ليس على خَائِنٍ ، ولا مُنتَهِبٍ ، ولا مُخْتلِسٍ قَطعٌ** ». أخرجه الترمذي والنسائي.

وفي رواية أبي داود قال : قال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم : « **لَيْسَ على المُنتهب قَطعٌ، ومن انْتهبَ نُهْبَةً مَشْهورَةً فلَيْسَ منّا**». قال : وبهذا الإسناد قال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم: « **ليس على الخَائِنِ قَطع** ». وزاد في الآخرى : « **ولا على المُخْتَلِسِ قَطعٌ** ».

1,886- Cabir b. Abdullah anlatıyor: Rasûlullah (as.) buyurdular ki:

"Emanete hıyanet edene, alenen zor kullanarak gasp ve soygun yoluyla alana ve el çabukluğu ile mal aşırana/yan kesiciye el kesme cezası yoktur."[33]

---

[31] Bkz., **Bezlu'l-Mechûd**, XVII, 335; **Tuhfetu'l-Ahvezî**, V, 10; **Haydar Hatipoğlu**, VII, 221.

[32] Hadîsin kaynağı belirtilmemiştir.

[33] **Ebû Davud**, Hudûd, 13/4391; **Tirmizî**, Hudûd, 1871448; **Nesaî**, Kat'u's-Sârik, 13.

RİVÂYETLER

Hadîsi **Tirmizî** ve **Nesaî** tahric etmişlerdir.

Ebû Davud'a ait rivâyet ise şöyledir: Rasûlullah (as.) buyurdu ki:

"Zor kullanarak/gasp ve soygun yoluyla mal alan kimseye kesme cezası yoktur. Kim açıkta bulunan bir malı gasbeder, yağmalarsa, o bizden değildir."

Aynı isnadla yapılan bir başka rivâyette de Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Haine/emanete ihanet edene kesme cezası yoktur."

Başka bir rivâyette de râvî şu ilavede bulunmuştur: **"...Yan kesiciye de kesme cezası yoktur."**

İZAH

Hadîste bahsi geçenlere hırsızlık suçu cezası verilmemesi, genel kabul gören bir hükümdür. Fakîhler bunu gerekçelendirirken, bahsi geçen suçların, malı gizlice alma anlamında kullanılan hırsızlık suçu kapsamına girmediği yorumunu yapmışlardır. **Nevevî** de **Kadı İyaz**'dan, bu tür suçların, hırsızlığa nispetle daha az işlendiği, ayrıca bu yolla mal kaybına uğrayan mağdurun, ilgili makamlara başvurup bu suçları şahitlerle ispatlama imkânı bulabileceği yorumunu nakletmiştir.[34]

١٨٨٧ـ (ط ـ محمد بن شهاب الزهري رحمه الله) « أنَّ مَرْوانَ بن الحكم أُتِيَ بإنسان قد اختلَس متاعا ، فأراد قطع يده ، فأرسل إلى زيدِ بنِ ثابت يسأله عن ذلك ؟ فقال زيدٌ : ليس في الْخُلْسةِ قَطْعٌ ». أخرجه الموطأ.

وذكر رزين رواية لم أَجدها : قال مالك : « بَلغَني : أنَّ زيدَ بن ثابت قال : ليس في الخْلسةِ قَطعٌ ، ولا في ثَرِ مُعَلَّقٍ قطْعٌ ، ولا في حَرِيسَةِ جَبلٍ ».

1,887- Muhammed b. Şihâb ez-Zührî anlatıyor:

---

[34] **İbn Kudâme**, X, 239-240; **Şevkânî**, VII, 138; **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 59-60; **Tuhfetu'l-Ahvezî**, V, 8-9; **Haydar Hatipoğlu**, VII, 219.

"Mervan b. Hakem'e bir malı çarpıp kaçan bir adam getirildi. Mervan elini kesmeyi düşündü, sonra konuyu Zeyd b. Sabit'e sormak üzere birisini ona gönderdi. Zeyd b. Sabit de;

"- Çarpılıp kaçırılın/yan kesicilik yoluyla alma maldan dolayı kesme cezası yoktur" dedi.[35]

RİVÂYETLER

Bunu **Muvatta** tahric etti.

Rezîn bir rivâyet daha nakletmiştir, ama ben onu asıl kaynağında bulamadım. O rivâyette Mâlik şunları söylemiştir: "Bana ulaştığına göre Zeyd b. Sabit demiştir ki:

"Yan kesicilikten dolayı kesme cezası yoktur. Daldaki meyveden dolayı kesme cezası yoktur. Dağdaki hayvandan dolayı kesme cezası yoktur."

١٨٨٨ــ (ط ــ **عبد الله بن عمر** رضي الله عنهما) قال: «جاء رجلٌ إلى عمرَ بغلامٍ له، فقال: اقْطَعْ يَدَهُ، فإنهُ سَرَقَ مِرآةً لامرأتي، فقال عمر: لا قطع عليه، هو خادمُكم أخذ مَتاعَكم».

أخرجه الموطأ أيضا عن السائب بن يزيد: «أنَّ عبد الله بن عمرو بن الحضرمي جاء بغُلامٍ له - وذكر الحديث - وفيه سَرَقَ مِرآةً لامرأتي، قيمتها ستون درهما».

1,888- Abdullah b. Ömer anlatıyor:

"Adamın biri kölesini Hz. Ömer'e getirdi ve;

"- Bunun elini kes, çünkü karımın aynasını çaldı" dedi. Ömer;

"- Ona kesme cezası gerekmez, sizin hizmeçiniz, sizin malınızı çalmış" diye karşılık verdi.[36]

---

[35] **Muatta**, Hudûd, 11/34.

[36] **Muvatta**, Hudûd, 11/33 Hadîsin burada geçen ilk şekli **Muvatta**'ın elimizdeki matbu nüshasında bulunmamaktadır.

RİVÂYETLER

Bu hadîsi tahric eden **Muvatta,** ayrıca Sâib b. Yezid'den de şunları nakletmektedir:

"Abdullah b. Amr b.el-Hadramî bir kölesini (Hz. Ömer'e) getirdi..." Burada hadîsi yukarıdaki şekliyle nakletmiştir. Bu rivâyette şu ifadeler de bulunmaktadır: "Karımın, değeri altmış dirhem olan aynasını çaldı."

İZAH

Görüldüğü üzere **Hz. Ömer**, bir kölenin, efendisinin eşine ait malı çalmasından dolayı hırsızlık suçu cezası uygulamamıştır. Benzer rivâyetler, başka sahabîlerden rivâyet olunmuştur. **Davud ez-Zâhirî'**den yapılan bir rivâyet müstesna, diğer müctehitler de, bu görüşü benimsemişlerdir. Bu görüşün izahı şöyle yapılmıştır: Çalınan bir maldan dolayı had cezası gerekmesi için, malın mutlaka muhrez, yani koruma altına alınmış olması gerekir. Bahsi geçen olayda çalınan mal, köleye nispetle muhrez değildir. Çünkü köle, efendisinin ve eşinin evine girip çıkmağa izin verilmiş olan, evin bir ferdidir. Bu izin, o evi, bu köleye nispetle muhrez olmaktan çıkardığı için, onun bu evden çaldığı mal, muhrez sayılmaz. Muhrez olmayan maldan dolayı da had cezası gerekmez.

Bu prensipten hareketle fakîhler, hizmetçinin hizmet ettiği evden, misafirin misafir bulunduğu evden, işçinin içerisine girmeğe izinli olduğu yerden bir şey çalması durumunda da kendisine had gerekmez demişlerdir.

Hanefîler, anne, baba, nine, dede, oğul, torun, kardeş amca gibi aralarında nikâh câiz olmayan akrabaların birbirinden çaldıkları maldan dolayı da haklarında had gerekmediğini savunmuşlardır. Onlar bu görüşü şöyle izah etmişlerdir: Bu gibi akrabalar, birbirlerinin evlerine girmeğe adeten izinli sayılırlar. Bu durumda had uygulanması için gerekli bulunan, malın hırz/koruma altında olma keyfiyeti ortadan kalkar. Ayrıca bunlara, bu sebeple had uygulanması, akrabalık bağlarını koparmaya sebep olur, akrabalık bağını koparmak ise haramdır.

Şâfiî ve **Ahmed b. Hanbel**, anne, baba, dede, nine, oğul, torun gibi usûl ve furû' arasındaki hırsızlıklarda **Hanefîler**'le aynı görüşü parlaşırken; diğer akrabalarda onlardan ayrılmışlardır. **İmam Malik**, akrabaların kapsamını daha da daraltmış, sadece usûlün furû'dan çalması durumunda had gerekmez demiştir. **Zâhirîler** ise, akrabalık bağının hiçbir şekide haddi düşürmeyeceğini savunmuşlardır.

Yine **Hanefîler**, eşler arasındaki hırsızlıklardan dolayı da had uygulanmayacağını savunmuşlardır.[37]

الفصل الثالث

في تكرار القطع

III- HIRSIZLIK CEZASININ TEKRARI

١٨٨٩ـ (د س ـ جابر بن عبد اللّٰه رضي اللّٰه عنهما) قال : « جيء إلى رسولِ اللّٰه صلى الله عليه وسلم بسارقٍ فقال : اقْتلُوه ، قالوا : يا رسولَ اللّٰه إنَّما سَرق ، فقال : **اقْطَعوهُ** ، قال : فَقُطِعَ، ثُمَّ جِيءَ به الثانيةَ ، فقال : **اقْتُلُوهُ** ، فقالوا : يارسول اللّٰه ، إنما سرق، فقال : **اقطعوه** ، فَقُطِعَ، ثم جِيء به الثالثة، فقال: **اقتُلوه**، فقالوا: يا رسول اللّٰه، إنما سرق، فقال: **اقطعوه** ، ثم أُتِيَ به الرابعةَ فقال: **اقتُلوه** فقالوا: يا رسولَ اللّٰه، إنما سرق، قال: **اقطعوه**، فأُتِيَ به الخامسةَ، فقال: **اقْتُلُوهُ**، قال جابر: فانطلقنا به فَقَتلنَاه، ثُمَّ اجْتَرْرناهُ فألقيناهُ في بئرٍ، ورَمَينا عليه الحجارة»، هذه رواية أبي داود.

وفي رواية النسائي مثله، إلى قوله في الخامسة: « **اقْتُلوهُ** ، قال: فَانطَلَقْنا إلى مِرْبَدِ النَّعَمِ. ثم حَمَلَناهُ فاستَلقى على ظهره، ثم كشَّ بيديه ورجليه ، فانصَدَعَت الإبلُ، ثم حَمَلُوا عليه الثانيةَ ، ففعل مثل ذلك ، ثم حملوا عليه الثالثة ، ففعل مثلَ ذلك ، فَرَمَيناهُ بالحجارة فقَتَلْناهُ ،

---

[37] **İbn Kudâme**, X, 284-287; **Bilmen**, III, 264-265;272; **Ûdeh**, II, 574-579.

ثم ألقيناه في بئر، ثم رمينا عليه بالحجارة ». قال النسائي : هذا حديث منكر ، وأحد رواته ليس بالقوي.

1,889- Cabir b. Abdullah anlatıyor:

"Hz. Peygamber'e bir hırsız getirilmişti. Rasûlullah (as.);

"- Onu öldürün!" buyurdu.

"- Ey Allah'ın Rasûlü, bu adam sadece hırsızlık yaptı" dediler. Hz. Peygamber;

"- Öyleyse elini kesin!" dedi. Adamın eli kesildi. Sonra aynı adam ikinci kere Hz. Peygamber'e getirildi. Hz. Peygamber yine;

"- Onu öldürün!" buyurdu.

"- Ya Rasûlallah, bu adam sadece hırsızlık yaptı" dediler. Hz. Peygamber;

"-Öyleyse elini kesin!" dedi. Adama kesme cezası uygulandı. Sonra yine aynı adam üçüncü kez Hz. Peygamber'e getirildi. Hz. Peygamber yine;

"- Öldürün onu!" buyurdu. Yine;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, bu adam sadece hırsızlık yaptı" dediler. Hz. Peygamber yine;

"-Öyleyse elini kesin!" dedi. Sonra aynı adam dördüncü kez getirildi. Hz. Peygamber yine;

"- Öldürün onu!" buyurdu.

"- Ya Rasûlallah, adam sadece hırsızlık yaptı" dediler. Hz. Peygamber yine;

"-Öyleyse elini kesin!" buyurdu. Sonra aynı adam beşinci kez (aynı suçtan) Hz. Peygamber'e getirildiğinde yine;

"- Öldürün onu!" buyurdu.

Cabir der ki: "Adamı götürüp öldürdük, sonra sürükleyip bir kuyuya attık, üzerine de taş attık."[38]

RİVÂYETLER

Bu, **Ebû Davud**'un rivâyetidir.

---

[38] **Ebû Davud**, Hudûd, 20/4410; **Nesaî**, Kat'u's-Sârik, 15.

Nesaî'nin rivâyetinde de, beşinci keredeki, **"öldürün onu"** ifadesine kadar olan kısımda aynı ifadeler yer almıştır. Sonra ise Cabir şunları söylemiştir:

"Adamı deve ağılına götürdük, sonra üzerine çullandık. Adam sırt üstü yattı, sonra el ve ayaklarıyla çırpınıp bağırdı. Ağıldaki develer ürküp dağıldılar. Sonra ikinci kere adamın üzerine yüklendiler, adam aynı şeyi yaptı: Sonra üçüncü kez adamın üzerine çullanıp da adam tekrar aynı şeyi yapınca, kendisini taşlayıp öldürdük, sonra götürüp bir kuyuya attık. Sonra da üzerine taş attık."

Nesaî der ki: "Bu, münker bir hadîstir. Râvîlerinden biri sağlam değildir."

İZAH

Hadîs, İslâm Hukukunda, hırsızlık suçu için öngörülen cezaya aykırı hükümler içermektedir. Bu yüzden çok değişik yorumlara konu olmuştur.

Hadîsin metninde de geçtiği üzre **Nesaî** bu hadîsin münker, râvîlerinden birinin de sağlam olmadığını söylemiştir. Onun sağlam olmadığını söylediği râvî **Mus'ab b. Sabit**'tir. Bunu daha pek çok hadîs tenkitçisi de sağlam görmemiştir. **İbn Abdülberr** de, hırsızlıktan dolayı öldürmeyi öngören hadîs "**münkerdir, aslı yoktur**" demiştir.

Meşhur hadîs yorumcusu **Tîbî**, hadîsin sıhhati konusunda herhangi bir yorumda bulunmadan, adamın öldürülme şeklinden hareketle, böyle bir ölüm müslümana yakışmayacağına, bir müslüman büyük günah işlemiş olsa bile özellikle had uygulanıp temizlendikten sonra, kendisine hürmet gösterilip namazı kılındığına göre, böyle bir ölüm şekli adamın, âdi, rezil birisi olduğunu gösterir. Belki de adam irtidâd etmiştir, Hz. Peygamber de buna vakıf bulunmuştur. Nitekim, irtidâd edip müslüman çobanı işkenceyle öldüren Ureyneliler'e de aynı şekilde karşılık vermiş ve onları pek ağır bir şekilde cezalandırmıştı.[39] Belki de adam, kendisine kesme

[39] Ureynelilerle ilgili olay için bkz., 1805. vd. hadîsler ve izahı.

cezası uygulandıktan sonra, öldürülmesini gerektiren şeyler söylemiş de olabilir.

Hattâbî ve **Münzirî** de benzer yorumlarda bulunmuşlar, adamın öldürülme sebebinin hırsızlık değil, onun, yeryüzünde iflah olmaz fitne ve fesatcı birisi olması hasebiyle verilmiş bir ta'zîr cezası olma ihtimali üzerinde durmuşlar; Hz. Peygamber'in adam kendisine daha ilk getirilişinde öldürülmesi emrini vermesinin de buna delâlet ettiğini söylemişlerdir.

Bazı âlimler de, eğer hadîs sahihse, muhtemeldir ki Hz. Peygamber'in bu olayda bir vahye dayanmış olabilir, o da sadece bu olayla sınırlıdır, demişlerdir.

İmam Şâfiî ise, hırsızlığın beşinci defa tekrar edilmesi durumunda ölüm cezası verileceği hükmü neshedilmiştir, demiştir.

Hırsızlığın tekrarında verilmesi gereken ceza da fukaha arasında tartışmalıdır:

Tâbiûn âlimlerinde **Atâ**'ya göre ilk hırsızlıkta hırsızın sağ eli kesilir. Ondan sonra hırsızlık ne kadar tekrar edilirse edilsin, artık kesme cezası uygulanmaz. Hırsızlığın tekrarında verilecek ceza, ta'zîrdir.

Zâhirîler'e göre, ilk hırsızlıkta ellerden biri, ikincisinde de diğer el kesilir. Bundan sonra artık kesme cezası uygulanmaz, hırsız ta'zîr cezasıyla cezalandırılır.

Hanefîler, **Zeydîler** ve **Hanbelî** mezhebinde ağırlıklı görüşe göre, ilk hırsızlıkta sağ el, ikincisinde sol ayak kesilir. Bundan sonra artık kesme cezası uygulanmaz, hırsız ölünceye veya tövbe edinceye kadar hapsedilir. Bu görüş, aynı zamanda **Hz. Ömer** ve **Hz. Ali**'nin de görüşüdür. Bunlar, adamın her iki elinin veya her iki ayağının da kesilmesi durumunda, ihtiyaçlarını karşılayamayacağı düşüncesinden hareket etmiştir. Rivâyete göre **Hz. Ali**'ye bir eli ve bir ayağı kesik bir hırsız getirildiğinde, ona kesme cezası uygulamamış ve **"kendisiyle tutup kavrıyacağı bir el, üzerinde yürüyeceği bir ayak bırakmamaya Allah'tan haya ederim"** demiştir. Yanındakilerin, tekrar kesme cezası uygulaması şeklindeki telkinlerine de, **"ölüm cezası gerekmez ki onu öldüreyim. O takdirde, adam yemeğini neyle yiyecek, neyle abdest alacak,**

cünüplükten dolayı neyle yıkanacak? Diğer ihtayaçlarını neyle karşılayacak?" karşılığını vermiştir. Bu görüşü destekleyen bazı hadîsler de bulunmaktadır.

Mâlik, Şâfiî, Hanbelî mezhebindeki bir görüşe göre ise ilk hırsızlıkta sağ el, ikincide sol ayak, üçüncüde sol el, dördüncüde de sağ ayak kesilir.

Bütün bu tartışmalar, *"onların ellerini kesin"*[40] âyetinin yorumuna ve Hz. Peygamber'den nakledilen bir kısım hadîslere dayanmaktadır.

Bu hadîse istinaden, **Hz. Osman, Amr b. el-Âs** ve **Ömer b. Abdülaziz,** dördüncü defadan sonra hırsızlık yapanın öldürüleceğine hükmetmişlerdir. Çoğunluk fukaha ise, ne kadar tekerrür ederse etsin, hırsızlıktan dolayı ölüm cezası verilemeyeceğini söylemişlerdir.[41]

١٨٩٠ـ (س ـ الحارث بن حاطب رضي الله عنه) « أَنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم أُتِيَ بِلِصٍ فقال: **اقْتُلُوهُ** ، فقالوا: يارسولَ اللَّه، إنما سَرقَ فقال: **اقتُلوه** قالوا: يارسولَ اللَّه، إنما سرق، قال: **اقْطَعوا يَدَهُ**، قال: ثم سرَقَ ، فَقُطِعتْ رِجْلُه ، ثم سرق على عَهدِ أبي بكرٍ ، حتى قُطعت قوائمه كلُّها، ثم سرق أَيضا الخامسةَ ، فقال أَبو بكرٍ : كان رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم أعلم بهذا حين قال: **اقتُلوه** ، ثم دَفَعَهُ إلى فتيةٍ من قريش لِيقْتُلُوهُ ، منهم عبدُ اللَّه بنُ الزُّبيرِ ، وكانَ يُحبُّ الإمارةَ ، فقال: أَمِّرُوني عليكم، فَأَمَّرُوه عليهم ، فكان إذا ضَرَبَ ضَرَبُوهُ حتَّى قَتلُوهُ ». أخرجه النسائي.

1,890- el-Hâris b. Hâtıb anlatıyor:

"Hz.Peygamber'e hırsızlık yapan birisi getirilmişti. Rasûlullah (as.);

"- Öldürün onu!" buyurdu.

---

[40] Mâide, 38

[41] Açıklamalar için bkz., **İbn Kudâme**, X,264-266; **Hattâbî**, 271-272, V, 566-567; **Bâcî**, VII, 167; **Fethu'l-Bârî**, XII, 87-88; **Zâdu'l-Meâd**, V, 57-58; **Avnu'l-Ma'bûd**; XII, 86-88; **Bezlu'l-Mechûd**, XVII, 360-363; **Ûdeh**, II, 622-624; **Selâmet Yolları**, IX, 58-59; **Canan**, VI, 271-272.

"- Ya Rasûlallah, o sadece hırsızlık yaptı" dediler. Hz. Peygamber yine;

"- **Öldürün onu!**" buyurdu. Yanındakiler yine;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, o sadece hırsızlık yaptı" dediler. Hz. Peygamber bu defa;

"- **Öyleyse elini kesin!**" buyurdu.

Adam sonra yine hırsızlık yaptı, (bu defa) ayağı kesildi. Sonra Hz. Ebû Bekir döneminde bütün el ve ayakları kesilinceye kadar hırsızlık yapmaya devam etti. Sonra beşinci kez yine hırsızlık yapınca Hz. Ebû Bekir;

"- Hz. Peygamber, **'onu öldürün!'** dediğinde, demek bu adamı çok iyi biliyormuş" dedi. Sonra da adamı öldürmeleri için Kureyşli bir gurup gence teslim etti. Aralarında **Abdullah b. Zübeyr** de vardı ve o, idareciliği severdi. Gençlere;

"- **Beni kendinize başkan yapın!**" dedi. Onlar da, onu kendilerine başkan yaptılar. **Abdullah** adama vurdukça, onlar da vurdular. Tâki adamı öldürdüler."[42]

İZAH

Bu hadîs de, muhteva itibariyle bir önceki hadîse benzemektedir. Hadîsin içerdiği hükümler konusundaki tartışmalar bir önceki hadîsin izahında geçmişti.

١٨٩١ــ (ط ــ القاسم بن محمد رحمه اللّه) «أنَّ رجلا من أهل اليمن، أَقطعَ اليدِ والرِّجلِ، قَدِمَ المدينةَ، فَنَزَلَ على أبي بَكرٍ الصَّدِّيق ، فَشَكا إليه أن عَامِلَ اليَمنِ ظَلَمهُ وقطعَ يدَهُ، وكان يُصَلِّي من اللَّيلِ، فيقولُ أَبو بكرٍ: وأبيكَ مَا لَيلُك بلَيْلِ سَارِق، ثم إنَّهُ بيَّتَ حُليا لأسماءَ بنت عُمَيسٍ، فافتقَدُوه، فَجَعلَ يَطُوفُ معهم ويقول: اللَّهُمَّ عَليكَ بمنْ بَيَّتَ أهْلَ دُوَيْرِيةِ الرَّجُلِ الصَّالحِ، ثم وَجَدُوا الحُليَّ عند رَجُلٍ صائِغٍ، فَزعَمَ أنَّ الأقْطعَ جاء به، فاعتَرَفَ الأقطعُ - أو شُهدَ عليه - فأَمرَ أبو بكرٍ فقُطِعَتْ شِمَالُهُ، فقال أبو بكرٍ: واللّه إنَّ دُعاءهُ على نَفسِهِ أشَدُّ عندي منْ سَرِقَتِه». أخرجه الموطأ.

---

[42] **Nesaî**, Kat'u's-Sârik, 14.

1,891- Kasım b. Muhammed anlatıyor:

"Yemen ahalisinden eli ve ayağı kesik bir adam, Medîne'ye geldi, Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk'a misafir oldu ve Yemen valisinin kendisine zulmedip elini kestiği şikâyetinde bulundu. Bu adam geceleyin namaz da kılıyordu. (Bunu gören) Hz. Ebû Bekr kendisine;

"- Yemin ederim ki, senin gecen bir hırsız gecesi değildir" dedi. Daha sonra adam geceleyin (Hz. Ebû Bekr'in hanımı) Esma binti Umeys'in bir zinet eşasını (gerdanlığını) çaldı. Onu aramaya çıktılar. Adam da onlarla beraber arıyor ve; *'Allahım, bu salih adamın âilesine gece baskın yapıp (gerdanlığını alanın) durumunu sana havale ediyorum'* diye (beddua ediyordu). Nihâyet zinet eşyasını bir kuyumcuda buldular. Kuyumcu onu kendisine eli ayağı kesik bir adamın getirdiği iddiasında bulundu. Sonuçta adam suçunu itiraf etti -veya onun aleyhine şahit getirildi-. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir emir verdi, adamın sol eli kesildi. Hz. Ebû Bekir;

"- Vallahi bana göre adamın kendi aleyhine bedduası, hırsızlığından daha kötüdür" dedi."[43]

İZAH

Bu hadîs, **Hz. Ebû Bekir**'in de, hırsızlık suçunun üçüncü defa tekrarında, hırsızın sol elinin kesileceği görüşünde olduğuna delâlet etmektedir. Teferruatı 1889 nolu hadîsin izahında da verildiği üzere, bu görüşü savunan fakîhler bu uygulamayı da delilleri arasında saymışlardır.

Hz. Ebû Bekir'in, adamın kendisine bedduasını, hırsızlığından daha kötü olarak değerlendirmesinin sebebi olarak şunlar söylenmiştir: İnsanın kendisine bedduasının aksine, hırsızlıkta nefse haz veren bir durum bulunmaktadır. Ayrıca burada, büyük günahları önemsememe de sözkonusudur.[44]

---

[43] **Muvatta**, Hudûd, 10/30.

[44] **Zürkanî**, IV, 159.

الفصل الرابع

في أحكام متفرقة

IV- MÜTEFERRİK HÜKÜMLER

١٨٩٢ـ (ط ـ يحيى بن عبد الرحمن بن حاطب رحمه الله) « أنَّ رقيقا لحاطب سرَقوا ناقة لرجل من مُزَينة فانتحرُوها ، فرُفع ذلك إلى عمر بن الخطاب ، فأمَرَ عمرُ كثيرَ بنَ الصَّلت أنْ يَقْطعَ أيْديَهُمْ ، ثم قال عمرُ : أرَاكَ تُجيعُهمْ ، ثم قال عمر : والله ، لأُغرِّمنَّكَ غُرما يَشُقُّ عليك. ثم قال للمُزَني : كم ثَمنُ نَاقتكَ ؟ فقال المُزَنيُّ : كُنتُ والله أمْنَعُها من أربعمائة درهم. فقال عمر : أعطه ثَمانمائة درهم ». أخرجه الموطأ.

1,892- Yahya b. Abdurrahman b. Hâtıb anlatıyor:

"Hâtıb (b. Ebî Beltaa)nın köleleri, Müzeyneli bir adamın devesini çalıp kestiler. Bu durum Ömer b. el-Hattâb'a bildirilince Hz. Ömer, Kesîr b. es-Salt'a, onların ellerini kesmesini emretti. Sonra Hâtıb'a dönüp;

"- Onları aç bıraktığını düşünüyorum" dedi ve sonra da;

"- Vallahi, sana çok ağır gelecek bir bedel ödettireceğim" diye ilave etti. Daha sonra Müzeyneli adama;

"- Devenin değeri ne kadardır?" diye sordu. Adam;

"- Vallahi, onu dörtyüz dirheme vermezdim" deyince Hz. Ömer, Hâtıb'a hitaben;

"- Ona sekizyüz dirhem ver" dedi."[45]

İZAH

Hadîsin başka rivâyetlerinden ve şârihlerin açıklamalarından anlaşıldığına göre **Hz. Ömer, Kesîr b. es-Salt**'a deveyi çalıp kesen kölelerin ellerini kesme emrini verdikten, **Kesîr b. Salt**'ın da emri uygulamak üzere oradan ayrıldıktan sonra **Hz. Ömer**, bu düşüncesinden vazgeçmiş ve **Kesîr b. es-Salt**'ın peşinden adam

[45] **Muvatta**, Akdıye, 28/38.

göndererek, ceza uygulamasını durdurmuştur. Onun ceza uygulamasından vaz geçmesinin nedeni ise, bu hadîsin metninden de anlaşıldığı gibi, kölelerin bu hırsızlığı aç kalmaları sebebiyle yapmış olmalarıdır. Bu sebepledir ki **Hz. Ömer**, onların nafakalarını karşılamak zorunda olan sahiplerini, onları aç bıraktığından dolayı cezalandırmış ve çalınıp kesilen devenin iki katı bir bedel ödetmiştir. **Hz. Ömer**'in, bu cezadan vazgeçme sebebini açıkladığı ifadeleri şöyledir: **"Allah'a yemin olsun ki, sizin onları çalıştırıp aç bıraktığınızı ve bu yüzden onlardan birinin, Allah'ın kendisine haram kıldığı şeyi yemesinin helâl olduğunu bilmeseydim ellerini keserdim."**

Bu rivâyetlerden anlaşıldığına göre **Hz.Ömer**, bu olayda zaruret şüphesi nedeniyle haddi uygulamamıştır.[46] Zira zaruret, ihtiyaç nispetinde başkasının malını almayı mübah kılar. Bu durum ise el kesme cezasının uygulanmasına engeldir. Yine aynı gerekçeyle **Hz. Ömer**'in, devrinde hüküm süren bir kıtlık zamanında, başkasına ait bir deveyi çalıp kesen iki kişiye de el kesme cezası uygulamadığı ve **"kıtlık zamanında el kesme cezası uygulamayız"** dediği nakledilir. Zarurete binâen yapılan hırsızlıktan dolayı el kesme cezasının uygulanmayacağını, **Serahsî** ve **İbnü'l-Hüm'am**, Hz. Peygamber'den de nakletmişlerdir.

Hanefîler, Mâlikîler, Şâfiîler, Hanbelîler de kıtlık zamanlarında el kesme cezasının uygulanmayacağında görüş birliğine varmışlardır.

Diğer bazı uygulamalarıyla birlikte, **Hz. Ömer**'in burada bahsi geçen uygulamalarını, Kur'ân'da yer alan hükümlerin de zamanla değişebileceğine örnek olarak gösteren bazı kimseler, bu uygulamaların sadece sonucunu dikkate almış, bizzat **Hz. Ömer**'in ifadelerinde yer almış bulunan gerekçelerini göz ardı etmişlerdir. Yukarıda da ifade olunduğu gibi, bu olaylarda hükmün uygulanmama sebebi zaruret şüphesidir. Şüpheli durumlarda hadlerin uygulanmayacağı ise bizzat Hz. Peygamber'in ifadelerinde yer almış ve İslâm Hukukunda genel bir kural haline gelmiş bir

---

[46] Şüpheli durumlarda hadlerin uygulanmayacağı, İslâm Hukukunda genel bir kuraldır.

husustur. Hatta **İbnü'l Kayyim, Hz. Ömer**'le ilgili olaydaki şüphenin birçok fukaha tarafından, had düşürücü olarak dikkate alınan pek çok şüpheden daha kuvvetli bir şüphe olduğunu söylemiştir.[47]

1882 nolu hadîsin izahında da ifade olunduğu gibi, **Hz. Ömer**'in hadîs metninde yer alan uygulaması, bir kısım fukaha tarafından, malî ceza verileceğine ve gerektiğinde malın iki misliyle ödettirilebileceğine delil olarak kullanılmıştır.

١٨٩٣ـــ (ط ــ **عمرة بنت عبد الرحمن** رضي اللّه عنها) قالت : « خَرَجَتْ عَائِشَةُ زَوجُ النبي صلى الله عليه وسلم إلى مَكَّة ومَعَها مَولاتان لها ، ومعهما غُلامٌ لَبَني عبد اللّه بن أبي بَكرٍ الصِّدِّيق ، فَبَعثَ مَعَ المولاتَيْنِ بِبُرْدٍ مراجل قد خيط عليه خرقة خضراء ، قالت: فأخَذَ الغُلامُ البُرْدَ ، فَفَتَقَ عنه ، فاستَخرَجَهُ ، وجعلَ مَكانهُ لِبْدًا - أو فَروة - وخاط عليه ، فلما قَدمَتْ المَولاتَان المَدينةَ دَفَعَتا ذلك إلى أهله، فَلما فَتَقُوا عنه وَجَدُوا فيه اللِّبدَ، و لم يَجدُوا البُرْدَ ، فَكَلَّموا المَرْأتَينِ، فَكلمتا عائشَةَ - أوْ كَتَبَتا إليها - واتَّهَمتا العبدَ، فسُئلَ العبدُ عن ذلك فاعْتَرفَ، فأَمَرَت به عائشةُ - زوجُ النبي صلى الله عليه وسلم - فَقُطعَت يَدُهُ، وقالت عائشةُ: القَطعُ في رُبعِ دينارٍ فصاعدا». أخرجه الموطأ.

1,893- Amra binti Abdurrahman anlatıyor:

"Allah Rasûlü'nün (as.) zevcesi Hz. Âişe, beraberinde iki âzâdlı câriyesi ile birlikte Mekke'ye gitmişti. O câriyelerin yanında, Abdullah b. Ebû Bekir es-Sıddîk'ın oğullarının bir kölesi de vardı. Bu köle, o iki âzâdlı câriye ile birlikte geri gönderildi; yanlarında da erkek resimleriyle desenli, kıymetli Yemen kumaşından yapılmış ve yeşil kumaştan duble geçirilmiş bir hırka vardı. Köle bu hırkayı alıp dublesini söktü. Kumaşı alarak yerine ince keçe -veya koyun postu- dikti. Âzâdlı câriyeler Medîne'ye dönünce hırkayı sahibine verdiler. Onlar bohçayı açınca, kıymetli kumaştan hırka yerine, keçeyi buldular. Durumu âzâdlı câriyelere anlattılar. Onlar da Hz. Âişe'ye söylediler -veya ona yazdılar- ve köleyi itham ettiler. Köle sorguya

47 Açıklamalar için bkz., **el-Musannef**, X, 242; **Beyhakî**, VIII, 278; **Serahsî**, IX, 140; **Bâcî**, VII, 165-166; **İbnü'l-Hümâm**, IV, 229; **İ'lamu'l-Muvakkiîn**, III, 11-12.

çekildi. Suçunu itiraf edince Rasûlullah'ın (as.) zevcesi Hz. Âişe emir verdi, kölenin eli kesildi. Hz. Âişe; *'el kesme cezası, dörtte bir dinar ve daha fazla değerde olan maldan dolayıdır'* dedi."[48]

İZAH

Hadîs, hırsızlık suçundan dolayı kölenin de had cezasına çarptırılacağına delâlet etmektedir. Çoğunluk fukaha da bu görüştedir. Ancak kendisinden yapılan bir rivauete göre **Abdullah b. Abbas**, hırsızlık suçundan dolayı köle ve câriyelere el kesme cezası uygulanamayacağı kanâatindedir. O, şöyle düşünmüştür: Zina suçundan dolayı köle ve câriyelere, hürlerinkinin yarısı kadar ceza uygulanacağı âyetle sabittir.[49] Bu hüküm, bütün had cezaları için geçerlidir. Hırsızlık suçunun el kesmeyi gerektirdiği, el kesmenin de bölünmesi ve yarısının uygulanması mümkün olmadığı dikkate alındığında köle ve câriyelere bu cezanın uygulanmasının imkân dahilinde olmadığı görülür. Çoğunluk fukaha ise, hırsızlık suçu cezasını belirleyen âyetin genel ifadesine ve sahabîlerin uygulamalarına dayanmışlardır.[50]

١٨٩٤ــ (د س ــ أبو هريرة رضي الله عنه) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : «**إذا سرِقَ العبدُ بِيعوهُ وَلو بِنَشٍ**». أخرجه أبو داود والنسائي.

1,894- Ebû Hureyre'nin rivâyetine göre Rasûlullah (as.) buyurdular ki:

"Köle hırsızlık yaptığı zaman, onu yarı fiyatına da olsa satınız."[51]

İZAH

"**Yarı fiyatına**" diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı "***neşş***"dir. Kelime, her şeyin yarısı anlamına geldiği gibi, 20 dirhemlik bir ağırlık

---

[48] **Muvatta**, Hudûd, 7/25.

[49] Bkz., Nisâ, 25.

[50] **İbn Kudâme**, X, 274-275.

[51] **Ebû Davud**, Hudûd, 22/4412; **Nesaî**, Kat'u's-Sârik, 16.

için de kullanılır. Hadîste, "**ne kadar ucuz ve düşük fiyata da olsa**" anlamında kullanılmıştır. Yani ne kadar ucuza giderse gitsin, isterse yarı fiyatına olsun, onu elden çıkarın denmek istenmiştir. Buna göre hırsızlık, köle için, değerini düşüren bir kusur sayılmış ve ucuz, pahalı demeden, bir an önce hırsız kölenin elden çıkarılması istenmiştir. Onun bu şekilde el değiştirmesi ile, hâlinde bir düzelme olacağı düşünülmüş olmalıdır. Zira insan yer ve çevre değiştirmekle ahlâkını değiştirebilir. Hoşlanmadığı bir muâmele ile bir daha karşılaşmamak için aklını başına devşirip bu tür davranışlardan uzak durabilir. Ayrıca yeni efendisinin, onu daha iyi eğiteceği de ihtimal dahilindedir. Tabii bu köle satılırken, hile ve aldatmanın dogmaması için kusurunun söylenmesi de gerekir.[52]

Hadîste, hırsızlık suçunu işleyen kölenin el kesme cezasına çarptırılıp çarptılımayacağı meselesine değinilmemiştir. Müctehitlerin konuya ilişkin görüşleri ise bir önceki hadîsin izahında verilmiştir.

١٨٩٥ــ (ط ــ نافع مولي عبد اللَّه بن عمر رضي اللَّه عنهما) قال: «إنَّ عبدا لابن عمرَ سَرَقَ وهو آبقٌ، فَبَعثَ به إلى سعيدِ بن العاص - وهوأمير المدينة - لِيَقْطَعَ يَدَهُ، فقال سعيد: لا تُقطَعُ يَدُ الآبِقِ، فقال له ابن عمر: في أيِّ كتاب اللَّه وجَدتَ هذا ؟ فَأمَرَ به ابنُ عمر فَقُطِعَتْ يدُهُ ، وكذلك قَضَى به عمرُ بنُ عبد العزيز». أخرجه الموطأ.

1,895- Abdullah b. Ömer'in âzâdlı kölesi Nâfi' anlatıyor:

"Abdullah b. Ömer'in bir kölesi, kaçak iken hırsızlık yapmıştı. Abdullah (onu ele geçirince) elinin kesilmesi için Medîne valisi Saîd b. el-Âs'a gönderdi. Saîd;

"- Kaçakken yaptığı hırsızlıktan dolayı kölenin eli kesilmez" dedi. İbn Ömer ona;

"- Bu hükmü Allah'ın hangi kitabında buldun?" diye çıkıştı. Sonra bizzat kendisi emir verdi ve kölenin eli kesildi."[53]

---

[52] **Hatipoğlu**, VII, 216.

[53] **Muvatta**, Hudûd, 8/26.

İZAH

Hadîs, **Abdullah b. Ömer** ile **Said b. el-Âs** arasında, firarda iken hırsızlık suçu işleyen köleye suçun gerektirdiği cezanın verilip verilmeyeceği konusunda görüş ayrılığı bulunduğunu ifade etmektedir. Hırsızlık suçunda köle-hür ayırımı yapmayan ulema çoğunluğu, firarda olan köle ile, efendisinin yanında bulunan köle arasında da herhangi bir ayırıma gitmemişlerdir. 1893 nolu hadîsin izahında da ifade olunduğu gibi bunlar, hırsızlık suçunu belirleyen âyetin ifadesinin genel nitelikli olması noktasından hareket etmişlerdir. **İbn Kudâme**'nin ifadesine göre **Mervân** ile **Ebû Hanîfe** de **Saîd b. el-Âs** ile aynı görüşü paylaşmışlardır.[54]

١٨٩٦ـــ (د س ـــ أزهر بن عبد اللّه الحرازي رحمه اللّه) « أنَّ قَوما من الكَلاعيِّينَ سُرِقَ لهم مَتَاعٌ فاتَّهموا أُناسا من الحاكةِ ، فَأَتَوْا بهم النُّعمانَ بن بَشيرٍ صاحبَ النبيِّ صلى الله عليه وسلم ، فَحبَسَهُمْ أيّاما ، ثم خلّى سَبيلَهمْ ، فأتوْا النعمان ، فقالوا : خَلَّيتَ سَبيلَهُمْ بغير ضَربٍ ولا امتحانٍ؟ فقال لهم النعمان: مَا شِئْتُمْ، إن شئتم أنْ أضرِبَهم فَإنْ خَرَجَ متاعُكم فذاك وإلاَّ أخذَتُ لهم من ظُهورِكم مثل ما أخذتُ من ظهورهم فقالوا: هذا حُكمكَ؟ قال: هذا حُكُم اللّهِ ورسوله». أخرجه أبو داود والنسائي.

1,896- Ezher b. Abdullah el-Harrâzî anlatıyor:

"(Yemenli) Kelâ kabilesinden bir gurubun malı çalındı. Bunlar, bir kıskım dokumacıları itham ettiler ve onları Hz. Peygamber'in sahabîlerinden (Kûfe valisi) Numan b. Beşîr'e getirdiler. Numan onları birkaç gün hapsettikten sonra salıverdi. Şikâyetçiler, Numan'a gelip;

"- Sen onları dövmeden ve hesaba çekmeden serbest bıraktın, olur mu?" dediler. Numan da onlara;

"- Ne istiyorsunuz? Onları dövmemi istiyorsanız döverim; eğer malınız onlardan çıkarsa alırsınız, aksi takdirde onlara verdiğim cezanın karşılığı olarak size de aynı cezayı veririm" dedi. Onlar;

"- Bu senin hükmün mü?" diye sordular. Numan da;

54 **İbn Kudâme**, X, 275; **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 90

"- Bu, Allah'ın ve onun Peygamber'inin hükmüdür" dedi.[55]

İZAH

Hadîs, hırsızlıkla itham edilen kimselerin, suçlarını itiraf etmek için hapsedilebileceğine delâlet etmektedir. Benzer hadîsler Hz. Peygamber'den de nakledilmiştir. Âlimler, bu hadîslere istinâden, itham altında/zanlı olanların, suçunu itiraf için hapsedilebileceğine hükmetmişler. Ancak suçunu itirafa zorlamak maksadıyla dövülmesine cevaz vermemişlerdir. **Numan b. Beşîr**'in, hadîste geçen; **"...onları dövmemi istiyorsanız döverim. Eğer malınız çıkarsa alırsınız. Aksi takdirde, onlara verdiğim cezanın karşılığında size de aynı cezayı veririm"** şeklindeki ifadesi de buna delalet etmektedir. Bu sözle **Numan** onlara; **"eğer bu yüzden onları dövmek câiz olsaydı, malın onlardan çıkmaması halinde, onların dövülmesine kısasen sizin dövülmeniz de câiz olurdu"** demek istemiştir. **Sehârenfûrî**'nin ifadesine göre, sonraki devir âlimlerinden bazıları, aksi takdirde hakların zâyi olmasını düşündükleri durumlarda hâkimlerin, suçun itirafı için sopa, tehdit gibi tedbirlere baş vurabileceklerini söylemişlerdir.[56]

١٨٩٧ــ (د ــ أبوذر الغفاري رضي الله عنه) قال : « دعاني رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم، فَقُلتُ : لَبَّيْك ، فقال : **كيف أنتَ إذا** أصابَ **الناسَ موتُ يكونُ البيتُ فيه بالوصيف** - يعني : القبرَ- ؟ قلت : اللَّهُ ورسولُه أعلم ، قال : **عليك بالصَّبْرِ** ».

قال حَمَّاد: «فَبهذا قال مَنْ قال بقطع يَدِ النَّبَّاشِ لأنه دَخلَ عَلى الميت بيتَه» أخرجه أبو داود.

1,897- Ebû Zerr el-Ğifârî anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) beni çağırmıştı. Hemen gittim ve;

"- Buyur" dedim" Bana;

---

[55] **Ebû Davud**, Hudûd, 10/4382; **Nesaî**, Kat'u's-Sârik, 2.

[56] **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 48-49; **Bezlu'l-Mechûd**, XVII, 327-328; **Canan**, VI, 274.

"- İnsanlara (kitleler halinde) ölüm gelip, ev/mezar, ancak bir köle karşılığında temin edilebilir hâle gelince, senin durumun nice olur?" dedi. Ben;

"- Allah ve Rasûlü daha iyi bilir" dedim. Rasûlullah (as.);

"- Sana sabretmek gerekir" buyurdu.

Râvî Hammâd der ki: "Kefen soyucunun elinin kesileceğini söyleyenler, bu hadîse dayanmışlardır. Çünkü kefen soyucu, ölünün yanına, onun kendi evinde girmiş olmaktadır."[57]

İZAH

Hadîs, hem **Ebû Davud**[58] ve hem de **İbn Mâce**[59] tarafından "**Fiten**" bahsinde, daha uzun olarak da nakledilmiştir. Hadîste geçen bir kabrin fiyatının, bir köle fiyatına denk olacağı şeklindeki ifade iki şekilde yorumlanmıştır:

1- Ölümler çoğalıp insanların defin işiyle meşgul olmaları sebebiyle, kabir kazacak kimse bulmakta güçlük çekileceği ve bu yüzden kabir kazma fiyatlarının yükseleceği anlatılmak istenmiştir.

2- Kitleler halinde ölümler gerçekleşip de mezar yeri sıkıntısı baş gösterince, mezar yeri fiyatlarının yükseleceği ifade edilmek istenmiştir.

Hadîste kabir, "**beyt/ev**" kelimesiyle ifade edilmiştir. **Ebû Hanîfe**'nin hocası **Hammâd** gibi bazı âlimler, bu ifadeden hareketle, kabirleri açıp ölülerin kefenlerini soyanlara da, hırsız muamelesi yapılacağına ve ellerinin kesileceğine hükmetmişlerdir. Zira kabir için kullanılan "**ev**" ifadesi, kefene nispetle kabrin hırz/korumuş yer olduğunu gösterir. Korunmuş yerden çalınan mal, yani korunmuş olan ma ise, el kesme cezasını gerektiren bir suçtur. **Hz. Ömer, Hz. Âişe, İbn Mes'ûd, Katâde, Şa'bî, Nehâî, Ebû Yusuf, Mâlik, Şâfiî** ve daha bir çok âlim de, kefen soyucusuna (nebbâşa) hırsızlık suçu cezasının uygulanacağı görüşündedir. **İbn Abbas, Ebû Hanîfe, Muhammed, Sevrî Evzâî** ve **Zührî** ise kabri muhrez/korunmuş

---

[57] **Ebû Davud**, Hudûd, 1974409.

[58] **Ebû Davud**, Fiten, 274261

[59] **İbn Mâce**, Fiten, 1073958.

mekân saymadıklarından, kefen soyucusuna el kesme cezasının uygulanmayacağını savunmuşlardır.[60]

١٨٩٨ـ (س ـ عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه) أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «لا يُغَرَّمُ صَاحِبُ سَرِقَةٍ إذا أُقِيمَ عَلَيهِ الحَدُّ». أخرجه النسائي.

1,998- Abdurrahman b. Avf'tan rivâyet olunduğuna göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Hırsıza had uygulanırsa, artık kendisine tazminat ödettirilmez."[61]

İZAH

Çalınan malın aynıyla mevcut olması durumunda, sahibine iade edileceği konusunda herhangi bir tartışma bulunmamaktadır. Hırsıza suçun gerektirdiği cezanın uygulanmış olup olmaması da sonucu değiştirmez. Şayet mal mevcut değil, tüketilmiş veya telef edilmiş ise, bunun hırsıza ödettirilip ödettirilmeyeceği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır: **Hasan el-Basrî, İbrahim en-Nehaî, Hammâd b. Ebî Süleyman, Osman el-Bettî, Leys b. Sa'd, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, İshak** ve **Ebû Sevr**'e göre; kendisine ceza uygulanmış olsun olmasın, hırsız çaldığı malın karşılığını her hâlükârda ödemek zorundadır. **Atâ, İbn Sîrîn, Şa'bî,** ve **Mekhûl,** kendisine ceza uygulanmış hırsıza, malı tazmin sorumluluğu yüklenmez, demişlerdir. **Ebû Hanîfe** ve **Sevrî** ise, el kesme cezası ile tazminat cezası birleşmez, el kesme cezasından önce tazminat yüklenmişse el kesme cezası; tazminattan önce el kesme cezası uygulanmışsa, bu defa da tazminat sorumluluğu düşer demişlerdir.

Kendisine el kesme cezası uygulanan hırsıza tazminat sorumluluğu öngörmeyenler, bu hadîsle amel etmişler. Ayrıca tazminat, temliki gerektir, mülk ise kesme cezasına engeldir demişlerdir. İlk görüş sahipleri ise, el kesme cezası ile tazmin cezası,

---

[60] **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 85; **Koçak**, 164-165.

[61] **Nesaî**, Kat'u's-Sârik, 18.

ayrı ayrı hak sahiplerine ait, farklı cezalardır, bunların bir şahısta birleştirilmesi câizdir, demişlerdir. Bunlara göre, bu hadîs zayıftır. Ayrıca hadîsten, kendisine ceza uygulanan hırsıza, el kesme ücreti ödettirilmeyeceğinin kastedilmiş olması da ihtimal dahilindedir.[62]

١٨٩٩ـ (س) ـ أسيد بن حُضَير رضي الله عنه) « أَنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم: قَضَى أَنَّهُ إذا وَجَدَها - يعني : السَّرِقَة - في يَد الرَّجُل غَيْرِ المُتَّهم ، فإن شَاء أخَذَها بما اشتراهَا، وإن شَاء اتَّبعَ سَارِقَهُ ، وقَضى بذلك أبو بَكرٍ وعمرُ ». أخرجه النسائي.

1,899- Üseyd b. Hudayr anlatıyor:

"Hz. Peygamber, bir kimsenin, çalınan malını hırsızlıkla itham edilmeyen (onu satın almış bulunan) bir adamın elinde yakalaması durumunda, dilerse onu, adamın satın aldığı bedel karşılığınada alacağına, dilerse hırsızın peşine düşeceğine hükmetti. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer de aynı şekilde hüküm verdiler."[63]

İZAH

Hadîste bahsi geçen hükmün, bu konuda herhangi bir kusuru bulunmayan müşterinin zarara uğramamasına yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu konuda **Semüre b. Cündüb**'den rivâyet olunan; **"bir kimsenin bir malı çalınır veya kaybolur da adam o malını olduğu gibi bir adamın elinde yakalarsa, kendisi öncelikle bu malı alma hakkına sahiptir. Müşteri de verdiği bedeli satan kişiden geri alır"**[64] şeklindeki hadîsi dikkate alan pek çok âlim, mal sahibinin, malını elinde yakaladığı kimseden, ona herhangi bir bedel ödemeden geri alabileceğini, mal elinde yakalanan kimsenin ise, bu mal karşılığında ödediği parayı, kendisine bu malı satan şahıstan

---

62 **İbn Kudâme**, X, 279-280

63 **Nesaî**, Buyû', 96.

64 Hadîsin değişik lafızlarla yapılan rivâyetleri için bkz., **Şevkânî**, V, 254.

isteyebileceğini savunmuşlardır. Şârihlerin beyanına göre bu hüküm gasb vb yollarla ele geçirilen mallar için de geçerlidir.[65]

١٩٠٠ـ (ت د س ـ عبد الله بن محيريز رحمه الله) قال: « سَأَلْتُ فَضَالَةَ عن تعليق يَدِ السَّارِقِ في عُنُقِه: أمِنَ السُّنَّةِ هو ؟ فقال : جيء إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم بسارقٍ ، فَقُطِعَتْ يَدُهُ ثم أَمَرَ بها فَعُلِّقَتْ في عُنُقِه ». أخرجه الترمذي وأبو داود والنسائي.

1,900- Abdullah[66] b.Muhayrîz anlatıyor:

"Fedâle'ye;

"- Hırsızın kesilen elinin boynuna asılması sünnet midir?" diye sordum. Şöyle cevap verdi:

"- Hz. Peygamber'e bir hırsız getirilmişti. Onun eli kesildi, sonra da Hz. Peygamber'in emriyle boynuna asıldı."[67]

İZAH

Hadîs, hırsıza ceza uygulandıktan sonra, kesilen elinin boynuna asılmasının meşrûiyetine delâlet etmektedir. Bu hadîsi dikkate alan **Şâfiîler** ve **Hanbelîler**, bunun sünnet olduğu kanâatine varmışlardır. **Hanefîler**'e göre ise bu, hâkimin takdirine bırakılmıştır. İsterse böyle bir uygulamada bulunabilir. Rasûlullah'ın (as.), el kesme cezasına çarptırılan her hırsız hakkında bu tür uygulamada bulunduğu sabit olmadığı için, bu uygulamanın sünnet olduğu söylenemez.

Kesilen elin hırsızın boynuna asılması, hırsız için bir ders, diğer insanlar için ise bir ibret vesile olabileceği düşünülmüştür. Hırsız böyle önemli bir organdan mahrum kalmanın pişmanlığı, diğer

---

[65] **Sindî**, VII, 313; **Şevkânî**, V, 254; **Hattâbî**, III, 802; **Avnu'l-Ma'bûd**, IX, 447; **Haydar Hatipoğlu**, VI, 401; **Canan**, VI, 276.

[66] Bu isim hadîsin asıl kaynaklarının elimizdeki matbu nüshalarında "Abdurrahman" olarak geçmektedir. **Şevkânî**'nin ifadesine göre bu zat, Abdullah b. Muhayriz'in kardeşidir. Bkz., **Şevkânî**, VII, 142.

[67] **Ebû Davud**, Hudûd, 21/4411; **Tirmizî**, Hudûd, 17/14447; **Nesaî**, Katu's-Sarık, 18.

insanlar da böyle bir âkıbete dûçar olma endişesi ile suçtan uzak durmayı yeğliyebilirler.[68]

١٩٠١ــ (ت د س ــ جنادة بن أبي أمية رحمه الله) قال : « كُنَّا مَعَ بُسْرِ بن أرطاة في البحرِ ، فأُتِيَ بِسارق يُقال له : مِصْدَرٌ ، قد سَرَقَ بُخْتِيَّةً ، فقال : سمعتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: **لا تُقطَعُ الأيدي في السَّفَرِ ، ولولا ذلك لَقطَعْتُه**». هذه رواية أبي داود.

وفي رواية للترمذي مختصرا قال : سمعتُ النبيَّ صلى الله عليه وسلم يقول : «**لا تُقطَعُ الأيدي في الغزوِ**». وأخرجه النسائي مثْلَهما ، إلا أنه قال : « **في السَّفَرِ** » ولم يذكر الغزْوَ.

1,901- Cünâde b. Ebî Ümeyye anlatıyor:

"Bir deniz seferinde Büsr b. Ertâd ile beraberdik. Mısdar adında bir hırsız getirildi; o bir deve çalmıştı. Büsr;

"- Rasûlullah'ın (as.); **'yolculukta/seferde eller kesilmez'** buyurduğunu işittim. Bu olmasaydı onun elini keserdim" dedi.[69]

RİVÂYETLER

Bu, **Ebû Davud**'un rivâyetidir.

Tirmizî'nin muhtasar bir rivâyeti de şöyledir:

"Rasûlullah'ın (as.); **'gazâda eller kesilmez'** buyurduğunu işittim."

Bu hadîsi **Nesaî** de yukarıdaki iki rivâyet gibi tahric etti, yalnız o; "seferde" dedi, "gaza"dan söz etmedi.

İZAH

Görüldüğü üzere hadîsin bazı rivâyetlerinde **"gazâda/savaşta"**, bazılarında ise, "**seferde/yolculukta**" ifadesi geçmektedir. Yorumcular, "**sefer**" ifadesi mutlak, "**gazâ**" ifadesi ise mukayyettir; dolayısıyla hadîsin bazı rivâyetlerinde mutlak sefer ifadesini

---

68 **İbn Kudâme**, X, 266-267; **Şevkânî**, VII, 142-143; **Tuhfetu'l-Ahvezî**, V,8; **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 89; **Ûdeh**, II, 629; **Haydar Hatipoğlu**, VII, 212-213.

69 **Ebû Davud**, Hudûd, 18/4408; **Tirmizî**, Hudûd, 20/1450; **Nesaî**, Kat'u's-Sârik, 16.

mukayyede hamletmek, yani orada kastedilen seferin de gazâ/askerî sefer olduğunu anlamak gerekir, demişlerdir.

Hanefîler, Hanbelîler, Evzâî, İshak gibi fakîhler, bu hadîse istinâden, gazilerin, daru'l harpte, had ve kısas gerektiren bir suç işlemeleri durumunda, kendilerine suçun öngördüğü cezanın uygulanmayacağını savunmuşlardır. Bunlar görüşlerni, ayrıca sahâbe uygulamalarıyla da desteklemişlerdir. **Hz. Ömer**'in, ordu komutanlarına yazdığı talimatnamede, düşman topraklarında, hiçbir müslümanın had yoluyla dövülmemesini istediği bilinmektedir. Benzer rivâyetler, daha pek çok sahabîden de nakledilmiştir. Hatta **İbn Kudâme** bunun, sahâbe arasında aksi ortaya çıkmamış ittifaklı bir konu olduğunu söyler. Bu görüşün temelinde, kendisine daru'l-harpte had uygulanan şahsın, şeytanın telkiniyle düşman tarafına geçebileceği veya savaş sırasında düşmana karşı güçlü olma açısından, kendisine ihtiyaç duyulabileceği düşüncesi yatmaktadır

Mâlik, Şâfiî, Ebû Sevr ve **İbnü'l-Münzir** gibi fakihler ise, hadlerin her yerde uygulanacağını savunmuşlardır. Bunlar da, bu cezayı belirleyen âyetin, herhangi bir yer ve zamanla kayıtlı bulunmadığı düşüncesinden hareket etmişlerdir..

Düşman ülkesinde hadlerin uygulanmayacağını savunan fakîhler, bu cezaların döndükten sonra uygulanıp uygulanmayacağında görüş ayrılığına düşmüşlerdir. **Hanefîler,** döndükten sonra da uygulanmaz derken, diğerleri bunun geçici bir maslahat engelinden dolayı tehir edildiğini, binâenaleyh döndükten sonra bu engel ortadan kalkacağı düşüncesinden hareketle, uygulanması gerektiğini söylemişlerdir.[70]

١٩٠٢ــ (خ ــ **عامر الشعبي** رحمه الله) « وأنَّ رجلين شَهِدا على رجل أنَّهُ سَرَق ، فَقَطَعَهُ عليٌّ، ثم ذهَبا وجَاءا بآخَرَ وقالا : أخطأْنا بالأول ، فَأَبْطَلَ عليٌّ شَهادَتَهما ، وأَخَذَ منهما ديَةَ الأول، وقال: لو علمتُ أنَّكُما تَعَمَّدْتُما لَقطعْتُكما ». أخرجه البخاري في ترجمة باب.

---

[70] **İbn Kudâme**, X, 537-539; **Şevkânî**, VII, 145; **İ'lâmu'l-Muvakkıîn**, III,5-8; **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 82-83; **Bezlu'l-Mechûd**, XVII, 357; **Canan**, VII, 277; **Koçak**, s. 182.

1,902- Âmir eş-Şa'bî anlatıyor:

"İki adam (Hz. Ali'nin yanına gelerek) bir adamın hırsızlık yaptığına dair şehâdette bulundular. Hz. Ali de onun elini kesti. Sonra adamlar gidip bir başkasını getirdiler ve;

"- Biz birincisinde yanılmışız, (asıl hırsız buydu)" dediler. Hz. Ali, onların (bu ikinci adam hakkındaki) şahitliklerini kabul etmediği gibi, onlardan ilk adamın diyetini de aldı ve;

"- Eğer sizin bunu kasıtlı yıptığınızı bilseydim, (kısasen) sizin de ellerinizi keserdim" dedi.[71]

İZAH

Görülüyor ki **Hz. Ali**, aleyhteki şahitlikleriyle bir şahsa ceza uyguladığı iki kişinin, diğer bir şahıs aleyhindeki şahitliklerini dikkate almamıştır. Bunlar, ilk şahitliklerinde hata ettiklerini söylemekle, doğru söyledikleri konusunda şüpheli durumuna düşmüşlerdir. Bu yüzden **Hz. Ali** onların ikinci adam aleyhindeki şahitliğini kabul etmemiştir.

Diğer taraftan **Hz. Ali**, bunlarm hatalı şahitliği yüzünden elini kaybeden mağdurun elinin diyetini bu şahıslara ödetmiştir. Hatalı olduklarını söyledikleri için de, kısas cezası değil, diyet cezası uygulamıştır. Ayrıca **Hz. Ali**, bunların kasıtlı olması durumunda, kısas cezasını hak edeceklerini de söylemiştir.

Hatalı olarak yaptığı şahitlikle, bir başkasının ölümüne ve organ telefine sebep olan kimseye, diyet cezasının verileceği konusunda herhangi bir tartışma bilinmemektedir. Kasıtlı olarak bu tür mağduriyetlere sebep olan şahıslara uygulanacak ceza konusu ise tartışmalıdır: **Hanbelîler, İbn Şübrüme, İbn Ebî Leylâ, Evzâî** ve **Ebû Ubeyd, Hz. Ali**'den yapılan bu rivâyeti dikkate alarak, bu durumda uygulanacak cezanın kısas olduğuna hükmetmişlerdir.

Hanefîler ise, kasıtlı olmaları durumunda da, bunlara diyet cezası uygulanır demişlerdir. Bunlar görüşlerini şöyle savunmuşlardır: Bu şahılar, her ne kadar ölüme veya organ telefine sebep olmuşlarsa da, cinayeti bizzat işlememişlerdir. Bunların

---

[71] **Buhari**, Diyât, 21.

durumu, kazdığı kuyuya bir başkasının düştüğü kimseye benzer. Bunun cezası da kısas değil, diyettir.

İmam Şâfiî ise, mağdur muhayyerdir, dilerse kısas ister, dilerse diyet alır demiştir.[72]

١٩٠٣ـ (م د س ـ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) « أنّ امرأة من بني مخزوم سَرَقَت، فأُتِيَ بها النبيُّ صلى الله عليه وسلم ، فعاذَتْ بأُمِّ سلمة زوج النبيِّ صلى الله عليه وسلم ، فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : لو كانت فاطمةُ لقطعتُ يَدَهَا ، فَقُطِعَتْ ». أخرجه مسلم والنسائي.

وأخرجه أبو داود عقيب أحاديث عائشة عن المرأة المخزومية ، وقد تقدّمت. قال أبو داود: رواه أبو الزبير عن جابر: «أنّ امرأة سَرَقَتْ فَعَاذَت بزينب زوج رسول الله صلى الله عليه وسلم».

وفي رواية : « بزينب بنت رسول الله صلى الله عليه وسلم ».

1,903- Cabir b. Abdullah anlatıyor:

"Mahzûm oğulları kabilesinden bir kadın hırsızlık yapmıştı. Hz. Peygamber'e getirildi. Kadın, Hz. Peygamber'in eşi Ümmü Seleme'ye sığındı. Ama Hz. Peygamber;

"- Hırsızlık yapan (kızım) Fatıma da olsa elini keserdim" buyurdu ve kadının eli kesildi."[73]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Müslim** ve **Nesaî** rivâyet etmişlerdir.

Aynı hadîsi **Ebû Davud** da Hz. Âişe'nin daha önce geçmiş bulunan Mahzûmlu kadın hakkındaki hadîslerinin[74] peşinden nakletmiştir. Orada **Ebû Davud** şunları söylemektedir:

"Ebû'z-Züheyr, Cabir'in; *'bir kadın hırsızlık yapmış ve Hz. Peygamber'in eşi Zeyneb'e sığınmıştı'* dediğini rivâyet etmiştir.

---

72 **el-Ümm**, VII, 55; **Kâsânî**, VII, 239; **İbn Kudâme**, IX, 332; XII, 138-139; **Ûdeh**, II, 74.

73 **Müslim**, Hudûd, 2/11; **Ebû Davud**, Hudûd, 4/4374; **Nesaî**, Kat'u's-Sârik, 5.

74 Bkz., 1880 nolu hadîs.

Bir rivâyette de "Hz. Peygamber'in kızı Zeyneb'e sığınmıştı" diye geçmektedir.

١٩٠٤ــ (س ــ عائشة رضي اللّٰه عنها) قالت : « أُتِيَ رسولُ اللّٰه صلى الله عليه وسلم بسارق فقَطَعَهُ ، فقالوا : ما كُنَّا نُرَاكَ تَبْلُغُ به هذا قال : لو كانت فاطمةُ لقَطَعْتُها ».

أخرجه النسائي.

1,904- Hz. Âişe anlatıyor:

"Hz. Peygamber'ebir hırsız getirilmişti. Allah'ın Rasûlü (as.) onun elini kesti. (Hırsızı getirenler);

"- Senin işi buraya kadar vardıracağın bize bildirilmemişti"[75] dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber buyurdu ki:

"- (Hırsızlık yapan kızım) Fatıma da olsaydı elini keserdim."[76]

İZAH

Yukarıda geçen her iki hadîs de mahkemeye intikal ettikten sonra had gerektiren suçların affedilemeyeceğine ve bu konuda aracılık yapılamayacağına delâlet etmektedir.[77]

---

[75] Nesaî'nin elimizdeki matbu nüshasında bu ifade "Buna bu cezanın verilmesini istememiştik" şeklindedir.

[76] **Nesaî**, Kat'u's-Sârik, 5.

[77] Konuya ilişkin geniş açıklamalar için bkz., 1880 nolu hadîsin izahı.

الباب السادس

في حد شرب الخمر

و فيه فصلان:

الفصل الأول

في مقدار الحد و حكمه

F- İÇKİ İÇMENİN CEZASI

I- CEZANIN MİKTARI VE HÜKMÜ

١٩٠٥ـ (خ م ت د ـ أنس بن مالك رضي الله عنه) « أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم ضَرَبَ في الخمرِ بالْجَريدِ والنِّعال ، وجَلَدَ أبو بَكْرٍ أربَعين ».

وفي رواية : « أنَّ النَّبيَّ صلى الله عليه وسلم أُتِيَ برجلٍ قد شَرِبَ الخمرَ ، فَجَلَدَهُ بجَريد نحوَ أربعين ، قال : وفعله أبو بكر ، فلما كان عمرُ استشارَ النَّاسَ ، فقال عبدُ الرحمن : أخفَّ الحدود ثمانين ، فأمَرَ به عمرُ ». أخرجه البخاري [ومسلم]. وأخرج الترمذي الرواية الثالثة.

وأخرج أبو داود مثلَ الأولى، وزاد: « فَلَمَّا وليَ عمرُ دَعَا النَّاسَ فقال لهم إنَّ النَّاسَ قد دَنَوا من الرِّيفِ – وفي أخرى: دَنَوا من القُرى والرِّيفِ – فَما تَرَوْنَ في حدِّ الخمرِ؟ فقال عبد الرحمن بنُ عوفٍ: نَرَى أنْ تَجْعلَهُ كَأخَفِّ الحَدِّ، فَجَلَدَ فيه ثَمانين». وأخرج مسلم أيضا نحو هذه الزيادة

1,905- Enes b. Mâlik anlatıyor:

"Hz. Peygamber içki içmeden dolayı hurma dalı ve nalınlarla dövdü. Hz. Ebû Bekir ise kırk kırbaç vurdu."[1]

---

1 **Buharî**, Hudûd, 2, 4; **Müslim**, Hudûd, 8/35; **Tirmizî**, 14/1443; **Ebû Davud**, Hudûd, 36/4479.

RİVÂYETLER

Bir rivâyette de şöyle geçmektedir:

"Hz. Peygamber'e içki içen bir adam getirilmişti; ona, bir hurma dalıyla yaklaşık kırk sopa vurdu. Hz. Ebû Bekir de böyle yaptı. Hz. Ömer insanlarla istişare ettiğinde, Abdurrahman (b. Avf)ın; *'hadlerin en azı seksen kırbaçtır'* dedi. Ömer de bunu emretti."

Bu hadîsi, **Buharî** ve **Müslim** tahric etti. Üçüncü rivâyeti **Tirmizî** de tahric nakletmiştir.

Ebû Davud da ilk rivâyetin bir benzerini tahric etmiş ve şu ilavede bulunmuştur:

"Ömer halife olunca insanları çağırdı ve onlara;

"- İnsanlar, bağlık bahçelik yerlere yaklaştılar -bir başka rivayette, köylere ve bağlık bahçelik yerlere yaklaştılar-; içki haddi konusunda ne düşünüyorsunuz?" dedi. Abdurrahman b. Avf;

"- Onu, haddin en hafifi kadar yapmanı öneririz" dedi. Bunun üzerine Ömer içkide seksen kırbaç vurdu."

Bu ilaveye benzer bir rivâyeti **Müslim** de tahric etmiştir.

İZAH

"**İçki**" diye tercüme ettiğimiz kelimenin Arapça aslı "***hamr***"dır. **Hamr**, Arapça'da, üzüm ve hurma suyundan yapılan şarap için kullanılan bir kelimedir. Müctehitler, bunların dışında kalan fakat azı veya çoğu içildiği zaman sarhoş eden içkilerin de hamra dahil olup olmadığını tartışmışlardır. **Hanefîler**'in de dahil bulunduğu bir kısım fukahaya göre bu tür içkilere ancak mecaz yoluyla hamr denebilir. Çoğunluğu teşkil eden müctehitler ise Hz. Peygamber'in, **"sarhoş eden her içki hamrdır ve sarhoşluk veren her içki haramdır"** hadîsini[2] dikkate alarak, sarhoşluk veren her içkinin hamr olduğunu savunmuşlardır. Biz de bu görüşten hareketle başlıkta "***hamr***" şeklinde geçen kelimeyi "**içki**" olarak tercüme etmeyi uygun bulduk.

İçkinin haram, içki içmenin suç olduğu âyet[3] ve hadîslerle sabit olduğu halde, içene verilecek cezanın ne olacağına dair âyet

---

[2] Hadîs için bkz., **Şevkânî**, VII, 148.

[3] Bkz., Mâide, 90; ayrıca **Şevkânî**, VIII, 175 vd.

bulunmamaktadır. Bunun cezasının şekli ve miktarı hadîslere, daha çok da Hulefa-i Raşidin'in uygulamalarına dayanmaktadır.

Gerek bu ve gerekse devamında gelen rivâyetlerden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber bu suçu işleyenleri sopalatmıştır. Sopa; hurma dalı, papuç, el ve elbise gibi şeylerdir. Miktarı ise kırk kadardır.[4] **Hz. Ebû Bekir** dönemi ile **Hz. Ömer**'in ilk yıllarında[5] uygulanan ceza da kırk kırbaçtır. Fakat daha sonraları bu cezanın hafife alınıp içki içenlerin çoğaldığını gören **Hz. Ömer**[6] sahâbe ile istişarede bulunmuş ve Kur'ân'la sabit asgarî haddin, namusa iftira için öngörülmüş bulunan seksen kırbaç olduğu ve 1906 nolu hadîste de ifade olunduğu üzere, sarhoşun da diliyle namusa sataşacağı göz önüne alınmış ve bu ceza seksen kırbaç olarak uygulanmaya başlanmıştır.

Bazı âlimler, Hz. Peygamber'den rivâyet olunan hadîslerde vurma âleti olarak geçen hurma dalı, papuç, el, elbise gibi ifadeleri ve **Abdürrezzak**'ın **Zührî**'den yaptığı **"Hz. Peygamber içki içmeden dolayı had cezası farz kılmamıştır..."** ve yine **Ebû Davud**'un **İbn Abbas**'tan yaptığı buna benzer bir rivâyeti dikkate alarak, içki içme suçundan dolayı uygulanması lazım gelen cezanın had değil, ta'zîr olduğuna hükmetmişlerdir.

Şâfiî ve **Ahmed b. Hanbel**'in bir görüşü ile **Davud ez-Zâhirî** ve **Ebû Sevr**'e göre içki haddi kırk kırbaçtır. Bu görüşün delili, Hz. Peygamber ve **Hz. Ebû Bekir** dönemindeki uygulamalardır. Bunlara göre **Hz. Ömer** devrinde yapılan kırk kırbaçlık ilave had değil, ta'zîr cezasıdır. Bu da hâkimin takdir yetkisine bırakılmıştır. Ayrıca **Hz. Ömer**'den yapılan; bir yanılma sonucu içenlere kırk kırbaç,[7] alışkanlık haline getiren müptelâlarına ise seksen kırbaç[8] vurduğu şeklindeki rivâyetler de bu görüşe delil sayılmıştır. **Ebû Hanîfe** ve arkadaşları ile **Mâlik** ve **Leys** gibi müctehitlere göre de içki içme

---

4 Konuya ilişkin değişik rivâyetler için bkz., 1907, 1908, 1909, 1910 nolu hadîsler.

5 Bkz., 1908 ve 1909 nolu hadîsler.

6 Bkz., **Ebû Davud**, Hudûd, 3774489; **Dârekutnî**, III, 157; **Fethu'l-Bârî**, XII, 60.

7 Bkz., **Dârekutnî**, III, 157.

8 Bkz., 1909 nolu hadîs.

suçuna uygulanacak ceza, haddir; cezası da seksen kırbaçtır. **Şâfiî** ile **Ahmed b. Hanbel**'in birer görüşü de böyledir. Bu görüşün delili de, **Hz. Ömer**'in, sahâbe ile yaptığı istişareden sonraki seksen kırbaç uygulamasıdır. Ayrıca yine **Hz. Enes**'ten yapılan bir rivâyette Hz. Peygamber, içki içme suçundan dolayı kendisine getirilen bir adama, iki hurma dalıyla kırk civarında kırbaç vurmuştur. İki hurma dalıyla vurulan kırk kırbacın, tek hurma dalıyla seksen kırbaç edeceği açıktır.

Hadîsin **Ebû Davud**'a ait bir rivâyetinde geçen **"insanlar köylere, bağlık bahçelik yerlere yaklaştırlar"** şeklindeki ifadeleri **Nevevî, Hz. Ömer** devrinde **Suriye** ve **Irak** fethedilip de insanların geçim imkânları artıp, bağlık-bahçelik yerlere yerleşerek, bolluk ve lüks içerisinde yaşamaya başlayınca, içki içmeyi çoğalacak diye yorumlamış; **Hz. Ömer**'in de bunun önüne geçmek için bu suçun cezasına ilavede bulunduğunu söylemiştir. Bu da **Hz. Ömer** devrinde yapılan ilavenin ta'zîr olma ihtimalini güçlendirmektedir.[9]

١٩٠٦ـ (ط ـ ثور بن زيد الديلي رحمه اللّٰه) « أنَّ عُمَرَ استشارَ في حدِّ الخمر، فقال له عليٌّ: أرى أنَّ تَجلدهُ ثَمانيَن جَلْدَة ، فإنه إذا شَرِبَ سَكِرَ ، وإذا سَكِرَ هَذَى ، وإذا هذَى افترَى ، فَجَلَدَ عمرُ في حَدِّ الخمر ثمانين ». أخرجه الموطأ.

1,906- Sevr b. Zeyd ed-Dîlî anlatıyor:

"Hz. Ömer içki haddi konusunda istişarede bulunduğunda Hz. Ali demiştir ki:

"- Ona seksen kırbaç vurmanı öneririm. Zira insan içince sarhoş olur, sarhoş olunca saçmalar, saçmalayınca iftira da eder. (İftira'nın cezası da seksen kırbaçtır)".

Bunun üzerine Hz. Ömer, içki haddini seksen kırbaç olarak uyguladı."[10]

---

[9] Açıklamalar için bkz. **Nevevî** XI, 217 vd; **Şevkânî**, VII, 149-150; **İbn Kudâme**, X, 329-330; **Fethu'l-Bârî**, XII, 55-65; **Umdetü'l-Karî**, XXIII, 266; **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 178-180; **Karaman**, I, 130-132; **Koçak**, s. 179-180.

[10] **Muvatta**, Eşribe, 1/2.

١٩٠٧ـ (ت ـ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) « أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم ضَرَبَ الحدَّ بَنعلَيْنِ أربعين ». قال مِسْعَرٌ : أظُنُّهُ في الخمر. أخرجه الترمذي.

1,907- Ebû Saîd el-Hudrî anlatıyor:
"Rasûlullah (as.), iki nalın/papuçla kırk defa vurdu."
Mis'ar demiştir ki; "Zannederim bu, içkiden dolayıydı."[11]

İZAH

Daha önce geçen rivâyetlerde Hz. Peygamber'in el, elbise, papuç gibi şeylerle yaklaşık kırk sopa vurduğu ifade olunmuştu. Bu hadîsler birlikte değerlendirildiğinde, Hz. Peygamber'in yaklaşı kırk vuruşu, iki nalınla gerçekleştirdiği söylenebilir.

İki nalınla kırk vuruş, tek nalınla seksen ettiği düşünülürse, bu hadîs de içki haddinin seksen kırbaç olduğunu söyleyenleri destekler.

١٩٠٨ـ (د ـ عبد الرحمن بن أزهر رضي الله عنه) « أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم أُتِيَ بشاربِ خَمْرٍ - وهو بحُنين - فَحَثا في وجهه الترابَ ، ثم أمَرَ أصحابَهُ فضَرَبُوهُ بنعالهم وما كان في أيديهم ، حتى قال لهم : ارْفعوا ، ثم جَلَدَ أبو بكرٍ في الخمر أربعين ، ثم جَلَدَ عمر صَدْرًا من إمارته أربعينَ ، ثم جَلَدَ في آخرِ خلافته ، وجَلَدَ عثمانُ الحدَّين كليهما ثمانين وأربعين ، ثم أثبتَ مُعاويةُ الحدَّ ثمانين».

وفي رواية قال: «كأنِّي أنظُرُ إلى رسولِ اللَّه صلى الله عليه وسلم الآنَ وهو في الرِّحالِ يَلتمسُ رَحْلَ خالد بن الوَليد فبينما هو كذلك إذْ أُتِيَ برجلٍ قد شَرِبَ الخمرَ فقال للناس: ألا أضْرِبُوهُ، فمنهم مَنْ ضَرَبَهُ بالنِّعال، ومنهم من ضربه بالعصا، ومنهم من ضربه بالمِيْتَخة، قال ابن وهب: الجريدةُ الرَّطبةُ ثم أخذ رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم ترابا من الأرض فرمَى به في وَجهه». أخرجه أبو داود.

1,908- Abdurrahman b. Ezher(ra) anlatıyor:

---

[11] **Tirmizî**, Hudûd, 14/1442.

"Rasûlullah (as.) -Huneyn'de olduğu bir sırada- içki içen birisi getirildi. Hz. Peygamber, onun yüzüne toprak saçtı, sonra sahabîlerine (ona vurmalarını) emretti. Onlar da nalınları/papuçları ve ellerinde bulunan diğer şeylerle, Hz. Peygamber kendilerine;

"- Yeter, durun!" deyinceye kadar vurmaya devam ettiler. Sonra Ebû Bekir, içkiden dolayı kırk kırbaç vurdu. Sonra Ömer, hilâfetinin ilk yıllarında kırk kırbaç, hilâfetinin sonuna doğru da seksen[12] kırbaç olarak uyguladı. Hz. Osman ise, iki cezanın her ikisini de, seksen kırbacı da, kırk kırbacı da uyguladı. Sonra da Muâviye bu haddi seksen kırbaç olarak sabitledi."[13]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette Abdurrahman b. Ezher şunları söylemiştir:

"Şu anda Rasûlullah'ı (as.) görür gibiyim; karargâhlar arasında Halid b. Velid'in karargâhını arıyor. İşte O böyle bir durumda iken, kendisine içki içen bir adam getirildi. İnsanlara;

"- Haydi, ona vurun!" buyurdu. Onlardan kimi papuçlarla, kimi değnekle, kimi hurma çubuğuyla -İbn Vehb bunun yaş hurma çubuğu olduğunu söyler- vurdular. Sonra Rasûlullah (as.) yerden bir avuç toprak alıp, adamın yüzüne serpti."

Bunları **Ebû Davud** tahric etti.

١٩٠٩ـ (خ ـ السائب بن يزيد رضي الله عنه) قال : « كُنَّا نُؤتى بالشَارِبِ على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم وإمْرةِ أبي بَكرٍ ، وصدْرٍ من خِلافَةِ عُمَرَ ، فَتَقُومُ إليه بأيدينا ونعالِنا وأرديتنا حتى كان آخرُ إمرَةِ عمر فَجَلَدَ أربعينَ حتى إذا عَتَوْا وفَسَقُوا جَلَدَ ثمانِينَ». أخرجه البخاري.

1,909- Sâib b. Yezîd anlatıyor:

---

[12] **"Seksen"** ifadesi **Câmiu'l-Usûl**'de yer almamaktadır, bu lafız **Ebû Davud**'un elimizdeki matbu nüshadan ilave edilmiştir.

[13] **Ebû Davud**, Hudûd, 37/4487-4488.

"Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir devirleriyle Hz. Ömer'in hilâfetinin ilk yıllarında, bize içki içen birisi getirildiğinde ona ellerimiz, papuçlarımız ve cübbelerimizle vururduk. Ömer de hilâfetinin son yıllarına kadar bunu kırk kırbaç olarak uyguladı. İçki mübtelası olup günaha dalanlara ise seksen kırbaç vurdu."[14]

١٩١٠ـ (خ ـ عقبة بن الحارث رضي الله عنه) « أَنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم أُتِيَ بالنَّعمان - أو ابن النُّعمان- وهو شاربٌ فأمرَ رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم مَنْ في البيت أنْ يَضْرِبُوهُ، فَضَرَبُوه بالجريد والنعال ، وكنتُ فيمَنْ ضَرَبَهُ ». أخرجه البخاري.

1,910- Ukbe b. el-Hâris'ten şöyle rivayet olunmuştur:

"Nuaym -veya Nuayman'ın oğlu- içkili bir vaziyette Hz. Peygamber'e getirilmişti. Hz. Peygamber, evde bulunanların ona vurmalarını emretti. Onlar da hurma çubukları ve nalınlar/papuçlar ile onu sopaladılar. Onu sopalayanlar arasında ben de vardım."[15]

١٩١١ـ (ت د ـ معاوية بن أبي سفيان رضي الله عنه) قال : قال رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم: « مَنْ شَرِبَ الخمرَ فاجْلدوهُ ، فإن عادَ في الرابعة فاقْتلوهُ ».

هذا لفظ الترمذي ، قال : وفي الباب عن أبي هريرة وابن عمر وغيرهما.

ولَفْظُ أَبي داود : أن رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال : « إذا شَرِبُوا الخمرَ فاجلدُوهُم ، ثُمَّ إنْ شربوا فاجْلدوهم ، ثُمَّ إن شَربوا فاجْلدوهم ، ثم إن شربوا فاقتلُوهُم ».

وفي رواية : « فَانْ عادَ في الثالثة أو الرَّابعَة فاقتلُوهُ ».

1,911- Muâviye b. Ebî Süfyan'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

---

[14] **Buharî**, Hudûd, 4.

[15] **Buharî**, Hudûd, 3, 4; Vekâlet, 13.

"İçki içeni kırbaçlayın, şâyet dördüncü kere tekrar ederse, onu öldürün!"[16]

RİVÂYETLER

Bu, **Tirmizî**'nin ifadesidir. **Tirmizî** ayrıca şunları söylemiştir. "Bu konuda Ebû Hureyre, İbn Ömer[17] ve başkalarından yapılan rivâyetler de bulunmaktadır."

Ebû Davud'un rivâyetine göre ise, Rasûlullah (as.) buyurmuştur ki:

"İnsanlar içki içtikleri zaman onları kırbaçlayın; sonra yine içerlerse yine kırbaçlayın; sonra tekrar içerlerse tekrar sırbaçlayın; sonra yine içerlerse, onları öldürün1"

Başka bir rivâyette de: **"üçüncü veya dördüncü kere tekrar içerlerse, onları öldürün!"** diye geçmektedir.

İZAH

Şevkânî'nin ifadesine göre, bu ve devamındaki hadîsleri dikkate alan, **İbn Hazm**'ın da aralarında bulunduğu bazı **Zâhirî** âlimler, dördüncü kereden sonra da içki içmeye devam eden kimsenin ölümle cezalandırılacağını söylemişlerdir. **Azîmâbâdî**'nin nakline göre **Suyûtî** ve **Sindî**'nin görüşleri de böyledir. Âlimlerin büyük çoğunluğu ise, ne kadar tekrar ederse etsin, içki içmeden dolayı ölüm cezasının verilmeyeceği kanâatidedirler. Bunlar, tekrardan dolayı ölüm cezasını öngören hadîslerin neshedildiğini söylemişlerdir. 1914 nolu **Kabîsa b. Züeyb** hadîsi de bunu açıkça ifade etmektedir. Zaten, Küçük bir grubun dışında bu görüşü savunan kimse de yoktur. Konuya ilişkin olarak meşhur ***Sünen*** sahiplerinden **Tirmizî**, **"ne geçmişte ve ne de şimdi, ilim ehli arasında bu konuda herhangi bir tartışmanın bulunduğu bilinmemektedir"** der. **Hattâbî** de, bazı hadîslerde geçen öldürme emrinin, tehdit içerdiğini, yani bunlarla bilfiil öldürmenin istenmediğini, bundan maksadın insanları

---

[16] **Ebû Davud**, Hudûd, 37/4482; **Tirmizî**, Hudûd, 15/1444.

[17] **Tirmizî**'nin elimizdeki matbu nüshasında bu ifade "İbn Amr" şeklinde geçmektedir.

sakındırmak ve suçu önlemek olduğunu söyler. **Kârî** de, bundan maksat, şiddetli bir şekilde dövmektir; dolayısıyla buradaki öldürme emri tehdit içermektedir, der. Bu hükmün, içkinin haramlığını kabul etmeyip, onun içilmesini helâl sayanlar hakkında olması lazım geldiğini, hadîsten anlaşılması gerekenin de bu olduğunu söyleyenler de vardır.

Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn'in uygulamaları da bu yorumları güçlendirmektedir. Ne Hz. Peygamber'in, ne de ondan sonraki halifelerin, içki içmeden dolayı ölüm cezası verdiklerine dair herhangi bir rivâyet bulunmamaktadır. Ayrıca bu hüküm, muhsanken zina yapmak ve İslâm'dan dönmek dışında herhangi bir suçtan dolayı bir müslümanın öldürülemeyeceğini ifade eden hadîse de aykırı bulunmuştur.[18]

Ölüm cezasını öngören rivâyetler arasında, kaçıncı defa tekrarından dolayı ölüm cezası verileceği hususunda, birlik bulunması da dikkat çekicidir.

١٩١٢ــ (د س ــ عبد الله بن عمر بن الخطاب رضي الله عنهما) بهذا المعنى وقال: «وأحْسَبُهُ قال في الخامسة: **إن شربها فاقتلوهُ**». هكذا أخرجه أبو داود عُقَيْب حديث معاوية.

وفي رواية النسائي عن ابن عمر ونفر من أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم قالوا: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «**مَنْ شربَ الخمرَ فاجلدوه، ثُمَّ إنْ شربَ فاجلدُوه، ثُمَّ إن شربَ فاجلدوه، ثم إن شربَ فاقتلُوهُ**».

1,912- Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb'dan da (yukarıda geçen Muâviye hadîsiyle), aynı manada bir hadîs rivâyet edilmiş, bu rivâyette râvî şunu da söylemiştir:

---

[18] **Şevkânî**, VII, 156-157; **İbn Hacer**, XII, 70-71 **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 184-184; **Bezlu'l-Mechûd**, VII, 455-458; **Tuhfetu'l-Avezî**, IV, 723-724; **Canan**, VI, 284.

"Zannedersem (hadîsi kendisinden naklettiğim zat) **'eğer yine içerse onu öldürün'** sözünü beşinci keresinde söylemiştir."[19]

RİVÂYETLER

Ebû Davud bunu, Muâviye hadîsinin peşinden bu şekilde nakletmiştir.

Nesaî'nin rivâyetinde de İbn Ömer ve Rasûlullah'ın (as.) bir grup ashâbından şöyle dedikleri nakledilmiştir: Rasûlullah (as.) buyurdu ki:

"İçki içeni kırbaçlayın, sonra yine içerse yine kırbaçlayın, sonra tekrar içerse tekrar kırbaçlayın, sonra yine içerse bu defa onu öldürün!"

١٩١٣ــ (د س ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم: «**إذا سَكِرَ فاجلدوهُ ، ثُمَّ إنْ سَكِرَ فَأَجلدُوهُ ، ثُمَّ إنْ سَكِرَ فاجلدوهُ ، فإنْ عَادَ الرابعة فاقتلوهُ**».

وفي رواية : « **إذا شَرِبَ الخَمْرَ فاجلدوهُ**... الحديث ».

قال أبو داود: «وكذا حديث ابن عمرو عن النبيِّ صلى الله عليه وسلم، والشريد عن النبي صلى الله عليه وسلم». وعند النسائي : « **فاضربوا عُنُقَهُ** ».

1,913- Ebû Hureyre'nin rivâyetine göre Rasûlullah (as.) buyurdu ki:

"Bir kimse içip sarhoş olunca onu kırbaçlayın, sonra yine sarhoş olursa yine kırbaçlayın, sonra tekrar sarhoş olursa tekrar kırbaçlayın. Eğer dördüncü kere de tekrarlarsa onu öldürün!"[20]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette, (sarhoş olursa yerine) "**içki içerse**" ifadesi kullanılmıştır.

---

[19] **Ebû Davud**, Hudûd, 37/4483; **Nesaî**, Eşribe, 42.

[20] **Ebû Davud**, Hudûd, 37/4484; **Nesaî**, Eşribe, 42.

Ebû Davud der ki: "İbn Amr'ın Hz. Peygamber'den ve eş-Şerîd'in de Hz. Peygamber'den rivâyet ettikleri hadîs de böyledir."

Nesaî'de ise ifade; "**boynunu vurun**" şeklindedir.

١٩١٤ــ (د ــ قبيصة بن ذؤيب رضي الله عنه) أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال : «**مَنْ شَربَ الخَمرَ فاجْلدوهُ ، فإن عَادَ فاجلدوهُ ، فإن عادَ فاجلدوهُ ، فإن عادَ فاقتلوهُ** – في الثالثة ، أو الرابعة – فأُتيَ برجلٍ قد شَربَ فَجلدَهُ ، ثُمَّ أتي به فجلده ، ثُمَّ أتيَ به فجلده ، ورَفَعَ القتلَ ، وكانت رُخصَة». أخرجه أبو داود.

1,914- Kabîsa b. Züeyb'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kim içki içerse onu kırbaçlayın, tekrar ederse tekrar kırbaçlayın, eğer yine içerse yine kırbaçlayın; şâyet yine içerse onu öldürün!"

Hz. Peygamber buradaki "**öldürün**" ifadesini, üçüncü veya dördüncüsünde kullandı. Ancak kendisine içki içen bir adam getirildiğinde onu kırbaçladı, sonra aynı adam yine getirildi, tekrar kırbaçladı. Sonra aynı adam tekrar getirildi, Hz Peygamber de tekrar kırbaçladı; ölüm cezasını ise kaldırdı. (Zaten) o, bir ruhsattı."[21]

İZAH

Bu rivâyet, daha önce geçen ve içkinin tekerrüründen dolayı ölüm cezasını öngören hadîsleri neshettiği kabul edilen hadîslerdir. **Tîbî** de bu hadîse dayanarak, içki için ölüm cezası öngören hadîslerdeki ölüm cezasının, haddi aşıp içki içmeyi inatla sürdüren kimselerin şiddetli bir şekilde dövülmesinden mecâz olduğunu söylemiştir.[22]

---

[21] **Ebû Davud**, Hudûd, 37/4485.

[22] Bkz., 1911 nolu hadîsin izahı. Ayrıca bkz., **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 151.

١٩١٥ـ (ط س ـ السائب بن يزيد رضي الله عنه) أنَّ عمرَ قال « وَجدتُ منْ فُلان ريحَ شَراب - يعني بعضَ بنيه - وزعَم أنَّهُ شربَ الطِّلاءَ ، وأنا سَائِلٌ عنه ، فإن كان يُسكِرُ جلدْتُه ، فسألَ ، فقيل له : إنَّهُ يُسكِرُ ، فجَلده عُمرُ الحدَّ تاما ». أخرجه الموطأ ، وأخرجه النسائي عن عُتْبَة بن فرقد قال : « كانَ الذي يَشربُهُ عُمرُ قد خلَّل».

ومِمَّا يَدُلُّ على صحة هذا: حديثُ السائب: «أنَّ عُمَرَ خَرَجَ عليهم فقال: إنِّي وَجَدْتُ من فلان ريحَ شَراب... الحديث ».

1,915- es-Sâib b. Yezîd anlatıyor:

"Birgün Ömer (yanımıza gelerek);[23]

"- Falancadan -kendi oğullarından birini kastediyor- içki kokusu aldım. Kaynatılmış üzüm şırası içtiğini söylüyor. Sorup araştıracağım, şâyet o şey sarhoş ediyorsa, onu kırbaçlıyacağım" dedi. Sonra durumu araştırdı; onun sarhoş ettiği söylenince, ona içki içme cezasını tam olarak uyguladı."[24]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Muvatta** tahric etmiştir.

Bunu **Nesaî** de Utbe b. Ferkad'dan şöyle nakletmiştir:

"Hz. Ömer'in içtiği (şerbet) sirkeye dönüşmüştü."

Bu hadîsin sahîh olduğuna Sâib'den rivâyet edilen ve; "Hz. Ömer'in yanlarına gelip, 'falancadan içki kokusu aldım...' hadîsi de delâlet etmektedir."

İZAH

Buharî'nin rivâyetine göre, **Hz. Ömer**'in aldığı içki kokusu nedeniyle ceza uyguladığı şahıs, kendi oğlu **Ubeydullah**'tır.[25] Hadîsten, içki suçunun sabit olması için, ağızdan gelen içki kokusunu da bir delil olacağı anlaşılmaktadır. **İmam Mâlik** ile **Ahmed b.**

---

[23] Bu ifade, Muvatta'nın elimizdeki matbu nüshasından ilave edilmiştir.

[24] **Muvatta**, Eşribe, 1/1; **Nesaî**, Eşribe, 48.

[25] **Buharî**, Eşribe, 10.

Hanbel'in bir görüşü de böyledir. Bu görüşün delili, şerh etmekte olduğumuz bu hadîs ile, **Abdullah b. Mes'ûd**'dan nakledilen bir uygulamadır. Bunlara göre, koku içkinin içildiğine delâlet etmektedir ve bu, itiraf yerine geçmektedir. **Ebû Hanîfe, Şâfiî, Sevri**'nin de aralarında bulunduğu ekseri müctehitler, sadece koku içkinin bilerek ve kasıtlı olarak içildiğinin bir delili olmaz; kişinin tehditle içmek, sarhoş etmediğini düşündüğü bir şeyi içmek su zannıyla içmek gibi değişik sebeplerle içme ihtimali söz konusudur, ihtimalli durumlar şüphe arz eder, şüpheli durumlarda ise hadler uygulanmaz, demişlerdir. **Ahmed b. Hanbel**'in tercihe şayan görüşü de böyledir.[26]

١٩١٦ـ (م د ـ حصين بن المنذر وهو أبو ساسان رحمه الله) قال: «شَهِدْتُ عثمانَ بنَ عفَّانَ أُتِيَ بالْوَليد قد صَلَّى الصُّبْحَ ركعتين ثم قال: أزيدُكُم؟ فَشهِدَ عليه رجلان، أحدهما حُمْرانُ: أنّه شَرِبَ الخمرَ، وشهِدَ آخرُ: أنّهُ رآهُ يتقيأ، فقال عثمانُ: إنَّهُ لم يتقيأ حَتَى شربها فقال: يا عليُّ قم فاجلده، فقال عليٌّ: قُم يا حسنُ [فاجلدْهُ]، فقال الحسن: وَلِّ حارَّها مَنْ تولّى قارَّها، فكأنّهُ وجدَ عليه، فقال: يا عبد الله بْنَ جعفر قُمْ فاجلده، فجلده وعليٌّ يَعُدُّ، حتى بَلَغ أربعين، فقال: أمْسِكْ ثم قال: جَلَدَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم أربعين وأبو بكر أربعين وعمرُ ثمانين وكُلٌّ سُنّةٌ وهذا أحبُّ إليّ».

أخرجه مسلم وأبو داود. وأخرجه أبو داود أيضا مختصرا قال : قال عَليٌّ : « جَلَدَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم في الخمر وأبو بكرٍ أربعين ، وكَمَّلها عمرُ ثمانين، وكُلٌّ سُنّةٌ ».

1,916- Husayn b. el-Münzir Ebû Sâsân anlatıyor:

"Halife Osman b. Affân'ın meclisinde bulunduğum bir sırada, oraya sabah namazını iki rekât olarak kıldımış, sonra da kendilerine dönüp;

"- Size daha fazla kıldırayım mı?" demiş olan (Kûfe valisi) Velid (b. Ukbe) getirildi. İki kişi onun aleyhine şahitlikte bulundu.

---

[26] **İbn Kudâme**, X, 332; **Ûdeh**, II, 511; ayrıca bkz., 1834 nolu hadîsin izahı.

Bunlardan birisi (Hz. Osman'ın âzâlısı) Humrân'dı. Bu, onun içki içtiğini, diğeri de onu kusarken gördüğünü söylüyordu. Hz. Osman;

"- İnsan içki içmedikçe (içki) kusmaz; Ali, kalk onu kırbaçla!" dedi. Hz. Ali de (oğlu Hasan'a);

"- Hasan, kalk onu sen kırbaçla!" dedi. Buna canı sıkılan Hz. Hasan;

"- Kim (hilâfetin) nimetinden istifade ediyorsa, külfetini de ona bırak!" diye karşılık verdi. Bu defa Hz. Ali, Abdullah b .Ca'fer'e dönerek;

"- Ey Cafer oğlu Abdullah, kalk, onu sen kırbaçla!" dedi. O da kırbaçlamaya başladı. Hz. Ali de (kırbaçları) sayıyordu. Kırbaç sayısı kırka ulaşınca Hz. Ali;

"- Dur!" dedi, sonra da şunları ilave etti:

"- Hz. Peygamber kırk kırbaç vurdu. Ebû Bekir kırk kırbaç vurdu, Ömer ise seksen kırbaç vurdu. Bunların hepsi de sünnettir. Ancak bu (kırk kırbaç) bana daha uygun gelmektedir."[27]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Müslim** ve **Ebû Davud** tahric etmişlerdir.

Ebû Davud'un ayrıca muhtasar olarak yaptığı rivâyete göre, Hz. Ali şöyle demiştir:

"İçkiden dolayı Hz. Peygamber ve Ebû Bekir kırk kırbaç vurdu. Ömer ise bunu seksen kırbaça çıkardı. Bunların hepsi de sünnettir."

İZAH

Hadîste, içki içme suçundan dolayı **Hz. Osman**'a getirildiği ifade edilen şahıs, **Velid b. Ukbe b. Ebî Muayt**'tır. Bu zat, **Hz. Osman**'ın ane bir kardeşidir. **Mekke**'nin fethi sırasında müslüman olmuştur. **Hz. Osman** halife seçilince, **Kûfe** valisi **Sa'd b. Ebî Vakkas**'ı azlederek yerine bu zatı atamıştır. Rivâyetlerden anlaşıldığına göre Velid, cesur, cömert ve şairliği yanında içkiye düşkün birisidir. Metinde de ifade olunduğu üzere, Velid bir sabah namazını

---

[27] **Müslim**, Hudûd, 8/38; **Ebu Davud**, Hudûd, 3674480, 4481.

sarhoşken iki, bazı rivâyetlerde, dört rekât olarak kıldırmış, sonra cemâate dönüp;

"- Daha fazla kıldırayım mı?" diye sormuştur. Bu durum halkın tepkisine yol açmış, **Hz. Osman**'a vâki şikâyetler üzerine **Hz. Osman Velid**'i valilikten almış ve kendisine içki cezası uygulamıştır.

Yine hadîsin metninden anlaşıldığı üzere Halife **Hz. Osman**, bu haddi uygulama yetkisini **Hz. Ali**'ye vermiş, o da bu yetkisine dayanarak, cezanın infâzını oğlu **Hz. Hasan**'dan istemiştir. O, bunu yapmak isteyince de **Hz. Ali** bu görevi **Abdullah b. Cafer**'e vermiş, Abdullah da infâzı gerçekleştirmiştir.

Hz. Hasan'ın, babası **Hz. Ali** tarafından görevin kendisine verilmesi üzerine söylediği ***"velli hârrahâ men tevellâ kârrahâ"*** şeklindeki ifade, meşhur bir darb-ı meseldir. Bu sözün ilk defa **Hz. Ömer** tarafından söylendiği rivâyet olunduğu gibi; metinde anlatılan olay sebebiyle **Hz. Hasan** tarafından söylendiği de rivâyet edilmiştir. Dilcilerin verdiği bilgiye göre, bu meselde geçen *"**hârr**"* kelimesi; meşakkat, zorluk ve kötülük; *"**kârr**"* kelmesi ise kolaylık, sevinç, güzellik ve lezzet anlamında kullanılmıştır. Bu sözle **Hz. Hasan**, hilâfetin nimetlerinden kimler yararlanıyorsa, onun külfetini ve zorluklarını da onlar çeksin demek istemiş, bununla da halife **Hz. Osman** ve onun yakınlarını kastetmiştir.

Bu hadîs, içki haddinin kırk kırbaç, **Hz. Ömer** zamanında yapılan ilavenin ise ta'zîr cezası olduğuna delil sayılmış;[28] özellikle, **Hz. Ömer**'in danışma meclisinde bu cezanın, iftira cezasına kıyasla, seksen kırbaç olması gerektiğini öneren **Hz. Ali**'nin, bu olayda kırk kırbaçla yetinmesine dikkat çekilmiştir. Ancak aynı olayda **Hz. Ali**'nin, **Velid**'e seksen kırbaç vurduğu da rivâyet olunmuştur. Bu sebeple, bu farklı rivayetleri telif cihetine gidilmiş; bu bağlamda **İmam Şâfiî**'nin *Müsned*'inde yaptığı; **"Hz. Ali, Velid'e cezayı iki uçlu bir kamçı ile uygulamıştı"** şeklindeki rivâyetten istifade edilmiştir. İki uçlu bir kamçı ile kırk defa vurulması, toplam sopa miktarının seksen olamasını gerektirir, denmiştir.

---

[28] Konuya ilişkin tartışmalar için bkz., 1905 nolu hadîsin izahı.

Hadîsin sonunda yer alan; **"bunların hepsi de sünnettir"** ifadesi de, farklı şekillerde yorumlanmıştır: Bazıları, sünnet ifadesinin sadece Hz. Peygamber'in fiilleri için kullanıldığını dikkate alarak, bu ifadeyi; **"bunların hepside câizdir, uygulanmıştır, bir sakıncası yoktur"** diye anlamak gerektiğini savunurken; bazıları da Hz. Peygamber'in; **"size benim sünnetime, benden sanra da Hulefâ-i Râşidin'in sünnetine uymak gerekir"** şeklindeki hadîsinden hareketle, **Hz. Ömer**'in uygulamasına da sünnet denebileceğini söylemişlerdir. Bunun, **"alışılmış yol, usûl"** anlamına geldiğini söyleyenler de vardır.

İmam Mâlik ile bir görüşüne göre **Ahmed b. Hanbel**, bu hadîse istinâden, içki kusmanın, içki suçunun ispat delillerinden olduğuna hükmetmişlerdir. **İmam Şâfiî**, içkinin zorla içirilmiş olması, bilinmeden içilmesi gibi ihtimalleri dikkate alarak, mücerret içki kusmanın, suçu ispatlamaya kâfi gelmediğini söylemiştir. **Ahmed b. Hanbel**'in bir görüşü de böyledir. **Ebû Hanîfe** ise sadece kusmanın bir delil olmayacağı görüşündedir. Ancak ona göre, kusuntuda içki kokusu da bulunuyorsa yahut kusan şahıs sarhoşluk halinde yakalanmışsa, bu durumda suç sabit olur ve ceza gerekir.

Bu hadîs, **Hz. Osman** tarafından cezalandırma ile görevlendirilen **Hz. Ali**'nin, bunu bir başkasına havale etmesine binâen, bir işe vekil kılınanın, bunun için başka birini vekil tayin edebileceğine delil sayılmıştır. Ayrıca şahitlerden birinin; **Velid**'in içki içtiğini, diğerinin ise, onun içki kustuğunu söylemesine dayanarak **Hz. Osman**'ın ona ceza uygulaması dikkate alınarak, aynı noktaya varan iki farklı şeye şahitliğin, tek kabul edilip hüküm mesnedi sayılacağına delil olarak da değerlendirilmiştir.[29]

١٩١٧ــ (د ــ عبد اللّٰه بن عباس رضي اللّٰه عنهما) « أَنَّ رسولَ اللّٰه صلى الله عليه وسلم لم يَقِتْ في الخمر حدّا ، وقال ابن عباسٍ ،: شَرِبَ رجلٌ فسكر ، فَلُقِيَ يَميلُ في

[29] Açıklamalar için bkz., **Nevevî**, XI, 219-220; **el-İstiâb**, III, 631 vd. **İbn Kudâme**, X, 332, **İbn Hacer**, XII, 60-61; **Şevkânî**, VII, 147-151; **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 181-183; **Ûdeh**, II, 512; **Bezlu'l-Mechûd**, XVII, 451-453; **Mevsûatu Emsâli'l-Arab**, V, 678.

الفَجِّ، فَانطَلَق به إلى النبيِّ صلى الله عليه وسلم ، فلمَّا حَاذَى بِدَارِ العَبَّاسِ انفلَتَ ، فَدَخَلَ على العَبَّاسِ فالتَزَمَهُ، فذكَرُوا ذلك للنبيِّ صلى الله عليه وسلم ، فضَحِكَ وقال : أَفَعَلَها ؟ ولم يَأمُرْ فيه بشيءٍ ». أخرجه أبو داود.

1,917- Abdullah b. Abbas anlatıyor:

"Hz. Peygamber içki için belli bir had takdir etmedi. Birgün bir adam içki içip sarhoş olmuştu. Yolda yalpalayarak yürürken görüldü. Yakalanıp Hz. Peygamber'e götürülmek istendi. Hz. Abbas'm evinin hizasına gelindiğinde, adam kaçıp Abbas'ın yanına girdi ve ona sığındı. Bunu Hz. Peygamber'e anlattıklarında Rasûlullah (as.) güldü;

"- Gerçekten bunu yaptı mı?" dedi ve adam hakkında herhangi bir şey emretmedi."[30]

İZAH

Bu hadîs, içki içme suçunun haddi gerektiren bir suç olmadığını, bunun için uygulanacak cezanın ta'zîrden ibaret bulunduğunu savunanların delilleri arasında bulunmaktadır.[31] Ancak hadîs ilk bakışta zâhiri itibariyle böyle anlaşılmaya müsait görülse de, Hz. Peygamber'den değişik kanallarla nakledilen pek çok vâkıaya uymamaktadır. Dolayısıyla yoruma açık bir durum arzetmektedir. Bu bağlamda hadîste geçen; **"İçki için bir had takdir etmedi"** ifadesini, **"hiçbir had tayin etmedi"** şeklinde değil de, **"bunun için belli bir miktar belirlemedi, belki kırkla seksen arasında bir vuruş gerçekleştirdi"** şeklinde anlamak mümkündür. O takdirde **Hz. Ömer**'in, sahabîlerle istişareden sonra, bu suç için seksen kırbaç uygulamasının da, sahabîlerin Hz. Peygamber tarafından uygulanan en üst sınırını ölçü alarak, görüş birliğine varmaları sonucu ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Hadîste bahsi geçen adama, Hz. Peygamber'in herhangi bir ceza uygulamaması da, adamın suçunun sübût bulmamasından olmalıdır. Adamın yolda yalpaladığını görenler, onun içkiden dolayı böyle

---

[30] **Ebû Davud**, Hudûd, 36/4476.

[31] Konuya ilişkin tartışmalar için bkz., 1905 nolu hadîsin izahı.

yürüdüğünü zannetmişlerse de, bunu isbatlayacak bir delil bulunamamış; bu nedenle de adama ceza uygulanamamış olabilir. Buna göre hadîs, bir kimseye, mücerret ihbar ile had cezası uygulanamayacağına delâlet eder.[32]

١٩١٨– (خ م د – عمير بن سعيد النخعي رحمه الله) قال : « سمعتُ عليَّ بنَ أبي طالب يقول: ما كنتُ لأقيمَ على أحد حدا فيموتَ فأجدُ في نفسي شيئا إلا صاحبَ الخمر. فإنه لو مات وَدَيْتُهُ، وذلك أنَّ رَسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم لم يَسُنَّهُ ». هذه رواية البخاري ومسلم.

وفي رواية أبي داود قال : « لا أدى - أو ما كنتُ أدي- مَنْ أقمتُ عليه الحدَّ إلا شارب الخمر، فإنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم لم يُسُنَّ فيه شيئا ، وإنما هو شيء قلناه نحنُ ».

1,918- Umeyr b. Saîd en-Nehaî der ki: Ali b. Ebî Tâlib'in şöyle dediğini işittim:

"İçki içen haricinde kendisine had uygulanırken ölen hiçbir kimseye üzülmem. İçki içen ölecek olursa, ona diyet öderim. Çünkü Rasûlullah (as.), içki konusunda herhangi bir şeyi sünnet olarak bırakmamıştır."[33]

RİVAYETLER:

Bu rivayet, **Buharî** ve **Müslim**'e aittir.

Ebû Davud'un rivayetinde ise Hz. Ali şunları söylemiştir:

"İçki içen dışında kendisine had uyguladığım (sırada ölen) kimseye diyet ödemem -veya diyet ödemeyi düşünmem- Çünkü Rasulullah (as.) bu konuda bir sünnet bırakmamıştır; bu, bizim söylediğimiz bir şeydir."

ölecek olsa, ona diyet öderim. Çünkü Rasûlullah (as.) onu (içki haddini) sünnet olarak bırakmamıştır."

---

[32] **Hattâbî**, IV, 619; **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 175-176; **Bezlu'l-Mechûd**, XVII, 446-447.

[33] **Buharî**, Hudûd, 4; **Müslim**, Hudûd, 8/39; **Ebû Davud**, Hudûd, 3774486.

İZAH

Bir önceki hadîs gibi bu hadîs de zâhiri itibariyle Hz. Peygamber'in içki için bir had takdir etmediğini, içki haddinin ashâbın ictihâdıyla sabit olduğunu ifade etmektedir. Ancak **Hz. Ali**'den yapılan bu rivâyet, hem Hz. Peygamber'den değişik kanallarla yapılan rivâyetlerle, hem de bizzat **Hz. Ali**'den yapılan başka rivâyetlerle, özellikle de içki içen kimseye Hz. Peygamber'in kırk kırbaç, **Hz. Ebu Bekir**'in kırk kırbaç, **Hz. Ömer**'in de seksen kırbaç vurduğunu, bunların hepsinin de sünnet olduğunu ifade eden 1916 nolu hadîsle çelişmektedir. Bu çelişkinin giderilmesi için, bundan önceki hadîste yapılan yorumlara benzer yorumlar yapılmıştır. **İbn Hacer**'e göre, hadîste geçen, Rasûlullah'ın (as.) bu konuda bir sünnet bırakmadığı şeklindeki ifadeleri, **"Rasûlullah (as.) seksen kırbacı sünnet kılmadı veya kırk kırbaçtan fazlası için harhangi bir sünnet bırakmadı"** şeklinde anlamak mümkündür. **Hz. Ali**'nin; **"bu, bizim söylediğimiz bir şeydir"** ifadesi de bunu desteklemektedir. Bu sözle **Hz. Ali**, 1906 nolu hadîste geçtiği üzere **Hz. Ömer**, içki haddi konusunu kendilerine arzettiğinde, bizzat kendisinin yaptığı, bunun cezasının seksen kırbaç olması şeklindeki öneriye işaret eder. Bundan dolayı da, içki suçu cezası uygularken ölen şahsın diyetini ödeyeceğini belirtir. Bununla da, kırk kırbaç üzerine kendi önerisiyle yapılan, ilave kırk kırbaç sırasında öleni kasdetmiştir. **Beyhakî** ve **İbn Hazm**'ın kanâatleri de böyledir. Bu söz ayrıca **Hz. Ali**'nin, kendi önerisiyle sahâbe tarafından benimsenen içki suçu cezasının, seksen kırbaç olması yönündeki ictihatlarının uygunluğu konusundaki endişelerini ihtiva eder.

Kezâ **Hz. Ali**'nin; **"Rasûlullah (as.) onu sünnet kılmadı"** sözündeki zamirle, yani "**onu**" ifadesiyle, dövmenin sıfatı kastedilmiş de olabilir. Bu durumda Hz. Peygamber'in, cezayı kamçı ile uygulamayı sünnet kılmadığı; onun uygulamasının daha önce pek çok hadîste de geçtiği üzere, el, elbise ve papuç gibi şeylerle gerçekleştiği anlatılmış olur. Meşhur hadîs âlimi **Beyhakî** de, bu hususa dikkat çekmiştir.

İbn Hazm olaya başka bir açıdan da bakar ve **Hz. Ali**'den yapılan, Hz. Peygamber, **Hz. Ebû Bekir** ve **Hz. Ömer**'in

uygulamalarının hepsinin de sünnet olduğunu ifade eden hadîsin,[34] bu hadîse tercih edilmesi gerektiğini söyler. Gerekçe olarak da, o hadîsin merfû, yani senedi Hz. Peygamber'e kadar uzanan bir hadîs; bu hadîsin ise, mevkûf, yani senedi sahabîde kalan bir hadîs olduğunu, merfû hadîsle mevkûf hadîs çeliştiğinde merfû olana öncelik tanınacağını ileri sürer.

Hadîsin ihtiva ettiği tazmin konusuna gelince: İçki haddi dışındaki had cezalarını uygularken suçlunun ölmesi durumunda, herhangi bir tazminat ödenmeyeceği konusunda âlimler görüş birliğine varmışlardır. Nitekim **Hz. Ali** de bu hadîste bunu açıkça ifade etmiştir. İçki suçundan ötürü kırbaç cezasına çarptırılan şahsın infaz sırasında ölmesi durumu ise tartışmalıdır: Ekseri fakîhler, bundan dolayı da herhangi bir ödeme gerekmediğini söylemişlerdir. **İmam Şâfiî** ise bu hadîse istinâden, eğer kırbaç sayısı kırkı aşmış, ölüm de bu sırada meydana gelmişse, bundan dolayı tazminat gerekir demiştir. Çünkü ona göre içki haddi kırk kırbaçtır. Kırkı aşan miktar ta'zîrdir. Ta'zîr ise, hâkimin kendi görüşüne göre uyguladığı bir cezadır. Bu da tazmini gerektirir.

Tazminatın miktarı konusunda iki görüş bulunmaktadır:

1- Tam diyetin yarısı kadar bir ödeme yapılmalıdır. Çünkü ölüm olayı, biri nassla belirlenmiş had, biri de ictihatla belirlenmiş ta'zîr uygulaması olan iki fiilden meydana gelmiştir. Dolayısıyla cezayı uygulayanın yarı diyet ödemesi gerekir.

2- Diyet miktarı kırbaç sayısına bölünür ve kırkı aşan her kırbaca ne kadar isabet ediyorsa o kadar bir ödemede bulunulur. Yine **İmam Şâfiî**'den, ceza infazının kamçı ile uygulanması durumunda tazminatın gerekeceği; kamçı dışında bir şeyle uygulanması durumunda herhangi bir ödemenin yapılmayacağı da nakledilmiştir. Diyetin ödenmesi ise, had cezası veren idarecinin âkılesine düşen bir yükümlülüktür.

Kendisine ta'zîr cezası uygulanırken ölen suçlu için diyet ödenip ödenmeyeceği de tartışmalıdır: Bir görüşe göre, bu da had cezası gibidir, bundan dolayı da herhangi bir ödemede bulunmak

---

[34] Bkz., 1916 nolu hadîs.

gerekmez. **Nevevî** bu görüşü çoğunluğa nispet ederken, **İbn Kudâme**, bu görüşün **Ebû Hanîfe, Mâlik** ve **Ahmed b. Hanbel**'e ait olduğunu; **Şevkânî** ise, **Hadeviyye** mezhebi müctehitlerine ait bulunduğunu söyler.

Diğer bir görüşe göre ise, bundan dolayı diyet ödemek gerekir. Diyet, cezayı veren yöneticinin âkılesine yüklenir. Yöneticinin kendisi de keffâret ödemekle yükümlüdür. Bu görüş **Şâfiîler**'e aittir. **Şevkânî** bunu, çoğunluğa nispet etmiştir. Bu durumda **İmam Şâfiî**'den diyetin beytülmaldan ödenmesi gerektiğine dair bir görüş daha nakledilmiştir. **Nevevî** ilk görüşün daha sağlam olduğunu söylemiştir.[35]

١٩١٩ــ (ط ــ محمد بن شهاب الزهري رحمه الله) «سُئِلَ عن حَدِّ العبد في الخمر؟ فقال بلغني: أنَّ عليه نصفَ حدِّ الحرِّفي الخمر وكان عمرُ وعثمانُ وابنُ عمر يَجْلِدُونَ عبيدُهم في الخمر نصفَ حدًّا لحُرٍّ». أخرجه الموطأ.

1,919- Muhammed b. Şihâb ez-Zührî'den yapılan rivâyete göre; "kendisine içkiden dolayı köleye uygulanacak had konusu sorulmuş, o da;

"- Bana ulaştığına göre; köleye içkiden dolayı, hürre uygulanan haddin yarısı gerekir. **Ömer, Osman** ve **İbn Ömer**, içki içme suçundan dolayı kölelerine, hürlere uygulanan haddin yarısı kadarını uygularlardı" demiştir."[36]

---

[35] Açıklamalar için bkz., **İbn Kudâme**, X, 333-334; **Nevevî**, XI, 221, **İbn Hacer**, XII, 58; **Şevkânî**, VII, 153-154; **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 193-195; **Bezlu'l-Mechûd**, XVII, 460-461.

[36] **Muvatta**, Eşribe, 1/3.

İZAH

Hadîsten anlaşıldığına göre **Hz. Ömer, Hz. Osman** ve **Abdullah b. Ömer**, içki içme suçundan dolayı kölelere uygulanacak cezanın, hürlere uygulanan cezanın yarısı kadar olduğu görüşündedirler. Ekseri müctehitlerin görüşleri de böyledir. **Abdullah b. Mes'ûd, Leys** ve **Ömer b. Abdülaziz**, konuya ilişkin delillerin genel nitelikli olmasından hareketle, bu konuda hürlerle köleler arasında bir fark gözetmemişlerdir. Çoğunluk fukaha, zina suçunda câriyelere verilecek cezanın, hürlerinkinin yarısı kadar olduğunu ifade eden âyetin[37] hükmünü buraya da teşmil etmiş ve âyette geçen câriyelere köleler de dahildir, ayrıca diğer hadler de zina haddi gibidir ve bu da sıhhatinde tartışma bulunmayan sağlam bir kıyastır, demişlerdir.[38]

١٩٢٠ـــ (س ــ **سعيد بن المسيب** رحمه اللّٰه) قال : « غَرَّبَ عمرُ ربيعةَ بنَ أُمَيَّةَ في الخمر إلى خيبر ، فَلحِقَ بِهِرَقْلَ ، فَتَنَصَّرَ ، فقال عمرُ : لا أُغَرِّبُ بعدهُ مسلما». أخرجه النسائي.

1,920- Saîd b. el-Müseyyeb anlatıyor:

"Hz. Ömer, Rabîa b. Ümeyye'yi içki içme suçundan dolayı Hayber'e sürgüne gönderdi. O da (kaçıp Bizans Hükümdarı) Heraklıyus'a sığındı ve Hıristiyan oldu. Bunun üzerine Hz. Ömer;

"- Bundan sonra hiçbir müslümanı sürgüne göndermem" dedi.[39]

İZAH

Hadîste **Hz. Ömer** tarafından uygulandığı ifade edilen sürgün cezası, had değil ta'zîr kabilinden bir ceza olmalıdır. Zira bu konuya ilişkin herhangi bir nass bulunmamaktadır. Zaten, **Hz. Ömer**'in bu cezayı bir daha uygulamayacağını söylemesi de buna delâlet etmektedir.

---

[37] Nisâ, 25

[38] Bkz., **Şevkânî**, VII, 154-155; **İbn Kudâme**, X, 339.

[39] **Nesaî**, Eşribe, 47.

Fakat **Hz. Ömer** hadîste geçen; **"bundan sonra hiçbir müslümanı sürgüne göndermem"** şeklindeki ifadesi, kırbaç ile sürgünün had olarak birleştirilemeyeceğini söyleyen **Hanefîler**'in delilleri arasında yer almıştır. Konuya ilişkin olarak **Serahsî**, eğer **Hz. Ömer**'in bu olayda uygulamış olduğu sürgün cezası, şer'î bir had olmuş olsaydı, **Ömer** bu cezayı bir daha uygulamayacağını söylemezdi, demiştir.[40]

١٩٢١ــ (س ــ **عمر بن الخطاب** رضي الله عنه) « أَمَرَ مَوْلاَهُ أَسْلَمَ أَنْ يَأْتِيَهُ بِسوطٍ يَجلِدُ به قُدامةَ بن مَظْعُون في حَدِّ الخمر ، فَجاءهُ بِسوطٍ لَيِّنٍ ، فقال : أخذَتْكَ دِقْرَارَةُ أهْلِكَ ».

هذا طرفٌ من حديث طويل ، قد أخرج أوَّله البخاري في ذكر من شهد بدرا.

وذكر هذا القدر [منه] رزين في كتابه ، ولم أجده في الأصول ، إلا أن الحميديَّ لما ذكر الطرف الذي أخرجه البخاري من أوله - وهو مذكور في مسند عمر - قال : وقد وقع لنا هذا الحديث بتمامه بهذا الإسناد ، وذكر الحديث بطوله ، وجاء في جملته هذا القدر الذي ذكره رزين.

1,921- Ömer b. el-Hattâb'dan rivâyet olunduğuna göre, "o, âzâdlısı Eslem'e, Kudâme b. Maz'un'a uygulayacağı içki haddi için bir kamçı getirmesini emretmiş, o da kendisine yumuşak bir kamçı getirmiş. Bunun üzerine Hz. Ömer;

"- Kavminin kötü âdeti sana da bulaşmış" demiştir.

RİVÂYETLER

Bu hadîs, **Buharî**'nin, baş tarafını "Bedir harbinde katılanların zikri" bahsinde tahric ettiği uzunca bir hadîsin bir bölümüdür.[41]

O uzun hadîsten bu kadarını **Rezîn** kitabında zikretmiş olmakla birlikte, ben onu asıl kaynaklarında bulamadım. Ancak, **Humeydî**, **Buharî**'nin baş tarafını tahric ettiği kısmı zikrettikten sonra -ki bu

[40] **Serahsî**, IX, 44; **İbn Kudâme**, X, 134.

[41] Bkz., İbn Hacer, VII, 247.

bölüm Müsnedü Ömer'de geçmektedir-"Bu hadîsin tamamı, bu isnadla bizde sabittir" demiş ve hadîsin tamamını kaydetmiştir. Hadîsin tamamı içerisinde, **Rezîn**'in zikrettiği bu kadarlık kısım da bulunmaktadır."

İZAH

Bahsi geçen olay, **Abdurrezzak**'ın *Musannaf*ında geniş bir şekilde yer alır. Onun verdiği bilgiye göre **Kudâme b. Maz'ûn**, Hz. Peygamber'in, **Bedir** savaşına katılmış sahabîlerindendir. **Hz. Ömer**'in de, eniştesi ve aynı zamanda kayınbiraderidir. Hilâfet'i döneminde **Hz. Ömer**, onu **Bahreyn**'e vali olarak tayin etmiştir. **Kudâme**'nin içki içtiğine dair şikâyetler üzerine olayı tahkik edip onu **Medîne**'ye çağırmış, kendisine içki haddi uygulamak isteyince **Kudâme** itiraz etmiş, buna hakkı bulunmadığını söylemiş ve; ***"İman edip salih amellerde bulunanlar, bundan böyle sakındıkları ve güzel işlere devam ettikleri, sonra takvâ ve imanlarında sebat ettikleri, daha sonra da takvâ ile beraber ihsanda bulundukları takdirde (önceden) tatmış oldukları şeyde bir günah yoktur ve Allah, iyilik yapanları sever"***[42] âyetini delil getirmiştir. Kendisini dinleyen **Hz. Ömer**;

"- Yanlış te'vîl yaptın ey Kudâme, eğer Allah'tan sakınsaydın Allah'ın haram kıldığı şeyden kaçınırdın" demiş; sonra da ona içki haddi uygulamıştır.[43]

Hz. Ömer'in, âzâdlısı **Eslem**'e;

"- Kavminin kötü âdeti sana da sirâyet etmiş" sözünü ne münasebetle söylediğine dair rivâyetlerde herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Ayrıca bu ifade, olayı geniş bir biçimde nakleden **Abdurrezzak**'ın eserinde de bulunmamaktadır. Ancak meşhur **Hanbelî** fakîhi **İbn Kudâme**'nin nakline göre **Hz. Ömer, Kudâme**'ye ceza uygulamak için bir sopa getirilmesini istemiş, **Eslem** de had uygulamaya uygun olmayan ince küçük bir değnek getirmiş. **Hz. Ömer** bunu beğenmemiş ve ondan başka bir sopa getirmesini

---

[42] Mâide, 93.

[43]. Bkz., **Abdurrezzak**, IX, 240-243; **Beyhakî**, VIII, 316.

istemiş;[44] kendisine de, yaptığının doğru olmadığını söylemiştir. **Hz. Ömer, Eslem**'in bunu akrabalık gayretiyle yaptığı bir hile olarak değerlendirmiştir.[45] Yukarıda da ifade olunduğu gibi, **Eslem, Hz. Ömer**'in âzâdlı kölesi, **Kudâme b. Maz'ûn** ise onun eniştesi ve aynı zamanda kayın biraderidir. Dolayısıyla **Eslem**'le **Kudâme** arasında böyle bir akrabalık ilişkisi vardır. İşte **Ömer** bu sözüyle, **Eslem**'in, câhiliye dönemi Araplarının, ırkçılık gibi kötü âdetlerinden izler taşıdığnı, bu sebeple **Kudâme**'yi kollamak için böyle hileli yollara başvurduğunu ifade etmek istemiş olabilir.

الفصل الثاني

في الرفق بشارب الخمر

II- İÇKİ İÇENE YUMUŞAK DAVRANMAK

١٩٢٢ــ (خ ــ عمر بن الخطاب رضي الله عنه) « أن رجلا في عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم كان اسمه عبد الله ، وكان يُلقَّبُ حمار ، وكان يُضْحِكُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم أحيانا، وكان نبيُّ الله صلى الله عليه وسلم قد جَلَدَهُ في الشُّرْبِ ، فأُتِيَ به يوما ، فأَمَرَ به فَجُلِدَ، فقال رجل من القوم : اللّهم العَنْهُ ، ما أكثر ما يُؤتَى به، فقال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم : **لا تَلعنوه، فواللّه ما علمتُ إنهُ يُحبُّ اللّهَ ورسوله** ».

أخرجه البخاري.

1,922- Ömer b. el-Hattâb anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) zamanında, Abdullah adında lakabı *himâr*, yani eşek olan bir adam vardı. Zaman zaman (yaptığı esprilerle)

---

44 Zira Hz. Ömer, hadlerin çok sert ve çok yumuşak olmayan, vasat derecede değneklerle yerine getirilmesi gerektiği görüşündedir. Bkz., **Ebû Yusuf**, s. 175; **Abdurrezzak**, VII, 369 vd; **Cessâs**, V, 103.

45 **İbn Kudâme**, X, 338.

Rasûlullah'ı (as.) da güldürürdü. Hz. Peygamber, bu adamı içki içtiği için dövdürmüştü. Birgün yine (aynı suçtan Hz. Peygambere) getirildi. Hz. Peygamber emir buyurdu ve adam sopalandı. Orada bulunanlardan biri;

"- Allah'ım, bu adama lanet et, içki içmeden dolayı ne çok getirildi" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (as.) buyurdu ki:

"- Ona lanet etmeyin, vallahi ben biliyorum ki o, Allah'ı ve Rasûlü'nü seviyor."[46]

İZAH

Olayda adı geçen şahsın kimliği tartışmalıdır. **İbn Abdülberr** onun **Abdullah b. Nu'aymân** olduğunu söuylerken; **İbn Hacer, Abdullah**'ın babası **Nu'aymân b. Amr** olduğunu söyler. Metinden de anlaşıldığı gibi bu zât, esprili bir şahsiyettir ve zaman zaman Hz. Peygamber'i güldürecek söz ve davranışlarda da bulunmaktadır. Örneğin; **Medîne**'ye turfanda meyve veya başka önemli bir yiyecek geldiği zaman, hemen gidip ondan alır ve getirip Hz. Peygamber'e hediye edemiş. Satıcı parasını istediği zaman da, onu alıp Hz. Peygamber'e götürerek;

"- **Bunun malının parasını öde"** dermiş. Hz. Peygamber'in;

"- **Onu sen bana hetiye etmemiş miydin?"** dediğinde de;

"- **Benim param yok, bunu yemeni de çok arz ettim"** dermiş. Hz. Peygamber de buna güler ve adamın parasının ödenmesini emredermiş.[47]

Hadîs, büyük günah da işlemiş olsa, günahkâra lanet okumanın câiz olmadığını ifade etmektedir. Âlimler, günahkârın durumuna göre hükmün de değişebileceğini dikkate almışlar ve bu konuda şu görüşler ortaya çıkmıştır:

1- Mutlak manada lanet haramdır. Bu görüşte olanlara göre kişinin laneti hak etmiş olup olmaması da hükmü değiştirmez. Laneti hak etmeyenler, bu hadîste geçen şahıs gibi Allah ve Rasûlünü sevenlerle kendisine hak ettiği ceza uygulananlardır. Uygulanan

---

[46] **Buharî**, Hudûd, 5.

[47] Bkz., **el-İsâbe**, VI, 464; **İbn Hacer**, XII, 67.

hadlerin günahlara kefâret olacağı dikkate alındığında, bu gibilere dua ve mağfiret dilemek dahi mendûb sayılmıştır.

2- Lanet yasağı sadece bir hata sonucu günah işleyenler için söz konusudur. İşlediği günahtan pişmanlık duymayan ve günahında ısrar eden kimseye lanet okumak câizdir. Nitekim Hz. Peygamber'in de içkiyi yapana, içene, satana vb. gibi bazı günahkârlara lanet okuduğu rivâyetlerde yer almıştır.

3- Bu yasak, sadece kendilerine had cezası uygulananlar hakkındadır;

4- Yasak sadece lanetin Hz. Peygamber'in huzurunda yapılması durumuna mahsustur. Aksi takdirde içki içme suçunu işleyen şahıs, Hz. Peygamber'in huzurunda kendisine lanet edilip Rasûlullah'ın (as.) da buna ses çıkarmamasından hareketle, kendisinin bu lanete müstahak birisi olduğu ve tövbesinin kabul edilmediği intibaına kapılıp ümitsizliğe düşebilir. Bu da onu, şeytanın telkinlerine daha açık hale getirir ve bu durum kendisi için bir fitne ve felaket vesilesi olabilir. Buna fırsat vermemek gerekir. Nitekim Hz. Peygamber'in, **Ebû Hureyre**'den nakledilen; **"kardeşinize karşı şeytana yardımcı olmayınız"** meâlindeki hadîsinde de[48] buna işaret bulunmaktadır.

5- Muayyen bir kimse hakkında lanet yasak, gayr-i muayyen kişiler hakkında ise câizdir. Zira muayyen şahıs hakkında lanet eziyettir. Müslümana eziyet ise yasaklanmıştır. Muayyen olmayan kimse hakkında, umumî bir ifade ile lanet ise, bu kötü fiili bir daha işlemekten alıkoymaktır.

6- Hz. Peygamber'in, bazı isyankârlar hakkında vâki olan laneti dikkate alındığında, muayyen de olsa, hak eden kimseye lanet okumak câizdir. Ancak yukarıda da ifade olunduğu gibi, Hz. Peygamber'in lanetinin, günahlarında ısrar edenler hakkında olduğu veya günahla muttasıf olanlar hakkında umumî bir üslupla gerçekleştiği yorumu da yapılmıştır.

Bu hadîsten şu hükümler de çıkarılmıştır:

1- Bir kimseye, kerih görmemesi kaydıyla veya tanıtım amacıyla lakap vermek caizdir.

---

[48] Bkz., 1923 nolu hadîs.

2- Büyük günah işleyenler dinden çıkmış sayılmaz. Zira böylelerine lanet yasaklandığı gibi, kendilerine dua etmek de emredilmektedir.[49]

3- Yasakları işlemek, Allah ve Rasûlünü sevmeye engel değildir. Bu husus, Hz. Peygamber'in hadîste geçen ifadelerinden açıkça anlaşılmaktadır. Buna göre tekrar tekrar günah işleyen şahıs dahi, Allah ve Rasûlünü sevebilir. Ancak bu durumun, günah işleyen şahsın tövbe etmesi ve kendisine günahları için kefâret sayılacak olan cezanın uygulanması şartına bağlı olduğu ihtimalini gözden ırak tutmamak gerekir. Aksi takdirde tekrar tekrar işlenen günahların, kalbin kararıp mühürlenmesine ve imanın gitmesine sebep olma ihtimali her zaman vardır.

4- Bu hadîs ayrıca Hz. Peygamber'in; **"bir kimse mümin olduğu halde içki içemez"** meâlindeki hadîsinin, içki içenin imanının gittiği, dinden çıktığı şeklinde değil de, içki içenin kâmil mü'min sayılmadığı şeklinde anlamak gerektiğine açık bir şekilde delâlet etmektedir.

5- Yine bu hadîs, daha önce geçen ve dördüncü veya beşince sefer içki içme suçunu işleyen kimsenin öldürüleceğini ifade eden hadîslerin neshedildiğine de delâlet etmektedir.[50] **İbn Abdülberr**'in ifadesine göre, hadîste ismi geçen zât, beş defadan fazla içki suçundan cezaya çarptırılmıştır.[51]

١٩٢٣ـــ (خ د ـــ أبو هريرة رضي الله عنه) « أنَّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم أُتِيَ بِرَجُلٍ قد شَرِبَ، فقال : اضْرِبُوهُ ، فقال أبو هريرة : فَمِنَّا الضَّارِبُ بيده ، والضارب بِنَعْله ، والضاربُ بثوبه ، فَلمَّا انصرَفَ قال بعضُ القوم: أخزاكَ اللَّه، فقال رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم: **لا تقولوا هكذا، لا تُعِينُوا عليه الشيطانَ**». أخرجه أبو داود.

وفي رواية البخاري إلى قوله : « والضَّارِبُ بثوبه ».

---

[49] Bkz., 1923 nolu hadîs.

[50] Bu konuya ilişkin açıklamalar ve tartışmalar için bkz., 1911 nolu hadîs.

[51] Açıklamalar için bkz., **Fethu'l-Bârî**, XII, 66-69; **Umdetü'l-Karî**, XXIII, 270; **Canan**, VI, 288-290.

وزاد أبو داود ، « ثم قال لنا : بكّتوهُ ، فأقْبَلنا عليه نقول : أما اتّقيتَ اللّه؟ أما خشيت اللّه ؟ أمَا استَحيَيْتَ من رسول اللّه صلى اللّه عليه وسلم ؟ ثم أتّفقا فلما انصرفَ قال له بعض القوم : أخزاكَ اللّه ، فقال رسولُ اللّه صلى اللّه عليه وسلم : لا تقولوا هكذا ، لا تُعينوا عليه الشيطَانَ ، ولكن قُولُوا : اللّهُمَ ارحمْهُ ، اللّهُمّ تُبْ عليه».

1,923- Ebû Hureyre anlatıyor:

"Rasûlullah'a (as.) içki içmiş bir adam getirildi. Hz. Peygamber;

"- Onu dövün!" buyurdu. Kimimiz eliyle, kimimiz papuçlarıyla, kimimiz de elbisesiyle vurmaya başladı. Dövme işi sona erince, orada bulunanlardan bazıları; *'Allah senin belanı versin'* dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (as.) buyurdu ki:

"- Böyle söylemeyin, ona karşı şeytana yardımcı olmayın!."[52]

RİVÂYETLER

Bu rivâyeti **Ebû Davud** tahric etmiştir.

Buharî'nin ait rivâyeti; "kimimiz de elbisesiyle vuruyordu" kısmına kadardır.

Ebû Davud burada **Buhârî**'den ayrılarak şu ilavede bulunmuştur:

"Sonra Rasûlullah (as.) bize;

"- Onu kınayın/ayıplayın!" buyurdu. Biz de adama dönüp;

"- Allah'tan çekinmedin mi? Allah'tan korkmadın mı? Rasûlullah'tan (as.) utanmadın mı?" gibi sözler söyledik.

Sonra **Buharî** ve **Ebû Davud** birleşerek şunları nakletmişlerdir:

"Sopalama işi sona erdiğinde halktan biri; *'Allah seni rezil etsin'* dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber;

"- Böyle söylemeyin, ona karşı şeytana yardım etmeyin. Bunun yerine *'Allah'ım, ona merhamet et, Allah'ım onun tövbesini kabul buyur'* deyin" buyurdu.

---

[52] **Buharî**, Hudûd, 4, 5; **Ebû Davud**, Hudûd, 36/4477.

İZAH

Bu hadîs de bir önceki gibi, işlenen günah büyük de olsa, günah işleyene beddua edilmesini yasaklamaktadır. Hatta burada, o hadîste olmayan bir ayrıntı da yer almakta ve böylelerine beddua etmenin, şeytanın işine yarıyacağı ve ona yardım anlamına geleceği ifade edilmekte; bunun yerine ona dua edilmesi, kendisine merhamet dilenmesi istenmektedir.

Hadîste yasaklanan şeytana yardımcı olma hususunda da şunlar söylenmiştir:

1- Eğer siz; *'Allah seni rezil etsin'* diye beddua eder, Allah da bunu kabul buyurup onu rezil ederse, bu, şeytanın onu hâkimiyeti altına almasını kolaylaştırır. Böylece şeytana yardım edilmiş olur.

2- Kendisine beddua edildiğini gören şahıs, kin, hırs ve nefret gibi kötü duyguların sevkiyle günahlarına devam eder; bu da, şeytanın saptırması ve kötülüğe yönlendirmesi hususunda, şeytana yardıma vesile teşkil eder.

3- Bir önceki hadîsin izahında da geçtiği üzere, olayı, Hz. Peygamber'in huzurunda gerçekleştiği dikkate alınırsa şu da söylenebilir: "Bu gibi kimselere Hz. Peygamber'in yanında beddua edilir de, Hz. Peygamber buna ses çıkarmasa, adam Hz. Peygamber'e nefret duyabilir veya kendisinin, bu bedduaya lâyık biri olduğu düşüncesiyle ümitsizliğe kapılabilir. Bu da şeytanın vesvesesini kolaylaştırabilir. Dolayısıyla şeytana yardımcı olma hususu gerçekleşmiş olur."[53]

---

[53] Açıklamalar için bkz., **Fethu'l-Bârî**, XII, 57; **Umdetu'l-Karî**, XXIII, 268; **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 177; **Bezlu'l-Mechûd**, XVI, 448.

الباب السابع

في إقامة الحدود و أحكامها

و فيه خمسة فصول:

الفصل الأول

في الحث على إقامتها

G. CEZALARIN UYGULANMASI VE BUNUN HÜKÜMLERİ

I- CEZALARI UYGULAMAYA TEŞVİK

١٩٢٤ــ (س ــ **أبو هريرة** رضي الله عنه) قال : قال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم : «**حدٌّ يُقَامُ في الأرضِ خيرٌ لأهل الأرض من أنْ يُمطَرُوا ثلاثين صَبَاحا** ». وفي أخرى : قال أبو هريرة : « **إقَامَةُ حَدٍّ في الأرضِ خيرٌ لأهلِهَا من مَطَرِ أربعين ليلة**». أخرجه النسائي.

1,924- Ebû Hureyre'nin rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (as.) buyurdu ki:

"Yeryüzünde uygulanan bir had, yeryüzündekiler için kendilerine otuz sabah yağmur yağdırılmasından daha hayırlıdır."[1]

RİVÂYETLER

Bir başka rivâyette de Ebû Hureyre şunları nakletmiştir:

"Yeryüzünde bir haddin yerine getirilmesi, yerdekiler için kırk gece yağmurundan daha hayırlıdır."

Hadîsi **Nesaî** tahric etti.

---

[1] **Nesaî**, Kat'u's-Sârik, 7.

İZAH

Metinde anlaşıldığı üzere hadîs, nasslar tarafından belirlenmiş cezaların yerine getirilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bunun hikmeti hakkında şunlar söylenmiştir: "İlâhî cezaların uygulanması, insanları günahlardan ve suç işlemekten alıkor. Bu da yağmur için gök kapılarının açılmasına vesile olur. İlâhî cezaların uygulanmaması veya bunda gevşeklik gösterilmesi ise, insanların günahlara ve suçlara dalmasına sebebiyet verir. Bu ise kıtlık, kuraklık ve halkın helak olmasına yol açar."[2]

١٩٢٥ــ (خ ت ــ النعمان بن بشير رضي الله عنه) أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال: «مَثَلُ القَائم في حُدُود اللَّه والْوَاقع فيها كَمثل قَوم اسْتَهموا على سَفينَة فَأصابَ بَعْضُهم أعْلاهَا وبعضُهم أسْفلَهَا فكان الذي في أسفلها إذا استَقَوْا من الماء مَرُّوا على مَنْ فَوقَهمْ، فقالوا: لو أنا خَرَقْنا في نَصيبنا خَرقًا ولَمْ نُؤذ مَنْ فَوقَنا؟ فإن تَرَكُوهُمْ وما أرادوا هَلَكوا وهلكوا جَميعا، وإنْ أخذُوا على أيديهمْ نَجوْا ونَجوْا جَميعا». هذه رواية البخاري وللترمذي نحوها.

1,925- Numan b. Beşir'den rivâyet olunduğuna göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Allah'ın belirlediği sınırlara riâyet edip haddi tecavüz etmeyenlerle, iyiliği terk edip kötülüğü irtikâp edenlerin durumu, bir geminin alt ve üst kısımlarını paylaşmak için aralarında kura çeken bir topluluğun durumuna benzer. Kimine geminin üst katı, kimine de alt katı düşer. Alt kattakiler susadıkları zaman, üst kattakilerin yanına çıkıp;

"- Biz, geminin kendi bölümümüzdeki kısmında bir delik açsak da, su almak için siz üst kattakileri rahatsız etmesek" derler.

---

[2] **Haydar Hatipoğlu**, VII, 134.

Eğer üsttekiler, alt kattakilerin istedikleri şeyi yapmalarına müsaade ederlerse, hepsi birden helâk olurlar. Şayet onlara engel olurlarsa, hepsi birden kurtulurlar."[3]

İZAH

Hadîs, toplumun selâmeti için iyilerin, içerisinde yaşadıkları toplumda meydana gelen kötülüklere engel olması gerektiğini ifade etmektedir. İnsanlar sadece iyi davranış sergilemekle yetinemezler. Aynı zamanda toplumda meydana gelen kötülüklere de engel olmak durumundadırlar. Diğer bir ifadeyle iyiliği emredip kötülüklerden sakındırmak durumundadırlar. Bu, her müslümanın görevleri cümlesindendir. İslâm bu görevi müslümanlara farz-ı kifâye olarak yüklemiştir.

İslâmî literatürde farz-ı kifâye, mükellefler topluluğundan bir grubun yapmasıyla, bütün toplumun sorumluluktan kurtulduğu, hiç kimsenin yapmaması durumunda da bütün mükelleflerin sorumlu tutulduğu hükümler için kullanılan bir terimdir[4].

Bu hadîste Hz. Peygamber, bu durumu maddî bir örnekle açıklamakta ve aynı gemide seyahat eden yolculardan bazılarının, gemiye, geminin batmasına sebep olacak bir zarar verdikleri takdirde, bu zarardan doğacak felaketin sadece zarar verenlerin kendileriyle sınırlı kalmayacağı, gemide bulunan bütün yolcuları kapsayacağı gibi; toplumda, bazı insanların yapmaya yeltendikleri kötülüklere diğer bazılarının engel olması durumunda bütün toplumun Allah'ın azabından kurtulacağını, aksi takdirde hepsinin Allah'ın azabına uğrayacağını ifade etmiştir. Burada günahkâr olan günahı sebebiyle, günahı bizzat işlemeyen de gücü yettiği halde ona engel olmaması sebebiyle azabı hak etmiş olmaktadır. Nitekim bir ayette de; ***"öyle bir fitneden sakının ki, içinizden yalnız zulmedenlere dokunmakla kalmaz***[5] buyurulmaktadır. Bu ifade ile bir grubun

---

[3]**Buharî**, Şerike, 6; **Şehâdât**, 30; **Tirmizî**, Fiten, 11/2172.

[4] **Zeydân**, ***el-Vecîz***, 36.

[5] Enfâl, 25

işlemiş olduğu günahtan, bütün toplumun cezalandırılacağına işaret edilmektedir.

Bu hadîsten ayrıca şu hükümler de çıkarılmıştır:

1- Darb-ı mesel câizdir.

2- Yerine göre kuraya başvurmak câizdir.

3- Daha büyük bir zarar meydana gelme ihtimali bulunması durumunda, komşunun eziyetine sabretmek gerekir.

4- **İbn Battâl**, bu hadîsteki gemi örneğini evlere de uygulamış ve şu sonuca varmıştır: Alt katı birine, üst katı bir başkasına ait olan bir evin alt kat sahibi, bir zarûret bulunmadıkça evini yıkamaz. Üst kattaki de alt kata zarar verecek bir ilavede bulunamaz. Alt kat yıkılacak olursa, sahibinin onu yapması veya yapacak birisine satması istenir. Üst kat sahibinin onu yapma yükümlüğü yoktur.

Yalnız **Aynî**'nin ifadesine göre **Hanefîler** son hükümde biraz farklı düşünmektedirler. Onlara göre bu durumda üst kat sahibinin, alt kat sahibini, yıkılan evini yapmaya zorlayamaz. Ancak isterse komşusuna ait olan alt katı da kendisine ait olan üst katı da kendisi yapar. Bu durumda alt kat sahibinin, üst kat komşusunun alt kat için yaptığı masrafı ödemedikçe evinde oturma hakkı yoktur. Onun evi, komşusunun elinde bir rehin gibidir. Üst kat sahibi, alt kat için yaptığı tüm masrafları, alt kat sahibinden isteyebilir. Alt kat sahibini benim bu eve ihtiyacım yok demesi de neticeyi değiştirmez.[6]

١٩٢٦ـــ (ط ــ زيد بن أسلم رضي الله عنه) «أَنَّ رجلا اعْتَرَفَ على نفسه بالزِّنَى على عهدِ رسول الله صلى الله عليه وسلم فَدَعا له رسولُ الله بِسَوْط ، فَأُتِيَ بِسَوط مَكْسور فقال: فَوقَ هذا فَأُتِيَ بِسَوْط جَديد لم تُقطَعْ ثَمرَتُهُ فقال: فَوقَ هذا، فَأُتِيَ بِسَوْط قد رُكِبَ به ولأن، فَأمَرَ به رسولُ الله صلى الله عليه وسلم فَجُلِدَ ثم قال: **أَيُّها الناسُ قد آنَ لكم أنْ تَنْتَهُوا عن حدود الله مَنْ أصَابَ من هذه القَاذُورَةِ شَيئا فَلْيَسْتَتِرْ بِستْرِ الله فإنَّه مَنْ يُبْدِ لَنَا صَفْحَتَهُ نُقِمْ عليه كتابَ الله»**. أخرجه الموطأ.

---

6 **Aynî**, XIII, 56-57; **Tuhfetu'l-Ahvezî**, VI, 394-395.

1,926- Zeyd b. Eslem anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) zamanında bir adam zina yaptığını itiraf etmişti. Hz. Peygamber bir değnek istedi. Kendisine kırık bir sopa getirildi.

"- Daha sağlamını getirin!" buyurdu. Bu defa da budakları kesilmemiş, yeni ve sert bir sopa getirildi. Bu sefer de;

"- Bundan biraz hafif ve yumuşağını getirin!" buyurdu. Bunun üzerine budakları kesilmiş, düzgün ve daha yumuşak bir değnek getirilince, Rasûlullah (as.) emir verdi ve adam kırbaçlandı. Sonra şöyle buyurdu:

"- Ey insanlar! Allah'ın belirlediği cezalardan uzaklaşmanızın zamanı yaklaştı. Kime bu pisliklerden herhangi bir şey bulaşırsa, Allah'ın (tövbe ve af) örtüsü ile onu gizlesin. Kim buna uymaz da yaptığı işi ortaya çıkarırsa, biz de kendisine Allah'ın kitabını uygularız."[7]

İZAH

Hadîste şu konulara açıklık getirilmiştir:

1- Had uygulanacak kırbaç, ne vücûdu yaralayacak şekilde çok sert, ne de cezayı had olmaktan çıkaracak, onu formalite kabilinden bir uygulamaya dönüştürecek derecede çok hafif ve yumuşak olmalıdır.

2- Müslüman bilerek veya bilmeyerek işlediği günahı hemen ifşâ etmemeli, kendisiyle Allah arasında gizli tutmalıdır. Bunda hem hayâ dugusu ile işlenilen günahın ezikliği içerisinde bulunma, hem de insanlara kötü örnek olmama söz konusudur. Bu durumda yapılacak şey, günahtan pişmanlık duyup hemen Allah'a tövbe etmektir. Hele had gibi ağır cezayı gerektiren suçlarda bu kurallara daha çok riâyet edilmelidir. Bilindiği üzere dinde bu gibi suçların isbatı bir hayli ağır şartlara bağlanmıştır. Ayrıca en ufak bir şüphede bu gibi cezalar uygulanmadığı gibi, bu hususların fazla araştırılmaması, elden geldiğince ve bir çıkış yolu bulunduğu müddetçe had cezalarının kaldırılması, hatta suçunu itiraf edenlerin, belki suçu itiraftan

---

[7] **Muvatta**, Hudûd, 2/12.

vazgeçer de ona had uygulanmaz düşüncesiyle kovulması öğütlenmiş, bu konulara dair, Hz. Peygamber'den ve diğer İslâm büyüklerinden pek çok nakiller yapılmıştır.[8]

3- Haddi gerektiren bir suçun hâkime intikalinden sonra ıskatı mümkün değildir. Binâenaleyh, hâkime intikal ettirilmiş bulunan bir suç cezayı gerektirecek bir şekilde sabit olunca, onun cezasının mutlaka uygulanması gerekir.[9]

١٩٢٧ـ (عبد الله بن مسعود رضي الله عنه) « أنَّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم أُتِيَ بِرَجُلٍ قد شرِبَ ، فقال : أَيُّها الناسُ ، قد آنَ لكم أن تَنتَهُوا عن حُدودِ اللّه ، فَمَنْ أَصابَ من هذه القَاذُورة شيْئاً ، فَلْيَستَتِرْ بِستْرِ اللّه، فإنهُ مَن يُبْدِ لَنا صَفحتَهُ نُقِمْ عليه كتابَ اللّه. وقرأ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم : {والّذينَ لا يَدْعُونَ مَعَ اللّه إلهاً آخَرَ ولا يَقتُلُونَ النَّفْسَ التي حَرَّمَ اللّهُ إلاَ بالحق ولا يزنُونَ } [الفرقان : ٦٨] وقال : قَرَنَ اللّه الزِّنَى مع الشِّرْك ، وقال : لا يَزني الزَّاني حين يزني وهو مُؤمنٌ ». أخرجه...

1,927- Abdullah b. Mes'ûd anlatıyor:

"Rasûlullah'a (as.) içki içen bir adam getirildiğinde, Hz. Peygamber;

"- Ey insanlar, Allah'ın hadlerini terk etmenizin zamanı yaklaştı. Kime bu pisliklerden bir şey bulaşırsa, Allah'ın (tövbe ve af) örtüsü ile onu gizlesin. Kim buna uymaz da yaptığı işi ortaya çıkarırsa, biz de ona, Allah'ın hükmünü uygularız" buyurdu. Müteâkıben; ***"Onlar ki, Allah'la beraber başka bir ilâha ibadet etmezler. Allah'ın haram kıldığı canı haksız yere öldürmezler ve zina etmezler. Bunları yapan, günahı (nın cezasını) bulur"***[10] âyetini okudu. Sonra;

---

[8] Örnek için bkz., 1833-1839 nolu hadîsler. Ayrıca bkz. **Neylu'l-Evtâr**, VII, 108-1110; **el-Harâc**, s.164-165.

[9] Bkz., 1879 nolu hadîsin izahı.

[10] Furkan, 68.

"- **Allah zinayı şirkle bir arada zikretmiştir**" dedi. Daha sonra da;

"- **Kişi zina ederken, mü'min olarak zina etmez**" buyurdu.[11]

İZAH

Hadîs, zinanın büyük günahlardan olduğuna, şeytanın telkinleri sonucu böyle bir günahı işleyen kimsenin, bunu açık etmemesinin uygun olacağına, suçun ortaya çıkması durumunda da cezasız kalmayacağına delâlet etmektedir.

Ehl-i sünnet inancına göre, büyük günahlar insanı dinden çıkarmaz. Bu münasebetle, hadîste geçen; **"kişi, mü'min olduğu halde zina yapmaz"** şeklindeki ifade, imanın gittiğine değil, kemâlinin zevâline, yani böyle büyük günah işleyenlerin kâmil mü'min sayılmayacağına hamledilmiştir. [12]

الفصل الثاني

في الشفاعة والتسامح في الحدود

II- CEZALARDA ŞEFAAT VE MÜSAMAHA

١٩٢٨ـــ (د ــــ يحيى بن راشد رحمه اللَّه) قال : « جَلَسنا يَوما لابنُ عمرَ ، فَخرَجَ إلينا ، فسمِعْتُهُ يقول : سمعتُ رسولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم يقول : **مَنْ حَالتْ شفَاعَتُهُ دونَ حَدٍ منْ حدود اللَّه تعالى فقد ضادَّ اللَّه عز وجل ، ومَنْ خاصَمَ في باطلٍ – وهو يَعلمْ – لم يَزَلْ في سَخَطِ اللَّه حتى يَنْزِعَ ، ومَنْ قالَ في مُؤمِنٍ مَا لَيسَ فيه أَسكَنَهُ اللَّه رَدغَةَ الْخبَالِ حتَّى يَخْرُجَ مِمَّا قال** ».

---

[11] **Rezîn** tarafından tahric ettiği bildirilen bu hadîsin **"Ey insanlar..."** diye başlayan kısmı, bir önceki hadîste geçmiştir. **"Kişi, zina ederken mümin olarak zina etmez"** kısmı ise **Buhârî** (Eşribe, 1) ve **Müslim** (İman, 24/100) tarafından da tahric edilmiştir.

[12] Bu konulara ilişkin geniş malumat için bkz., 1834 ve 1926 nolu hadîsin izahı.

زاد في رواية: «ومن أعان على خصومة بظلم فقد باء بغضب من الله». أخرجه أبو داود.

1,928- Yahya b. Râşid anlatıyor:

"Bir gün Abdullah b. Ömer'in evden çıkmasını beklerken, yanımıza geldi. Ben onun, "Ben Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu işittim" söylediğini bizzat duydum: ve şunları söyledi:

"Kimin şefâati, Allah'ın hadlerinden birinin uygulanmasına engel olursa, o, Azîz ve Celîl olan Allah'a muhalefet etmiş olur. Kim, bilerek haksız bir davanın peşine düşerse, ondan vazgeçinceye kadar, Allah'ın gazabında olmaya devam eder. Kim, bir mü'minde bulunmayan kötü bir şeyi ona isnâd ederse, ondan tövbe edip hakkında konuştuğu mü'minden helâllik alıncaya kadar Allah onu, cehennem ehlinin yaralarından akan irinlerle karışmış çamur içerisinde iskân eder."[13]

RİVAYETLER:

Bir rivâyette râvî şu ilavede bulunmuştur:

"Kim haksız bir davaya yardımcı olursa, Allah'ın gazabına uğrar."

Hadîsi **Ebu Davud** tahric etmiştir.

İZAH

Bu hadîsten şu hükümler çıkarılmıştır:

1- Herhangi bir yolla, hadlerin uygulanmasına engel olmak câiz değildir. Daha önce de değişik vesilelerle temas edildiği gibi Hz. Peygamber, bu konu üzerinde önemle durmuş, bu konuda aracılık edilmesini yasaklamış ve daha önceki milletlerin, hadleri insanların bir kısmına uyguladıkları halde bir kısmına uygulamamaları yüzünden helâk olduklarını ifade etmiştir. Bu yasağın, suçun hâkime

[13] **Ebû Davud**, Akdıye, 14/3597, 3598.

intikalinden sonrası ile sınırlı bulunduğunun ve bunun genel kabul gören bir görüş olduğunu daha önce ifade etmiştik.[14]

2- Bir kimsenin, kendisinin haksız veya karşı tarafın haklı olduğunu bildiği konularda, kendini haklı çıkarmak için bir gayretin içine girmesi câiz değildir. Bunda karşı tarafa haksızlık söz konusudur. Haksızlık ise dinimizde yasaklanmış ve en büyük günahlardan sayılmıştır.

3- Bir kimseye, onda bulunmayan kötü bir sıfatı nispet etmek câiz değildir. Çünkü bu bir iftiradır. İftira da dinde yasaklanmış olan kötü bir şeydir. Başkasına iftira atan kimsenin, bunun vebâlinden kurtulmasının yolu, Allah'a tövbe etmesi ve iftira ettiği şahıstan helâllik dilemesidir.

١٩٢٩ــ (ط ــ الزبير بن العوام رضي الله عنه) « لقيَ رجلا قد أخذ سَارقا ، وهو يُريدُ أن يذهبَ به إلى السلطان ، فشَفَعَ له الزُّبيرُ ليُرْسِلَهُ فقال : لا ، حتى أبلغَ به السلطان ، فقال الزبيرُ : إنّما الشَّفَعةُ قبل أنْ تبلغَ إلى السلطان ، فإذا بَلَغَ إليه فقد لُعنَ الشَّافعُ والمُشفِّعُ ».

أخرجه الموطأ.

1,929- Zübeyr b. el-Avvâm'ın anlattığına göre; kendisi, bir hırsızı yakalayarak onu sultana götürmek isteyen bir adamla karşılaşır ve adamın onu bırakması için şefâatçi olur. Adam;

"- Hayır! Onu sultana götürünceye kadar bırakmam" der. Bunun üzerine Zübeyr şunları söyler:

"- Şefâat, dava hâkime ulaşıncaya kadardır şefâat edilebilir. Dava hâkime ulaştıktan sonra aracılık edene de, aracılığı kabul edene/hâkime de lanet edilmiştir.[15]

İZAH

Hadîs, davaların hâkime intikalinden önce suçluyu kurtarmak için aracılık edilebileceğine, hâkime intikalinden sonra ise aracılık

[14] Konu hakkında geniş bilgi ve tartışmalar için bkz., 1879 nolu hadîsin izahı; ayrıca bkz., **Şevkânî**, VII, 113-114.

[15] **Muvatta**, Hudûd, 9/28.

etmenin câiz olmadığına, suçlunun mutlaka cezasını çekmesi gerektiğine açıkça delâlet etmektedir. Dolayısıyla bu hadîs, suçun hâkime intikalinden ve suçun kesinleşmesinden önce suçlunun kurtarılması için aracılık yapılabileceğini savunanları desteklemekte ve onların delilleri arasında yer almaktadır.

١٩٣٠ـ (ط د س ــ **صفوان بن امية** رضي الله عنه) قيل له: « إنه مَنْ لم يُهَاجر هَلَكَ، فقدمَ صَفْوانُ بنُ أُمَيَّةَ المدينة ، فنَام في المسجد وتَوسَّدَ رِداءَهُ ، فجَاءَ سَارِقٌ فأخذ رداءَهُ ، فأَخذَ صَفْوانُ السارِقَ ، فجاءَ به إلى رسولِ اللّه صلى الله عليه وسلم ، فأَمَرَ به رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم أنْ تُقْطَعَ يَدُهُ ، فقال صفوانُ : إنِّي لم أُرِد هذا يا رسولَ اللّه ، هو عليه صدَقَةٌ ، فقال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم : **فَهلاَّ قَبلَ أن تَأْتِيَنِي به ؟** ». هذه رواية الموطأ.

وفي رواية أبي داود والنسائي قال : « كنتُ نَائما في المسجد على خَميصَةٍ لي ثَمَن ثَلاثِينَ درهَما ، فَجَاء رَجُلٌ فَاخْتلسَها مِني ، فَأُخذَ الرجلُ ، فأُتِيَ به النبيَّ صلى الله عليه وسلم ، فأمرَ لِيُقطَعَ، قال: فأتيتُهُ فقلتُ : أَتَقْطَعُهُ مِن أَجْلِ ثَلاثِينَ درهما ؟ أنا أبيعهُ وأُنْسِئُهُ ثَمَنَها ، قال : **فَهلاَّ كان هذا قبل أن تَأتِيَنِي به**». وفي أخرى لأبي داود والنسائي نحوه ، وقال : « نام في المسجد وتَوسَّدَ رِداءَهُ».

وفي أخرى للنسائي: «أنَّ رجُلا سَرقَ بُرْدَةً لَهُ، فَرَفعَهُ إلى النبيِّ صلى الله عليه وسلم فأمر بقطْعه، فقال: يا رسولَ اللّه، قد تجاوَزتُ عنه، فقال: **أبا وَهبٍ، أفلا كان قبلَ أن تأتينا به ؟** فَقَطَعَهُ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم».

1,930- Safvân b. Ümeyye'nin anlattığına göre, kendisine;

"- Hicret etmeyen helâk olmuştur" denmesi üzerine Medîne'ye gelir. Mescitte paltosunu başının altına koyarak uyur. Bu arada bir hırsız gelip onun paltosunu alır. Safvân hırsızı yakalayıp Hz. Peygamber'e getirir. Hz. Peygamber de onun elinin kesilmesini emreder. Bunun üzerine Safvân;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; ben bunu istememiştim, bu palto ona sadaka olsun" der. O zaman Hz. Peygamber;

"- Bunu, onu bana getirmeden önce yapamadın mı?" buyurur.[16]

RİVAYETLER:

Bu, **Muvatta**'nın rivayetidir.

Ebû Davud ve **Nesaî**'nin rivayetinde Safvân şunları söylemiştir:

"Ben mescitte, değeri otuz dirhem olan nakışlı, siyah elbisemin üzerinde uyurken bir adam geldi, onu benden kapıp kaçtı. Adam yakalandı ve Hz. Peygamber'e getirildi. Hz. Peygamber de, onun elinin kesilmesini emretti. Ben Rasûlullah'a (as.) geldim ve;

"- Otuz dirhem için onun elini kesecek misiniz? Ben elbiseyi ona satayım, parasını da vadeye bağlıyayım" dedim. Bunun üzerine Rasûlullah (as.) buyurdu ki:

"- Bu, onu bana getirmeden önce olamaz mıydı?"

Ebû Davud ve **Nesaî**'nin başka bir rivayeti de buna benzemektedir. Yalnız; "Mescitte uyudu, paltosunu da yastık olarak kullandı" ilavesi vardır.

Nesaî'nin bir başka rivayetinde de şunlar yer almaktadır.

"Bir adam onun paltosunu çaldı. Safvân da onu Hz. Peygamber'e götürdü. Hz. Peygamber de onun elinin kesilmesini emir buyurunca, Safvân;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, ben davamdan vazgeçtim" dedi. Hz. Peygamber ise;

"- Ey Ebû Vehb; bu, onu bana getirmenden önce olamaz mıydı?" buyurdu, sonra da onun elini kesti."

İZAH

Hadîs, davanın hâkime intikalinden önce hırsızın, çaldığı mala mâlik olması durumunda, kendisine ceza uygulanmayacağına; hâkime intikalinden sonra ise cezadan kurtulamayacağına delâlet etmektedir. **Şâfiîler, Hanbelîler** ve **Zeydîler** de bu hadîse istinâden, hırsızlık suçunda, mülkiyet yoluyla cezadan kurtulmak için, davanın hâkime götürülmesinden önce olmasını şart koşmuşlardır. Çünkü hırsıza ceza uygulanmasının şartı, çalınan malın, geri istenmesi

[16] **Ebû Davud**, Hudûd, 1474394; **Nesaî**, Kat'u's-Sârik,4; **Muvatta**, 9.

hakkının bulunmasıdır. Hırsız, çaldığı mala davadan önce sahip olunca, karşı tarafın malı geri isteme hakkı da ortadan kalkmış olur. Davanın hâkime intikalinden sonra ise bu hak, ortadan kalkmadığı için, cezanın uygulama şartı da devam ediyor demektir. Bu durumda da cezayı düşürmek söz konusu değildir. **Hanefîler**, hırsız çaldığı mala, hakkında hüküm verilmeden önce sahip olursa, kendisine ceza uygulanmaz demişlerdir. **Ebû Hanîfe** ve **Muhammed**, bu konuda daha da müsamahalı davranarak, hakkında hüküm verilmiş olsa bile, ceza infâz edilinceye kadar, hırsıza cezadan kurtulma imkânı tanımışlardır. Onlara göre, had konularında hüküm, onun yerine getirilmesidir. O yerine getirilmedikçe, hüküm de verilmemiş gibidir. Dolayısıyla hüküm verilmedikçe ceza uygulanmadığı gibi, hüküm infâz edilmedikçe de uygulanmış olmaz. Yine onlar, bu hadîsin yoruma açık bulunduğunu, dolayısıyla bu konuda delil olamayacağını söylemişlerdir. **İmam Mâlik**, hırsızlık sırasındaki mülkiyete itibar ettiğinden, çaldığı mala, çaldığı sırda mâlik olmayan kimseye her hâlükârda ceza uygulanır demiştir.[17]

١٩٣١ــ (ط ــ **سعيد بن المسيب** رحمه اللّه) قال : « ما مِن شَيءٍ إلاّ واللّه يُحِبُّ أنْ يُعفى عنه ما لم يَكُنْ حَدا عن عبادِهِ ». أخرجه الموطأ.

1,931- Saîd b. el-Müseyyeb demiştir ki:

"Haddin dışında, kullarından[18] sâdır olacak her türlü suçun affedilmesini Allah sever."[19]

İZAH

Zürkânî'nin ifadesine göre bu hadîste, af kapsamı dışında tutulan hadler, hâkime intikal ettirilmiş olan hadlerdir. Henüz

---

[17] Açıklamalar için bkz., **İbn Kudâme**, X, 277; **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 67; **Bezlu'l-Mechûd**, XVII, 344; **Ûdeh**, II, 631-632.

[18] **Muvatta**'nın elimizdeki matbu nüshasında "kullarından" ifadesi bulunmamaktadır.

[19] **Muvatta**, Eşribe, 1/4.

hâkime intikal ettirilmemiş olan hadler de af kapsamına dahildir. Affa mazhar olanlar ise, kötülüklerle ün yapmış olmayan; kendileri iyi oldukları halde bir hata sonucu günah işlemiş bulunan kimselerdir.[20]

الفصل الثالث

في دَرْء الحدود و سَتْرِها

III- CEZALARIN KALDIRILMASI VE GİZLENMESİ

١٩٣٢ـ (ت ـ عائشة رضي اللّٰه عنها) قالت : قال رسولُ اللّٰه صلى الله عليه وسلم : «**ادْرَؤوا الحدودَ عن المسلمين ما استَطعتُمْ ، فإن كان له مخرَجٌ فخلّوا سبيلَه فإنّ الإمامَ إنْ يُخطىءُ في العفوِ خيرٌ من أن يُخطىءَ في العقوبة**». قال الترمذي: وقد روي عنها ولم يُرفَع وهو أصح.

وفي رواية مختصرا قال : « **ادرَؤوا الحدُودَ ما استطعتم** ». أخرجه الترمذي.

1,932- Hz. Âişe'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Gücünüz yettiğince müslümanlardan hadleri kaldırın. Eğer kendisi için bir çıkış yolu varsa onu serbest bırakın zira hâkimin af hususunda yanılması, ceza konusunda yanılmasından daha hayırlıdır.[21]

RİVÂYETLER

Tirmizî demiştir ki: "Bu hadîs, senedi Hz. Peygamber'e ulaştırılmanksızım, Hz. Âişe'in kendisinden de rivâyet edilmiştir. Doğru olan da budur"

---

[20] Bkz., **Zürkanî**, IV, 167-168.

[21] **Tirmizî**, Hudûd, 271424.

Bir rivâyette de kısaca; **"gücünüz yettiğince hadleri kaldırın"** demiştir.

Hadîsi **Tirmizî** tahric etmiştir.

İZAH

Daha önce de geçtiği üzere[22] hadler gibi ağır cezayı gerektiren suçların isbatı, bir hayli zor şartlara bağlantılı gibi, şüpheli durumlarda hadlerin uygulanmaması da bir kural olarak benimsemiştir. Böyle ağır cezaların mümkün mertebe uygulama alanı bulmaması için azamî dikkat ve titizliğin gösterilmesi de, gerek Hz. Peygamber'in ve gerekse diğer İslâm büyüklerinin telkin ve tavsiyeleri arasında yer almıştır.

١٩٣٣ـ (د ـ عائشة رضي اللّه عنها) أنّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم كان يقول : «**أقِيلُوا ذَوِي الْهيئاتِ عَثَرَاتِهِمْ إلاَّ الحُدُودَ**». أخرجه أبو داود.

1,933- Hz. Âişe, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet etti:

"Haddi gerektiren suçlar hariç, iyi hâl sahibi kimselerin hata kabilinden olan kusurlarını bağışlayıverin!"[23]

İZAH

Bu hadîsin, kapsam bakımından benzerleri ve açıklamaları daha önce geçmişti.[24]

١٩٣٤ـ (د س ـ عبد اللّه بن عمرو بن العاص رضي اللّه عنهما) أنّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم قال: «**تَعافَوُا الحُدُودَ فيما بينَكم فما بَلَغني منْ حَدٍّ فقد وجبَ**». أخرجه أبو داود والنسائي.

---

[22] Bkz., 1926 nolu hadîsin izahı.

[23] **Ebû Davud**, Hudûd, 4/4375.

[24] Bkz., Hadîs no: 1931; ayrıca bkz., **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 38-39; **Bezlu'l-Mechûd**, XVII, 315-316.

1,934- Abdullah b. Amr b. el-Âs'tan rivayet olunduğuna göre, Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Aranızda işlenmiş had gerektiren suçları bağışlayın; zira haddi gerektiren bir suç bana ulaştı mı, artık ceza zorunlu hale gelir."[25]

İZAH

Hadîs, suçun hâkime intikalinden sonra bağışlanmasının mümkün olmadığını ifade ettiği gibi,[26] kölenin had gerektiren bir suçunun cezasını sahibinin kendi başına veremeyeceğine de delâlet etmektedir. Bu durumda sahibi onu ya affeder veya davayı hâkime götürür.[27]

١٩٣٥ ــ (ط د ــ سعيد بن المسيب رحمه الله) قال : بَلَغني أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال لرجلٍ من أَسْلَمَ يُقالُ له : هَزَّالٌ ، وقد جَاء يشكو رَجُلا بالزّنا ، وذلك قبل أن يَنْزِل { والذين يَرْمُونَ المُحصَنات ثُمَّ لم يأتوا بأربعة شُهَدَاءَ فاجْلدوهُم } [النور : ٤٠] : « يا هَزَّالُ ، لَوْ سَتَرْتَهُ بردائك كان خيرا لَكَ ».

قال يحيى بن سعيد : فَحدَّثْتُ بهذا الحديث في مجلسٍ فيه يزيدُ بنُ نُعيم بن هزّال الأسلميُّ ، فقال يزيد : هَزَّالٌ جَدِّي ، وهذا الحديثُ حقٌّ. أخرجه الموطأ ، إلا قوله : « وقد جاء يَشكو » إلى قوله: { فاجْلدوهم }

وفي رواية أبي داود عن يزيد بن نُعيم عن أبيه : « أنَّ ماعزا أتى النبيَّ صلى الله عليه وسلم، فأقرَّ عنده أربعَ مرَّات ، فأمر به فَرُجِمَ ، وقال لهزَّال : لو سَتَرْتَهُ بثوبك كانَ خيْرا لك ».

فقال ابن المنكدر : إنَّ هزَّالا أمَرَ مَاعزا أن يأتي النبي صلى الله عليه وسلم فيُخبِرَه.

1,935- Saîd b. el-Müseyyeb anlatıyor:

---

[25] **Ebû Davud**, Hudûd, 574376; **Nesaî**, Kat'u's-Sârik, 5.

[26] Konuya ilişkin açıklama ve tartışmalar için bkz., 1879 nolu hadîsin izahı.

[27] **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 40.

"Bana ulaştığına göre Rasûlullah (as.), kendisine, bir adama zina isnâdıyla şikâyete gelen Eslem kabilesinden Hezzâl adında birine;

"- Ey Hezzâl, şayet sen onu paltonla örtseydin, bu senin için daha hayırlı olurdu" buyurdu. Bu olay, *"iffetli kadınlara zina iftirası atan, sonra da dört şahit getiremeyen kimselere seksen değnek vurun!"*[28] ayetinin nuzûlünden önce olmuştur.[29]

RİVÂYETLER

Yahya b. Saîd demiştir ki: "Ben bu hadîsi Yezîd b. Nuaym b. Hezzâl el-Eslemî' nin de bulunduğu bir mecliste rivâyet ettiğimde, Yezid; "Hezzâl benim dedemdir, bu haber de doğrudur"dedi.

Bu hadîsi, "şikâyete geldi" kısmından, âyetin sonuna kadar olan bölümü hariç, **Muvatta** tahric etmiştir.

Ebû Davud'un Yezîd b. Nuaym'dan, onun da, kendi babasından yaptığı bir rivâyette de şunlar yer almaktadır:

"Mâiz Hz. Peygamber'e geldi ve onun yanında dört kere, (zina) itirafında bulundu. Rasûlulah (as.) da Mâiz'in recm olunmasını emir buyurdu ve recmedildi. Bu arada Hz. Peygamber Hezzâl'a;

"- Onu elbisenle kapatsaydın, bu senin için daha hayırlı olurdu" buyurdu.

İbnü'l-Münkedir demiştir ki: "Mâz'in Hz. Peygamber'e gidip zina olayını O'na haber vermesini Hezzâl istemişti."

İZAH

Hadîsten anlaşıldığına göre **Hezzâl**, zina yaptığı iddiasıyla **Mâiz'**i Hz. Peygamber'e şikâyette bulunmuş, bununla da kalmayarak, işlediği zina suçunu Rasûlullah'a (as.) haber vermesi için kendisini teşvik etmiş; onun da suçunu Hz. Peygamber'in yanında, dört kere itirafta bulunması üzerine Allah'ın Rasûlü ona ceza uygulamak zorunda kalmıştır.

Rivâyete göre **Mâiz'**in ilişkide bulunduğu kadın, **Hezzâl'**ın câriyesidir. Bu ilişkiye içerleyen **Hezzâl;**

---

[28] Nûr, 4.

[29] **Ebû Davud**, Hudûd, 6/4377; **Muvatta**; Hudûd, 1/3.

"- Git, yaptığını Hz. Peygamber'e haber ver, belki senin hakkında bir Kur'ân âyeti nâzil olur" diyerek **Mâiz**'i kandırmış ve onu Hz. Peygamber'e gitmeye ikna etmiştir.[30]

Unutmamak gerekir ki, Hz. Peygamber'in **Mâiz**'e ceza uygulaması, **Hezzâl**'ın şikâyeti sebebiyle değil, **Mâiz**'in, suçunu dört kere itiraf etmesi sebebiyle gerçekleşmiştir. Bu önemli konuya ilişkin olarak, daha önce de değişik kanallardan yapılan birçok rivâyet geçmiş ve bunlara ilişkin açıklamalar yapılmıştı.[31]

الفصل الرابع

في التعزير

IV- TA'ZÎR

١٩٣٦ــ (خ م د ــ هانِئ بن نيار رضي الله عنه) أنَّهُ سَمِعَ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم يقول: « لا يُجلَدُ فوقَ عَشْرَةِ أَسواطٍ إلاَّ في حَدٍّ من حدُودِ اللّه عزَّ وجلَّ ».

أخرجه البخاري ومسلم وأبو داود.

1,936- Rivâyete göre Hânî b. Niyâr, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu işitmiş:

"Azîz ve Celîl olan Allah'ın hadlerinden biri olması durumu hariç, hiç kimseye on kırbaçtan fazla sopa cezası uygulanmaz."[32]

İZAH

Ta'zîr; "hakkında had ve keffâret bulunmayan suç ve günahlarda, Allah veya kul hakkı olarak icrası gerekli bulunan, fakat miktar ve keyfiyeti nasslarla tespit edilmemiş olan cezadır."[33]

---

[30] **Müsned**, V, 217.

[31] Bkz., 1833 nolu hadîs vd.

[32] **Buharî**, Hudûd, 42; **Müslim**, Hudûd, 9/40; **Ebû Davud**, Hudûd, 39/4491.

[33] **Karaman**, I, 141.

Bu hadîs, sopa cinsinden uygulanacak ta'zîr cezasının on kırbacı geçemeyeceğini ifade etmektedir. Ta'zîr cezası olarak, uygulanacak azamî kırbaç cezasının ne kadar olacağı, müctehitler arasında tartışmalıdır. **Ahmed b. Hanbel**'in bir görüşü ile İshak b. **Râhûye**'ye göre, bunun miktarı en fazla on kırbaçtan ibarettir. Bu görüşün delili, izah etmekte olduğumuz hadîs-i şerîftir. Hz. Peygamber'den, konuya ilişkin olarak; **"kim, had cezasını gerektiren suçlar dışındaki suçlarda, had miktarına ulaşırsa, o haddi tecavüz edenlerdendir"** meâlinde bir hadîs daha rivâyet, edilmiştir.

Çoğunluk müctehitler ise, ta'zîrdeki kırbaç cezasını on bırbaçla sınırlı tutmamışlardır. Bunlar, hadîsi farklı şekillerde yorumladıkları için farklı görüşler ortaya atmışlardır: **Ebû Hanîfe** ve **Muhammed**'e gör Kur'ân'da hür olmayanlara uygulanması öngörülen had miktarı, hür olanlara uygulanan cezasın yarısı kadardır.[34] Hürlere uygulanacak en az miktar ise, seksen kırbaçtır:[35] Dolayısıyla Kur'ân'da belirlenmiş olan asgarî kırbaç cezası kırk kırbaçtır. Bu hadîste de, ta'zîr için uygulanacak cezanın, haddin miktarına ulaşmaması istendiğine göre, ta'zîr için uygulanacak azamî kırbaç cezası otuz dokuzdur, **Şâfiî** mezhebinde bir görüş de böyledir. **Ebû Yusuf** ise, hürler için belirlenmiş asgarî miktarı ölçü almış ve ta'zîr cezasının en fazla yetmişbeş kırbaç olması lazım geldiğini savunmuştur. Onun usûlüne göre, bu ceza yetmiş dokuz kırbaç olması gerekirken, o, **Hz. Ali**'nin uygulamasını dikkate alarak hürlere uygulanan en az miktarın beş kırbaç eksiğini benimsemiştir. **Şâfiî** mezhebindeki diğer bir görüş de böyledir. Bu hadîsi daha başka şekilde yorumlayanlar da bulunmaktadır.

Bu konuda **İmam Mâlik** diğer müctehitlerden farklı bir görüş ortaya atmıştır. Ona göre, ta'zîrde vurulacak kırbaç sayısı mahdut değildir. Tamamen hâkimin takdirine bırakılmıştır. Yerine göre had miktarından fazla da olabilir. **Mâlik**, çoğunluğun delil olarak

---

[34] Bkz., Nisâ, 25.

[35] Bkz., Nûr, 4.

kullandığı hadîsin neshedilmiş; şerhetmekte olduğumuz hadîsin ise sağlam olmadığını savunmuştur.[36]

١٩٣٧ـــ (خ ت ـــ عبد الرحمن بن جابر رحمه الله) عَمَّن سَمِعَ رسولَ اللّهِ صلى الله عليه وسلم يقول: «**لا عُقوبةَ فوقَ عشرِ ضرَبَاتٍ إلا في حَدٍ من حُدودِ الله عزَ وجلَّ**». هكذا أخرجه البخاري و لم يُسمِّ الصحابيَّ. قال الحُميديُّ : قال أبو مسعود [الدمشقي] : هو أبو بُرْدة بنُ نيار.

وأخرجه الترمذي عن عبد الرحمن بن جابر عن [أبي] بردة بن نيار فسَمَّاهُ ، فعلى هذا التفسير: يكون هذا الحديث هو الحديث الذي قبله ، وحيث لم يُسَمِّه البخاري جعله الحميديُّ حديثا آخر، لاحتمال أن يكون غير أبي بُرْدَةَ ، وقد نبَّهنا نحنُ على ما عَرفناه من ذلك.

1,937- Abdurrahman b. Cabir, Rasûlullah'tan (as.) işiten birinden naklen, Hz. Oeygamber'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

"Aziz ve Celîl olan Allah'ın hadlerinden biri olması durumu hariç, on vuruştan fazla ceza yoktur."[37]

RİVÂYETLER

Buharî hadîsi bu şekilde, Hz. Peygamber'den işiten sahabînin ismini vermeden tahric etmiştir.

Humeydî dedi ki: "Ebû Mes'ûd (ed-Dımaşki), o zatın Ebû Bürde b. Niyâr olduğunu söylemiştir."

Tirmizî de aynı hadîsi Abdurrahman b. Cabir kanalıyla **Ebû Bürde b. Niyâr**'dan nakletmiştir. Dolayısıyla râvî, söz konusu sahabînin ismini vermiştir. Bu yoruma göre bu hadîs, bir önceki hadîsin aynısıdır. **Buharî** sahabînin ismini vermediği için, **Humeydî**, o zatın **Ebû Bürde**'den başka biri olacağı ihtimalini dikkate alarak, bu hadîsi, bir öncekinden ayrı bir hadîs olarak nakletmiştir. Biz, bu konuda bildiğimiz hususa dikkat çekmeyi uygun gördük.

---

36 Açıklamalar için bkz., **İbn Kudâme**, X, 347; **Aynî**, XI, 114-115; **Ûdeh**, I, 690 vd.

37 **Buharî**, Hudûd, 42; **Tirmizî**, Hudûd, 30/1463.

الفصل الخامس

في أحكام متفرقة

V- MÜTEFERRİK HÜKÜMLER

١٩٣٨ـ (د ـ حكيم بن حزام رضي الله عنهما) قال: « نَهى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: أنْ يُستَقادَ في المسجد، وأنْ تُنْشَدَ فيه الأشعارُ، وأنْ تُقامَ فيه الحُدُودُ ».

أخرجه أبو داود.

1,938- Hakîm b. Hizâm anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) mescitte kısas uygulanmasını, şiir okunmasını ve had vurulmasını yasakladı."[38]

İZAH

Bu hadîsle, mescitte yapılması yasaklanan şeylerden, kısas ve had cezalarının uygulanması yasağı, çoğunluk fukaha tarafından da benimsenmiştir. Kûfeli fakîhler, **Şâfiî**, **Ahmed b. Hanbel** ve **İshak b. Râhûye** de bu tür cezaların mescitte infâzına cevâz vermemişlerdir. Bu yasağın gerekçesi, bu tür infâzların, mescidin kirlenmesine yol açacağı düşüncesidir. Bundan dolayı olmalıdır ki, **İmam Mâlik**, hafif kırbaç cezalarının mescitte uygulanabileceğini söylemiştir. **Şa'bî** ve **İbn Ebî Leylâ** ise, had cezalarının mescitte infazında bir sakınca görmemişlerdir.[39]

Mescitte şiir okunmasına gelince: Şârihler, hadîsteki yasak hükmünün mutlak olmadığını, şiirin içeriğine göre değişebileceğini söylemişlerdir. Buna göre yasak, kötülerin, kötü şeylerin, ahlâksızlığın övülmesi ve müslümanın yerilmesi gibi dince yasaklanan şeylerle ilgili olan şiirler hakkındadır. İslâm'ı, İslâm'ın

---

[38] **Ebû Davud**, Hudûd, 38/4490.

[39] Bkz., **Fethu'l-Bârî**, XIII, 139; **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 199; **Bezlu'l-Mechûd**, XVI, 464.

güzelliklerini ve Hz. Peygamber'i, öven, güzel ahlâka teşvik eden şiirler ise, bu yasak kapsamına dahil değildir.[40]

١٩٣٩ـ (د س ـ **أبو أمامة بن سهل بن حنيف** رضي الله عنه) عن بعض أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم من الأنصار : « أنَّه اشتكى رجلٌ منهم حتى أضْنِيَ ، فعادَ جِلْدَة على عَظْمٍ، فدَخَلَتْ عليه جَارِيةٌ لبعْضِهِمْ ، فهَشَّ لَهَا فوقَعَ عليها ، فلمَّا دَخَلَ عليه رجَالُ قوْمه يَعودُونَهُ أخبَرَهُمْ بذلك ، وقال : استَفتُوا لي رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم ، فإني قد وقَعتُ على جارية دَخلَتْ عليَّ ، فذكَروا ذلك لرسول اللّه صلى الله عليه وسلم ، فقالوا : ما رَأينا بأحَد من الضُّرِّ مثلَ الذي هُو به، ولو حمَلناهُ إليك لتَفَسَّخَتْ عظامُهُ ، ما هو إلا جلدٌ على عَظْمٍ ، فأمَرَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم: **أنْ يَأخُذُوا لَهُ مائَةَ شِمراخٍ فيضْرِبُوهُ بها ضربة واحدة**». هذه رواية أبي داود.

وأخرجه النسائي عن أبي أمامة بن سهل بن حُنَيف: «أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم أُتِيَ بامرأة قد زنت فقال: **ممَّنْ؟** قالت: من المُقعَد الذي في حائط سعد، فأرسلَ إليه، فأُتِيَ به محمولا، فوضِعَ بين يديه فاعترفَ فدَعَا رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم بإثكال فضربَهُ ورَحِمَهُ لزَمانته، وخفَّفَ عنه».

1,939- Ebû Ümâme b. Sehl b. Huneyf, Rasûlullah'ın (as.) Medîneli bir sahâbesinden naklediyor:

"Ensâr'dan bir adam, ağır bir şekilde hastalandı. Öyle ki, bir deri bir kemik haline geldi. Birgün yanına, başkasına ait bir câriye girdi. Adam onu görünce birden hafifledi, rahatladı, içi açıldı ve onunla cinsel ilişkiye girdi. Yakınlarından birileri onu ziyarete geldiklerinde, bu durumu onlara anlattı;

"- Yanıma gelen bir câriye ile cinsel ilişkide bulundum, benim için Rasûlullah'tan (as.) fetva isteyin" dedi. Onlar da bunu Hz. Peygamber'e anlattılar ve;

---

40 Bkz., **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 199; **Bezlu'l-Mechûd**, XVII, 464; **Haydar Hatipoğlu**, II, 568-569.

"- Biz, insanlardan, bu adamın yakalandığı gibi bir hastalığa yakalanan kimseyi görmedik. Eğer biz onu sana getirmeye kalksak, kemikleri param parça olur. O, bir deri bir kemik ibaret hâldedir" dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (as.) onlara, yüz ince dal almalarını ve (onları bir araya getirerek) ona bir kere vurmalarını emretti."[41]

RİVAYETLER:

Bu, **Ebû Davud**'un rivâyetidir.

Nesaî de bu hadîsi, Ebû Ümâme b. Sehl b. Huneyf'den şöyle tahric etmiştir:

"Rasûlullah'a (as.), zina yapmış bir kadın getirildi. Hz. Peygamber;

"- Kiminle yaptın?" diye sordu. Kadın;

"- Sa'd'ın bahçesindeki kötürüm adamla" karşılığını verdi. Hz. Peygamber, onu getirmeler4i için birilerini gönderdi. Adam sedye ile getirilip Hz. Peygamber'in önüne konuldu. Adam suçunu itiraf etti. Hz. Peygamber de, salkımlı (yüz ince dallı) bir hurma sapı istedi ve onunla adama (bir kere) vurdu. Hz. Peygamber, Müzmin hastalığından dolayı ona acıdı ve cezasını hafifletti."

İZAH

Hadîs, hastalığı nedeniyle suçun gerektirdiği cezaya dayanamayacak olan kimseye, şeklen ceza verilebileceğine delâlet etmektedir. İslam hukuk literatüründe bu tür uygulamalara "**hiyel**" adı verilmektedir. **Hiyel**, hîle kelimesinin çoğuludur. Lügatte; çare, mahâret, beceriklilik manalarına gelmektedir. Istılah manası ise; "Amel ve tasarrufları şeklen ve zâhiren fıkha uygun düşürmek, yasak olan hususları, görünüşte meşrû olarak yapabilmek için bulunan yollar, çareler, çıkış noktalarıdır."

Amelî ve nazarî olmak üzere ikiye ayrılır. Amelî olanı, meydana gelmiş bir problemi çözmek maksadıyla bulunan hiledir... Nazarî olanı ise, muhâkemeyi geliştirmek maksadıyla bilmece şeklinde tertip

---

[41] **Ebu Davud**, Hudûd, 34/4472; **Nesaî**, Âdâbu'l-Kudât, 23.

edilen problemler için bahis konusudur. *el-Mehâric* sözüyle de ifade edilen hiyel prensibi, genellikle, ilk **Hanefî** müctehitleri tarafından, fıkıh ile hayatı te'lif etmek, zarûret yoluyla haramların mübah sayılmasını azaltmak, insanların apaçık şer'î kaideleri çiğnemesini önlemek gibi iyi maksatlarla, daha çok "yemin, talak" gibi konularda kullanılmıştır. Ancak zaman zaman kaidenin çığırından çıkarıldığı, haramı helâl sayma, haksız mal kazanımı vb. maksatlarla kullanıldığı da olmuştur. Bu bağlamda hiyel konusu İslâm âlimleri arasında pek çok tartışmaya konu olmuş ve sonuçta hiyelin haram ve mübah olmak üzere ikiye ayrıldığı, gaye ve çare mübah ise hiyelin de mübah, değil ise hiyelin de haram olduğu kanâatine varılmıştır.[42]

İşte Hz. Peygamber'in bu uygulaması da câiz olan hilelerdendir. Bu aynı zamanda, Kur'ân'da Hz. Eyyûb'a telkin edilen bir uygulamaya dayanmaktadır. Rivâyete göre Eyyûb (as.), bir hâdise dolayısıyla eşine yüz değnek vurmaya yemin etmişti. Yüce Allah; ***"eline bir demet al da onunla (eşine) vur; yemininde durmamazlık etme..."***[43] buyurarak, yüz değnek vurma yerine bir demetle vurmak suretiyle onun yeminini yerine getirmesine izin vermiş ve şer'î ceza ve yeminlerde bu, "**Eyyûb ruhsatı**" adıyla baki kalmıştır."[44]

Fukahanın konuya ilişkin görüşlerine gelince: Bunlar hastaları iyi olma ümidi olan hastalar, iyi olmasından ümit kesilmiş hastalar diye iki kısma ayırmışlardır. **İshak b. Râhûye, Ebû Sevr** ve **Hanbelîler**'e göre, iyi olma ümidi bulunan hastalara hadler hemen uygulanır, iyileşmesi beklenmez. **Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî** ve **Hanbelîler**'deki bir görüşe göre ise, hasta olan kimseye had uygulanmaz, onun iyi olması beklenir, ceza ancak hasta iyi olduktan sonra uygulanır. Birinci görüşün delili, **Hz. Ömer**'in, **Kudâme b. Maz'ûn**'a hasta iken had uyguladığına dair rivâyetler;[45] ikinci görüşün delili ise, **Hz.**

---

[42] Bkz., **Karaman**, ***İslam Hukuk Tarihi***, 77-78.

[43] Sâd, 44.

[44] **Yazır**, VI, 4100.

[45] Hz. Ömer'in Kudâme b. Maz'ûn'a uyguladığı ceza ile ilgili olarak daha önce geçmiş bulunan 1921 nolu hadîste, Kudâme'nin hasta olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bu bilgi başka rivâyetlerde yer almış olabilir.

Ali'nin, Rasûlullah'tan (as.) yaptığı rivayetler ve kendi uygulamalarıdır.

Kendisinden iyi olma ümidi kesilmiş hastalara gelince: **Hanefîler, Hanbelîler** ve **Şâfiî**, bu hadîse istinâden, bu tür hastalara, hadîste anlatıldığı gibi yüz ince dal bir demet yapılır ve bu demetle bir kere vurulur; demetteki her bir dalın, hastanın vücuduna teması için de, demetin biraz gevşek, dalların yaygın bir şekilde olması gerekir, demişlerdir. **İmam Mâlik** ise; ***"her birine yüzer kırbaç vurun"***[46] âyeti, hasta-sağlam ayırımı yapmadan herkese yüz kırbaç vurulmasını emretmektedir. Bahsi geçen uygulama ise, tek kırbaçtan ibarettir demiştir.[47]

١٩٤٠ــ (خ ــ **سلام بن مسكين** رحمه الله) عن ثابت البُناني « أنَّ أنسا قال : إنَّ ناسا كان بهم سُقْمٌ ، فقالوا : يا رسولَ الله ، آونا وأطْعمْنا ، فلمَّا صَحُّوا قالوا : إنَّ المدينةَ وَخْمةٌ ، فأنْزَلهمْ الحَرَّةَ في دودٍ لهم فقال : **اشْرَبوا منْ ألبَانها** ، فلما صَحُّوا قَتَلُوا راعيَ رسول الله صلى الله عليه وسلم، واستاقُوا ذَوْدَهُ ، فَبعثَ في آثارهم ، وقطَعَ أيدَيهم وأرجُلَهم ، وسَمَرَ أعيُنَهمْ ، فرأيتُ الرَّجُلَ منهم يَكدُمُ الأرضَ بلسانه حتى يموت ».

قال سلاَّمٌ : فَبَلَغني : أنَّ الْحجاجَ قال لأنسٍ : حَدِّثْني بأشَدِّ عُقُوبة عَاقبَ بها رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ، فحَدَّثَهُ حديثَ العُرنيين، فَبلغَ ذلك الحسن ، فقال : ودِدْتُ أنَّه لم يُحدِّثْهُ ، لأن هذا كان قبلَ أن تنزل الحدودُ ، أخرجه البخاري هكذا ، وقد تقدَّم هذا الحديثُ في حدِّ الرِّدَّة باختلاف طرقه التي أخرجها البخاري ومسلم والترمذي وأبو داود والنسائي ، وإنما أوردنا هذه الرواية للبخاري ها هنا لأجل الزيادة التي في آخره من حديث الحجاج والحسن ، ولذلك لم نُعلم عليه ها هنا إلاعلامة البخاري وحده، وإن كان مُتفقا عليه.

1,940- Sellâm b. Miskîn, Sabit el-Bünânî'den rivâyet ediyor: Enes şöyle dedi:

---

[46] Nûr, 2.

[47] **İbn Kudâme**, X, 141-142; **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 171; **Bezlu'l-Mechûd**, XVII, 441-442.

"Kendilerinde hastalık bulunan bir gurup insan;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; bizi korumana al ve karnımızı doyur" dediler. Sonra adamlar iyileşince, **Medîne**'nin havasının ağır geldiğini söylediler. Hz. Peygamber de onları Harra'ya, kendi develerinin olduğu yere gönderdi ve;

"- **Onların sütlerinden için!**" buyurdu. Adamlar bir süre orada kalıp iyice sağlıklarına kavuşunca, Hz. Peygamber'in çobanını öldürdüler ve develerini de sürüp götürdüler. Rasûlullah (as.) derhal peşlerinden adam gönderip yakalattı, sonra ellerini ve ayaklarını kestirdi, gözlerini de dağlattı. Ben onlardan bir adamın, ölünceye kadar toprağı yaladığını gördüm."

Sellâm der ki: "Bana ulaştığına göre, (Irak valisi) Haccac, Enes'e;

"- Bana Hz. Peygamber'in uyguladığı en ağır cezayı haber ver" demiş, Enes de, bu Ureyneliler olayını anlatmış. Bu haber Hasan (el-Basr)'ye ulaşınca; ^

"- Keşke bunu hiç anlatmasaydı, çünkü bu (olay), hadlerin nuzûlünden önceydi" demiş."[48]

RİVAYETLER

Hadîsi bu şekliyle **Buharî** tahric etmiştir.

Aslında bu hadîs, *"riddet"*, yani dinden dönme haddi bahsinde **Buharî, Müslim, Tirmizî, Ebû Davud** ve **Nesaî**'nin değişik kanallarla yapmış oldukları rivâyette de geçmişti. **Buharî**'nin bu rivâyetini, hadîsin sonunda yer alan **Haccâc** ve **Hasan el-Basrî** ile ilgili ilaveden dolayı burada da naklettik.[49] Bundan dolayı da, hadîs muttefekun aleyh olmasına rağmen, burada **Buharî**'nin sembolünden başkasını göstermedik.

İZAH

Hadîste ifade edildiği üzere **Hasan el-Basrî**, Hz. Peygamber'in bu uygulamasının, **Enes** tarafından **Haccâc**'a anlatılmış olmasına

---

[48] **Buharî**, Tıp, 76.

[49] Haccâc'la ilgili ilave 1805 nolu hadîsin bir rivâyetinde de yer almakta, ama bu hadîsin asıl kaynaklarında bulunmamaktadır.

hayıflanıyor. Çünkü **Haccâc**, insanlara baskı yapmaktan çekinmeyen, en ufak bir şüphede dahi onlara ceza uygulamada tereddüt göstermeyen bir idarecidir. Nitekim rivâyete göre, **Enes**'le aralarında geçen bu konuşmadan sonra hemen minbere çıkmış ve onun anlattıklarını naklettikten sonra, *"Hz. Peygamber, Allah'a karşı işlenen suçlardan dolayı bu tür cezalar verdiğine göre, biz de veremez miyiz?"* diyerek, bu olayı baskı ve zulmünea bir malzeme olarak kullanmaktan çekinmemiştir. Bundan dolayıdır ki **Enes**, bu olayı **Haccâc**'a anlatmasından duyduğu pişmanlık kadar hiçbir şeyden pişmanlık duymadığını ifade etmiştir.

Halbuki bu olayda **Haccâc**'a delil olabilecek bir malzeme bulunmamaktadır. Zira daha önce de geçtiği[50] ve bu hadîste de ifade olunduğu üzere, Hz.Peygamber'in bu uygulaması, hem hadlerin nuzûlünden ve işkencenin yasaklanmasından öncedir, hem de Hz.Peygamber'in ceza uyguladığı şahıslar, irtidat etmişler, yani dinden dönmüşlerdi.[51]

١٩٤١ـــ (د ـــ الهياج بن عمران بن حصين رضي اللّه عنهما) « أنَّ عِمْرَانَ أَبق له غُلامٌ، فَجَعَلَ للّه عليه لئِنْ قَدَرَ عليه لَيَقْطَعَنَّ يَدَهُ ، قال: فَأرسلني لأسألَ له ؟ فأتيتُ سَمُرَةَ بْنَ جُندَبٍ فقال: كان رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم يَحُثُّنا على الصَّدَقَة، وينهانا عن المُثْلَة، فأتيتُ ابْنَ حُصَيْنٍ فسألتُهُ ؟ فقال: كَانَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم يَحُثُّنا على الصَّدقةِ، وينهانا عَنِ المُثلَةِ». أخرجه أبو داود.

1,941- Heyyâc b. İmrân b. Fâdıl[52] anlatıyor:

"Babam İmrân'ın bir kölesi firar etmişti; o da, eğer onu yakalarsa elini kesmeyi adamıştı. Sonra beni meseleyi soruşturmam için (sahabîlere) gönderdi. Semüre b. Cündeb'e gidip sordum, bana;

---

[50] Bkz., 1805 nolu hadîs ve izahı.

[51] **Fethu'l-Bârî**, X, 119-120; **Umdetu'l-Karî**, XXI, 235.

[52] Buradaki "...İmrân b. Fâdıl" lafzı, **Ebû Davud**'dan alınmıştır. **Câmiu'l-Usûl**'de "...İmrân b. Husayn" diye geçiyorsa da, bunda bir yanlışlık olmalıdır. Zira İmrân'ın oğlu Heyyâc'ın, meseleyi sorduğu sahabîler arasında İmrân b. Husayn'ın adı da geçmektedir.

"- Rasûlullah (as.) bizi sadaka vermeye teşvik eder, işkenceden de sakındırırdı" dedi. Sonra İbn Husayn'a gittim, ona da sordum. O da;

"- Rasûlullah (as.) bizi sadaka vermeye teşvik eder, işkenceden de sakındırırdı" karşılığını verdi.[53]

İZAH

"**İşkence**" diye tercüme ettiğimiz "***müsle***" kelimesi, ister ölü, ister diri olsun bir kimseye, herhangi bir organını kesmek, gözünü oymak gibi şeylerle eziyet vermek, işkence yapmak anlamına gelir.

Görüldüğü üzere, bu hadîste işkencenin yasak olduğu ifade edilmiştir. Müsle yasağıyla ilgili hadîsler **Buharî** ve **Müslim**'in *Sahîh*'lerinde de yer almaktadır.

Hanefîler, düşmanla çarpışma ve mübareze, yani birebir vuruşma sırasında meydana gelecek bu tip telef hâdiselerini bu hükümden istisna etmişlerdir. **Hattâbî** de, hadîsteki müsle yasağını, düşmanın müslümanlara bu tür işkenceler yapmaması şartına bağlamıştır. Ona göre, düşmanın müslümanlara yaptığı bu tür şeylerin, karşılıklılık ilkesi gereği müslümanlar tarafından onlara uygulaması da câizdir; nitekim Hz. Peygamber kendi çobanlarına bu tür işkenceyi yapan Ureynelilere, benzer uygulamalarla karşılık vermiştir.[54] Konuya ilişkin olarak Yüce Allah da; ***"her kim haddi aşarak size saldırırsa, onun size saldırdığı kadar siz de ona saldırın!"***[55] buyurmaktadır.

Hz. Peygamber'in Ureynelilere uyguladığı cezaya ilişkin olarak değişik yorumların yapıldığını daha önce ifade etmiştik. Bu konuyla ilgili olarak **Sehâranfûrî** de şunları söyler:

Müsle yasağı, Sahîhayn ve diğer hadîs kitaplarında yer almaktadır. Eğer bu yasak, Ureyneliler olayından sonra vârid olmuşsa, onun hükmünü neshettiği açıktır. Şayet vürûd tarihi bilinmiyorsa, o zaman, haram kılan delil ile mübah kılan delil

---

[53] **Ebû Davud**, Cihâd, 111/2667.

[54] Bkz., 1805 nolu hadis ve izahı.

[55] Bakara, 194.

çelişiyor demektir. Bu durumda, ihtiyat açısından, haram kılan delilin, mübah kılan delile tercih edilmesi gerekir. Netice itibariyle bu yasak hükmü, diğerini neshetmiş olur.[56]

١٩٤٢ـ (س ـ أنس بن مالك رضي الله عنه) قال: «كان رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم يَحُثُّ في خُطْبَته على الصدَقة ، وينهى عن المُثلة ». أخرجه النسائي.

1,942- Enes b. Mâlik anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) hutbesinde bizi sadaka vermeye teşvik eder, işkenceyi de yasaklardı."[57]

١٩٤٣ـ (د ـ أبو هريرة رضي الله عنه) أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال :

« إذا ضَرَبَ أحَدُكم فلْيتَّقِ الوَجْهَ ». أخرجه أبو داود.

1,943- Ebû Hureyre'nin rivâyetine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Biriniz (had cezası uygularken) vurduğunda, yüze vurmaktan sakınsın!"[58]

İZAH

Hadîs, bir kimseye ceza uygularken yüzüne vurmayı yasaklamaktadır. Müctehitler, cezaların kırbaçla infâzı sırasında, vurulması yasak olan organlara, yüzle birlikte baş ve cinsiyet organını da dahil etmişlerdir. Zira bunlara vurulması, ölüme veya sakatlanmaya sebep olabilir. Cezadan maksat öldürmek ve sakatlamak değil, terbiyedir.[59]

İşaret etmek gerekir ki fukaha, yüze vurma yasağını sadece had uygulamaları ile sınırlı tutmamışlar; ne sebeple olursa olsun insanın

---

[56] Açıklamalar için bkz., **Hattâbî**, III, 120-121; **Neylu'l-Evtâr**, VII, 22-23; **Avnu'l-Ma'bûd**, VII, 328; **Bezlu'l-Mechûd**, XII, 197.

[57] **Nesaî**, Tahrîmu'd-dem, 10.

[58] **Ebû Davud**, Hudûd, 4074493.

[59] **İbn Kudâme**, X, 336-337; **Serahsî**, IX, 72-73.

yüzüne vurulmasını uygun görmemişlerdir. Zira yüz, bütün güzelliklerin toplandığı, çok kıymetli, zarîf ve nâzik bir organ olduğu gibi, yüzde bulunan diğer organlar da aynı şekilde kıymetli ve idrâki sağlayan organlardır. Yüze vurmak, bunlara zarar verebilir. Yüzün güzelliğini ve zarâfetini bozabilir. İnsan için en hoşlanılmayacak olan şey de, yüzün güzelliğinin ve zarâfetinin bozulmasıdır. Zira o açıkta olması zorunlu bir organdır, onu örtmek ve çirkinlikleri saklamak mümkün değildir.[60]

١٩٤٤ــ (ت ــ علي بن أبي طالب رضي الله عنه) عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: «مَنْ أصَابَ حدّا فَعُجِّلَ عُقُوبَتَهُ في الدُّنيا فَاللَّهُ أعْدَلُ مِنْ أن يُثَنِّي على عَبْدِه العُقُوبَةَ في الآخِرَةِ ، ومن أصابَ حدا فَسَتَرَهُ اللَّهُ عليه وعفا عنه ، فاللَّهُ أكرمُ من أنْ يَعودَ في شَيْءٍ قد عَفَا عنه ». أخرجه الترمذي.

1,944- Ali b .Ebî Tâlib, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"Kim had gerektiren bir suç işler de, onun cezası dünyada verilirse, Allah, kuluna âhirette ikinci kere ceza vermeyecek kadar âdildir. Yine kim, had gerektiren bir suç işler ve Allah da onu açığa çıkarmayıp affederse, O, bağışladığı bir şeyden dönüş yapmayacak kadar cömerttir."[61]

İZAH

Hadîs, bir suça iki cezanın uygulanmayacağına ve işlediği suçun cezasını dünyada çekenin ayrıca âhirette cezalandırılmayacağına, yani uygulanan cezaların günahlara keffâret olacağına delâlet etmektedir. Konuya ilişkin açıklamalar daha önce de geçmişti.[62]

Yine bu hadîs, gizli işlenen bir günahın açıklanmayıp bundan dolayı Allah'tan af dilenmesine teşvik etmektedir. Buna ilişkin olarak

---

[60] **Nevevî**, XVI, 165.

[61] **Tirmizî**, İman, 11/2626.

[62] Bkz., 1834 nolu hadîsin izahı.

Hz. Ebû Bekir ve **Hz. Ömer** gibi sahabîlerin ileri gelenlerinden de bazı nakiller yapılmıştır.[63]

١٩٤٥ــ (ت د ــ **علي بن أبي طالب** رضي الله عنه) قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «**رُفِعَ القَلَمُ عن ثلاثة : عن النائم حتى يستيقظ ، وعَنِ الصَّبيِّ حتى يحتلمَ ، وعن المَجْنُونِ حتى يَعقِلَ**». أخرجه الترمذي وأبو داود. ولأبي داود زيادةٌ في طريق أخرى : « **والخَرِفِ** ».

1,945- Ali b. Ebî Tâlib'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Üç kişiden kalem/sorumluluk kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uyuyandan, bülûğa erinceye kadar çocuktan ve akıllanıncaya kadar deliden."[64]

İZAH

Bu rivâyet, İslâm'da mükellefiyetin, Allah'ın emir ve yasaklarına muhatap olmanın temel şartını açıklayan meşhur bir hadîstir. İzaha muhtaç olmayacak kadar da açıktır. Akıl hastaları, çocuklar ve uyku halindeki kimselerin sorumlulukları yoktur; onlar Allah'ın hitabına muhatap değillerdir.

١٩٤٦ــ (د س ــ **عائشة** رضي اللّه عنها) قالت : قال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم : «**رُفِعَ القلمُ عن ثلاثة : عن النائم حتى يَستَيْقِظَ ، وعن المبتَلى حتى يبرأ ، وعن الصبيِّ حتى يَكْبُرَ**». أخرجه أبو داود والنسائي.

1,946- Hz. Âişe, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet ediyor:

---

[63] Bkz., **Tuhfetu'l-Ahvezî**, V, 378; **Canan**, IV, 306.

[64] **Ebû Davud**, Hudûd, 16/4403; **Tirmizî**, Hudûd, 1/1423.

"Üç kişiden sorumluluk kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uyuyandan, iyileşinceye kadar (akıl hastalığına) mübtelâ olandan, büyüyünceye (bülûğa erinceye) kadar çocuktan."[65]

---

[65] **Ebû Davud**, Hudûd, 16/4397; **Nesaî**, Talak, 21.

(ح) "ha" harfi:

الكتاب الثالث

من حرف الحاء

في الحضانة

3. KİTAB: **HİDÂNE:** **1.947-1.950**

الكتاب الثالث

من حرف الحاء

في الحضانة

3- HİDÂNE

١٩٤٧ــ (د ت س ــ هلال بن أبي ميمونة -وقيل : أسامة- رحمه اللّه) أنَّ أبا مَيمونة [سُلمى] مولى أَهل المدينة - رَجُلٌ صدُقٌ- قال : « بينما أنا جالسٌ مع أبي هريرةَ جَاءتْهُ امرأةٌ فارسيةٌ معها ابنٌ لها ، وقد طَلَّقَها زَوجها، فَادَّعَياهُ ، فَرطَنَتْ له تقول : يا أبا هريرة ، زَوجي يُريدُ أن يذهَبَ بابني ، فقال أبو هريرة: اسْتَهِما عليه ، رَطَنَ لها بذلك ، فَجاء زَوجُها وقال : مَنْ يُحاقُّني في ولدي ؟ فقال أبو هريرةَ : اللَّهُمَّ إني لا أقولُ هذا ، إلاَّ أنّي كنتُ قَاعدا مع رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم فَأتَتْهُ امرأةٌ ، فقالت : يا رسولَ اللّه إنَّ زَوجي يُريدُ أنْ يذهبَ بابني وقد نَفعَني وَسَقَاني منْ عَذْبِ الماء – وعند أبي داود : وقد سَقَاني منْ بئْرِ أبي عنَبَةَ – فقال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم: اسْتهما عليه ، فقال زوُجها : مَنْ يُحَاقُّني في ولدي ؟ فقال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم : هذا أبوكَ ، وهذه أُمُّكَ ، فَخُذْ بيَد أيِّهما شئْتَ ، فأخذ بيَد أُمِّه ، فَانطَلَقتْ به ». أخرجه أبو داود. واختصره الترمذي قال : « إنَّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم خيَّرَ غلاما بينَ أبيه وأُمِّه » لم يزد على هذا. وأخرج النسائي المسند منه مثل أبي داود.

1947- Hilâl[1] b. Ebî Meymûne[2] anlatıyor:

---

[1] **Hilâl b. Ebî Meymûne el-Kuraşî el-Âmirî el-Medenî:** Medîneli tâbiîlerdendir. İsminin Hilâl b. Ebî Hilâl, Hilâl b. Ali b. Üsâme ve Hilâl b. Üsâme olduğuna dair farklı rivâyetler vardır. Enes b. Mâlik ve atâ b. Yesâr'dan rivâyette bulunur. Kendisinden Malik ve Yahya b. Ebî Kesîr rivâyet etti. **İbn Hibbân** ve **Dârekutnî** onu sika sayarlar. **Ebû Hâtim,**

"Ben Ebû Hureyre ile otururken, yanında bir oğlu bulunan İranlı bir kadın geldi. Kocası kendisini boşamıştı. Her ikisi de çocuğun kendisine ait olduğunu iddia ediyordu. Kadın Farsça olarak Ebû Hureyre'ye şunları söyledi:

"- Ey Ebû Hureyre, kocam oğlumu götürmek istiyor." Ebû Hureyre;

"- Aranızda kura çekin" dedi. Ebû Hureyre de ona bu cevabı Farsça olarak vermişti. Bu arada kadının kocası geldi ve;

"- Benim çocuğum hakkında kim beni dava ediyor?"dedi. Bunun üzerine Ebû Hureyre şunları söyledi:

"Ey Allahım, bunu ben (kendiliğimden) söylemiyorum. Bir gün ben Rasulullah (as.) ile birlikte otururken, yanına bir kadın geldi ve;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, kocam oğlumu götürmek istiyor. Halbuki o, bana fayda sağlıyor ve içme suyumu getiriyor" dedi. -Bu ifade Ebû Davud'da bana Ebû Inebe kuyusundan su getiriyor diye geçmektedir- Bunun üzerine Rasûlullah (as.);

"- Aranızda kura çekin" buyurdu. Kadının kocası;

"- Benim çocuğum hakkında kim beni dava ediyor?" deyince, Hz. Peygamber çocuğa dönüp;

"- Bu baban, bu da annen, istediğinin elini tut" buyurdu. Çocuk annesinin elini tuttu, kadın da onu alıp götürdü."[3]

---

rivâyetlerinin yazılabileceğini, **Nesaî** de onda beis olmadığını söyler. Hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir

[2] **Ebû Meymûne el-Medenî el-Ebbâr**: Medîneli tâbiîlerdendir. Künyesiyle meşhurdur. İsminin Süleym, Sülmâ, Selmân, Üsâme ve Süleyman olduğuna dair farklı rivâyetler vardır; kaynaklarda Süleym adı daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Ebû Hureyre, Muâviye ve Semüre b. Cündüb'den rivâyetleri vardır. Kendisinden Katâde, Yahya b. Ebî Kesîr ve hilâl b. Ebî Meymûne rivâyet ettiler. Hilâl b. Ebî Meymûne'nin onun oğlu olduğu iddia edilmiş ise de, bu doğru bulunmamıştır. Dârekutnî onun **"meçhûl"** olduğunu söyler. Ama Nesaî ve İclî **"sikadır"** derler. Rivâyetleri ***Sünen***'lerde tahric edilmiştir.

[3] **Ebû Davud**, Talak, 35/2277; **Tirmizî**, Ahkâm, 21/1357; **Nesaî**, Talak, 52.

RİVÂYETLER

Bu rivâyeti **Ebû Davud** tahric etmiştir.

Tirmizî de onu muhtasar olarak; "Rasulullah (as.), bir çocuğu babası ile annesi arasında serbest bırakmıştır" şeklinde vermiş, buna bir ilavede bulunmamıştır.

Nesaî de hadîsin müsned olan, yan, Hz. Peygamber'e nispet edilen kısmını **Ebû Davud** gibi nakletmiştir.

İZAH

Hidâne; "Çocuğu yanında bulundurma, ona bakma ve terbiye etme hak ve vazifesi (velayeti)"[4] anlamında kullanılan bir terimdir.

Hadîste Hidâne hakkına sahip olan kişiyi belirlerken Hz. Peygamber'in iki yol takip ettiği anlaşılıyor: biri kura yolu, diğeri de çocuğu serbest bırakma yolu. **Şevkânî** bu hadîsin, iki hususun eşit olması halinde kuraya başvurmanın meşru bir yol olduğuna; Binaenaleyh, anne ve babadan birini tercih hususunda çocuğu serbest bırakmanın câiz olduğu gibi kura çekmenin de câiz olduğuna delâlet ettiğini, söyler. Alimlerin ekserisi, konuya ilişkin diğer hadîsleri ve Hulefâ-i Râşidînin uygulamalarını dikkatte alarak, serbest bırakmanın kuradan daha tercihe şayan bir yol olduğunu söylemişlerdir.

Kadının, hadiste geçen sözlerinden anlaşıldığı kadarıyla, bu uygulama kendi kendine yetecek bir çocuk hakkındaki uygulamadır. Bu hadîsin devamındaki hadîslerde de görüleceği üzere, küçük çocuklarda durum farklıdır; onların **Hidâne** hakkı konusunda öncelik annelerindir..

Küçük çocuğun, **Hidâne** hakkının öncelikle annelere ait olduğu konusunda herhangi bir tartışma da yoktur. Büyük çocuğun **Hidâne** hakkı konusu ise tartışmalıdır: **Şâfiî** bu hadîse istinaden, çocuğun serbest bırakılacağını, anne ve babasından hangisini seçerse onun yanında kalacağını söylemiştir.. Bu görüş **Hz. Ömer, Hz. Ali** ve **Kadı Şurayh**'dan da nakledilmiştir. Erkek çocuk hakkında **Hanbelîler**'in

---

[4] **Karaman**, I, 340..

görüşü de böyledir. Yine **Hanbelîler**, muhayyer bırakıldığı halde hiçbirini seçmeyen veya ikisini birden seçen erkek çocuğunun hidâe hakkının ise kurayla belirleneceğine hükmetmişlerdir. Onlara göre bu durumdaki kız çocuğunun hidâne hakkı ise babanındır. Çünkü bu çağdaki kız çocuğu korunmaya daha çok ihtiyaç duyar, bunu da en etkin bir biçimde sağlıyacak olan babadır.

Hanefîler, erkek olsun-kız olsun, bu çağdaki çocuğa seçme hakkı vermemişler, çocuk anneden alınır, babaya verilir demişlerdir. Onlar, bu çağdaki çocukların her türlü ihtiyaçlarının, en iyi şekilde baba tarafından karşılanacağını düşünmüşlerdir.

İmam Mâlik ise, erkek çocuk bülûğa erinceye, kız çocuk ise fiilen evleninceye kadar annesinin yanında kalır, demiştir.

Burada büyük çocuktan kastedilen, kendi kendine yiyip içen, giyinip kuşanan, yani kendi ihtiyaçlarını kendisi karşılayan çocuklardır.

Âlimler uygulamayı kolaylaştırmak için bu çağı yaşla belirleme yoluna gitmişler ve farklı sonuçlara varmışlardır. **Hanefîler**'de tercihe şayan bulunan ve fetvâya esas kabul edilen görüş, bu yaşın erkeklerde yedi, kızlarda ise dokuz olduğu görüşüdür. **Şâfiîler** ve **Hanbelîler** ise erkek-kız ayırımı yapmaksızın her ikisi için de bunun yedi yaş olduğunu söylemişlerdir.

Çocuklar ergenlik çağına gelince, **Hanefîler**'e göre çocuk, eğer normal ise, ebeveynden birini tercih etmek veya müstakil ev açmak hususunda serbesttir.[5]

١٩٤٨ـــ (د ــ عمرو بن شعيب رحمه اللّه) عن أبيه عن جده «أنَّ امرأةً أتتَ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم، فقالت: إنَّ ابني هذا كانَ بَطني لَهُ وِعَاءً، وثَديي له سقاءً، وحجري له حوَاءً، وإنَّ أباهُ طلَّقني وأراد أنْ ينتَزِعَهُ منِّي فقال لها رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم: **أنتِ أحَقُّ بِهِ مَا لَمْ تَنكِحي**». أخرجه أبو داود.

---

[5] Bkz. **İbn Kudâme**, IX, 300-303; **Neylü'l-Evtâr**, VI, 348-351; **Avnu'l-Ma'bûd**, VI, 372-373; **Bezlü'l-Mechûd**, XI, 16-18; **Bilmen**, II-435-438; **Karaman**, I, 342; **Haydar Hatipoğlu**, VI, 433-435.

1948- Amr b. Şuayb babasından, o da kendi babasından naklediyor:

"Bir kadın Rasûlullah'a (as.) gelerek şöyle dedi:

"- Şu oğluma karnım yuva, göğsüm pınar, kucağım kundak olmuştur; şimdi ise babası beni boşadı ve onu benden çekip almak istiyor."

Hz. Peygamber (as.) buyurdu ki:

"- Sen evlenmedikçe, ona, (öncelikle) hak sahibi olan sensin."[6]

Hadisi **Ebû Davud** tahric etmiştir.

İZAH

Hadîs bir engel bulunmadıkça, küçük çocuğun hidâne hakkının öncelikle annelere ait olduğuna delâlet etmektedir. Bir önceki hadîsin izahında da ifade olunduğu gibi, bu konuda müctehitler arasında herhangi bir tartışma da bulunmamaktadır. Ancak, annenin yaptığı evliliğin bu hakkı düşüren bir engel olup olmadığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Fukahanın çoğunluğu bu hadîse dayanarak, evliliğin hidâne hakkını düşürdüğüne hükmetmişlerdir. **Hanefîler**, çocuğa yabancı olmayan, yani çocuğa nikâhı düşmeyen biriyle yapılan evliliği bu hükümden istisna etmişlerdir. **Hasan el-Basrî** ve **İbn Hazm** ise, evliliğin hidâne hakkını düşürmeyeceğini söylemişlerdir. Bu görüş **Hz. Osman**'dan da rivâyet olunmuştur. Kız çocuğu hakkında **Ahmed b. Hanbel**'den yapılan bir rivâyet de böyledir. Bu görüş sahipleri, **Ümmü Seleme**'nin, Hz. Peygamber'le evlendiği halde, çocuğunun kefaletinin kendisinde kaldığını ifade eden rivâyeti delil olarak kullanmışlarsa da, karşı görüşte olanlar, o çocuğun **Ümmü Seleme**'den başka yakınının bulunmaması ihtimalinden hareketle, bu hadîsin delil olamayacağını söylemişlerdir.[7]

---

[6] **Ebû Davud**, Talak, 35/2276.

[7] Açıklamalar için bkz, **İbn Kudâme**, IX, 306 vd.; **Neylü'l-Evtâr**, VI, 349; **Bilmen**, II, 429.

١٩٤٩ـ (ط ـ القاسم بن محمد رحمه الله) قال : « كانَ عند عمرَ بن الخطاب امرأةٌ من الأنصار ، فولدت له عاصمَ بنَ عمرَ ، ثم إنه فارقها ، فجاء عمرُ قُباءَ ، فوجد ابنه عاصماً يَلعبُ بفناء المسجد فأَخَذَ بعضُده فوضعه بيْنَ يديه على الدَّابَّة ، فأدركتْهُ جَدَّةُ الغُلام فنازعتْهُ إيَّاهُ ، حتى أتَيا أبا بكْرٍ الصِّدِّيق ، فقال عمرُ: ابني ، وقالت المرأةُ: ابني ، فقال أبو بكرٍ الصِّدِّيقُ: خَلِّ بيْنها وبيْنَهُ ، قال: فما رَاجعَهُ عمرُ الكَلامَ». أخرجه الموطأ.

1949- Kasım b. Muhammed anlatıyor:

"Ömer b. el-Hattab'ın, Ensârdan bir hanımı vardı. Bu hanım, Asım b. Ömer'i[8] dünyaya getirmişti. Sonra Hz. Ömer, o kadından ayrıldı. Bir gün, Ömer Kuba'ya geldiğinde oğlu Asım'ı mescidin avlusunda oynarken gördü. Çocuğun kolundan tutup, hayvanın üzerinde önüne oturttu. Bu sırada çocuğun ninesi geldi ve çocuğu ondan almak istedi (Hz. Ömer vermedi). Birlikte (Halife) Hz. Ebû Bekr es-Sıddık'ın yanına geldiler. Ömer:

"- Bu benim oğlum" dedi. Kadın;

"- (Hayır) benim oğlum" dedi. Bunun üzerine Ebû Bekr es-Sıddık, (Hz.Ömer'e hitaben);

"- Kadınla çocuğun arasına girme, onları serbes bırak" dedi. Ömer de ona itiraz etmedi."[9]

İZAH

Hadîs, annenin bulunmaması veya hidâne şartlarını taşımaması durumunda hidâne hakkının anneanneye geçeceğine delalet etmektedir. Fıkıh bilginleri de bütün bu hadîslerden hareketle, hidâne hakkı konusunda önceliğin kadınlara ait olduğunu söylemişlerdir.

---

[8] **Ebû Amr, Âsım b. Ömer b. el-Hattâb el-Adevî el-Kuraşî**: ö. 70/689. Hz. Ömer'in oğludur. Annesi Cemîle bint Sâbit, **Medîne**'de Hz. Peygamber'e ilk bîat eden kadınlardandı. Rasûlullah'ın (as.) vefatından iki yıl önce dünyaya gelmişti. Ömer b. Abdülaziz'in anne tarafından dedesidir. Fakîh, şair, asîl ve cömert biriydi. Son derece güzel konuşur, kimseyi incitmez, hiç kimsenin aleyhinde konuşmazdı. Bir rivâyeti bilinmektedir. **Rebze**'de vefat etti.

[9] **Muvatta**, Vasiyet, 6/6.

Örneğin **Hanefîler**'e göre hidâne hakkı sıralaması, anne, anneanne, babaanne, öz kırkardeş, ana bir kızkardeş, baba bir kız kardeş, öz kızkardeş kızları, önce anadan sonra babadan kızkardeş kızları, teyzeler ve halalar şeklindedir. Eğer çocuğun, bu sayılan kadınlar içinde bir yakını yoksa, hidâne hakkı erkeklere geçer. Bunlar da mirastaki asabe tertibine göre, baba, dede, kardeş, kardeş çocukları, amcalar şeklinde sıralanır.[10]

١٩٥٠ــ (د ــ **علي بن أبي طالب** رضي الله عنه) قال : « خَرَجَ زَيدُ بنُ حارِثَةَ إلى مَكَّةَ فَقَدِمَ بِابنةِ حمزةَ ، فقالَ جَعْفَرٌ : أنا آخُذُها ، أنا أحَقُّ بها ، هي ابنَةُ عَمِّي ، وعندي خَالَتُها ، وإنَّما الخَالَةُ أمٌّ ، وقال عليٌّ : أنا أحَقُّ بها ، هي ابنةُ عمِّي ، وعندي ابنةُ رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فهي أحَقُّ بها ، وقال زيدٌ : أنا أحقُّ بها ، هي ابنةُ أخي، وإنَّما خَرَجتُ إليها ، وسافَرتُ وقَدِمتُ بها، فَقَضى بها رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم لجعفرٍ وقال: **الخالةُ أمٌّ**».

وفي روايةٍ قال : « لمَّا خَرَجنا من مَكَّةَ تَبِعتْنا ابنةُ حمزةَ تُنادي : يَاعَمُّ ، يَاعَمُّ : فَتَنَاوَلَهَا عليٌّ، فَأَخَذَ بيدِها ، فقال : دُونَكِ ابنةَ عمِّكِ فَحَمَلَتْها - فَقَصَّ الْخَبَرَ - وقال جعفرٌ: بنتُ عَمِّي، وخالتُها تَحتي فقضى [بها] رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم لِخَالَتِها، وقال: **الْخَالَةُ بِمَنْزِلَةِ الأُمِّ**». أخرجه أبو داود.

1950- Ali b. Ebû Tâlib anlatıyor:

"Zeyd b. Hârise Mekke'ye gitmişti. Yanında Hz. Hamza'nm kızını[11] da getirdi Cafer;

"- Onu ben yanıma alacağım, ona ben (herkesten fazla) hak sahibiyim; çünkü o benim amcamın kızıdır, üstelik onun teyzesi de bendedir. Teyze ise anne gibidir" dedi. Hz. Ali;

---

10 Bkz. **Bilmen**, II, 428; **Karaman**, I,. 341-342.

11 **Ümmü'l-Fadl, Fâtıma bint Hamza b. Abdülmuttalib el-Hâşimiyye el-Kuraşiyye:** Hanım sahabîlerdendir. Hz. Hamza'nın kızıdır. İsminin Ümâme ve Umâre olduğu da rivâyet edilmiştir. Kendisinden Abdullah b. Şeddâd rivâyet etti.

"- Ona ben daha çok hak sahibiyim. Çünkü o benim amcamın kızıdır. Üstelik Rasulullah'ın (as.) kızı da bendedir. O da, bu çocuğa herkesten fazla hak sahibidir" dedi. Arkasından Zeyd şöyle dedi:

"-Ona ben daha çok hak sahibiyim; o, benim kardeşimin kızıdır. Üstelik ben, onu getirmek için yola çıktım, gidip onu buraya getirdim."

Neticede Rasûlullah (as.), kızı Cafer'in yanına almasına hükmetti ve: **"teyze anne (gibi)dir"** buyurdu."[12]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette de (Zeyd b. Hârise) şöyle demiştir: "Mekke'den ayrıldığımızda Hamza'nın kızı peşimize takıldı, (Hz. Peygamber'e);

"- Amca amca (beni de götürün)" diye bağırmaya başladı. Hz. Ali ona ulaşıp elini tuttu ve (hayvan üzerindeki hevdeci içerisinde bulunan eşi Fatma'ya);

"- Al amcanın kızını" dedi. O da kızı yanına aldı. –Sonra (râvî Ebû İshak) olayı aynen anlattı-. (Bu arada Cafer geldi ve);

"- O benim amcamın kızıdır. Teyzesi de eşimdir" dedi. Rasûlullah (as.) da kızın, teyzesinin yanında kalmasına hükmetti ve;

"- Teyze, anne mertebesindedir" buyurdu.

Hadisi **Ebû Davud** tahric etmiştir.

İZAH

Hadîste bahsi geçen olay, **Hudeybiye** antlaşmasından bir sene sonra gerçekleştirilen kaza umresinden sonra yaşanmıştır. Olayda **Uhud** savaşında şehit düşmüş olan **Hz. Hamza**'nın kızı **Ammâre**'nin[13] hidâne hakkı konusunda **Hz. Ali**, ağabeyi **Hz. Cafer** ve Hz. Peygamber'in azatlısı **Zeyd b. Hârise** arasında geçen tartışma anlatılmaktadır.

Hadîste de ifade olunduğu gibi Ammâre, **Hz. Ali** ile **Hz. Cafer**'in amca kızıdır. **Zeyd b. Hârise** de, ona kardeşinin kızı diye sahip çıkmaktadır. **Abdullah b. Abbas**'tan yapılan bir rivâyete göre bunun

---

[12] **Ebû Davud**, Talak, 35/2278, 2280.

[13] Bu çocuğun isminin Fatıma, Ümame, Emetullah ve Selma olduğu da söylenmiştir. İbn Hacer'in ifadesine göre meşhur olan görüş, Ammâre olduğu görüşüdür.

sebebi, Hz. Peygamber'in **Hz. Hamza** ile **Zeyd b. Hârise** arasında kardeşlik akdi yapmış olmasıdır. İşte **Zeyd b. Hârise** bu akde dayanarak, **Ammâre**'ye, yeğeni olarak sahip çıkmakta ve hidâne hakkı davasında bulunmaktadır.

Olayın seyrinden, **Hz. Hamza**'nın kızı **Ammâre**'nin, o sırada **Mekke**'de bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim **Abdullah b. Abbas**'tan yapılan bir rivâyette de **"Hz.Peygamber, Hamza ile Zeyd b. Hârise arasında kardeşlik akdi yapmıştı. Hamza'nın kızı Ammâre de annesi ile birlikte Mekke'de bulunmakta idi"** denmektedir. Şârihlerin ifadelerine göre annesinin ismi **Selma binti Umeys**'dir. **İbn Sa'd**'ın ifadesine göre de **Hz. Hamza**'dan ayrılmıştı.

Ammâre'nin, o tarihe kadar **Mekke**'de kalmasının sebebi konusunda da iki ihtimal üzerinde durulmuştur.

1- O tarihe kadar annesinin müslüman olmaması ihtimali.

2- Annesinin daha önce ölmüş bulunması ihtimali.

Ammâre'yi **Mekke**'den kimin getirdiği konusunda da rivâyetler muhteliftir.

Hz. Peygamber, ismi geçen üç davacıdan **Hz. Cafer**'i tercih etmiştir. Buna sebep olarak da **"teyze anne makamındadır"** buyurarak **Hz. Cafer**'in eşinin, **Ammâre**'nin teyzesi olmasını göstermiştir. Bir rivâyete göre Hz. Peygamber, **Hz. Cafer**'i tercihine bir sebep daha zikretmiştir. O da, **Cafer**'in diğerlerinden daha zengin olmasıdır.

Müctehitler bu hadîsten hareketle hidâne hakkı konusunda annenin, babaya tercih edildiği gibi,[14] annenin akrabalarının da babanın akrabalarına, örneğin teyzenin, halaya tercih edileceğine hükmetmişlerdir. Hatta **İmam Şâfiî**'nin ilk görüşüne göre teyze, babaanneye de tercih edilir. Zira Hz. Peygamber, bu hadîste teyzenin anne gibi olduğunu ifade etmiştir. Annenin hidâne hakkı konusundaki önceliği ise tartışmasız kabul edilmiş bir hükümdür.

Bir rivâyete göre **Ahmed b. Hanbel** de, yine bu hadîsten hareketle, hidâne hakkına sahip olan kişinin evlenmesinin kız çocuğu

---

[14] Bkz. 1947 nolu hadîs ve izahı

üzerindeki hidâne hakkını düşürmeyeceğine hükmetmiştir.[15] Ancak **İbn Kudâme**, bu olayda hidâne hakkının düşmemesini, kocanın da hidâne hakkına sahiplerinden olması sebebine bağlamış; bundan dolayı da hidâne hakkına sahip olan kadın, yine hidâne hakkına sahip olan bir adamla evlenirse, bu evlilik onun hidâne hakkını düşürmez, zira burada çocuğa gösterilmesi gereken şefkat konusunda koca da kadınla ortak konuma gelmiştir, demiştir. 1948 nolu hadisin izahında da geçtiği üzere Hanefiler de, annenin çocuğa nikah düşmeyen biriyle evlenmesi durumunda, evliliğin hidâne hakkını düşürmeyeceğini savunmuşlardır.

Hz. Hamza'nın kızı **Ammâre**'nin, amca oğlu Hz. Peygamber'e amca diye hitabı, saygı ifadesi olarak yorumlandığı gibi, Hz. Peygamber ile **Hz. Hamza**'nın süt kardeşi olması sebebine de bağlanmıştır. Hadîsin metninde geçtiği üzere **Hz. Ali** de bu çocuğu eşi **Hz. Fatıma**'ya verirken, **"al amcanın kızını"** şeklinde takdim etmiştir.

Ayrıca bu hadîsten şu hükümlerde çıkarılmıştır.

1- Sıla-ı rahmin önemine vurgu yapılmıştır.

2- Davacı davasına delil getirmek durumundadır.

3- Hakim de verdiği hükmün delilini açıklama durumundadır.[16]

---

[15] Evliliğin Hidâne hakkına etkisi konusu için bkz. 1948 nolu hadîs ve izahı.

[16] Açıklamalar için bkz. **İbn Kudâme**, IX, 306 vd.; **İbn Hacer**, VII, 388-390; **el-İsâbe**, VII, 706-707; **Aynî**, XIII, 277; XVII, 264; **Şevkânî**, VI, 348-349; **Avnu'l-Ma'bûd**, VI, 374-376-**Bezlü'l-Mechûd**, XI, 19-23.

(ح) "ha" harfi:

الكتاب الرابع

من حرف الحاء

في الحياء

4. KİTAB: **HAYÂ** **1.951-1.959**

الكتاب الرابع

من حرف الحاء

في الحياء

28- HAYÂ

١٩٥١ـ (ت ـ عبد اللَّه بن مسعود رضي الله عنه) قال : قال رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم: « اسْتحْيُوا مِنَ اللَّه حَقَّ الْحَياء ، قُلنا : إنَّا لَنستحيِي من اللَّه يا رسولَ اللَّه ، والحمدُ للّه ، قال: لَيس ذَلكَ ، ولكنَّ الاسْتحياءَ منَ اللَّه حَقَّ الْحَياء : أنْ تَحْفَظ الرَّأسَ ومَا وَعى ، والْبَطْنَ ومَا حَوى، وتذْكُرَ المَوتَ والبلى ، ومَنْ أرادَ الآخرَةَ ترَكَ زينَةَ الدُّنيا ، وآثرَ الآخرَةَ عَلى الأولى ، فَمنْ فَعلَ ذلكَ فَقَد استَحْيَى من اللَّه حقَّ الحياء».

أخرجه الترمذي.

1.951- Abdullah b. Mes'ûd, Rasûlullah'ın (as) şöyle buyurduğunu söyledi:

"- Allah'tan hakkıyla hayâ ediniz!"

Dedik ki:

"-Ey Allah'ın Rasûlü; Allah'a hamd olsun ki bizler, Allah'tan hayâ ediyoruz."

"- Bu, öyle değildir; Allah'tan hakkıyla hayâ etmek, kafayı ve içindekini, mideyi ve içindekini koruman, ölümü ve çürümeyi hatırlamandır. Âhireti isteyen, dünyanın nimetini terk etmeli ve âhireti dünyaya tercih etmelidir. İşte bunları yapan, Allah'tan hakkıyla hayâ etmiş olur."[1]

---

1 **Tirmizî,** Sıfatu'l-Kıyâme, 24/2458. Hadîsin râvîlerinden **es-Sabbâh b. Muhammed el-Becelî** zayıftır.

İZAH

Hayâ; ayıplanmak endişesiyle kişiye ârız olan sıkılma halidir.[2] Türkçesi utanmaktır. **Hayâ;** nefsin, çirkin görülen şeyleri yapmaktan kendisini tutmasıdır, diye de tarif edilmiştir.

Hayâ, ruhî bir hâldir, fıtrîdir ve insana has bir özelliktir. İkiye ayrılır:

Birincisi nefsanîdir; Allah, nefsanî hayâ duygusunu bütün insanlarda yaratmıştır. Meselâ avret yerlerini açmaktan, insanların gözleri önünde cinsî münasebette bulunmaktan utanmak, bütün medenî insanlarda mevcut olan bir ruhî özelliktir. Bu itibarla avret yerlerini açan, alenî cinsî temastan utanmayan insanlar, bu insanî ve medenî özelliğini kaybetmiş, fıtratı bozuk ve hayâdan mahrum kişilerdir.

İkincisi de imanîdir; yani Allah korkusuyla günah işlemekten utanmaktır.[3] Binâenaleyh haramları işlemekten çekinmemek, imansızlığın veya iman zayıflığının sonucudur.

İşte hayânın, biri insanlardan utanmak, diğeri de Allah'tan utanmak şeklinde iki yönü vardır. İnsanlardan utanmak, fıtrî ve ruhî bir hâldir. Allah'tan utanmak da imanın sonucudur.

Nevevî, hayâyı, imanın hasletlerinden sayar ve bundan sonra gelecek olan **"Hayâ imandandır"** ve **"Hayâ, bütünüyle hayırdır"** hadîslerini de buna delil gösterir.

Hadîste Hz. Peygamber; **"Allah'tan hakkıyla hayâ etmeyi"** emretmekte ve bunu da **"Kafayı ve içindekini, mideyi ve içindekini korumak"** diye son derece özlü bir şekilde tanımlamaktadır.

Şüphesiz ki kafa, gerek taşıdığı fikirler, gerek oraya yerleştirilen organlar itibariyle iyi ve kötü her türlü düşüncenin, inancın ve davranışın merkezidir. İnsanın fikrî yapısı kafada oluştuğu gibi ağız, göz, kulak, dil gibi en hayâtî organlar da oradadır. İşte insan **"kafayı korumakla",** kafadaki bütün organları Allah'ın emrine aykırı davranışlardan koruması, **"içindekini korumakla"** da fikirlerini,

---

[2] **Seyyid Şerif,** *Ta'rifat,* 42; **Nevevî,** *Tehzîbu'l-Esmâ,* II, 79.

[3] Bkz., **Ta'rifat,** 42.

niyetlerini Allah'ın buyruğuna karşı gelmekten koruması kastedilmiş olmalıdır.

Aynı şey, mide ve o bölgeye yerleştirilen uzuvlar, özellikle de kalp ve cinsî organlar açısından söz konusudur.

Buradaki tanıma göre, anlatılmak istenen şey; imanî hayâdır. İnsanın dinden öğrendiği ve kendini, yerine getirmek zorunda hissettiği hususlardır. Burada düşünceden eyleme kadar her şey hayâ kapsamına alınmaktadır.

"Ölümü ve sonrasını hatırlamak" da, insanın imanî hayâsını kuvvetlendiren en önemli âmildir. Öldükten sonra, dünyadaki her davranışının hesabını vereceği inancı, insanı Allah'a karşı gelmekten alıkoyan en müessir güçtür.

١٩٥٢ـ (خ م ط د ت س ـ **عبد الله بن عمر** رضي اللَّه عنهما) أنَّ رَسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم مَرَّ على رَجُلٍ من الأنْصَار وهُو يَعظُ أخَاهُ في الْحياء ، فقال رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم : « **دَعْهُ فَإنَّ الحياء من الإيمان** ».

وفي رواية: مَرَّ على رَجلٍ وهو يعَاتبُ أخاهُ في الحَيَاءَ يقولُ: إنَّك لَتَسْتَحيي حَتَّى كَأنَّهُ يَقُولُ: قد أَضرَّ بكَ فقال رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم: «**دَعْهُ فإنَّ الحياء مِنَ الإيمان**».

أخرجه الجماعة.

1.952- Abdullah b. Ömer'den rivâyet edildiğine göre; "Rasûlullah (as), utanma(ması için) kardeşine nasihat eden Ensârdan bir adama rastladı, ona dedi ki:

"- Bırak onu! Çünkü utanmak, imandandır."[4]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet şöyledir:

"Hz. Peygamber, hayâ yüzünden kardeşini azarlayan bir adama rastladı, adam;

---

[4] **Buharî,** İman, 16; Edeb, 77; **Müslim,** İman, 12/59; **Muvatta,** Hüsnu'l-Huluk, 2/10; **Ebû Davud,** Edeb, 7/4795; **Tirmizî,** İman, 7/2615; **Nesaî,** İman, 27.

"- Çok utanıyorsun" diyordu. Hatta sanki o; "Bu sana zarar verecek" diye söyleniyordu.

Rasûlullah (as) buyurdu ki:

"- Bırak onu! Çünkü hayâ, imandandır."

Hadîs, Kütüb-ü Sitte'de tahric edilmiştir.

İZAH

Hadîste hayâ, imanın bir şubesi olarak gösterilmektedir.

Hayâ, bazen yaratılıştandır, bazen de irâde ile kazanılır. Burada imandan olduğu belirtilen hayâ, ikincisidir. Hayânın, dine uygun şekilde kullanılabilmesi de, ancak bilgi, niyet ve edâ ile mümkün olur. Yani hayânın, tâat niyeti ve azmi ile kullanılması, onu imanın parçası yapar.

İnsanın da elde etmekle mükellef olduğu hayâ, bu mükteseb hayâdır, fıtrî olanı değildir. Şüphesiz ki mükteseb hayâ, zamanla insanın kalbine işler, tabiatına yerleşirse fıtrî hayâ konumuna dönüşebilir.

Hayânın imandan sayılması, mecazî anlamdadır. İman insanı masiyetten alıkoyduğu gibi, hayâ da kötülük işlemeye engel olur.

Ayrıca Hz. Peygamber, 1958 nolu hadîste geleceği üzere; **"İslâm ahlâkı hayâ üzerine kurulmuştur"** buyurmaktadır.

١٩٥٣ـ (ت ـ أبو هريرة رضي الله عنه) أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال : «**الحياءُ من الإيمانُ في الجنَّةِ ، والبذَاءُ مِنَ الجفاءِ ، والجفَاءُ في النَّارِ** ». أخرجه الترمذي.

1.953- Ebû Hureyre'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as) şöyle buyurdu:

"Hayâ imandandır, iman da cennettedir; ağzı bozuk olmak cefâdandır, cefâ da cehennemdedir."[5]

İZAH

"İman cennettedir" cümlesindeki **"İman"**dan maksat, iman edenlerdir; kendilerini imana mekân kılanlar demektir. Nitekim âyet-

---

[5] **Tirmizî**, Birr, 65/2009.

i kerîmede de; *"(Medîne'yi)* ***yurt ve iman edinenler****"*[6] diye buyurulmaktadır; bundan maksat da iman evi edinenlerdir.

"Ağzı bozuk olmak" diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı olan, ***"bezâ"*** lafzını **İbnu'l-Esîr**; kötü sözlü olmak, terbiyesizce konuşmak, ölçüsüz konuşmak diye tanımlar.[7] Hayânın zıddı bir anlama sahiptir. Bu alışkanlık, insanı sözde de, huyda da ahlâksızlığa götürür.

"Cefâ" ise insanlardan uzak durmak, onlara katı davranmak, katı tabiatlı olmak demektir. Bu kelimenin, iyiliğin zıddı bir anlamı vardır. Vefâsızlık, katılık, sertlik, başkalarını hor görmek gibi manaları hâizdir.

Buna göre hayâ, insanı imana, iman da cennete götürür. Hayâsızlık da insanı zulme, zulüm de cehenneme götürür.

١٩٥٤ـــ (ت ـــ أبو أمامة الباهلي رضي الله عنه) قال : قال رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم: «**الحياءُ والعَيُّ شُعبَتُانِ من الإيمانِ ، والبَذَاءُ والبيَانُ شُعبَتان من النِّفاقِ** ».

أخرجه الترمذي ، وقال : « **العَيُّ** » قِلَّةُ الكلام ، و« **البَذاءُ** » الفُحْش في الكلام، و « **البيانُ**» هو كَثْرَةُ الكلام ، مثل هؤلاء الخطباء الذين يخطبُون النَّاسَ ويتوسَّعون في الكلام ويَتَفَصَّحُونَ فيه من مَدح النَّاسِ فيما لا يَرضي اللَّه .

1.954- Ebû Ümâme el-Bâhilî'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as) şöyle buyurdu:

"Hayâ ve az söz, imanın iki şubesidir. Bezâ ve beyân da nifakın iki şubesidir."[8]

RİVÂYETLER

Hadîs **Tirmizî** rivâyet etti ve şunu ekledi:

"Hadîste geçen ***"ıyy"*** kelimesi, az konuşmak; ***"bezâ"*** da, sözde ölçüsüzlük ve açık saçık konuşmak anlamına gelir. *"****Beyân****"* ise lüzumundan fazla konuşmak demektir. Tıpkı insanlara hitap ederken

---

[6] Haşr,9.

[7] **en-Nihaye**, I, 280.

[8] **Tirmizî**, Birr, 90/2027.

sözü uzatıp yayan ve Allah'ın razı olmayacağı şekilde güzel sözlerle insanları öven hatipler gibi..."

İZAH

"Iyy" kelimesi; güzel ve tesirli konuşamamak, az konuşmak gibi manalara gelir. Burada ondan maksat; düşünerek ve ölçülü konuşmak, mâlâyâniye dalmamak, günaha düşmekten sakınmaktır. Edebiyat yaparak güzel sözlerle insanları büyülememektir. Çünkü bu, insanı sun'îliğe ve hataya götürebilir.

İşte hayâ ve ölçülü konuşmak, imanın eseridir. Çünkü insanı, Allah'tan hayâ ederek çirkin işleri terk etmeye sevk eden âmil iman olduğu gibi, ölçüsüz konuşmayı terk ettiren de imandır. Hasılı iman, her türlü iyilik ve kötülüğün menşei olduğu gibi, hayânın da, ölçülü olmanın da menşeidir.

"Beyân"; fesâhat demektir. Maksat ölçüsüzlük, yalana ve harama aldırmamak sadece güzel sözlerle insanları büyülemektir, tekellüftür.

İşte hayâsızlık ve süslü, ama yalan-yanlış sözler nifâkın alâmetidir. Yani bunların menşei, nifaktır.[9]

١٩٥٥ـ (خ م د ـ أبو السَّوَّار العدوي – هو حسان بن حريث رحمه الله) قال : سمعتُ عِمْرَانَ بنَ حُصَيْنٍ يقول: قال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم : « الحياءُ لا يَأْتِي إلا بخَيْرٍ ، فقال بُشَيْرُ بنُ كَعْب: إنَّهُ مَكتوبٌ في الْحِكْمَةِ : إنَّ منه وَقَارا ، ومنه سَكِينة ».

وفي رواية: « وَمِنْهُ ضَعْفٌ ، فقال عمران : أُحدِّثك عن رسول الله صلى الله عليه وسلم ، وتُحَدِّثني عن صُحُفك؟».

وفي رواية قال : « الحياءُ خيرٌ كُلُّهُ – أو قال الحياءُ كُلُّهُ خيرٌ ». الشَّكُّ من الراوي.

أخرجه البخاري ومسلم عن أبي السَّوَّارِ عن عِمرانَ. وأخرجه مسلم أيضا وأبو داود عن أبي قَتادَةَ تَميم بن نُذير العَدَويِّ عن عمران. وفي آخر رواية أبي داود قال:«قلنا: يا أبا نُجَيْد ،إيه إيه».

1.955- Hassân b. Hureys Ebû's-Sevvâr el-Adevî[10] anlatıyor:

---

[9] Bkz., **Tuhfe**, VI, 174.

"İmrân b. Husayn'ın; 'Rasûlullah (as) şöyle buyurdu' dediğini duydum:

"Hayâ, sadece hayır getirir."

Bu sırada Buşeyr b. Kâ'b[11] da dedi ki:

"Vakar da, sekînet de hayâdandır diye hikmette yazılıdır."[12]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette (Buşeyr'in sözlerinde); "...zaaf da hayâdandır" cümlesi de yer alır:

İmrân, Buşeyr'e dedi ki:

"- Ben sana Rasûlullah'ın (as) sözünü naklediyorum, sen ise kendi sahifelerinden naklediyorsun..."

Diğer bir rivâyette de Rasûlullah (as); **"Hayânın hepsi hayırdır"** buyurdu.

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim**, İmran'dan, Ebû's-Sevvâr vasıtasıyla rivâyet ederler.

Müslim'in diğer bir rivâyeti ile **Ebû Davud**'un rivâyetinde, İmrân'dan, Ebû Katâde, Temim b. Nüzeyr el-Adevî[13] kanalıyla nakledilir.

Ebû Davud'un başka bir rivâyetinde şu ziyâde görülür:

"Dedik ki:

"- Ya Ebâ Nüceyd (İmran b. Husayn); yeter, yeter! Sus artık!"

---

10 **Ebû's-Sevvâr, Hassân b. Hureys el-Adevî el-Basrî:** Basralı tâbiîlerdendir. Hz. Ali ve İmrân b. Husayn'dan rivâyetleri vardır. Kendisinden Katâde ve A'meş rivâyet etti. Sikadır; hadîsi **Buharî, Müslim** ve **Ebû Davud'da** tahric edilmiştir.

11 **Ebû Eyyûb, Buşeyr b. Kâ'b el-Himyerî el-Adevî el-Basrî:** ö. 40/660 ds. Basralı zâhid tâbiîlerdendir. İbn Abbas, Ebû Hureyre ve Ebû Zerr'den rivâyet eder. Kendisinden Katâde ve Sabit el-bünânî rivâyet etti. **Yermük** savaşında bulunmuştur. Sikadır; hadîsleri **Müslim** hariç kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

12 **Buharî**, Edeb, 77; **Müslim**, İman, 12/60; **Ebî Davud**, Edeb, 7/4796.

13 **Ebû Katâde, Temîm b. Nüzeyr el-Adevî el-Basrî**: Basralı tâbiîlerdendir. Bazıları onu sahabî sayar. İbn Sa'd onu Basralı tâbiîler arasında zikreder. Künyesiyle meşhurdur. İsmi konusunda farklı rivâyetler vardır. Hz. Ömer ve İmrân b. Husayn'dan rivâyeti vardır. Kendisinden Ebû Kılâbe ve Humeyd b. Hilâl rivâyet etti. Sikadır; hadîsi **Müslim, Ebû Davud** ve **Nesaî**'de tahric edildi.

İZAH

Şüphesiz ki **hayâ,** imanın kemâl vasıflarındandır, imanın hakikati değildir.

Bazen hayâ, insanı ifrata da götürebilir, hatta dinî görevlerini öğrenmeye ve bunların edâsına bile mani olabilir. Binaenaleyh, **"hayâ, hayırdan başka bir şey getirmez"** cümlesindeki **"hayâ"** lafzını, umum manasına almamak gerekir. Sadece çirkinliklere, kötü söz ve davranışa tahsis ederek, onları yapmaktan utanmak hayır getirir diye anlamalıdır. Nitekim bazı hukemânın sahifelerinde vakarın, sekînetin, hatta zaafın da hayâdan olduğu yazılıdır. Zaaf ise hayır getirmez. Bu durumda maksat, ifrat ve tefrite kaçmamaktır.

Nitekim **İmrân**'ın; "Ben sana Rasûlullah'ın (as) sözünü naklediyorum, sen ise kendi sahifelerinden sözler naklediyorsun" şeklindeki tepkisi, hem ifrat ve tefrite, hem de çarpıtmaya yönelik olmalıdır. Hayâda ifrat insanı gevşekliğe, tefrit de başına buyruk harekete sevk eder. Bunların her ikisi de hayır değil, zarardır.

Hadîsin sonunda **İmrân**'a; **"Yeter, sus artık!"** şeklindeki ikazdan maksat, onun kızgınlığını teskindir. **İmrân,** Hz. Peygamber'in hadîsine karşı, bazı hukemanın sözlerinin nakledilmesine fevkalâde kızıyor, büyük tepki gösteriyor; dinleyenler de sâkin olmasını, **Buşeyr**'in müslüman olduğunu ve asla kötü niyetli olmadığını, ona bu kadar yüklenmemesi gerektiğini hatırlatmaktadır.[14]

١٩٥٦ــ (خ د ــ أبو مسعود البدري رضي الله عنه) أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال: «**إنَّ مَمَّا أدْرَكَ النَّاسُ مِن كلامِ النُّبوَّةِ الأُولى : إذا لم تَسْتَحِ فَافْعلْ مَا شِئْتَ** ». أخرجه البخاري وأبو داود. [وفي رواية ابن مسعود « **فَاصْنَعْ** ». أخرجه البخاري قبيل مناقب قريش].

1.956- Ebû Mes'ûd el-Bedrî'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as) şöyle buyurdu:

[14] Bkz., **Avnu'l-Ma'bûd**, XIII, 152; **İbn Hacer**, X, 538.

"Eğer utanmazsan, dilediğini yap **sözü, insanların, ilk peygamberlik kelâmından idrâk ettiği sözlerdendir."**[15]

İZAH

İbn Hacer, buradaki **"insanlar"** lafzı ile câhiliye ehlinin kastedildiğini söyler. Buna göre mana; "...cahiliye ehlinin, ilk peygamberlik kelâmından idrâk ettiği söz" olur.

"Dilediğini yap!" sözü, utanma engeline bağlanmıştır. Eğer Allah'tan ve insanlardan utanmazsan yap, aksi halde yapma demektir. Bu, aynı zamanda bir tehdittir; istediğini yap, ama yakında neye uğrayacağını görürsün demektir.

Bu ifade, hayânın önemini de göstermektedir.

Bazı hadîs şârihleri, **"dilediğini yap!"** sözünü, haber manasında olduğu, yani hayâsı olmayanın, istediği her şeyi yapabileceği şeklinde izah ederler.

Üçüncü bir mana da, hayânın ölçü kabul edilmesi şeklindedir. Buna göre bir şey yapmak veya söylemek istediğinde, eğer ondan utanmayacaksan yap, utanacaksan yapma. Yani hayâ, sözlerinde ve davranışlarında ölçü olsun.

Hadîste hayânın, ilk peygamberlerden beri devam edegeldiği, hiçbir dönemde nesh edilmediği ve daima iyiliklere ve güzelliklere götüren müessir bir güç olduğu belirtilmektedir.[16]

١٩٥٧ـــ (خ م ـــ **أبو سعيد الخدري** رضي الله عنه) قال : « كانَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم أشَدَ حَياء مَنَ العَذْراءِ في خِدرِها ، فإذا رَأى شَيْئا يَكْرَهُهُ عَرَفْناهُ في وَجهِهِ ».
أخرجه البخاري ومسلم برفعه.

1.957-Ebû Said el-Hudrî şöyle dedi:

"Allah'ın Rasûlü, perde arkasındaki bekâr bir kızdan daha utangaçtı. Hoşlanmadığı bir şey gördüğü zaman, bizler onu yüzünden anlardık."[17]

---

[15] **Buharî,** Edeb, 78; Enbiyâ, 60; **Ebû Davud,** Edeb, 7/4797.

[16] Bkz., **İbn Hacer,** VI, 605; X, 540; **Avnu'l-Ma'bûd,** XIII, 153.

İZAH

Hz. Peygamber'in hayâsı, hiç şüphesiz ki Allah'ın koyduğu sınırların dışında kalan şeyler için söz konusu idi. Allah'ın emir ve yasaklarının insanlara tebliği, bunların insanlar tarafından en iyi şekilde anlaşılması konusunda ise kinâî lafızlara bile gerek görmeden gayet açık bir şekilde konuşurdu. Hadîste söz konusu edilen hayâyı da bu şekilde anlamak gerekir.

Hz. Âişe; "Ensâr kadınları ne iyi kadınlardı; hayâ, dinlerini öğrenmelerine mani olmadı" der. Bu hadîs, hayâda ifratın doğru olmadığının en güzel ifâdesidir. Aşırı hayâ ve aşırı tekebbür öğrenmeye de engeldir. Burada **Ümmü Seleme** hadîsini de hatırlamak gerekir. O, Hz. Peygamber'e şöyle sormuştu:

"- Şüphesiz Allah, haktan hayâ etmez; kadın ihtilâm olduğu zaman gusletmesi gerekir mi?"

"- Evet, suyu (meniyi) **görürse!"**

Ümmü Seleme yüzünü örttü ve;

"- Kadın da ihtilâm olur mu?" dedi. Hz. Peygamber;

"- Allah iyiliğini versin, olmazsa çocuğu kendisine nasıl benzer?"[18] buyurdu

Hasılı hayâ, hakikati öğrenmek için engel görülmemelidir.

١٩٥٨ــ (ط ــ زيد بن طلحة بن ركانة رحمه الله) يَرْفَعُهُ ، قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **إنَّ لِكُلّ دينٍ خُلُقا ، وخُلُقُ الإسلام الْحياءُ** ». أخرجه الموطأ.

1.958- Zeyd b. Talha b. Rükâne'nin[19], Hz. Peygamber'e ref ettiği bir hadîste Rasûlullah (as) şöyle buyurdu:

"Şüphesiz her dinin bir ahlâkı vardır; İslâm'ın ahlâkı da hayâdır."[20]

---

[17] **Buhari**, Edeb, 77; Menâkıb, 23; **Müslim**, Fedâil, 16/67.

[18] Bkz., hadîs no: 5310.

[19] **Zeyd (Yezîd?) b. Talha b. Rükâne et-Temîmî:** Medîneli tâbiîlerdendir. Abdullah b. Abbas'tan rivâyeti vardır. Kendisinden Seleme b. Safvân rivâyet etti. Cemel savaşında Hz. Ali'nin sancaktarı idi. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır.

İZAH

Her dinin ahlâkından maksat, o dinin hususiyeti, o din mensuplarının nitelikleridir, dinin insanlara kazandırdığı özelliklerdir, huydur, tabiattır.

İşte İslâm dininin de, müslümanlara kazandırdığı özelliklerin, huy ve tabiatın başında hayâ gelir. Binâenaleyh hayâ, İslâm dininin tabiatı ve seciyesidir. En üstün ahlâkî vasıftır. İslâm, bütün dinlerin en şereflisidir; hayâ da ahlâkî vasıfların en şereflisidir.

Bacî, Tıbî, Aliyyü'l-Karî gibi bazı hadîsçiler, bu hadîsten, hayânın, diğer dinlerden farklı olarak İslâm'ın bir niteliği olduğu manasını çıkarırlar; müslümanlara has bir özellik olduğunu söylerler.[21] Ancak hadîs, mürsel olarak rivâyet edilmiştir. Her ne kadar **İbn Mâce** iki ayrı senedle hadîsi merfû olarak rivâyet etmişse de, bunların her ikisi de zayıftırlar.

١٩٥٩ـ (ت ـ أنس بن مالك رضي الله عنه) أنَّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم قال : «**مَا كانَ الفُحْشُ في شَيْءٍ إلا شَانَهُ ، ومَا كانَ الْحَيَاءُ فِي شَيْء إلا زَانَهُ** ». أخرجه الترمذي

1.959- Enes b. Mâlik'in rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (as) şöyle buyurdu:

"Hayâsızlık hangi şeyde olursa, onu kirletir; hangi şeyde hayâ olursa, onu süsler."[22]

---

[20] **Muvatta**, Hüsnu'l-Huluk, 2/9.

[21] **Evcezu'l-Mesâlik**, XIV, 136; **Zürkanî**, V, 252.

[22] **Tirmizî**, Birr, 47/1974.

(ح) "ha" harfi:

الكتاب الخامس

من حرف الحاء

في الحَسَد

5. KİTAB: **HASED** **1.960-1.965**

الكتاب الخامس

من حرف الحاء

في الحَسَد

29- HASED

١٩٦٠ـ (خ م ـ عبد اللّه بن مسعود رضي الله عنه) أنَّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم قال: «لا حَسَدَ إلا في اثْنَتَيْن : رَجُلٌ آتاهُ اللّهُ الْحِكْمَةَ ، فهو يَقضي بها ويُعَلِّمُها ، ورجلٌ آتاهُ اللّهُ مالا فَسَلَّطَهُ على هلكته في الحقِّ». أخرجه البخاري ومسلم.

1.960- Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as) şöyle buyurdu:

"Ancak iki kişiye gıpta edilir: Biri Allah'ın, verdiği hikmetle hükmeden ve onu halka öğreten kişi; diğeri de Allah'ın verdiği malı hak yolda harcayan kişi."[1]

İZAH

HASED: Bir insanda bulunan bir nimetin veya faziletin ondan zâil olup kendine gelmesini veya hiç değilse sadece ondan zâil olmasını istemektedir.[2]

Başkalarına karşı üstün olma duygusu, insanda fıtrîdir. Bu duygu aslında ilerlemenin de temelini teşkil eder. Ancak burada ölçü, başkalarındaki nimet veya faziletin zevâlini istemek olmamalıdır; ona yetişmek, hatta onu geçmek için çalışmak olmalıdır. Ölçü hayırda yarıştır, başkasının kötülüğü ile teselli bulmak, kendi büyüklüğünü başkasının küçüklüğünde aramak değildir.

Hased, Türkçe'de kıskançlık ve çekememezlik gibi kelimelerle ifâde edilir. Hasedçinin amacı, başkasında bulunan bir nimetin

---

[1] **Buharî**, İlim, 15; Zekât, 5; Ahkâm, 3; İ'tisam, 13; **Müslim**, Müsafirîn, 47/268.

[2] Bkz., **Kamusu'l-Muhît**, I, 56; **Tacu'l-Arûs**, VIII, 25; **en-Nihâye**, III, 383.

kendisine geçmesidir. Şayet bu mümkün olmazsa, hiç değilse nimetin ondan da zâil olmasını ister. Adeta başkalarının mutluluğundan rahatsız olur. Bazılarında bu arzu bir ihtiras, bir hastalık halini alır. Hiç şüphe yok ki bu, büyük bir ahlâk zaafiyetidir.

Âli-i İmrân sûresinde şöyle buyurulur:

"إنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ و إنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحوا بِها"

"Size bir iyilik gelecek olsa, onların fenasına gider. Ama başınıza bir kötülük gelecek olsa sevinirler."[3]

Âyette, kendisine hiçbir zararı olmadığı halde başkasına gelen iyiliklerden rahatsız olan, felakete uğramalarından sevinç duyan kıskanç tiplerden söz edilmektedir.

Hatta ehl-i kitabın, müslümanların tekrar küfre dönmelerini istemeleri de, âyet-i kerimede hasede bağlanmaktadır:

"Kitâb ehlinin çoğu, hasedlerinden dolayı, sizin, iman ettikten sonra küfre dönmenizi isterler."[4]

Nisâ sûresinde de şöyle buyurulur:

"Onlar, kendileri küfrettikleri gibi siz de küfretseniz de, böylece eşit olsanız isterler."[5]

Başkalarındaki iman nimetini çekemeyenlere mukabil mü'minler şöyle tavsif edilir:

"Onlar, başkalarına verilen nimetlere karşı içlerinde bir çekememezlik duymazlar."[6]

HASEDİN ZARARLARI

Hased, öncelikle bizzat insanın kendisine zarar verir. İnsan kendi kendini kemirir, vicdan rahatsızlığı içinde ömür geçirir. İnsanı kin duygusu kaplar, ona rahat yaşama imkânı vermez. **Hz. Ali;** hasedçinin, günahı olmayan kişiye de kin duyacağını söyler. Hatta bu bakımdan hased, insaflı bir hastalık kabul edilir; çünkü hased edilen

---

[3] Al-i İmran, 120.

[4] Bakara, 109.

[5] Nisâ, 89.

[6] Haşr, 9.

kişiye verdiği zarardan çok, hasedçiye zarar verir. **Ebû'l-Leys Semerkandî** şöyle der:

"Hasedçinin hasedi daha hased edilen kişiye ulaşmadan, hasedçiye beş ukûbet ulaşır:

1- Hiç bitmeyen bir gam.

2- Mükâfatı olmayan bir musibet ve dert.

3- Övülmeyen bir zem.

4- Allah'ın gazabı.

5- Başarıya giden kapıların kapatılması."

Hz. Ömer de; **"Senin sevinçli olduğun zamanlarda hasedçinin kederli olması sana yeter"** der.

Hasedçinin asıl önemli zararı topluma olur. Toplumda kin duygularını kamçılar. Sevgi, saygı ve dayanışma bağlarını koparır. Düşmanlık ve anarşiye yol açar.

Taberanî'nin rivâyet ettiği bir hadîste; **"İnsanlar birbirlerine hased etmedikleri müddetçe iyilik içinde yaşarlar"**[7] buyurulur.

Felak sûresinde ***"hasedçinin kötülüğünden Allah'a sığınmak"*** emredilmektedir. Bu ifâde, hasedçinin ne kadar zararlı olabileceğini göstermektedir.

Hased, Allah'ın takdirine de razı olmamak anlamına gelir. Çünkü her türlü nimet ve güzelliği veren Allah'tır. O'nun taksimatına rıza göstermemek, kadere baş kaldırmaktır. Şeytan da hasedinden dolayı Allah'ın dergâhından kovulmadı mı?

Hasan-ı Basrî der ki:

"Kardeşine niçin hased edersin? Allah ona iyiliğinden dolayı bir nimet vermişse, sen Allah'ın ikramını niye kıskanıyorsun? Yok o nimeti ona, başka sebeplerle vermişse, onun cehenneme gitmesine ne diye hased ediyorsun?"

Hâsılı hased, iyileşmesi zor bir hastalıktır. Hem insanın kendisine, hem topluma zarar verir. İnsan, bu hastalığa yakalanmamaya çalışmalıdır. Yakalanan da ondan kurtulmak için mücadele etmeli, dünyadaki bütün nimetlerin fâni olduğunu düşünmeli, ebedî nimetlere ulaşmak için gayret göstermelidir.

---

[7] **Mecmau'z-Zevâid**, VIII, 78.

HASED-GIPTA

Hased ile gıpta birbirine benzeyen hasletlerdir. Ancak hased, başkasındaki nimetin zevâlini istemek olmasına mukabil, **gıpta;** o nimete kendisinin de ulaşma temennisidir. Başkasındaki nimetin zevâlini istemek değil, bir benzerinin kendisinde de olmasını istemektir. Buna Türkçe'de imrenmek denir.

Gıpta, insanları ilerlemeye, yükselmeye teşvik ettiği için güzeldir, tekâmülün temelidir. Hayırda yarışmak, dinin de arzusudur.

Hased ve gıpta kelimeleri, zaman zaman birbirleri yerine kullanılırlar. Nitekim izahına çalıştığımız hadîste **"hased"** kelimesi kullanılmıştır. Ancak maksat, gıpta olduğu için, tercümeyi **"...gıpta edilir"** diye yaptık.

Hadîste **hikmet** ve **mal** olarak iki nimetten söz edilmektedir. Bu iki nimeti Allah'ın emrine uygun kullananlara gıpta edilebileceği söylenirken, onlar gibi olmak ve onları örnek almak gerektiği anlatılmaktadır.

Hikmetten maksat, Kur'ân veya genel olarak ilimdir.[8]

١٩٦١ـ (خ م ت ـ عبد اللَّه بن عمر رضي اللَّه عنهما) قال: سمعتُ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم يقول: «لا حَسَدَ إلا على اثْنَتَيْن: رجلٌ آتاهُ اللَّهُ القرآنَ فقام به آناء اللَّيل وآناء النَّهار ورجلٌ أعطاهُ اللَّهُ مالاً فهو يُنْفقهُ آناء اللَّيل وآناء النَّهار». أخرجه البخاري ومسلم والترمذي.

1.961- Abdullah b. Ömer şöyle dedi:

"Rasûlullah'ın (as) şöyle dediğini duydum:

"Ancak iki kişiye gıpta edilir: Biri Allah'ın verdiği Kur'ân'ı gece ve gündüz elinde tutan kişi, diğeri de Allah'ın verdiği malı gece ve gündüz infâk eden kişi."[9]

---

[8] Bkz., **İbn Hacer**, I, 200; **Kastalanî**, I, 299; **Aynî**, II, 56; **İhyâ**, III, 183-195; **Elmalılı**, VIII, 6404.

[9] **Buharî**, Fedâilu'l-Kur'ân, 20; Tevhid, 45; **Müslim**, Müsafirîn, 47/266; **Tirmizî**, Birr, 24/1937.

İZAH

"Kur'ân'ı elinde tutmak" cümlesi, genel bir ifâdedir. Sadece onun tilâvetini, namazda okunmasını değil, gereklerini de yerine getirmeyi kapsar. Bunun içinde Kur'ân'ın emirlerini yerine getirip yasaklarından kaçınmanın yanında onu ve ahkâmını başkalarına öğretmek de vardır.

١٩٦٢ـ (خ ـ أبو هريرة رضي الله عنه) أنّ رسول اللّه صلى الله عليه وسلم قال :
« لا حَسَدَ إلا في اثنَتَيْن : رجلٌ آتاهُ اللّه القرآنَ فهو يَتلوهُ آناء اللّيل والنّهار فسمعهُ جارٌ له ، فقال: لَيْتَني أُوتيتُ مثْلَ مَا أُوتيَ فُلانٌ فَعملْتُ مثْلَ مَا يَعملُ ، ورجلٌ آتاهُ اللّهُ مالا فهو يُنفقهُ في حقّه ، فقال رجل : لَيْتَني أُوتيتُ مثْلَ مَا أُوتيَ فُلانٌ ، فَعَملْتُ مثْلَ ما يَعمَلُ ». أخرجه البخاري.

1.962- Ebû Hureyre'nin rivâyetine göre Rasûlullah (as) şöyle buyurdu:

"Ancak iki kişiye gıpta edilir: Biri Allah'ın kendisine Kur'ân verip onu gece gündüz okuyan kişi; öyle ki, onun okuyuşunu duyan komşusu; ***'keşke falana verilen*** (nimet) ***gibisi bana da verilseydi de, ben de onun gibi amel etseydim!'*** **der. Diğeri de Allah'ın kendisine mal verip onu hak yolda harcayan kişi; öyle ki,** (onu gören) **biri;** ***'keşke falana verilen gibisi bana da verilseydi de, ben de onun gibi amel etseydim!..'*** **der."**[10]

١٩٦٣ـ (د ـ أبو هريرة رضي الله عنه) أنّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال : «
إيّاكُم والحَسدَ، فإنّ الحَسَدَ يَأكُلُ الحسنات كما تأكُلُ النّارُ الْحَطَبَ - أو قال : العُشْبَ ». أخرجه أبو داود.

1.963- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

---

[10] **Buharî**, Fedâilu'l-Kur'ân, 20; Temennî, 5; Tevhid, 45.

"Hasedden sakının! Çünkü hased, iyilikleri yer bitirir; tıpkı ateşin odunu -veya kuru otu- **yeyip bitirdiği gibi."**[11]

١٩٦٤ـ (ت ـ الزبير بن العوام رضي الله عنه) أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «دَبَّ إليكم دَاءُ الأُمم قَبْلَكم: الحسدُ والبغضاءُ ، وَهِيَ الْحَالِقَةُ أمَا إنّي لا أقُولُ : تَحْلِقُ الشَّعْرَ ، ولكن تَحْلِقُ الدِّينَ، والَّذي نَفْسي بيده، لا تَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حتَّى تُؤمنوا، ولا تُؤمِنُون حتى تَحابُّوا، ألا أدُلُّكم على مَا تَتَحَابُّونَ بِه؟ افشُوا السلامَ بينكم».

أخرجه الترمذي.

1.964- Zübeyr b. Avvam'dan rivâyet dildiğine göre Allah'ın Rasûlü (as) şöyle buyurdu:

"Önceki ümmetlerin hased ve kindarlık hastalığı size de bulaştı. Bilin ki o huy, kazıyıcıdır. Dikkat edin, saçı kazır demiyorum, dini kazır diyorum. Hayatım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, sizler iman etmedikçe cennete giremezsiniz! Birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olamazsınız! Size, birbirinizi sevdirecek bir şey söyleyeyim mi; aranızda selamı yayın!"[12]

İZAH

Hased, ruhî bir hâl, kindarlık da onun tezâhürüdür. Bu huy da, milletleri helâke götüren hastalıktır. Neticede dini de ortadan kaldırır.

İdâme-i hayat edebilmek ve cennete girebilmek için hased ve kindarlık değil, sevgi ve ülfet ilke olmalıdır. Sevgi ve ülfet olmayan yerde kâmil iman da olmaz. Sevgi ve ülfetin en basit tezahürü de, insanların her karşılaştığında birbirlerine selâmet ve esenlik dilemeleridir. Bu aynı zamanda sevgi ve ülfeti de sağlar.

---

11 **Ebû Davud**, Edeb, 52/4903.

12 **Tirmizî**, Sıfatu'l-Kıyame, 57/2512.

١٩٦٥ـ (عبد الله بن كعب رحمه الله) عن أبيه : أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «مَا ذِئبَان جَائعان أُرسلا في زَرِيبة غَنَم بأَفْسَدَ لها من الْحِرصِ على المال، والْحَسد في دين المسلم، و إن الْحَسدَ لَيأْكُلُ الْحسنات كما تَأكُلُ النّار الحَطَبَ».

وفي رواية : « إيَّاكُم والحسدَ ، فَإنّه يأكُلُ الحسنات كما تأكُلُ النَّارُ العُشبَ ».

أخرجه...

1.965-Abdullah b. Kâ'b, babasından rivâyet ediyor:

Rasûlullah (as) şöyle buyurdu:

"Bir koyun sürüsüne dalan iki aç kurdun sürüye verdiği zarar, mal ve şeref hırsıyla insanın dine verdiği zarardan daha fazla değildir. Şüphesiz ki hased, iyilikleri yer; tıpkı ateşin odunu yediği gibi."[13]

RİVÂYETLER

Dieğr bir rivâyet de şöyledir:

"Hasedden sakının! Çünkü hased, iyilikleri yer; tıpkı ateşin kuru otu yediği gibi."

---

[13] Musannıfın kaynağına işaret etmediği bu hadîsi **Tirmizî** (Zühd, 43/2376); **Dârimî,** (II, 394) hadîs no; 2730); ve **Ahmed b. Hanbel** (*Müsned,* III, 456, 460 rivâyet etmişlerdir.

(ح) "ha" harfi:

الكتاب السادس

من حرف الحاء

في الحِرْص

6. KİTAB: **HIRS** **1.966-1.971**

الكتاب السادس

من حرف الحاء

في الحِرْص

30- HIRS

١٩٦٦ـ (خ م ت ـ أنس بن مالك رضي الله عنه) « أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال: «يَهْرَمُ ابنُ آدَمَ وتَشِبُّ منه اثْنَتان : الحِرصُ عَلى المالِ ، والحِرصُ عَلى العُمْرِ ».

وفي روايةٍ : يَكْبَرُ ابنُ آدَمَ ويَكْبُرُ مَعَهُ اثْنَتان : حبُّ المالِ ، وطولُ العُمُرِ ». أخرجه البخاري ومسلم والترمذي.

1.966- Enes b. Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as) şöyle buyurdu:

"Âdemoğlu yaşlanır, ama iki şey onda genç kalır: Mal hırsı ve yaşama hırsı."[1]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet de şöyledir:

"Âdemoğlu büyür, iki şey de onunla birlikte büyür: Mal sevgisi ve uzun ömür (arzusu)."

Hadîsi **Buharî, Müslim** ve **Tirmizî** tahric etti.

İZAH

HIRS: Gayeye ulaşmak için duyulan şiddetli arzu demektir. Buna ihtiras, düşkün olmak, aç gözlülük de denir.[2]

---

[1] **Buharî**, Rikak, 5; **Müslim**, Zekât, 38/115; **Tirmizî**, Zühd, 28/2340.

[2] Bkz., **Tacu'l-Arûs**, XVII, 510; **Nevevî**,*Tehzîbu'l-Esmâ*, II, 63; **Seyyid Şerif**,*Ta'rifat*, 38.

Bu kelime, Kur'ân'ı Kerim'de de şiddetli arzu anlamında kullanılmıştır.[3]

Hırs; dünyaya, dünyevî nimetlere, uzun yaşamaya, mala ve mevkiye aşırı düşkünlük anlamında meşhur olmuş bir kelimedir. İşte İslâm'ın kabul etmediği de, onun bu yönüdür. Çünkü ihtiras, insana öncelikle kanaat duygusunu kaybettirir. İhtiras, hastalık hâlini alınca, insan pek çok kötülüğü göze alır. İnsanda izzet-i nefis bırakmaz. İnsanlığa yakışmayan, hakka-hukuka uymayan işler yaptırır. Hırsı çoğalan insanın, başkalarına ihtiyacı da çoğalır. Bu yüzden kişiliğinden de fedakârlık etmek zorunda kalır. İhtiyacını karşılayan insanlar, adeta onu burnundan yakalamış olurlar, istedikleri yere sürüklerler.

Bu hastalığın çaresi öncelikle kanâattir; Allah'ın takdirine ve taksimine rıza göstermektir. Gönül zenginliğine sahip olmaktır. Nefsin isteklerine boyun eğmemektir. Kanâatteki şerefi ve hırstaki zilleti anlamaktır.

Sonra her konuda itidal ve iktisada uymaktır. Çünkü aşırı istek, rızkın çoğalmasına sebep teşkil etmez. Aksine hırsın kendisi fakirliktir.

Sonra Peygamberler ve velilerin çektikleri sıkıntıları dinsizlerin elde ettikleri nimetlerle karşılaştırmak, kime benzemek, kiminle yan yana olmak istediğine karar vermelidir.

İzahına çalıştığımız hadîste, insanın özellikle iki konuda; mal toplamak ve uzun yaşamak konusunda aşırı istekli olduğu ve bu isteğin de ihtiyarladıkça çoğaldığı belirtilmektedir. 1968 nolu hadîste buna bir de şeref ilave edilmektedir. Gerçekten insanlık tarihi, bu uğurda yapılan mücadelelerle doludur.

١٩٦٧ـ (خ م ت ـ أبو هريرة رضي الله عنه) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : «قلبُ الشيخ شابٌ على حبِّ اثنتين : حُبِّ العيش - أو قال : طُول الحَيَاة - وَحُبِّ المَال ». أخرجه البخاري ومسلم والترمذي.

---

[3] Bkz., Bakara, 96; Nisâ, 129; Tövbe, 128; Yusuf, 103; Nahl, 37.

1.967- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Allah'ın Rasûlü şöyle buyurdu:

"Yaşlının kalbi, iki şeyin sevgisinde genç kalır; yaşama -veya uzun hayat- **sevgisi ve mal sevgisi."**[4]

١٩٦٨ـ (ت ـ كعب بن مالك رضي الله عنه) قال : قال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم: «**مَا ذئبان جَائعَان أُرسلاَ في غَنَم بأفسَدَ لها مِنْ حِرص المرء على المال والشَّرَف لدينه**». أخرجه الترمذي. وهذا طرف من الحديث الذي قد تقدَّم في كتاب الحسد ، إلا أنَّه ذكره رزين ، ولم أجد في الترمذي إلا هذا الحديث ، وهو في الحرص ، فذكرتُه ها هنا.

1.968- Kâ'b b. Mâlik, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivayet ediyor:

"Bir sürüye dalan iki aç kurdun sürüye verdiği zarar, insanın mal ve şeref hırsıyla dinine verdiği zarardan daha fazla değildir."[5]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Tirmizî** tahric etti.

Bu hadîs, bundan önce geçen 1965 nolu hadîsin bir bölümüdür. Ancak o hadîsi **Rezîn** rivâyet etmişti ve ben onu **Tirmizî**'de bulamamıştım. Ama bu hadîs **Tirmizî**'dedir.

İZAH

Buradaki **"şeref"** kelimesi ile mevki, makam, asâlet gibi insana şeref pâyesi kazandıran şeyler kastedilmiştir. Bu da mal ve uzun yaşama hırsı gibi insana yanlışlıklar yaptırabilir. Nitekim bu konuda da pek çok haksızlıkların yapıldığı, insanlar arasında husumetlere yol açıldığı günümüzde çokça görülmektedir.

---

[4] **Buharî**, Rikak, 5; **Müslim**, Zekât, 38/113; **Tirmizî**, Zühd, 28/2341.

[5] **Tirmizî**, Zühd, 43/2377.

١٩٦٩ـ (خ م ت ـ أنس بن مالك رضي الله عنه) قال : قال رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم: «لَوْ كانَ لابْنِ آدَمَ وادِيانِ من مَالٍ لابتَغَى لهما ثالثاً ، وَلاَيَملأُ جَوفَ ابْنِ آدَمْ إلا التُّرَابُ، ويَتوبُ اللَّهُ على مَنْ تَابَ ». هذه رواية البخاري ومسلم.

وفي رواية الترمذي: « لو كان لابنِ آدمَ وادٍ لأحبّ أن يكونَ له ثانٍ... الحديث».

1.969- Enes b. Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as) şöyle buyurdu:

"Şayet Âdemoğlunun iki vâdi dolusu malı olsa, mutlaka üçüncüsünü de ister. Âdemoğlunun karnını topraktan başka birşey doldurmaz. Allah tövbe edenin tövbesini kabul eder."[6]

RİVÂYETLER

Bu, **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyetidir.

Tirmizî'nin rivâyeti; **"Âdemoğlunun bir vâdisi olsa, ikincisine de sahip olmak ister..."** şeklindedir.

İZAH

Mal toplama arzusu fıtrîdir, insanın yaratılışında vardır. Ölünceye kadar da bu arzu devam eder. Hatta artarak devam eder. İnsandan istenen bu arzuyu ihtirasa dönüştürmemesi, meşru sınırda tutmasıdır. Çünkü ihtiras, helâl-haram ayırımını bile unutturur, insanı zulme ve haksızlıklara götürür.

Sonra cimrilik, toplum hayatı açısından da zararlıdır. İhtiras, insanı cimriliğe de götürür.

İşte hadîste insanın mal toplama arzusuna işaret edilmekte, ama neticede dünyadan kendisine bir avuç toprağın düşeceği hatırlatılarak bu ihtirastan uzak durması telkin edilmektedir.

Bu hadîsin **Buharî**'deki rivâyetinde **İbn Abbas**'ın şu sözü yer alır:

"Bu cümlenin Kur'ân âyeti olup olmadığını hatırlamıyorum."

Aynı yerde **Ebû Ubeyde** de şöyle der:

---

[6] **Buharî**, Rikak, 10; **Müslim**, Zekât, 39/116; **Tirmizî**, Zühd, 27/2338.

"Biz bunu, **Tekâsür** sûresi nâzil oluncaya kadar, Kur'ân âyeti zannediyorduk."

Bazı âlimler, bu hadîsi, tilâveti mensûh hükmü baki âyetlerden sayarlar.

Ebû Ubeyde'nin ifâdesi ise, bu hadîsi ashâbın âyet zannettiğini, ama **Tekâsür** sûresi nâzil olduğunda âyet olmadığını anladığını göstermektedir. Esasen **Tekâsür** sûresi ile bu hadîs arasında bir muâraza da yoktur. Halbuki nesh, aykırı hükümler arasında olur. Gerçi hükmü baki, tilâveti mensûh olan âyetlerde teâruzun aranmaması gerektiği de söylenmiştir.[7]

١٩٧٠ـ (خ م ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : « لَوْ أنَّ لابن آدَمَ مِثْلَ وادٍ مِنْ ذَهَبٍ مَالاً لأحَبَّ أنْ يَكُونَ إليه مِثْلَهُ ، ولا يَمْلأُ عَيْنَ ابن آدَمَ إلا التُّرَابُ ، ويتوبُ اللّه على من تاب ». قال ابن عباس: فَلا أدْرِي أمِن القُرانِ هُوَ أم لا؟ قال: وسمعتُ ابنَ الزُّبَيْرِ يقول ذلك على المنبر.

وفي رواية : «لَو كان لابن ادَمَ وادَيانِ مِنْ مالٍ لابتغَى ثالثا ، ولا يَمْلأُ جوفَ ابْنِ آدَمَ إلا التُّرابُ، ويَتوبُ اللّه على من تَابَ». أخرجه البخاري ومسلم.

1.970- Abdullah b. Abbas dedi ki:

"Rasûlullah'ın (as) şöyle buyurduğunu işittim:

"Şayet Âdemoğlunun bir vâdi kadar altından malı olsa, o kadar daha ister. Âdemoğlunun gözünü topraktan başka bir şey doyurmaz. Tövbe edenlerin tövbesini Allah kabul eder."[8]

RİVÂYETLER

İbn Abbas dedi ki:

"Bu sözün Kur'ân âyeti olup olmadığını bilemiyorum. İbn Zübeyr'i, minberde bunu söylerken duydum."

Diğer bir rivâyet de şöyledir:

---

[7] Bkz., **İbn Hacer**, XI, 262.

[8] **Buharî**, Rikak, 10; **Müslim**, Zekât, 39/118.

"Şayet Âdemoğlunun iki vâdi (dolusu) **malı olsa, üçüncüsünü de ister. Âdemoğlunun karnını topraktan başka bir şey doyurmaz. Tövbe edenlerin tövbesini Allah kabul eder."**

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

١٩٧١ـــ (خ ـــ عباس بن سهل بن سعد رحمه الله) قال : سمعتُ ابْنَ الزُّبيرِ على منبرِ مَكَّةَ في خُطبتِهِ يقول : يَا أيُّها النَّاسُ ، إنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم كان يقول : « **لو أنَّ ابنَ ادَمَ أُعطِيَ وَادِيا من ذَهَبٍ** أحب إليه ثانيا ، **ولو أعطي ثانيا** أحبَّ **إليه ثَالثا ، ولا يَسُدُّ جَوفَ ابْنِ ادَمَ إلا التُرابُ، ويَتوبُ اللَّه على من تابَ** ». أخرجه البخاري.

1.971- Abbas b. Sehl b. Sa'd[9] anlatıyor:

"**Mekke** minberinde, **İbn Zübeyr**'in halka hitap ederken şöyle dediğini duydum:

"Ey insanlar; Hz. Peygamber şöyle diyordu:

"Şayet Âdemoğluna bir vâdi dolusu altın verilse, ikincisini ister. İkincisi verilse, üçüncüsünü de ister. Âdemoğlunun karnını, topraktan başka bir şey doyurmaz. Allah, tövbe edenlerin tövbesini kabul eder."[10]

---

[9] **Abbas b. Sehl b. Sa'd es-Sâidî el-Ensârî el-Medenî:** ö. 90/709? Medîneli meşhur tâbiîlerdendir. Hz. Osman dönemine yetişmiştir. Babası sahabîdir. Babasından ve Ebû Hureyre'den rivâyetleri vardır. Kendisinden Fuleyh b. Süleyman ve İbn İshak rivâyet etti. Sikadır; **Nesaî** hariç kütüb-ü sittede rivâyetleri vardır, ancak hadîsi azdır. **Medîne**'de vefat etti.

[10] **Buharî**, Rikak, 10.

ترجمة الأبواب التي أولها حاء ولم ترد في حرف الحاء

(حلقُ الشعر) في كتاب الحج و في كتاب الزينة

(الحَوْقَلة) في كتاب الدعاء

(الحُليُّ) في كتاب الزينة

(الحِنَّاء) في كتاب الزينة

(الحِلْفُ) في كتاب الصحبة

(الحمَّام) في كتاب الطهارة

(الحَيْض) في كتاب الطهارة

(الحجَامَة) في كتاب الطب

(حُبُّ الْمَوْت) في آخر كتاب الفضائل

(الحَشْر) في كتاب القيامة

(الحسَاب) في كتاب القيامة

(الحَوْضُ) في آخر كتاب الفضائل

(الحُزْنُ) في كتاب الموت

“*HA*” HARFİ İLE BAŞLADIĞI HALDE BU BÖLÜMDE YER ALMAYAN KONULARIN BULUNDUĞU YERLER

Konunun Adı:		Bulunduğu Yer:	Hadîs No:
Halku’ş-şaar (Saçları kesmek):		**Hac**	**1.591-1.603**
		Zinet	**2.892-2.897**
Havkale (Lâ havle demek)	:	**Dua**	**2.463-2.465**
Huliyy (Zinet eşyası)	:	**Zinet**	**2.819-2.857**
Hınnâ (kına)	:	**Zinet**	**2.950-2.953**
Hilf (Dostluk antlaşması)	:	**Sohbet**	**4.798-4.802**
Hamâm	:	**Tahâret**	**5.383-5.385**
Hayız	:	**Tahâret**	**5.386-5.432**
Hacamat	:	**Tıp**	**5.670-5.683**
Hubbu’l-mevt (Ölümü Sevmek):		**Fedâil**	**7.367-7.370**
Haşir	:	**Kıyâmet**	**7.946-7.957**

بسم الله الرحمن الرحيم

اللهم عونَكَ

حرف الخاء

و فيه خمسة كُتُب:

كتاب الخُلُقِ ، كتاب الخَوْفِ ، كتاب خَلْقِ العالَمِ ، كتاب الخِلافَة والإمارَةِ ، كتاب الخُلْعِ.

(خ) *"hı" harfi:*

(خ) "hı" harfi:

الكتاب الأول

في الخُلُقِ

1. KİTAB: **AHLÂK** **1.972-1.980**

الكتاب الأول

في ١-الخُلُق

31- AHLÂK

١٩٧٢ـــ (ط ـــ معاذ بن جبل رضي الله عنه) قال : « كَانَ آخرُ مَا أَوصَانِي به رسولُ الله صلى الله عليه وسلم حِينَ وَضَعْتُ رِجلي في الغَرْزِ - أنْ قال : يَا مُعاذُ ، أَحْسِنْ خُلُقَكَ للنَّاسِ». أخرجه الموطأ.

1.972- Muâz b. Cebel şöyle dedi:

"Ayağımı üzengiye koyduğum sırada Rasûlullah'ın (as) bana son tavsiyesi şu oldu:

"- Yâ Muâz; insanlara karşı ahlâkını güzelleştir!"[1]

İZAH

Bu hadîs, **Muvatta**'da isnadsız olarak rivâyet edilmiştir. Ancak bu manada pek çok sahih hadîs bulunmaktadır. Bu bölümde onlardan bir kısmı zikredilecektir.[2]

"Ayağımı üzengiye koyduğum sırada" cümlesi ile **Muâz b. Cebel**'in, Hz. Peygamber tarafından **Yemen**'e gönderilirken atına binmek üzere olduğu zamana işaret edilmektedir. Hicrî 9. yılda Rasûlullah (as) **Muâz**'ı **Yemen**'e kadı olarak görevlendirmişti.

AHLÂK

Arapça bir kelime olan Ahlâk, ***hulk*** kelimesinin çoğuludur. Din, tabiat, seciye, huy manalarına gelir. İnsanın manevî ve bâtınî özelliklerini ifâde eder.[3]

Ahlâkın pek çok tarifi vardır. En yaygın olanı şöyledir:

---

[1] **Muvatta**, Hüsnu'l-Huluk, 1/1.

[2] Ayrıca bkz., **Tirmizî**, Birr, 55; **Darimî**, Rikak, 74.

[3] Bkz., **en-Nihâye**, II, 70; **Kamus Tercümesi**, III, 837; **Lisânu'l-Arab**, Huluk maddesi.

"Ahlâk, nefiste kökleşmiş bir melekedir; hiçbir zorlamaya gerek olmadan bütün davranışlar kolaylıkla oradan ortaya çıkar."[4]

AHLÂK DEĞİŞTİRİLEBİLİR Mİ

Ahlâk, fıtrî bir melekedir ve ölene kadar insanla beraber olur. Nitekim bir hadîste şöyle buyurulur:

"إِنَّ اللّٰهَ قَسَّمَ بَيْنَكُمْ اَخْلاقَكُمْ كما قَسَّمَ بينكم أرْزاقَكُمْ"

"Yüce Allah, size rızkınızı taksim ettiği gibi ahlâkınızı da taksim etti."[5]

Diğer bir hadîste de Hz. Peygamber, **Eşecc**'e;

"- Sende Allah'ın sevdiği iki huy var: yumuşaklık ve hayâ" buyurmuş. **Eşecc** de;

"- Bunlar bende eskiden beri mi var, yoksa Müslüman olduktan sonra mı?" diye sormuş, Hz. Peygamber de;

"- Eskiden beri" buyurmuş.[6]

Bu rivâyetler, ahlâkî hasletlerin fıtrî olduğunu göstermektedir. İslâm ahlâkçılarının bir kısmı fıtrî olan ahlâkî hasletlerin değiştirilemeyeceği kanâatindedirler. Delilleri bazı hadîslerdir:

"İnsanlar altın ve gümüş madenleri gibidirler; onların câhiliyette hayırlı olanları, İslâm döneminde de hayırlıdırlar."[7]

"Bir dağın yerini değiştirdiğini işitirseniz, onu doğrulayın; ama bir insanın ahlâkını değiştirdiğini işitirseniz inanmayın, çünkü o yine yaratıldığı şeye döner."[8]

Buna karşılık bazıları da ahlâkın değişebileceğini kabul ederler. Bunların da aklî ve naklî pek çok delilleri vardır. **"Ya Rabbi, yaratılışımı güzel yaptığın gibi ahlâkımı da güzel yap!"**[9], **"Beni ahlâkın en güzeline ulaştır, çünkü ahlâkın en güzelini senden**

---

[4]Bkz., **Cevheretu't-Takvâ**, 11; **Ta'rifât**, 45; **Keşfu'z-Zunûn**, 35.

[5]**Müsned**, I, 387; **Edebu'l-Müfred**, bâbu Hüsnu'l-Huluk.

[6]**Müsned**, IV, 206.

[7]**Keşfu'l-Hafâ**, II, 312.

[8]**Müsned**, VI, 442; **Câmiu's-Sağîr**, I, 29.

[9]**Müsned**, I, 402; VI, 68, 155.

başkası gösteremez"[10] gibi hadîslerle bu bölümde geçecek olan hadîsleri delil gösterirler.

Aslında bazı melekeler fıtrîdir, değiştirilemez. Bazıları da itiyatla kazanılmıştır, değiştirilebilir. Eğitim-öğretim, alışkanlık, çevrenin tesiri gibi âmillerle bu melekelere terettüp eden haslet ve davranışlar değiştirilebilir. Meselâ; insanın, şehevî ve gadabî güçlerinden tamamen kopması mümkün değildir. Ancak terbiye ile bunları mutedil hâle getirmek, aklın hâkimiyeti altına sokmak daima mümkündür.

GÜZEL AHLÂK

Ahlâk, insanların davranışlarına yön veren bir meleke olduğuna göre, bu davranışların güzel olabilmesi için ahlâkın da güzel olması gerekir. Böylece insanlar arasındaki münasebetler, en iyi ve en güzel seviyeye ulaşır, insanî değerler korunur ve insana huzur ve âhenk kazandırılır. Faziletler geçer akçe olur, rezaletler silinir. Toplumda âhenkli bir nizam kurulur. Ahlâkî çöküntünün yol açtığı anarşi, buhran ve bunalımlar yok olur. Dünyevî ve uhrevî belâlar da azalır.

İslâm'ın öngördüğü güzel ahlâkın pek çok tezahürleri vardır. Bunlar, aklen de, şer'an da güzel olan davranışlardır. Çeşitli âyet ve hadîslerde zikredilen bu ahlâkî tezâhürlerden bazıları:

Güler yüz, güzel söz, iyi geçinmek, kimseye zarar vermemek, sabır, cömertlik, yumuşaklık, şefkat, sevgi, af, merhamet ve canlıların ihtiyaçlarını karşılamaya yardım etmek gibi hususlardır.

Hadîste geçen **"...insanlara karşı..."** ibaresi, genel bir lafızdır. Binâenaleyh inansın inanmasın herkese karşı güzel huylu olmak gerekir.[11]

١٩٧٣ـ (ط ـ **مالك** بن أنس رحمه الله) بَلَغَهُ أَنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال : «**بُعثتُ لأُتَمِّمَ حُسْنَ الأخلاقِ**». أخرجه الموطأ .

---

[10]**Müslim**, Müsafirîn, 201; **Ebû Davud**, Salat, 119; **Tirmizî**, Daavât, 32.

[11]Bkz., **Evcezu'l-Mesâlik**, XIV, 114; **Zürkanî**, V, 242.

1.973- Mâlik b. Enes'e ulaşan bir rivayete göre Rasûlullah (as) şöyle buyurdu:

"Ben, güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim."[12]

İZAH

Bu hadîsin senedi de munkatıdır. Ancak pek çok şevâhidinin bulunması, onu hasen derecesine yükseltir.

Şüphesiz ki bütün Peygamberler güzel ahlâklı idiler. Ancak yaşadıkları dönem itibariyle ahlâkî tezahürler, belki hayatın bütününü içine alacak genişlikte değildi. Hz. Peygamber ise bütün ahlâkî kemâlâtı içine alacak özelliklerle donatılarak gönderildi.

Bir başka manaya göre de; Hz. Peygamber bütün şeriatları tamamlamak gayesiyle İslâm ile gönderildi. İslâm'ın en belirgin alâmeti de güzel ahlâktır. Zaten insanlar, daha önceki dinlerin getirmiş olduğu güzel ahlâkî hasletlerin bir kısmına sahip idiler, ama küfretmeleri sebebiyle bunların pek çoğunu unutmuşlardı. İşte Hz. Peygamber hem bu insanların ve hem de önceki dinlerin bu sahadaki eksikliklerini tamamlamak için gönderildi.

Hz. Peygamberin ahlâkı, Kur'ân ahlâkı olduğuna, Kur'ân da Allah'ın kelâmı olduğuna göre onun üstünde hiçbir ahlâk düşünülemez. Nitekim Yüce Mevlâ; ***"Sen pek büyük bir ahlâk üzerindesin"***[13] buyurarak peygamberini övmektedir.[14]

١٩٧٤ـ (د ـ عائشة رضي الله عنها) قالت : سَمعتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: «**إِنَّ المؤمنَ لَيُدْرِكُ بِحُسْنِ خُلُقِهِ : دَرَجَةَ الصَّائِمِ القَائِمِ**». أخرجه أبو داود.

1.974- Hz. Âişe dedi ki:

Ben, Rasûlullah'ın (as) şöyle buyurduğunu işittim:

---

[12]**Muvatta**, Hüsnu'l-Huluk, 1/8.

[13]Kalem,4.

[14]Bkz., **Evcezu'l-Mesâlik**, XIV, 132; **Zürkanî**, V, 251.

"Muhakkak ki mü'min, güzel ahlâkı sayesinde (gündüz) **sâim,** (gece) **kaim olanların derecesine ulaşır."**[15]

İZAH

Hadîste güzel ahlâkın gündüz tutulan oruç ve gece kılınan namaz mesabesinde olduğu ifade edilmektedir. Güzel ahlâk sahibine bu kadar büyük bir fazilet verilmesinin sebebi şudur:

Gündüzü oruç, geceyi ibâdetle geçiren insanlar, sadece kendi nefislerinin isteklerine muhalefetle cihâd etmektedirler. Ama huyları ve tabiatları birbirinden çok farklı olan insanlara karşı bile güzel ahlâklı olabilmek, tek bir nefse karşı değil, pek çok nefisle cihâd etmek demektir. Bu itibarla güzel ahlâklı biri, gündüzü sâim, geceyi kaim geçirenler gibi, hatta bazen onlardan da fazla sevap alır.

١٩٧٥ــ (ت ــ **عائشة** رضي الله عنها) قالت : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «إِنَّ مِنْ أَكْمَلِ المؤمنِينَ إِيمَانا : أَحسَنُهُمْ خُلُقا ، وَأَلْطَفُهُمْ بِأَهْلِهِ». أخرجه الترمذي .

1.975- Hz. Âişe'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as) şöyle buyurdu:

"Mü'minlerin iman yönünden en mükemmeli, ahlâkı en güzel ve âilesine en lütufkâr olanıdır."[16]

İZAH

Buna göre kâmil iman, güzel ahlâkı ve herkese karşı iyiliği gerektirir. Bu hal, davranış olarak kendini göstermezse, orada imanın kemâlinden bahsedilmez.

Hadîsin sonundaki **"...âilesine en lütufkâr olan..."** cümlesinden maksat; hanımlarına, çocuklarına, akrabalarına, kabilesine, milletine karşı en nâzik, en yumuşak, en iyi kalpli olan kimsedir.

Bu hadîs, mürsel rivâyetlerdendir. Çünkü ravî **Ebû Kılâbe, Hz. Âişe**'den hadîs dinlememiştir. Ancak hadîsin pek çok şevâhidinin olması, onu hasen derecesine yükseltmektedir.

---

[15]**Ebû Davud**, Edeb, 8/4798.

[16]**Tirmizî**, İman, 6/2612.

١٩٧٦ــ (ت د ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : «أَكْمَلُ الْمُؤمنينَ إيمَانا: أَحْسَنُهُمْ خُلُقا وَخِيَارُكُمْ: خيَارُكُمْ لأهله». أخرجه الترمذي ، وأخرج أبو داود إلى قوله: « خُلُقا».

1.976- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (as) şöyle buyurdu:

"Mü'minlerin iman yönünden en mükemmeli, ahlâkı en güzel olanıdır. Sizin en hayırlınız da, âilesine en hayırlı olanınızdır."[17]

İZAH

İnsan, cahillerin, sefihlerin ve ahlâksız kişilerin davranışlarına ve eziyetlerine bile sabretmek ve her şeye rağmen onlara yine de güzel muamele etmekle mükelleftir. Sıradan insanlara karşı bile böyle bir sorumluluğu olan bir mü'minin, hayatının, gönlünün ve yatağının ortağı olan âilesine veya vücudunun bir parçası olan çocuklarına karşı olan sorumluluğu elbetteki daha büyük ve daha önemlidir.

١٩٧٧ــ (ت د ــ أبو الدرداء رضي الله عنه) أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «مَا مِنْ شَيْءٍ أَثْقَلُ فِي ميزانِ المؤمنِ يَوْمَ الْقِيامَةِ مِنْ خُلُقٍ حَسَنٍ وإنَّ اللَّهَ يَبْغُضُ الفَاحِشَ البَذيءَ».

وفي رواية قال : سَمعتُ رَسُولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم يقولُ: «مَا مِنْ شَيْءٍ يُوضَعُ فِي الْمِيزَانِ أَثْقلُ مِنْ حُسْنِ الخُلقِ وإنَّ صَاحِبَ حُسْنِ الْخُلُقِ لَيبلُغُ بِهِ دَرَجَةَ صَاحِبِ الصَّوْمِ، وَالصَّلاةِ».

أخرجه الترمذي وأخرج أبو داود منه قوله: «مَا مِنْ شَيْءٍ أَثْقَلُ فِي الْمِيزانِ مِنْ حُسْنِ الْخُلقِ».

1.977- Ebû'd-Derdâ'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as) şöyle buyurdu:

---

[17] **Tirmizî**, Radâ', 11/1162; **Ebû Davud**, Sünnet, 15/4682.

"Kıyâmet günü mü'minin terazisinde güzel ahlâktan daha ağır bir şey yoktur. Şüphesiz ki Yüce Allah, boşboğaza ve kötü sözlüye buğz eder."[18]

RİVAYETLER:

Diğer bir rivâyet de şöyledir.:

"Rasûlullah'ın (as) şöyle söylediğini duydum:

"Teraziye güzel ahlâktan daha ağır bir şey konulmaz. Şüphesiz ki güzel ahlâk sahibi, güzel ahlâkı sayesinde namaz kılan ve oruç tutan insanın derecesine ulaşır."

Hadîsi **Tirmizî** tahric etti.

Ebû Davud da; **"Terazide güzel ahlâktan daha ağır bir şey yoktur"** cümlesini rivâyet etti.

İZAH

Kıyâmet gününde amellerin tartılması haktır. Bu husus, âyet-i kerime ile sabittir:

"وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ" ; *"O gün, amellerin tartılması haktır."*[19]

"وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ" *"Kıyâmet günü için adâlet terazileri koyacağız."*[20]

İşte kıyâmet gününde, adâlet terazisine konulacak olan şeylerin en ağırı güzel ahlâktır. Çünkü güzel ahlâk, aklen ve şer'an güzel olan davranışlar manzumesidir. İnsanın seciyesi, karakteri, hülasa bütün manevî yapısıdır. Binâenaleyh güzel ahlâk, pek çok güzel hasleti muhtevîdir, dolayısıyla ağır olması da tabiîdir.

Buradaki "**terazi**" lafzını, hakiki manada terazi olarak düşünmek mümkün olduğu gibi, belki bir benzetme olarak algılanması daha uygun olabilir. Bu benzetme de insanların konuyu iyi anlamalarını sağlamak amacına matuftur. Maksat, adâletin tam olarak sağlanacağı ve kimseye zerre kadar haksızlık yapılmayacağıdır.

---

[18]**Tirmizî**, Birr, 62/2002-2003; **Ebû Davud**, Edeb, 8/4799.

[19]A'râf, 8.

[20]Enbiyâ, 47.

Hadîsin sonunda geçen *"fâhiş"* lafzı; ağzına geleni söyleyen, boşboğaz, gereksiz konuşan, hoş olmayan sözler sarf eden kişi demektir.

Bezî' lafzı da; kötü söz anlamına gelir.

Bu iki kelime ahlâka mugayir sözleri ifade etmekte ve böyle kişilere Allah'ın buğz ettiği belirtilmektedir. Bu cümlenin, amellerin terazisinden bahseden hadîsin devamında zikredilmesi manidardır. **Ali el-Karî** Allah'ın buğz ettiği şeyler için, asla terazi kurulmayacağını söyler. فلا نُقيمُ لهمْ يَوْمَ الْقِيامَة وَزْناً ; *"Onlar için kıyâmet günü terazi tutmayız"*[21] âyetini de buna delil gösterir. İzahına çalıştığımız hadîs de bu manayı teyid etmektedir.[22]

١٩٧٨ـــ (ت ـــ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) أَنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال: «إنَّ منْ أَحَبِّكم إليَّ ، وأَقْرَبكُمْ مني مَجْلسا يَوْمَ القيَامَة : أَحَاسنُكم أخلاقا ، وإنَّ أبغضَكمْ إليَّ، وأَبْعَدَكُمْ مني مَجْلسا يَومَ القيامة : الثَّرْثارونَ والمُتشَدِّقون والمُتفَيْهِقونَ ، قالوا : يا رسولَ الله ، قد علمْنا الثَّرثارون والمُتشَدِّقون ، فما المُتَفَيْهِقونَ ؟ قال : المُتكبِّرونَ».

أخرجه الترمذي .

1.978- Câbir b. Abdullah'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as) şöyle buyurdu:

"Sizin bana en sevgili ve kıyâmet günü bana en yakın olanınız, ahlâkı güzel olanınızdır. Sizin bana en menfur ve kıyâmet günü benden en uzak olanınız, boşboğazlar, ölçüsüz konuşanlar ve *mütefeyhıkler*dir."

Dediler ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; boşboğazlar ve ölçüsüz konuşanları anladık, *mütefeyhıkler* nedir?"

"- Ululuk taslayanlardır" buyurdu.[23]

---

[21]Kehf, 105.

[22]Bkz., **Tuhfe**, VI, 140.

[23]**Tirmizî**, Birr, 71/2018.

İZAH

Hadîsin ilk bölümünde Hz Peygamber'in dünyada en çok sevdiği ve kıyâmette kendisine en yakın makamda bulunacak olan kimselerin güzel ahlâklı insanlar olduğu belirtiliyor. Bu ifâde, ahlâkın önemini gösterir.

İkinci bölümde ise güzel ahlâka mugayir üç vasıf zikredilmektedir:

1- **Sersâr:** Boşboğaz diye tercüme ettiğimiz bu kelime; çok konuşan, çenesi düşük, saçma-sapan sözler söyleyen kişi anlamına gelir.[24]

2- **Müteşeddik:** Ölçüsüz, ihtiyatsız konuşan, gereksiz yere ve fütursuzca sözü uzatan kişi demektir. İnsanlarla alay eden, onlara dil uzatan kişi anlamına da gelir. Lügat paralayan kişi manasını da taşır.[25]

3- **Mütefeyhık**: Kimseye söz bırakmayan, yüksekten atan, bilgiçlik taslayan kişi anlamına gelir.[26] Hz. Peygamber, bunu **"mütekebbir"** diye açıkladı.

İşte bu vasıflara sahip olanlar, Rasûlullah'ın (as) en çok nefret ettiği ve kıyâmette de O'na en uzak yerde bulunacak olan kimselerdir. Dikkat edilirse bu vasıfların hepsi de dille alakalıdır. İnsanın başına gelen belâların büyük çoğunluğu dili yüzündendir. Dilini garantiye alan, kendisini de büyük ölçüde garantiye almış olur.

Bu hadîs de sened açısından zayıftır; çünkü râvîlerden **Mübârek b. Fedâle**, sadûk olmakla birlikte müdellisti. Ancak hadîsin muhtelif şevâhidinin bulunması, onu hasen mertebesine yükseltmektedir.

١٩٧٩ــ (ت ــ **النواس بن سمعان** رضي الله عنه) قال: «أقَمتُ مَع رسول اللّه صلى الله عليه وسلم بالمدينة سَنة مَا يَمْنَعُني مِنَ الْهِجرَة إلا المَسألَةُ كان أحدُنا إذا هَاجَر لَمْ يسأل رسول اللهصلى الله عليه وسلم عَن شَيء قال: فَسَألْتُهُ عن البِرِّ وَالإثْمِ؟ فقال رسولُ اللّه

---

[24]**en-Nihâye,** I, 209.

[25]**en-Nihâye,** II, 453.

[26]**en-Nihaye,** III, 482.

صلى الله عليه وسلم: البِرُّ حُسْنُ الْخُلُق، والإِثْمُ مَا حَاكَ فِي صَدْرِكَ وَكَرِهتَ أن يَطَّلِعَ عليه النَّاسُ». أخرجه مسلم والترمذي .

1.979- en-Nevvâs b. Sem'ân şöyle dedi:

"Ben, Medîne'de Rasulullah'la (as.) bir yıl kaldım. Beni, (vatanımdan Medine'ye) hicretten men eden, sadece Hz. Peygamber'e soru sormak arzusu idi. Bizden biri (Medine'ye) hicret ettiğinde Rasulullah'a (as.) bir şey sormazdı. Ben kendisine iyiliği ve günahı sordum. Buyurdu ki:

"İyilik, ahlâk güzelliğidir. Günah ise içinde rahatsızlık meydana getiren ve insanların öğrenmelerini istemediğin şeydir."[27]

İZAH

"İyilik" diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı, ***"birr"***dir. Bu lafız, özellikle insan ilişkileri konusunda bütün müspet vasıfları içine alır. Ülfet, muhabbet, edebe riayet, sıla-i rahim, yardımlaşma, merhamet gibi insanî ilişkilerde görülen bütün güzellikleri ihtiva eder. Bunun içindir ki Rasûlullah (as.) onu **"ahlâk güzelliğidir"** diye tanımladı.

Hadîste neyin günah ve sakıncalı olduğu konusunda çok mükemmel bir ölçü verilmektedir. Bu ölçü:

1- Vicdanında hiçbir tereddüt, şüphe ve rahatsızlık uyandırmayan, aksine rahatlık ve huzur sağlayan şeylerle,

2- İnsanların öğrenmelerinden en küçük bir kaygı duymadığın şeyler günah değildir.

İlave etmek gerekir ki bu ölçü; hayâ duygusunu kaybetmemiş, her türlü ön yargıdan uzak akl-ı selim sahibi kişiler için söz konusudur.

Hadîsin baş tarafındaki; "Beni **Medîne**'ye hicret etmekten men eden, sadece Hz. Peygamber'e soru sormak arzusu idi" cümlesinin manası şudur:

Hadîste de ifade edildiği üzere memleketinden hicret edip **Medîne**'ye yerleşenler, Rasûlullah'a (as.) soru sormazlardı. Fazla

---

[27]**Müslim**, Birr, 5/14; **Tirmizî**, Zühd, 52/2389.

soru sormamalarını da özellikle Hz. Peygamber istemişti.[28] Yabancılara ve misafirlere ise, her türlü soruyu sormalarına izin vermişti. Hatta yerli müslümanlar, çölden birinin gelip Hz. Peygamber'e soru sormasını arzu eder, bazen soru sormaları için onlara hediyeler de verirlerdi. İşte hadîsin râvisi **Nevvâs** da Rasûlullah'a (as.) daha çok soru sorabilmek düşüncesiyle **Medîne**'ye hicret etmemiş, misafir olarak orada kalmıştı.

١٩٨٠ـ (خ م ت ـ عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما) قال : «لَمْ يَكُنْ رَسولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم فَاحِشا ، وَلا مُتَفَحِّشا ، وكان يقول : إِنَّ مِنْ خيَارِكم : أَحْسَنُكُمْ أَخْلاقا». أخرجه البخاري ، ومسلم ، والترمذي .

1.980- Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) çirkin söz ve harekette bulunmaz ve kendisini çirkinlik yapmaya zorlamazdı. O; **'Sizin en hayırlınız, ahlâken en güzel olanınızdır'** buyururdu."[29]

İZAH

"Fâhiş" lafzı, aşırılık demektir. Nitekim aşırı pahalı, aşırı uzun deriz ve bunun için de **"fâhiş"** lafzını kullanırız. Hadîste ise **"fâhiş"** lafzından maksat, sözde, fiilde ve vasıfta haddi aşarak çirkinleşmektir.

"Mütefehhiş" ise; tabiatında çirkinlik bulunmadığı halde söz ve davranışlarında kendini buna zorlayan, yapmacık hareketlerde bulunan demektir.

Her iki vasıf da ahlâkî kusurlardandır. Hz. Peygamber'in en küçük anlamda dahi olsa ahlâkî bir kusuru yoktu. O'nu önder ve örnek edinen Müslüman da ahlâkî kusurlardan uzak durmaya çalışmalıdır.

---

[28]Çok soru sormalarını istememesinin sebebi için bkz., hadîs no: 4 ve 606.

[29]**Buharî**, Edeb, 38, 39; Enbiyâ, 23; Fedâil, 27; **Müslim**, Fedâil, 16/68; **Tirmizî**, Birr, 47/1975.

(خ) "hı" harfi:

الكتاب الثاني

في الخَوْفِ

2. KİTAB : **KORKU**: **1.981-1.987**

الكتاب الثاني

في الخوف

32- KORKU

١٩٨١ــ (ت ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال: « سمعتُ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم يقول: مَنْ خَافَ أدْلَجَ ، وَمَنْ أَدْلَجَ بَلَغَ المَنزِلَ ، ألا إنَّ سلْعَةَ اللّه غالِيَة ، ألا إنَّ سلْعَةَ اللّه الجَنَّةُ». أخرجه الترمذي .

1.981- Ebû Hureyre anlatıyor:

Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu işittim:

"(Yolda kalmaktan) **korkan, erken yola çıkar. Erkenden yola çıkan da menziline ulaşır. Şunu iyi bilin ki, Allah'ın malı, pahalıdır. Ama unutmayın ki, Allah'ın malı cennettir."**[1]

İZAH

Tirmizî bu hadîsin hasen-garîb olduğunu söylemektedir. Hadîsin râvîsi **Ebû Ferve**, zayıf biridir. Diğer râvî **Bükeyr b. Firuz** için de sadece **İbn Hibbân** sika demiştir.

Burada temsilî bir üslûp kullanılmaktadır. Buradaki korkunun sebebi, insana, gâyesine ulaşma yolunu tıkayan engellerdir. Mü'minin ana gâyesi, âhiret saâdetidir. Bu yoldaki engeller de şeytan, nefis ve fâni arzulardır. Şüphesiz ki bu engelleri atlayıp geçmek çok zor bir hâdisedir. Ama karşılığı da o ölçüde çok kıymetlidir: Allah'ın cenneti!

Hadîste Allah'ın cenneti, sanki bir ticarî mal gibi gösterilmektedir. Sebebi, cennetin, dünyadaki ameller karşılığında kazanılmasıdır.

---

[1] **Tirmizî**, Kıyamet, 18/2450.

KORKU

Bütün canlılarda bulunan fıtrî duygulardan biridir. Kaynağı, kendini koruma içgüdüsüdür. Bu duygu, toplum düzeni açısından da gereklidir. Çünkü ceza korkusu, toplum düzenini sağlayan en önemli etkenlerden biridir. Ceza korkusu, insanı zulüm ve haksızlık yapmaktan kurtarır. Bunun faydasını da, en çok insanın kendisi görür.

İslâm dini, insanı, özellikle Allah korkusunu duymaya çağırır. Çünkü Allah korkusu, hem dünyada, hem de âhirette mutluluk sağlar. İnsan dünyada polis ve cezadan kurtulmanın yolunu zaman zaman bulabilir. Ama Allah'ın murakabesinden kurtulması asla mümkün değildir. Bu itibarla inanan insan, her yaptığı şeyde sanki Allah'ın huzurunda yapıyormuş gibi titiz olmalıdır.

Ayrıca Allah korkusu, insanın hareketlerini yönlendireceği için ona âhiret hayatını da kazandırır. Çünkü bu korku, insanda, Allah'ın buyruğuna aykırı davranma gücü bırakmaz.

Şüphesiz Allah öcü değildir. Bu bakımdan mü'min, Allah'a karşı korku ve ümit, korku ve sevgi duygularıyla dolu olmalıdır. Kur'ân'ın ruhu da bunu gerektirir. Kur'ân-ı Kerîm'de rahmet ve azap âyetleriyle, cennet ve cehennemi anlatan âyetler, yanyana zikredilmiştir. Peygamberler de, hem korkutucu, hem de müjdeleyici olarak insanlara gönderilmiştir.

İnsanın en köklü duygusu olan korku, insanları hidâyete sevk etmenin en müessir unsurlarından biridir. Sadece sevgiyi gündemde tutmak, insanı gevşekliğe, ölçüsüzlüğe götürebilir, dinde tavizlere, Allah'ın emirlerine ilgisiz kalmaya sevk edebilir. Bu itibarla korku ve sevgi birlikte ele alınmalıdır. Allah'a karşı da her iki duyguyu birlikte taşımalıdır.

١٩٨٢ــ (ت ــ أنس بن مالك رضي الله عنه) : « أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم دَخَلَ عَلَى شَابٍّ وَهُوَ فِي المَوتِ ، فقال : **كَيفَ تَجِدُكَ** ؟ قال: أرجُو الله يا رسولَ الله، وَإِنِّي أَخَافُ ذُنُوبِي، فقال رسولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم: **لا يَجْتَمِعَانِ فِي قَلْبِ عَبْدٍ فِي مِثْلِ هذا المَوطِنِ إلا أَعْطَاهُ اللَّهُ مَا يَرْجُو مِنْهُ، وَآمَنَهُ مِمَّا يَخَافُ**». أخرجه الترمذي.

1.982- Enes b. Mâlik'den rivâyet edilmiştir:

"Hz. Peygamber, ölüm hâlinde olan bir gencin yanına gitti:

"- Kendini nasıl hissediyorsun?" diye sordu. Cevâben;

"- Allah'tan ümitliyim ey Allah'ın Rasûlü, ama günahlarımdan korkuyorum" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"- Böyle bir zamanda bir kulun kalbinde bu iki duygu (korku ve ümit) **birleşirse, mutlaka Allah ona umduğunu verir ve onu korktuğundan emin kılar."**[2]

İZAH

"Kendini nasıl hissediyorsun?" sorusu, uhrevî geleceğin hakkında neler düşünüyorsun anlamındadır.

Bu hadîste **"korku ve ümid"**in, mü'minde bulunması gereken iki önemli duygu olduğu ifâde edilmektedir. Nitekim bundan önceki hadîsin izahında aynı hususa temas edilmişti. Buradaki korku ve ümitten maksat, günahlarından ve onların âkıbetinden endişe etmek, ama yine de Allah'ın rahmetinden ümidini kesmemektir.

١٩٨٣ـ (خ م د ت ـ عائشة رضي الله عنها) قالت : « مَا رَأيتُ رَسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم مُستَجْمعا قَطُّ ضَاحكا حتى تُرى منه لَهَوَاتُهُ ، إنَّمَا كَانَ يَتَبَسَّم».

زاد في رواية : « فَكَانَ إذَا رَأى غَيْما عُرِفَ في وَجْهِهِ ، قالت: يا رسول الله ، النَّاسُ إذا رَأوا الغَيمَ فَرِحُوا ، رَجَاء أنْ يَكُونَ فيه المطرُ ، وَأراكَ إذا رَأيتَ غَيْما عُرِفَ في وَجْهِكَ الكَرَاهيَةُ؟ فقال: **يا عائشةُ ، وَمَا يُؤَمِّنُني أنْ يكون فيه عَذَابٌ؟ قد عُذّبَ قومٌ بالرِّيح ، وقد رَأى قومٌ العذاب ، فقالوا: {هَذا عَارِضٌ مُمْطِرُنَا} [الأحقاف : ٢٤]»**

وفي رواية قالت : « كان رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم إذا رَأى مَخيلَةَ في السَّمَاء أقْبَلَ وأدْبَرَ وَدَخَلَ وَخَرَجَ ، وَتَغَيَّرَ وَجْهُهُ ، فَإذا أمْطَرَت السَّمَاء سُرِّيَ عنه، فعرَّفَتْهُ عائشة ذلك ، فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : **وَما أدْري ؟ لَعله كما قال قومٌ : {فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضا مُستَقْبِلَ أودِيَتِهِمْ قَالوا هَذَا عَارِضٌ مُمْطِرُنَا}** ».

[2] **Tirmizî**, Cenaiz, 11/983.

وفي أخرى : «كَانَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم إذا رأى يَوْمَ الرِّيح – أو الغَيم – عُرِفَ ذلك في وَجْهِه، وأقْبَلَ وأدبَر ، فإذا أُمْطِرتْ سُرَّ به ، وذهب عنه ذلك ، قالت عَائشَةُ : فسألتهُ؟ فقال: **إني خَشيتُ أنْ يكون عَذَابا سُلِّطَ على أُمَّتي** ، ويقول إذا رَأى المطر : **رحمةٌ**».

وفي أخرى قالت : «كان النبيُّ صلى الله عليه وسلم إذا عَصَفَتِ الرِّيحُ قال : **اللّهُمّ إني أسألُكَ خيرَها، وَخيرَ مَا فيها ، وَخيْرَ مَا أُرسلَتْ به ، وَأعُوذُ بكَ منْ شَرِّهَا ، وَشَرِّ ما فيها ، وشَرِّ ما أُرسلتْ به** ، وإذا تخيَّلت السماءُ تغيَّر لَوْنُهُ ، وَخرجَ وَدخلَ ، وأقبَلَ وَأدبَرَ ، فإذا أمَطرَت سُرِّيَ عنه، فعَرَفتْ ذلك عائشةُ ، فسألتْهُ ؟ فقال : **لَعَلَّهُ يا عائشةُ كما قال قومُ عَاد : {فلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضا مُستَقْبلَ أوديَتِهمْ قالُوا : هَذا عَارِضٌ مُمْطِرنَا}** »

هذه روايات البخاري، ومسلم. وأخرج الترمذي الرواية الثانية ، والرابعة. وأخرج أبو داود الرواية الأولى.

وله في أخرى: «أنَّ النَّبيَّ صلى الله عليه وسلم كَانَ إذَا رَأى نَاشئا في أُفق السَّماء تَرَكَ العمل، وَإنْ كَانَ في صَلاة، ثم يقول: **اللّهمَّ إني أعُوذُ بكَ من شَرِّهَا** فإنْ مَطَرَ قال: **اللّهمَّ صَيِّبا هنيئا**».

1.983- Hz. Âişe anlatıyor:

"Ben, Rasûlullah'ı (as.), küçük dili görünecek derecede aşırı şekilde güldüğünü görmedim. O, yalnız tebessüm buyururdu."

Bir rivâyette şu ziyâde yer alır:

"O, bir bulut gördüğü zaman, yüzünde (bir endişe) belirirdi."

Hz. Âişe dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; insanlar bulut gördüklerinde yağmur yağacağı ümidiyle sevinirler. Sen bulut gördüğünde ise, yüzünde endişe okunuyor. Niçin?"

"- Yâ Âişe! O bulutta bir azabın bulunmadığının garantisi nedir? Bir millet rüzgarla azap edildi. O millet, azap (taşıyan bulutu) **gördüklerinde; *'Bu gördüğünüz, bize yağmur yağdıracak olan buluttur'*[3] demişlerdi."**[4]

[3] Ahkaf, 24.

RİVAYETLER :

Diğer bir rivâyette de Hz. Âişe şöyle anlatır:

"Rasûlullah (as.), gökte bir bulut gördüğü zaman gider-gelir, dışarı çıkar, içeri girer, yüzü değişirdi. Yağmur yağınca ise rahatlardı. Âişe bunu O'na sorduğunda şu cevabı verdi:

"- Nerden bilirim, belki de o, Âd kavminin; *'O bulutun vâdilerine doğru yöneldiğini gördüklerinde, bu bize yağmur yağdıracak olan buluttur'* dedikleri gibi bir azap bulutudur."

Diğer bir rivâyet de şöyledir:

"Rasûlullah (as.), rüzgar - veya bulut - gördüğü zaman, yüzünde hoşnutsuzluk belirir, gider, gelirdi. Yağmur yağınca da rahatlar, bu hal kendisinden giderdi. Hz. Âişe; "bunu Rasûlullah'a (as.) sordum, O şöyle buyurdu" dedi:

"- Onun, ümmetime musallat kılınan bir azap olmasından korktum."

O, yağmuru gördüğünde, ona **"Rahmet"** derdi.

Başka bir rivâyette de Hz. Âişe şöyle dedi:

"Şiddetli bir rüzgar estiği zaman, Hz. Peygamber şöyle derdi:

"Ey Allah'ım! Senden onun hayrını, onda olan şeylerin hayırlısını ve onunla gönderilen şeylerin hayırlısını diliyorum. Onun kötülüğünden, onda olan şeylerin kötülüğünden ve onunla gönderilen şeylerin şerrinden sana sığınıyorum."

Gök bulutlanınca Hz. Peygamber'in rengi değişir, dışarı çıkar, içeri girer, gelir-giderdi. Yağmur yağınca da rahatlardı. Hz. Âişe bunu farkedince, kendisine sordu, buyurdu ki:

"- Belki de o, ey Âişe; Âd kavminin; *'O bulutun vâdilerine yöneldiğini gördüklerinde, bu bize yağmur yağdıracak olan buluttur'* âyetinde dediği gibi bir şeydir."

Bunlar, **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir.

Tirmizî, ikinci ve dördüncü rivâyeti, **Ebû Davud** ise ilk rivâyeti tahric etti. **Ebû Davud**'un diğer bir rivâyeti de şöyledir:

---

[4] **Buharî**, Tefsir, 46/2; Edeb, 68; **Müslim**, İstiska, 3/14; **Ebû Davud**, Edeb, 113/5098-99; **Tirmizî**, Tefsir, 46/3257.

"Hz. Peygamber, ufukta bir bulut görünce, namazda bile olsa işini bırakır, sonra;

"Ey Allah'ım, onun şerrinden sana sığınıyorum" derdi.

Şayet yağmur yağarsa; **"Ey Rabbim; âfiyetle, rahmetle yağdır"** derdi.

İZAH

Hz. Peygamber, çok alçak gönüllü olması yanında, son derece ağırbaşlı, vakûr bir kişiliğe sahipti. Hiçbir konuda O'nda hafiflik görülmemiştir, herşeyi ölçülü idi. İşte gülmesi de böyle idi. Ne asık bir surat, ne devamlı sırıtan bir çehre! Daima gönül alıcı tebessümle aydınlanan bir yüze sahipti. Gırtlağı görünecek derecede kahkahalar atacak bir hafifliğe düşmezdi. Zaten kahkaha, O'nun tabiatı ile uyuşmazdı.

İzahına çalıştığımız hadîste Hz. Peygamber'in bu yönü belirtildikten sonra, havada bir bulut gördüğü sırada düştüğü endişeye özellikle dikkat çekiliyor. Esasen bu, müslümanın bâriz alâmetidir: Ümitsiz olmamak, ama endişeyi de daima hissetmek!

Hz. Peygamber'in rüzgar ve bulut çıktığında duyduğu endişenin sebebi hadîste anlatılmaktadır: Tarihte bu yolla helâk edilen milletler gibi âkîbete uğramamak!

ÂD KAVMİNİN HELÂKİ

Âd kavmi, **Hz. Nuh**'tan sonra gelen ve **Yemen**'le **Umman** arasında **Ahkaf** denen yerde yaşayan bir milletti. Muhteşem sarayları, kat kat evleri, **İrem** bağları, servetleri ve çok güçlü-kuvvetli insanlarıyla şöhret bulmuştur. **Âd** kavmi, gurura ve kibre kapılıp hak yoldan ayrılınca, Allah kendilerine **Hz. Hûd**'u gönderdi. Uzun mücadelelere rağmen halk, bildiğinden şaşmayınca, yavaş yavaş ilahî cezanın belirtileri görülmeye başladı. Pınarlar kurudu, yeşillikler sarardı, İrem bağları yok oldu. Kuraklık her tarafı kavurdu; susuzluktan hayvanlar öldü, o güçlü-kuvvetli ve yapılı insanlar bir damla suya, bir dilim ekmeğe muhtaç hale geldiler.

Derken gökte bir bulut belirdi; halk, bu bulutun yağmur yağdıracağını, bereket ve rahmet getireceğini umarak sevince

boğuldu. Halbuki bulut, azap yüklüydü. Bulut, evleri-hânümanları harabeye çeviren bir rüzgar getirmiş ve **Âd** kavminin kökünü kurutmuştu. Sadece **Hz. Hûd** ve O'na inananlar kurtulabilmişti.[5]

İşte Hz. Peygamber, bulut ve rüzgar çıktığında **Âd** kavmini hatırlar, büyük endişeye kapılırdı. Endişesi, ancak yağmur yağınca dinerdi.

Bu hadîste temas edilmesi gereken bir husus da şudur: Kur'ân-ı Kerîm'de;

"وما كان اللّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ و أنْتَ فيهِمْ"

"Sen içlerinde bulunduğun sürece, Allah onlara azap edecek değildir"[6] buyurulmaktadır.

Bu ilahî garantiye rağmen Hz. Peygamber'in endişeye kapılması, âyetin bu olaydan sonra nâzil olmasıyla açıklanır.

١٩٨٤ــ (خ ــ **أنس بن مالك** رضي الله عنهما) قال : « كانتِ الرِّيحُ إذا هَبَّتْ عُرِفَ ذلكَ في وَجهِ رسولِ الله صلى الله عليه وسلم». أخرجه البخاري .

1.984- Enes b. Mâlik şöyle dedi:

"Rüzgar esince, Rasûlullah'ın (as.) yüzünde endişe belirirdi."[7]

١٩٨٥ــ (ت ــ **أبو ذر الغفاري** رضي الله عنه) قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «إنِّي أرى ما لا تَرَوْنَ ، وَأسْمَعُ مَا لا تَسْمَعُونَ ، أطَّت السَّماء ، وحُقَّ لَها أنْ تَئِطَّ ، ما فيها مَوضِعُ أربَعِ أصابعَ إلا وَمَلَكٌ وَاضعٌ جَبهتَهُ للّه سَاجدا ، والله لو تَعلمُونَ مَا أعلَمُ لَضحكتُمْ قليلا ، وَلَبكَيْتُمْ كثيرا ، وما تَلَذَّذْتُم بالنّساء على الفُرُش ، وَلَخَرَجْتُمْ إلى الصُّعُدَاتِ تَجأرُونَ إلى الله ، لَوَددْتُ أنّي شَجَرَةٌ تُعضَدُ». وفي رواية : أنّ أبا ذَرٍ قال : « لَوَددْتُ أنّي كنتُ شَجَرَةً تُعضَدُ».

ويُروى عن أبي ذرٍّ موقوفا . أخرجه الترمذي .

[5] **Âd** kıssası için bkz., Ahkaf, 21-25; A'raf, 65-72; Şuara, 127-138; Necm, 50.

[6] Enfal, 33.

[7] **Buharî**, İstiska, 25.

1.985- Ebû Zer el-Ğifarî'den rivâyet edilmiştir:

Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Ben sizin görmediğinizi görüyor, duymadığınızı duyuyorum. Gökyüzü meleklerin sikletinden gıcırdadı; gıcırdamakta da haklı idi, çünkü orada bir meleğin Allah için alnını secdeye koymadığı dört parmak kadar boş bir yer bile yoktur. Vallahi siz benim bildiğimi bilseydiniz, çok az güler, pek çok ağlardınız; yataklarda kadınlarla sevişemezdiniz, Allah'a feryad ederek yollara dökülürdünüz."

(Ebû Zer şöyle ekledi:) "Keşke ben, kökünden sökülüp atılan bir kütük olsaydım..."[8]

İZAH

Hadîste gökyüzündeki meleklerin çokluğu ve herbirinin de Allah'a tazim, tesbih ve tahmidle meşgul olduğu ifâde edilmektedir. Her insanın yanında gündüz ve gece nöbetçisi olarak ikişer tane melek bulunduğu, ayrıca yeryüzünde çeşitli işleri yürütmekle görevli pek çok meleğin var olduğu bilinmektedir. Fezada, gezegenlerde, göklerde ve henüz bilemediğimiz âlemlerde de şüphesiz melekler vardır. Bunlar, her yerde Allah'ın buyruğuna âmâde bulunmaktadırlar. Yüce Allah şöyle buyurur:

"وما يَعْلَمُ جُنودَ رَبِّكَ إلاّ هو" ; *"Rabbinin ordularının sayısını, ancak kendisi bilir."*[9]

"Gökyüzünün gıcırdaması" ise, meleklerin çokluğunu ifade için kullanılan bir mecaz olabileceği gibi, oradaki meleklerin tesbih ve tahmid sesleri de kastedilmiş olabilir; zira hadîste Rasûlullah (as.) **"Ben sizin duymadığınızı duyuyorum"** buyurmuştur.

Hadîsin sonundaki ürkütücü ifadeler ise, cehennem azabının dehşetini tasvir içindir.

Ebû Zer'in ilâve ettiği; **"Keşke kesilip atılan bir kütük olsaydım..."** cümlesi de, mahşerde hesaba çekilmenin dehşetini yansıtmaktadır.

---

[8] **Tirmizî**, Zühd, 9/2312.

[9] Müddessir, 31.

١٩٨٦ـ (خ ت ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «لو تعلمون ما أعلمُ لضحكتُم قليلا، ولبكيتُم كثيرا». أخرجه البخاري، والترمذي.

1.986- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Eğer benim bildiklerimi bilmiş olsaydınız, çok az güler, pek çok ağlardınız."[10]

İZAH

Hz. Peygamber'in bildiği şeyler; ölüm, kabir hayatı, mahşer, hesap, mizan, sırat ve cehennemin durumu ile, insanların bu merhalelerde karşılaşacağı ürkütücü sahnelerdir. Bunun için gülmeyi bile düşünemezdiniz buyurmaktadır. **Hasan-ı Basrî** de: **"Ölümün geleceğini, kıyâmetin vukû bulacağını ve Allah'ın huzuruna çıkıp hesap vereceğini bilen insanın, dünyada hüzünlü günleri çok olmalıdır"** der.

١٩٨٧ـ (أبو هريرة رضي الله عنه) قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «لو يعلمُ المؤمنُ ما عندَ الله من العقوبة ما طَمعَ بِجنّته، ولو يَعْلَمُ الكافرُ ما عند الله من الرَّحْمَة ما قنطَ من جَنَّته». أخرجه...

1.987- Ebû Hureyre, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet etti:

"Eğer mü'min, Allah nezdindeki cezanın mahiyetini bilmiş olsaydı, Allah'ın cennetini beklemezdi. Kâfir de Allah'ın rahmetini bilseydi, cennetinden ümidini kesmezdi."[11]

---

[10] **Buharî**, Rikak, 27; Eyman, 3; **Tirmizî**, Zühd, 9/2313.

[11] Müellifin, kaynağını belirtmediği bu hadîs, **Müslim**, Tevbe, 4/23; **Tirmizî**, Daavât, 100/3542'dedir.

İZAH

İnsan, nasıl yaşarsa yaşasın, hiçbir şekilde ne Allah'ın rahmetinden ümidini kesmeli, ne de cezasından emin olmalıdır. Şayet günahkârsa, Allah'ın bütün günahları affedebileceğini düşünmeli; eğer itaatkâr ise Allah'ın adâletle hareket edebileceğini hesaba katmalıdır. Üzerimize Allah'ın rahmeti tecelli etmeyecek, Allah suçlarımıza karşı daima adâleti uygulayacak olursa, kimse yakasını kurtaramaz.